

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

3 2044 059 356 758

1.40

Bd. May 1936

HARVARD LAW SCHOOL
LIBRARY

Received JUN 23 1932

BB

Feb 27

SZÁZ

POLITIKAI ÉS TÖRTÉNETI

LEVÉL

HORVÁTORSZÁGRÓL

IRTA

PESTY FRIGYES

Principatum ac libertatem.
Tacitus

PRINTED IN HUNGARY

BUDAPEST 1885
AKADÉMIAI KÖNYVKERESKEDÉS
(KNOLL K. ÉS TÁRSA)

Ara 3 frt.

SZÁZ

POLITIKAI ÉS TÖRTÉNETI

LEVÉL HORVÁTORSZÁGRÓL

IRTA

PESTY FRIGYES

Principatum ac libertatem.
Tacitus.

PRINTED IN HUNGARY

BUDAPEST, 1885

AKADÉMIAI KÖNYVKERESKEDÉS
(KNOLL K. ÉS TÁRSA)

HUN
962.9
PES

FORT
P

JUN 23 1932

A

MAGYAR NEMZETNEK

ELŐSZÓ.

A mult század végén Angolországban nagy feltünést okozott a *Public Advertiser*-ben megjelent levélsorozat, mely a királyt, a ministereket, a parlamentet, a szereplő statusférfiakat, a törvényszékeket, a politikai pártokat nagy ügyességgel, éles szatirával, ékesszólással és szakismerettel megtámadta, és az angol alkotmány védelmére kelt. A levelek irója *Junius* álnév mögé rejtőzködött, és ezzel okul szolgált száz éven át tartó nyomozásokra, hogy személyének azonosságát kiderítsék. A titok most sincs teljesen fellebbentve, és most is 10—12 személy közt haboz az irodalmi közvélemény, melyet még *Macaulay* sem tudott megállapodásra hozni.

Junius levelei *(The letters of Junius)* rendesen személyekhez vannak címezve, azokhoz, a kik az ő megtámadásának tárgyai, és e közvetlenség is magyarázza részben azt a hatást, melyeket e levelek a maguk korában előidéztek.

A levelek 1769. január 21, és 1771. január 21-ik közti két évi korszakban jelentek meg, és szerzőjük azok első teljes gyűjteményét „az angol nemzetnek“ ajánlotta fel.

Ez az egyedüli tulajdonság, melylyel magamat Juniussal összehasonlítani bátorkodom. Az itt összegyüjtött levelek iróját nem kell kutatni. — mindnyájan kivétel nélkül nevem aláirásával jelentek meg a Szózat-ban, az *Egyetértés*, a *Pesti Napló*, a *Nemzet*, a *Pesti Hirlap*, a *Budapesti Hirlap*, a *Pester Lloyd*, a *Gazette de Hongrie*, és a római *Rassegna* hasábjain, hozzá nem számitván azokat, melyek itt először tétetnek közzé. Nem miniszterekre megbuktatni, nem személyeket megtámadni a céljuk, hanem azon veszélyekre figyelmeztetni, melyek a „Horvátország" irányában eddig követett politikánkból hazánk integritására, alkotmányunk és törvényhozásunk egységére nézve származnak. Céljuk közjogunk leginkább félreértett, vagy épen nem ismert részeit felderiteni, és azon elvek életbeléptetését hangsúlyozni, melyeken egy modern államnak felépülnie kell, és melyek különösen a magyar állameszmének mellőzhetlen előfeltételei.

Első rangú országos, első rangú létkérdés az, és azért legyen megengedve mély tisztelettel és szeretettel e levélgyüjteményt a magyar nemzetnek felajánlani.

Nézeteim közzétételére a levélalakot választottam, mert ezek sokszor szélesebb körökbe viszik a gondolatokat, mint a rendszeres munka. Bölcsészet, chemia, geologia, zenészet, aesthetika, ethnographia, füvészet, dramaturgia stb. már tárgyaltatott levelek alakjában, — politika is, mint Junius és Börne tanusítják, — miért ne lehetne történetet és közjogot is tanitani ily módon? Sok apró jelenség, sok jellemzetes vonás személyekről és eseményekről a helyzetet ma-

gyarázza, a rugókat, tényezőket és szándékokat ismerteti, melyekre e rendszeres munka nem lehet figyelemmel. Az előadási hangulat lehet subjectiv, midőn a valóra, az igazságra és jogra törekvő módszer, és e törekvés eszközei csak a legszigorúbb tárgyilagosság szolgálatában állnak.

A történettudományt nem szolgálóul tekintettem, hogy előre megállapított, előre elfogadott célok elérésére nyujtsa be hátát.

Mások meg oda hallgatnak mindig, hogy mit mond a külföld arra, a mi Magyarországon történik. Bizonyos mértékig e hajlam helyeslendő, de a külföld kirekesztőleg nem adhat irányt törekvéseinknek, mert tevékenységünket *saját* érdekének szempontjából ítéli meg, nekünk pedig saját magunknak kell közéletünk súlyát keresni; és ha ezt megtalálván *sikert* aratunk, a külföld is fog tapsolni nekünk. Különben minden liberalismusunkat kineveti.

Haladásunk és állami megerősödésünk legnagyobb ellensége a közönyösség, — és az új nemzedéknek semmit sem róttak fel annyiszor hibául mint épen azt. A közönyösség az a szellemi philoxera, mely a hová beveszi magát, sivár pusztaságot teremt maga körül.

Ellenségeink közönyösségünkre számítanak; — ez nekik legjobb szövetségesük.

Csak a közönyösség idején történhetik, hogy a jog realitását feladjuk, és hogy megelégszünk, ha ennek fejfájára csillogó frázist, léha fictiót tűzhetünk.

Mentsen meg hazaszeretetünk ezen állapottól.

És mert a hazaszeretet nálunk a legnagyobb tetteket vitte véghez, ez fogja megtörni a közönyösséget is, ez fogja eszközölni, hogy a horvát kérdést is azon erélylyel megoldjuk, melyet a magyar állam érdeke követel.

Bacon szavát akarjuk követni: „imperium and liberty.“ Az az latinból és angolból fordítva: A magyar nemzet felsőbbsége, a magyar állam biztosítása, és a szabadság.

Legyenek tehát e levelek újra ajánlva a magyar hazának és nemzetnek.

Budapest, 1885. május 1-én.

Pesty Frigyes.

1.

Fiume közjogi helyzete. — Fiume története. — Radich Ákos, Gyurikovich György, Palugyay Imre, Racski Ferencz, Jakab Elek munkái. — Mi jelentése van a „separatum corpus"-nak? — Deák Ferencz véleménye Fiume hová tartozásáról. — Eszme Szlavonia és Bosznia elcseréléséről.

Budapest, 1882. év végén.

A magyar miniszterium 1848. augusztus 18-án kelt rendeletében a fiumei kormányzóval tudatá, hogy Bécsből egy magyar granátos osztályt rendelt Fiuméba, mely azon meghagyással már útnak is indíttatott, hogy Jellacsicstól rendeletet elfogadnia nem szabad.

Azonban e granátos osztály nem érkezett meg Fiuméba, mert utközben Olaszország felé dirigáltatott, de ott maradt a Leopold-ezredhez tartozó őrség, mely a horvát bántól fogadta parancsait, és melyre tehát a fiumei kormányzó nem támaszkodhatott.

Gróf Erdődy János, fiumei kormányzó, a vészt, az erőszak korát mindinkább látta közeledni. Már is egy zágrábmegyei bizottság jelent meg nála, mely őt Bunyevácz alispán és báni biztos nevében a kormányzóság átadására szólította fel. E kisérletet Erdődy oly módon utasította vissza, a mint a törvényesség emberéhez illik. De e bizottság távozása után a fiumeick nagyon érezték szükségét, hogy maguk részéről küldöttséget indítsanak ő Felségéhez, hogy méltóztassék a magyar kikötővárost a törvények által biztosított alkotmányos állásában megtartani.

Míg e küldöttség Bécsben járt, Bunyevácz zágrábmegyei alispán egy fait accompli-t teremtett. Ő ugyanis augusztus 31-én egy Leopold-ezredbeli térparancsnok vezénylete alatti katonaság élén Fiuméba nyomúlt, a kormányzóság hivatalos működését a

[illegible] Fiume [illegible]

[illegible] a magyar [illegible]

[illegible] XIII. [illegible] Fiume [illegible]

[illegible] a magyar [illegible]

[illegible] a magyar [illegible]

[illegible] Magyar [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Mivel ez a történeti jog arról szólna, hogy Fiume Akos, Fiume városának és kerületének történetét képviselje egy ívnyi lapra terjedő munkában, mely a közönség kívánsága szerint most jelent meg a Franklin-társulat kiadványában, és melyet közöljünk legfőbb kedvencével tisztelettel férfiainknak szeretettel ajánlunk.

Fiumének közjogi helyzete nem először képezi irodalmunk tárgyát. Már a forradalom előtt írt erről Gyurikovich György és Pauzsay Imre. Utóbb 1861-ben Szalay László fejtegette Fiume akkori a magyar országgyűlésen, és e két kiadást ért művecskéken már a politikai elemek lépnek előtérbe. Három évvel később jelent meg Raczki Ferenc zágrábi kanonok horvátból németre fordított munkája: Fiume gegenüber von Croatien, mely egészen a horvát nemzeti part állását foglalja el, és az absolutismus által teremtett tényekből jogokat formálván, a történet phasisait visszatükrözi ugyan helyenkint, de nem jog-forrását. Következett Jakab Elek 1881 „A magyar Fiume" című művecskéjével, mely főleg az újabbkori fejleményeket magyarázza meg.

Mind e figyelemreméltó munkákat Radich Ákos idézett munkája tartalmi bősége által túlhaladja, sőt azt mondhatnók, hogy kimeríti a kérdést, a mikép az manapság áll. Munkájának első fele inkább az ügy ethnographiai, nemzetiségi, politikai és állambölcseleti oldalát fejtegeti, az illirismus, délszlavismus és panszlavismus keletkezését és terjedését ismerteti, míg a második szigoruan a történetre és közjogra szorítkozik.

Radich Ákos Liburnia történetével kezdi a rómaiak alatt, és azt nagy vonásokban a VIII. század végeig feltünteti, a midőn az avarok birodalmának megdöntése után Carnia, Istria, Noricum, Liburnia és így szerint'e Fiume is a frankok uralma alá jutott. Azt mondja Radich, hogy az egykorú Constantin császár állítása szerint a magyarok uralma Taksony vezér alatt a Kulpán túl egész a tengerpartig terjedt el, és így valószínű, hogy Liburnia egy része már akkor Magyarországhoz tartozott. (123. lap.) Egy másik helyen pedig oda nyilatkozik (1. lap), hogy a tengerparti kerület a magyar vezérek és névszerint Toxus herceg uralkodásának időszakát kivéve, Mária Terézia előtt a magyar állam területéhez soha sem tartozott.

Azonban Constantin császár ezeket nem így mondja, mert Toxus vezér nevét nem említi. Ha Radich az eredeti forrást megnézte volna, úgy találná, hogy Constantin ide vonatkozólag csak annyit mond, hogy a horvátok a hegyeknél határosok a magyarokkal. Ezzel igen jól összehangzik a Névtelen jegyző előadása, a tengerpart és Zágráb vidékének elfoglalásáról a magyarok által.

Szerző annak bizonyítására is vállalkozott, hogy Fiume még kevésbé képezte valaha Horvátország kiegészítő részét, más országba sem volt kebelezve, hanem mindig önsorsa felett rendelkezett, valamint hogy a tengerpartnak Magyarországba való bekeblezése törvényes úton jött létre. Mind ezekre a maga helyén megjegyzéseinket előadni kívánjuk.

Fiume városának eredetét és ősi történetét homály fedi, és történetíróink e bajnak okául azon körülményt tekintik, hogy midőn Angelo Trevisano 1509. évben e várost hamuvá égette, az ágostoni szerzet kolostorában őrzött városi levéltár, és azzal együtt a város történetét tárgyazó „Liburniae Chronicon“ is elpusztult. Azonban nem kellene minden reménynyel felhagyni e Chronicon feltalálására, mert vannak írók, kik a levéltár pusztúlását tagad-

ván, azt állítják, hogy a velenczeiek azt magukkal vitték. Igy tehát Velenczében tartózkodó hazánkfiának Mircse Jánosnak hálás feladat jutna, ha e Chronicont Velencében nyomozná.

Azt kétségbe vonjuk, hogy a római Oeneum a mai Fiuméval azonosítható, noha az Oeneus folyót a Fiumárával azonosítják. De azt már épen nem hiszszük, hogy Fiume a flanatenses fővárosa lett volna, mert Flanona vagy Flavona, a mai Fianona a Quarnero nyugati oldalán, Veglia és Cherso szigeten túl fekszik, Istriában, és épen e várostól vette a quarnerói öböl régen a Sinus flanatensis nevet.[1]

Elbeszéli Radich, hogy Kálmán király mennyasszonyát, Buzillát, 1097-ben Nápolyból Alba-Marisba, a mai Zara-Vecchiába hozták, a magyar kikötőbe[2], hol Vinkur gróf, a magyar tengermellék kormányzója által fogadtatott. Néhány évvel később ugyancsak Alba-Marisban, az urbs regiában hódoltak Kálmán magyar királynak a Dalmátiához és Liburniához tartozó városok és várak is; ezek közt fel van sorolva Tersatica vára is Fiume szomszédságával, Fiume maga nem volt képviselve, mi Radich szerint világosan tanúskodik arról, hogy Magyarországnak, vagy ha úgy tetszik, Dalmátiának, már ezen időtájban a Fiumara folyó képezte határát. Szent-Vid városa, vagy olasz néven Fiume — mondja ismét Radich, — ez időszakban Velencze védurasága alatt római eredetű ősi respublicai önkormányzati intézmények birtokában külön területi önállósággal birt.

[1] Az epigraphia sem támogatja Oeneum azonosságát Fiuméval. Mommsen a Corpus Inscriptionum Latinorum III. kötetében a 388. lapon a következőket mondja: „Tituli ex locis intermediis (t. i. Seniától Tarsaticáig) non prodierunt, excepto fragmento columnae miliariae reperto ad Buccaritzam; sed habemus aliquot repertos prope Fiume, quos consentaneum est superesse ex ruinis antiquae *Tarsacitae*. Ex his apparet oppidum habuisse formam reipublicae Romanae et II. viros iure dicundo ei praefuisse."

Tehát a mai Fiume területén — mint Torma Károly jeles szaktudósunk megjegyzi, — illetőleg a tersattói vár alatt, vagy körül, valószinüleg a római Tarsatica feküdt, mely város (de nem Oeneum) mivel duovirek igazgatták colonia, vagyis telepváros s nem volt egyszerü municipium, azaz amannál rangra és szervezetre nézve jelentéktelenebb helység; az ily városok főtisztviselőit ugyanis quattuorvireknek (IIII. vir) szokták nevezni.

[2] Igy nevezi azt ez évben Gaufredus Malaterra: in portum Albae, qui juris Regis Ungarorum est. (Lásd Muratori V. köt. L. 4. C. 25.)

Ezekre a régi dolgokra az a megjegyzésem, hogy Constantin császár az ő korabeli horvát zsupánságokat előszámlálván, ezek közül a legéjszakibb Brebera, a mai Bribir, Zara-Vecchia és Zeng közt; a görög császárnak tehát esze ágában sem volt a mai Fiume vidékét horvát birtoknak jelezni. Szándékosan mondjuk még Fiume vidékét sem, mert több mint kétes, vajjon a X. században Fiume városa létezett-e már. A régi geographusok azt nem ismerték, Ptolomaeus és Plinius Tersatica várost említvén, sőt az előbbi Oeneumot is, szükségkép Fiume vagy Flumen várost kellett volna említeni, ha ilyen létezett. Strabo sem Oeneum folyót, sem ilynevű várost nem ismer; a mi pedig fekvését illeti, erre nézve a vélemények nagyon szétágaznak, úgy hogy míg Cluverius azt a mai Sabioncello vagy Ciderisso helyén keresi, mintegy tíz más helyet a dalmát partokon lehet találni, mely külön-külön író által a kéteslételű Oeneum helyének tekintetik. Igaza lesz tehát Farlatinak, ki azt tartja, hogy Fiume ujabb alakulású város. (Illiricum Sacrum. I. 142. lap.) Ha mégis létezett, akkor ez időben igen jelentéktelen hely lehetett, mely a város nevét nem érdemelte és így a közügyekben nyomatékkal nem birt.

E körülmény talán jobban fejti meg azt a tényt, hogy midőn a liburniai városok Kálmán királynak hódoltak, miért nem volt köztük Fiume is képviselve.

Egyébiránt Fiume soha valamely horvát herceg vagy király levelében sem fordúl elő, és így ezen hallgatás, mely nem egyes tényre, hanem egy egész korszakra vonatkozik, legalább is annyit bizonyít, mint Fiuménak távolléte a Kálmánnak hódolatukat bemutatók sorából, t. i. jelenti, hogy a horvátok soha sem uralkodtak Fiumén.

Brazza sziget történetének fonalán kimutatja Radich, hogy ez 997. évtől 1420. évig koronkint majd Velencéhez, majd a görög császársághoz, majd Magyarországhoz tartozott. Radich megjegyzi, hogy mind ezen időszakok alatt sehol sem lehet nyomára akadni annak, hogy Fiume, bár csak ideiglenesen is, a magyar államhoz tartozott volna.

E negatio sem állhat meg. Az 1358. évi békeszerződésben Velence ugyanis kényszerítve volt egész Dalmátiáról lemondani Magyarország javára és pedig a *Quarnero közepétől* egész Durazzo határáig. Ugyanily módon volt szerkesztve a négy évig tartó

háborút bezáró turini béke, melyet Nagy Lajos király 1381. évben kötött Velencével. A Quarnero közepe itt is mint választó vonal jelöltetvén meg, az ezen belől eső tartományokról maga a szerződés mondja, hogy *régi időktől* fogva Magyarországhoz és a magyar korona jogához tartoznak. A Quarnero közepét nem lehet Fiume *alatt* keresni, hanem azt attól feljebb kell keresni, Castua közelében.

Nézetem szerint e szerződések által Fiume visszakerült Magyarországhoz, habár csekély jelentőségénél fogva külön nem említtetik, noha Radich vélekedése szerint, Fiume fölött 1139. óta 1399. évig a Duino markgrófi család uralkodott, az aquilejai patriarcha hűbéresítésénél fogva. Megjegyzem még, hogy V. Miklós pápa Tersactumot a corbaviai püspökséghez számította, oda — és nem a polai püspökséghez — kellett tehát tartoznia Fiuménak is, a mi azt jelenti, hogy e város nem képezte Istriának részét.

Szerző Fiume közjogi helyzetét töméntelen adattal világosította fel, és tárgyát csaknem kimerítette. Azonban miután munkáját nemcsak historicusok, hanem publicisták is fogják olvasni, szükség lett volna állításainak bizonyító erejére is súlyt fektetni, és fontosabb adatoknál a forrást is nevezni, a melyből merített, sőt helyenkint az eredeti szöveget is idézni. Távol sem akarjuk kisebbíteni Radich hitelét, ha azt mondjuk: felfogásunk eltérése az övétől az ily idézések által igazolást nyert volna.

Fiume története igen homályos, és azért Radich fáradozása, melylyel a szétszórt adatokat összegyüjté, köszönetet érdemel. De még most sem vagyunk az adatoknak oly bővében, hogy minden alkalmat meg ne kellene ragadnunk azok kiegészítésére, a mennyire vagy „Az eltünt régi vármegyék“ című munkámban, vagy Radich Ákosnál fel nem volnának találhatók. Szalay László azt írá, hogy Fiume a XV. század vége felé már elszakadt a magyar koronától, melyhez három századnál tovább tartozott. Azt elismeri a jeles történetíró, hogy e város, ha magyar uralom alatt nem volt, majd Velence, majd Byzancz felsőségét ismerte el, de hogy Krajnához tartozott volna valamikor, abban neki kételyei vannak, habár határozottan nem tagadja is. Az általam már más helyen adott felvilágosításokon kívül még megjegyzem, hogy midőn Fiume és Castua városok közt határvillongások támadtak, a német császár azok csillapítására 1554. évben biz-

tosokat nevezett ki, a kik között Lamberg Jakab krajnai helytartó, és Knüllenberg Kristóf a krajnai hercegség alhelytartója (vice-dominus) fordul elő. A velencei köztársaság 1597. évben Tiepolo tábornokot, minden hadiszerekkel bőven ellátva, küldte Zeng és Fiume elé, mely utóbbi város már tavaly állotta ki Bembo János ostromát. A krajnai tartomány 300 embert Zeng, és ugyanannyit a fiumei hadőrség erősítésére küldött, de mielőtt ezek megérkeztek volna, egy velencei gálya már három hajót fogott el Fiume és Moschenitz közt. A nevezett velencei tábornok 1599. április 14-én biztos menedéklevél kinyerése ürügye alatt ismét megjelent Fiume előtt. A város azonban 40 ágyúlövéssel fogadta, a mire aztán távozott. Ámbár a következő napon újra közeledett, mégis csakhamar minden eredmény nélkül elhagyta a vidéket.

Ez adatokból is kitűnik, hogy Fiume akkor már politikai összeköttetésben állott Krajnával, a mit Racki alap nélkül tagadni jónak látott. A XVII. században nemcsak Fiume, hanem Zeng is tartozott ténylegesen Krajnához; az első nevezetesen Krajna ötödik kerületéhez számíttatott, Klane és Castuával együtt; az utóbbi a károlyvárosi generalatustól függött, de eltartását Krajnától kapta. A magyar országgyülés Zengre iparkodott ugyan törvényes befolyását érvényesíteni, — hogy hasonló törekvései Fiumére nézve lettek volna e században, arról nincs tudomásunk.

Mikép fejlődtek ki az ilyen államellenes állapotok? Nem máskép, mint a magyar nemzet hanyagságából jogai védelmében, és rövidlátásából egyes tények kihatására nézve. Nincs eset, nincs szerződés, vagy államjogi határozat, melyből kitűnnék, hogy Magyarország Fiume birtokáról a szomszéd osztrák tartományok javára lemondott volna. De számtalan mulasztást jegyzett fel a történet, mely a magyar állam egységét mindig ujabb láncszemekkel kötötte le.

Tudjuk, hogy a Frangepánok a magyar királyok adományából a tengerpart nagy részét birták; 1193. évben kapták a modrusi grófságot, 1223. évben ehhez Vinodol megye csatoltatott, a melynek 1251. évi határjárásából kitűnik, hogy ez még a Fiumara folyón túl is terjeszkedett; 1260. évben IV. Béla Zeng városát adományozta a családnak, stb. Valami módon Duino istriai urak, kik a görzi grófok hűbéresei voltak, Fiume birto-

kába jöttek, mert ezek 1312. évben a fiumei vámokat és husmérési jogot egy velencei embernek hat esztendőre bérbe adták, tehát földesúri jogokat gyakoroltak; már 1338. évben Fiumét ismét a Frangepánok birják, és a velenceiek panaszt emelnek, hogy e városban hamis pénz (soldi) veretik. Hogy a köztársaság akkor — mint Racki irja — Fiumét Horvátországhoz tartozónak tekintette volna, arról a forrásokban semmi nyoma. Az 1358-ban élt Frangepán Bertalan Fiume területét és *várát* (terram et castrum Fluminis) zálogjog cimén vette igénybe, de az ő fiai István és János 1365. április 1-én Duino Hugó és testvéreivel Fiumében oly egyezségre léptek, mely által e város birtokáról lemondanak. A Duino családról Fiume a Walsee-család, ettől az osztrák hercegek birtokába ment át, a mi 1510. évben történt. Mind ezen változások a magánjog körében mozogtak, de a magyar királyok nem voltak elég szemesek azon körülmények fontosságát felismerni, melyek e változásokkal kapcsolatban álltak.

E birtokátruházások főleg akkor lettek veszélyesekké, mikor osztrák hercegek részesültek benne. A XVI. század elején II. Lajos király már annyira ügyefogyott volt, hogy országát minden oldalon nem lévén képes védelmezni, sógorának, Ferdinánd főhercegnek, Krajna és Istria urának 1522. év december 22-én több horvátországi várat átadott, melyekbe ez német őrséget rakott, sőt még a likai és korbáviai fensík védelmét is reá bizta. A főherceg Zeng, Klis, Krupa, Jajcza stb. várakat azonnal megszállotta. E korban kezdtek csirázni a későbbi katonai határvidék intézményei. Keletkezett a varasdi generalatus, mely a stájerországi rendek befolyása alatt állt, utóbb a károlyvárosi, mely ennél még jóval terjedelmesebb volt. A terület, mely a magyar törvény és alkotmány hatása alól kivonatott, mindinkább nőtt, a nemzet befolyása üres szóvá törpült. Nem kell részletesen jellemeznünk, mi volt a katonai végvidék, — még most is szánkban van annak íze. De emlékezvén annak keletkezésére, érteni fogjuk, hogy ezen absolutistikus vízözönben, mikép merülhetett el Fiume Magyarországhoz tartozandóságának tudata, és mikép került az osztrák tartományokat igazgató közös politika körébe.

E korban nemcsak a területek históriai határai elmosódtak, hanem a nemzetiségi elnevezésben is teljes zavar uralkodott. A

katonai érdek minden gyatra sentimentalismust megvetvén, nemzetiséget sem ismert. A hadi szervezés csak hajdukat, károlyvárosiakat, slavonitákat, szávavidékieket ismert, míg végre valamennyi határőrségi népséget horvátoknak nevezték el, akár voltak az illetők horvát nemzetiségbeliek, akár nem. E körülmény is hozzájárult, hogy a horvát nemzetiség tényleg nagyobb súlyt nyert, mint a milyent politikai erejénél és súlyánál fogva megérdemelt.

Mióta Fiume Magyarországtól elkülönítetett, azt kerületével együtt az uralkodó fejedelem által kinevezett kapitány igazgatta, ki a trieszti Intendanzának volt alárendelve.[1] Még 1641. év december havában bizonyos Erovero viselte a fiumei kapitányságot, különben a város politikailag Krajnához tartozott; de a hercegség rendei 1648. évben Fiumét nem ismerték el többé a hercegség tagjául.

Midőn a Zrinyi-Frangepán-féle fiscalis jószágok a belsőausztriai kamarának elzálogosíttattak, Magyarország rendei legelőször adták féltékenységük jelét, hogy e jószágok az országtól, és annak törvényeitől el ne szakíttassanak. Azonban III. Károly azzal csillapitotta a rendeket, hogy a stájerországi herceg e jószágokat csak magánjog címén birja, és a gráczi kamara ugyan a herceg nevében igazgatja azokat, de nem mint hatóság.

E nyilatkozat is azon fictiók sorába tartozik, melyeknek a politikában semmi értékük nincs, és a bajt nem orvosolják, hanem csak symptomáit elnyomják. Fiume is privatjogok révén csuszott be az ausztriai örökös tartományok ölébe.

Radich Ákos azt irja, hogy midőn Kálmán király Dalmátiát elfoglalta, „Fiume Velence védurasága alatt *római eredetü*, ős respublicai önkormányzati intézmények birtokában külön területi önállósággal birt.“ Kár ily hangzatos szavakkal az eszméket megzavarni; hiszen Fiuménak római eredetüségét semmivel nem lehet bizonyitani, arra való felirásos kövek nem léteznek, arról hallgatnak a történetirók. Municipalis és területi önállósága legfeljebb olyan lehetett, mint a magyar szabad királyi városoké,

[1] Ezen Intendanza képviselőjétől, báró Riccitól, vette át Majláth József mint kir. biztos Fiumét 1776. év október 21-én Magyarország nevében.

mert hogy önálló köztársaság lett volna, midőn Velence véduralmát terjesztette ki reá, ezt csak az értheti, ki nem tudja, milyen volt az a velencei véduraság.

A XVI. században, midőn Fiume közelebb viszonyba lépett a krajnai hercegséggel, címe: magnifica communitas terrae Fluminis S. Viti volt. E címben is csak olyan állapot van kifejezve, milyent ma a magyar szab. kir. városokban találunk, melyekben a kormány által kinevezett főispán áll a közügyek élén. De különben Fiume az osztrák kormányzás ideje alatt a Grátzban székelő belső ausztriai guberniumtól és a bécsi legfelsőbb törvényszéktől függött.

E kérdés szellőztetésénél meg kell emlékeznünk azon kifejezésről, mely Mária Teréziának 1779. április 23-án kelt diplomájában fordul elő először, és mely szerint Fiume tamquam separatum corpus, Sacrae Coronae Regni Hungariae adnexum Magyarországhoz közvetlenül csatoltatik. Radich, úgy látszik, e kifejezésnek igen tág értelmet tulajdonít, vagy legalább azon aspirátiókra nézve nincs magával tisztában, melyeknek, az 1868. évi törvénybe is átment ezen kifejezés forrásául szolgál.

Mi az a separatum corpus? Bizonyára nem más, mint hogy, miután Fiume és terűlete századok változó sorsa alatt a Magyarországgal való közvetlen területi érintkezéstől elszakíttatott, semmi szín alatt valami szomszéd horvát megyével egyesíttessék. Hogy a municipalis jogon és önállóságon felül e kifejezés még államjogi függetlenséget akart volna biztosítani, azt józanúl nem fogja senki sem állítani. Fiume arra még most is nagyon kicsiny, hogy a legfőbb törvénykezést, melytől máshová nincs felebbezés, hogy a törvényhozást magába egyesíthesse, hogy nemzetközi ügyeit közvetlenül intézhesse el. Separatum corpus azért, mert Magyarország többi alkatrészeitől területileg külön áll és azzal össze nem foly, mint például a vármegyék területének összesége. Külön alkotmányos jogokra Mária Terézia Fiume tekintetében nem gondolt; de úgy látszik, a fiumeiak sem, példa erre azon buzgalmuk, melylyel közvetlen kapcsolatukat Magyarországgal szorgalmazták.

Nincs kétség, hogy Fiuménak, mint tengeri városnak, más érdekei vannak, mint Máramarosnak vagy Pozsonynak, de épen azért vesz részt a magyar országgyülésen, hogy érdekeit ott érvényesítse, és hogy azok ott böven fognak elismertetni, bizonyos.

A separatum corpussal tehát ne űzzünk játékot, mint a háromegykirályság elnevezésével.

A diploma idézett passusának másik fele, mely azt mondja, hogy Fiume a magyar koronához csatoltassék, szintén fejtegetés tárgyává lett, és azért Radich az 1807. évi IV. törv.-cikkre utal, melyben világosan ki van mondva, hogy Fiume Magyarországhoz tartozik. De a phraseologia annyira vérünkben van, hogy éveken és évtizedeken át hangoztatjuk a sallangos szavakat, míg csak jó későn észre nem veszszük, hogy ellenfeleink e szójárásainkat kárunkra fordították. Már Deák Ferenc erre figyelmeztette a fiumeiakat 1867. évben. Mi azt tartjuk — úgymond — hogy a magyar korona és Magyarország ugyanazon egy fogalmat fejezi ki, de már a Dráván túl másképen tartják, azt hiszem tehát, hogy Fiuménak is érdekében áll, hogy velünk azonos álláspontot foglaljon el. Ha Fiume Szent-István koronájához akar tartozni, akkor nemcsak mi hozzánk tartozik, de tartozik Horvátországhoz is, melyhez pedig tudtommal soha sem akart tartozni, sőt valószinű, hogy most, de sőt a jövőben sem akar hozzá tartozni.

Horvátország mostani létét csakis az ilyen dubietásoknak, elnézéseknek, engedékenységeknek és politikai vakságnak a magyarok részéről köszöni. Radich e tekintetben históriailag helyes álláspontot foglal el, és a közjogi tanok, melyek „Az eltünt régi vármegyék“ című munkámban letéve vannak, nála nem mentek veszendőbe. Hirdeti ő is, hogy a mai Horvátország e címet bitorolja, hogy a Dráva és Száva köze magyar föld, hogy Slavonia a Kulpa vizén és a Velebit hegységen túl keresendő. De a consequentiákat ezekből csak feltételesen vonja le, t. i. kijelenti, hogy *ha* a horvát „testvérek“ nem szünnének meg a magyar állam ellen izgatni, sőt *ha* nem akarnának annak támaszai lenni, akkor törekedni kellene, hogy Magyarország területi épsége helyreállíttassék, és hogy ismét a Száva képezze az ország déli határszélét, a mint jogszerűen odáig és a Velebitig terjed az.

Ime követtük Radich Ákost a mai nap kérdései küszöbéig, a midőn a sajtó már is azt hireszteli, hogy a kormányelnök oly combinatiót tervez, mely szerint a jogtalanúl úgynevezett slavoniai megyéket, vissza akarja keblezni Magyarországba, adván a horvátoknak ezekért Bosniát. Nem feladatunk e combinatióról

véleményt mondanunk, és azt csak azért említjük, hogy lássuk: mily fontos szerepe jut a történetírásnak a nemzetek közéletében. Ha a történettudomány kimutatta, mily hibák következtében vesztette el a nemzet Dráván túli birtokait Belgrádtól az Adriáig, a gondolkodó embert az orvoslás útjára is vezetheti. Véleményem szerint azonban a történet nem az alkudozás, nem a compensatiók, nem a jogfeladás útjára utal.

2.

Előre a Száváig! — A laibachi kormánykerület Magyarországgal határos. — Eszterházy Pál nádor Szerém, Valkó, Pozsega és Veröce vármegyét Magyarország Dráván túli kerületének nevezi. Al-Slavoniának felmentése a zágrábi közigazgatás alól.

Budapest, 1883. május 13.

Megrögzött fogalmakat szintoly nehezen lehet kiírtani, mint üdült betegségeket. Könyvekben és röpiratban küzdöttem azon balfelfogás ellen, hogy a Dráva Magyarország határfolyója; mégis eredményt eddig csak az ideák világában tapasztalok, a gyakorlati téren még az első lombozat csirái sem mutatkoznak.

Sebesen nyargalnak a halottak, mondja Bürger egy szép balladájában és valóban ha látjuk, mily hamar elhitte a magyar nemzet, hogy Szerém, Pozsega és Veröce megyék egy Slavonia nevű tartományt képeznek, mely az országhoz csak társország viszonyában áll, bámulnunk kell és a kik teljesen meg is vannak győződve, hogy a nevezett megyék csak oly kiegészítő részei Magyarországnak, mint akár Zala, vagy Szabolcs, megállnak az 1868. évi XXX. törvénycikk előtt és nem merik a valóságnak consequentiáit vonni.

Miután azonban egy nemzet története nem valami lomtár, hanem oly kincs, mely jogéletünk forrását képezi; és miután egy téves törvény betűje nem kárhoztathatja a nemzetet arra, hogy fatumszerű megadással mondjon le legfőbb állami érdekeiről és a mi 6—700 éven át közjog volt, attól kétes mosolylyal és elfásult kebellel napirendre térjen: szükségesnek tartom, hogy időnkint azon megyéket reclamáljuk, melyek ma álarcban, t. i. Slavonia bitorolt neve alatt vannak bemutatva a világnak.

Tiszteljük a törvényt, a meddig törvény, de az is volt törvény, hogy Lutherani comburantur, pedig ma a protestansokat nem égetjük el máglyán, sőt mint a középiskolai törvényjavaslat tárgyalásakor tapasztaltuk, — azok ugyancsak élnek ám ! Ezzel csak azt akarom mondani, hogy az 1868. évi szentesített törvény szemben áll a 7—800 éves nemzeti élet által szentesített valósággal és tényállással és szemben a nemzet érdekével.

A hirlapirodalom természete azt hozza magával, hogy ily terjedelmes kérdés, mint az ország integritásának századokon át több ármánynyal, mint erőszakkal történt megsértése, nem meríthető ki egy-két cikkben. Megelégszünk azért azzal, hogy e kérdés egyes jelenségeit időnkint megbeszélés tárgyává tehessük.

Annak bizonyítására, hogy nem a Dráva, hanem a Száva volt Magyarország határa, az eddig általam már közzétett számos adatokon kívül hivatkozom még III. Orbán pápa 1186. évi levelére, mely szerint a Szutla folyó melletti Pilstain, in Marchia Ungariae létezik.[1] Ez a Pilstain, ma Peillenstein a laibachi kormánykerületben fekszik, Varasd megye határán, melyet ma Horvátország részének tartanak.

A sok közül azt az egy példát azért emelem ki, mert a Drávántúli részek nyugati felében már sokkal régibb a földrajzi confusio és a névcsere, — ott a horvátok sokkal inkább vélik magukat állítólagos birtokjogukban biztosítva megtámadások ellen, mint a Száva alsó folyása mentén. A vita, ezen nyugati részre nézve eddig csak a tudomány terén folyt, ott is nem rég és nem elég behatólag. Azonban a Száva alsó folyásán fekvő Szerém, Valkó, Pozsega és Veröce vármegyék Magyarországhoz tartozandósága már sokszor országgyűlési tárgyalás alapjául is szolgált és ezen tárgyalások az 1848. évi törvények ide vonatkozó intézkedése által méltó befejezést is nyertek. Csakhogy a későbbi országgyűlések az ország integritási elvének ezen diadalát könynyelműen feláldozták.

Ezen utóbbi vármegyékről akarok itt szólni, és Eszterházy Pál nádornak 1711. évben hozzájuk intézett leveléből kimutatni, hogy akkor semmi kétség nem forgott fenn az iránt, vajjon magyar vármegyéknek kell-e azokat tekintenünk.

[1] Zahn, Urkundenbuch von Steiermark. I. 650. lap.

A nádor levele, melynek csak ódon helyesírását változtatjuk helyenkint, így szól: „Salutem et officiorum nostrorum Commendationem. Az recenter elmult pozsonyi congressusnak alkalmatosságából kegyelmes asszonyunknak eő Felsége plenipotentiariusa generalis commissarius gróf Schlick ur, úgy az ott lévő mágnások és nemes vármegyék s királyi városok ablegatusi jelenlétekben (qua modalitate et methodo pro praesenti hyberno secundum idaeam portarum anni 1702. repartiáltatott légyen az országra, úgymint magyar korona alatt lévő *hat circulusra* 75,000 portio, kivévén némely királyi szabad városokat és Tiszán túl való vármegyéket, nemkülönben horvátországi circulust is, melyeknek respectu proportionis portarum anni praescripti 1702. az commissariatusság intentiója szerint pro hocce duntaxat anno bizonyos sublevatio engedtetett) kegyelmeteknek ez levelünk által kívántuk értésére adnunk, obveniált annak okáért *ebben a Dráván túl való circulusban* comprehendalt nemes vármegyéknek, úgymint Valkovariensi, Posegensi, Sirmiensi, Verovicziensi egyetemben secundum idaeam portarum anni 1702 ad portas N. $252^1/_2$ juxta calculum arithmeticum 1801. portio.

Kegyelmeteknek annak okáért ezen maga quantumát és obtingensét az militia tovább való alkalmatlanságának eltávoztatására nézve in gremio sui mennél előbb repartiálni el ne mulassa. Mivel pedig szükséges, hogy az egész nemes vármegyék és királyi városok conscribáltassanak, mely conscriptiónak véghezvitelére Pozsony mostani congressusban az tekintetes statusok által ime micsoda idea concinnáltatott, annak valóságos copiáját praesentibus kegyelmeteknek incluse megküldöttük.

Kihez képest kegyelmeteknek palatinalis authoritásunk hivatala szerint parancsoljuk, hogy ezen annectált idaea szerint azon szükséges conscriptiot elaborálni és minékünk pro die 2-da februarii anni affuturi 1712. úgymint gyertyaszentelő Boldogasszony napjára, vagy annak utánna ad summum egy hetire minden bizonyosan kezünkhez küldeni el ne mulassza kegyelmetek. In reliquo praetitulatas dominationes vestras diu felices et incolumes valere exoptamus. Datum in arce nostra Kismartoniensi die 23. februarii 1711.“

E nádori levél címezve van a „Dráván túli kerületben fekvő Valkó, Pozsega, Szerém és Verőce vármegyéknek.“

Eredetije a magyar országos levéltárban található. De hason-

lókat százával, ezrével lehet találni köz- és levéltárainkban. Az itt közlött példány kétséget nem hagy fenn, hogy még a XVIII. század elején, a nevezett négy vármegye magyar hazánk csak hatodik kerületét képezte, nem pedig valami Slavoniát, mint ma; hogy e megyék a nádor közvetlen hatósága alatt álltak, mint a többi magyar vármegyék; és hogy a nádor magyar nyelven intézte oda parancsait.

Hasonlítsuk ezzel össze a mai állapotokat, a midőn a Dráván túl Magyarország igényeit állami integritásának visszaállítására bitorlásnak tekintik, holott a dolog megfordítva van. A horvátok kénytelenek elismerni vagy azt, hogy a nádori hatalom mind arra kiterjeszkedett, a mit ma Horvátországnak neveznek; vagy hogy a fennebbi négy megye, mely utóbb három vármegyére összeolvadt, magyar vármegye, mely hazánk kiegészítő részét képezi, és így általunk visszakövetelhető.

Vissza is fogja követelni, és véget vetni a jelenlegi fictióknak a nemzet, mert az ujabb kor szülte állapot egy nagy politikai immoralitas.

Hazánk azon részében, melyet most Slavoniának neveznek, mindig nagy volt a rokonszenv az anyaország iránt, és e rokonszenv, úgy reményljük, még most sem szenderült el azon körökben, a melyek a régi alkotmány részesei voltak. A főnemesi, és nagy birtokos családok a Drávántúl említett vidékén számtalan gyöngéd szálakkal vannak összefűzve magyarországi családokkal, és a közös traditió kedvező talajt képez a régi egyetértés helyreállítására. Ha a kormány érzi hivatottságát százados igazságtalanság orvoslására, még elérheti, hogy a mozgalom az integritásnak helyreállítására ebben az ál-Slavoniában fog megindulni, hogy épen ott fog alakot nyerni az a kívánság, miszerint e tartomány a zágrábi közigazgatás alól felmentessék.

A magyar nemzet nem akar hódításokat tenni idegen országokban, — ebbeli nézeteit és érzelmeit a világ hallatára ujabb időben eléggé hangsúlyozta, — de akarja, és akarnia kell, hogy országának integritása ne maradjon pium desiderium; ne áldoztassék fel holmi kiegyezéseknek, melyekben köszönet nincs, és melyek folytonosan uj áldozatokat kívánnak; és akarja, hogy a particularismus minden alakban proscribáltassék, és a középkori lomtárakba helyeztessék.

3.

Integritás és opportunitás. — A magyar felségi jog a Dráván túl nem lehet pártkérdés. — „Szlavonia“ visszacsatolandó. — Mennyit ér a horvátok haragja. — A horvát bán személyes tulajdonai. — Pič cseh történetíró nézete a Dráva-Száva közének közjogi állásáról. — Dalmátia régen Szlavonia név alatt. — Küzdelmeink az ország integritásáért.

Budapest, 1883. május 20-án.

Sajnálom, hogy a szokás kényszerítéséből két idegen szót kell használnom cikkem felirásául, midőn a legmagyarabb ügy védelmére kelek. A Nemzet szerkesztősége szíves volt a nevezett becses lap pünkösdvasárnapi (azaz május 13-diki) számában „A Száváig!“ feliratu cikkemet közölni, melyben nem annyira történeti jogunkat a mai Szlavóniának nevezett országrészre kimutattam, mint inkább ujabb adatokat hoztam fel arra, hogy ez az úgynevezett Szlavónia nem más, mint Magyarországnak hatodik kerülete, avagy Magyarországnak drávántúli része.

Köszönettel tartozom, hogy a Nemzet tisztelt szerkesztősége igénytelen soraimat közölni szíveskedett, de kevésbbé kötelezett le az által, hogy említett soraim sarkára oly megjegyzéseket ragasztott, melyek bizonyítványaim erejét ha nem is gyengíteni, de legjobb esetben a theoria terére szorítani akarnák.

A hivatkozott megjegyzés következőleg hangzik: „E sorok igen tisztelt írójának az ez alkalommal ujból kifejtett s okadatolt álláspontja, mint tudva van, rég tudományos és *politikai* meggyőződése. Nem vélünk illoyálisan eljárni, ha megjegyezzük, hogy minket úgy az e cikkben, mint érdemes szerzőjük egyéb e részbeli munkálataiban kifejtett erősségek csak a kérdés történeti részére nézve győztek meg; a *politikai* opportunitás tekintetében azonban nem.“

Felteszem, sőt meg vagyok győződve, hogy a Nemzet tisztelt szerkesztője e sorokban csak saját egyéni nézetét fejezte ki, és hogy azok *nem* sugalmaztattak a kormány köreiben. De minthogy az opportunitás kérdése mégis egy kormánylapban vettetett fel, kénytelennek érzem magamat, hamis következtetések megelőzésére, az opportunitásról magamnak is szerény véleményemet elmondanom.

Mióta a tudomány fonalán azon fikciókat kimutatni igyekeztem, melyek a Dráván túl kifejlődtek és nemzetünk területi jogát oly érzékenyen sértették, a magyarországi sajtó egyhangulag elismerte közjogi álláspontom helyességét a mai ál-Szlavónia és ál-Horvátország irányában. Én legalább nem emlékszem oly nyilatkozatra, mely e részben tévedéseket olvasott volna reám, akár adataim hitelességére, akár következtetéseim helyességére nézve. (Ide persze nem tartozik a zágrábi Pozor és a Viennac.)

Egyedül a modorban volt különbség, melylyel a különféle pártszínezetű lapok e nagyfontosságu közjogi ügyet szóba hozták. Mig tudniillik a kormánylapok e fikciókra olykép rámutattak, hogy a magyar nemzet mekkora jogokról mondott le, hogy a „testvér“ horvátokat kielégítse, és hogy ennélfogva az utóbbiaknak mennyire okuk van az 1868. évi kiegyezést megbecsülni, — addig az ellenzéki lapok meg nem állhatták, hogy az ország integritásának ily nagy és ily megalázó megsértésével szemben a kormányt erősen ne vádolják. Hazafias indignációjuk felejtette velük, hogy nem a mostani kormány okozta ez állapotokat.

A nagy ügy érdekét veszélyeztetve láttam, ha közjogunk e kérdését nem oly modorban tárgyaljuk, mely kizárja a pártszellem torzsalkodásait. „Örüljünk, — mondám — hogy van valahára tárgyunk, és feladatunk, mely körül a pártok politikai nézetkülönbség nélkül csoportosulnak. Ne csináljunk ebből pártkérdést. Előbb tisztázzuk a fogalmakat, azután lépjünk a tett terére. Mi a célt törvényes eszközökkel akarjuk elérni, és a kérdés megoldását a kormány hozzájárulása nélkül nem is képzelhetem.“

Bár meg vagyok győződve szavaim gyengeségéről és befolyás nélküliségéről, mégis kivételesen úgy látszik, azok nem maradtak hatástalanok az ellenzéknél sem, — mint legalább a lapok magatartásából következtetni szabad.

De félek, hogy oly nyilatkozatok, milyenek a Nemzet pünkösdnapi megjegyzése, a politikai egyetértést nagy próbára teszik; félek, hogy midőn egy kormánylap az ország területi integritását a Dráván túl „elvben“ elismeri és pártolja, gyakorlatilag pedig Utópiába helyezi, — ilyen körülmények közt az ellenzék a kérdést kirekesztő tulajdonává fogja tenni, nem fog megelégedni a virtuális joggal, nem azzal, hogy a pia dezideriák száma egygyel

szaporodjék, hanem a tényleges állapotból fegyvert elörántván a kormány ellen, annak ugyan sok kellemetlenséget okozhat, hanem a nemzeti jog valósitását ennek dacára még sem fogja előmozditani.

E nézetek azok, melyek engem arra birnak, hogy a Nemzet által emlegetett opportunitásról egy pár felvilágositó szót mondjak.

Mi az az opportunitás?

Bizonyos jogok elismerése, melyeket azonban nem akarunk érvényesiteni, mert nincs hatalmunk reá, vagy mert nincs érdekünkben, vagy mert nagyobb kineseket kockáztatnánk, mint a milyeneket jogunk érvényesitésével becserélnénk, vagy mert nemzetünk története ilyen eljárást nem ismer.

Mi a hatalmat illeti, távol legyen tőlem azt csak anyagi erőben keresni. Hatalmunk a történeti jogban és követelésünk igazságában fekszik, és nagy szerencsétlenségnek tartanám, ha a célt nem sikerülne politikai eszközökkel kivivni. Nagyobb kérdések is rendeztettek már ily úton, és a győzelmet ebben is nem az a rész fogja elnyerni, ki a másiknál több katonával és több pénzzel rendelkezik, hanem az, mely a másiknál okosabb és szivósabb. A mostani állapotok azt tanúsitják, hogy a horvátok okosabbak voltak, mint mi. Mi a drávántúli részeket nem csatában és nem csatákban vesztettük el, hanem politikai tunyaságunk által, mely észre nem vette, hogyan sikamlik ki kezünkből apró politikai akciókban uralmunk fontos tartományok fölött. A horvátok századokon át mindig jól értették a szituáció felhasználását és a csendes terjeszkedést, de nem átallották kissé az erőszakot is megkisérleni, a minőt például 1848-ban Fiume irányában inszceniroztak.

Vajjon érdekünkben fekszik-e a Dráván túl fekvő hatodik kerületet ma Szlavónia) hazánkkal közvetlen kapcsolatba hozni. — arra bátran igennel felelhetünk. Nem vagyunk mi Törökország, melyre az európai diplomácia rádisputálja, hogy majd akkor lesz ám igazán egészséges államtest, ha egyik tartományát a másik után szépen vagy nem szépen, testéről levágják. A mit ma Szlavóniának neveznek, nem idegen szerzemény, hanem az ország legelső megalapitása óta valóságos magyar föld. Ha azt ujra bekebelezzük az anyaországba, akkor a horvát aspirációk-

nak, a horvát nagyzási hóbortnak igazán haláldöfést adtunk, mert a horvát ultrák „Szlavóniá"-ból szívják anyagi erejüket, a Száva menti nyugati részek sokkal szegényebbek lévén, mintsem különállási álmoknak kedvező talajul szolgálhatnának.

Érdekünkben fekszik hazánk tömörülése és a partikulárizmus üldözése, bármily alakban fordul elő. Hogy a partikulárizmus hová vezethet, azt mutatják a mai nyomorúságos állapotok Ausztriában, melyek valóban nagyon hasonlítanak a feloszlás kezdetéhez. Egységes politika, egységes irány, a nemzet világtörténeti hivatottságáról való egységes meggyőződés mindig felsőbbséggel fognak birni a szakadozottság fölött, mely elvégre csak az emberek kevésbbé nemes hajlamainak kedvez. És én azt hiszem, hogy maguk a „szlavoniták" sem igen fognak búsulni azon dicsőség után, melyet Zágrábban arathatnak, a hol számukra a napvilágot és árnyékot valóban nem egyformán mérték ki.

Ugyan mit kockáztatnánk, ha „Szlavónia" visszaszerzését politikai programmunk elejére irjuk? tán a horvátok testvéries szeretetét? hiszen az a politikai hévmérőn alacsonyabb fokra már nem szállhat, és már rég kellett belátnunk, hogy a horvátok irányában teljesen elhibázott politikát követtünk. Jogfeladásainkkal, anyagi áldozatainkkal, önérzetünk meghajlásával nem szereztünk mi testvért, nem megbízható szövetségest, hanem erősítettünk ellenséget, ki minden adományunkat nemzeti létünk ellen fordítja.

Mit kockáztatunk, ha mi az ilyen horvátokat kicsit megharagítjuk; hiszen ők mindig haragszanak reánk! Ha horvát földből egy maroknyit kérünk a koronázási halom számára, — ők megharagusznak és megtagadják. Ha meteorologiai észleléseket kérünk tőlük, azt felelik: mit nekik Magyarország! Tartományi létök fentartása nekünk milliomokba kerül évenkint. Van-e ebben köszönet? Nem, mert minden leszámolás alkalmával a legkeserűbb invektivákkal támadják meg Magyarországot. És ez mindig igy lesz, sőt progresszive terjeszkedni fog, minél inkább abban látja Magyarország feladatát, hogy makacs ellenségeit maga fegyverezze fel, maga erősítse és maga képesítse politikai haladásunk megakasztására.

Ha Magyarország a horvátok duzzogását fel nem vette volna és napirendre tér, vajjon saját emberségéből micsoda vív-

mányokra tesznek vala szert? Tán képesek lettek volna-e külön kormányt alakítani? tán visszaszerzik-e a határvidéket? vagy eszükbe jön-e, hogy nehány megyéjüket szláv Piemontnak tekintsék, mely hivatva van, hogy egy nagy balkán-szláv birodalom központja legyen? Alig hiszem, sőt inkább meg vagyok győződve, hogy a magyar politika ferde iránya érlelte az utolsó évtizedekben azt a nagyzást, mely most erősen tör valósulásra.

Nem fogja senki sem siratni, ha a jelen viszonyok tarthatatlansága a Dráva mindkét partján el fog ismertetni.

Midőn a jelen viszonyokat kritika alá veszem, nem felejtem el, hogy az a férfi, ki most a báni méltóságban a horvát kormány élén áll,[1] a leglovagiasabb férfiak egyike, kinek státusférfiui és magánerényeiről csak a legnagyobb elismeréssel lehet szólni. Valóban szeretnők, ha kevésbbé szeretetreméltó, kevésbbé rokonszenves volna, mert épen megnyerő egyénisége az, mely kormányunknál a horvát álláspont javára sokat vívott ki, mi különben teljesedést nem nyert volna. Azt hiszem, bán ur ő excellenciája hivatásához tartoznék magas állásán Magyarország állami jogát is hangsúlyozni, és az illetőknek eszükbe juttatni, hogy — sunt certi denique fines. Ha nem volnék az egyetértés, a konciliáns eljárás barátja, más óhajtást kellene kifejeznem, mert minél nagyobb zavarba ejtik a horvát pártok e tartományt, annál inkább közeledik a változás és fordulat pillanatja.

Azt, hogy a horvátok birtokfoglalása a Dráva-Száva között bitorlás, azt nemcsak én mondom, hanem mondja a nagy szlávbarát, Pič Jos. Lász. is, a cseh történetiró, ki „Der nationale Kampf gegen das ungarische Staatsrecht“ című munkájában azt irja, hogy a *Kulpán* túl nevezetesen ez utóbbi, a Verbász, a Cetina folyók és a tenger között (kivévén a dalmát tengeri városokat) terült el a horvátok birodalma, mely tartomány fölött Muntimir herceg uralkodott; elismeri, hogy a „három-egy királyság“ keletkezése nem a belföldi horvát királyok korában gyökerezik; elismeri, hogy a horvátoknak semmi köze azon tartományhoz, melyet ma, és ama másik Szlavoniához, melyet a mult században Szlavóniának neveztek, ma pedig Horvátországnak.

De egészen igazságos lenni nem tud Pič, ki nemzetünk

[1] Gróf Pejacsevich László.

ádáz ellensége. Midőn a Dráva-Száva közét nem vívhatja ki a horvátok számára, azt állítja, hogy ez bizony Magyarországé sem volt, és hogy én, ki a két folyó közét Magyarország kiegészítő részének vitatom, csak kötekedni akarok a horvátokkal.

Pič nézete szerint a Dráva-Száva köze tehát valami vacuum volt, melyhez egy nemzet sem tartott jogot, melynek semmi kormánya nem volt, és mely ég és föld közt lebegett, mint Mahomet koporsója. Legyen neki az ő hite szerint. Majd máskor foglalkozom vele.

Minthogy pedig a Szlavónia név nem a Száva alsó folyásának mentén fekvő Szerém, Pozsega és Verőce megyéket illeti meg, hanem a mai Dalmáciát,[1] mi e véletlen vagy önkényes névcsere következményeit nem tartjuk opportunusnak viselni, hanem hazánk területét a Száváig követeljük vissza.

Nemzetünknek nem fekszik érdekében, idegen országokban hódításokat tenni; de igenis az, hogy hazájának integritását helyreállítsa. Politikai küzdelmeinek nagy része az integritás érdekében folyt, és valóban sajátságos sorsa nemzetünknek, hogy saját földjét ujra meg ujra kell visszahódítania, mintha idegen hatalmasság tette volna reá kezét.

Régibb időkről nem szólván, felemlítjük a „temesi bánságot", mely csak 1779. évben helyeztetett vissza alkotmányos állapotába. A forradalom után az önkénynek ezen szülöttje ujra feltámadt, hátán egy nagy kinövéssel, melyről azt mondák nekünk, hogy ez a szerb vajdaság. Elenyészett mindkettő, csak rosz emléket hagyván maga után. Beolvasztottuk Erdélyt, feloszlattuk a katonai határőrvidéket, megszüntettük a kiváltságos kerületeket, — kivívtuk, hogy egyféle törvény, egyféle alkotmány uralkodjék mindenütt.

Nem fogunk megállani a Drávánál, — és valamint a volt katonai határőrvidék lakossága csak örömmel fogadta, hogy sza-

[1] Justiniani Sebestyén, a velencei köztársaság követe a magyar királynál 1499—1503. évben, e tárgyról ezeket irja: Il Regno, che si chiama hoggi di Dalmatia, anticamente fu onimato Schiavonia, da i popoli Schiavi, che al tempo di Giustiniano Imperatore venero di Sarmatia, etc. (Makuscev Vincentio: Monumenta historica Slavorum meridionalium. Tomu I. volum. I. 320 lap. Varsoviae 1874.)

bad polgárok körébe léphetett, úgy történeti multunk közössége, a régi jó egyetértés emléke, a családi összeköttetések és számtalan érdekek és tradiciók kezeskednek arról, hogy a mai „Szlavónia“ polgárai nem fognak idegenkedni attól, hogy a magyar hazával ismét egyesüljenek. a mint régen velünk együtt a közös haza jólétén közreműködtek.

E célt elérni nagyon opportunusnak tartom, és ebbeli törekvésünkben ne zavarjon az a zaj, mely tán némely részen támasztatni fog.

Zaj volt a határvidéken is, mégis bekebleztük, és „Szlavónia“ revindikálása valóban nem nehezebb feladat.

4.

A magyar államcímernek leszaggatása Zágrábban. — A magyar állameszme, és Nagy-Horvátország ellentétben. — Horvát testvériség.

Budapest, 1883. augusztus 18-án.

A horvát viszonyok minden tisztességes embert útálattal töltnek el. Az a kihágás, melyet a csőcselék — és ez az úgynevezett felsőbb rétegekben is található — Magyarország címere ellen elkövetett,[1] bennünket meg nem lepett. Ott, hol az oktalan düh oly mértékre hágott, hol a politikai delirium évek óta féktelenkedik, hol nőket az utczán, országgyűlési képviselőket látogatásuk alkalmával inzultálnak, — ott csakis ilyen jelenségeket lehet várni. Még csak nehány hete, hogy Zágrábból azt az üzenetet vettük, hogy bár micsoda engedményeket adjunk a horvátoknak, bár miféle jótéteményekkel áraszszuk el őket, azért ők gyülölni fognak bennünket. „Nagy-Horvátország“, igaz — mondja egyik főembertük — csak álom, de azt minden horvát álmodja.

Bár mily keserű az a tapasztalás, a mely csak ez a néhány tényből meríthető, bizonyos tekintetből az ilyen tények nagyon becsesek. Ilyen vastagon kell bánni a magyarral, hogy megértse valahára, mit kell tartani a horvát testvériségről. E szó mai napság ugyan már gúnynyá vált nálunk, de félni lehet, hogy legelső alkalommal, midőn majd egy horvát képviselőnek parlamen-

[1] A kihágások augusztus 15-én történtek.

tünkben eszébe jut a magyarnak egy pár bókot mondani, vagy egy farsangi mulatságnál a magyarok és horvátok poharaikat összekoccintják, hogy a jó magyar ismét felsül a ravasz „testvéreknek“ a Dráván túl.

Nem tudom, kell-e politikai intéző köreinknek még több tapasztalás? ha igen, akkor csak tessék a címer-meggyaláztatást szépen eltürni, a kihágást némely garázda utcai egyéniségre hárítani, Dávid uramat tapintatlan eljárásáért megróni és megelégedni azzal, hogy bünhődésül egy vagy két városi káplár szolgálatából elbocsáttassék. A zágrábi csőcselék majd fog aztán gondoskodni, — hogy az ő „forradalmának“ folytatása legyen.

Ha azonban megnyílt már valahára a magyar nemzetnek szeme, akkor dobjon el magától minden fikciót. És fikció az, ha mi a horvátokat testvérül és nem ellenségül tekintjük. Minden engedmény, melyet mi a horvátoknak tettünk, csak ellenségünket erősítette; minden engedmény és elnézés, melyre tán elhatároznók magunkat (feltéve, hogy ilyenre képesek vagyunk), még inkább fogja erősíteni ezt az ellenséget. E percben mint vert had állunk szemben ezekkel a derék horvátokkal, mert eddigelé mindig az ő akaratjuk győzött és mi „nagylelkűen“ hátrafelé koncentráltuk magunkat. Eddigi politikánk halhatatlanul nevetségessé tett bennünket a világ előtt, és a kár, melyet e miatt a nemzet és az ország szenved, csaknem orvosolhatatlan már.

Ők őszintén kimondják, hogy gyűlölnek bennünket. Miért? mert a magyar állameszme útjában áll „Nagy-Horvátország“ valósításának. Legyünk ez iránt tisztában, és akkor megértjük, hogy miért nem elégséges neki a legmonstruózusabb autonomia, miért nem a legszabadelvűbb törvény, miért nem a sok millió, melyet a magyar nemzet a horvát adminisztrációra költ, és miért hazudja azt, hogy a magyar nyelvtől félti a maga nemzetiségét.

És minden impertinencián felül, a melylyel ezek a horvátok a magyar nemzetet elhalmozzák, még a legbotrányosabb gúnyt is kapcsolják eljárásukhoz, mert a józan ész csak kigúnyolásának lehet mondani azt a feltevést, hogy amaz abszurd „Nagy Horvátország“ valósítására mi adjuk oda vérünket, pénzünket. Saját emberségükkel a horvátok, bár hány nemzeti dalt énekeljenek Jellasich szobra alatt — még ha a hirhedt bán élne

is — nem fognak Nagy-Horvátországot alapítani. Azonban tanultak valamit a történetből, és mert nekik sikerült oly szép módon a Dráva és Száva közt országot szerezni, mely soha sem volt az övék, jónak találják ezt a politikát — mutatis mutandis — mai korban is érvényre emelni. Ok azt gondolják, hogy Boszniát és Hercegovinát az ő ábrándjaik javára foglalták el; Dalmáciát el fogják disputálni a bécsi reichsrathtól; a szlovéneket pedig a suffrage universelle alapján fogják megnyerni.

Igaz, hogy hivatalos politikusaink Magyarországon is, Ausztriában is sok bolondot követtek el. De azt, meglehetős pesszimizmusunk dacára az ilyen kérdésekben, még sem hiszszük, hogy öntudatosan a horvátok ezen ábrándjainak kedvezzenek; elég baj, hogy gyámoltalanságuk annyira juttatta a dolgokat.

A bajt azonban már csak a fikciók feladásával, elvetésével lehet orvosolni. Tudomásul veszszük a horvátok üzenetét, hogy ők gyülölnek bennünket; e szerint oly rendszabályokhoz kell nyulnunk, melyeket ellenséggel szemben szoktunk alkalmazni. Szeretetre nem kényszeríthetjük, de szabadságra sem bocsátjuk őket, — értjük azt a szabadságot, hogy Magyarország egy részét zsebre rakván, azzal odább álljanak, hogy Nagy-Horvátországot alapítsanak.

A mostani állapot amaz úgynevezett Horvátországban tarthatatlan; hiába foltozzuk a kiegyezési törvényt; hiába ámitjuk magunkat országgyülési bizottságokban — vagy a magyar álláspontnak kell érvényre emelkednie, vagy a horvát aspirációknak. Jó lesz királyi biztost Zágrábba küldeni, ki a Dráván túli részek beolvasztását Magyarországba előkészítse.

5.

Találkozás a zágrábi érsekkel. — Nincs különbség a horvát pártok közt. — Zrinyi contra Jellasich. — Ismét az államcímer, magyar nyelv, horvát zászló. — Nem kell a kiegyezési törvény. — Fehér lap.

Budapest, 1883. augusztus 21-én.

Négy éve van annak, hogy egy felsőmagyarországi fürdőben Horvátország egyik legmagasabb állású férfiával találkoztam. Séta alkalmával azt a kérdést intézte hozzám, vajjon a

horvát pártok melyikével rokonszenvezek? Azt felelém: a Starcsevics-párttal. És midőn csodálkozva kérdé, hogy miért? kimagyaráztam magamat.

Én mindig arról voltam meggyőződve, hogy az 1868. évi horvát kiegyezési törvény tarthatatlan. E törvény semminél nem kevesebb, mint a magyar politikai ingenium remekműve, és hogy azt a horvát ultrák ki fogják zsákmányolni nagyzási hóbortjuk kielégítésére, az előre volt látható, — csak a magyar országgyűlés akkori többsége nem látta be. Félni lehetett, hogy akadnak Horvátországban úgynevezett mérsékeltek, kik be fogják bizonyítani a magyar kormánynak, mennyire nélkülözhetlenek ők, hogy Horvátországban ők az ottani kormányt és a magyar kormány politikáját ott és Budapesten támogassák. Ezen szín alatt még mindazt fogják kiédesgetni, kidacolni, kieszkamotirozni, a mire Nagy-Horvátország érdekében szükségök van, a magyar nemzet pedig ezalatt a horvát testvériség édes álmában fogja ringatni magát. A magyar mindjárt rámegy a lépre, ha elhitetik vele, hogy nagylelkűen cselekszik, — holott e nagylelkűség más nevet érdemel. Rámegy a lépre, ha azt mondják neki, milyen szép az, ha az erős engedékenységet tanúsit a gyenge iránt. Az ilyen barátokat, „testvéreket", szövetségeseket én nagyon veszedelmeseknek tartom, és mig ezeket valódi természetük szerint felismerjük, addig sok idő telik le és ezen idő a nemzetnek igen érzékeny áldozatába kerül pénzben, jogban és tekintélyében. A Starcsevics-párt játéka sokkal egyenesebb és világosabb, — ők klasszikus módon a kiegyezést ad abszurdum vezetik. És miután ők hamarább fogják azt az eredményt előidézni, hogy a magyarok kiábránduljanak eddigi vajas politikájukból, azért én a Starcsevics-párt működését örömmel nézem.

De azért senki se higyje, hogy a horvát nemzeti (kormány!)-párt és a Starcsevicsiak közt különbség van, erre az utolsó napok zágrábi eseményei is illusztrációval szolgálnak. Milyen furcsán áll ennek a nemzeti pártnak az a mérséklet, melyet arcára erőszakol? Látszik, hogy az nem a mestersége. Heroics rendőrfőnök és utánna Czrnadak alpolgármester a horvát közönséget nyugalomra inti, *mert hisz a felháborodás okai el vannak távolítva.* Tehát csak azért! Előbb a csőcselék meggyalázza a nemzet címerét, és azt a koronát, mely uralkodója fején díszlik,

aztán az úgynevezett mérsékelt pártiak elfogadják a csőcselék vívmányát ajándékul és aztán nyugalomra intik a népet. Mintha azt akarnák mondani: csendesedjél le, magyar, és nyugodjál be abba, a mit nem tudsz változtatni.

Nem úgy, uraim! Zrinyit, a kinek jeligéje volt: ne bántsd a magyart, és Jellasichot, kinek szomorú hire a polgárháborúból táplálkozott, nem lehet egy szuszszal éltetni. Egyik a másik mellett meg nem fér — habár Zágrábnak két legnagyobb tere e két nevet viseli.

Arra akarnak ugyan tanítani a zágrábi bölcsek, hogy a nép dühe nem az állam címere, hanem annak magyar felirása ellen fordult, hivatkozván arra, hogy oly címert, melyen a magyar felirás nem volt, megzsivióztak. De e körülmény, ha igaz, nem gyengíti az eljárás gyalázatosságát. Nem a vélt törvénysértés miatti indignáció vezette a csőcseléket, hanem más aspirációk, mert a törvénysértés nem magyarázza, miért tépték össze a magyar hirlapokat a kávéházakban. Csak azt nem hallottuk, hogy azokat a magyar szövegű bankókat, melyekből oly sok millió vándorol Zágrábba a horvát adminisztráció fentartására, a hazafias horvát nép szintén összetépte volna.

Az a szerencsétlen 1868. évi kiegyezési törvény, melyről a Pozor azt mondja, hogy ez az engedmények nem maximumát, hanem csak minimumát foglalja magában, az 58. §-ban azt állapítja meg, hogy a magyar miniszterium a horvátországi beadványokra horvát nyelven tartozik választ adni. Bármily furcsa legyen ez a rendelkezés, még nem hallottuk, hogy a miniszterium ezt figyelembe nem vette volna, még nem hallottuk, hogy a horvát zászlót a magyar parliament házáról letépni szándékolták volna. Ilyen csőcselék nálunk nincs, és ha volna, nem akadna országgyűlési párt, mely ily cselekvényt magáévá tenne.

De száz szónak egy a vége. A Pozornak, Miskatovicsnak, Starcsevicsnak stb. stb. nem kell a kiegyezési törvény, őszintén mondva: nekünk sem kell. Ebből az következik, hogy állíttassék vissza a *status quo ante*. A fehér lap nem törvény és ha a horvátok azt hiszik, hogy nem elég sokat irtak a fehér lapra és hogy nekik még egy pár új fehér lapot fogunk kiszolgáltatni, akkor csalatkoznak. A kiegyezési törvény előtti időben — értjük csak az ujabb kort — a drávántúli részek Magyarországnak

kapcsolt részei, partes annexae voltak. Ez a helyzet illeti meg a „horvát testvéreket“, nem a paritás Magyarországgal, melyre ők magukat felszédelegni szeretnék.

Ez a helyzet illeti meg őket *egyelőre*, mert hol kell Horvátország alkatrészeit keresni, azt majd Zvoinimir király saját ismeretéből fogjuk tudakolni.

Kívánunk teljhatalmú királyi biztost Zágrábba, a ki a drávántúli részek visszacsatolását előkészítse.

6.

A Starcsevics-párt. — Magyar korona, horvát korona. — Zagoria. — Hibás politika 1868-ban. — Egységes törvény, parlament, közjog. — Miskatovics. — Képtelen kiváltságok. — A kormány gyengesége a bán irányában. — Nagyra nő a separatismus.

Budapest, 1883. augusztus 28-án.

Korábbi levelemben kimondtam, hogy a horvát politikai pártok közül csak a starcsevicsiak tüntetik fel őszintén irányukat. A legujabb események Zagoriában ezt ujra igazolják. Zágráb megyének e nyugoti Stájerország felé eső részében a Starcsevics-pártiak befolyása ismeretes és abból kimagyarázható, hogy a zágrábi piszkos tüntetések itt Zagoriában nem oly álokoskodással folytak le, mint Zágrábban. Zágrábban úgy tették, mintha csak a magyar nyelvű körírás ellen bőszülnének fel, Zagoriában ellenben egészen őszintén kiáltották: „nem kell nekünk magyar korona, mi horvát koronát akarunk.“

Értse, a ki akarja. A minek meg kell történni, az ugyan meg fog történni, a magyar címer a magyar körírással ujra ki fog tűzetni katonai és polgári tisztelgésekkel és legnagyobb ünnepélyesség mellett; ne vélje azonban senki, hogy a Horvátországból származó bajok akár csak mákszemnyivel is javultak volna. A címerek megtámadása csak szimptomatikus esemény, de ez azon törekvésből származott, hogy az összefüggés Magyarországgal minél inkább meglazuljon, míg a Dráva-Száva közi részek nemcsak Magyarországtól, de Ausztriától is végkép elválhatnak.

Oda kellett fejlődni a dolgoknak, nem azért, mintha a hor-

vátok kevesebb alkotmányos szabadságban és több terhekben részesültek volna, mint mások, — hanem azért, mert egy esztelen politika nekik esztelen előjogokat adott, melyek a nagyratörekvés kovászát beléjük öntötték.

Ha — noha későn — az 1868-ban inaugurált és azóta bűnös engedékenységgel és rövidlátással folytatott politika káros voltáról meggyőződtünk, akkor arról is kell meggyőződve lennünk, hogy a címerek bármily fényes restaurációjával meg nem elégedhetünk, sőt inkább, hogy eddigi gyenge politikánkkal a horvátok irányában végleg kell szakítanunk.

Valamint csak *egy* a magyar korona — mely ellen most a horvátok fellázadnak — úgy ezentúl csak *egy* legyen az alkotmány Dráván innen és Dráván túl, *egy* a közjog, *egy* a parliament és kormány, *egy* és ugyanaz a törvény.

Erre kell törekednie a magyar kormánynak. Ha azt eléri, akkor a horvátok ugyanannyi szabadságot fognak élvezni, mint mi és ugyanannyi terhet viselni, mint mi. Többre nekik jogok nincs. Ha azonban ennyivel meg nem elégszenek, akkor be fog következni Miskatovics másik alternativája, t. i., hogy szuronyokkal fognak kormányozni, a mit Horvátországban különben már régóta megszoktak.

Mi ettől sem riadunk vissza, még akkor sem, és tán akkor annyival inkább nem, ha való azon gyanú, hogy a horvátok mögött mások állnak mint bujtogatók.

Jókai „a szerelem bolondjairól" írt egy regényt, ne irhassanak rólunk regényt, melynek tárgya: a szabadelvűség bolondjai. Az őrülteknek nem lehet szabadságot engedni, hogy garázdálkodjanak; az anarchistáknak nem, hogy a társadalmat felforgassák; a tolvajoknak nem, hogy más ember vagyonát elsajátítsák, az immoralitásnak nem, hogy az erkölcsöket sértse és a házi élet szentélyébe törjön. Isten mentsen meg bennünket az olyan szabadságtól, a mely alatt mindent tenni szabad. A józan társadalom egy kis abszolutizmus nélkül el nem lehet.

Láttuk, mikép és mire használták fel a horvátok azokat a képtelen kiváltságokat, a melyeket nekik Deák politikája, az azokból folyó törvények és a kormány engedékenysége nyujtottak. Sorsunk az utolsó percet nyujtja még nekünk, hogy a következményeket orvosoljuk. Ne felejtsük el, hogy itt nem kevesebb,

mint Magyarország sorsa forog kockán; és ne felejtsük el, hogy vajmi közönbös dolog az, vajjon Kutya Bagoson vagy az ország valamely más zugában szélsőbaloldali, vagy kormánypárti képviselő választatik-e, hanem hogy a magyar állam eszméjét mindig a haza déli részein kell védelmezni, a hol tudniillik legérzékenyebben támadják meg mindig.

Tartózkodom egyelőre kifesteni jövőnket azon esetre, ha ott a Dráván túl a magyar állam eszméjét *teljes* győzelemre nem juttathatnók; tartózkodom attól is jelezni, mily szomorú visszahatással volna ez eset az egész monarchiára és a dynasztiára is.

Ezt tartsa szem előtt kormányunk, ne pedig azt, vajjon „a horvátok gyenge kedélyüket" mi módon ne sértse. Baj volt, hogy a kormány a drávántúli részek igazgatását teljesen a bánra bizta, hogy közvetlenül igen kevéssé intézte a közügyeket és csak rapszodikus módon, minden folytonosság nélkül foglalkozott a kapcsolt részekkel. Megengedte, hogy a bán önálló politikát gyakoroljon, a zágrábi osztálytanácsosok miniszterekké nőjék ki magukat és közigazgatási hatóságuk kormány niveaujára emelkedjék.

Mind a mellett az orvoslást még lehetségesnek tartom, de csak ugy, hogy ha a kormány erélyesen törekszik a magyar állameszme érvényesítésére, és arra, hogy a horvátok mindazon kiváltságai eltörültessenek, melyek bennük oly hóbor ambiciókat nevelnek.

E törekvésben támogatni fogja a kormányt a törvényhozó test pártkülönbség nélkül, az összes sajtó és a közvélemény. Mert ha azt nem tenné, akkor Magyarország csakugyan provinciává sülyesztetnék és a magyar állameszmének búcsút integethetnénk.

Az orvoslásra csak egyetlen egy út vezet: a drávántúli részek visszakapcsolása.

7.

A bán felmentése hivatalától. — Kormányunk késik. — Mollináry és Kvaternik. — A címer-kérdés. — Lázadási jelszók. — Slavonia megnyerésének elmulasztása. — Politikai nagyzás. — Horvát korona kerestetik. — Horvátok és csehek összehasonlítva. — Magyar lapok biztatásai.

Budapest, 1883. aug. 31.

A legfelsőbb királyi leirat óta, mely a bánt hivatalától felmenti, már hat nap telt le, jelen körülményeink közt igen drága idő, és mi kénytelenek vagyunk kérdezni, vajjon mit tett azóta a kormány, hogy a sértett nemzeti becsületnek elégtételt szerezzen? Akár utcai zavargásokról, melyek egyes konfessziók ellen irányulnak, akár a népszerű kommunizmusról legyen szó, mely nem sokat törődik a theoriával, akár politikai mozgalommal áll szemben, tisztelt kormányunk mindig csak késik. Mi lesz majd akkor, ha az idők válságosabbak lesznek? Ha az élet tapasztalása azt tanusítja, hogy a győzelem annak sarkát követi, a ki magával tisztában van és gyorsan mozog, akkor a magyar nemzet veresége a horvátokkal szemben már bizonyos; mert kormánya nem csak előre nem látta a drávántuli eseményeket, hanem intézkedéseiben lassu, tétovázó és gyenge. Mollináry tábornok gyors fellépése által tette tönkre Rakoveczen azt a könnyen veszélyessé válható lázadást, mely a lázadó Kvaternik életébe került.

Vajjon tudja-e kormányunk mit kell tennie? A királyi leirat kiadása óta a volt bán ismételve kijelenti, hogy a magyar címerek kifüggesztését alkotmányos uton nem eszközölheti; az érsekbibornok pedig reprezentál és a kormány elnökét engedékenységre igyekszik hangolni. Félek, hogy ez felesleges dolog.

E habozás alatt a lázadás a Dráván túl terjed és a nép, mely évtizedeken át egykedvűen nézte a kétfejü sast és utóbb a magyar címert, rögtön olyannak tüntettetik fel titkos kezek által, mintha egyébtől nem is várná szegény sorsának javulását, mint magyar címerek leszaggatásától. Mennyire van impregnálva ez a nép közjogi skrupulosokkal!!

A lázadás terjed, de a jelszó már most nem az alkotmányosság lexikonjából van véve, hanem az anarchia mocsárából.

Zagoriában azt kiáltják: „le az urakkal, a kik bennünket nyúznak.“ Ez csak a horvát adminisztráció hőseire vonatkozhatik. A jelszó, melyet a bujtogatók a nép szájába adtak és melylyel azt a magyarok ellen uszították, el fog kopni és meg fog maradni — „a jó indulat“ a horvát urak ellen.

Ha kormányunk feladatának kellő tudatában van, akkor elérheti vala, hogy Szlavonia (már t. i. azok a magyar vármegyék, melyekre ma e téves nevet alkalmazzák) szorosabb összeköttetésben marad Magyarországgal; elérheti, hogy ama részek lakói maguk ragadják meg a kezdeményezést, és a zágrábi gyülésen a visszacsatolást Magyarországhoz követelik. E helyett ma Vukovárról és Eszékről veszünk magyarellenes tüntetésekről hireket. Igen nagyon fájlaljuk e tényeket, annál inkább, mert ezekben csak vétkes mulasztásunk eredményét látjuk. Biztos adataink vannak, hogy Szlavoniát okos politikával vissza lehetett volna nyerni az illetők saját iniciativája folytán.

A horvátok nagyzási hóbortját saját élhetetlenségünk növelte. Szerződtünk velük mint egyik állam a másikkal. Tűrtük, sőt hozzájárultunk, hogy majmolják viszonyunkat Ausztriához. Közös kormány, közös parlamentről beszéltek ők is irányunkban. Azután folytatták a fejlesztési rendet, igen szép logikával: közös korona, közös magyar-horvát korona, most pedig Zagoriában csak annyi: horvát korona. Politikai lapjaink ehhez hozzáadják az ament, és nem tudván, mi szavaiknak értelme: „három-egységes“ királyságról beszélnek.

Mai napság nem az archacologia nyujtja a jogalapot államok alkotására, de ha ez így volna is, a horvát koronát, akár Zvoinimir, akár Kresczimir-félének nevezzék azt, a föld kerekségén nem fogják feltalálni, mert nincs. Önteltséggel emlegetik a horvátok, hogy az ő zágrábi gyülésük magasabb rangon áll, mint Ausztriának bármely tartományi gyűlése, és ebben igazuk van, ámbár ez a szertelen és rosszul meghálált autonomia, melyet Deák kezéből kaptak, a magyar politika előrelátásának magasztalására nem alkalmatos. Csehország még csak a fehérhegyi csatával (1620. nov. 8.) vesztette el önállóságát, sokkal gazdagabb sokkal műveltebb polgárság és aristokrácia lakja, mint Gaj, Kvaternik, Kukuljevics stb. hazáját, de Csehország törekvései távol

sem mennek annyira, mint a horvátokéi, — holott a cseheknek nem is kellene visszanyulni az archaeologia ködös korába.

A cimer-kérdés akár legjobb módú megoldása nem elégtétel a magyarra nézve, mert a nemzetnek követelnie kell, hogy az eddigi politikával a horvátokkal szemben végkép szakítsunk. De e követelés mellett miképp veszi ki magát a „P. Lloyd“ közleménye, mely a horvátokat azzal kapacitálja, „hogy nyitva áll előttük a felebbezés az országgyűléshez, a siker minden garanciáival. A magyar kormány ez esetre határozatokat hozott, melyek számba vették Horvátország minden aggodalmait, *és minden kétség ki van zárva*, hogy az országgyűlés, tekintettel a Horvátországgal való békére és egyetértésre, a kormány határozatait jóváhagyni fogja.“

Igy szól e német nyelvű, de hazafias lap, mely a horvátok politikai őrültségét eddig legerélyesebben ostorozta.

Ha az idézett sorokban a kormány politikája nyilatkozik, és a kormány már előre véli biztosíthatni a horvátokat, hogy az országgyűlési többség ily megalázó határozatokat jóvá fog hagyni, akkor biztosithatjuk azt, hogy a kiábrándulást a nemzet drágán fogja megfizetni. És ha a kormány nem tér erélyesen arra az útra, mely a drávántúli részek visszakeblezésére vezet, csakhamar azon uton fogja találni magát, melynek vége Magyarország államiságának bukása.

8.

Szlavophil politika Taaffe alatt Ausztriában. — Hangulat a magyarok iránt. — Cimer-kérdés. — Lafontaine a fukarságról. — Horvátország keletkezésének fázisai. — Tekintet Németországra.

Budapest, 1883. szeptember 3.

Mióta Taaffe Ausztriában a szlavophil politikát inaugurálta, a németek mindinkább sarokba szoríttatnak, és ők, kik Ausztriában történeti multjuk, a dynasztia származása és intelligenciájuknál fogva megszoktak a Lajthán tul vezérszerepet játszani, a vezérbotot elvesztették és ma inkább csak védelmi állást foglalnak el. Mikor Magyarország a dynasztiával kiegyezett, és a dualizmus alapján ujra törvényes és alkotmányos államot ala-

pított, a németek, fájlalván a vesztett uralmat Magyarországon, elkeseredett ellenségeivé váltak nemzetünknek, e nemzetnek, melynek ők is köszönhetik alkotmányukat. A közéletnek utóbbi tizenöt esztendeje e hangulatot sokban szelidítette, de az őszinte barátság üdvhozó szelleme még nem hatott mindenhová. A rosszakarat még sokszor üti fel fejét és a Lajthán túl még most is ugy viselik magukat, mintha ők áldoztak volna szabadságukból a mi javunkra és nem megfordítva történt volna ez.

Mind a mellett a hangulat a magyaroknál nemcsak nem ellenséges a németek iránt, hanem inkább kedvező. De e körülmény dacára el kell viselniök az osztrák-németeknek azon sokszor éles kritikát, mely az ő politikai belátásuk ellen irányul. Ez semmivel nem jobb, mint Románia magatartása Magyarország és Oroszországra való tekintettel.

A Dráván túl kiütött zendüléssel szemben a bécsi német sajtó csak részben áll a magyarok oldalán, többnyire kevéssé palástolt kárörömmel nézik és ismertetik azon zavarokat, melyek oda lent terjednek, és nem gondolják meg, hogy tua res agitur.

A címer-kérdés megoldása távol sem magva a horvát viszálynak, hanem a végletekig menő szeparatizmus. Akármit határoznak a címerekre nézve, a szeparatizmusra való törekvés megmarad, ha a magyar kormány a Dráván túli részek közvetlen igazgatását nem veszi kezébe, — de úgy vegye ám kezébe, hogy a horvátok ne kételkedjenek többé, mikép kell a paritást magyarázniok.

A horvát népről feltenni, hogy kedélye felháborodott, midőn a magyar államcímert és a magyar felirást látta, valóban nagy naivság. Ez a nép nemcsak a magyar címereket szakította le, hanem olyanokat is, melyeken semmi, vagy csak horvát felirás volt. Leszakított községi címereket és maga Horvátország címerét, — jele e népben, hogy az olvasási képesség még nincs eléggé elterjedve, jele. hogy bujtogatók már régóta előkészítik céljaikra.

Az a nép kifakadt a méter-rendszer ellen is és vissza akar térni a régi súlyok és mértékekhez. Vajjon tudja-e ez a nép, mit akar?

Nagyobbról van itt szó, mint címerekről, és ha a kormány nem siet eltörölni azon intézményeket, a melyekből a szepara-

tizmus mindig és mindig erejét fogja meríteni, akkor csakhamar azt fogja tapasztalni, hogy azok, a kik Nagy-Horvátország álmát álmodják — és ezt teszik Miskatovics szerint a horvátok mind, — más ürügyet és ügyesebb vádat fognak találni, hogy Magyarország ellen feltámadjanak.

Csak az a kérdés, miért tartották a horvátok épen a mostani pillanatot alkalmasnak a felzendülésre? Érezték-e annak vezetői, hogy Taaffe szlávizáló politikája nálunk is megtermé gyümölcsét? érezték-e, hogy ez a kormány elég gyenge arra, hogy vele kikössenek, és arra kényszerítsék, hogy egy pár haszontalan testvériségi és loyalitási kontestációval lefegyverezzék, és egy pár nyomorult fikcióért az ország érdekeinek feláldozását kieszközölhetik?

Mélyen szomorító állapotok ezek. Az 1867. évi kiegyezés óta senki, de senki nem nyert annyit, mint a horvátok, de még is elégedetlenek. A 99 évet meghaladott Lafontaine az ur isten ellen dörmögött, mert oly fukar, hogy azt a pár napot még élni nem engedi, mire neki szüksége van, hogy a 100 esztendős kort elérje. A magyar nemzet is oly fukar, hogy nem engedi megtenni a horvátoknak azt a pár lépést, mely a teljes függetlenséghez még kívánatos.

Valóban nem fogja engedni a magyar nemzet, hogy megtehessék? Igazán, habozom a felelettel. Nyolc századnak története bizonyítja, hogy megengedte, miszerint saját hazája egy részéből előbb Szlavonia, abból pedig Horvátország keletkezhessék, megengedte, hogy ott külön adminisztráció szerepeljen, megengedte, hogy ez adminisztrációból kormány, egy statutárius joggal felruházott gyűlésből országgyűlés fejlődhessék. És ezen oly furcsa módon támadt tartományban most egyelőre a paritást hangoztatják, és Magyarország e hatalmassággal, mint valami állammal, szerződéseket köt.

Hol van az ilyen államrontó politika ellen az orvoslás? A kormány udvari politika szolgálatában áll, és pártja azt követi: a szélső bal nemzetiségi politika után indul, és hogy erősödjék, az államellenes elemekkel kacérkodik.

Az orvoslást meghozandják az ujabb tapasztalások, melyektől azonban szeretnók nemzetünket megkimélve látni. Ha a törvényhozó test nem szünteti meg a szeparatizmust a Dráván túl,

akkor nemzetünk újabb megaláztatásoknak lesz kitéve, és ez a nemzetet minden esetre fel fogja rázni lethargiájából és erélyesebb módon fogja kényszeríteni államiságának védelmére. Ha pedig a nemzet, a mi kívánatos, már most jutott annak tudatára, hogy hazája integritása érdekében minden erejét meg kell feszítenie, e törekvés azonban a döntő faktoroknál nem találna támogatásra, akkor a történet egy újabb lapot fog felmutatni az állami életből, mely arról szól, mily haladást tehet a monarchia az európai kérdések megoldásában a magyar nemzet részvétele nélkül; akkor látni fogjuk, mikép érvényesítheti a monarchia az általunk őszintén üdvözölt szövetséget Németországgal, és Németország mennyire veheti hasznát a szlavizált Ausztriának és Magyarországnak.

Azt hiszem, hogy azok, kik a horvátoknak „aranyhidat" akarnak építeni, nem a legjobb szolgálatot tennék a nemzetnek.

9.

A horvát nemzeti párt magát kompromittálta. — Lázadás a tisztviselők ellen. — Zagoria. — Folnegovics, Miskatovics, Starcsevics. — A „Pozor" izgatása. — Horvát korona kerestetik. — A horvátok vallása veszélyben. — Szent-István elverése, afrikai négerek. — Kiegyezési törvény.

Budapest, 1883. szeptember 8.

Sebesen gördülnek az események, de igen lassan bontakoznak a homályból azon intézkedések, melyek a nemzetnek veszélyeztetett államiságára nézve biztositékot és sértett becsületéért elégtételt szolgáltassanak.

A horvát nemzeti párt sulyosan kompromittálta kormányképességét. E párt miatt követte el a magyar kormány azt a hibát, hogy a Dráván túl az unió-pártot elejtette, e pártot a legszélyesebb engedélyekkel kényeztette el, a melyeket felhasznált az anyaország elleni konspirációra.

E párt azt akarja elhitetni a világgal, hogy a címert körülvevő 2—3 magyar szóért az egész horvátság felbőszült volna, és veszélyeztetett (?) nemzetisége védelmére el van határozva. A horvátokat századok óta nem sértette meg senki any-

nyira, mint a „nemzeti párt“ ezen valótlan állítása; senki sem szorította a horvátok eszmelátkörét oly alacsony fokra le, mint ez a párt.

Lassan-lassan át lehet tekinteni a lázadási mozgalmak összefüggését. A zágrábi urak a városon kívül nem mernek sétát vagy kirándulást tenni, mert a parasztnép veréssel fenyegeti. Miért? Hisz ezek az urak horvátok, még pedig, mint állítják, hazafias horvátok; ezeket miért verné meg a nép? Zagoriában a lázadás azon tisztviselők ellen irányúl, kik a népet nyúzzák, kik az adópénztárt meglopják, kik keményen és önkényesen bánnak a szegény néppel.

Álnokság és perfidia akarja e mozgalom jellemét meghamisítani. Nem fog sikerülni. A lázadást mint a magyarok túlkapásainak következményét akarják feltüntetni; azt vetik fel a horvát szeparatisták, hogy a magyarok meg nem tartják az 1868. évi kiegyezést. És ime, most halljuk Miskatovicstól, hogy a mely szidalmakat szór most Folnegovics a kiegyezés ellen, azokat Starcsevics már 1861. évben hangoztatta, midőn e kiegyezés még nem is létezett.

Maradjunk csak a valónál, a mely abból áll, hogy bármi engedményeket tettünk Metternich kora óta a horvátoknak, azt ők mindig a magyar állam ellen használták fel.

Okuljunk ebből, és terjeszszük ki a magyar államot a Száváig, a mint volt Szent-István idejében. Magyarország határa nem a Dráva; számtalan történeti adaton kívül bizonyítja azt az egyházmegyék mai felosztása és területe is. A zágrábi püspökség (most érsekség) Zala vármegye egyes részeit (Muraköz) foglalja magában, míg viszont a pécsi püspökség területe a Dráván túlra is átcsap. A középkorban a diakovári és zágrábi püspökség magyar püspökségeknek neveztetnek, a horvát püspökségek apró területe ott volt az Adria közelében. Mi csak azt veszszük vissza, a mi a mienk, idegen országok hóditására nem vágyódunk. De saját hazánk területét vissza *kell* szereznünk, hogy a magyar államot ujra megalkossuk, megtisztázva minden fikciótól, mely annak lételét és jövőjét csak kétessé teszi.

Örvendetes, hogy azok a hirek, mintha Vukovárott és Eszéken is megsértették volna a magyar állam címerét, valótlanok voltak. A míg e hírnek hittünk, fájdalmas meglepetésünket el

nem nyomhattuk, hisz az ország azon része, melyben Vukovár és Eszék fekszik és melyet ma — a történeti földrajzban való teljes járatlansággal — Szlavóniának neveznek, legkésőbben szakadt el az anyaországtól, vagy inkább, ezt még csak a mai nemzedék áldozta fel részben tudatlanságból, részben igen könnyelmű politikából.

Volt idő, midőn a magyar nemzet tán beérte volna, ha ezt az állítólagos Szlavóniát, valamint Fiumét és a tengerpartot Magyarországhoz közvetlenül visszakapcsolták volna. Ma már annyi nem elég, mert a míg a Dráván túl marad terület, melyen Nagy-Horvátország eszméjét tenyészteni lehet, addig a reakció Magyarország államiságát mindig meg fogja támadni.

A „Pozor“ minden lapja elején az 1868. évi kiegyezés 62. §-át vastag betűkkel közli, melyből azt véli kihozni, hogy a magyarok a címer-kérdésben a törvényt sértették. Jobban tenné a „Pozor“, ha a kiegyezési törvény (1868. XXX. törv.-czikk) bekezdését közlené, mely azt mondja, hogy Horvát- és Szlavonországok századok óta mind jogilag, mind *tettleg* Szent-István koronájához tartoztak, és hogy a magyar korona országai *elválaszthatlanok* egymástól; jobban tenné, ha a pénzügyre vonatkozó §-okat (8., 11., 12., 13. §§., — ezt különösen, — 15., 16., 17., 18., 19., 24., 25., 27., 30. §§.), jobban tenné, ha idézné és magyarázná a 61. szakaszt, mely előirja, hogy az állami címer Szent-István koronájával legyen fedve.

Miután azonban a horvátok az összetartozandóságot és elválaszthatlanságot úgy értelmezik, hogy nekik Nagy-Horvátországot alkotni szabad és pedig saját hazánk területéből, minthogy ők Szent-István koronáját elvetik, még mielőtt Zvoinmir-ét vagy mást feltaláltak volna; miután ők a magyaroktól évenkint négy millió pótfizetést elfogadnak belső háztartásuk fentartására, hálatlanság fejében pedig épen ellenkezőleg, azzal ámítják a népet, hogy ez a nagy adóterhet a magyarokért kénytelen elviselni, — elodázhatlan kötelességünk, hogy a Dráván túl minden kiváltságos helyzetnek véget vessünk, mely rossz példát mutat és az állam többi polgárait sérti.

A horvátokról mindig azt állították, hogy igen vallásos nép. Tudjuk, hogy annyira katholikusok, hogy a pozsonyi országgyűlések sokáig hiába fáradoztak a protestánsok számára némi

jogokat a Dráván túl szerezni. Ennek a régi hitnek falai, úgy látszik, már erősen roskadoznak. Még zágrábi tartózkodásom ideje alatt hallottam horvátokat akként nyilatkozni, hogy ők most is buzgó katholikusok, de ha ez a körülmény azon törekvésük gátja volna, hogy ott a Száva mindkét partján egy uj szláv birodalmat alkossanak és hogy ők a déli szlávság vezérei lehessenek, nem fognának ragaszkodni a katholicizmushoz. Ez a nyilatkozat e napokban sajátságos illusztrációt nyert. Brlog és Buzrovetz faluban a nép a templomba tört, Szent-István képeit és szobrait kihurcolta és kimondhatatlanul meggyalázta. Oly vadság, melynek hasonlóját csak az afrikai négereknél találhatni, kik bálványaikat jól elverik és eldobják, ha kívánságaikat nem teljesitették.

A horvát nemzeti párt politikai nevelése ilyen nemesitő hatást tudott-e elérni?

Az idézett 1868. évi kiegyezési törvény egész szelleme, iránya, tartalma Magyarországra nézve egy nagy igazságtalanság. Mintha nem is főleg magyar befolyás alatt keletkezett volna, hanem inkább, mintha egy brutális győző nekünk oda kiáltana: vae victis! Pedig hála az égnek, a horvátok nem győztek le bennünket, mi csak saját rövidlátásunknak lettünk áldozataiva, csak saját kedélyességünk bolondjai.

Reméljük, hogy a királyi biztos feladata nemcsak abban fog állani, a megsértett államcimernek elégtételt szerezni, hanem hogy azon szédelgésnek is erélyesen véget vessen, mely az autonomia cégére alatt üzi államellenes orgiáit.

Ez pedig csak akkor fog sikerülni, ha a drávántúli részek visszakebleztetnek; ha lehet, a józan horvát elemek hozzájárulásával; ha nem, azok nélkül is.

10.

Jókedvü miniszterek. — Még mindig a cimer. — Az ország integritása. — Van-e a nemzetnek ideálja?

Budapest, 1883. szeptember 22.

A bécsi villamos kiállítás alkalmával az elektrotechnika bámulatos vivmányait többiek közt miniszterelnökünk Tisza Kálmán, továbbá gr. Pejacsevich László bán, gr. Bedekovich horvát

miniszter és mások együttesen szemlélték. Az urak épen a miniszteri tanácsból jöttek és legjobb kedvükben látszottak lenni, és a közönség, mely nagyon érdeklődött megtudni, vagy kihüvelyezni azt, a mi a horvát zavargások megszüntetésére határoztatott, auguri tehetségében megzavarodott. Nem tudta, a madarak jobbra vagy balra repülnek-e? Nem szeretjük ugyan, ha a politikai küzdelmek animozitása a magánéletre vitetik át és a polgári és családi élet viszonosságát elkeseríti, hanem — más jelek hiányában — kitünő férfiak hangulatából is kénytelenek vagyunk aggódó keblünk megnyugtatására következtetést vonni.

Az utóbbi események e jelenségeket sajátságosan illusztrálják.

Végzetes hiba volna, ha nemzetünk, kormányunk, országgyülésünk csak a címer restaurációjára irányozná figyelmét. Még ha egész Horvátországban kirekesztőleg csak magyar felirású címereket használnának is, azért a baj orvoslása egyetlen lépéssel sem haladt előbbre. Itt nem kevesebb a teendő, mint az egész drávántúli vidéknek közvetlen alárendelése a magyar kormány alá.

A kormányok, melyek 1867. év óta többséggel birtak az országgyűlésen, az ország integritása érdekében tettek ugyan egyetmást. Bekeblezték Erdélyt, be a katonai határőrvidéket, de arra, hogy a drávántúli vidéket közelebb hozzák a nemzethez, nem tettek semmit, sőt ellenkezőleg, hibás politikájuk és bűnös engedékenységük azt tőlünk még inkább eltávolította. Odaadták ellenségeinknek Pozsega, Szerém, Verőcze megyét, az oda tartozó határvidékkel, Fiumét pedig függőben hagyták, mint Mahomed koporsóját. Megzavarták a jogfogalmakat, félreismerték a történetet. Még egyszer és tán utoljára nyujtja a sors nekünk a lehetőséget, a magyar állam fenségét a Száváig kiterjeszteni és a magyar korona alatt minden polgárt egy nemzetté egyesíteni, mely csak egy alkotmányt, egy törvényt, egy hazát ismer.

Ezt a célt mutassa a kormány a nemzetnek és meg fogja látni, milyen többsége lesz az országban. Szomorú világban élünk, és ha a zalamegyei zsidóüldözéseket olvassuk, elszégyenkedve fordítjuk el arcunkat e barbarizmustól. Nem tüzhetne-e ki a kormány méltóbb ideált a nemzetnek, a melyért lelkesedhetne? Már sokszor mondták, hogy a nemzet elsatnyul, mert nincs ideálja, a mi, ha ugy van, kiszámíthatatlan baj. De nincs-e itt a feladat: a drávántúli résznek visszafoglalása, a centrifugál erők meg-

fékezése, a magyar államfenhatóság érvényesítése Kárpátoktól Ádriáig? Ezen cél szolgálatába álljon a kormány egész erélylyel és aztán dimittitur omne peccatum.

Vigyázzon a kormány, hogy e nemzetet el ne keserítse, mert a szükség órájában majd nem fogják feltalálni.

11.

Lykurg. — Lehet-e a kiegyezési törvényt megváltoztatni? — Somsich. — Fiume tarthatatlan állapota. — Kreczáci béke. — Rodich. — Visszakeblezés.

Budapest, 1883. szeptember 12.

Lykurgról beszéli az őstörténet, hogy midőn Spártának új alkotmányt adott, meglevén győződve, hogy ennek fentartása mellett hazája boldogulni fog, azt adta elő, miszerint a delphi-i Pythia jóváhagyását is kivánja megnyerni művének. Összehíván tehát a királyokat, a gerontokat és más spartai előkelőket, tőlük azt az eskűt vette, hogy addig nem változtatnak az alkotmányon, míg ő Delphiből vissza nem tér. Onnan aztán írásban közlé az oraculum válaszát, mely úgy hangzott, a mint Lykurg akarta, t. i. hogy Sparta csak az ő általa életbe léptetett szervezés alapján fog nagygyá és boldoggá lenni. A nagy törvényhozó aztán önkénytes halállal mult ki, nehogy hazájába visszatérvén, lehetőséget nyisson az általa jónak tartott alkotmány módosítására.

Régen történt mind ez, ha általában megtörtént. és az európai emberiségnek, mely azóta csaknem 3000 évi tapasztaláson keresztül ment, kevés fogékonysága van az ilyen merevség megértésére az álladalmi életben. Vajjon ki hisz a békekötések örökké való tartásába, a melyek még az utolsó két század folyama alatt nagy ünnepélyességgel megállapíttattak? és vajjon milyen státusbölcsész merné mai nap tanítani azt, hogy akármily alkotmány változatlanul megmaradjon in infinitum?

A kérdés nem egész nagyjában áll ma előttünk, de mégis nehány tünemény, mely nagyon emlékeztet évezredek előtti törekvésekre és fogalmakra.

Ime itt van az 1868. évi XXX. törv.-cikk, melynek záradéka úgy szól, hogy ez az egyezmény az egyezkedő országok

külön törvényhozásainak tárgya nem lehet, s változás rajta csak azon módon, a mint létrejött, mindazon tényezők hozzájárulásával tétethetik, a melyek kötötték.

Ez a kiegyezési törvény tehát lehet Pandora pixise az államra nézve, azon nem volna szabad változtatni, ha a horvátoknak nem tetszik. Bizony ez egy felette impolitikus határozat. Somsich Páltól kezdve az utolsó deákpárti képviselőig, ki tán szavazatával hozzájárult ezen szerencsétlen kiegyezési törvény létrehozatalára, egyhangulag kijelentik, hogy e törvény *tarthatatlan* állapotokat idézett elő, — mégis hát veszni hagyjuk az országot a kiegyezési mánia korszakában rögtönzött és át nem gondolt megállapodásokért? Ott van az idézett törvény 66. §-a, mely megállapítja, hogy Fiume államjogi hovátartozandósága közös egyetértéssel, mely Magyarország, Horvátország és Fiume küldöttségei által eszközlendő, állapíttassék meg? Vajjon hiszi-e valaki, hogy Horvátország valaha bele fog egyezni Fiuménak Magyarországhoz való tartozandóságába? Soha bizony! Itt állnánk tehát egy örök időre hozott törvény előtt.

A nehézséget az okozta, hogy országgyűlésünk és politikusaink nagyon eltávoztak a történeti alaptól, és a magyar állam exigenciáit könnyelműen, határozottan könnyelműen szem elől tévesztették. Még 1867. évben azt mondá Deák Ferenc a fiumeieknek: „Mi azt tartjuk, hogy a magyar korona és Magyarország ugyanegy fogalmat fejez ki“, de a következő évben ezt az egyedüli helyes alapot elhagyta.

Itt az ideje a múltak hibáit orvosolni. Ha tarthatatlan a horvátokkal kötött kiegyezés, akkor helyeztessék be a becses történeti források sorába, hadd tanuljanak belőle útódaink, mikép nem kell kiegyezkedni az ország egy részével, a másiknak megaláztatásával; hadd tanulják, hogy a hazát semmiféle érdekért nem szabad árúba bocsátani.

Nagy feladat vár reánk, azért kérve kérjük hangadó politikusainkat, bármely táborban legyenek azok, ne csináljanak pártkérdést a haza integritásából, és azon államjogi garanciákból, melyeket a magyar állameszme mulhatatlanul megkiván. Nem lehet itt szó alkudozásokról a horvátokkal, koncessziókról, kompenzációkról és hasonló eljárásról, mely a mai krizist előidézte. Az ilyen eljárás csak máról-holnapra elsimítja a bajt, az állami szer-

vezet repedéseit csak betapasztja. Gondolják meg a pártok, hogy egy „knezlaci békével“, a melynél az ellenségnek még jó borravalót is adunk, becsületünket, állami létünket is veszítjük; a mellett bizonyosak is lehetünk, hogy engedékenységünk csak annyi hasznot fog hozni államunknak, mint a mily hívek lettek Ausztriához a krivosciaiak, midőn Rodich őket simogatta és barátságukat pénzzel megvásárolta.

A magyar nemzetnek a fenforgó államjogi viszályban nem szabad veszítenie, mert a hátrálás, vagy a hátrálásnak bármily fikciók általi beleplezése a magyar állameszme bukását rejti magában.

Azért a Drávántúli részeket összesen és ne csak „Szlavóniát“ kebelezzük be az anyaországba. Legyen egy a törvény, egy a kormány és egy a törvényhozás.

12.

Zendülési kaleidoscop. — Oroszország. — I. Ferencz József arcképe. — Zsidóüldözés. — Összeesküvés Spalatoban. — Zágrábi egyetem. — Turgenjev. — Gambetta. — Horváth Mihály Zágrábban. — Német és magyar nyelv a Dráván túl. — A magyar kormány nem kormányoz. — Zaránd megye.

Budapest, 1883. szeptember 16-án.

Ki mondaná meg, hogy a mult hónap (augusztus) vége óta hányféle színben csillogott már ez a horvát zendülés? Első nyilvánulása az államcímer ellen volt intézve, következett azután a községi tisztviselők üldözése, azután a zsidókra került a sor, majd a papokra, tanítókra és bírákra. Egy szuszszal pereat-ot kiáltanak a magyarokra és Rambergre. Éltetik Oroszországot, és kitűzik a fekete-sárga zászlót. Kontesztálják loyalitásukat a dinasztia iránt, és Mlinogoban az uralkodónak, I. Ferencz József arcképének szemeit kiszúrják. A szomszéd Stájerországban a horvátok szintén garázdálkodnak, a németek és zsidók vagyonát megtámadják. Spalatoban pedig a zágrábi „hazafiak“, Klaics, Brankovics, Gostesa, Klekarski, Smiciklasz és mások a dalmát nemzeti párttal Nagy-Horvátország létesítésére konspirálnak. Vajjon mindezért a magyar államcímert kell-e vádolni és azt a ket

magyar szót, mely alája volt írva? Politikailag nagykorú embereknek ilyesmit nem lehet elmondani.

Igen jól világosítja a helyzetet az a legujabb hír, hogy a zágrábi egyetemi horvát ifjuság Turgenjev halála alkalmával a pétervári „Nedelja“ („Vasárnap“) cimü laphoz a következő táviratot intézte: „A horvát egyetemi ifjuság mélyen érzi a testvérnemzet veszteségét. Turgenjev hatalmas ébresztője volt az orosz életnek, büszke reménye az orosz társadalomnak a világosságért, a haladásért való nehéz küzdelem napjaiban. Remekművei előttünk, horvátok előtt oly kedvesek, s fenséges, geniális gondolatai zálogul szolgálnak azon nagy jövőnek, mely Európa kulturájánál a szlávságra várakozik. A róla való megemlékezés kimondhatatlan szeretettel és hálával tölti el szíveinket az orosz nemzet iránt, reménynyel *jobb jövő* iránt, s azon nyomor és elnyomatás ellen való védelem iránt, melyben a horvát nemzet most szenved.“

De ugyan ez az egyetemi ifjúság — mely épen most tanulhatna a bolgár viszonyokból, hogy milyen az az orosz alkotmányosság és szabadságszeretet — Gambetta halála alkalmával következő, Grévyhez intézett feliratban demonstrált a létező állapotok ellen: „A horvát ifjúság kéri, hogy élénk sajnálkozását a szabadság nagy apostola korai haláláért fogadja. A horvát ifjúság a legnagyobb figyelemmel kíséri azt a harcot, melyet a nagy francia nemzet a szabadságért küzd. A horvát ifjúság legnagyobb bámulattal tekint azon nagylelkü nemzetre (la plus généreuse nation), a melynek szelleme a rabszolgaság láncait összetörte. A valóság (vérité), a szabadság világossága mindenekelőtt Franciaországból sugárzott ki és ez a világosság bennünket horvátokat is világositott fel, kik a német szellem által (miért nem a magyarok által is?) meg vagyunk mérgezve. Mi részt veszünk a nagy Gambetta vesztesége feletti gyászban, a román és szláv nemzetek konföderációjának védőjének a német sötétség ellen.“

Ezen két manifesztáció összehasonlítása nagyon tanulságos. Mindenekelőtt azt veszszük ki belőlök, hogy a cimer-kérdés csak mellékes szerepet játszik e mozgalomban, valamint azt, hogy magyarok és németek egyforma szeretetben részesülnek a horvátoknál. A németül társalgó német hölgyeket Zágrábban német libáknak nevezik, és Horváth Mihályt, a nagy történetirót a fent

nevezett Smiciklasz az utcán inzultája, midőn küldöttségileg Zágrábban járt az ottani egyetem megnyitása alkalmából, és eléggé vigyázatlan volt, honfitársaival magyarul beszélni.

Bizony kár volt a miniszterelnöknek e napokban tanácskozni a horvát bizalmi férfiakkal. Hiszen azok közt olyanok vannak, a kiknek mulasztása és titkos egyetértése a mai zavarokat előidézte. Ezeknek óhajtásait, fájdalom, eléggé ismerjük. Kár volt címerkérdéssel oly sokat foglalkozni, mert nem azon fordul meg a világ.

A horvátok baja nem az, hogy egy pár magyar szó még útját találta a Dráván túli vidékre; hisz a mult században a nádorok magyar rendeleteket küldtek az ottani megyékhez, és ők nem lázadtak fel, sőt nem is tiltakoztak. Századokon át az osztrák káplár német nyelven magyarázta nekik az alkotmány alapelveit, és ők nem lázadtak fel, sőt igen lelkesedve keresték a német tiszti állomásokat.

Hanem baj az — nekünk és nekik, — hogy egészen magukra voltak hagyatva, és ez nevelte bennök a nagyhorvát álmokat. A kik a Dráván túl a közigazgatás gyeplőit tarták kezökben, a nép gyakorlati érdekeivel nem gondoltak. Ők csak politizáltak és álmodtak nagy Horvátországról, innen keletkeztek az adminisztráció borzasztóságai, melynek tanúi voltunk nem csak a Dráva-Száva közén, hanem Boszniában is.

Ha mi a status quot meghagyjuk a Dráván túl, és a horvát nemzeti pártra bízzuk az országot, akkor ők a magyar nemzetet mindig ellenségnek fogják tekinteni, mert hisz ők nagy Horvátországot akarnak, és ebbe csak nem egyezhetik bele a magyar! — ezt a kis szívességet nem lehet megtenni nekik. De a németet is ugyan ez okból fogják gyülölni, mert ezek sem fognak beleegyezni, hogy Dalmácia, Krajna és más horvát-szlavon lakta tartományok a horvátoknak ajándékoztassanak — pusztán csak szép szemeikért.

Az elfogulatlan ész azt várja, hogy mihelyest valaki a Dráván túli részekben báni méltóságot elvállal, vagy kormányhivatalt, már ez által is a magyar állameszme szolgálatába állt. Megvártuk volna az országgyülési képviselőktől is, kik egyéni nézeteik érvényesítésében szabadabban mozoghatnak, hogy az

állam alapjainak felforgatásában nem fognak közreműködni, — mert ezt tennie nem szabad *senkinek*.

A horvátok mentségére azonban szolgáljanak a *mi* hibáink. Oly túlzó engedékenységet tanúsítottunk irántuk, oly monstruosus autonomiával láttuk el őket, oly annyira mindent, de mindent adtunk kezeikbe, hogy bizony könnyen eljuthattak azon gondolatra, miszerint Nagy-Horvátország napjai már beköszöntöttek.

A magyar kormány ott nem kormányzott, — megelégedett egy fikcióval, t. i. hogy a horvát bán kinevezését ellenjegyzi. Még is felelősségre akarjuk a kormányt vonni. Bár inkább azokat vonhatnók felelősségre, kik a fehér lapot és az 1868-iki törvényeket sugalmazták!

Midőn ujabb korban Zaránd vármegye területén egy államellenes irány magát befészkelte, a törvényhozás jónak látta e megyét a szomszéd vármegyék közt felosztani, — és helyesen cselekedett. Mennyivel több okunk van a Dráván túli részek külön állását megszüntetni, mely oly sok veszélyt rejt magában.

Távol van tőlünk, hogy oda át zsarnoki hatalmat gyakorolni akarnánk; mi az alkotmányos szabadságot és a parlamentáris életet — noha ujabb időben már nagyon diszkreditálva van, — őszintén szeretjük. De azt az anarchiát, mely az autonómia címe alatt fészkét rakja; azt a kétszínű vagy háromszínű hazafiságot, mely tüntetőleg és külsőleg magyar vagy osztrák állampolgárságot vall, titkon pedig az Európa nyugalma ellen szakadatlanul összeesküvő Oroszországhoz szít, azt mi kárhoztatjuk és megvetjük.

Gondoskodjék a törvényhozás, hogy a Dráván túli rész hazánkhoz visszakapcsoltassék, és hogy alkotmányunk — úgy a mint ez rólunk, és reánk nézve szól, — a Száváig kiterjesztessék.

Az csak nem lehet zsarnokság, a mi saját közéletünk irányzója. Megadjuk azt a szabadságot, melyet a sors nekünk nyujtott, csorbítatlanul. De többet nem; a „több“ saját becsületünket behomályosítja, saját önállóságunk sírásója.

13.

A magyarok Párisban. — Lamartine és Thiers. — A horvát mozgalom eredete. — Béke az absolutismus alatt. — Liberalis szerezsanok. — Kiegyezés. — A mit nem akarunk, és a mit adunk.

Budapest, 1883. szeptember 17-én.

Midőn a februári forradalom a mizeriáiba elmerült Európát meglepte, a Párisban tartózkodó magyarok is eljöttek Lamartinehoz és azon szabadságért neki szerencsét kívántak, mely most ujra feltündökölt a francia nemzet egén. Ez a pillanat alkalmul szolgált arra, hogy a magyar viszonyok is szóba hozassanak, és a magyar küldöttség nem keveset bámult, hogy neki semmiképen nem sikerült a köztársaság uj elnökét kellőleg felvilágositani azon államjogi viszonyról, mely Austria és Magyarország közt létezik. Ugyan ez az eset forgott fenn Thiers-el, a mit mi azonban ezen statusférfiaknak távol sem akarunk hibául felróni.

A pragmatica sanctio megalapítása óta ugyanis nagyon sok történt, hogy a fogalmak zavarba ejtessenek, és ha ma egy fictiót a másikra rakunk, hogy a pillanatnyi zavarból meneked-jünk, nem lehet a külföldet tulságosan vádolni, ha ez viszonyaink igen menthető félreismerésében rólunk nem mindig helyesen ítél.

A hiba épen állami szervezetünk igen bonyolult természetében fekszik, mely a veszélyek egész tömegét rejti magában. Az 1867. évben megalapitott dualismus még távolról sem teljesité feladatát, és már is idegen tényezők azon működnek, hogy az üdvös tevékenységet zavarják. Austria, — hol a szlavophil politika a németséget csaknem sarokba szorította, — erre a legsajnosabb például szolgál, valamivel jobban mentek eddig a dolgok Magyarországban, hol az egységes állam eddig kevesebb megtámadásnak volt kitéve. De a horvát zavargások óta itt is fordulat állt be. Nem lehet tagadni, hogy Taafe politikája Magyarországra is veti árnyékát. Ez a reactionárius mozgalom azonban sokkal jobban találja megfejtését az 1868. évi kiegyezésben és Bosznia occupatiójában. Itt méltán azt lehet mondani: Es ist der Fluch der bösen That, dass sie fortzeugend Böses muss gebären.

A horvát mozgalom helyes megitélhetésére nem szabad elfe-

lejtenünk azt, hogy annak csirái már a Metternich korszakban keresendők, a midőn is az akkori politika célszerűnek tartotta a horvátokat ultra-nationalis phantasmagoriákkal csábítgatni, hogy őket a törvényes szabadságra törekvő magyarok ellen kijátszhassa. 1848. évben horvátok (szerezsánok stb.) nemcsak Magyarországba, hanem Bécsbe is menesztettek, hogy Metternich-iskolája értelmében a hagyományos rendet visszaállítsák. A forradalom legyőzése után a horvátok a német absolutismus jogegyenlőségében részesültek, nekik jutalmul, nekünk büntetésül; és a dualisticus államrendszer életbe léptetéseig semmit sem lehetett hallani arról, *hogy a horvátok a német nyelv kirekesztő uralma, vagy minden alkotmányos intézmény eltörlése ellen feltámadtak volna.* Szabadságérzelmük akkor mély téli álmában feküdt.

Az úgynevezett horvát szabadságösztön csak 1861. évből keltezhető, a midőn Magyarország felemelkedett, hogy törvényes intézményeit és esküvel szentesített államiságát visszakövetelje. Akkor Horvátország is felszínre került, hogy részét a vívmányokban követelje, melyek érdekében a maga részéről legkisebb betéttel sem járult hozzá. Egészen embertelenül szabadságszomjasnak fitogtatta magát, és megfelejtkezett liberális szerezsánjairól, grancsárjairól és pandurjairól.

Az 1868. évi kiegyezési törvény, mely Deák Ferenc befolyásával létrejött, mindenkorra szép jellemének, de politikai rövidlátásának is bizonyságául fog szolgálni. Ez a törvény legvégső határig kedvez a centrifugal hajlamoknak, példátlan módon elpocsékolja az államiság garantiáit, és még arról is gondoskodik, hogy valahogyan orvoslás lehetséges ne legyen. Tartalma szerint politikai öngyilkossághoz hasonlít, szövege pedig minden viszálynak ajtót és kaput nyit. Ezzel a törvénynyel a kormányzás Horvátországban lehetetlen, és azért kell, hogy *minden párt* feladatául tekintse, ezen törvény gyökeres megváltoztatását alkotmányos úton kieszközölni.

Nem fekszik Magyarország szándékában, hogy ezt az úgynevezett Horvátországot nemzetiségétől megfoszsza, mint azt például Poroszország Posenben tette; nem akarja a vallásszabadságot megszorítani. Sőt ellenkezőleg, a pozsonyi országgyülések fényesen tanusítják azt, mily sok fáradságába került Magyarországnak, hogy a protestánsok számára Horvátországban a hono-

sítást megszerezze. Nem akarjuk Horvátországban az absolutismust megörökíteni, hanem engedélyezünk nekik *minden szabadságot megszorítás nélkül, melynek élvezetében magunk vagyunk, de nem is többet.* Nem akarjuk tűrni, hogy ott egy mellékkormány nagyhorvát vagy orosz politikát kövessen, nem akarjuk jövedelmeik deficitjét fedezni, melyek nem elegendők közigazgatásuk költségeire, míg saját polgáraink az adó terhe alatt nyögnek. Nem akarjuk, hogy Magyarország történeti alkatrészei attól elszakíttassanak, mert a Dráván túli vidék sem nem Horvátország, sem Szlavonia. Ezeket a tartományokat ott tessék keresni, a hol Zvoinimir koronája található.

Az egységes magyar állam forog itt szóban, melynek határa a Száva. Ez igen jól megfér a dynastia jól felfogott érdekével, igen jól megegyeztethető a középeurópai békeszövetséggel, melynek lelke Németország; igen jól a civilisatio minden érdekével.

Kell hogy a Dráván túl jól kormányozzunk; — ez köztudomásilag eddig nem történt. A horvát urak ugyanis midőn magukra voltak hagyatva, nem kormányoztak, hanem politizáltak és conspiráltak, hogy Bosniából és Austria egyes tartományaiból Nagyhorvátországot fújjanak fel. Ezen törekvésnek nagyon kedvez az 1868. évi törvény, meglátjuk, vajjon komolyan veszik-e a horvátok azt a nyilatkozatukat, hogy *ők is* e törvény eltörlését kívánják.

14.

Tisza politikai tana. — Nullificatio a kiegyezés által. — Testvéri kiprédálás.

Budapest, 1883. szeptember 26-án.

Azt a tant, melyet Tisza f. hó 19-én Nagyváradon hangoztatott, hogy t. i. a hatalmashoz méltó dolog az, ha a gyengébb iránt engedékeny, harminc esztendő óta különféle variációkban hallottuk, de értelme mégis csak egy volt, mióta a Rückwärtskoncentrirungot feltalálták, t. i. a megveretés hitvány elleplezése. Bármily ügyes debatter legyen Tisza, nem fog az országban gondolkodó főt találni, a ki előtt tisztán nem állana a már hetek óta sejtett tény, hogy Magyarország kapitulálni lesz kénytelen a horvátok — hogy is mondjam? — kvalifikálhatlanságai előtt.

Nincs Magyarországon számbavehető lap, a mely ki nem jelentette volna, hogy a mostani viszonyok Horvátországgal tarthatatlanok. Maga a kormány kénytelen beismerni, hogy nincs módjában túl a Dráván kormányozni, és hogy a kiegyezési törvény az ő befolyását ott nullifikálja. És mégis a kormány a régi állapotokat akarja fentartani, melyek a maihoz hasonló, sőt roszabb viszályokra fognak vezetni.

Kiegyeztünk, és világos jogunk érvényesítését Fiuméra a horvátok beleegyezésétől tettük függővé.

Kiegyeztünk, és állami bevételeinkből 17 száztólit fordítunk beladminisztrációnkra, megengedvén, hogy a horvátok ugyane célra 45 száztólit fordíthassanak.

Kiegyeztünk, és bekebeleztük a katonai végvidéket Horvátországba, megkétszerezvén ez által ellenségünk erejét.

Kiegyeztünk, hogy békés honpolgáraink legyenek, és a horvátok fellázadnak.

Folytonosan horvát „testvérekről“ beszélünk, és ők visszafelelnek: Krepala magyarski!

Kiegyeztünk, hogy a magyar országgyűlés termeiben a horvát nyelvet meghallgatjuk, háza tetején a horvát zászlót tűrjük — a horvátok azonban üldözik otthon a magyar nyelvet, bemocskolják az állam címerét.

Adtunk nekik monstruózus autonomiát, és a horvát testvérek ezt perfid módon arra használják, hogy a szegény adózó népet a magyar állam ellen lázítsák.

Ily kiegyezések Magyarországot a bukás szélére hozzák és elölnek a nemzetben minden öntudatot, a melyre pedig maholnap nagy szükség lehet.

Ily kiegyezést, a melyben mindig az egyik fél enged, még pedig a legfontosabb életkérdésekben is, akár az ördöggel is lehet kötni, ez bizonyára megelégszik vele.

Nem kételkedem, hogy Tisza szintoly jól, mint bárki más, a drávántúli közjogi viszonyok tarthatatlanságáról meg van győződve, — ha mégis már előre kijelenti, hogy a magyar felírású államcímer csak úgy pro forma ideiglenesen lesz kitűzve; ha előre kijelenti, hogy politikai változás nem fog történni, mihelyest csak némi külső nyugalom helyreáll; ha egyetlen szóval sem érinti, hogy a magyar állam sérthetetlensége garanciákat követel:

akkor — bocsássa meg — az ő erélyében senki sem fog hinni, legkevésbbé a horvátok.

Tizenöt év óta úgy folynak a dolgok Magyarországon, szemben a horvát követelésekkel, hogy akár Starcsevics is állhatott volna a magyar kormány élén. Csakhogy ő talán hamarább jutott volna oda, a hol ma állunk.

A reális eredmények a horvátok részén vannak, a fikciók a mieink.

És annyi keserű tapasztalás után még mindig kiegyezésről beszélnek nekünk, még mindig azt hiszik, hogy a horvátokat simogatással lehet a magyar állam tiszteletére birni!

Magyarországot per furcas caudinas akarják keresztülvonszolni, — ne érje el a nemzet azt a fájdalmat, hogy lássa, miképp magyar kéznek is van része ez ilyen exekucióban.

Ha a kormány a körülmények áldozata, akkor ne vállalja magára a felelősséget a történet ítélőszéke előtt. Ha vannak rejtélyek, akkor mi, mint a debrecenieknek, azt kiáltjuk: lássuk a medvét!

„Impossible n'est pas un mot français," — mondá I. Napoleon. Napoleonok nem minden fán teremnek, és azért mi lehetetlenséget nem kívánunk kormányunktól. De azt mégis várhatjuk és követelhetjük, hogy hazafias legyen a vörös bársonyszékekben is, és tartsa fenn érzékét a nemzet életlüktetései iránt.

Nem tagadjuk, hogy nagy szerencsétlenség az országra nézve, ha a nemzet nem láthatja többé kormányában állami életének legfőbb őrzőjét; tudjuk, hogy államférfiak valamely lejtőségen oda csúsztak, a hová eljutni nem akartak. De mert ez igy van, és mert a jövő politika, melynek körvonalait már fel lehet ismerni, bennünket meg nem nyugtat, azt az intést adjuk minden igaz magyarnak: „szárazan tartsátok a puskaport!"

15.

Belefulasztás a szabadelvüségbe. — Diviserunt vestimenta. — Gradisteanu és Miletics. — A „Bánát.“ — Deák szabadon bocsátja a horvátokat protestálás mellett. — A fehér elefánt. — Türr tábornok. — Csöcselék a politikai műhelyben.

Budapest, 1883. szeptember 27-én.

Megfoghatatlan ország ez a Magyarország! Mi a szabadelvüségbe belefullasztjuk egész jövőnket és nemzeti létünket. Ott a Drávántúl épen most királyi biztos szerepel, katonai egyéniség, a kinek működése az alkotmányos életet felfüggeszti. Az ő hivatása sajnos szükség volt, mert a horvátok az által, hogy a törvény útjáról letértek és erőszakhoz folyamodtak, maguk lökték el maguktól a törvényes orvoslás eszközeit. Értem az oppozició feladatát, még akkor is, ha támadása igazságtalan; értem, ha a nemzet szabad institucziókat követel és a kormányt messzire megelőzi ezen cél felé. De nem értem, ha a Narodne Novine mint hivatalos lap — még pedig a kormánybiztos működése idején, — kormányellenes politikát csinál. Nem értem azt a liberalizmust sem, midőn a hazának egyes csoportjai szabadon tanácskozhatnak arról, vajjon akarnak-e az állam polgárai maradni vagy nem. Így persze odajutottunk, hogy *diviserunt vestimenta*. A drávántúliak külön országot akarnak alakítani; Bukarestben Gradisteanu szenator a „Bánátot“ ama gyöngynek nevezi, mely még hiányzik a romániai király koronájából. De ugyan e területre Miletics is aspirál a szerb királyság számára. Már most csak az a kérdés, hogy ki a nagyobb históríkus, Gradisteanu-e vagy Miletics, — mert egyiknek aspirácziója kizárja a másikét.

Borzasztó liberalis nemzet vagyunk. Meg kell kedveltetni a magyar alkotmányt az idegen nemzetiségekkel, mondá egy alkalommal Deák Ferenc. És ha a horvátokkal ezt az alkotmányt még sem lehet megkedveltetni, akkor mi legyen? Adott Deák Ferenc arra is feleletet az 1861. évi második feliratban, melynek értelme szerint mi a horvátokat, ha tőlünk el akarnának szakadni és Austriához csatlakozni, mi ezt erőszakkal nem fognók akadályozni, de beleegyezésünket sem adnók. Talán beérnők jegyzőkönyvi tiltakozással!

Legyünk aztán következetesek is, mert a mely engedékenységet tanusítunk a horvátok irányában, ugyanazt kellene tanusítani a tótok, az oláhok és a szerbek irányában is, ha köztük olyan mozgalom támadna, mely az eddigi együttlétel ellen volna irányozva. Vajjon a millenium megünneplését megérné-e ez az állam?

Az ilyen szabadelvűség az állam atomizálására és a civilizáció elkorcsosulására vezetne.

Már ennél sokkal magasztosabb színben áll előttem és a világtörténet előtt is az a magyar nemzet, mely 1848. évben tizenhárom oldalról megtámadtatván, mindannyi ellen felvette a küzdelmet hazájáért. Az ily küzdelemben elbukni is nagyobb dicsőség, mint nagy szabadelvűen tűrni azt, hogy foszlányokká tépjék az országot.

Nekünk Horvátország eddig csak *fehér elefántunk* volt. Ezt a szerepet meg kell szüntetni.

Türr tábornok szeptember 21-én nyilt levelet tett közzé a horvát ügyben, mely teli van ugyan a legjobb szándékkal a magyarok és horvátok közti viszály kiegyenlítésére, de a cél elérésére egyetlen gyakorlati tanácsot nem foglal magában. Türr véleménye szerint a baj onnan származik, mert a magyarok és horvátok egymást nem eléggé ismerik. De hogy nem, hiszen van szerencsénk őket nagyon jól ismerni, — csak hogy liberalizmusunk nem engedi meg, hogy ellenök a kellő rendszabályokat alkalmazzuk!

Régibb századokban, midőn még az illirizmus nem volt feltalálva, és a liberális 1868-ki kiegyezés még nem adott anyagot, hogy a Drávántúliak Miskatovics álmát Nagy-Horvátországról álmodhassák, akkor igen szépen megférttünk egymás mellett, és egyik fél a másiknak dicsőségében megtalálta a magáét is. A hazának nem magyarul beszélő fiai is csak magyaroknak vallották magukat, és még a külföldön is mint magyarok mutatták be magukat. Még az 1741. évi LXI. törvénycikk azt állapítja meg, hogy Szlavónia és Horvátország bármely bennszülött fia magyarnak tekintessék (sub denominatione Hungarorum comprehensi intelliguntur.) E törvény alkotására a drávántúliak is befolytak.

Türr úgy vélekedik, hogy: „Az első lépés a mérsékletre

annak beismerése, hogy szenvedélyesek vagyunk.“ Ha innen és tulnan ezt beismerjük, úgy a kérdés (t. i. kibékülés) meg volt oldva.

Erre Schiller-rel azt kell felelnem: „Herr, dunkel war der Rede Sinn.“

Ha Türr azt ajánlja, hogy tanítsuk a népet arra, hogy a szabadság sarkköve a rend, akkor nézetem szerint soká kell várni, míg az anarchia megszűnnék. Különben az oktatásügy a Drávántúl nem a magyar kormány kezében van, hanem az a horvát közigazgatás autonomikus alkatrésze. Nekünk ebben csak annyi a részvételünk, hogy megengedtük, miszerint Horvátország összes bevételeinek 45 száztólját fordíthassa a közoktatásra, míg Magyarország ugyan e célra csak 17 száztólit fordíthat. És az eredmény? A nép elhitte azt, hogy a magyarok még bajuszát is meg akarják adóztatni; a magyar koronát minden községi házban feltalálhatni vélte, mert ott kereste mindenütt; ez a nép a szentek szobrain töltötte boszúját és élő honfiak vérével is kegyetlenkedett.

És a horvát társaság felsőbb rétegei? Ezek felforgatják az igazságot, és midőn előttük egy hosszú bűnlajstromot lehetne feltárni, akkor ők a sértett férfiakat játsszák; midőn a csőcselék Zágráb utcáin tombol, akkor képviselőik a zavargókhoz csatlakoznak és egy nyilatkozatban azok törekvését magukévá teszik. Mérvadó férfiaik bevallják a célt egy Nagy-Horvátország alkotására — tehát azt, mit minden liberalizmus dacára feloniának kell nevezni — mégis a magyar kormányt törvényszegésről vádolják.

A valódi liberalizmus nem abban áll, hogy ellenségem kezében meghagyjam mind azokat az eszközöket, melyekkel nekem árthat, és lételemet alááshatja.

Fehér elefántot ne tartsunk.

16.

A régi Horvátország fekvése.— Hol voltak a horvát püspökségek? — Pič László cseh tanár a magyar államjogról. — A Dráva-Száva köze. — Szent László. — Spalatói Tamás. — A Gozd hegység. — Ki lépte át első a Drávát mint hódító?

Budapest, 1883. szeptember 27-én.

Emlékezzünk régiekről. Oly nemzet, melynek alkotmánya nem uralkodói kegyből nyert chartán alapszik, hanem történelmileg fejlődött, kötelességet teljesít, midőn a történelemből kér tanácsot, mely közjogának legfőbb forrása.

Vizsgálni akarjuk, vajjon akkor, midőn a magyarok az európai népekkel, kivált az Adria felé, legelőször érintkeztek, találtak-e a Dráva és Száva közt Horvátországot.

Jelentőséget kell tulajdonítani azon körülménynek, hogy a római korban a két folyó köze Pannoniához és nem Dalmátiához tartozott.

Még mielőtt a magyarok mai hazájukat megszállották volna, a horvátok a byzanci császárok adófizetői, fejedelmeik azok vazallusai voltak. VIII. János pápa korában 877. évben a horvátok Dalma (ma Delmo vagy Dumno) városban nagy zsinatot tartottak 12 napon át, melyen jelen volt a pápa követe, Honorius bibornok, a horvát püspökök, a byzanci császár képviselői, a horvát fejedelem Szvetopelek,[1] zsupánjaival és főuraival. A zsinat az ország rendezésével foglalkozott, felosztotta annak területét és leírta határait. Egyházilag az országban két érsekség létezett, az egyik Salona, a másik Diocleában. Az előbbi alá tartozott a spalatói, trawi, scardonai, jadrai (stransonai),[2] enonai (nonai), arbei, vegliai és ragusai püspök, — az utóbbi érsek alá tartozott az antivarii, buduai, ecatari (catarói), dulcignói, svaciumi,[3]

[1] E név helyett Paulimir olvasandó, Lucius szerint. A diocleai presbyternél Bellus, és Bellimir néven is fordul elő.

[2] A szöveg Batthyányinál Leges ecclesiasticae I., 327—329. l. Stransonam, quod nunc est Castellum Jadrae. Rački azonban így: Arausonam, quod nunc est castellum, Jadram, etc. Ő tehát egy püspökséggel többet hoz ki. (Monum. historica slavorum meridionalium 203. lap).

[3] Batthyányinál Svacium, Rackinál: ecclesia suatinensis, vagy suacinensis, = Zsitie.

scodrai (skutarii), drivasti,[1] polati[2] serbiai, bosniai, trebinjei és zachulmiai püspök.[3] Polgárilag az ország Delmo várostól, hol a zsinat tartatott és akkor a horvát fejedelem tartózkodott, egész Valdivina-ig[4] Fehér-Horvátországnak, máskép Felső-Dalmatiának neveztetett. Ellenben Delmotól kezdve egész Durazzoig (Bambalona) a tartományt Vörös-Horvátországnak, avagy Alsó-Dalmatiának nevezték.

Bárminő észrevételekkel kísérjék a horvát írók a delmói zsinat határozatait, azt mégsem állíthatják, hogy ezen püspökségek valamelyike a magyar állam más határai közé esnék. És e körülmény szól Lucius ellen is, ki e felosztásra megjegyzi, hogy belőle kimaradt Croatia mediterranea, és interamnensis nunc Slavonia megemlítése. E püspökségek hatásköre tehát nem terjedt a Kulpa és Száva közti vidékre, nem Turopolyára, nem Zágráb, Kőrös és Varasd megyékre, általában semmi oly vidékre nem, mely a Száva éjszaki vagy balpartjára esik.

Még a VIII. században is a geographusok világosan megkülönböztették a magyar püspökségeket a horvát-dalmát püspökségektől és míg például mint a kalocsai érsekség suffraganusai a zágrábi, erdélyi, váradi, csanádi, bosniai és szerémi püspökök említtetnek — Horvát-Dalmátországban a jadrai, spalatoi és ragusai érsekek székelnek suffragan püspökeikkel, kik Traw, Scardona, Tinnin, Veglia, Nona, Tribinje, Cattaro stb. helyeken pásztorkodnak.[5]

A zágrábi püspökség tehát magyar püspökség, melynek hatásköre — miután a Dráva nem képezett Magyar- és más ország közt határt, — ma is a Muraközre terjed; magyar főurak tanácsával alapíttatott, magyar tiszteket kapott Somogy és Zalamegyéből[6] mindenkor a kalocsai érsektől függött egyházi dol-

[1] Ma Drivasto a Kiri (Drinossi) folyó mellett Skutarihoz éjszakkeletre.

[2] Pollotum, ecclesia polatinensis, ma Pulati, a Drinához éjszakra eső vidék, a hol a folyó a tengerbe siet. Theinernél, ecclesia balazensis. (Monum. slavor. meridion. I. 226. l.)

[3] Sorbium, Bosonium (bosniai), Tribunium, Zaculnicum.

[4] Ma Vinodum, (Du Fresne Károly: Illyricum vetus et novum.)

[5] Respublica et statuś regni Hungariae. Ex officina Elzeveriana 1634. 250—251. l.

[6] Tkalcsics: Monum. ecclesiae Zagrabiensis I. 1. 2. lap.

gokban, a nélkül, hogy a spalatói érsek valaha fenhatóságot követelt volna.

A szerémi püspök csak a XIII-dik században tűnik fel, és pedig mint a kalocsai érsek segéde. Egyházi kerülete nem terjedt ki a Szerémségre, hanem csak két kolostorra. Azért a szerémi főesperes fenhatóságot is vett igénybe fölötte. A szerémi archidiaconus még a XIII. század végén is mint a *bácsi* egyházmegye dignitariusa fordul elő, és azért kétségbevonhatatlan, hogy az itt keletkezett püspökség, magyar püspökség volt.[1] Itt is figyelembe veendő, hogy a Dráva nem volt Magyarország határa, nemcsak azért, mert a magyar szerémi püspökség túl a Dráván alapíttatott, hanem mert a pécsi püspökség bizonyos területe szintén a Dráván túl létezik mai napig.

A történetben jártas olvasót alig szükség figyelmeztetni, hogy nem azon püspökségről szólunk, mely már a VI-dik században (580) az avarok által feldúlatott, hanem arról, melyet IX. Gergely pápa II. András királylyal egyetértve alapított.[2]

A szlávok nagy barátja, és a magyarok dühös ellensége, Pič László József, pilseni cseh tanár mult évben ily című munkát adott ki: Der nationale Kampf gegen das ungarische Staatsrecht, melynek irányzata már előszavából tűnik ki, mondván, hogy a győzelem pálmája *ma* a magyaroké, kik ez *időszerint* a hatalom birtokában vannak és a többi nemzetiségeket korlátlan despotismus nyomása alatt tartják. Oda céloz, hogy ez nem lesz mindig így, és hogy az ezer éves küzdés fordulatot fog előidézni. Pič tanár azt írja (munkája 57. lapján), hogy a Kulpán túl, és pedig a nevezett folyó, továbbá a Vrbas és Cetina folyók és a tenger közt, a dalmát tengeri városokat és szigeteket kivéve, a

[1] Fejér III. 2. k. 155. 157. 244. l. mint bácsi főesperesség. Fejér V. 3. k. 473. Wenzel VII. 181. lap.

[2] Első püspöke 1232. évben Innocentius. (Gams) a Cherrier által említett Olivér csak 1347. évben fordul elő. — Ellenvetések megelőzésére megjegyzem, hogy Jaffé véleménye szerint még utóbb Sebestyén volt sirmiumi püspök, kinek I. Gergely pápa 591. év február havában levelet írt. De ez a püspök külföldön bolygott, mert székhelye fel volt dúlva. Gams őt nem említi, de említ 880. Methodius nevű püspököt, kiről azt mondja, hogy Pannoniae ut videtur, Sirmii episcopus. Tehát maga is kételkedik benne.

horvátok birodalma terjedt le, melyben mintegy 882—900 években Muntimir herceg uralkodott. Tehát a nagy szlávbarát Pič nem tulajdonítja a Dráva-Száva közét a horvátoknak, sőt ellenkezőleg állítja, hogy a „három egységes királyság" keletkezését nem lehet a belföldi horvát királyok idejében találni. De midőn Pič a tények előtt nem hunyhatja be szemeit, szláv politikája nem engedi meg, hogy igazságos legyen, és e sorok írója ellen fordul, megjegyezvén, hogy én a horvátokat csak boszantani akarom azon állítással, hogy a Dráva-Száva köze nem a fent leirt Croátiához tartozott, hanem Magyarország kiegészítő része volt, a mit Pič határozottan tagad.

Vajjon kié volt tehát a Dráva-Száva köze, ha sem Magyarországhoz, sem Horvátországhoz nem tartozott? Erre Pičtől nem kapunk feleletet. Tehát valami vacuum in natura lehetett.

De vajjon miért nem volt a Dráva-Száva köze Magyarország valóságos része? Pič szerint azért, mert e föltevésnek a magyar történet-források is ellene mondanak. És mit idéz a cseh tanár bizonyításul? Hivatkozik Thuróczy chronicájára (II. könyv, 56 fejezet) hol állítólag ez áll: His vero Vladislaus rex inductus consiliis, absque mora coadunato exercitu copioso, venit et occupavit totam terram a Dravo fluvio, usque ad alpes, quae dicuntur ferreae, nullo obice resistente; — ebből az tünnék ki, hogy midőn Sz. László a Dráván átlépett, idegen földön volt, és ezt még csak akkor foglalta el a Vashegyig. De az idézett helyen ez nem áll, sőt inkább Thuróczy ott következőleg nyilatkozik Sz. Lászlóról: Adauxit enim rempublicam Hungariae. Ipse primus Dalmatiam atque Croatiam suae monarchiae jure perpetuo subjugavit. És folytatólagosan irja Thuróczy, hogy midőn Szvinimir (Zvoinimir, Zolomer) király meghalt, özvegye, Sz. László király huga, az utóbbihoz fordult, hogy ellenségei ellen segítse; és Sz. László hadba szállván, Croatiát és Dalmátiát hugának *visszaadta*, a királyné pedig e tartományokat utóbb Sz. László uralma alá bocsátotta. Ez egészen máskép hangzik, mint a mit Pič idéz, mert tudnunk kell, hogy az itt említett Croatia és Dalmatia nem a Dráva-Száva közén, hanem a tengerpart hosszában feküdt.

Azonban nem akarjuk kizsákmányolni Pič botlásait, mert ha az általa idézett szavak nem is állnak Thuróczynál, de állnak ezek Tamás, spalatói főesperesnél (historia solonitana, 17.

fejezet) és utána indult Lucius (de Regno Dalmatiae et Croatiae liber III. cap. 1.) és mások. Tamás főesperes hitelessége ellen azonban maga Lucius is tett kifogást, ha nem is ebben, de más kérdésben.

Kérdés tehát az, micsoda tartományt foglalt el Sz. László Szvinimir halála után? Már Konstantin császárnál olvastuk, hogy a magyarok a Száva és Duna közt laknak, a kikkel a horvátok a hegyek felé szomszédosok. E kifejezés elég világosan kizárja a horvátokat a Dráva-Száva közéből, mert ha ott a horvátok laktak volna, a biboros császár szükségkép azt írja, hogy ők a magyarokkal Drávánál határosok.

Szent László foglalólag előhaladt a Vashegyekig (montes ferreae), — ezek Kálmán király történetében Gozd néven szerepelnek, és ma a Glina és Korana folyó közt Petrovagora név alatt ismeretesek. A Gozd és Száva közti föld a horvát királysághoz tartozott-e vagy nem? Bizonyára nem, és a ki arról meg akar győződni, forgassa Rački szláv oklevéltárát (Monumenta slavorum meridionalium VII. kötet) és Tkalcsics két kötetét a zágrábi püspökségről. Ha tehát a horvát királyság idáig nem terjedett, még kevésbbé terjedhetett az a Száván inneni részre. Hogyan is keletkezhetett az a vélemény, hogy Sz. László volt az első király, ki a Dráván átlépett? II. András király, midőn 1217. évben a zágrábi püspökség kiváltságait megerősíti, csak annyit mond Sz. Lászlóról, hogy a slavoniai földet a pogányság tévedéseiből kiragadván, a magyar koronának alávetette. Csak 1235. évben, midőn II. András a pécsi püspökségnek tett adományokat előszámlálja, mondá állítólag e király, hogy midőn Sz. László a Dráván először átkelt (cum sanctus rex Ladislaus primus transiverit Dravae fluvium), a szlavon részeket elfoglalta. Ezt az 1235-ki oklevelet nem ismerjük eredetiben, hanem csak a sümegi apátság 1404. évi átiratából.[1] Ennélfogva a Dráván való „első átkelésnek“ semmi fontossága nincs, ha ebből azt akarjuk kihozni, hogy Sz. László korában egész addig a Dráva lett volna Magyarország határa. Egyáltalában felhívjuk a horvát tudósokat, mutassanak fel akár csak egy oklevelet a magyar királyság előtti korból, melyből kitünnék, hogy a horvát

[1] Fejér III. 1. k. 211. lap és III. 2. k. 423. lap.

fejedelmek valamely intézkedést tettek az általam jelzett vidéken, — akkor kész vagyok közjogi meggyőződésemet módosítani, de előbb nem.

A mit Szt. László király elfoglalt, az a horvát fejedelmek és későbbi királyok országa volt; ezek pedig soha más címmel nem éltek, mint Dux (vagy Rex) Dalmatiae et Crotiae.

Nem a *mai* Croatia ez. A horvát fejedelmek országa másképp Szlavoniának neveztetett. Ez sem a Dráva-Száva közi mai Szlavonia. Ezt II. András király is tudta, ki Szt. Lászlóról 1217. évben azt írja: terram Sclavoniae sive banatum . . . coronae Hungariae subjugavit. Hasonló értelemben nyilatkozik Tamás, spalatói esperes, Kálmán királyról (a XVII. fejezetben), hogy t. i. ez Szlavoniának azt a részét foglalta el, melyet Szt. László király be nem járt (partem Slavoniae, quae a Vladislao fuerat praetermissa). Van-e író, ki azt merné állítani, hogy Kálmán király azt a Szlavoniát hódította meg, melyet ma a Dráva-Száva közén annak nevezünk, — és hogy mint ennek királya koronáztatott meg Tenger-Fehérváron? (Belgradi ad mare = Zara-Vecchia.)

Azonban hagyjunk máskorra is valamit. A horvát történetnek annyi sok tekervényes utjai vannak, hogy azokat mindig uj oldalról kell megvilágítani.

17.

Földrajzi nevek elcserélése. — Klaics Vjekoszláv tanár. — A régi horvát fejedelmek. — Spalatói Tamás. — Dalmátia határa. — Krajna. — A Szuttla folyó.

Budapest, 1883. szeptember 29.

A horvát irók szeretik a diplomatikában nem jártas közönséget azon véleményben hagyni, sőt abban megerősíteni, hogy a régi geographiai nevek alatt ugyanazt kell érteni a 800—1000 évi kor történetében, mint a mit e nevek ma jelentenek. És szeretik elhitetni azt, hogy a mit a magyar korszakban a horvát bán közigazgatására biztak, az mind Horvátország területét képezte. Végre nagyon ragaszkodnak hozzá, hogy a Dráva képezte Magyarország határát.

Ezek oly téveszmék, melyek nemcsak a történetet hamisít-

ják meg, hanem a közéletben is a viszonyok elmérgesítésére vezettek.

Nem akarunk túlságos fontosságot tulajdonítani azon körülménynek, hogy a mai Horvátország patronusa Szent-István, ámbár más adatokkal összeállítva, ennek is meg van a maga jelentősége.

Klaics Vjekoszláv tanár egy hosszú czikksorozatban, a Viennac cimű folyóiratban, (mely németül is megjelent: Slavonien vom X. bis zum XIII. Jahrhundert cím alatt) arra vállalkozott, hogy Horvátországról írt közjogi dolgozataimat kiforgatni próbálja.

Alkalmunk lesz még sokszor a tanár úrral foglalkoznunk. Ma csak a következőket:

Tomiszláv horvát fejedelem 925. évben nagy győzelmet aratott a bolgárokon, mire a következő évben Spalatóban nagy zsinat tartatott. E zsinaton a nonai püspökség eltöröltetett, és Gergely, az eddigi nonai püspök, oda utasíttatott, hogy székhelyét Scardona, vagy Sziszek, vagy Delminium (= Duvno) városba tegye át, a hol t. i. a régi korban püspökségek léteztek. E közleményt Klaics egész terjedelmében igaznak elfogadja és az következtetni, hogy Sziszek ennélfogva Tomiszláv birodalmához tartozott, különben a horvát zsinat Spalatóban nem utasíthatta volna Gergely püspököt, hogy székhelyét esetlegesen Sziszekre is áttehesse.

Azonban Klaics téved, mert a spalatói zsinat aktáit már Lucius hamisaknak ismerte fel, és azokat még Rački sem meri védelmezni, és álműnek declarálván, legfeljebb tartalmát igyekszik helyenkint megmenteni.[1] Ily forrásból nem kellett volna bátorságot meríteni oly állításra, melynek annyi, a kritikát kiálló adat ellentmond. Sziszek még 822. évben Ljudevit szloven herceg és frank vazallus székhelye volt. Maga Rački elismeri, hogy az egész IX. században frank vazallusok kormányoztak a Dráva-Száva közén.[2] 900. év táján a magyarok nyomultak elő e vidéken, melynek geographiai neve sem volt és véget vettetek Brazlaw tartományának.

Ha Klaics mint valószinűséget meri felvetni, hogy Tomiszláv horvát király e tartományt (értsd a Dráva-Száva közét),

[1] Monumenta histor. slavor. meridionalium VII. 195. lap.

[2] U. O. 368. lap.

melyben eddig saját fejedelmek, mint Ljudevit, Ratimir, Mutimir és Brazlaw uralkodtak, 898—926. években országával véglegesen egyesítette, akkor ez puszta állítás, minden bizonyíték nélkül. Ha Klaics helyesen sejtene — mert tudásról szó sincs, — vajjon Tamás spalatói esperes, miért találja Horvátország határait még 1100. évben Delmo város, Karinthia, Strido város[1] a dalmát tenger, Maronia (Primorje) és a chulmi hercegség közt?

Egy pont van, mely Tamás főesperes idézett helyén (XIII. fej.) feltűnést okoz, midőn t. i. azt mondja, hogy Crovatianak határa éjszak felől a Duna partja egész a dalmát tengerig (a ripa Danubii usque ad mare dalmaticum).

Klaics mohón kap e passzus után, melyből azt olvassa ki, hogy Tamás esperes Horvátország határait a Dunáig tolta elő, de még is meghökken e bő adakozáson és nem tudja, hogy e dunai határ a mai Magyarországon feküdt-e, vagy pedig Syrmiumban?

Maga Tamás esperes más helyen (a XV. fej.) már szerényebben szól a horvátok tartományának határairól, állítván, hogy a knini püspök (episcopus chroatensis) hatósága — tehát a horvát birodalom is, — a Dráváig terjedett.

Nem mondjuk, hogy Tamás esperes szándékosan hamisította a geographiát, midőn ezeket irta, de mint habozása mutatja, — bizonyosan nem tudta.

Baj az, hogy a magyar-horvát történetre vonatkozó források hitelessége még kellőleg nincs megállapítva. Még csak most vagyunk ezen feladat kezdetén és már meglepő mennyiségű hamisítás lett kiderítve. Tamás főesperes ezen passzusát, mely Dalmátia határát a Dunáig terjeszti, a horvát irók még eddig nem kifogásolták; mi sem tudjuk hitelességét megtámadni.

Nehogy azonban valaki azt higyje, mikép Klaics is hiszi röpirata 12. lapján, hogy Dalmátiának még a Dráva sem szabott határt, hanem hogy azt dél felől átlépvén, a Dunáig kell előre hatolni, melynek valamely pontjánál volna képzelendő a dalmát határ, — Constantin császárra hivatkozunk, kitől megtanulhatjuk, mikép kell értenünk Tamás esperest a dunai határra nézve. Azt

[1] Knin közelében létezett és mint Katancsics véli, Sz. Jeromos hazája volt. Cluverius ugyan azt a muraközi Stridoról mondja, és azt tévesen Vas vármegyében Sabaria mellett keresi. Szentiványi és Bedekovich J. szerint Sz. Jeromos a muraközi Stridoban született.

denki elhárítja magától. Kevés vigasz ugyan, de mégis jobb, mintha akadna ma is ember, a ki a fehér lap politikáját helyeselné.

A fehér lap értelme annyi, mint tabula rasa. Az akkori magyar politikusok ugyanis szakítottak a históriai multtal, eltörölték a törvényeket és magokat a horvát önkénynek adták át. Volt-e szabad azt tenniök? Ugyanazok a magyar politikusok nem tartották megengedhetőnek, hogy Ferenc József császárt magyar királylyá koronázzák, az 1848. évi alkotmány visszaállítása előtt; de a horvátoktól elfogadtak oly pactumot, mely Magyarország közjogába be nem illik, mely a kormányzást lehetetlenné teszi, mely az úgynevezett Horvátország fontosságával semmi arányban nincs és históriai fejlődéssel nem bír. Ez a pactum lealacsonyítja Magyarországot, erejét megbénítja, és statust teremtett a statusban. A magyar országgyűlés akkor egyrészt a törvényesség és jogfolytonosság hős szerepében tetszett magának, másrészt tabula rasat csinált a törvényekkel, és a magyar állam létfeltételeit ásta alá.

Valamely állam önállósága következő attributumokból ítélhető meg:

1-ször. Az állam viszonyából kifelé népjogi tekintetben. Önálló állam a maga érdekeit közvetlenül igyekszik rendezni a külfölddel saját megbizottjai által és saját belátása szerint.

2-szor. Az állam belső viszonyaiból, ha t. i. kormányának és országos képviseletének hatásköre a közélet minden ágaira kiterjed; ha kormánya és törvényhozása más kormánytól és törvényhozástól nem függ. Ha az illető törvényhozás a katonaállítást megszavazhatja vagy megtagadhatja, valamint az adót és annak mire fordítását saját elhatározásától teheti függővé.

3-szor. Hogy honosítási törvénye az állam minden részeiben egységes legyen.

4-szer. Hogy kormánya a hadsereggel a közrend és haza védelme érdekében korlátlanul intézkedhessék.

5-ször. Hogy az állam címere és színe úgy az uralkodó család, mint a hadsereg és a haza minden más polgára által is tiszteltessék és használtassék.

Mi a souverain állam e föltételeit csak a horvátokkal való viszonyunkra nézve vesszük szemle alá, és pedig különösen az 1868. évi XXX. törv.-cikk alapján.

E törvény másképp egyezménynek vagy kiegyezésnek is neveztetik, Magyarország közös közjogi alapjának Horvát-, Szlavon- és Dalmátországgal. Ezek az utóbbiak tehát elég roszul mint külön országok állíttatnak szembe Magyarországgal, mert ha nem, akkor az a képtelenség történt, hogy Magyarország saját alattvalóinak egy részével békeszerződést kötött.

Az idézett törvény sok helyen sérti Magyarország államiságát ily kifejezésekkel: közös országgyülés, közös kormány, közös udvartartás, közös pénzügy stb. Ha vannak közös ügyek, akkor ilyenek politikai tekintetben csak állam és állam közt fordulhatnak elő.

A „kiegyezési törvény" több helyen autonom országos kormányzatot említ. Ennek az élén áll a bán, kinek kinevezése ugyan csak a magyar miniszterelnök ellenjegyzése mellett történhetett, ki azonban mégis a magyar kormány háta mögött a királylyal hivatalosan érintkezhetett. Ez az autonom „kormány" és mellette a tartományi gyülés önálló politikát követtek, esztk ágában sem lévén, magukat a magyar kormány által vezéreltetni.

Az 59. §-ban már az állíttatik, hogy Horvát-Szlavon országok külön territoriummal bíró *politikai nemzet*, és belügyeikre nézve saját törvényhozással és kormányzattal bírnak. Ez oly megállapodás, mely Deák Ferencnek több országgyülési beszédeiben kimondott elveivel éles ellentétben van, és mely egymaga bizonyítja, hogy Magyarország statust a statustban, tehát politikai képtelenséget alapított, ha nem is akarta.

A 63. §. elrendeli, hogy a „közös ügyek" tárgyalásakor az országházon a magyar lobogó mellé az egyesült horvát-szlavon-dalmát lobogó is felvonandó. Ez is felesleges, sőt káros intézkedés, mert hozzájárult, hogy a horvátoknál a paritási rögeszmét érlelje. Paritásról szó sem lehet az anyaország és annak egyes kiegészítő részei közt, melyek a régi diplomatikai nyelven partes subjectae néven voltak ismeretesek. De különben a reciprocitás sincs megtartva, mert a zágrábi országházat nem díszítette a magyar nemzeti lobogó, mint az állameszme kifejezésére szükség lett volna; és mikép tisztelték a horvátok a magyar állam címerét, arról a legutolsó napok gyászos eseményei hangosan szólnak.

A horvát nyelvről az 57. és 58. §. intézkedik, rendelvén,

hogy Dráván túl a hivatalos nyelv a horvát legyen és hogy ha az ottani hatóságok a „közös miniszterium"-nak (értsd a magyar miniszteriumnak) e nyelven előterjesztéseket tesznek, a miniszterium ugyan e nyelven adjon választ. Az is szép reciprocitás!

Nem tartjuk ugyan a nyelvnek egységét az állam attributumának, mert az államnyelv hatályos érvényesítése lényegileg csak a kormányzat, közigazgatás, biráskodás gyorsabb folyama, és igy minden állampolgár érdekében történik. De már kissé veszedelmes az a példa, hogy a magyar honvédségnek az a része, mely ujoncait a Dráván túl veszi, horvát vezényszó után indul, horvát zászló alatt. Pedig tudjuk, hogy a horvát katonák századok óta a német vezényszót igen jól értették, és hogy a német parancsban nem találtak sértést.

Hoztunk egy honosítási törvényt is, mely megengedi, hogy a horvát bán szintúgy mint a magyar belügyminiszter, magyar állampolgárságot engedélyezhessen. (1870. évi L. törv.-cikk 11. §.) Ugyan e kérdésben a határvidéki országos hatóság is határozhatott. Az utóbbi két közeg az általa engedélyezett honosításról a magyar miniszterelnöknek csak nyilvántartás végett tett jelentést. Mindez az egységes állam egyik paródiája.

Milyen gondatlanok még az ujabb törvényhozások is, mutatja az 1881. évi XV. törv.-cikk 4. §-a is, mely azon eshetőségről szól, hogy valamikor Dalmácia Horvát-Szlavonországokhoz fogna visszacsatoltatni, a helyett, hogy Szent-István koronájának jogairól szólt volna.

Ime elősoroltuk a magyarság által a horvátokkal szemben a jelenkorban elkövetett hibákat; szánjuk, bánjuk ezeket, és nincs forróbb óhajtásuk, mint hogy orvosolhassuk.

Azokban az időkben, midőn a „közös ügyek" a levegőben repültek, és midőn tartanunk kellett attól, hogy minden lélekzetvételnél egy pár ilyen közös ügyet magunkba szivunk, hogy aztán lételünk árán vastagra nőjjön, — a közös ügyek theoriáját a horvátokra is alkalmaztuk. E theoriát, bármiként gondolkodjunk jóságáról, érteni lehet, midőn két államról van szó, mint Ausztria és Magyarország, de mit akarunk vele a horvátokkal szemben, ha nincs szándékunkban egy Magyarországtól független horvát államot elismerni, vagy magunk gyengesége által születni!

Mindent megadtunk, hogy a horvátok képzélhessék, misze-

rint független horvát államban élnek, kivévén az ujoncállítási és állami költségek megszavazásának jogát. Nem adtuk meg azt, a mivel magunk sem rendelkezünk, t. i. a külfölddel való viszonyaink rendezésére vonatkozó korlátlan intézkedési jogot.

Az 1868. évi XXX. törv.-cikk tarthatatlan állapotokat teremtett, ezek mellett a Dráván túl alkotmányosan kormányozni nem lehet, és azért szükséges, hogy az állam közössége, egysége és elválaszthatatlansága uj törvényekkel biztosíttassék, — szükséges, hogy szomorú tapasztalásainkból valahára okulván, gyakorlati politikát kövessünk.

Ezeket az 1868. évi törvényeket nemzetünk legádázabb ellensége sem súghatta volna jobban.

19.

A régi Horvátország fekvése. — Baranya, Somogy, Zala. — A kalocsai és pécsi püspökség. — Klaics. — A várispánsági intézmény. — Gizella királyné. — Magyar vármegyék a Dráván túl.

Budapest, 1883. október 16.

Bizonyítani akarom, hogy Baranya, Somogy és Zala vármegyének lényeges alkatrészei hajdan túl a Dráván feküdtek. hogy tehát ez a körülmény is kétségtelenné teszi, hogy a Dráva nem volt Magyarország határa.

De mi azért nem akarunk belefáradni abba, hogy a történet segélyével világosítsuk meg a közjogot.

A kalocsai és pécsi püspökség határai, azok megalakulása óta a Száváig terjedtek, és a marchiai esperesség, mely az utóbbi püspökség alá tartozik, magában foglalja Erdővég, Lezsimir, Vizics, Gibaracz, Morovich, Mangyelosz, Szuszek, Illok stb. ismeretes drávántúli községeket. A valkói főesperesség 1512. évben a pécsi püspökségben fekszik.

Kezdjük *Somogygyal*. Már Szent-István engedélyezett a pannonhalmi apátságnak tizedszedési jogot Somogymegye drávántúli részében, és e jogot megerősíték Szt. László, Géza, IV. Béla és V. István királyok. IX. Gergely pápa is itél 1232. évben a pannonhalmi apát tizedei ügyében, melyek azt Somogy vármegye drávántúli részében illetik — decimas partis comitatus Simi-

giensis, quae est ultra fluvium Dravam (Tkalcsics, I. 73. lap.) E pápa hivatkozik Szent-István kiváltságára, és Sándor, Orbán és Kelemen pápák erősítvényeire.

IV. Béla 1245. évben, Hudina comesnek, a Dráván túl, Somogy megyében fekvő Vizköz nevű földet adományozza. E föld a Császma folyó közelében már Kőrös megyében feküdt, és ma Medjuriečje (Vizköz) néven ismeretes. Midőn a király e birtokjogot 1262. évben Hudina rokonaira is kiterjeszti, már e szláv néven említi. Ivanicshoz délkeletre fekszik Garics, mely egykor nevezetes várispánság volt. Ennek 1252. évi határjárásában azt mondják a határjárók; hogy végre megérkeztünk Somogy vármegye területéhez, — tandem pervenimus ad Comitatum Symigiensem. (Tkalcsics I. 94. l.)

A Prodavíz nevű földről azt irja IV. Béla 1276. évben, hogy ez a Dráva mentén fekszik és emberi emlékezetet meghaladó időben Somogy vármegye alól kivétetett. Ebből kitetszik, hogy Somogymegye alkatrészei „emberi emlékezet előtti" időben a Dráván túl feküdtek. Az említett föld határjárásában előfordúl a Kamarcha (ma Komarnica) patak Kapronca és Gyurgyevec (St. Georgen) közt és a Kolinoa (ma Kalinovac) patak. Ugyanott van Kallinovec falu. Mind e határkijelölések bennünket az uj alakulású Bellovár megyébe vezetnek. A Somogy drávántúli része Imre királynak egy 1201. évi levele szerint a Velika folyó által határoltatik és így a Császma vidékéig terjedt.

Horvát írók, szívük nagy fájdalmára, kénytelenek elismerni, hogy Somogynak e kiterjeszkedése a Dráva jobb partjára való, de azt tartják, hogy ez állapot csak a XIII. században fordult elő. Ez ellen hivatkozom Mária királyné 1384. évi levelére, mely szerint Légrád Somogy megyében, a Mura mentén, de a Dráván túl fekszik.

Klaics horvát író nem ismeri a magyar várispánsági intézmény sajátságát, és azért, ha őt követnők, egészen óhajtása ellenére, nagy területeket lehetne még Somogy és más magyar vármegyék kiegészítő részeül feltüntetni. Igy mondja IV. Béla egy 1255. évi levelében, hogy Császmafő a somogyi Comitatushoz tartozik (Fejér IV. 2. k. 215. lap), hasonlókép Izdench helység is, (Hazai Okmánytár VI. 185. l.) — ma Kis- és Nagy-Zdenci a volt kőrösi és szent-györgyi határezred kerületében, — de azok a somogyi

várhoz tartozó várföldek voltak, és várföldek idegen vármegyék határában is fekhettek. Ilyeneket nem fogadhatni el a politikai vármegye területének részeiként.

Zala vármegyének is voltak részei a Dráván túl. A veszprémi püspök 1232. évben a Vizmeth nevű földet, melyet már *Gizella királyné* adományozott a püspökségnek, per útján Ochuz bántól visszakövetteli és 1239. évben Mihály comesnek eladja. Oklevelek tanusítják, hogy ez a Vizmeth a Dráva és Szarabka folyók közt feküdt. A határjárásban a Sztrug vize említtetvén, kitűnik, hogy a kérdéses terület a Dráva jobb partján, Varasdmegyében feküdt.

IV. Béla 1248. évben Herbort comesnek, a Dráván túl, Zalamegyében fekvő Raszines nevű helységet adományozza, mely ma, mint város, Körösmegye határában, Kapronczához nyugotra található fel.

Verbanchich Sándor, a „Pozor“ szerkesztője, azt iparkodott megmutatni, hogy a Muraköz sohasem volt Magyarország, nevezetesen Zalamegye kiegészítő része. Erre már Palugyai Imre egy tartalomdús röpiratban felelt. Én még két oklevéllel akarok hozzá járulni, melyeket e nyáron a herceg Esterházy kis-mártoni levéltárában találtam.

Említtetik ugyanis egy 1478. évi oklevélben Synkowth és Maskowth mint zalamegyei helység. E két helység alatt a mai Senkovec és Maskovec a Muraközben értendő, Csáktornyához éjszakra. Egy 1496. évi oklevél szerint pedig bizonyos Christof Podan de Thweran az ő Christom nevű birtokát a csáktornyai pálosoknak adományozza. Christom, melyről mondatik, hogy Zalamegyében fekszik, a mai Chretsán, Csáktornya mellett. Az 1542. évi XLIII. törv.-cikk Csáktornyát és Stridot Zalamegyében fekvőnek mondja. Az 1556. évi VI. törv.-cikk szerint az egész Muraköz Zalához tartozik.

Zala vármegyének egy drávántúli részéről, mely a Plitvica folyó körül feküdt, István bán 1258. évben adományilag rendelkezik. E folyó a mai Horvátországban Varasdmegyében a hasonnevű falu mellett ered és Körösmegyét is áthasítván, a Drávába szakad.[1]

[1] Már 1545-ben e folyó Maryassovc falu határában, Varasdmegyében, fordul elő.

Ugyanez évben IV. Béla szól Mikó fiának, Gurbusa-nak a Dráván túl, Zalamegyében fekvő birtokáról. (Országos levéltár N. R. A. 597. cs. 32. sz.)

Baranyamegye részei szintén igen messzire hagyták el a Dráva jobb partját. A nekcsei vár (ma Nassice) 1396. évben Baranyamegyéhez tartozott, pedig a Szávához oly távol fekszik, mint a Drávához. Nassice, valamint Podgorács ma Verőcemegyéhez tartoznak, — de még a XV. század elején Baranyamegye területét képezték. A baranyamegyei Karancs a Duna és Dráva közé esett 1433. évben. Verőcéhez tartozik ma Klokohewac, Luka, Felső és Alsó-Moticsina, Ölves, Porecs, Szt.-László (Eszéktől délre), Jagodna stb., melyek a XIV. században mind baranyamegyei részek voltak.

De tán elég e száraz tárgyról. A kit ennyi adat meg nem győz, annak nem elég újabb száz adat sem.

Az idők viszontagságai, vagy inkább a régi gondatlanság folytán Zala, Somogy és Baranya ezen fontos részei Verőce-, Kőrös- és Varasdmegyéhez kerültek.

Ezt a horvátok sem tagadják, midőn nem politizálnak, és nevezetesen Mikóczy bevallja, hogy különösen Kőrös vármegye mai álladéka nagy részben Somogyhoz és Zalához tartozott.[1] Klaics azonban már nem egészen a historia terén áll, és nem a valóság kiderítése fekszik szívén. Midőn a tényeket nem tagadhatja, — mert mi haszna tenné, midőn az oklevéltárakat tartják szeme elébe, — ezeket úgy magyarázza, hogy egyes somogyi és más szomszéd megyebeli emberek a Drávához délre bírván jószágokat, rajta voltak, hogy e jószágok magyar vármegyék hatósága alá kerüljenek. Azonban a „de posse ad esse“ — avagy a lehetőségtől a valódi factumig még nagy az út, és sem Klaics, sem más író nem lesz képes kimutatni, hogy a felsorolt dráván-túli birtokok a Klaics által felhozott okból kapcsoltattak volna egy idegen tartományból valamely magyar vármegyéhez. Itt nem egyes átkeblezésekről, nem rövid időre, és egyes emberek kedvére történt áthelyezésekről egyik megyéből a másikba van szó, hanem állandó állapotról, mely századokon át fenmaradt. Apró átkeblezések egyik megyéből a másikba a XV. és XVI.

[1] Mikóczy: Series banorum. 26. lap.

század előtt nem fordúltak elő[1], és önkényesen jár el, ki azon tény előtt szemet huny, hogy a *Dráva sem egyházilag, sem politikailag képezte Magyarország határát.*

Legközelebb ki fogom mutatni, ad usum delphini, hogy a báni hatóság alá tartozó terület sem Horvátországgal, sem Szlavoniával nem azonos, hanem hogy a körülmények szerint változott.

20.

A napi sajtó még tévelyeg. — Találkozás Eötvös Károlylyal. — Mit ér a kiegyezés? — Gr. Pejacsevich László. — A zágrábi bibornok-érsek. — Brutális tüntetések. — Címer-kérdés. — Harc a separatizmusnak.

Budapest, 1883. szeptember 14.

A magyar hirlapok nagy része a Dráván túli zendülést nem úgy itélik meg, mint kellene. Inkább arra akarják kizsákmányolni az ottani viszonyokat, hogy Tisza Kálmánt megbuktassák, mintsem hogy Magyarország integritását és államiságát biztosítani igyekeznék. Ma először találkoztam Eötvös Károlylyal az „Egyetértés“ szerkesztőségében, — még eddigelé nem ismertem személyesen. Alkalmunk volt a horvát kérdésről szólni. Elég hevesen folyt a szóváltás köztünk és egymás ellen. Eötvös ugyanis nem tartotta helyesnek az általam képviselt politikát a horvátok ellen, mert ő a bajnak okát leginkább *Bécsben* keresi. Ott bénítják meg — mondá — Magyarország minden actióját és erőkifejtését. Eötvös azonban szükségesnek tartotta, hogy az úgynevezett három vármegye (melyet ma Szlavoniának neveznek) visszakapcsoltassék, és hogy Fiume területe tágíttassék, és tartománynyá kiegészítve, Magyarország határával közvetlenül hozassék érintkezésbe. Általában kivánta, hogy a devalvált Horvátország minden oldalról területileg izoláltassék. A szélső ellenzék vezére ez alkalommal csak egyről felejtkezett meg, t. i. arról, hogy a mennyi történeti és törvényes joggal, sőt politikai opportunitásból helyesnek találja előadott kivánságát, épen annyival visszakapcsolhatja a Dráva-Száva közti egész vidékét. Nem szükséges a panszlavizmusnak valamely fészkét fenhagyni.

[1] Pesty: Az eltünt vármegyék I. k. 38—41. lap.

Eötvös Károly megengedé, hogy Deák roszul csinálta meg a kiegyezést, de kérdé, vajjon ki vitte volna még ennyire is a dolgot? — *Ennyire?* no köszönjük szépen! Az ilyen állapoton nincs már mit rontani. Annyi bizonyos, hogy Deák Ferenc maga, alig hogy a Fiume közjogi helyzetére vonatkozó törvény hatását tapasztalta, erről a törvényről megvallá, hogy ez bizony nem jól sikerült és az országra nézve káros. Nem kételkedem, hogy Deák Ferenc ezen beismerését a kiegyezési törvény többi részeire is kiterjesztette volna, — ha a sors a hazának szentelt napjait tovább hosszabbítja.

Eötvös Károlytól is azt várom, hogy ma holnap az *egész* igazság után fog törekedni.

Ne bocsátkozzunk azonban conjecturákba, midőn nyakunkra nő az áradat. Minden nap újabb kellemetlen híreket hoz. Ki védelmezi, ki érvényesíti jogunkat?

A magyar kormányt valóban a balsors üldözi, valahányszor bizalmi férfiút keres, ki Horvátországban a magyar állameszméjét terjeszsze és az egyetértést a Dráván innen és túlnan lakó statuspolgárok közt megszilárdítsa. Gr. Pejacsevich László nem kereste a báni méltóságot, azt körülbelül csak oly formán erőszakolták reá, mint tengerészettel biró országban a matrózokat szokták préselni. Kezdetben teli lehetett jó akarattal, hogy a kormány várakozásának megfeleljen, — mert ha ez az akarat benne meg nem lett volna, ő mint lovagias és hazafiui lelkületű becsületes férfi e megbizást semmi áron nem fogadta volna el. Alig azonban hogy hivatalába lépett, a horvát nationalisták, kik eleinte őt bizalmatlansággal fogadták, körülvették, és rajta voltak, hogy őt maguk részére megnyerjék. Legtöbbet tett ez irányban Zsivkovics osztályfőnök, kihez őt ifjukori emlékek fűztek és kivel hivatalánál fogva szakadatlanúl érintkezni kellett. Mi módon engedett Pejacsevich lelkülete az uj impressziónak, azt mi természetesen nem tudhatjuk, azonban tény az, hogy midőn Pejacsevich tartományait beutazta, mindenütt a népszerűség jeleivel fogadtatott, és tény az, hogy a kormánynál bona fide mindig és mindig a horvát álláspont ügyvédeként lépett fel, de soha sem magyarázta a magyar állameszme jogosultságát és szükségességét oda lent.

Ehhez járul még, hogy gróf Pejacsevich személyére nézve

igen rokonszenves, szeretetre méltó ember; és ez nagy baj, mert ezért kapták vissza a horvátok a határőrvidéket feltétlenül, — azért nyertek politikai és financiális tekintetben többet, mint a mennyi a magyar állam érdekével megfér.

A zágrábi bibornok-érsek úr a magyar kormány befolyásánál és bizalmánál fogva, temesvári plébánosból rögtönözve emeltetett mai fényes állására. Szemtanúk beszélik, hogy midőn gr. Bedekovics Kálmán az érseket zágrábi palotájába bevezette, a csőcselék új egyházfejedelmét ellenséges felkiáltásokkal fogadta, kocsiját kövekkel és rothadt gyümölcscsel megdobálta. A palotájába vezető út ablakaiból cédulákat szórtak kocsijába, melyekre e szavak: „Zsivió Strossmayer“ voltak írva. A demonstráció iránya tehát igen világos volt. A jó lelkű főpásztor bevonulása nem ünnepélyhez, nem diadalhoz hasonlított, hanem vesztőhelyre való kiséréshez. Saját papsága csak külsőleg hódolt meg neki, de ellenszenve nem ritkán kitört belőle a tiszteletadás teljes félretételével.

És mégis e főpap, kit multja emelt magas hivatalára, egyetlen egyszer sem hangoztatta szavát Magyarország érdekében, nem volt bátorsága nyiltan kárhoztatni azt a törekvést, mely országok lételét kockára veti. Sőt a cimer-ostromlás után feljött Budapestre, hogy Tiszát engesztelje, és a zágrábi csőcselék kimélésére bírja. A derék bibornok épen nem tartozik az ecclesia militans körébe, és egyházi hatalmát alig érvényesité valaha a torzonborz lelkek fölött.

Gr. Pejacsevich volt bán és Mihalovich József bibornok-érsek urak most egyaránt a kormányhoz fordulnak, — kijelentvén, hogy a magyar körirású cimerek kifüggesztése alkotmányos úton lehetetlen, és kérvén, hogy a miniszteri tanács határozatának végrehajtása az országgyülés megnyitásáig felfüggesztessék.

Ezen előzmények megtaníthatnák a kormányt, hogy a horvát viszonyok javúlását ne egyes egyénektől, vagy legalább ne egészen ilyenektől várja, hanem törvényes intézményektől és gyakorlati politikától. Ilyen naivságot nem teszünk fel a kormányról, hogy azt higyje, mintha a horvát zendülés a cimerek magyar felirása miatt keletkezett volna. Az a zendülés kitör, ha Dávid uramnak soha sem jut is eszébe az a szerény vágy, hogy a magyar állam címere *fent* horvát, *alant* pedig magyar kör-

irással kifüggesztessék. Évek óta tapasztaljuk, hogy azok a furcsa „testvérek“ amott a Dráván túl az adóbeszedésnél a magyarok ellen izgatnak, és midőn a nép a terhes fizetés ellen panaszolkodik, álnokul ezért a magyarokat vádolják; mintha a horvátok nekünk fedeznék háztartásunkat, és nem megfordítva állana a dolog.

Mind abból azonban nem az következik, hogy hagyjuk a horvátokat magukra, — mint az Egyetértés egyik cikkezője javaslá, — hanem az ellenkező. Kerüljünk mindent, töröljünk el mindent, a mi a horvát separatismust ápolja. A magyar alkotmány nem oly rosz, hogy alatta a horvátok ne prosperálhatnának; és ha nekünk jó, jónak kell lenni nekik is, kik a történet egyetlen lapját nem tölthették be azon vívmányokkal, melyek a szabadság érdekét szolgálnák.

Annyit adunk, a mennyivel magunk rendelkezünk, — sem többet, sem kevesebbet. Horvát királyság alkotására nemcsak nem nyujtunk segédkezet, hanem annak létrejövetele ellen egész erővel fogunk küzdeni.

Ha a horvátok szabad alkotmányt, rendezett állami viszonyokat, anyagi jólétet akarnak, akkor jöjjenek *mint magyar honpolgárok* a magyar parlamentbe, és velünk együtt működjenek közre, — a „háromegykirályság“ rögeszméjével hagyjanak fel.

21.

Kudarc a címerkérdésben. — Tisza határozati javaslata. — A horvátoknak kedvező viszonyok. — Taaffe. — Irányi. — Helfy. — Gr. Apponyi Albert. — Szilágyi Dezső. — Pulszky Ferenc. — Érzékeny lázadók. — Bismarck és Jules Favre. — Nincs többé Dráva folyó.

Budapest, 1883. október 9-én.

Még az országgyűlési viták a horvát kérdés fölött nincsenek befejezve, és már alig van számba vehető ember, ki a végeredményre nézve kétségben volna. Tisza határozati javaslata el fog fogadtatni, és ezáltal az egész világ előtt constatálva lesz, hogy Magyarország vereséget szenvedett. Semmi dialektika,

semmi szónoklati mesterség nem képes e szomorú tényt szépíteni, valamint:

Nagyon igazságtalanul ítélné meg Tisza Kálmán szellemi képességét, a ki hinné, hogy határozati javaslatának belső valótlanságát és abból a nemzetre háruló kudarcot oly jól nem ismerné, mint bárki azok közül, akik e napokban a határozati javaslatot ostromolták. És az általa vezérelt többség többségéről szintúgy vagyok meggyőződve. „Férfi számban álltok a névsoron" — mondja Macbeth, de ők kötelességüknek tartják meggyőződésükről lemondani, hazafias indignációjukat elaltatni és opportunitásnak elnevezvén a férfiatlan meghátrálást, a haza sorsát törékeny sajkán a tenger hullámaira bízni.

Ki az, a ki most a horvátok sikerein csudálkozzék? Ők mint egy ember állnak velünk szemben, őket a bánok, a zágrábi gyűlés, az ottani sajtó, a papság, a katonaság pártolja, — őket támogatják a monarchián belül és kivül mindazok, kik a panszlavizmus szolgálatában állnak; nekik kedvez az Ausztriában divatos Taaffe-politika, valamint őket dédelgetik mindazon láthatlan hatalmak, melyeket Bécsben szoktunk keresni.

Hát a magyarok? azok is kevés kivétellel a horvát nagyzás malmára hajtják a vizet; azok is beálltak útkészítőknek, hogy a horvátok minél könnyebben érhessék el céljukat. Az országgyűlési többségről nem is szólván, csak az ellenzék férfiait veszem szemle alá.

Ime a nemes indulatú Irányi Dániel, ki a horvátokat testvéries ölelkezésekkel akarja megnyerni, és megfelejtkezik arról, hogy Deák Ferenc sem volt nálánál kevésbbé nemes indulatú és mégis az 1868. évi kiegyezési törvényben oly végzetes örökséget hagyott a nemzetre. Helfy Ignác határozati javaslatában a kiegyezés reviziója csak a messze jövőnek ködében van mutatva, senki sem hiszi még a szélső baloldali pártnak sem, hogy a reviziót komolyan akarja; fenyegetőzik az állam hatalmával, de mindjárt hozzáteszi: nem akarja, hogy ez a horvátoknak fájjon. Gr. Apponyi Albert már épen határozottan perhorreskálja szintúgy a horvát autonomia konfiskálását, mint az 1868-ki kiegyezés revizióját. Pedig hogy e kiegyezés rosz, azt maga a miniszterelnök is elismerte, midőn első felszólalásában a multra nézve azzal hárítá el magától a felelősséget, hogy a kormányra lépte-

kor a kiegyezést készen vette át. Szilágyi Dezső a kiegyezés ördögpépjéből csak egy koncot fogott ki, midőn annak szükségét hangsúlyozta, hogy a horvát bánt erősebb függési viszonyba kell hozni a kormánynyal. Csakhogy mikép volna ez keresztülvihető, midőn némely képviselők véleménye szerint a kiegyezés egy noli me tangere, — azt mi nem értjük. A kiegyezés szerint, annak bárminő változtatásához a horvátok beleegyezése szükséges; az ilyen beleegyezés pedig, mely nekünk kedvez, a horvátok részéről akkor fog bekövetkezni, — dum defluit amnis. Pulszky Ferenc több ízben igen mérsékelten szólalt fel hirlapilag a horvát túlkapások ellen, szükségesnek vallja a mostani állapotok megváltoztatását, megjegyzi azonban, hogy ezen állapotok kiegyezésen alapulnak, tehát egyoldalulag törvényesen nem változtathatók meg. Kimondja tehát a veterán író, hogy a horvát viszony megváltoztatása szükséges, de hogy az nem lehetséges. Itt mutassa ki — mondja ő — Tisza Kálmán államférfiúi tulajdonságait! a feladat nehéz, de megoldása nélkül a mostani állapot végzetessé válhatik.

Igy látjuk mély fájdalommal, mikép erőlködnek hiában legjobbjaink, hogy a szerencsétlen kiegyezés mocsárából kimászhassanak, pedig akárhogyan kerülgetik, nincs más menekvés, mint azt teljesen kiszárítani. Az önfentartás kötelessége az, melyet Szilágyi Dezső hangsúlyozott.

A horvát kérdés nem olyan mint más, a melynél melyik párt marad kisebbségben, a haza jövőjére nézve csak alárendelt fontossággal bír. A horvát kérdésben a magyar állameszmének feltétlenül kell győzedelmeskednie, mert rajtunk nincs segítve, ha az árkot csak hitvány rőzsével elfödik. A sikerre nézve mindenekelőtt szükséges a pártok egyesülése, mitől azonban igen távol vagyunk, tapasztalván, hogy a pártok sokkal jobban tetszenek maguknak a kormány ostorozásában, mint a horvát szemtelenségek visszaútasításában.

Sokszor volt felvetve a horvátok susceptibilitása, a melyet magyar részről kimélni kell. Horvát csőcselék Zágrábban a magyar államcímert inzultálja és beszennyezi, — és a mi feladatunk legyen a horvát érzékenységet kimélni; a horvát jogpárt minden fügefalevél nélkül mohón siet a csőcselék vívmányait magáévá tenni; rajtunk most a sor a horvát képviselőkkel alku-

dozni; a horvát községekre 200—300 százaléknyi pótadót vetnek ki, a pénztárakat meglopják, — de tisztességes dolognak tartják a Dráván túl épen e népzsarolásról a magyarokat vádolni. Ők a lázadók, kik évszázados állami együttlét megsemmisítésére törekszenek és minden engedményt ellenség módjára ellenünk felhasználnak — és mi lennénk azok, a kiket susceptibilitásuk kimélésére kell inteni?

Bismarck Favre-nak, kivel a francia köztársasággal kötendő békéről tanácskozott, midőn ez a francia becsületérzés kimélését kérte, azt válaszolta: vajjon a francia becsületérzés finomabb-e, mint a németeké?

Mi is azt kérdjük: midőn a magyar állam tekintélyét sárba tiporják, midőn a népet gyűlöletre izgatják a magyar nemzet ellen, mely a horvátok adósságait megfizeti; midőn ők azok, kik az országot folytonosan nyugtalanítják, megerősödését gátolják, és ez által a külellenséget bátorítják — akkor minket intenek arra, hogy a horvátok gyöngéd érzelmét ne sértsük?

Nem uraim, így nem érünk célt.

Legyen valahára bátorságunk *nem*-et mondani, midőn segédkezünket kérik, édes hazánk lealacsonyítására. Az a gúny, melylyel a külföld mostani evickéléstünket nézi, metsző fájdalmat okoz nekünk és a nemzetközi életben is legszomorúbb következményű lehet Magyarországra, — ezt a hangulatot pedig azon körülménynek köszönhetjük, hogy törvényhozó testületünk vagy hatalommal, vagy bátorsággal nem bir követni azt a politikát, mely a magyar állam szempontjából egyedül üdvös. E politika egyetlen szóval mondható: nincs többé Dráva folyó.

22.

I. Valentinián császár és Tisza Kálmán. — Győzelem-e, vagy gyalázatos vereség? — Címer és nemzeti szín eltávolítása. — Feketesárgaság. — Mi fekszik a dinastia érdekében? — Tisza orvosságai.

Budapest, 1883. október 16-án.

Midőn I. Valentinián császár a Quadokat Pannoniában legyőzte, és ezek Bregetiumba hozzá követséget küldtek, hogy őt kiengeszteljék, a római császár látván, mily ronda és hitvány néppel kellett verekednie, oly haragra lobbant, hogy legott a guta megütötte.

Ha Tisza Kálmán október 16-án Zágrábban jelen lett volna, a midőn a szeptember 7-én feltűzött magyar címereket katonai spectaculummal ismét levették; ha látta volna ennek a népnek a gúnyját, mely felett ő győzelmeskedett, akkor neki kétségkivül eszébe jő az a catastropha, melynek Krisztus születése után 375. évben Bregetium volt színhelye.

Győzelmeskedett? Hja, ha még így volna! De bár menynyire terjedt el hazánkban a politikai immoralitás, bár mennyire törpítették el a férfias öntudatot, Magyarországon nem fognak őszinte embert találni, a kinek arcát szégyenpír nem futná el azon vereségért, melybe a kormány a nemzetet bevitte. És ha ez úgy van, akkor még van veszteni valónk; akkor a nemzeti becsületérzés még nem aludt el egészen; akkor csak marcangoló fájdalmat kell érezni a felett, hogy oly viszonyokban élünk, melyek tehetetlenségre kárhoztatnak bennünket. De ne érje soha sem a nemzetet az a csapás, az elaljasodás az az állapota, melyben győzelemnek higyje, a mi gyalázatos vereség; hogy azt okosságnak vélje, a mi férfiatlan meghunyászkodás; e jobb sorsra érdemes, vérig zaklatott nemzet soha annyira ne süllyedjen, hogy a mai nyugalom és kényelemért feláldozza jövendőjét. Minden dicsőség, melyben multja tündöklik nem lenne képes ellensúlyozni azt a megvetést, melylyel a világ e nemzetet említené.

Épen azon percben, a midőn Zágrábban a magyar nemzet tekintélye a láthatár alá szállt, Tisza Szegeden a felséges király fényében sürgött és mozgott. Épen akkor adott a királyi biztos

a horvátoknak még egy extra-cadeaut, és a címertáblákról még a magyar színeket is letöröltette; és annak megmutatására, hogy mind az a magyar állameszme szilárdítására történik, a katonai zenekar a „Schön ist mein Österreich“ dalt hangoztatja.

Csudálatos volna, ha nem kisértene ujra a fekete-sárgaság lidérce, a melyre a francia Revenant oly találó kifejezés. Tisza mult év december 4-én azt a nyilatkozatot tette az országgyülésen, hogy a feketesárga zászló használatában nem lehet a magyar lobogó mellőzését látni, mert ha a közös uralkodó zászlója van kitűzve idegen földön, akkor a monarchia mindkét állama van általa képviselve.

No ez szépen van mondva, és ilyeneket a magyar miniszterelnök szájából kellett hallani, hogy figyelembe vegyük, mert kisebb embertől nevetve fordultunk volna el.

E szavak önkéntelenül jutnak eszembe a zágrábi események alkalmával, és figyelmeztetnek, hogy a bűnös nőt keresni — cherchez la femme, merre kell indulnunk.

A magyar nemzet 1867. évben fátyolt vetett a multra, azóta legkisebb okot sem adott arra, hogy loyalitását gyanúsítsák, sőt inkább bizonyította, hogy a két államban nincs conservativabb, nincs megbízhatóbb elem, a magyarnál. A nemzet csak azt akarja, ne gátolják, hogy alkotmányát a szabadság és humanismus értelmében kifejleszthesse; engedjék, hogy az ország megerősödjék: hogy önsorsának ura lehessen. Nagyon szomorú volna, hogyha Bécsben szükségesnek vélnék, a magyar nemzet ellen ujra ellenségeket toborzani, — szomorú kétségen kivül nem csak a magyarra nézve.

Elszoktunk már attól, hogy a politikai élet fordulatain bámuljunk. De hogy bizonyos helyeken az iránt még most sincsenek tisztában, vajjon egy erős Magyarország, vagy gyengített. megalázott Magyarország fekszik-e inkább a dinastia érdekében, azt nem lehet csudálkozás nélkül észlelni.

Ha Tisza nem az apró foltozgatások, az apró háziszerek, a takargatások embere volna, hanem tudna nagy célokra nagy concepciók alapján indulni, feladatául tekintené Magyarország államiságát minden következményeivel érvényesíteni, és ha szavai kellő viszhangra nem találnak, állását e feladatához kötni. A miniszter úr aligha nem mosolyogna, ha e soraim szeme elé

kerülnének, oly természetes, oly naiv a mi kívánságunk; de fájdalom ma nem az szokott történni, a mi természetes. Az sem természetes, hogy a magyar nemzet önérzetét épen a magyar miniszterelnök sértegeti; nem természetes, hogy Magyarország hátráljon egy fictiosus Horvátország elől, mely csak a mi vérünkön nőtt nagyra; nem természetes, hogy oly fajnak engedményeket tegyünk, mely már most tanakodik, vajjon időszerinti opportunus dolog-e az elszakadási törekvést a zászlóra kitűzni.

Egyelőre nyugodjunk meg azon tényben, hogy van Horvátországban hat felirás nélküli államcímer, míg széles Horvátországban egyébütt mindenütt horvát felirású címer van alkalmazva; — de abba, hogy mindez győzelemnek tekintessék, nyugodjanak meg mások; mi soha sem fogunk megszünni a nemzet önérzetére, jogára hivatkozni, és Horvátország külön létezésében nemzetünk sérelmét, állami létünk veszélyét látni.

23.

A horvátok okossága. — Schram a minimumról. — A horvátoknak csak nyerniök szabad. — Kinek kell a kiegyezés? — Dr. Mazurra. — Haladnak a horvátok.

Budapest, 1883. október 17-én.

Schram horvát képviselő a zágrábi német ujságban kijelenti, hogy egész Horvátországban egyetlen lélek sem találkozik, a ki a kiegyezési törvényből akár csak egy betűt elengedne. Nem akarja feszegetni, vajjon ez a kiegyezés mindenkorra Horvátország maximumát képezi-e, de annyi bizonyos, hogy abban a feltétlenül megtartandó minimum van kifejezve.

Valóban bámulni kell azt a statusférfiui mélységet, mely e nyilatkozatban fekszik. Schram szerint tehát a szerződések úgy értelmezendők, hogy ha a politikai helyzet olyan, mely a magyar nemzetnek lehetővé teszi az 1868-ik évi törvény által nyakára vetett békót lerázni, vagy azon legalább némileg könnyíteni, ezt tenni nem szabad, akkor a horvátok a bilateralis szerződések szentségére hivatkoznak. Ha azonban a dolog megfordítva áll, ha t. i. a bécsi reakcionárius politika a horvátok malmára hajtja a vizet, akkor a horvátok nincsenek kötve a kiegyezés megtartására,

akkor ez reájuk nézve csak minimum, mely alá ők balsors esetén, mely őket a politikai harc által érheti, nem süllyedhetnek. Nekik csak magasabbra szabad és lehet emelkedniök, de az ő fejükben létező statusjoguk szerint veszteniök nem szabad.

Ismerjük azonban ezt a politikai bölcseséget már ujabbkori történetéből. Midőn Magyarország abban fáradozott, hogy közjogi ügyeit a dynastiával rendezze, a horvátok e törekvésben nem támogatták, sőt ellenséges maguktartásával ugyancsak nehezítették állásunkat. Dacára annak, a zágrábi gyűlés nem átallotta kívánni, hogy ha Magyarország a felséges uralkodóházzal kötendő kiegyezés alkalmával bármi politikai előnyt érne el, ez már eo ipso Horvátországra is kiterjesztessék.

De vajjon mióta lett az 1868. évi kiegyezés rögtön oly kedvessé a horvátoknál? Még augusztus hónapban a Pozor akárhányszor szidalmazta a kiegyezést és arról megvetéssel és indignációval szólt. A „P. Lloyd“ folyó évi szeptember 15-én közlött cikkemben épen e becsmérlésekre vonatkozólag azt irtam, no majd meglátjuk, mennyiben komolyan veszik a horvátok azt, hogy ők is elvetik, és eltörleni akarják ezt a kiegyezési törvényt.

És ime a felelet hamarább jött, mintsem vártuk. A horvátok a fennebbi értelemben fenn akarják tartani az 1868-ki törvényeket annyira, hogy azon törvényszék előtt, mely a zágrábi címerleszaggató csőcselék felett ítéletet volt hozandó, a védők a miniszteriumot törvényszegésről vádolák az említett kiegyezésre nézve, és úgy találták, hogy nem e csőcselék a vádlottak padjára való, hanem inkább a miniszterium. Ezen védők egyike volt dr. Mazurra is, kit a zágrábi érsek ujabb időben jószágainak igazgatójává nevezett ki, és ki színleg Miskatovics ellen fordul azon kijelentéssel, hogy a függetlenségi pártnak egyetlen bizalmi embere sem tette azt a nyilatkozatot a nemzeti párttal tartott értekezleten, mintha a Magyarország és Horvátország közti viszony az utóbbinak nemzeti érdeke volna.

Moliére már rég irta: „Je ne me trompais pas, Messieurs; ce mot termine tout l'irrésolucion.“

És mikor a dolog úgy áll, hogy 1848. óta Horvátország, mely addig mint valamely municipium csak statutárius jogokkal birt, most saját törvényhozó testületben nagy politikát űz; kor-

mányt lát maga körül, annak elnökét a bánt, felelősségre vonja: a magyar országgyűléssel páritásra kíván emelkedni, annak törvényhozási jogát korlátolja, Magyarországgal mint hasonló állammal alkudozik, a magyar befolyást Horvátországba perhorrescálja, de saját latját ugyancsak veti a serpenyőbe, midőn államunk érdekei mérlegeltetnek, — ez a Horvátország megfelejtkezik arról, hogy mindazt nem saját ethikai erejének, nem népségi számának, gazdagságának, erkölcsi fölényének köszöni, hanem a magyar nemzet szerencsétlen politikájának. Ez a Horvátország azt, a mit nyert és a mire neki históriai joga nem volt, ajándéknak sem akarja tekinteni, nem akarja elismerni, hogy a kettőnk közti viszonyban az egyik fél a nagylelkűen adakozó, a másik fél a hálásan elfogadó. Pedig akárhogy csűrik csavarják horvát uraimék a dolgot, azt a tényt csak annyiban lesznek képesek módosítani, hogy a „hálás“ melléknevet elmellőzzék.

A grammatika még a királyokon is uralkodik és a horvátok is, noha igen okos emberek, ajándékot fogadnak el hálásan vagy nem hálásan, midőn valamit kapnak, a mi azelőtt nem volt az övék.

Miután azonban a horvátok oly okos emberek, hogy minden ujabb nyilatkozatuk, bámulásra ragad bennünket, azért csak arra kérjük őket, többé-kevésbbé lappangó lázadási állapotukat nevezzék el igazi nevén; a jogra, a históriára, a törvényre való hivatkozás nem illik nekik, ha csak a lázadáson és a törvényhez való ragaszkodáson egyaránt és egyuttal nem akarnak nyerészkedni.

Quis tulerit Grachos de seditione querentes?

24.

A báni méltóság. — Királyi és báni tekintély egymás mellett. — Szent harag. — A bán felelőssége. — A kiegyezés tarthatatlan. — Herwegh.

Budapest, 1883. október 20-án.

Ugron Gábor e hó folyamában, választóihoz intézett beszámoló beszédében arról a szükségességről szól, hogy a báni méltóság eltöröltessék. Arról azonban, vajjon a zágrábi tartományi gyűlés meghagyassék-e vagy nem, nem nyilatkozott.

A horvát-szlavoniai bán, a nádorral, erdélyi vajdával és országbiróval, Magyarország legelső zászlósai közé tartozott, és mint ilyen, a hazai történetben mindig előkelő szereppel birt. Az ujabb kor eltörölte a nádori méltóságot, az erdélyi vajdaságot, a szörényi bán székét és az országbirói hivatalt, csupán mint címet hagyta meg a legfelsőbb törvényszék elnökénél. Egyedül a horvát bán maradt meg régi fényében, sőt a törekvés egészen világos, hogy ez a méltóság az eddiginél még nagyobb hatalommal ruháztassék fel.

Az ismeretes 1861. évi zágrábi körlevél azt állítá, hogy a bánok egészen függetlenül kormányoztak, és hogy a megkoronázott királylyal szintén egyenlő jogaik lettek volna. Állítja továbbá, hogy a függetlenül intézkedő bánok más hatalmakkal szövetségeket és szerződéseket is köthettek.

Ilyen állítások csak az aspirátiók hóbortját jellemzik, és valóban csak politikai ziláltságunkat tanúsítja, midőn Korbuly Imre szükségét látta annak, hogy komolyan bizonyítgassa azt, mikép a horvát bán nem független, sőt hogy a királynak joga van őt kinevezni és elmozdítani. (Korbuly: A báni méltóság 119—122. lap.)

De a horvát politika csodálatos buborékokat vet fel. A Drávántúli nyilt vagy alattomos lázadók mint követelők lépnek fel, — *nekik* vannak sérelmeik, *ők* azok, kik az államot fenntartják, *ők* az alkotmánytisztelők, *ők* a hazának legjobb fiai. S hogy mindebben kétség ne legyen, olyan indítványokat fognak tenni, melyek függetlenségi ábrándjaikat közelebb hozzák a valósításhoz. Arra törekszenek, hogy a bán a zágrábi tartományi gyűlésnek legyen felelős; és hogy a nevezett zágrábi gyűlés a törvények magyarázására legyen feljogosítva. Ügyes fogás. Akkor, midőn minden józan politikus az 1868. évi kiegyezés tarthatatlanságát hirdeti, horvát „testvéreink" még tudnak feltalálni jogot, melyet Deák politikája elfelejtett zsebökbe dugni.

És a helyzet olyan, hogy a legnagyobb képtelenségek valósításától is lehet félni. Ma a haza érdekének és jövőjének fokonkinti elárusítását kiegyezésnek nevezik, — és ha a horvátok a holdat kérik, melynek képe a tó vizében visszatükröződik, ők azt is megkapják.

Miért történik mindez? Mert az új kor magyarsága nem

tud szent haragra fellobbanni, mikor hazáját bántják; mert nem meri fenyegetni a pártosokat azzal, hogy eddigi rokonszenvünk az ellenkezőre is csaphat át, vagy hogy

„ . . . Heiliger wird unser Hass,
Als unsre Liebe werden."

A békülékenység szelleme, ha mértéken túl gyakoroltatik, a világ gúnyjává válik.

Az 1848. évi törvények nagy hatalommal ruházták fel a nádori méltóságot, de mikor 1867. évben az alkotmány visszaállíttatott, azt találta a törvényhozó test, hogy a nádori méltóság a parlamentaris kormánynyal össze nem fér — és a nemzet az ősi nádori hivatalt elejté. Ha ez így volt, sokkal szükségesebb a báni hivatalt eltörleni, melylyel még separatistikus törekvések is vannak összekapcsolva.

A horvátok nagyon buzgólkodnak, hogy a zágrábi gyűlésben egy felelős kormány üljön.

Az 1868. évi kiegyezés 50. §-a már is kimondja, hogy az autonom országos kormányzat élén álló bán, a horvát-szlavondalmát országgyűlésnek felelős. De az nincs kimondva, vajjon csak az autonom tárgyakra nézve felelős-e, vagy az egész magyar politikáért, mely a magyar miniszteriumban képviseletét birja. A bán helyzete két féle felelősséget tételezne fel, mely nem mindig lehetne összhangzásban. A bán ugyanis vagy grata persona a magyar kormánynál, akkor megtörténhetik, hogy a bán épen ez okból a zágrábi gyűlésnél népszerűtlen. Vajjon, ha ott többsége nincsen, távoznia kell-e, dacára, hogy a kormány bizalmát birja? Vagy a bán csak a zágrábi gyűlés kedves embere, de a magyar kormánynyal ujjat húz, és ennek politikáját ellensúlyozza és nullifikálja. Vajjon lehetséges-e a legveszedelmesebb súrlódásokat kikerülni? Lehet-e általában Magyarországon kormányozni? Lehet-e akkor a kormány felelős a parlamentnek?

Bármennyire vígasz nélküli az a perspectiva, melyet a jelen helyzet és hangulat nyujt, nem habozom meggyőződésemet kimondani, hogy *az 1868. évi kiegyezést fenntartani nem lehet.* Minden fáradozás ezt összefoltozni, vagy ujabb engedményekkel elodázni a veszélyt, mely hazánk integritását fenyegeti, nem egyéb mint az örvénynek redves pallóval való eltakarása.

A kérdés hímezetlenül így áll: vagy előkészíteni segítjük a horvátok elszakadását, vagy beolvasztjuk az egész Drávántúlt sans phrase. De én Herweghgel tartom:

„*Ein* Reich, wie *ein* Sonnenschein!
Ein Herz, *ein* Volk und *ein* Wappen!
Helf uns Gott — so soll es klappen.“

A tartományi gyűlés maga körül kormányt akar szervezni, felhasználván a magyarok gyöngeségét. Ez aztán a negyedik kormány volna sub umbra alarum. A horvátok *egyelőre* megelégszenek vele és nagyon kedélyes ember az, a ki azt be nem látja. Azért a bánt és a tartományi gyűlést hasonló sors érje. Wenn der Herzog fällt, muss der Mantel nach.

25.

Deák és a horvátok. — Az 1861. évi feliratok. — Fiume. — A kiegyezési törvény változhatatlansága. — Deák Ferenc 1839. évben. — Országos küldöttségek. — Az uj Slavonia. — Deák megcáfolja multját. — Társország. — Szvoinimir és Hódító Vilmos. — A horvátok koronázni akarnak. — Koronázási hitlevél. — A „három egy királyság“ declaratiója 1848. junius haváról. — Különbség a két Deák Ferenc közt.

Budapest, 1883. október 23-án.

Az 1861. évi országgyűlés második feliratának zárszavai ezek: „A mit erő és hatalom elvesz, azt idő és kedvező szerencse ismét visszahozhatják; de miről a nemzet, félve a szenvedésektől, önmaga lemondott, annak visszaszerzése mindig nehéz és mindig kétséges.“

Arany szavak, a melyek súlya annál nagyobb, minél nagyobb volt azon férfiúnak megérdemelt tekintélye, a ki azokat mondta.

Azonban a gyakorlati élet azon axiomára tanít: ne ítéljetek szavaim, hanem cselekedeteim után. Az 1868. évi kiegyezés a horvátokkal azt a Deák Ferencet, a ki 1861. évben a világhirű két feliratot irta, teljesen desavouálta, mert ez a szerencsétlen kiegyezés nemcsak hogy feladott mindent, a mi a haza egységének fentartására mulhatatlanul szükséges, nemcsak hogy

lemondott a nemzet legvitálisabb jogairól, hanem lehetetlenné is teszi, hogy ha a tapasztalás arra int, és sürget, hogy a bajon törvényes úton segíthessünk. Lehetetlenné teszi az orvoslást, mert valamint Fiumét a horvátok beleegyezése nélkül Magyarországhoz nem kapcsolhatjuk, úgy azok beleegyezése nélkül ama végzetes kiegyezést sem el nem törülhetjük, sem nem módosíthatjuk, — a horvátok pedig ebbe soha sem fognak beleegyezni. Az augusztusi zavargások kezdetén Zágrábban szidták a kiegyezést, fenyegettek, hogy azt eldobják maguktól, és midőn ezeket a politikai szédelgőket szavuknál akartuk fogni, megfordították a csata rendét és most a horvát képviselők Budapesten legelső sorban azt követelik, hogy a magyar kormány a kiegyezési törvényt tartsa meg.

Deák Ferenc egész politikai élete folyamában helyesen ítélte meg a drávántúli részek közjogi viszonyát Magyarországhoz, csak akkor botlott meg, midőn tevékenysége tetőpontján állt. Visszamehetünk 1839. évig, hogy erre példát idézhessünk. A mondott év november 19-dikén tartott országos ülésen azt mondá: „Ha Horvátországnak volna jussa törvényhozásunkhoz szólani, nekünk pedig nem volna jussunk az övékbe befolyni, akkor Magyarország volna alávetve Horvátországnak s bennünket a világ minden diplomatái kinevetnének. Nincs Horvátországnak oly jussa, mely nem volna tárgya törvényhozásunknak.“ Mintha csak a mai nap eseményeiről és aspiratióiról volna szó. A horvátok ma is az autonómiát úgy értelmezik, hogy abban sem a magyar kormánynak, sem a törvényhozásnak nincs beszólni valója. A magyar törvényhozástól megtagadják még a törvénymagyarázási jogot is, és a zágrábi gyűléssel közösen gyakorlandónak vélik. Ha pedig a két gyűlés meg nem egyezik, akkor mindkét részről regnicolaris deputatio küldessék ki. Úgy látszik, hogy az iránt még nincsenek tisztában, hogy mi történjék, ha ez az országos küldöttség sem jön megállapodásra. Horvátország részéről tán egy európai areopagra gondolnak; magyar részről már komolyan volt hirlapilag megvitatva, hogy differenciákat a két országgyűlés (!) közt egy erre alakítandó főtörvényszék döntse el. Wer über gewisse Dinge den Verstand nicht verliert, hat keinen mehr zu verlieren.

Azon három vármegyéről, melyet ma jogtalanul Szlavoniának nevezünk, Deák Ferenc egy 1840. április 14-én tartott ülés-

ben úgy nyilatkozott, hogy azokat nem tartja Magyarországhoz tartozóknak, hanem helyesebben tisztán Magyarország vármegyéinek. — Az 1848. évi országgyűlés a XVI. század törvényeinek, és még régibb századok diplomái értelmében járt el, midőn e három vármegyét a magyar vármegyék sorába felvette, — a fiumei követekhez intézett válaszában Deák Ferenc még tovább ment és azt mondá, hogy a Szent István koronája alatti országok jelentése nem más mint Magyarország.

A régibb képviselő Deák Ferenc a horvátokat nem tekintette nemzetnek, területüket nem államnak, a kiegyezési törvény 59. §-ában azonban kijelenti, hogy Horvát Szlavonországok külön territóriummal biró politikai nemzet. Csak az 1861. évi első feliratban van erre emlékeztető passzus. „Horvátország, — úgymond a felirat, — saját territóriummal bir, külön állása van s nem volt soha kebelezve Magyarországba, hanem kapcsolatban állott velünk és társunk volt. Ha tehát most Horvátország mint ország akar részt venni törvényhozásunkban, ha előbb tisztába akar jönni velünk azon feltételekre nézve, mik mellett közjogi állását Magyarországgal kész összekötni", a horvát képviselőket meg kell hivni az országgyűlésre.

Itt históriai tévedés forog fenn, mert feltéve, hogy Horvátország nem volt bekebelezve Magyarországba, de még bizonyosabb az, hogy a Dráva Száva köze eredetileg nem tartozott Horvátországhoz. Tudjuk, hogy a felirat e pontjának célja volt, az országgyűlés integritásának kieszközlése és a bizonyítékok kiindulási pontja a legújabb idők status quo-ja volt, mely azonban historiailag és közjogilag nem volt korrekt.

A „társország" kifejezés nem felel meg a valónak. A horvát irók szeretik Horvátország megszerzési módját örökösödési jogból származtatni, minthogy Kálmán király rokonságban volt Szvinimir királylyal. Arra is fontosságot helyeznek, hogy Kálmán Horvátország meghódítása után horvát királylyá koronáztatta magát. Igen bizony, de Hódító Vilmos is norman vitézeivel Angolországot örökség címén foglalta el és a hastingsi csata után Londonban angol királylyá koronáztatta magát. A legtöbb hódítási háború az örökösödési jogot tűzte ki címül. De azért mégis hódítás volt az.

A horvát országgyűlés 1866. évben azon kívánsággal állt

elő, hogy a magyar király megkoronáztatván, Dalmát-, Horvát- és Szlavonországok részére külön koronázási oklevél állíttassék ki. A horvátok ezzel kimutatni akarták, hogy Horvátország csak olyan külön királyság, mint akár Magyarország. A magyar országgyűlés bizottsága erre azt válaszolá, hogy a külön koronázási oklevelet sem szükségesnek, sem a pragmatika szankcióval megegyeztethetőnek nem tartja. A következő évben a magyar országgyűlés Deák Ferenc javaslatához képest azt határozta, hogy a „háromegy királyság" (mi az?) a magyar koronához tartozik, ennélfogva Magyarország királya egyszerre és együtt koronáztassék meg a magyar koronához tartozó országok királyává; a *koronázási hitlevél is csak egy lehet*, mely a közös országgyűlésen lesz elkészítendő.

E felfogás sem érvényesült, az 1868. évi kiegyezéskor, mert ennek a 2. §-a megállapítja, hogy a magyar koronázási oklevél mellett (értsd magyar szövegű oklevelen kivül) horvát nyelvű is szerkesztessék, mely Horvát-Szlavon és Dalmátországoknak is kiadandó, és abban ezen országok integritása és alkotmánya is biztosítandó.

Deák Ferenc ily módon akaratlanul egyengette az útat a szláv aspirátióknak. Milyenek azok? azt neki tudnia kellett, hisz a tartományi gyűlés Zágrábban már 1848. június havában ezeket világosan formulázta:

„A háromegy királyság fenntartja magának a jogot, hogy nemcsak a jelenleg osztrák uralom alatt élő szomszéd testvér szláv törzsekkel, melyekhez tartoznak alsó Styria, Karinthia, Krajna, Istria, Goricia és a szigetek, hanem a török uralom alá tartozó délszláv tartományokkal is, hahogy azok visszakerülnek, közös délszláv államot alkothasson."

Figyelembe ajánljuk e deklaraciót mindazoknak, kik azt hiszik, hogy a horvátok a magyar állam loyalis polgárai akarnak lenni és azoknak, kik azt hiszik, hogy a hetek előtt történt zendülés oka a Drávántúl az 1868. évi kiegyezés meg nem tartásából keletkezett. Mindenki látja, hogy ez anakronizmus.

A tény az, hogy a horvát nagyzás mindig dúsan tenyészett, hol titkon, hol nyiltan, csak a hatalom imponált neki, és azért az osztrák abszolutizmus idején szépen összehúzta viruló ágait és igen nyomorék fonnyadásnak indult.

Igy állván a dolog, észszerű, hazafias dolog-e a horvátokat engedményekkel megnyerni akarni? Ha engedünk, nem a haza ellen fegyverezzük-e fel annak ellenségét?

Deák Ferenc 1861. május 13-dikán, midőn az országgyűlésnek az első feliratot bemutatta, ilyen szavakkal tette ezt: Enynyi baj és veszély közt, kettőre lesz főként szükségünk: szilárdságra és óvatosságra. *Engedni ott, hol az engedés öngyilkosság, kockáztatni ott, hol arra szükség nem kényszerít, egyaránt bün volna a nemzet ellen.*

És most mi történik? A lázadó horvátok megjelennek Budapesten, megjelennek a clubban, és a miniszterelnöknek diktálják a békefeltételeket. Fellépésök csupa gőg, csupa elbizakodás. Legkisebb nyoma sincs annak, hogy mérsékletre hajlandók, — hanem agyuk tele van új követelésekkel.

Az országgyűlési többség csupa örömből, hogy a horvátok kegyesek még valamit elfogadni — hisz apró ajándékok megszilárdítják a barátságot — mindenütt keresgél mit adhat még a már teljesen kifosztogatott magyar nemzet a „horvát testvéreknek“ és ha létre jő a dicstelen knezlaci béke, ezt mint igen finom és bölcs politikát fogja magasztalni.

És győzni fognak azok, a kik olyan nagyon siettek magukat a zágrábi címerostromló csőcselékkel azonosítani.

Azonban reméljük, hogy van még az országgyűlésen képviselő, ki Deák Ferenc igéjének valóságáról meg van győződve: „A mit erő és hatalom elvesz, azt idő és kedvező szerencse ismét visszahozhatják; de miről a nemzet, félve a szenvedésektől, önmaga lemondott, annak visszaszerzése mindig nehéz és mindig kétséges.“

Ne nézzük Deák Ferenc 1868. évi tetteit, hanem kövessük idézett bölcs igéit, melyeket ő maga — fájdalom — mint egy roszul védelmezett zászlót földre ejtett és cserben hagyott.

26.

A népmozgalmak természete. — A magyarok a szabad eszmék előharcosai. — A Dráva-Száva közének horvátortozandósága. — Horvát hercegek tartománya. — Hol feküdt Szlavonia? — A keresztes hadak. — A pápák tanusága. — A név vándorlása az Adriától kelet felé.

Budapest, 1883. október 25.

Az emberek rendesen hajlandók minden népmozgalomban, minden lázadási kisérletben egy nemzet azon nemes erőlködését látni, hogy elviselhetetlen jármát magáról lerázza. Ez azonban nem mindig áll; igen gyakran e zavarok csak durva vágyakban lelik eredetöket, melyek teljesülvén, csak a jog s szabadság hátrányára szolgálnak.

Nehány hete immár, hogy a horvátok nyilt ellenségeskedésre léptek az állam ellen. Magyarországban senki sem csalódott e mozgalom jelentőségére nézve; de a kevésbbé értesült külföld könnyű szerrel tévútra vezettetve némely szláv közvetítő által, azt hihetné, hogy az izgalmak szabadelvű eszmék által lettek fölidézve.

Történelmünk minden lapja tanuságot tesz arról, hogy a magyar nemzet a szabadelvű törekvéseket mindig lelkesedéssel karolta fel. A reformáció számos hívekre akadt nálunk, kik készek voltak vagyonukat feláldozni s véröket ontani az uj eszmékért. Századokon keresztül véres harcokban küzdöttünk a Habsburgok elnyomása ellen, s az újabb időkben is, mekkora haladásunk a közéletben! A jobbágyság felszabadítása, a nemesi kiváltságok eltörlése, abszolut egyenlőség, a politikai jogok egyenlő élvezete, szabad sajtó stb. 1840. év táján a magyarokat a „Kelet franciáinak“ nevezték el, s ez nem vala ok nélkül, mert minden általuk elért szabadságot azonnal a nemzetiségekkel is megosztották. Később, 1867-ben, a habsburgi dynasztiával kötött szerződés után, szintén a magyarok voltak azok, kik Ausztriának az alkotmányos rendszert megszerezték.

Egy horvát főnök 1861-ben ezeket mondá: „Egy nemzet sem kelt fel oly gyakran s oly önkéntelenül, hogy kitűzze a szabadság zászlóját, mint a magyar nemzet. Ausztriában úgymint egész

Európában a szabadelvű vagyis haladási eszmék előőrse gyanánt tekintetik, s azért az összes szlávellenes népek rokonszenvét birja."

E szavak nem a magyar politika támogatása céljából mondattak, hanem a keleti fajok, bizonyos liliputi népek törekvéseinek előmozdítása érdekében, melyeknek túlzott követelései, ha teljesülnének, minket a legszomorúbb despotismusba terelnének vissza.

A magyarok soha sem tűrtek el semminemű támadást területök épsége ellen. Ők különben igen jól tudják azt, hogy maga Magyarország létezése megbocsáthatlan bűn ellenségeik szemeiben, de jogaikból merítvén erőt, tudni fognak ellenállani minden támadásnak.

Hogy részrehajlatlanúl megitélhessük az utolsó zagoriai zavarokat, elkerülhetlenül szükséges, legalább futó pillantást vetnünk a történelemre.

Magyarországnak a Száva s Dráva közt fekvő területe századokon át külön közigazgatással birt, mi azt a hitet támasztotta, hogy e terület egy Magyarországhoz csatolt független tartományt képezett.

A hazánkra mért hosszú szenvedések s mindenféle csapások következtében, a magyarok a horvátokat mindig testvéreikül, sorsosaikul tekintvén, fölöslegesnek tartottak minden bizalmatlankodást irányukban. E nagylelkűség eredménye az, hogy most kénytelenek vagyunk a történelemre hivatkozni, annak bebizonyítására, hogy a Dráva és Száva közti vidék, Szent-István királyságának megalapítása óta, Magyarország részét képezi, s hogy azt a Horvát-Szlavonország név nem illeti meg.

Lesz-e valami befolyása a tudomány által kivívott eredménynek a politikára? nem tudjuk; de annyi bizonyos, hogy mi soha se fogjuk megengedni, hogy a horvátok, autonomiájuk visszaszerzésének ürügye alatt, Nagy-Horvátország név alatt uj országot alkossanak. Ez minden izgatásuk célja. Ők elég naivoknak tartanak bennünket, hogy törbe menjünk s hazánk egy részét átengedjük nekik, mely alapul szolgáljon egy új állam megalapítására, melynek léte folytonos nyugtalanságnak okozója volna úgy a magyarokra, mint többi szomszédaikra nézve.

Mielőtt az utóbbi fölvetett politikai tárgyalásokba bocsátkoznánk, szükségesnek tartjuk bebizonyítani, hogy Magyarország

megalapításakor sem Horvátország, sem Szlavonia nem voltak a Dráva s Száva közti területbe foglalva; hanem hogy e nevek más területek megjelölésére szolgáltak.

A legrégibb idők óta Szlavonia s Horvátország egy s ugyanazon országot jeleznek, mely a Kulpa túlpartján kezdődik, s melyet nem kell összetéveszteni a mai Horvátországgal. A horvát hercegek „Dux Dalmatiae et Croatiae" név alatt uralkodtak az ádriai partok hosszában elterülő tartomány fölött, mely már a IX. században Szlavonia név alatt vala ismeretes, s melynek lakói a frankok felsőségét ismerék el. E hercegek s később királyok uralma soha sem terjedt a Dráva s Száva közti területre. Hatalmuk a Kulpa innenső partján végződött.

Ismételjük, hogy a XIII. század előtt Szlavonia vala a közös név, mely alatt értetődött Dalmácia s Horvátország tengerparti vidéke. Ez a név semmi módon nem illette azt a vidéket, melyet ma helytelenül Szlavoniának nevezünk, mert ez a terület Pozsega, Veröce s Szerém magyar megyékből s a régi Valkó megyéből áll.

A keresztes hadak, melyek 1096-ban Raymond toulousi gróf vezérlete alatt Szlavonián keresztül mentek, tényleg csak Dalmáciába s a régi Horvátországba hatoltak, mert csak onnét juthattak el a jádrai, salonai, spalatói, raguzai, zárai stb. kikötőkbe. Csak ennyi az, a mit a külföld Szlavoniáról ismer. Ugyanez időben hatolt keresztül Magyarországon, melyhez akkor a Szerémség is tartozott, Godefroy de Bouillon keresztes hadaival.

Számos oklevél bizonyítja, hogy a horvát fejedelmek, még mint Byzanc hűbéresei, dalmáciai s horvát hercegi címet nyervén, s később királyokká levén, a „Rex Croatiae et Dalmatiae" címet viselték; míg az általuk birt tartomány tényleg Szlavonia nevet viselt.

A horvát írók — így többek közt Racski — korántsem cáfolták meg e tényt, sőt azt inkább számos példával bebizonyították. Igy midőn a zárai és spalatói érsekek a Horvátországban újonalakított egyházmegye fölött pereskedtek, III. Sándor pápa Raimondo di Capella nuntiust küldte a hely szinére, s 1177. aug. 22-ki levelében tudtúl adá a spalatói érseknek, hogy Raimondot mint választott birót *Szlavoniába* küldte. [1]

[1] Farlati Illiricum tom. III. p. 198.

Ugyanaz a pápa 1180. okt. 4-én körlevelet intézett a Comeshez s a néphez, melyben olvasható volt „*per Dalmatiam et Slavoniam*“, s a Szlavonia név alatt a régi Horvátország vala értve, mert így értette maga Theobaldus pápai legátus is.[1] A fönidézett körlevél e formulával kezdődik: *In Ducatu Dalmatiae et Croatiae existente Rogerio Sclavoniae duce.* 1181-ben a horvát jupánok: „*jupani Sclavoniae*“, s a régi Dalmácia nemesei „*nobiles viri Sclavoniae*“ nevet viseltek.[2]

E tények mind megcáfolhatatlanok, de a horvát írók roszúl magyarázzák, midőn azt hiszik, hogy a Dráva, Kulpa és Száva közti vidékek már a XIII. század előtt Szlavonia speciális névvel éltek.

Mert tényleg Farlati, kire hivatkoznak, egészen ellenkező nézetben van, minthogy *Illiricum*-ának V. kötetében azt olvassuk: *ad partes regni Hungariae, Zagrabiensis Diocesis.*

924-ben X. János pápa két püspököt küldött Horvát- és Dalmátországba, hogy a szláv nyelv helyett a latin nyelvet fogadtassa el lithurgiai nyelvűl. E célra pápai levél intéztetett Tomiszláv horvát királyhoz, s ekkor használtatik először a Szlavonia név. De e levél szövege is cáfolhatatlanúl bizonyítja, hogy a *Slavonica terra* kifejezés nem a Dráva és Száva közti s mai napság Szlavonia nevet viselő területet jelenti, hanem a mai Dalmácia azon részeit, melyek akkoriban a horvát királyok birtokában voltak.

A Szlavonia név még akkor is, midőn a magyarok uralma az ádriai partokig terjedt, ugyanazon értelemmel birt.

A velencei Dandolo beszéli, hogy I. Endre 1046—1064, vagy inkább fivére Béla és Radó nádor hadjáratot indítottak Dalmácia ellen, a horvátok királyát legyőzték s Szlavoniát régi határai közé, azaz a Zettina folyamig szorították. Később ugyan csak Béla szlavoniai herceggé lőn. E szövegből látszik, hogy Dandolo a Dalmácia s Szlavonia neveket synonymumként használja.

Gaufredus Malaterra 1097-ben irja, hogy Kálmán, a magyarok királya, *Alba Marisba*, a mai Zara-Vecchiá-ba hozta aráját, Buzillát Nápolyból, s hozzá teszi, hogy e *magyar* kikötőben (qui

[1] Farlati P. 211—212.

[2] Farlati tom IV. p. 2.

juris regis hungarorum est) Vinkus comes, a magyar partok kormányzója, fogadta az uj királynőt.[1]

Még a XII. században is Dalmácia Szlavonia névvel jeleztetik. Mihály scardonai püspök 1181. írja, hogy Jaderában összejöttek: Farkas, magyar nádor, Flasco, tinnini püspök, Macharentius comes és sok más nemes *Szlavoniából.* III. Orbán pápa ugyanily értelemben fejezi ki magát, midőn 1186-ban a boiscei Szt.-Péter templomáról szólván, azt mondja: in *partibus Sclavoniae.* Boisce pedig a nonai egyházmegyéhez tartozott Dalmáciában.

Nem akarjuk tovább fárasztani az olvasót mindazon oklevelek felsorolásával, melyeket összegyüjtöttünk. Csak egy tény fölemlítésére fogunk szorítkozni. Aeneas Sylvius (II. Sylveszter-pápa) ismerte azt a közszokást, hogy a dalmátokat szlavonoknak is nevezik, és Sebastiano Justiniani velencei követ, ki 1499. és 1503. években volt a magyar kir. udvarnál, „*Del Regno della Dalmatia*" cím alatt ezeket írja: „*Il Regno che si chiama hoggi di Dalmatia anticamente fu nominato Schiavonia da i popoli Schiavi, che al tempo di Giustiniano Imperatore venero di Sarmatia.*[2]

Bár Justiniani a XV. század végével azt állítja, hogy Dalmácia azelőtt Szlavoniának neveztetett, ez a név még ezentúl is soká volt használatban Dalmáciára vonatkozólag.

Kossúth Lajos fölhívta figyelmemet egy „*Dictionnaire français-latin de geographie*" című munkára, melyet *Frondeurs* adott ki 1680-ban. A Dalmácia latin név igy van abban fordítva: *Dalmatie en Esclavonie,* a mi bizonyítja, hogy a XVII. századbeli földrajzi írók *semmi különbséget* nem tettek a két kifejezés közt.

A ki valaha Velencében járt, láthatta a Szt.-Márk-tér előtt a „*riva degli Schiavonit*", a szlavonok partját. Ez élő emléke a régi tényállásnak. Bizonyára nem Szerém-, Pozsega- s Verőcemegyék lakói, Belgrád s Zimony szomszédai, hanem az ádriai partok hajósai, egy szóval: dalmaták voltak azok, kikről a velenceiek e partjukat elnevezték.

Meg fogjuk mutatni egy közelebbi levélben, miként szünt

[1] Muratori tom. V. cap. 4. p. 25.

[2] Makascev Vincenti: Monumenta historica Slavorum Meridionalium. Tom. I. Vol. I. 320. lap.

meg e név a Dráva s Száva közti területre nézve, s miként terjeszkedett ki lassan-lassan egészen Belgrád kapujáig, maga mögött hagyván egy területet, melyet csak a mult század végén kezdtek Horvátországnak nevezni.

27.

A magyarok elődei a Dráva-Száva közén. — Avarok. — Nagy Károly. — Pipin. — Frankok kiszorítják az avarokat. — Szlovén hűbéres fejedelmek Ljudevit, Ratimir, Brazlaw. — A magyar foglalás: Szent-István. — Az ő alkotásai azon vidéken. — Vojkfy család. — A Szerémség mint viszály tárgya a magyarok és a görögök közt. — Radó nádor. — Dalmácia magyar bánok alatt. — Földrajzi nevek elcserélése. — Partes slavonicae, nem Regnum. — Ismét a névcsere. — Pápák tanuságai. — A névcsere még 1868 után is gyakorolja hatását.

Budapest, 1883. november 1.

A Száva s Dráva közti terület a legrégibb idők óta úgy politikai intézményei, mint földrajzi beosztása szempontjából a legkülönösebb változásokon ment keresztül. Az Árpádok az autonomia egy nemét hozták létre, mely napjainkban az anyaország ellen fordult. És a magyar nemzetnek annál erélyesebb rendszabályokhoz kell nyulnia, ha nem akarja kockáztatni azt, hogy később ujból meg kelljen hódítani e tartományt.

A magyar állam megállapítása percében a Dráva és Száva közti vidék Alsó-Pannoniához tartozott, és a VIII. században az avarok által vala elfoglalva, kiknek uralma a Száváig terjedt. A VIII. század közepe táján maga a Szerémség is még az avarok főchagánjától függött, és semmi sem sejteti a horvát fejedelmek befolyását. De hosszú háborúk következtében Nagy Károly erősen megrázkodtatta ez országot, s fia Pipin, kit olasz királylyá tett, 791-ben feldulta a szóban levő vidékeket. Később midőn a frankok az avarokat a Dunán s Tiszán át szorították, a horvátok először foglalták el a kérdésben levő vidéket, és Porphyrogenet Constantin e szláv foglalásról s az azt követett eseményekről szólván, — alkalmasint több év történetét összegezvén, — azt mondja, hogy a frankok, miután legyőzték az avarokat,

nagy szigorral uralkodtak a horvátok fölött, kik a Dráva és Száva közé fészkelték volt be magukat.[1]

E perctől kezdve ez a vidék frank tartománynyá lőn, s a szlovén fejedelmek időnként csakis mint frank hűbéresek kormányoztak benne.

E tartománynak akkor semminemű földrajzi vagy bármily nemzetiséget jelző neve nem volt. Ljudevit szlovén fejedelem csak Dux Pannoniae inferioris nevet viselt; és valahányszor szó van e korban ama tartományról, jelzésül mindig azon szlovén fejedelem használtatik, ki a frankok nevében abban uralkodik: u. m. Ljudevit, Ratimir vagy Brazlaw tartománya.

Elérkezett aztán a magyar korszak. A történelem nem mondja, hogy Szent-István, Magyarország első királya (1000-től 1038-ig), hódításokat tett volna a déli részeken, de vannak tőle országlási cselekvények, melyek bizonyítják, hogy a Száva s Dráva közti tartomány elődjeiről szállt reá. Igy alapítá meg a kalocsai és pécsi egyházmegyéket, melyek déli határai a Száva partjáig terjedtek; így adományozta Zágráb vidéke tizedét a pannonhalmi apátságnak, mely Győr közelében van, így lett szervezve a legtöbb megye, a többi közt Baranya, Somogy és Zala, melyeknek területe legnagyobb részt a Dráván túl fekszik. Maga Gizella királynő adományozott a veszprémi egyházmegyének egy Vizmet nevű kerületet, mely hasonló helyzetben van.

Ilykép a Száva s Dráva közti vidékek nyugati része, melyet napjainkban helytelenül Horvátországnak neveznek, Szent-István s utódai korában Magyarország kiegészítő részét képezték, s e névben bele volt foglalva. E tény határozottan be van bizonyítva ama per által, melyet a Vojkfy család birtokigénye miatt Thétényi Péter ellen emelt. A Pakra s Toplica folyók partjain elterülő földekről volt szó, a többi közt Keresztur s Megyurics falvakról, melyek utóbbika még ma is létezik a Pakra és Illava folyók közt a régi báni katonai határvidékén. Dénes nádor, ki

[1] A bizanci írók Francochorion-nak nevezték a Száva és Dráva közti frank tartományt s e név még nem szünt volt meg egészen a magyarok idejében. Lásd a Moët de la Forte Maison által Párisban 1868-ban kiadott érdekes művet: *Des Francs, leur origine dans la Pannonie, la Mesie, la Thrace* etc.; mely művet a „Századok"-ban, a történelmi társulat közlönyében, ismertettem.

meg vala bizva a király által e per megvizsgálásával, 1228-ban mondá ki itéletét, miután birtokigényeinek bebizonyítására az egyik peres fél, a Vojkfy család, hiteles okleveleket mutatott be, melyek Szent-István, I. Béla s utódai idejében valának keltezve.

Ennélfogva az itélet kedvezőn hangzott a Vojkfy családra nézve, mely különben barátságosan kiegyezkedett ellenfelével. E per folyamában a panaszosok a Dráva és Száva közti birtokok tulajdonosainak tanuságára hivatkoztak, kik tehát mind szükségkép ugyanazon ország lakosai voltak. A fönidézett itélet nemcsak II. Endre, de később 1488-ban maga Mátyás király által is megerősíttetett.

E tények elégségesek volnának annak bebizonyítására, hogy Szent-István felsőségi hatalmat gyakorolt a drávántúli vidékeken, melyek Magyarországhoz tartoztak.

Még ott is, hol a magyar uralom viszály tárgya volt, mint például a Szerémségben, melyet a byzanciak maguknak követeltek, a magyaroknak korántsem horvátokkal, hanem csak byzanciakkal volt dolguk; mi azt bizonyítja, hogy a viszály tárgyát képező tartománynak semminemű separatisticus hajlama nem volt. 1075. körül Radó nádor visszahódította a Szerémséget a Byzanciaktól s nem a horvátoktól, kiknek e vidéken sem szervezett államuk, sem hegemoniájuk nem volt. Cinamus, a rendesen jól értesült görög iró, ki Byzanc részéről a Szerémségben kormányozott, elbeszéli, hogy a magyarok igen gyakran behatottak az országba, s hogy kevéssel Commen Alexis trónralépte előtt Radó nádor elfoglalta a Szerémséget. Mindig magyarok s byzanciak voltak azok, kik a tartomány miatt viszálkodtak egymással; s ha a viszály tárgyát képező tartomány közelében létezett volna egy Szlavonia vagy egy Horvátország, az bizonynyal nem maradt volna említtetlenül — mert az csaknem a lehetetlenségek közé tartozik.

Még egy tény bizonyítja álláspontunk igazságát. A horvát fejedelmek s királyok soha sem keltezték leveleiket a Kulpán inneni helyekről. Soha rendeleteik vagy intézkedéseik nem terjeszkedtek a Dráva s Száva közti területre, mert e területek nem tartoztak uralmuk alá.

Szt. László s Kálmán királyok véget vetettek különben azon régi Horvátországnak, melyről előbbi levelemben szóltam, s

mely az Ádria partjain létezett. Dalmácia, a meghódított uj tartomány — ujnak mondjuk, bár tényleg már a magyar uralom alatt állott — bánok, magas rangú magyar tisztviselők által kormányoztatott, kiket Magyarország királyai neveztek ki; s e bánok mindig Magyarország legrégibb főuri családaiból választattak, minők a Szécsyek, Aporok, Losonczyak, Garaiak, Bánffyak, Kanizsayak, Erdődyek, Geréb, Batthyány, Zápolyai stb. családok. Másrészt a Zrinyiek, Frangepánok, Thallóczyak, Berizlók stb., kik egymásután szintén bánokul lettek kinevezve a király által, oly határozottan magyar szellemet s érzelmet tanusítottak, mint akármely tiszta magyar származású bán.

E magas tisztviselők, a szerint a mint többé vagy kevésbbé jól voltak az udvarral, nagyobb vagy kisebb birtokokat nyertek a királytól a Száva s Dráva közti vidéken. Lassan-lassan hozzá szoktak Szlavonországnak nevezni e tartományt, melynek népessége tényleg nagyobbrészt szlovénekből állott, s így történt, hogy az ádriaparti vidék Szlavonia neve a Dráva s Száva közti vidékre alkalmaztatott, s a XIII. századtól a XVIII. század végéig a Kőrös-, Zágráb- s Varasdmegyéket magában foglaló vidék e tartományi nevet vette fel.

Minden a történelmi igazságra féltékeny olvasó tehát, Szlavoniára vonatkozó dolgokat olvasva, figyelemmel kénytelen lenni azon korra, melyben a fenebbi név használtatik, s nem értheti alatta azon területet, melynek *ma* adjuk a Szlavonia nevet.

Vegyük példáúl Jádra városa oklevelének e bevezető sorait:

Anno incarnationis I. C. D. M. MXCI. Alexio Constantinopoleos imperante, tempore, quo Ladislaus Pannoniarum Rex Croatiae invasit Regnum.

Ki fogja azt hinni, hogy Szt. László 1091-ben a *mai* Horvátországot hódította meg, midőn számos levéltár bizonyítékai szerint ez a Horvátország nevét csak a mult század végével nyerte?

Míg a Száva s Dráva közti terület keleti része — Szerém-, Pozsega-, Veröce- és Valkómegyék — megtartotta intézményeinek magyar jellegét, a nyugati része, noha hosszú időn át hivatalosan „drávántúli vidéknek“ neveztetett, nemsokára „*partes slavonicae*“ névvel jeleztetett. Azután majd *ducatus*, majd *banatus* nevet kapott, a szerint a mint királyi herceg vagy bán jutott a kormány élére. Idők folytán végre a határozatlan és ingadozó

Szlavonia név véglegesen megállapodott a Dráva s Száva közti vidék nyugati részében.

Mindazonáltal nem szabad elfeledni hogy, ezen uj Szlavonia soha „*Regnum*“ nem volt; a fönidézett három megye, t. i. Kőrös, Zágráb és Varasd, csak tévedésből s bitorlás által kapta a Szlavonia nevet. Valamint a nevet, mely az ádriai partokat illette, fölvették, ép úgy a mult század elején visszavetették azt a nevet, mely ez időtől kezdve, a Száva s Dráva összefolyásáig terjedt, s ma helytelenül Pozsega, Verőce s Szerémre alkalmaztatik.

Valódi szemfényvesztő névcsere és földrajzi túlkapás ez, mely a történelemben egyedüli a maga nemében. Nagyon messze mennénk, s köteteket tölthetnénk meg, ha minden fázisában akarnók követni ezt az ügyet; azért csak a következő tények constatálására kívánunk szoritkozni: Dacára a zavaroknak, melyeknek századokon át a Száva partjai szinhelye voltak, látjuk időről időre fölvillanni azt az igazságot: hogy e terület Magyarországhoz tartozik.

1266-ban III. Honorius és IV. Kelemen pápák megerősítvén a IV. Béla által nejének tett adományokat (Szerémség kincseit s néhány más magyar területet), a Szerémséget Magyarországhoz tartozónak mondják. IV. Kelemen azt is elrendeli, hogy a mitrovicai zárda, mely a kalocsai magyar egyházmegye déli részén fekszik, ezentúl is a nyitrai egyházmegye fenhatósága alá tartozzék; pedig Mitrovica a Száva közelében fekszik.

Egy közelebbi levelemben több megcáfolhatatlan adattal fogok szolgálni, melyek bebizonyitják, hogy Magyarország drávántúli része a XIII. századtól a XVIII. század végeig Szlavonia nevet viselt. Nagyapáink még tanui voltak a hirtelen névváltozásnak, s a Szlavonia névnek a Dráva s Száva torkolatához közelesö területekre való alkalmazásának; mi magunk tanui vagyunk, mikép készül a mai állitólagos Szlavonia fölcserélni e nevét a Horvátország nevével, mert becsúszni engedtük a közjogba hamisan alkalmazott Horvátország s Szlavonia neveket. A politikai életben hozzászoktak már Horvátországnak nevezni a Száva s Dráva közti egész területet; tökéletesen ignorálván Szlavoniát, melyet a 1868-ki kiegyezés a horvátoknak odadobott. Mi tehát egy soha nem látott fictióval állunk szemben, mely Magyar-

országra nézve sok veszélyt rejt magában, s mely valósággá válhatik bizonyos elemek befolyása által, melyek alkotmányos címmel nem birnak ugyan, de azért nem kevésbbé komoly akadályokat gördítettek már szabadságunk útjaira.

28.

Br. Philippovics Ferenc táborszernagy. — Lehet-e a bán katonai személy? — Különböztessük meg a diadalt a vereségtől. — Hibás címerek és színek. — Báni hivatal. — Pongyolaságok a törvények szövegezésében. — Tisza mint debater.

Róma, 1883. november 12.

Egy hete hogy megint itt vagyok. A hazulról kapott lapok értesítenek, hogy b. Philippovics Ferenc táborszernagy horvátországi bánnak kineveztetett.[1] Midőn a horvát zendülés visszatorlására báró Ramberg tábornok kir. biztosul küldetett ki, sokan azt roszallották, hogy az állami tekintély helyreállítására katonai egyéniség szemeltetett ki, tartván attól, hogy saját kormányunk egyengeti az útat, melyen egy újabb Jellasich közeledhetnék; roszallották e választást azért is, mert megkivánták, hogy egy alkotmányos kormány saját magában találjon erőt, a megbontott törvényes rend visszahelyezésére. Magam részéről nem kételkedem ugyan, hogy vannak emberek Bécsben, kiknek ideálja az 1848. évi reactiónak szereplése, de nem hihetem, hogy a lényegesen változott viszonyok közt az akkori sikerrel kecsegtessék magukat; sőt a mi több, be nem láthattam, hogy mi hasznot lát a reactió a kettős monarchiára nézve, ha Magyarország, mely kielégítve erőt és hatalmat kölcsönöz az államnak, ujra nyugtalaníttatik, ujra féltékenynyé tétetik; *most* midőn mindenfelől elkeseredett ellenségek veszik körül a monarchiát. A mi a királyi biztos katonai minőségét illeti, jobb szerettem volna ugyan, ha erélyes politikai egyéniség nyerte volna e megbizást; de végre a katonai rangon sem ütköztem meg. A törvények, igaz, megtagadták hazánknak az önálló magyar hadsereget, és igy az nélkülözi az államiság leglényegesebb attributumát. Meg kellett szok-

[1] Ez elhamarkodott hír volt.

nunk avval, hogy a mi nem a miénk, a mit tőlünk megtagadnak, azt mi közösnek nevezhessük. Ártatlan gyermekek mulatsága, ha nekik megengedjük, ám képzeljék, hogy bizonyos elérhetetlen dolog az ő közös tulajdonuk.

Ebbe a gyermekies naivságba bele gondoltam magamat, és úgy okoskodtam, hogy ha már a hadsereg közös ügy, e közös hadsereg a miénk is; tehát ez bennünket, azaz a mi törvényeinket is védi; e közös hadsereggel a mi kormányunk is rendelkezik. Helyes tehát a lázadók ellen a katonai hatalom alkalmazása, helyes Ramberg kir. biztossá kinevezése.

De máskép áll a dolog, midőn egy osztrák tábornokot, vagy ám legyen közös hadseregbeli tábornokot bánná akarnak kinevezni. Ez egyenesen az 1868. évi kiegyezési törvények 52. §-a ellen szól, mert ezek határozottan tiltják, hogy a báni méltóság katonai ember kezében legyen.

Még több nyomatékkal birnak e kinevezés ellen a politikai okok. Nálunk a katonaság még nem tanulta meg, hogy az alkotmány iránt respectussal viseltessék, sőt vitéz névre tesz szert, a ki azt burschikoz módon megsérti. A tábornokok a hadúrnak és a hadügyminiszternek engedelmeskednek, és ha ezek kivánják, teljesítik többé-kevésbbé kedvetlenül a polgári kormány rendeleteit is. Az utóbbi azt mindig kegynek kénytelen tekinteni. Az újabb kor története még nem igen mutat példát (kevés kivételt nem említve), hogy a katonaság törvény és alkotmány terén álló intézménynek érezte volna magát, de igen sokat beszélnek évtizedek óta arról, hogy felsőbb körökben a katonai vezéregyéniségek befolyásukat alkotmányellenes értelemben érvényesítik. Ilyen körülmények közt ki fogná ezt üdvösnek találni, hogy ily fontos positióra, mint a báni méltóság, megint, mint korszakunk szomorúbb éveiben, tábornokot neveznek ki?

Ha ez Tisza akaratával és óhajtása szerint történt, akkor ez politikai vakság szüleménye. Ha akaratja ellenére, akkor ez kormányunk csúf vereségét jelenti; és hiába erőlködnek a hivatalos és officiosus lapok, e lépést mint igen eszélyes politikai eljárást feltüntetni.

Egy politikai vereség nagyon sajnos dolog ugyan valamely kormány és nemzetre nézve. De vannak dolgok, melyek ennél még sokkal fájdalmasabbak. Értem azt, midőn a közvélemény

közegeinek sikerülne, a közönség józan eszét és itélő képességét félrevezetni; — midőn sikerülne elhitetni a nemzettel, hogy a midőn gyalázatos vereséget szenvedett, azt ő ügyes fogásnak, politikai eszélynek, diplomatiai genialitásnak tartsa. Jobb, a nemzet tudja, hogy kormányunk gyávasága, az ármány elhatalmaskodása, a szabadsággal meg nem barátkozni tudó reactió győzött a nemzet fölött ideiglenesen, mintsem hogy az arculcsapást koszorús diadalnak nevezzük.

Tisza nagy mester abban, midőn a nemzetnek üres diót kell átnyujtani. Bizonyította azt, midőn a budai királyi várpalotán lengő fekete-sárga zászló elleni interpellátiókra válaszolt, bizonyította, midőn a külföldi osztrák-magyar consulátusok és követségi épületeken kitüzött törvényellenes címerekért interpellálták, bizonyítja mindannyiszor, midőn egy eléggé nem óvatos ellenfele páncélos ingében rést mutat. Tisza a gyengeséget mindjárt észre veszi, és oda szúr lándsájával. Pártjának tapsai közt aztán a dolog lényege észrevétlenül elvész. Hát még, ha a törvények gyarló szövegezése támaszt nyujt az ügyes debaternek!

A kiegyezési törvény idézett 52. §-a a báni polgári méltóságot jövőre elválasztja a katonaitól, és szabályul azt mondja ki, hogy ezentúl Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok polgári ügyeire katonai egyén befolyást ne gyakorolhasson.

Tudván azt, hogy hosszú időn át osztrák tábornokok viselték a báni méltóságot, és hogy horvát származású törzstisztek és tábornokok Bécsben az alkotmányon kívül, sőt ellenére befolyást gyakoroltak, kétség nem foroghat fenn az iránt, hogy az idézett paragrafus célja nem az volt, hogy bizonyos főméltóságok accumulatióját meggátolja, hanem egyenesen a báni méltóság alkotmányos természetét akarta biztosítani. Ha a hadsereg minden rétegei a nemzet érzületével úgy azonosították volna magukat mindenkor, mint azt például a francia hadseregről mondhatni, bizony senkinek nem jutott volna eszébe, hogy a kigyezésbe az 52. §-ust felvétesse.

Ilyen furcsa szövegezések máskor is fordultak elő törvényhozásunkban. A sok közül legyen megemlítve az $17^{90}/_{91}$ évi X. törv.-cikk, mely kivánja, nehogy más tartományok módjára kormányoztassunk (ne ad normam aliarum provinciarum gubernemur), mi által őseink bizonyára nem azt akarták mondani,

hogy ha más országban bár mi remek és nemzetünk geniusával megegyező alkotmány vagy közigazgatási rendszer támadna, azt még se ültessük át hazánkba; hanem kimondani akarták azt, hogy az osztrák örökös tartományokban divó absolutismus Magyarországon ne legyen alkalmazható.

Csudálnám, ha Tisza — feltéve, hogy valóban alkudozott Philippovich táborszernagygyal a báni méltóság átvételére nézve, — az idézett törvény bugyborékait ki nem zsákmányolná eljárásának majdani igazolására.[1]

29.

Kossuth a horvát kérdésről. — A három „slavoniai" megye. — Magyar politika a multban. — Integritás és separatismus. — Conventiculumok. — A zágrábi gyülések. — Szvoinimir koronája. Az élőknek van igazuk. — Megint egy fehér lap.

Róma, 1883. november 13-án.

A hazából kapott hirlapokból és barátim leveleiből arról érsesülök, hogy nagy hazánkfia Kossuth Lajos az őt Turinban látogató Huszár Imre előtt nézetét a horvát kérdésről fejtegette volna. Ő ugyanis azt óhajtaná, hogy a horvát báni méltóság, mely már a parlamentáris organismusba nem illik, eltöröltessék. Átalában, — mondá, — e kérdésben teljesen osztom azon nézeteket, melyeket Pesty Frigyes az ő cikkeiben fejtegetett; és kivánatosnak tartja, hogy ezek figyelembe vétessenek, mert egyrészt a Magyarországnak biztositott törvényeknek megfelelnek, másrészt pedig az új kiegyezés helyes és kielégítő alapjául szolgálhatnak.

[1] Az 1883. november 24-én tartott ülésben Tisza Kálmán Mocsáry Lajos interpellátiójára adott válaszában eljárását csakugyan azzal védelmezte, hogy az 1873. évi törvény megengedi, hogy katonai egyén is lehessen bán. (Lásd „Pesti Napló" 323. számú estilapját.) De miért hivatkozott a miniszterelnök a 1873. évre? előttem rejtély? A 27., 28., 29. és 30. törvénycikkek e kérdésre nézve semmit sem állapitanak meg. Tán a 34. törvénycikk 7. §-át érti, mely igy szól: „A bán katonai hatáskörrel nem birhat." De ez még mindig nem azt jelenti: a báni méltóságot katonai egyén is viselheti. Sőt ellenkezőleg, ha megtörténnék, hogy a katonai rend köréből neveztetnék ki bán, — ez a bán rögtön megszünnék katona lenni, mert az idézett 7. §. szerint a bán katonai hatáskörrel nem birhat.

Azt is mondá Kossuth, hogy miután Slavonia úgy sem viseltetik nagy rokonszenvvel a horvát kötelék iránt, a három slavoniai vármegye csatoltassék vissza Magyarországhoz.

Nem tudom, mely cikkeimnek jutott azon szerencse, hogy Kossuth Lajos színe elé kerültek és figyelmére lettek méltatva. Én kezdettől fogva a horvát kérdést Magyarország legfontosabb politikai kérdésének tartottam, melylyel következményeire nézve egyetlen más sem mérkőzhetik. Azért a P. Naplóban és Pesti Hirlapban számosabb, az Egyetértésben, a Nemzetben, a P. Lloydban, a Gazette de Hongrieban is több-több cikkeket irtam. De egyetlen cikkben sem állítottam, hogy Magyarország állami joga teljes elismerést nyerne a három szlavoniai vármegye visszacsatolásával; egyetlen egyben sem fejeztem ki óhajtásomat egy új kiegyezésre, mert maga a tény, hogy a törvényhozó testület a nemzet egy töredékével pactatióra lép, mint egy külhatalommal, az állami souverainitást sérti, és azért az 1868. évi úgynevezett kiegyezési törvényt, eltekintve egyéb politikai szörnyűségeitől, már csak azért eltörlendőnek vélem, mert a nemzet egységében csorbát ejt, és annak egyik részét csak az egész nemzetet illető souverainitási attributumokkal látja el.

Ha Magyarország állam, és nem államok szövetsége, még akkor is kellene az államiság következményeit levonni, ha törvényeink egy betűt sem foglalnának magukban Magyarország egységéről. A mult századok jelenségei, melyek Magyarország egyes részeit külön kormányzat, külön elnevezés alatt tüntették fel, származhatnak a viszonyok kényszerűsége alatt, lehettek politikai gyengeségünk vagy rövidlátásunk szülemények, vagy a történelmi fejlődés több vagy kevesebb üdvös fokozatai, és régi statusférfiúi tapintat remekei, — mind ezt e helyen nem vizsgálom, — de bizonyos, hogy Magyarország mindig egységesnek tekintette magát, még akkor is, midőn tényleg az osztrák dynastia, az erdélyi fejedelmek, és a török hatalom közt volt felosztva; és állami egységéről soha le nem mondott.

Nem bírálgatjuk ez alkalommal a multat, hisz sok intézkedés megfelelhetett akkor az épen létező viszonyoknak, a mely ma kemény elitélésünk alá esik. De régi, igen régi már az a tapasztalásunk, hogy Magyarország legveszedelmesebb ellensége a separatismus, és hogy épen azért az ellenkező irányra, az egy-

ségre kell törekednünk, ha hazánk jövője szívünk bálványát képezi.

Akár mely részét hazánknak kioldjuk az egység alól, akár autonomia, akár Eigenart, akár nemzetiségi viszonyok, akár régi kiváltságok címén, ez a rész saját magának fog tengelyt keresni és az anyaországtól mindinkább elidegenedik; sőt hogy attól elválhassék, még épen az anyaországtól fog segélyt kérni. Az ilyen résznek át kell engedni az állami jog egyes tényezőit, és ha a körülmények kedveznek, az autonom rész elcsalja, vagy elragadja az anyaországtól a hatalom azon eszközeit, melyeket ez neki jó akaratból nem engedett át.

Minden conventiculum terjeszkedési vágyat árult el. A szász egyetem, mely közoktatási vagyonát kezelte, a karlovici, és balásfalvi congreszusok, melyek egyházi ügyek rendezésére voltak hivatva, rendesen igen mélyen beleártották magukat a politikába; és mindig áthágták competentiájuk határát. Még szerény magaviseletről szólhatunk, ha az ily conventiculum, mint a bő lelkiismeretű paraszt földjének határkövét szép csendesen odább tolta szomszédjának szántójára, — de akár hány szomorú példa van arra, hogy az állammal, és törvénynyel szemben állást foglaltak, és manifestummal fordultak oly elemekhez, melyeknek a törvény és alkotmány befolyást nem engedett.

Mind ezen veszélyek még fokozódnak, ha az autonomiának még külön terület is áll rendelkezésére. Ily esetekben az autonomia csak álarc, mely addig a míg szükség, a separatismust takargatja. Erre példa a zágrábi tartományi gyűlés. A magyarok messzire túl mentek a józanság határán, midőn az 1868. évi kiegyezési törvényt elfogadták; de még ezen öngyilkos lépés sem elégítette ki az autonomiát hangoztató separatistákat. És úgy lesz ez mindig, valahányszor az autonomia nevében a pártütők találkoznak.

Ha elvesszük az úgynevezett Szlavoniát és meghagyjuk a Dráva-Száva közének nyugoti részét, bizonyos, hogy a separatisták erejét nagyon megbénítottuk, de teljesen nem állítottuk helyre az integritást, és a megmaradó rész előbb utóbb archimedesi pontul szolgálhat az egység megtámadására.

Igaz, hogy *a mai* Horvátország már régibb időben került külön administratio alá, és az emlékezetnek messzire kell vissza

menni, hogy azon vidékben a valóságos magyar vármegyéket, a magyar területet felismerhesse. De még sem oly messzire, mint midőn Szvoinimir koronáját keressük, melyre a horvátok igényeik támogatására hivatkozni szeretnek.

A régi Horvátország elmerült a történet határán, a mai Horvátország csak Magyarország elnézéséből, politikai gyengeségéből, és hibáiból élhet. Magyarország élt Szvoinimir előtt, és él Szvoinimir után, — és *csak az élőknek van igazuk*, azért Magyarországnak joga van a Dráván túl oly intézkedéseket tenni, melyeket egysége érdekében jónak lát.

Ezt a fehér lapot *mi* fogjuk beírni.

30.

A horvát kérdés Olaszországban. — Tanács Rómából. — Olaszország 1848—49. években. — Feltámadás, kibékülés a horvátok nélkül. — Mit kell érteni Slavonia alatt. — Fictiók. — Horvát és olasz nemzetiség. — A horvátok katholicismusa. — Az olasz elem fogy. — Dalmát városok. — Lissai csata. — Utiesenovics-Martinuzzi. — Horvát párthusok.

Róma, 1883. november 20-án.

A Magyarország s annak horvát tartománya közt a mult nyári események következtében fölmerült közjogi kérdés, mint máshol, úgy Olaszországban is sok beszédre adott alkalmat. De igen kellemetlen meglepetés volt reánk nézve az, hogy egy tekintélyes római lap jónak látta nekünk a horvátokkal való kibékülést tanácsolni. Mért nem adta ugyanezt a tanácsot a horvátoknak?

A kérdés felől adott felvilágosítás azonban elégséges volt meggyőzni bennünket arról, hogy Italiában nincsenek kellőleg tájékozva a horvát kérdés iránt. Legyen tehát megengedve nekem, azt egy levél szűk teréhez képest lehetőleg megvilágítanom; annyival is inkább, mert a mozgalom határai, Dalmáciára s az ádriai partokra való tekintetből, magát Itáliát is érdeklik.

A horvát kérdés századunk ötödik évtizedében az osztrák reactió által lett felidézve. Bécsben nagy szükségök volt rá mint *csillapító szerre* a magyarországi nemzetiségi törekvések ellenében. A bécsi kormány a granicsárok fegyvereiben keresett támaszt a

politikai szabadság után vágyó magyarok ellen. Még él Itáliában az a nemzedék, mely e fegyvereket fényleni látta a dicső Felsőolaszország rónáin.

A horvátok segítsége természetesen nem vala elegendő az 1848—49-iki harcok megnyerésére. A reactio kénytelen volt Oroszországhoz fordulni; és a mezőkön, melyek az imént fegyverek zajától viszhangzottak, beállott a síri csend; és beállott oly helyeken is, hol még hő keblek dobogtak a szabadságért. És a világ azt hitte tizenöt éven át, hogy a Duna s Tisza partján e halált nem követendi többé feltámadás.

Azonban a sírokból új élet csírázott fel, és a magyar nemzet fölébredt. Mi hozott légyen bennünket azon boldog pillanathoz, melyben a király s a nemzet végre megérték egymást, nem tartozik ide megmagyarázni; csak azt tartjuk szükségesnek kijelenteni, hogy az uralkodó s a nemzet közti egyetértés helyreállításában a hazának a törvény. s szabadság alapjain való átalakításában semmi legkevesebb érdemök nincs a horvátoknak.

És mit tettek a magyarok hűtelen „testvéreikért" a horvát urakért?

A magyarok alig hogy szabad rendelkezési jogukat visszanyerték, a szabadelvű alkotmányt kiterjesztették Horvátországra is; s a mi több, az államegység hátrányára, előnyös helyzetet, autonomiát, mely monstruozusnak mondható, adtak nekik.

Azon perctől fogva, hogy a magyarok meghagyták a horvátoknak e tartomány összes közigazgatási eszközeit, növekedni kezdett a becsvágy, a hencegés, s a mult nyáron annyira ment a dolog, hogy súlyos viszályban tört ki.

A magyar kormány részéről e bajok orvoslására használt eszközök nekem gyengéknek, sőt hasztalanoknak látszanak. De erről nem akarok szólani. Csak azt akarom constatálni, hogy a magyar nemzet felháborodása a horvát törekvések ellen annál nagyobb, a mennyivel inkább bebizonyított tény, hogy ez az egész „horvát állam" nem egyéb *fictiónál.*

Mai nap a Dráva és Száva közti terület nyugati része *Horvátország,* keleti része *Szlavonia* nevet visel. E nevek azonban nem felelnek meg a történelmi igazságnak, a mennyiben a két folyó közti terület az alapítás óta *magyar terület* volt. Szlavonia az Ádriai tenger keleti partjain terült volt el, ott, hol ma Dal-

mácia létezik. Jól tudta azt Velencze, a midőn a Sz. Márk bazilikája melletti partot, Szlavonok partjának („*Riva degli Schiavoni*“) nevezte el.

Fényesen van ezzel bebizonyítva, hogy Velenczében Schiavoni név alatt hajózást űző népet értettek s nem a mai Slavoniát, mely messze a tengertől, Belgrád közelében terül el.

A Dráva és Száva közti terület nyugati része már a tizenharmadik században *Szlavonia* nevet viselt s e nevet megtartotta a XVIII-ik század utolsó évtizedéig, a midőn „Horvátország“ névvel cserélte fel, míg Szlavonia kelet felé haladt, hol most is létezik és nevével úgyszólván megcsalja a világot.

Az egész történelmi Horvátország nem egyéb tehát fictiónál.

A mi a jövőbeli *Nagy-Horvátországot*, a horvátok kedvenc álmát illeti, ez oly dolog, mely nem igen volna tetszésére az olaszoknak. Bár Itáliának nincsenek s nem is lehetnek politikai törekvései a dalmát partokon, vannak mindazonáltal nemzetiségi érdekei, melyek már is jelentékenyen szenvednek. Dalmáciában az olaszok képviselik a művelődést s polgárosodást, a magas állami rendet, a tőkét; de e hatalmas tényezők képviselői mindinkább fogynak a szláv erő gyarapodása következtében. A harc, melyet a szlávok s olaszok itt egymással küzdenek, ismeretes; s eddigelé e harc a szlávok előnyomulását jelenti.

Mért tanácsolják nekünk Olaszországból a horvátokkal való kibékülést? Tán azért, mert a horvátok a szabadságért küzdenek? vagy mert jó katholikusok? Mindkét esetben tévednek. A ki Jellacsicsot tiszteli, ki a magyar szabadság ellen harcolt, nem tisztelheti a szabadságot; és másrészt ha a *Nagy-Horvátország* fanatikusainak választaniok kellene ez ábrándjuk és a katholicismus közt, nem fognak habozni egy percig sem, hogy az elsőt válasszák.

Magyarország nem óhajtja kiterjeszteni nyelvét Horvátországra, de fenn akarja tartani az állam épségét és visszaállítani a kormányegységét. És e törekvés, mely nemcsak joga, de kötelessége is, az mely annyi ellentállásra talál a délszlávoknál; s ez ellenállás támadási jellege komoly bonyodalmakat idéz elő úgy a Duna mint az Ádria partjain. Ott az államegységet, itt az olasz nemzetiséget fenyegeti.

Szükséges-e mondanom, hogy a magyarok jobban szeretik

az olasz szellem felsőbbségét úgy Fiuméban, mint a dalmát városokban, mint a *Nagy-Horvátország* után rajongó szlávokét?

Tán nem is véletlenül azonosak Itália színei Magyarország színeivel!

Nem szükségtelen zajt ütünk, mert a horvátok Dalmáciában ott az olasz nyelvet ki akarják irtani, mely e század elejéig még kizárólagosan volt uralkodó. A horvátok, és Taafe osztrák kormánya hallgatag egyetértésben üldözik az olaszokat, és innen van, hogy az olaszok száma két évtized alatt Dalmatiában 45,000-ről 27 ezerre csökkent. Nem hányták őket kardra, hanem vagy lehetetlenné tették nekik a megmaradást, vagy elszlávosították.

Ismerjük a horvátok eljárását. Előbb csak nyelvük elnyomása ellen védekeznek, azután paritásra törekszenek, végre kizárólagosan a horvát nyelv uralmát akarják érvényre juttatni. A magyar nyelvet meg nem akarják tanulni, azon saját tekintélyüket emelni akaró ürügy alatt, hogy — barbár. Ámde az olasz nyelvről azt nem mondhatják, mégis üldözik. Azt mondják az olaszról, hogy vendég, és azért nyirbálják meg jogát Dalmatiában, — de a magyar nem vendég a Dráván túl, és a magyarul beszélőket, hölgyeket is, inzultálják Zágrábban.

A dalmát városokat az olaszok építették, és most belehelyezkednek a horvátok. A municipalis életet az olaszok tartották fenn, de a történet e dicső örökségét most a horvát klubbok aprózzák össze. A horvátok nagy mesterek abban, hogy az ó és új történetet tendentiájuk értelmében magyarázzák. Azt állítják, hogy az olasz nemzetiség sorsa a lissai csatában dőlt el végképen a horvátok javára, és azt fel sem veszik, hogy a császár olasz nyelven sürgönyözte köszönetét a dalmát vitézeknek a lissai tengeri ütközet után.

Valóban judicant super vivos et mortuos. A Zápolyai ház híve Fráter György bibornok korának egyik legelső diplomatája volt; eredetére nézve dalmáta. Egy állítólagos utóda Utiesenovics Og. udvari tanácsos,[1] életrajzában megrótta azért, mert midőn oly nagy hatalom volt kezében, elmulasztotta, önálló délszláv politikát követvén, Nagy-Horvátország alakítását, — már a XVI.

[1] Lebensgeschichte des Cardinals Georg Utiesenovics genannt Martinusius. Wien 1881. 178. lap.

században! A szerző szerint az idő akkor nagyon kedvező volt, midőn a horvátok I. Ferdinandot önállólag „horvát királynak" megválasztották. Roszul esik a horvátoknak, hogy a bibornok nem szláv családnevét,[1] hanem anyja után a Martinuzzi nevet használta.

Oly messzire a parthusok sem tudtak visszafelé lőni, mint a horvátok. Látjuk azt abból, hogy az Árpádházi királyok címeit most corrigálják, elnevezvén őket magyar-horvát királyoknak.

Vajjon áll-e az, hogy a míveltebb elem uralkodik a fejletlenebb állapotú népek fölött? Ez oly kérdés, melyre nemcsak a magyar kénytelen felelni ellenfeleivel szemben, hanem az olasz is. Csakhogy ez az olaszokra nézve nem életkérdés, hanem csak a nemzeti ambitio és versenygés dolga.

Alig merjük reményleni, hogy a magyar politika, mely eddig oly rövid látásúnak bizonyult, arra is legyen figyelemmel, a mi az ádriai partokon történik.

31.

Ivics folytatni szeretné beszédét. — Bán, horvát izlés szerint. — Törvényhozás az utcán. — Zágráb nem Páris. — Címzések a tartományi gyűlésen. — Uszkókok, bosnyákok. — Közös magyar-horvát dolgok. — Kereskedelmi érdek. — Beruházások. — Az utolsó horvát bán.

Budapest, 1884. január 22-én.

Mikor folytathatom beszédemet? — így kérdé Ivics, midőn a zágrábi tartománygyűlést az elnök elnapoltnak hirdeté. Az ő beszéde volt az, melyet a királyi leirat felolvasása félbeszakított; az a leirat, mely villámként sujtotta a horvát titánokat, és kézzel foghatólag bizonyítá, hogy még nagyon messze van a Magyarország és Horvátország közti paritás.

Mikor folytathatom beszédemet? azt kérdhetik Ivicsnek társai is, kik oly jól tetszettek maguknak azon szerepben, melyben a bánt, a magyar miniszterelnököt, az országgyűlést, az egész

[1] Magyarországon ez inkább Utiszenich vagy Uthysenich alakban ismeretes.

világot felelősségre akarták vonni a helyett, hogy házi bajaikat orvosolták volna.

Hjah! ki is győzne oly alkotmányt faragni, a minő a horvátok inyére volna! A bánt az ő többségükből kellene a királynak választani, s ez a bán nem függne senkitől, a magyar miniszteriumtól nem fogadna el utasításokat s csak arra való lenne, hogy a magyar kormányt engedményekre kényszerítse.

Azonban sem ő, sem a magyar kormány a horvát alkotmányt (hol van ez?) fel nem függesztheti, királyi biztost nem küldhet a horvátokra; általában soha semmiféle kényszert nem ismernek. A legfőbb törvényhozási hatalom az utcán és a karzaton van. Egyik horvát képviselő a címerkérdésről szólván, ezen szavakkal korholá társait: A mely nehézség megoldására minden bölcsességtek nem volt elegendő, azt megoldá az utcán a népnek nehány fia, kinek zsebe kövekkel volt megrakva.

Azok mellett, kik ilyen tant hirdetnek, ülnek olyanok, kik a mult évi augusztusban feltűnt zavargókkal magukat identifikálták, kik mint országgyülési párt nyilatkozatot tettek közzé, mely rokonszenvüket az utcai hősökkel kétségtelenül dokumentálta.

A horvátok azonban csak egyről felejtkeztek meg: arról t. i. hogy Zágráb nem Páris. Egy 22—24 ezernyi városkában történhetnek ugyan kihágások, melyek kellemetlenek lehetnek annak, a ki ellen intézve vannak, de országot-világot rendszabályozni, arra nem elég fontos e város. És ha levonjuk a nőket, gyermekeket, aggastyánokat, vajjon mennyi marad, a mi esetleges ellentállásnál számba vehető? Vihar a pohár vízben.

Bizonyos tekintetben mégis sajnáljuk a tartománygyűlés váratlan elnapolását. Rendkivül érdekes hallgatni a horvátokat, midőn úgy egymás közt szincerizálnak. Valamennyi szónok ugyan így kezdi: Magas ház, hohes Haus (a magyar képviselőház csak „tisztelt ház"), de aztán csak úgy hullanak a titulaturák egyik oldalról a másikra; titulaturák, a minők a világon egyetlen parlamentben sem hallhatók. A szabadelvű ügyrend azt megengedi; a loyalis praxis még inkább. Tán mind a két résznek igaza van. Az egyik párt nyiltan az anarchiát, az elszakadást hirdeti, a másik nagy erőlködéssel úgy tesz, mintha törvényes, alkotmányos és loyalis téren állna. Hanem ez csak hitvány máz, csak vakarni

kell kissé és kilátszik belőle a hamisítatlan horvát. Nincs köztük semmi különbség.

Sajnáljuk bizonyos tekintetben a tartománygyűlés elnapolását, mert — legyünk igazságosak, — Zágráb mégis magára vonta Európa figyelmét, habár nem hizelgő értelemben. Itt lehet látni olyan politikusokat, a kik az „átkos“ kiegyezést, — értjük azt, melyet Deák egy gyengébbnél gyengébb órában a magyarok és horvátok közti egyetértés érdekében komponált, — hol elvetik, hol működésük alapjául elfogadják, annyira, hogy annak megszegőit felelősségre akarják vonni. Itt láthatni a törökök által szétugrasztott uszkokok utódjait, kik alig hogy a magyar alkotmány őket a káplárbot alól fölmentette, a kiegyezést el nem ismerik, mert ez nélkülök jött létre. No bizony, a pragmatika sankció is nélkülök lett törvénynyé és sok egyéb, a minek hasznát ők is veszik. Furcsa világban élünk s bizony valósággá válhatott volna, hogy a törökök elől hozzánk menekvő bosnyákok, kiket néhány millió feláldozásával még nemrég kitartottunk, azt találják mondani, — én ezt a törvényt, vagy azt a kiegyezést el nem ismerem.

A horvátok politikai praxisa az, hogy nagyobbodásra törekszenek a mások virtusával. A mi nekik jó, az közös, — a hol önző törekvéseiket ápolni akarják, ott az autonomiára hivatkoznak. Közös kormány, közös országgyűlés, a midőn érdekük hozza magával. Horvát-magyar alkotmány, horvát-magyar korona: ezt halljuk. Bár én is mondhatnám: P. és Rotschild közös pénztára!

Boszniát, az összes monarchia haderejével és pénzével foglalták el — mint Zágrábban hiszik: a horvátoknak. Nincs kétség benne, hogy az okkupáció után nagyon megszaporodtak a bolondháziak Zágrábban. Ha Boszniát oda adnák a Nagy Horvátország „álmodozóinak“, ők azt nem vennék sértésnek. Azokat a milliókat sem veszik sértésnek, a melyeket Magyarország költ évenkint a horvát adminisztráció fenntartására; de sértésnek veszik ezen dolognak felemlítését.

A zágrábi tartományi gyűlés megrovandónak találta, hogy Magyarország oly sok vasútat épít, és kereskedelme érdekeit előmozdítja. Pontosan kiszámította, mennyivel hosszabbak a mi útvonalaink, mint a Drávántúl. Igaz bizony, csakhogy mindez szegény adózóink filléreiből jött létre, és így teljesen jogosult invesz-

tició. A horvátok nem vennék tán sértésnek, ha testvéries hangulatuk mellett, és az adminisztrációjukra fordított milliókon felül még náluk saját pénzünkön inveszticiókat tennénk; mit aztán azzal köszönnének meg, hogy működő tisztviselőinknek ablakait vagy fejét bevernék.

Ez a tartományi gyűlés valóban nagyon tanulságos volt mi reánk. Azt hisszük, elég volt belőle, bár nagyon sajnáljuk, hogy Ivics beszédjének folytatását nem hallhatjuk.

Az állam érdeke azt kívánja, hogy ez legyen az utolsó zágrábi tartományi gyűlés és minden tiszteletünk mellett a bán személye iránt, azt is kívánjuk: hogy ő legyen az utolsó horvát bán.

32.

A horvát „hohes Haus“. — Midhat pasa. — Deák kiegyezésének értéke. — A forradalom útja. — Horvátország és Bosznia. — A magyar alkotmány felfüggesztendő. — Egyenes választás a magyar parlamentbe. — Adjuk át a történetnek a mi oda való. — Habeas corpus és ultima ratio.

Budapest, 1884. január 31.

Mióta a zágrábi gyűlést, a „hohes Haus“-nak címzett dulakodó testület botrányos előadásait beszüntették, igen kevés biztos hír szivárog ki a kormány szándékairól. A multat jól ismerjük, a jövőt legfeljebb csak sejtjük. Tény az, hogy Tisza Kálmán hiában volt engedékeny; hiában állította vissza az alkotmány működését, — a horvátok megmaradtak horvátoknak.

Midhat pasa tudott egykor a török nemzetnek parlamentet szerezni. Csak egyszer ült össze, csak egyszer tanácskozhatott, — de bár a törökök közélete előkészítő iskoláúl nem szolgálhatott, mégis mennyivel komolyabb, mennyivel méltóságosabb volt ez a török parlament, mint az melyet Zágrábban a pribékek és uszkókok utódjai alkottak, minden parlamentáris élet csúfjára!

Most már a sajtó komolyan veti fel a kérdést, vajjon a szlávok érettek-e a parlamentáris életre? vagy legalább, lehet-e azt a horvátokról mondani?

Mi a kérdést nem akarjuk generalizálni és egyelőre csak

Deák Ferenc szerencsétlen örökségével, az 1868. évi horvát kiegyezéssel foglalkozunk. Nagyon sajnálkoznánk, ha a kormány a circuli quadratura feltalálásával foglalkoznék és újra meg újra próbálná a horvátokat e kiegyezés alapján kormányozni. Ez soha, de soha nem fog sikerülni és minden e célra fordított fáradság füstbe megy. Nekünk magyaroknak ez a kiegyezés, a veszélyek e Pandora-szelencéje, már rég nem kell, mert az ország egységét, az alkotmány természetszerű fejlődését sérti, a kormány működését megbénítja, a közrenddel meg nem fér, és a föderalizmus kakuktojása. A horvátoknak azért nem kell, mert még maradt benn egy pár üres szó a Magyarországhoz való tartozandóságról, melynek semmi gyakorlati becse nincs.

Azok, a kik úgy tesznek, mintha nagyobb gondjuk nem volna, mint résen állani, nehogy a magyarok ezt a kiegyezést megsértsék (melyet azonban csak a horvátoknak szabad megsérteni), nagyon öntudatosan cselekesznek, mert ez a kiegyezés épen jó köpenyeg arra, hogy az elszakadási törekvéseket alatta jól lehessen előkészíteni.

A ki látni akar, már most láthatja, hogy Horvátország a forradalom terén áll. Mindenki azt álmodja ott, a miről Miskatovics álmodozik, és a legveszedelmesebbek nem a Starcsevics-féle emberek — a kiktől legalább az őszinteséget nem lehet elvitázni —, hanem azok, kik majd jogpártiaknak, majd kormánypártiaknak nevezik magukat, de kiknek valóban nem tudnánk megfelelő pártcimet találni. Elég az, hogy jó lesz leginkább azokra vigyázni, azoktól óvakodni, mert ők vezetik kormányunkat becses orránál.

A kérdés tisztán így áll: akarjuk-e a Dráva-Száva közét elveszteni és ez országrészt egy uj szláv birodalom alakítására magára hagyni, vagy akarjuk-e Magyarország integritását megvédeni és fentartani és a magyar állameszmét szilárdítani. A kiegyezési alap mint politikai nyugpont csak csalódásokat teremt, és a nemzet erejét megbénítja.

Az alternativa közt nem nehéz a választás. Azok, a kik Bosznia elfoglalását pártolták, ezt legjobban fogják megérteni. Az anarchia, mely Boszniában dúlt, az ellenséges indulat, mely monarchiánk ellen irányult, a félelem, hogy ez a gonosz szellem saját területünkre is átcsap, valamint az a tapasztalás, hogy

Bosznia háladatos talaj idegen agitátorok számára, — ezek voltak a főokok, melyek Bosznia elfoglalására vezettek, és a meggyőződés jogosultnak látszott, ilyen tartományt inkább saját közvetlen felügyeletünk és kormányzásunk alá helyezni, mint azt magára hagyni.

Ha mindez Boszniára nézve áll, nem kell-e sokkal inkább azon tartományra nézve állnia, a melyet ma Horvátországnak neveznek? Azonkívül más okok is járulnak hozzá, hogy az első alternatívát komolyan tekintetbe sem vehetjük. Hét, nyolc század óta nem ismernők-e a világot jobban, mint a minőnek már Kálmán király ismerte, ki a tengerpartot szükségesnek és nélkülözhetetlenek tartotta Magyarország nagyságára. Kálmán megszerezte a tengerpartot; mi volnánk azok a léha utódok, kik az ő örökségét elvesztegetnők? Vajjon miért? Starcsevics ágyúi- és katonáitól való félelemből? Nem! Ha a tengerpart s a Dráva-Száva köze nem lenne már a miénk, úgy most kellene azt elfoglalni.

Számunkra csak a másik alternativa helyes, t. i. Magyarország integritásának tökéletes helyreállítása. Magyarországon csak egy alkotmány létezik: a magyar és ez kiterjesztetett a drávántúli részekre is. *Ezt az alkotmányt a nevezett részekben fel kell függeszteni nem egy pár hétre,* vagy egy pár hónapra, hanem mint addig, míg kedves testvéreink oda át a politikai hóbortból ki nem józanodnak, ha mindjárt addig kellene is várnunk, míg ez a nemzedék, mely nagy szájjal akar országokat hódítani Szláviának, magát végleg le nem járta.

A végcél az, hogy ha majdan a horvátok egykor kijózanodnának, és mostani politikájuk hypocrysiséből loyális térre fognának átlépni, *akkor képviselőiket egyenes választás útján küldjék ide a magyar parlamentbe,* — a zágrábi gyűléseket, a bánt, a horvát autonom kormányzást, és mindent, a mi ezekkel összefügg, *adják át a történetirásnak,* a mely e becses dolgokat kellőleg fogja méltányolni.

A kormány pedig hagyjon fel eddigi foltozgatási modorával, a melylyel még Fiumét sem tudta visszaszerezni. Legyen meggyőződve, hogy a horvát kérdés mellett minden más politikai kérdés összetörpül. Azért nem jó a horvátokat magukra hagyni, nem jó csak messziről nézni őket és várni, míg mozgalmaik hírét véletlenül hozza hozzánk a szél.

Tehát tanusitson végre erélyt a kormány s hagyjon fel minden további engedékenységgel, ha Magyarországot fenn akarja tartani.

Az angol kormány, midőn szükség volt rá, nem habozott a Habeas Corpus aktát felfüggeszteni; az amerikai Egyesült Államok pedig nem késtek az ultima ratio-hoz fordulni, midőn a déli statusok a rabszolgaság kedveért a humanismust és a szabadságot megtagadták.

Van-e valaki széles e világon, ki roszallotta volna azt, hogy az északamerikai statusok a délieket ily erélyes módon kapacitálták?

33.

A szélső bal és a horvátok. — Pártprogramm. — Elmaradottság. — Frázisok uralma. — Megyék-e vagy ország? — Kossuth. — Titkos kézszorítás az ellenséggel. — A foederalismus vára.

Budapest, 1884. február 2-án.

Hazánk politikai pártjai közül azt, melyet szélső baloldalinak, vagy 1848-asnak, vagy függetlenségineк neveznek, még azok is, kik politikailag távol álltak tőle, olyannak nézték, mely teljes jogosultsággal bir, melynek programmja világos és a nemzet rokonszenvében gyökerez és melynek tán jövője van.

A pártnak legujabb programmja azonban, mely január 30-án kelt, sok embernek fog illúziót hozni. Sokan fognak tévelyegni azon homályban, melyet e nyilatkozat maga körül terjeszt, *mert egyetlen politikai elv sincs benne úgy körvonalozva*, hogy gondolkodó emberek ezt a programot magukévá tehetnék.

A tünékeny politikai alakok közül csak egyet akarunk megállitani, csak egygyel e helyen foglalkozni, és ez az, mely viszonyunkat a horvátokhoz akarná rendezni.

Erre nézve azt mondja a programm:

Ragaszkodunk ahhoz, hogy a magyar állam jogos követelményei érvényesittessenek, a magyar birodalom horvát-szlavonországi részeivel szemben. És midőn ezuttal is határozottan kárhoztatjuk a jelen kormányzati rendszer azon magatartását s eljárását, mely a magyar birodalom e részeinek jelenlegi állapo-

tára vezetett: kijelentjük egyszersmind, hogy a társországokkal való viszony javulásának is, államiságunk önállóságában látjuk főbiztosítékát; kijelentjük, hogy hajlandók vagyunk velök, a közös történelmünkben gyökerező testvéries viszonyt fentartani s ápolni, de semmi esetre sem engedhetjük, hogy Fiumének az anyaországhoz tartozása kérdés tárgyává tétessék. Kijelentjük továbbá, hogy a mennyiben a horvát-szlavon részek, Magyarország annyi áldozata dacára, tovább is kockáztatnák maguktartása által hazánk érdekeit és a testvéri kéznyujtásra tovább is gyülölet volna a válasz: követelni fogjuk a velök fennálló kiegyezésnek oly megváltoztatását, hogy a magyar állam érdekei biztosítva legyenek.

Ennyiből áll az egész. És most azt kérdjük, vajjon *mit várhatunk olyan párttól,* mely magát 1848-asnak nevezi, és mégis *Fiume megmaradásával megelégszik?* Avagy az 1848-ki törvények Szerém, Pozsega és Verőce vármegyét nem *magyar vármegyéknek jelentik-e ki,* — és ezek a törvények oly Horvátországot ismernek-e, mint a milyennel ma kell küzdenünk?

Ez a párt Magyarország függetlenségét írja fel zászlójára s hazánk összekapcsolását Ausztriával csak a personal-unióra akarja szorítani; a magyar államesmének akar szolgálni; a magyar hadsereget életre szólítani stb. Nincs kétség, hogy Magyarország függetlensége oly cél, melynek elérése minden igaz hazafi legjobb tehetségével áldoz, mely nemzetünk emelkedésének előfeltétele, és mely csak akkor fogja elveszteni varázserejét, ha a politikai morál lejtőjén még mélyebbre süllyedünk. Ámde ha a haza függetlenségét írja fel zászlójára e párt (és nemcsak ez a párt), nem kell-e mindenekelőtt oda törekednie, hogy az ország integritását helyreállítsa? Erről azonban az egész programmban szó sincs. Ott még mindig oly haszontalan frázisok szerepelnek, mint a „testvéries viszony", „testvéries kéznyujtás", „kiegyezési javitások", „a társországokkal való viszony javulása" stb. stb. Az ilyenekkel még egy verebet sem csalunk le a háztetőről. Azt kellene hinnünk, hogy a szélsőbaliak hallásukat és látásukat teljesen elvesztették a mult esztendő óta, és általában azóta, hogy a horvátok oly szépen tudják Deák Ferenc remek (?) kiegyezését a maguk hasznára fordítani.

Ha van bátorsága a pártnak szembe szállani a bécsi nem-

zetellenes áramlattal, akkor legyen bátor a Dráván túl lévő — nem testvéreinkkel —, hanem ellenségeinkkel szemben is Magyarország integritását komolyan hangsulyozni. A nélkül nincs magyar állameszme.

Mire vár még a párt? Az általunk idézett pont, mely a kiegyezés eshetőleges megváltoztatását pengeti — mert valóban komolyan nem hangzanak az illető szavak — ezt az eshetőséget a horvátok további rosz magaviseletétől teszi függővé. Vajjon milyen tapasztalásokat akar még tenni a szélsőbal e részben? Nem elégli még nemzetünknek a horvátok általi meggyaláztatását, minden csak nem tisztességes alakban?

Valóban, a ki nem féltékeny nemzetének becsületére, az ne álmodozzék hazája függetlenségéről. Ily magasztos cél elérésére csak azok vannak hivatva, kiket a legnemesebb lelkesedés, a legtisztább politikai erény buzdít. Csak azok vannak hivatva, a kik nem a pártért élnek, hanem a hazáért. Félünk attól, hogy a szélsőbal ezúttal is felcserélte e két eszmét, és ezt azért mondjuk, mert a programm azon pontja, mely a nemzetiségek közti szabad versenyt emlegeti, azon korból van átvéve, a midőn a szélsőbal a legjobb egyetértésben élt a nemzetiségekkel, dacára, hogy magát a legmagyarabb pártnak tartotta.

Önök szeretik magukat Kossuth híveinek vallani. Ám vessék hát fel, mint ő azt a kérdést: hol van hát ez a Horvátország?

Ha lámpával átkutatjuk a Dráva és át a Száva közét, nem fogunk egyebet találni kelet felé egész Belgrádig, mint három vármegyét, melyet a törvény magyar földnek nevez, — nyugot felé pedig oly tartományt, melyet a történeti konfuzió és hamisitás még a mult század végeig csak Szlavoniának nevezett el. Ámde kérdem, hol van az a törvény a kiegyezés előtti időből, mely azt határozná, hogy a Dráva-Száva közti Magyarországból egy uj tartomány, egy a történetben ott nem ismert Horvátország alakíttassék?

Mi törvényeket hozunk, midőn célszerűnek találjuk valamely vármegye határait megváltoztatni, vagy valamely falut egyik vármegyéből a másikba átkeblezni; de egy uj Horvátország alakítására nem hoztunk törvényt, ez a hátulsó kapun alattomosan csuszott be.

A mily alattomossággal jött létre ez az uj ország, olyannal akarja magát fentartani, sőt rovásunkra még tovább is terjeszkedni.

Az ilyen ellenséggel nem boldogulunk titkos kézszorítás segégélyével, nem egyetértő szemhunyorítással; az ilyennek *meg kell tagadni a létjogát.*

A szélsőbal, ha hazafias párt akar lenni, miben nem kételkedem, ne egyedül a mostani kormányzatot vádolja, mely ugyan elég hibát követett el, hanem vádolja magát is, a többi pártokat is. Mindnyájan az állameszmét hordták szájukban, tényleg pedig ezen állameszme megrontóinak kedveztek, azok malmára hajtották a vizet.

Magyarország függetlensége minden programmban addig üres szó, míg a föderalizmus utolsó vára a Dráván túl el nem esik és Magyarország integritása valósággá nem válik.

34.

Gróf Apponyi Albert és a horvátok. — Jozipovich Imre. — A rokonszenv és tisztelet fajai. — Phaedrus. — Erkölcsi visszahódítás, hatalmi eszközök. — Praemiumok a lázadásra. — A magyar alkotmány megkedveltetése. — Fictiók az integritási kérdésben. — Elszakadási törekvés 1848 óta. — A horvátok fölénye. — Ismét Jozipovich. — Hol pártolják a magyar kormányt. — Montenegrói példák. — Mit tartanak a horvátok csapásnak.

Budapest, 1884. február 10-én.

Magyarország ujabb történetében jó hangzású név a Jozipovich. E név egyik hordozója, Jozipovich Imre, február 8-án azt kérdezte az országgyűlésen gróf Apponyitól, mik azok az engedmények, melyeket a horvátok, szavazatuk árán, a kormánytól kaptak.

A szóváltás, mely erre támadt, igen érdekes volt. Gróf Apponyi, ki már azelőtt a horvát állapotok tarthatatlanságát hirdeté, ki még a február 7-iki ülésben élesen kárhoztatta a kormány politikáját a horvátokkal szemben, ki fájdalmas hangon constatálta, hogy Horvátország politikai súlya ma nagyobb, mint Magyarországé, és megjegyzé, hogy Magyarország már nem tud akarni, gróf Apponyi tehát az engedményárra nézve mérséklő

választ adott, kijelentvén, hogy azon imputációt, mintha az ő politikája a „Horvátország“ és Magyarország közt létre jött pactum conventumnak bármely (!) pontban való megsértésére, a Horvátország által nyert akár területi, akár állami jogosítványok megcsonkitására vezetne: határozottan visszautasítja. Szavait pedig azzal vezette be, hogy rokonszenvvel viseltetik Horvátország és a horvát képviselők iránt.

Mi sem táplálkozunk ám csupa gyűlöletből, és azért a nemes grófnak hibául nem rójvuk fel az ő rokonszenvét; ámbár akkor, midőn „Horvátországban“ mindent, a mi magyar, legádázabb gyűlölettel üldöznek és Magyarországot naponkint minden bajuk kútforrása gyanánt mutatják be a népnek, az ilyen rokonszenv kissé érthetetlen.

Lehet tisztelni az ellenséget is, de bajosan hiszem, hogy rokonszenvezni lehessen vele. Lehet rokonszenvezni egyes, akár magán-, akár a közéletben feltünő horvát születésü férfiakkal, ha arra érdemesek, de megint nem értjük, mikép lehet rokonszenvezni azon összeséggel, melyet ma Horvátországnak neveznek és mely csak nem félszázad óta hazánk ellenségekép viseli magát.

Sokkal inkább tiszteljük a nemes gróf fényes tehetségét és hazafias intencióit, hogy sem kötelességünknek ne tartanók, kisérletet tenni annak megértésére, vajjon hogyan gondolja ő a horvát kérdés megoldhatását. Elismeri, hogy „Horvátországban“ a dolgok oda fejlődtek, hogy az állapot, mely ott létezik, ezen tartomány morális elvesztésével és morális visszahódításának szükségességével jelezhető csak.

Gróf Apponyi kijelenti, hogy a kiegyezés alapján áll, mely Magyarország és Horvátország összetartozandóságát és elválhatlanságát mondja ki.

Igaz, a kiegyezésben ez ki van mondva; de miután Magyarország érdekei és jogai semmi más módon nincsenek biztosítva, e paragrafusról bizvást azt mondhatjuk, mit Phaedrus mond egyik meséjében a szép lárváról: „cerebrum non habet.“ A paragrafus csak fikció. A valóságos hatalom tényleg a horvátok kezében van, oly annyira, hogy Apponyinak szava, mely a Dráván túlt csak tartománynak nevezi, bizonyosan rosszul esik nekik, a kik a Magyarországgal való paritást követelik.

Még arra tán lehetne Horvátországban embereket találni, a kik a frázist Szent-István birodalmának egységéről megtürnék egy obskurus paragrafusban, ha különben átengednők nekik az egész Drávántúlt; tűrnék addig, míg Miskatovich álmai a valósulás küszöbére érnek. De lelkesülni, küzdeni e frázisért nem fog ott senki.

Mi magyarok ép azért, mert e frázist túlbecsültük és a lényegnek megtartásához nem értettünk, a horvát tartományt nem csak erkölcsileg, de ténylegesen elvesztettük. Az „erkölcsi visszahódítás“ kisérlete azért nem is fog célra vezetni.

Az erkölcsi visszahódítást értette-e gróf Apponyi, midőn azt panaszolja, hogy Magyarországnak nincs már oly akarata, melyet minden *hatalmi eszközeinek* alkalmazása, *egész erejének* latba vetésével érvényesíteni tudjon, a mint ez önérzetes nemzethez illik!? — Nem tudjuk, de kételkedünk benne, mert midőn a hatalmi eszközöket emlegette, bizonyosan keblére nehezedett az a tapasztalás, hogy a kik csak az elszakadási vágytól vezéreltetnek, azok nem fogékonyak a háladatosságra. Megsokallotta bizonyosan ő is, hogy mi minden horvát zavargásra, minden rakoncátlanságra praemiumot tűzünk ki, vagy inkább adunk meg; és midőn a fennebbi szavakat mondá, nehezen érzett magában reménységet, hogy szép szavakkal oldjon meg egy közjogi viszályt.

Ha nem úgy értette a nemes gróf fent idézett szavait, akkor ezek csak annyit érnek, mint Deák Ferenc szavai, midőn azt mondá: „Meg kell kedveltetni a magyar alkotmányt az idegen nemzetiségekkel.“

Megrótta a nemes gróf a kormányt azon végzetes politikájáért, melyet „Horvátország“ irányában követett, helyesen, de nem jogosan, ha beéri, hogy a kiegyezés elvileg, címzetesen, vagy tiszteletbelileg hirdesse Magyarország és Horvátország összetartozandóságát, míg tényleg a kiegyezés bő forrásául szolgál a horvátoknak az állam integritását veszélyeztető törekvéseik valósítására. (Persze, Apponyi megint erkölcsi integritásról beszél és nem az állam integritásáról.)

Ily fikció fentartására, mint az állam részeinek összetartozandósága, nem érdemes nógatni a kormányt; erre nem szükség az állam összes hatalmi eszközeinek latba vetése.

35.

A horvátok és az országos kiállítás. — A zágrábi kereskedelmi kamara. — Lehetünk-e magyar nemzet? — Berlin földrajzi ismerete. — Zágráb-Bihacs. — Horvát-Magyarország. Közös Zrinyi, közös Jellacsics. — Mikor olvad a magyar szíve. — III. Rikhárd király.

Budapest, 1884. február 20-án.

Nem közjogi kérdés fekszik most előttünk, hanem a horvátok egy uj szeretetreméltósága, a milyenekben ők kifogyhatatlanok.

A zágrábi kereskedelmi és iparkamara azt határozta, hogy a budapesti országos kiállítás horvát bizottságába nem küld képviselőket, más szavakkal, megtagadja részvételét az 1885. évi magyar országos kiállításban.

Az ő dolguk, mondhatnók; mert akár jönnek a horvát kiállítók, akár nem, ez ugyan a dolog lényegén keveset fog változtatni. A mi bennünket érdekel, nem egyéb, mint az ellenszenv, melylyel a magyar név ellen viseltetnek. Már itt nem mondhatják, hogy valamikép a „kiegyezést“ megsértettük, itt tisztán és leplezetlenül az bántja a drávántúliakat, hogy mi Magyarországon magyarok akarunk lenni. Nem elégszenek meg azzal, hogy a magyar címereket Zágrábban üldözik, most már arra is vállalkoznak, hogy a magyart saját házában és hazájában megtámadják.

Emlékszünk az 1861. évi vitákból a nemzetiségi képviselők azon animozitására, melylyel azon kifejezés ellen „magyar nemzet“ kifakadtak, valahányszor ez a felirati javaslatokban vagy másutt előfordult. Ők azon kifejezés helyett mindig „Magyarország képviselői“ formulát kivántak használni. Valami hasonló szellem sugalmazhatta azt a kamarai tagot is Zágrábban, a ki azt a megjegyzést tette, hogy a törvényhozás elmulasztotta megállapítani azt, hogy a kiállításról szóló törvény a Szent-István koronája minden országára nézve érvényes.

Mi ebből a nyereség a horvátokra nézve? Nem kevesebb, mint hogy ők nem foglaltatnának benn Magyarország geographiai fogalmában. És midőn ők azt kivánják, valóban nagy áldozatot

hoznak nekünk, mert igen jól tudjuk, hogy nekik Szent-István koronája sem kell, mert ez a magyar állameszmét képviseli. Mi sem tartjuk ezt az utóbbi kifejezést szerencsésnek, a helyes diplomatikai kifejezés ez levén: „magyar szent korona.“ Az ilyen körülírásoknak, melyeket költőknek meg lehet engedni, mindig megvan a maguk baja. Azt a gyanút ébresztik, hogy valamit takargatni akarunk, valamit kimondani nem merünk. Vétkeznek az őszinteség ellen, mert feltehető, hogy az ilyen kifejezéseknek kedvező alkalommal önkényes magyarázatot adni akarunk. A horvátoknak más siboletjük van. Ők visszafelé is hamisítják a történetet és az Árpádokat horvát-magyar királyoknak nevezik, valamint most horvát-magyar törvényhozásról, horvát-magyar kormányról, horvát-magyar tengerpartról, horvát-magyar koronáról beszélnek.

Pedig mindez csak öntudatos, vagy jóhiszemű ámítás. A való az, hogy Magyarország határai ott vannak, hol a Száva hömpölygeti hullámait, és ha vannak is ez idő szerint kivételes helyzetek ott a Dráván túl, azt ne felejtsük, hogy azok a mi mulasztásunk, rövidlátásunk és erélytelenségünk bűnei.

Midőn először látogattuk Zágrábot, egy ottani hivatalba ily címzésű levél jött Berlinből: zu Agram in Ungarn. Nagyon mulatságos volt azt a felháborodást látni, melyet a porosz földrajzi ignorantia előidézett és a sajnálkozást a fölött, hogy még az „intelligencia metropolisá“-ban is annyira hátra vannak. Pedig az ismeretlen levélíró eltalálta a valót, és hihetőleg az lesz általában a külföld nézete a horvátok lakta föld földrajzi helyzetéről.

Újabb időben, fájdalom, nagy anarchia uralkodik az eszmékben, ma a horvátok már elfelejtették, hogy nem Zágráb, hanem Bihacs az ő fővárosuk; de elfelejtettük még inkább mi, kik annyira önfeláldozók vagyunk, hogy ma-holnap tán valóban elhiszszük, hogy ez az állam nem Magyarország, hanem „Horvát-Magyarország“.

Mindez azért van, mert — mint Apponyi mondá — Magyarország már akarni sem tud.

A horvátok különben oly jó politikusok, — sokkal jobbak mint mi, — hogy ha abban kivételt tapasztalunk, ez őszinte csodálkozásra indít. Igy vétkeznek most következetes politikájuk ellen, midőn nem sietnek feltétlenül a magyar kiállításban

részt venni. Hisz mily gyönyörű alkalom nyílnék nekik hóditani a magyar társadalomban! Nem tudják-e még annyi tapasztalás után, mikép lehet a magyart megnyerni? Legyenek csak a horvátok oly nagylelkűek — legalább ildomosságból — megengedni, hogy Zrinyi nem kirekesztőleg horvát, hanem magyar-horvát hős, magyar részről mindjárt megkapják az elismerést, hogy Jellasich horvát-magyar, közös hős volt. Tartózkodjanak legalább addig, mig vendégeink, gorombaságokat osztogatni es meglátják, mily olvadékony a magyar és mily kész a fraternizálásra. Poharazás közben többet vívnának ki a horvátok, mintha az egész zágrábi csőcseléket talpra állitanák.

Shakespeare III. Richardja egy királyságot igér egy lóért. A magyarok a lovat se kapnák az elveszett királyságért. Ez volna a különbség a költészet és történet közt.

36.

Perspectivák. — Mikor kérdezik a titkos tanácsost? — Alkotmányon kivüli befolyások. — A veszély dörgése. — Tisza és a sajtószabadság. — Gladstone vereségei. — A történetirók. — Merv meghódolása. — Az államiság fikciója.

Budapest, 1884. március 11-én.

Egy hirneves egyházfejedelmünk nem rég érdemei elismeréseül titkos tanácsossá kineveztetvén, Bécsbe ment, hogy a kitüntetést megköszönje. Ekkor történt, hogy a főudvarmestertől azt kérdezvén, vajjon mint titkos tanácsosnak mi a teendője és feladata, oly választ nyert, hogy ezzel ne igen töprenkedjék, mert a dolog igen egyszerű. Mindenek előtt jegyezze meg: hogy tőle soha semmiféle tanácsot nem fognak kérni.

Valóban igen egyszerű; és ha a titkos tanácsosoknál igy áll a dolog, képzelhetni, hogy még inkább áll az minden egyébnemű tanácsosokra nézve.

A kikre a döntő körökben hallgatnak, azok nem viselik a tanácsosi címet, még a „korona tanácsosai“ a miniszterek sem dicsekedhetnek mindig, hogy tanácsuk elfogadhatónak találtatott volna.

A parlamenti életben sokszor hallottunk felszólalásokat

„alkotmányon kívüli befolyások“ ellen, melyek ellen nem őrizhetők és melyek a nemzet érdekével nem állanak öszhangzásban. Sokszor a felsőbb katonai körökre mutattak, sokszor más osztályokra és tényezőkre. A közélet emberei érezték, hogy helyzetük kényelmetlen és hogy egy megfoghatatlan hatalommal állnak szemben.

Ha mindez így van, és ha a legnemesebb törekvés, és buzgóság nem számolhat kedvező eredményekre, ha a nemzet jövőjének garanciái mindegyre fogynak, akkor az a kérdés merül fel, vajjon ki vállalkozék a nemzet tanácsosává, kinek van erre hivatása, kinek van megbízása?

Erre azt feleljük: *mindenkinek*. Mindenki, a kit igazi hazafiság lelkesít, és önzés nem vezérel; a ki nemzete jövőjeért tud komolyan aggódni; a kinek szemét a mindennapi élet tünetményei nem káprázatják, minden ilyennek hivatása és megbízása van arra, hogy a nemzet tanácsadója legyen.

A gondolat, hogy tanácsunkat nem kérik, nem élnek vele, ne zsibbaszsza meg tevékenységünket. Mégis van különbség köztünk és a titkos tanácsosok közt.

A hajós a Niagara folyón mértföldekre hallja a zuhatag dörgését, még nem érzi a vizesés óriási vonzerejét hajójára, melynek hatalma köréből hiába iparkodna menekedni, de hallja a veszély dörgését, és ezt erős intésnek veszi.

Politikai életünkben is azon stádiumba értünk, hogy a közeledő veszély dörgését hallhatjuk, legfőbb ideje, hogy hajónkat biztos révbe mentsük, mert mindenünket, nemzetünk létét hordja magával.

A niagarai hajós, ha a zuhatag vonzerejét érzi, leteszi rudját, mert sorsa el van határozva, ez ellen hiába küzd. Annyira, hála az égnek, még nem vagyunk. Megvan a sajtószabadság, megvan a szabad szó. Alljanak tehát elő a nemzet tanácsosai, és mutassák ki a követendő irányt.

Ne az legyen kirekesztőleg a kérdés, hogy Tisza Kálmán szabadelvű ember-e, vagy nem; kormányzatának hibáit nem hallgattuk el, de addig, a míg a sajtószabadsághoz nem nyúl, az ő szabadelvűségében nem kételkedünk. Igaz, fenyegetőzött egypárszor, hogy a sajtót megszorítja, — de nem tette.

Hogy mire juthat egy nemzet, midőn kormánya a veszély

előtt szemet húny és mindent szépíteni akar; midőn bölcs politikának hirdeti azt, a mi a nemzet megaláztatására vezet; és midőn magunkat ámítva az ellenséggel úgy bánunk, mintha legmegbízhatóbb barátunk volna, — ezt mutatja Gladstone példája. Vereség, megaláztatás, országvesztés mindenütt — és dacára annak, a világgal el akarja hitetni, hogy az ő politikája az angol nemzet érdekében a legjobb.

Mire vár ő és mire várunk mi, hogy az ellenkezőről legyünk meggyőződve?

Vajjon micsoda tanácsot adna Tisza mint miniszter Bécsben, ha tapasztalná, hogy ott Magyarországba Taaffe politikáját akarnák áttültetni; ha látná, hogy Magyarországon nem akarnak nemzeti politikát érvényre juttatni és hogy inkább a horvát tábornokokra, mint ő reá hallgatnak? Nincs rá feleletünk. De annyi bizonyos, hogy nem jól használja fel a válságig még rendelkezésünkre álló időt.

A történetíró sokszor talál analogiákat, ha nem keresi is; és ez az analogiák feltalálási képesség, belőle, egy visszafelé néző prófétából, bizonyos fokig előrelátó prófétát csinál. A koronás királynak dalmáciai utazása után nem sokára bekövetkezett Boszniának okkupálása. Jelenleg a koronaherceg és fenséges neje készülnek utazni a szomszéd keleti országokba. Tegyük fel, hogy valamint Merv törzsökei önként felajánlották hódolatukat Oroszországnak, ott a szláv keleten is valami hasonló történnék. Meggondolta-e a miniszter ur, hogy ily eshetőség feltevése mellett, mi hasznát vennők mi a „Szt.-István koronája"-féle fikciónak, ha egyéb védelmünk nincs? mi szerepre volna hivatva Horvátország és hová lenne államiságunk? Magyarország elmerülne a kombinációk tengerében. Akkor aztán nem volna, a ki megünnepelje a milleniumot.

Nem irunk történetet, hanem a konjekturák terére léptünk. A politikus, ki azt nem teszi, intézkedéseivel, készülékeivel mindig el fog késni.

És még egy szót. Vigyázzon a kormány „Horvátországra."

37.

Abrándok a horvát politikában. — Guizot. — A horvát-magyar államtanács terve. — Zsivkovics. — Alabama-kérdés. — A magyar alkotmány egysége. — „Még nem érkezett meg ideje.“ — Oláh Miklós érsek. — A Dráva-Száva köze. — Horvátok nagy hangja. — Taafe politikája. — Nem elég a jog platonismusa.

Budapest, 1884. április 21-én.

Semmi sem veszti el biztosabban a nemzeteket mint az, ha szavakkal és látszattal fizettetik ki magukat.

Guizot ezen mondata jutott eszembe, midőn a Pesti Hirlap f. é. 107. számában a „Társország vagy kapcsolt rész?“ cimű vezércikket olvastam. Igen becses, igen alapos cikk az. De van egyetlen pontja, mely veszélyessé válhatnék, ha nagyobb körben meggyőződéssé emelkednék, a mitől azonban egyelőre nem kell tartani.

Azt irja ugyanis a tisztelt cikkező: „A mire szükségünk van, az egy államtanács, vagy birodalmi törvényszék a horvát és magyar hatóságok közt támadó összeütközések elintézésére s a magyar állam ellen elkövetett bűntettek megbüntetésére.“

Ez az eszme nem új. Zsivkovics János, horvát osztályfőnök, ezt már a kiegyezés idején formulázta. Ő is ilyen államtanácsot hozott javaslatba, melyről kivánta, hogy elnöke egy évben magyar, másik évben horvát legyen, — és hogy felváltva majd Budapesten, majd Zágrábban tartsa üléseit. Valóságos állandó nemzetközi areopag.

Zsivkovics indítványát nem azért tette, hogy „a magyar állam ellen elkövetett bűnök megfenyíttessenek,“ hanem hogy a horvátok sérelmei orvoslást találjanak. A horvátok tehát vádlottak és bírák lettek volna egy személyben.

Lett volna gondjuk a horvátoknak, hogy ezen államtanácsnak bő dolga legyen mindig.

Erre soha, de soha nem szabad ráállanunk és ezen eszme ellen teljes erőnkből kell küzdenünk. Midőn Északamerika és Nagybrittania közt az Alabama-kérdés felmerült, akkor gondoskodtak arról, hogy a viszály fölött egy magasállásu forum, mint arbiter döntsön. — De itt két önálló, hatalmas államról van szó,

nálunk pedig nem ilyen eset forog kérdésben, hanem csak arról van szó, hogy a hazának egy része engedelmességre kényszeríttessék a törvények és az alkotmány iránt. A mit ma Horvátországnak neveznek, az *nem egyéb mint fikció*, sőt bitorlás. Az pedig nem változtat a dolgon, hogy a fikció és bitorlás évszázadok óta tart.

A fentebbi javaslat paritást hozna létre Magyarország és az úgynevezett Horvátország közt, és ez oly eredmény volna, melynek Starcsevicsék is tapsolnának. Soha! Magyarország a Száváig és Kulpáig terjed és ennek határában a magyar állam fennállása óta csak *egy* alkotmány létezett, mindig, és csak egy lehetséges ezentúl is, — a magyar. Az ez ellen elkövetett bűntetteket *csak egy forum fenyítheti meg — a magyar kormány.*

Szakítsunk valahára a fikciókkal. Lehet, hogy a drávántúli titánok még soká fogják feszegetni, mi módon lehessen az úgynevezett közjogi kapcsot tágítani; lehet hogy követeléseik kimeríthetlenségével még tovább fognak csodálkozást gerjeszteni; állítólagos sérelmeket pengetni; inveszticiókra a mi pénzünkön igényt emelni; gyanúsítani bennünket azzal, a mit maguk sem hisznek; a népet lázítani; az anarchiával szövetkezni; bizalmi férfiakat Romániába küldeni; és minden türelmetlenség mellett, melyet szerbek és más vallásúak ellen elkövetnek, a szabadságszeretők allurjeiben tetszelegni.

Értjük a dolgot, és intézkedéseinket e szerint teszszük meg.

A legjobbak, legmérsékeltebbek közülök csak annyiban térnek el az ultráktól, hogy azokat csillapítják, „mert még nem érkezett meg az idő álmaik valósitására.“ Tehát csak azért!

Ezek ellenében mi pedig kijelentjük, hogy minden foltozgatás az úgynevezett kiegyezési törvényen nem segít a bajon és nem szünteti meg a majd titkos, majd leplezetlen aspirációkat. Mi tehát Magyarország integritását akarjuk visszaállítani.

Oláh Miklós, a hires esztergomi érsek és királyi helytartó, még igen jól tudta, hogy a Dráva-Száva köze magyar föld, és azért Horvátországot és Boszniát a Száván túl fekvőnek hirdeté. A kir. helytartó, és a XVI. század egyik kitünő államférfia nem polemizált, nem politikai párttal küzdött, nem irányzatos dolgozatot irt, hanem tárgyilagos munkát, mely történettudományunk egyik becses forrása.

A sok közül, kikre hivatkoztunk, és kikre még hivatkozhatnánk, ma csak ez az egy idézés.

Tudjuk, hogy a horvátok egy egész könyvtárra se hederitenek, még ha egész tartalma is azt bizonyítaná, hogy a Dráva-Száva köze nem Horvátország, hanem — ha úgy tetszik — a horvátok hazája magyar földön.

De hát aztán mit vesződünk azzal, hogy őket kapacitáljuk? mit törődünk azzal, hogy a zágrábi gyülés miféle közjogi határozatokat hoz? A bánt felelőssé akarja tenni; felelős kormányt akar saját kebléből keletkeztetni! Hát még mit? Nem parancsolja-e, hogy a külföldi hatalmasságok követei is jelen legyenek?

Ne higyjük, hogy koncessziókkal a magyar állameszmének híveket szerzünk a Drávántúl — ellenkezőleg, *a koncessziók politikája hazánk e részét mind jobban elidegeníti tőlünk.* És midőn a tapasztalás mindennap azt tanusítja, hogy ez így van, kérdem: illdomos, politikai, sőt megengedett dolog-e, az állameszme rovására és nemzeti létünk rovására koncessziókra még csak gondolni is?

A horvát aspirációk forrása a föderalizmus; az pedig a monarchia dekompoziciójára vezet. Csak Taaffe politikája lehetett oly botor, hogy már elhaló nemzetiségeket ujra felélesztett pézsmával, de most van ám köszönet benne. A jövő eseményekkel szemben ez a legroszabb politika, és azért Magyarország érdekében minél jobban kerüljük azt.

Ne elégedjünk meg azzal, hogy a Dráva-Száva köze a magyar szent korona alá tartozik, azzal a mai gyakorlati világban egyetlen ágyut sem lehet elsütni. Ne vitatkozzunk a felett, vajjon bizonyos részek társországoknak, vagy kapcsolt részeknek nevezendők-e; midőn Mátyás király előtt és utána és alatta a partes subjectae kifejezés is használatban volt. Mind a három formula különállási eszmét foglal magában, és azért részemről helytelennek tartom, legalább a mennyiben azt a Dráva-Száva közére akarják alkalmazni.

A legtágabb szabadsági intézményeket kell biztosítani törvényeinkben és állami hatalmunk által Magyarország minden polgárának, kivétel és megszorítás nélkül, — de horvát címzetes testvéreink engedjék meg, hogy mi őket is *csak magyar honpol-*

gároknak akarjuk tekinteni és hogy ennélfogva nekik külön praemiumot nem kivánunk, nem is fogunk adni azért, mert nekik tetszik a fesztelenség legutolsó határán is túllépni.

38.

A „separatum corpus.“ — Fiume címere. — Mária Terézia 1779. évi diplomája. — Fiume közjogi állása. — A magyar államcímer.

Budapest, 1884. május 8-án.

Ismeretes dolog, hogy már sok évvel azelőtt az országgyülésen azon indítvány tétetett, hogy Magyarország állami és külön címere történetileg és heraldikailag helyes módon megállapittassék, és törvény által szentesittessék. Az országgyülés saját kebléből e célra bizottságot küldött ki, mely javaslatát benyujtotta és mely alapul szolgált a szakkörök további nyilatkozatainak. — E tárgyhoz szóltak az országos levéltár igazgatósága, és a magyar heraldikai és genealogiai társaság; végre a belügyminiszterium a magyar tudományos akadémiát is felszólitotta véleményadásra.

Bennünket ez ügyben ma csak a fiumei kérdés érdekel, a mennyiben ez a magyar államcímerrel áll kapcsolatban. Az akadémia a belügyminiszterium felhivását a történelmi bizottsághoz tette át, a mely a kérdéssel folyó évi április 4-én foglalkozott és határozatot is hozott, mely sok tekintetben érdekes.

Ugyanis a történelmi bizottság egyhangúlag magáévá tette a heraldikai és genealogiai társaság tervezett államcímerét, de a mennyiben abba Fiume címere is felvétetett, a bizottság véleménye megoszlott, minthogy a tagoknak épen fele a fiumei címernek felvételét, a másik annak kihagyását tartá helyesebbnek. A bizottsági elnök szavazata döntötte el a kérdést oda, hogy a fiumei címer a magyar államcímer kiegészitő részét tegye.

Nagyon csalatkoznék az, ki a vélemények ezen megoszlásából azt következtetné, hogy az akadémikusok közt Fiuménak hovátartozandósága iránt kétely forog fenn. A mit az akadémia, mint tudományos testület, melynek működéséből a politika ki van zárva, nem mondhat, azt elmondhatja a magán ember saját nevében.

A bizottsági többség attól tartott, hogy ha Fiume címere az államcímerből kihagyatik, ez oda volna magyarázható, hogy Fiumét a horvátoknak akarjuk kiadni. A bizottság kisebbsége álláspontját egy külön véleményben fejtegette, mely szintén a kormánynak fog felterjesztetni, és mely senki által kétségbe nem vonható történeti érvelésekkel él.

Ha vizsgáljuk — úgymond a külön vélemény — mi adott okot arra, hogy a fiumei címer is az államcímerbe felvétessék, azt nem találhatjuk másban, mint Mária Teréziának 1779. április 23-án kelt diplomájának egyik fontos helyének félreértésében. Az idézett diploma ugyanis azt írja: primo urbs haec commercialis Fluminensis sancti Viti cum districtu suo, *tamquam separatum sacrae regni Hungariae coronae adnexum corpus* porro quoque consideretur, atque ita in omnibus tractetur. Itt először fordul elő az a kifejezés. Fiuméról, hogy ez saparatum corpus regni Hungariae coronae és azt oda magyarázzák némelyek, mintha Fiuménak hasonló közjogi állása volna, mint Horvátországnak és Dalmáciának, avagy bármely tartománynak a birodalomban.

Ezt a különvéleményezők határozottan téves felfogásnak nyilatkoztatják, mely sem Fiume multja, sem a későbbi leiratok és törvények által nem igazoltatik.

Soha a nemzetek történetében valamely tartománynak önállóságát ily szóval, mint separatum corpus nem fejezték ki és ha Mária Teréziának szándoka lett volna Fiumét autonomisztikus szempontból Erdélylyel, Horvátországgal stb. paritási helyzetbe hozni, e célra bizonyosan megfelelőbb szöveget alkalmaz. Hogy ez utóbbi törekvés nem áll szándokában, bizonyítja az általunk idézett diplomának folytatólagos szövege, mely így hangzik: neque cum alio Buccarano, velut ad regnum Croatiae ab incunabulis ipsis pertinente districtu ulla ratione commiscentur. Ezzel világosan mondja a nagy királyné, hogy mit jelent a separatum corpus. Jelenti t. i. azt, hogy Fiume városát és kerületét nem szabad a szomszéd Buccari területével, mely Horvátországhoz tartozik, összeelegyíteni, — és miután Fiume különben is horvát területtel van körülvéve, és a legközelebbi magyar vármegyékkel közvetlenül nem érintkezik, azért a fiumei terület separatum corpus, azaz, mint hasonló alkalommal mondani szoktuk: magyar enclave.

Fiume nem is tarthatott igényt közjogi önállóságra, mert midőn a velencei köztársaság oltalma alatt állt, e köztársaság politikája, ily önállóságot nem engedett fejlődni. A XVI. században pedig Fiume a krajnai hercegséggel lépett szorosabb összeköttetésbe, Grácból kormányoztatott és magnifica communitas terrae fluminis S. Viti címet viselt. E kifejezés oly municipalis szabadságra vall, mint milyent nálunk a szab. kir. városok birnak, de többre alig. Vármegyék és városok nálunk is saját címerrel birnak, de azért azoknak nem adunk helyet az államcímerben.

Igaz, hogy Mária Teréziának idézett diplomája Fiumét a magyar szent koronához csatolja vissza és ebből az a kérdés merülhetne fel, hogy ámbár a diploma Fiumét határozottan kiveszi Horvátország területéből, azt még sem egyenesen Magyarországhoz csatolja vissza, hanem inkább a magyar szent korona birodalmához. De ily helyzet, hogy valamely önálló politikai élettel nem biró terület se az anyaországhoz, sem a kapcsolt részekhez ne tartozzék, szinte érthetetlen. Későbbi törvények meg is adták a diploma e pontjának félreérthetlen magyarázatát; így az 1807. évi törvény 4-ik cikke, — még pedig hivatkozással Mária Terézia diplomájára, — azt mondja, hogy Fiume Magyarországba van bekebelezve (incorporata), és hogy *ennek* országgyűlésén vesznek részt Fiume kormányzója és követei. Igy értelmezte a törvényt I. Ferenc király is 1808. augusztus 19-én a horvát rendekhez intézett leiratában.

Vajjon ha valamely területről az mondatik, hogy az országba bekebelezve (incorporálva) van, maradhat-e fenn kétség, hogy a bekeblezett rész nem bir önálló politikai léttel, hanem az anyaország területével azonosult?

Ha Fiuménak önálló politikai multja és jelene volna, vajjon mi a fiumei tartomány neve? hercegség, őrgrófság, bánság, fejedelemség? és ha Fiume bármily fokozatú és rangú provincia volna, nemde, hogy ez esetben az uralkodó fejedelem címeiben is találnók annak kifejezését? De a király címeiben Fiume nem fordul elő, csak azért, mert a magyar corpus separatumnak ott nincs helye, tehát az államcímerben sem.

Maguk a horvát rendek sem tulajdonítottak Fiuménak közjogi állást, mult századi felterjesztéseik inkább azt feszegették,

vajjon Fiume a régi Vinodol, vagy az ephemer életű Szeverin vármegyéhez tartozzék-e.

Fiume, mióta a történet biztos nyomokon jár, csak uradalom volt, magánbirtok, mely mint ilyen, osztrák főhercegek tulajdonába is került. Nevezték kapitányságnak, nevezték kormánykerületnek, tengerpartnak, — mintha hajdu kerületről, vagy jászkun kapitányságról szólnánk. Maga Fiume városa az 1790. országgyűlés alatt: „Flumen caput hodiernae Liburniae" címezé magát, és ha Liburnia határait nem nyomozzuk is, de annyit mégis bizonyítanak e szavak, hogy Fiume magát valamely más provincia álladékának tekintette.

Ha tehát I. Lipót 1659. június 6-án Fiumének saját címert adományozott, az olyan volt, mint bármely más város vagy vármegye címere, mely az államcímerbe való felvételre nem tarthat igényt. De erre szükség sincs, mert a fiumei címernek ily kitüntetése egy ujabb lépés volna a foederalismus terén, melyet pedig kerülni Magyarország konszolidációja kívánja.

A címerről még megjegyzendő, hogy annak adományozását úgy a mint ma ismerjük annak rajzát, maga Fiume (Judices et Communitas Civitatis Fluminis Sancti Viti) kérelmezte, és ily módon adományozta azt I. Lipót fentidézett diplomájával. Sem a kérelemben, sem az adományban legkisebb célzás sincs arra, mintha a Communitas et Civitas Fluminis Sancti Viti más volna közjogi szempontból, mint akármely magyar municipium.

Az itt ismertetett különvélemény tehát tagadja a történeti jogosultságot arra, hogy a fiumei címer a magyar államcímerbe felvétessék, természetesen még inkább helyteleníti azt, hogy a „társországok" címereiben találjon helyet, ha netán arra való hajlam mutatkoznék.

Miután az országgyűlési bizottság annak idején a fiumei címernek az államcímerbe való felvételét javasolta, ezt azon államcímerben megtaláljuk, melyet ő felsége a király 1874. év február 9-én kelt legmagasabb leiratával elfogadott, melyet a belügyminiszterium ugyan ez évi 42,853. számu rendeletével közzé tett, és mely azóta közhasználatban van.

Törvényalkotásról lévén szó, még eddig nyilt kérdés előtt állunk, és az okadatolt vélemények még nem késtek el.

Reméljük ennélfogva, hogy a honatyák méltányolni fogják azon okokat, melyek a néhány év óta használt államcímer módosítása mellett szólnak.

39.

A horvátok és a magyar állami érdek. — A tartományi gyülés kisérlete a Starcsevics-párt ellen. — Trialismus. — Kiegyezés 1868-ban. — III. Napoleon. — A bán értekezik. — Cambronne. — A régi tartományi gyülések hatásköre. — A régi Horvátország. — Horvátok a Dunán túl. — Poroszország, Kalifornia az idegen elemek irányában. — A „háromegységes" királyság. — Phidiás. — Slavonia képviselete a felső- és alsóházban. — Mikép keletkeztek a tartományi gyülések. — Beszterce és Eperjes.

Budapest, 1884. május 14-én.

Lapjaink azt a hirt hozzák, hogy e hó (május) vége felé ismét meg akarják nyitni a tartományi gyülést Zágrábban. Egyidejűleg arról értesülünk, hogy a horvát pártok némi belső változáson mentek volna át, különösen a nemzeti párt a Starcsevics-pártiakat akarja féken tartani és azt megakadályozni a botrányok elkövetésében.

De arról nem olvastunk semmit, vajjon a kötelességérzet a magyar haza iránt terjedett-e, felhagytak-e az ábrándokkal, melyek a nemzet nyugalmát zavarják; és vajjon a horvátok még mindig várják-e, hogy tejbe vajba fürösszük őket, oly magasfoku szeretetreméltóságukért.

Minderről szó sincs; sőt inkább az ellenkezőről. Most hozza a Pozor a „független nemzeti-párt" programmját, mely abban kulminál, hogy „Horvátországnak" a monarchiában teljesen egyenrangu állása legyen, épen mint Magyarországnak; és e párt a *mérsékelt* párt elemeiből alakult. A horvátok, Helfert hóbortját a trializmusról, magukévá teszik.

A tavalyi zágrábi zavargások alkalmával ez a nemzeti párt az 1868. évi kiegyezést széttépte, és foszlányait a magyar nemzet lábaihoz dobta. Ugy tett, mint III. Napoleon az 1815. évi békekötésekkel Európával szemben. Most azonban a párt a tör-

vényes alapot fogadja el — úgymond, — azaz, a kiegyezési törvény szolgál neki politikai hitvallása főcikkelyéül; t. i. addig, a míg a szerecsen megteszi kötelességét és igen jól elpalástolja a horvát pártok céljait.

Ez a kiegyezés egy szerencsétlen politika következménye, a melylyel egy nagy hazafi mindazon érdemeit ellensúlyozta, melyeket szeretett nemzete érdekében szerzett. A meddig a horvátok ezen kiegyezési törvény kizsákmányolását mint jó magaviseletük maximumát tüntetik fel, addig egyetértésről köztünk és közttük szó sem lehet.

Ezen kiegyezési törvényből merítik a horvátok az aspirációkat, a drávántúli részeket minél lazább függésbe hozni az anyaországgal és a mennyiben abban nem találnak jogcímet céljaik elérésére, turbulens követelésekkel, politikai agitációval, alkudozásokkal törekszenek oda jutni, ahol véleményük szerint a független Horvátország épül. Igen naiv felfogásról tesz tanúságot, hogy erre saját közreműködésünket, hozzájárulásunkat veszik igénybe.

Azt irták a lapok e napokban, hogy a bán a horvát pártok előkelőbb férfiaival az iránt értekezett volna, hogy mennyire mehetnek Magyarországgal szemben követeléseikkel, és milyenek azok, melyek elfogadása valószínü. Mi e hirt ily alakban nem hiszszük, mert ez a bán egész eddigi magatartásával ellenkezik és ez neki, mint a magyar állameszme képviselőjének a Drávántúl, helytelen feladatot tulajdonít.

De ha mégis a horvát hóbort ujabb, bármily csekély követeléseket támasztana; feleletünk csak az az egy, és utolsó szó lehetne, melylyel Cambronne tábornok utánozhatlan rövidséggel tagadta meg azt, a mit tőle kivántak.

A mi törekvésünk épen az ellenkező, mert ezt a történet, a régi törvények és hazánk érdeke kivánja. Németország eltörölte a 36 hazákat és azokról ma csak iróniával szól. Mi is csak az egységes Magyarországot akarjuk helyreállitani és a mikép elpusztult a szerb vajdaság és beolvasztottuk a határvidéket és Erdélyt, — úgy a középkor utolsó védbástyájára, az Ál-Horvátországra is rá kell és rá fog kerülni a sor. A horvátok nem a törvény, hanem a bitorlás terén állanak.

A tartományi gyülések kivált a XVI. század utolsó évtize-

deiből érdemelnek figyelmet. Ezek a várak erődítéséről, a katonaság ellátásáról, a határok védelméről, tisztek választásáról stb. gondoskodnak, mi a törvényhozási feladat hatáskörén kivül állott. De nem is intézkedtek a drávántúli 4 magyar vármegyében (Szerém, Valkó, Posega, Verőcében). Már 1595. évben küldenek a zágrábi és 1597-ben a varasdi gyülésből két követet a pozsonyi országgyülésre, de a nevezett 4 magyar vármegye külön küldött két-két képviselőt.

Már ezen kornak gyülései nyilatkoztatják, hogy a magyar országgyülés által megszavazott adónak Horvátország csak a felét fizeti, — t. i. nem az összegnek, hanem az egyénenkinti kimérés felét, a mi mint régi szokás van felemlítve. — És Lukács Bélának még mai nap is mennyi munkába kerül a horvátokat kapacitálni, hogy nem képesek országukat fentartani. És ne felejtsük el, hogy ez akkor történik, a mikor a részünkről nekik elég botorul átengedett jómódu drávántúli magyar vármegyék jövedelmeiről rendelkeznek.

A ki tisztán akarja ismerni a valót, az olvassa át a mult századokban tartott horvát tartományi gyülések határozatait és győződjék meg, hogy azokban soha sem vettek részt a ma helytelenül slavoniaiaknak nevezett megyék képviselői, és e gyülések soha sem intézkedtek Szerém, Valko, Posega, Verőcemegyéről, hanem Zágráb, Varasd, Kőrösmegyéről. Az ottani Rendek még is Status et Ordines Regni Slavoniae nevezik magukat, mert akkor az utóbb nevezett vármegyéből állt Slavonia.

Mily sok fatalitáson kellett átmenni, hazánknak, hogy a Dráva-Száva közének nyugoti része előbb Szlavonia nevet, a mult század utolsó tizedében már épen Horvátország nevet vett fel; hogy e folyók közének keleti részét, melyet még apáink mint magyar földet ismertek, ma Slavoniának hazudják, hogy a zágrábi gyülésekből törvényhozó test nőtte ki magát, mely Magyarországgal páritást követel; és hogy egy Starcsevics Dávid kijelentheti, hogy ő Magyarországgal ki nem egyezkedik, ha csak előbb a magyar alkotmány az ő programmja szerint át nem idomittatik!

A horvátok egészen játszian fűzik össze a szavakat, mi meg vakon adjuk hozzá a lényeget és igy saját magunk erősítjük meg a láncokat, hogy hazánk ne mozdulhasson. Hivatkoznak

a pactum conventumra, melyet Kálmán király állitólag a horvátokkal kötött, és mely pactum conventum, ha valaha létre jött, bizonyosan nem Zágráb, Varasd és Kőrösmegyékből álló magyarországi vidékre, hanem legfeljebb a régi Horvátországra vonatkozik, mely Bihacsból, vagy Spalatóból kormányoztatott. A tartomány nevet cserélt, és a csere hátán hozta az exceptiók intézményét. Igaz, hogy a horvát nemzetiség nyugot felől mindinkább előrenyomult a Duna és Száva deltájához, de Kálmán király a privilegiumokat nem a horvátok sarkaihoz kötötte, hogy vigyék akárhová, — hanem adta, ha adta, Corbaviának, Likkának, Modrusnak és hasonló fajta képleteknek.

Ha ez a felfogás nem állana, akkor azon horvátok, kik Vas, Zala, Sopron és Pozsonymegyében letelepedtek, szintén követelhetnék, hogy Zágrábból kormányoztassanak, és Zágrábot tekintsék politikai irányadó központjuknak. Akkor az itteni németek követelhetnék, hogy Bécsből vagy Berlinből, az oláhok, hogy Bukarestből, az oláhországi magyarok, hogy Budapestről kormányoztassanak.

A honfoglalás hős tényét kérdésessé tenné a lassu bevándorlás, a csendes beszivárgás ténye; a históriai jogból szappanbuborék válnék. De mi nem hinnők, hogy Poroszország tartózkodott volna Elszász és Lotharingia visszacsatolásától, még ha lakosai a francia uralom alatt egy szálig is elfranciásodtak volna. És nem hallottuk, hogy az északamerikaiak készek Kaliforniát a khinaiaknak kiadni, mert a khinaiak roppant számmal oda bevándorolnak.

Játszian kezdték a horvátok a három-egységes királyságot emlegetni és e misztikus frázisnak mi magyarok adunk testet, elkeresztelvén három magyar vármegyét Slavoniának, és azt kiadván ellenségeinknek; és most azok, a kik alkották, félnek saját árnyékuktól és nem mernek a rémek közé csapni.

Phidias beleszeretett azon szobrába, melyet művészkeze alkotott; mi meg félünk azon dsagarnati torz-bálványtól, melyet gyenge óráinkban (fájdalom, sok volt ilyen) alkotánk és csaknem hajlamot érzünk magunkban a kocsi kereke alá vetni magunkat, hogy a bálvány összegázoljon bennünket, mint a keletindiai rajongókat.

Történetünk, alkotmányunk, 1868. előtt, nem ismer olyan

tartományi gyülést, a milyen ujabb időben Zágrábban terpeszkedik. Az 1625. évi LXI. törv. cikk azt rendeli, hogy a zágrábi prépost és Slavoniának egy követe a felsőházban, a többi (két) követ pedig az alsóház követei sorában foglaljon helyet és ugyanazt ismétli az 1723. évi VII. törv. cikk 4-ik pontja. Tán mondani sem kell, hogy az idézett törvények Szlavonia alatt mindig a mai ál-Horvátországot értik. A mai Szlavonia, minthogy magyar föld volt, megyénkint két-két követet küldött, a többi magyar megyék módjára.

A régi szlavoniai tartományi gyülések nem voltak más természetűek, mint azok, melyeket a XVI. és XVII. században 13, 15, 23 vagy kevesebb számú vármegyék csoportjai tartottak. Mindnyájuknak az volt a közös hajlamuk, hogy jogkörüket kiterjeszteni akarták. De míg Magyarországon az utolsó tartományi gyülés Besztercebányán és majd Eperjesen tartatott 1670. évben, addig a Drávántúl hagytuk és megengedtük fejlődni ezt az intézményt olyannyira, hogy ez ma felelőssé akarja tenni a bánt, maga körül felelős miniszteriumot akar látni, a magyar alkotmányt aláássa, és az elszakadást Magyarországtól előkészíti.

Ideje, legfőbb ideje volna ezt az intézményt is megszüntetni, mely politikai életünk egyik mételye. A horvátok küldjenek egyenes választás útján képviselőket a magyar parlamentbe, mint magyar polgárokat szivesen látjuk itt; de a különlegességeknek, a széthuzó törekvéseknek legyen vége örökre.

Ezeket jó lesz saját tanácstermeinkben szemünk előtt tartanunk, mert a horvát pártok egyike sem érdemel bizalmat.

40.

Tartományi gyülések a Dráván túl. — Engel és Gyurikovits. — A gyülések diplomatikai elnevezése. — I. Ferdinánd megválasztása Cettinában. — A tartományi gyüléseket a nádorok hívják össze. — A bánok korlátlan hatalomra törekszenek. — A régi horvátok nem vágynak a zágrábi gyülésekre. — A legrégibb szlavoniai gyülések. — Collectiv képviselet. — A mai Horvátország nem ország, hanem magyar vármegyék területe. — Hiányból lesz jogforrás.

Budapest, 1884. május 29.

Messzire vezetne a „szlavoniai" tartományi gyülések keletkezését és tovább fejlődését minden fázisaiban kisérni. Hirlapi cikkben elég lesz néhány nézőpontot kijelölni, mely a mai magyar állam figyelmét kiválólag megérdemli.

Jeles történetirók, mint Engel Keresztély és Gyurikovits György, tévedtek abban, midőn azt vélték és állitották, hogy a szlavoniai tartományi gyülések (generális congregációk) *Zsigmond* király korában eredtek. Ilyeneket már találunk 1273. évben és a XIV. században is több rendbelit a mai korig, különféle helyeken, a milyen Kőrös, Zágráb, Zdenc, Varasd.

A gyülések diplomatikai elnevezése a XVIII. századig többnyire generális congregáció, de már 1525. évben előfordul a Diaeta Regni Sclavoniae, vagy diaeta sclavonica; néha Diaeta in Sclavonia (mint például 1567), és a Conventus generalis kifejezés.

A gyülésekben részt vevő tagok az egyetemes nemességet képviselték, de olykor nem nemes rendűek is megjelentek. Ennek megfelelőleg a gyülés Universitas Nobilium, vagy Universitas Nobilium, ac alterius cujuscunque status hominum neveztetett.

Midőn I. Ferdinánd király a magyar koronára törekedett, Horvátországba (nem a mai értendő) követeket küldött, a kik közül leginkább ismeretesek Jurisics Miklós és Katzianer János. Buzgólkodásuk eredménye az volt, hogy a Cettinben 1527. évi jan. 1-én tartott gyülés Ferdinándot horvát királynak elismerte. Ez alkalommal először neveztetik e gyülés: a horvátországi Karok és Rendek (Status et Ordines Regni Croatiae) gyülésének. Az

egész alkudozás története kétségtelenné teszi, hogy a cettini gyűlés mindig csak a régi, a valóságos (nem a mai) Horvátországról alkudozott, intézkedett, szerződött. Csak az a régi mese ismétlődik határozatában, hogy *Zvonimir* halála után „szabad akaratból" adta meg magát Horvátország a magyar szent koronának.

A szlavoniai (mai horvát) gyűlésekre még csak 1577. évben alkalmazták a Karok és Rendek (Status et Ordines) elnevezést és ez csaknem kirekesztőleg szokásban maradt a XVII. és XVIII. században is. Az 1715. évi 115., 118. és 124. törv.-cikk Dalmácia, Horvátország és Szlavonia királyságok Status et Ordines dolgairól szól. Az eszme nagygyá nőtt az ország chaoszában.

A tartományi gyűléseket rendesen a bán hivta össze, sokszor, de nem mindig, hivatkozás történik arra, hogy a gyűlés a király parancsából tartandó. A Zágráb közelében 1481. évben folyt tartományi gyűlést guti Országh Mihály nádor és Báthory István országbiró hivta össze[1], de utóbb e feladat mindinkább a bán kezében pontosult össze annyira, hogy a horvát követek az 1790. évi magyar országgyűlésen egész komolyan azt kivánták, hogy a tartományi gyűlések a király engedelme nélkül tartathassanak, állítván, hogy a bánok gróf Nádasdy Ferenc idejéig mindig azon joggal éltek, az ily gyűléseket saját tetszésük szerint összehívni. De a magyar országgyűlés ezt a követelést elejtette.[2]

Tudjuk, hogy Magyarországon, kivált a XVI. és XVII. században egyes vármegyék csoportjai különleges gyűléseket tartottak. A gyűlést tartó vármegyék nem ugyanazok voltak mindig; számuk is változott kettőtől 13 vagy 23-ig. A Dráván túl nem oly nagy volt az ingadozás, a mi a báni intézmény természetéből és a magyar királyok házi politikájából folyt, mely az ország harmadrészét külön kormányzási területnek szerette tekinteni. — Azonban a Dráván túl is voltak részleges gyűlések, a milyen például az, mely 1361. évben a király parancsából Zágrábban, a Száva folyó és Gozd hegy (Petrovagora) közt lakó nemességgel tartatott. Ez is generális congregáció volt.

A Kulpán túl fekvő régi Horvátország külön tartotta gyű-

[1] Kukuljevics: Jura Regni Croatiae. I. 217. lap.

[2] Palugyay: Kapcsolt részek. 312. l. Pesty Frigyes: Az eltünt vármegyék. II. 220. lap.

léseit, habár azokat is a bán a király parancsából hívta össze. Ily gyülések tartattak 1353. évben Tinninban (Knin), és 1396. évben négy Nonában, a melyeken szorosan horvát dolgok tárgyaltattak, mint például Spalato, Traw, Pago, a dalmát városok, Kerso és Absary szigetek, a corbaviai grófság ügyei. Zsigmond király is 1397. október 27-én Temesvárról kelt levelével megigéri, hogy még ez évben Segniára (Zeng) jő, hogy a dalmát városokkal tanácskozmányt tartson, kivánja tehát, hogy a megjelenendő követeknek adjanak utasítást.

A régi Horvátország lakói semmi kedvet nem mutattak, hogy a Zágrábban tartott gyűléseken részt vegyenek; sőt az ellenkező bizonyosabb. Saját gyűléseik iránt sem viseltettek feltétlen ragaszkodással, mert II. András király 1218. évben, midőn a vodicai grófokat különféle szabadságokkal kitünteti, többi közt attól is felmenteti, hogy birtokaikban tartományi gyűlések (generales congregationes) tartassanak. Ebből többi közt az is tűnik ki, hogy a tartományi gyűlések a régi Horvátországban sokkal régibb jelenség, mint Szlavoniában, mely ma Horvátország nevét bitorolja.

A legrégibb szlavoniai gyűlésen, melyről tudomásunk van, és mely 1273. Zágrábban tartatott, csak Zágráb, Kőrös és Zagoria megyéről és a császmai káptalanról szól, és általán bizonyosnak tekinthető, hogy a XV. század végeig a szlavoniai tartománygyűléseken csupán csak Zágráb, Kőrös, Varasd és Zagoria megyék nemessége volt képviselve. De közeledett a török, a kinek hatalma mindinkább emelkedett és ennek gátat vetendő, szükség volt nagyobb erő kifejtésére. Ezért a már idézett 1481. évi tartománygyűlésen a nádor és országbiró elnökölt, a gyűlésen pedig nemcsak Kőrös, Zágráb és Varasd, hanem Verőce vármegye nemessége is részt vett, a mi által a bán hadi erejének nevelése céloztatott.

Ebből nem következik, hogy Verőce szlavoniai megye lett volna. Ha az 1447. évi országgyűlésen megjelent követek névsorát áttekintjük, a magyar vármegyék sorában Bereg után Verőce megyét találjuk, mely után következik Győr, Pozsega, Sümeg, nagy később szintén magyar megyék után Valpo (azaz Valkó, melynek alkatrészei a mai Verőcemegyébe olvadtak), utána Ungmegye. Hiányzik a sorozatból Szerém, de hiányzik Temes, Krassó,

Zala stb. is. Legvégén „Tótország“ (a mai Horvátország) követei neveztetnek.[1]

Verőcének érintkezése a szlavoniai tartományi gyűléssel csak mulékony jelenség volt, de ismétlődött ez ujra, midőn a háborús viszonyok azt szükségessé tették. Igy történt, hogy 1438. évben a szlavoniai (azaz horvát) tartományi gyűlés a hadsereg számára az élelmi szerek lerakásának helyeit megállapítván, egyik ily helyül Verőce oppidumot is jelölte ki.

A XVIII. századnak, mely oly sok bűnt követett el a históriai földrajz ellen, volt fenntartva, hogy Szerém, Pozsega és Verőce vármegyéket bevonja a zágrábi tartományi gyűlések politikai körébe.

Az a tény, hogy a legújabb korig a nevezett három vármegye a magyar országgyűlésekre 2—2 követet küldött, mig ugyanakkor Zágráb, Kőrös és Varasd vármegye együttesen és pedig a tartományi gyűlésből szintén két követet küldött, sok embert gondolkodóba ejtett, és midőn nagyon helyesen következtették azt, hogy ha Szerém, Pozsega és Verőce egyenes választásból annyi követet küld, mint a többi magyar vármegyék, szükségkép a nevezett három vármegye is csak magyar vármegye lehet és lehetett, ugyanakkor problema maradt előttük, miért küld a mai Horvátország collective, a tartományi gyülésből választott két követet a magyar országgyülésre. Azt hitték, hogy Zágráb, Varasd és Kőrös egykor valóban országot képeztek. De nem úgy van. Ez a mai Horvátország épen úgy csak magyar vármegyékből áll, mint áll és állt az a terület, melyet ma úgy hívnak, hogy Szlavonia.

Bármennyi hibát követtek el a mult századok vakságból, opportunitásból, conniventiából, gyávaságból és hazafiatlanságból, a régi intézmények természete vissza-vissza kerül, miként a családokban egyeseknek lelki vagy testi tulajdonságaik, hosszabb lappangás után is, kiütik magukat az unokákban vagy későbbi nemzedékben, akár tetszik, akár nem.

A szlavoniai (ma horvát) megyék ugyanis régi időben épen úgy külön hivattak meg a magyar országgyülésekre, *mint bár mely magyar vármegyék.*

[1] Teleki: Hunyadiak kora. II. 55. lap. Gyurikovits: De situ et ambitu Slavoniae et Croatiae. III. 99. lap.

Mátyás király 1468-ban Kőrös vármegyét felhívja, hogy két követet küldjön Pozsonyba; 1473-ban ugyan ő megint Kőrös vármegyét felhívja, hogy 2—3 követet küldjön a budai országgyűlésre.

De 1603., 1604., 1634. és 1637. években is külön meghívást nyertek a szlavoniai (értsd mai horvát) megyék követküldésre a magyar országgyűlésekre, és nincs kétség, hogy minden alkalommal e meghívásnak meg is feleltek.

Későbbi alkalommal a megyenkénti követküldés még számosabb példáit fogom bemutatni.

Ezek a példák eléggé mutatják, hogy a mai horvát vármegyék és a mai szlavoniai vármegyék közt, valamint mind két csoport és a többi magyar vármegyék közt a *követküldési eljárásban eredetileg semmi különbség nem volt,* és hogy e körülmény is azt bizonyítja, mit már más helyen bőven fejtegettem, hogy t. i. a mai horvát vármegyék, melyek századokon át szlavoniai megyéknek neveztettek, nem szlavoniai, még kevésbbé horvát, hanem történeti jognál fogva *magyar vármegyéknek* nevezendők és tekintendők.

Már volt alkalmam előadni, hogy a szlavoniai tartományi gyűlésből a magyar országgyűlésre történt collectiv követküldés példái a XVI. század második felében fordulnak elő. Ilyen esetek említendők a 1595. és 1597. évekből. Előfordulnak hasonlóképen 1649., 1659., 1662. és máskor. Az utolsó vármegyénkénti követküldés a magyar országgyűlésre a mai Horvátországból tudomásunk szerint 1681. évben történt, tehát két rendbeli eljárás váltakozott; azonban régibb és eredetibb rendszerül az tekintendő, mely szerint Zágráb, Varasd és Kőrös vármegyék csak oly módon voltak a magyar országgyűléseken képviselve, mint más magyar vármegyék.

Az idők mostohasága megfosztotta az utóbb nevezett három vármegyét politikai és alkotmányos joguk teljes gyakorlatától a magyar országgyűlésen, és azok kénytelenek voltak beérni, hogy összesen csak két követtel legyenek képviselve a magyar rendi házban. De bekövetkezett egy más idő, a horvát politikai hóbortok, a horvát hálátlanság, és horvát bitorlások korszaka, a melyben az idők mostohasága által ejtett defectust előnynek tekintették s e defectussal úgy kacérkodtak, mint némely nők bizo-

nyos fogyatkozásokkal, melyekről el akarják hitetni, hogy szépségüket kiegészítik.

Mióta a horvátok a délszláv birodalom álmát álmodják, az a körülmény, hogy Zágráb, Varasd és Kőrös vármegye összesen két követet küldött a magyar országgyülésre és így szavazatával csak annyit nyomott, mint bármely más vármegye, jó paripául szolgált nekik azon balhiedelem terjesztésére, hogy a nevezett vármegyék területe valaha egy külön országot képezett.

Meglátjuk, meddig bírja még el a nemes paripa a nagy eszmét.

41.

Slavonia címere. — Nem heraldika, hanem közjog. — Melyik területnek adományozta II. Ulászló a címert? — A mai Slavoniának soha sem volt saját címere. — Petrovics Péter mondása. — A horvátok egy új bitorlása, a király téves jelvények alatt.

Budapest, 1884. május 30-án.

Nem heraldikai, hanem közjogi kérdésben emelek szót. II. Ulászló király 1496. év decz. 8-án Budán kelt diplomájával „Szlavoniának" új címert engedélyez, és pedig futó nyestet vörös mezőben két folyó között, ezek fölött még két égszinü mező van, melynek felsőbbikében Mars csillaga ragyog. A diploma azt is mondja, hogy régen Szlavonia címere csupán csak futó nyestből állt; — ezt a megújított címer is tartá meg.

Bennünket itt csak az a kérdés érdekel, hogy a magyar király kinek adta az itt leírt címert. A diploma azt mondja: Szlavoniának; t. i. az ország azon részének, mely 1496. évben, a diploma keltezésének idején Szlavoniának neveztetett. Ezt másképp magyarázni lehetetlen. Már pedig minden ember előtt, ki csak némileg is jártas s hazai történetben, kétségtelen, hogy a nevezett korszakban Zágráb, Kőrös és Varasd vármegyét, — tehát a mai ál-Horvátországot — nevezték Szlavoniának; nevezték előbb is, utóbb is annak.

Hogy van még is, hogy az itt leírt címert nem az a Szlavonia (a mai Horvátország) használja, melynek adományozva volt, hanem a magyar vármegyék egy másik csoportja: Szerém, Pozsega és Verőcze, mely nem rég a fogalmak összezavarásából

és politikai rövidlátásunk keresztapasága mellett keletkezett? Itt megint címzetes horvát testvéreink ügyes működése egyik eredménye előtt állunk, kik a historiai földrajzban, a tartományok elnevezésében, a közjogban, és a politikai fogalmakban valóságos anarchiát idéztek elő.

A *mai* Szlavoniának (Szerém, Pozsega, Verőce) *nem volt sohasem címere,* és az Ulászló-féle címer, melyről fent szóltunk, nem ennek adományoztatott, hanem a XV. századbeli Szlavoniának, mely Zágráb, Kőrös és Varasd megyékből állt. A mai Szlavonia tehát nincs feljogosítva a nyestet címerül használni, és általában semmiféle címert nem, mely Szerém, Pozsega és Verőce megyét közösen illetné, mert ilyen közösséget, mely tartomány jelentőségével birna, a hamisítatlan történet nem ismer.

Hogy is mondta Izabella királyné híve, Petrovics Péter, midőn tőle parancsot vett, hogy Temesvárt I. Ferdinándnak adja át? Átadta nehéz szívvel ilyen szavakkal: esküvel kötelezem magamat, hogy annak lovásza leszek, a ki utánam Temesvárt csak három évig védelmezheti a törökök ellen.

Hasonló bünhödésre kész vagyok, — habár az illető e minőségemben nagy hasznomat nem venné, — ha valaki bebizonyítani képes, hogy a XV. században Szerém, Pozsega és Verőce megyét Szlavoniának nevezték, és hogy II. Ulászló idézett diplomája azoknak szól. Nem lehet tehát megengedni, hogy az utóbbi megyék a leírt címert tartományi címerül használhassák.

A *mai* Horvátország *ma* a húsz ezüst és ugyanannyi vörös koczkát (a saktáblát) használja címerül; de ez nem mindig így volt. A magyar nemzeti múzeum levéltárában találhatni okleveleket a XVII. század első tizedeiből, melyek pecsétjei a nyestet mutatják. Ez okleveleket a szlavoniai bánok és nemesség állítván ki, kitetszik, hogy a horvátok akkor még II. Ulászló diplomájának alapján álltak és az általa adományozott címert magukénak tekintették. Ilyen pecséteket a horvátok Zágrábban alkalmasint még nagyobb számmal találnának, ha a valóságot kideríteni hajlandók.

Valóban sajnos, hogy a magyar akadémia, mely fel volt szólítva, hogy Magyarország nagy államcímerének alkatrészeire nézve véleményt mondjon, a fennebbi zavarrá nem terjeszté ki figyelmét. Lehet, hogy tartózkodott oly erősen közeledni politi-

kai kérdésekhez; de mentegeti a hallgatást azon körülmény is, hogy a tekintetbe jöhető három címer: a nyest, a fehérvörös kockák, és a három oroszlányfő csakugyan szükségkép alkatrészeit képezik a magyar államcímernek, csakhogy ezen címerek mily területre való vonatkozására nézve jelenleg, és tán közel két század óta nagy tévedés uralkodik.

Dalmácia címeréről nincs mit szólni, a három oroszlányfő megilleti ez országot címertül. De a fehérvörös kockák a *régi* Horvátországra, a nyest két folyó közt a *mai* Horvátországra (Szlavoniára) vonatkoznak, míg a *mai* Szlavonia országos címer viselésére épen nincs feljogosítva.

A horvátok úgy, mint a tartományok elnevezését egy tájról a másikra tolták, és egy Horvátországot felépítettek idegen földön és idegen anyagból, szintúgy ez országra idegen czímert ragasztottak fel, és alatta berendezték sajátságos háztartásukat.

Az országgyülés feladata az, Magyarország királyát megkímélni attól, hogy téves jelvények, téves elnevezések után induljon, — kötelessége gondoskodni, hogy a történet muzsája csak legtisztább mezében jelenhessék meg a korona hordozója előtt.

42.

Magyar optimismus. — A horvátok szövetségesei. — A tartományi gyülés ujra megnyitása. — Skorpió. — Pártok erkölcstelensége. — Ivics és Majcen. — Pathologiai állapotok.

Budapest, 1884. június 11-én.

Azt olvastam egy fővárosi napilapban: „A közjogi cím, még ha jog rejlik is alatta, hasztalan, ha nincs hozzá erő.“

Az illető hírlapcikk, melyre hivatkozom, annyira felel meg közjogi nézeteimnek, hogy azt alig valami kivétellel, magam is írnám alá, — de az utóbbi tételt *nem*.

Vagy hát ki fogná azt bebizonyíthatni, hogy a horvátok, kik századok óta és kivált az utolsó évtizedekben mindig sikert arattak és nemzetünk, államunk érdekei fölé kerekedtek, csodálandó eredményeiket az ő *erejüknek* köszönhetik? Ilyen tudós, ilyen politikus nem fog akadni.

Peragit tranquilla potestas quae violenta nequit.

A horvátoknak mindig voltak szövetségeseik a magyar nemzet szívében és jellemében. Szövetségeseik, kik nem mindig tudták, hogy ők saját nemzettik ellenségének szövetségesei.

Századokon át engedtek oly politikát érvényesülni, mely az ország egyes részeit csak laza összefüggésben tartá. Századokon át nézték, de nem látták, hogy mikép cseréltetnek fel országnevek. Nézték, de nem látták, hogy egyes kongregációk, melyek alkalmi intézkedésekre hívattak össze, állandóságot nyertek és hogy azok előbb statutárius joggal élvén, utóbb mindinkább törvényhozási teendőket vontak körükbe. Szemük előtt változott a horvátok képviseltetése a magyar országgyűlésen, változott az alkotmány szervezete, és hogy a politikai súly is ingadozott, mutatja az a tapasztalás, hogy minden reakciónárius ember a horvátokba vetette reményét, szövetkezni ezekkel, kedvezni nekik, annyit tett, mint hogy a magyarok serpenyője a mérlegben magasra fellebben.

A horvátok szövetségesei mindig a magyar indolencia, rövidlátás, nemgondolomság, nagylelkűség, vak bizalom, túláradó testvériség, frázisok szeretete, irtózás a komoly szellemi munkától és hasonló keverékei a jó és rosz tulajdonságoknak voltak.

És ez ma sincs másképp. Alig, hogy híre járt, hogy folyó évi június 5-én Zágrábban a tartományi gyűlés újra megnyittatik és minden egészséges gyomor megcsömörlött azon optimizmustól, melytől csak úgy csurogtak a magyar lapok. Azt írták, hogy a horvát nemzeti párt megemberelte magát és úgy tesz, mintha belőle majdan kormánypárt válhatnék; a bánt lelkes zsiviókkal fogadták, a törvényes alapra akarnak állani, már t. i. azon famózus 1868-iki egyezség alapjára; a kedélyek oda át oly jól vannak disponálva, hogy akárhány vasútat engednek maguknak építtetni túl a Dráván. Szóval csupa boldogság!

A magyar optimizmus halhatatlan nevetséges szerepre jutott. Még most is a régi felületes politika járja. A zágrábi gyűlést országgyűlésnek nevezi az üresen kongó fej, midőn maga a királyi meghívó helyesen tartományi gyűlésről szól. Három egységes királyságot emleget a szerencsétlen magyar politikus, mintha csak Starcsevics idomította volna őt. A régi nagylelkűség a lomtárból előrántatott és új firniszszel bemázolva, mint törvénytisztelet szerepel. A nemzet azt a szerepet játssza, mint

a skorpió. Egy tüzes karikával látja magát körülvéve; nem lép túl ezen; inkább saját magát szúrja át. Nem lehetne-e inkább oda hatni, hogy az a szerencsétlen 1868-iki törvény megváltoztassék? Glacé-keztyűkkel nyúlnak a kérdéshez, pedig a bajon csak az exorcismus segíthet.

De azon magyarokról, a magyar állam azon polgárairól, kik a horvátokkal csak azért szövetkeznek, hogy politikai pártjuk növekedjék, és hogy ezt elérjék, a horvátoknak igéreteket tesznek, — azokról nem mondhatjuk azt, hogy ők az ellenség öntudatlan szövetségesei. Azok a haza és nemzet legszentebb érdekeit árúba bocsátják személyes bosszúság kielégítésére vagy kisebbszerű célok elérésére; — ezeket legerélyesebb roszalásunkkal kell sújtani.

Mily joggal biráskodunk mi valakinek cselekvényéről, ki Oroszországban hivatalt keresett, midőn elnézzük, hogy politikai pártok alkudozzanak oly ellenféllel, ki hazánk integritását, történeti jogát és állami létünk alapfeltételeit tagadja? Avagy hiszi-e valaki, hogy egyes ember nagyobb kárt okozhat a kazának, mint ha egész pártok egyetértenek az ellenséggel?

Ime, úgy tudtak és tudnak boldogúlni a horvátok; ebben áll erejük, innen származnak eredményeik.

Ránk nézve a mi okos politikánk eredménye az, hogy a hol Ivics abban hagyta beszédét az elnapolt tartományi gyülésben, ott azt Majcen folytatta az újra megnyilt gyülésen, a ki abban sértést látott, hogy a monarchia címe Ausztria-Magyarország és nem osztrák-magyar-horvát-szlavon-dalmáciai monarchia. Ugyanazon hóbort, ugyanazon vakmerő túlkapás most és akkor. És ne higyje senki, hogy mindezeket csak a nevezett két egyén rovására kell írni. Az ő hóbortjukban van rendszer.

Ily pathologikus állapot ellen csak az exorcismus alkalmazható; minden esetre legkevesebbet használ az a politika, mely eddig magyar részről volt gyakorlatban.

Fájdalmasan fognak kijózanodni, a kik más úton vélik az alkotmányos rendet helyreállítani a Dráván túl, mint azon részek teljes beolvasztásával. Bismarck nagyszerű eredményeit leginkább azon körülménynek köszönheti, hogy távol tartotta magát minden illúziótól. Elismerem, hogy az 1868. évi törvény, Deák Ferenc szerencsétlen öröksége, valódi nyüg közéletünkben; de

a mig ez fennáll, okos kormányférfiak még elegendő módról rendelkeznek, a magyar állam érdekét fenntartani. De nem szabad megállniok a jó szándék előtt.

43.

Paritás. — Vojnovics. — Jellacsich és István nádor. — Austria mint decretált nagyhatalom. — Héderváry bánt el nem ismerik. — A kiegyezés negativ értéke. — Methuen-szerződés. — Shakespeare, horvát Shylockok. — A sviliákok Homernél. — Okosok a horvátok. I. Lajos bajor király. — Javaslat, mikép lehetne a paritást gyakorlatilag életbe léptetni.

Budapest, 1884. június 14-én.

A zágrábi tartománygyűlés lefolyt első heténck története alkalmasint lelohasztotta azok reményét, a kik várták, hogy az újra összehivott gyűlés Horvátország gyakorlati érdekeivel fog foglalkozni s hogy mindenek előtt sietni fog a rosz adminisztráció következményeit orvosolni.

E helyett láthatják, hogy a címer-kérdést feszegetik, hogy (Gyurgyevics) a miniszterelnöknek a bán és kir. biztos kinevezésének megválogatása körül való jogát kétségbe vonják; hogy törvénysértést találnak abban, ha horvát dolgokba avatkozik, miután a zágrábi gyülésnek nem felelős, (de hozzá tehetik, hogy a bán sem felelős nekik); kivánják, hogy a magyar országgyűlés bizonyos, nekik nem tetsző nyilatkozatokat vonjon vissza, stb.

Vojnovics azt mondá, hogy Horvátország paritása már megvan Magyarországgal szemben, — ha nem volna még meg, azt most úgy sem lehetne elérni.

Nagy következetességgel másnap egy indítvány jelentetett be, hogy a paritás valami törvénycikkben formuláztassék.

Úgy bizony! Jellacsich is azt mondta 1848. évben, hogy ő István nádort és a magyar miniszteriumot el nem ismeri; szemébe mondá neki, hogy ő nem alatta, hanem vele egy vonalon áll.

De címzetes testvéreink ott a Drávántúl egyről megfeledkeznek. Elfelejtik tudniillik, hogy bármilyen formulában határozzák ott a paritást, — az ilyen határozatra nem hederít senki.

Az csak politikai józanságuk fokának megítélésére szolgálhat alapúl.

Ausztria leggyengébb volt akkor, mikor szüntelen nagyhatalmi állását pengette. Legtöbb áldozatot hozott ezen molochnak akkor, midőn Európában nem kereste szövetségét senki. Hiába kürtölte teli szájjal: én nagyhatalom vagyok. Nem hitte senki, míg józanabb politikai ösvényre nem tért.

Majd akkor, tisztelt címzetes testvérek ott a tulsó parton, ha *ti* fogtok nekünk törvényt szabni, ha *ti* fogjátok kormányunk férfiait kinevezni, ha *ti* fogjátok administratiónk költségeit viselni; és államháztartásunk pénzbeli deficitjét fedezni; ha a *ti* kulturátok a miénket túlszárnyalandja; ha Európa államaiban Ausztria-Magyarországot *ti* fogjátok képviselni, — szóval, ha majd a Dráva Budapest felé folyik: akkor szóljunk paritásról.

Addig bizony nagy kárt nem okoz az országnak, ha valamely képviselő (mint Markovics) gróf Héderváry-Khuent bánnak el nem ismeri, a kit azzá a király nevezett ki. A nevezett képviselő maga is beszéde elején a bán „ő nagyméltósága" címmel élt Héderváry-ra, vonatkozólag, — csak akkor fordult ellene, midőn politikája nála nem talált pártolásra.

No de nem baj, — a bán nem szorul a képviselő elismerésére.

A tartományi gyűlés első hete azt a tanulságot is szolgáltatta, hogy címzetes testvéreink kifogyhatatlanok a törvénysértések feltalálásában. De feltünő, hogy sohasem hivatkoznak régibb törvényekre, hanem csakis az 1868-ik évi kiegyezésre. Ez még a legvadabb horvát politikus nagyzásának és izgatásának kimeríthetlen forrása. És e körülmény világosítja legjobban azt a negativ értéket, melylyel Magyarországra nézve bír.

A Methuen-szerződés, melyet Angolország 1703. évben a kis Portugálliára tukmált, nem volt az utóbbira nézve oly nyomasztó, mint a Deák-féle kiegyezés reánk nézve. Ezzel egy kis ország (már ha valóban országnak akarnók tekinteni) az anyaország fölé kerekedett és azt akadályozza államiságának kifejlesztésében. — Mily örömest törülnők ki emlékezetünkből egy catói jellemü hazafi e számítási hibáját, ha túl a Dráváról nem hangzanék oly élesen a fehér lap magasztalása.

Shakespeare-ról azt mondják, hogy akkor, midőn Shylock

halhatatlan rajzát teremtette, még soha nem látott volt zsidót,[1] — ennek ellenkezője mondható Deák Ferencről, a ki akárhányszor küzdött a horvátok ellen a pozsonyi országgyűléseken, és utasította vissza túlságos követeléseiket. Mégis nem látta előre azon következményeket, melyeket szülni fog az ő 1868-iki horvát politikája. A horvát Shylockok nagyon ragaszkodnak szerződésükhöz, mely nekik egy font húst biztosít saját testünkből.

De hisz azért vagyunk élő lények, hogy a *betű* bennünket ne ölhessen. Ha kell paritás, — ám legyen. E szó alatt azonban mi nem érthetünk országok közti paritást, mert már elégszer bizonyítottam, hogy a mit ma Horvátországnak neveznek, az nem ország, hanem Magyarország valóságos, idővel eleskamotirozott része. Paritást tehát csak az egyes polgárok közt lehet elismerni és ha a horvátok magukat a magyar haza polgárainak fogják érezni, akkor elismerjük a paritást elvben és gyakorlatban, de különben nem.

A Homer által említett phaeákok a világ legboldogabb népe lettek volna, ha a sors úgy nem akarja, hogy cyclopsok szomszédságában lakjanak, a kik ugyancsak sanyargatták az istenek által kegyelt népet. A Dráván túli svihákok is igen jól éreznék magukat csak ne laknának a Dráván innen azok a magyarok, a kik az ő zsírjukon híznak, és minden nap csak arról gondoskodnak, mikép lehessen az ő boldogságuknak ártani.

A phaeákok baján segített Poseidon egy származottja, ki őket egy távoli szigetre vezette, mely hír szerint Horvátország közelében fekűdt, de miután ma már szokáson kívüli dolog, hogy az istenek személyesen beavatkozzanak az emberi viszályokba, azt már nehezebben mondhatnók, hogy a Dráván túli phaeákok vagy svihákok mikép fognak szabadúlni a magyaroktól, kik őket gátolják magyar földből Nagy Horvátországot összetákolni.

Van esztük a horvátoknak, — egyelőre csak a paritást emlegetik. Épen e napokban járta be a lapokat az adoma I. Lajos

[1] A Pesti Hirlap szerkesztősége jónak látta *Paritás* című cikkemet megrövidíteni. Azt írtam Deákról, hogy a horvátok még be fogják látni, hogy ezen férfiúnak mindent köszönhetnek, és akkor ők, kik a koronázási halomra egy maroknyi földet nem akartak hozni, Deák szobrát koszorúkkal fogják elhalmozni, míg a magyar, könybe lábadt szemmel fog a jelenettől elfordulni.

bajor királyról, ki egy őrt álló és őt nem ismerő katonával kedélyes beszélgetésbe ereszkedett, mely a királyt nagyon mulattatá. A katona épen retket reggelizett, és midőn fokonként azon belátásra jött, hogy a kivel ő mókázott, az a király, — megijedt, és igy szólt a királyhoz legeredetibb bajor dialektusban: „da halt'n S' um Gottes will'n nur glei mal den Radi, dasz i praesentir'n kann.“ Valóban, nekünk is illik Magyarország azon része előtt fegyverünkkel tisztelegni, mely országgá felszédelegte magát, és melyről csak most egész véletlenül tudjuk meg, hogy az a rész paritásban áll velünk.

Azaz, még nem áll, hanem csak követeli, hogy úgy legyen.

Iparkodtam kissé bele gondolni magamat a situatióba, és azon eredményre jutottam, hogy a dolog menni fog.

A horvátok a tartományi gyűlés utóbbi üléseiben úgy is azt jelentették ki, hogy ők tőlünk segélyt és ajándékot nem fogadnak el. Ez nagyon előmozdítja a paritást.

Eddig úgy volt, hogy a horvát hatóságok horvát nyelvű iratokat küldtek nekünk és mi azokra horvátul feleltünk. A paritás elvénél fogva ezentúl a magyar hivatalos átiratokra magyarul fognak felelni.

A magyar országházon a magyar és horvát zászló lobog egyformán. Miután Zágráb vármegye épületén, a melyben a tartományi gyülések tartatnak, hasonló eljárás nem divatozik, a horvátok gondoskodni fognak a paritást itt is helyre állítani és a magyar zászlót kitüzni.

A horvátok a magyar országgyülésen népességük arányához képest kellő számú követek által vannak képviselve. Eddig Magyarország a tartományi gyülésen nem volt képviselve. Tudjuk, hogy e mulasztás a horvátokat nagyon bántja; és ők most buzgón óhajtják, hogy ezentúl és pedig minél előbb a zágrábi gyülésen Magyarország is legyen képviselve, és pedig nemcsak két követ által, mint régen Horvátország a pozsonyi diétákon volt képviselve, hanem népessége arányához képest, épen oly értelemben, mint a mikép az 1868. évi kiegyezési törvény 22. §-a azt Horvátországra nézve megállapitja.

És miután az idézett törvény megengedi, hogy a horvátok a magyar országgyülésen horvátul szólhassanak, — a miben cimzetes testvéreink ott a Dráván túl bizonyosan megbotránkoznak, —

ők paritást követelnek, és alig várják, hogy a Zágrábba küldendő mintegy 400 képviselő ott magyarul szónokolván a paritást szilárditsa.

Ha a zágrábi szkupcsina a paritást határozattá emeli, abban valóban nem lehet szerénytelenséget látni, hiszen egészen más dolgokat is határozhatna, mikor annyi talentuma van a nagyhatalmiságra. Megjöhet egyszer az idő, midőn azt készen látjuk magunk előtt, a mint elkésve vettük észre, hogy az országtól külön vált, és nevet cserélt három vármegye ellenünk kétoldalú szerződést köt, és azt a feltételt is felvéteti, hogy az ő beleegyezésük nélkül bizonyos állami akciótól tartózkodjunk.

Teljes elismerésünket fejezzük ki a horvátoknak, kik dolgaikat a statutarius jogok korától kezdve oly magasra felvitték, és ha majd céljaikat egészen elérték, mi is mint a bajor őrkatona, — ki azonban oly roszul őrködött mint magunk, — meglepetve fogjuk mondani: „tartsa hamar a retkemet, hogy fegyferemmel tiszteleghessek felségednek!“

De könnyű ám a horvátoknak határozni. Ott fekszik előttük a fehér lap, és ezt teli firkálhatják tetszésük szerint. Már ebben nincs paritás köztünk, és reméljük, hogy a horvátok velük született nagylelkűségüknél, és a sok százados kapcsolat emlékénél fogva, nekünk is fognak fehér lapot engedni.

Fogunk-e oly ügyesek lenni a majd nekünk is adandó fehér lap felhasználásában, mint a horvátok, az más kérdés. Ha nem, — akkor a horvátok nem tehetnek róla.

Bámulom a horvát lendületet, mely törekvéseikben nyilatkozik. Ezek a szép törekvések!

Herrlich! Etwas dunkel zwar —
Aber 's klingt recht wunderbar.

44.

Királyi biztos a mult században. — Alsó-Felső Slavonia neve. — Az adóügy a magyar országgyülésre tartozik. — Mária Terézia intései. — Batthyány József. — Szeverin és Vinodol. — Napoleon hódításai. — Visszakeblezés.

Budapest, 1884. június 21.

Mária Terézia 1773. március 8-án Nádasdy Ferenc Dalmácia, Croatia és Szlavonia bánját felszólítá, adjon a magyar udvari kancelláriá útján véleményt arról, hogy micsoda határidőre kellene a tartományi gyülést összehívni, hogy azon a közadó rendeztessék. Már előre jelenti ki, hogy a tartományi gyülés május elsejénél továbbig ne tartson.

A gyülés Varasdon tartatott, s munkálatai már kezdettől fogva nem igen haladtak. A királyné a közszükségek tekintetéből a Drávántúliak adóját évenkinti 150,000 forinttal emelte fel, s most azt kivánta, hogy ez az összeg az ottani hat vármegyére egyenlően vettessék ki. Tudni kell, hogy az említett időben a mai Horvátországot Felső-Szlavoniának, Verőce, Pozsega és Szerém megyét pedig Alsó-Szlavoniának nevezték.[1]

A királynénak időközben, április 28-án kelt leiratára a horvát rendek felterjesztésben válaszoltak, hogy ők, t. i. „Szlavoniának felső részei“ nem akarnak összezavartatni Alsó-Szlavoniával, a mely adó tekintetében mindig Magyarországhoz tartozott, s csak politikailag és törvénykezésileg tartozik a bán hatósága alá. Az idézett április 28-iki leirat azt kivánta a varasdi gyüléstől, hogy 14 nap alatt terjeszsze fel az adófelosztásra vonatkozó táblázatokat; miután ez nem történt, a királyné a repraezentációra azt felelte, hogy a korábbi különféleség az adónemre, és adófizetés tekintetében 1771. év óta megszünt, az alsó-szlavoniai három vármegye az ügyek minőségére való tekintet nélkül az ország törvényhatóságának és a bán kormánya alá rendeltetett, sőt az alsó-szlavoniai megyék adóügye már 1770. évben a ma-

[1] Valkó vármegye már 1745. évben töröltetett el. A királyné még fentidézett 1773. évi levelében mégis igy ir, hogy: tres Syrmii et inferioris Slavoniae Comitatus az adó ügyben a felső slavoniaikhoz kapcsolvák.

gyar helytartótanácstól a horvát helytartótanácsra ruháztatott át. Egyébiránt a rendek felhívatnak tanácskozásaik siettetésére.

A horvát rendek most még inkább a szigoru törvényesség terére állanak és úgy okoskodnak, hogy Alsó-Szlavoniának megyéi már a legrégibb hazai törvények szerint Kálmán király ideje óta, addig mig az ellenség kezébe nem kerültek, a magyar országgyüléseken rendezték adóügyeiket, a magyar vármegyékkel egyetemben és a visszacsatolás ezt az állapotot visszahelyezvén, az 1715. évi 92. és 1751. évi 23-ik törv.-cikk szentesité Magyarország soha meg nem szünt juriszdikcióját a nevezett három megyére. A horvát rendek különben hivatkoznak Mária Teréziának két rendbeli határozatára is, melyeket az 1751. országgyülés folyamában adott ki, s melynek egyikében előadja, hogy az alsó-szlavoniai megyék, az adóügy tekintetében Magyarországhoz számitandók; a másik határozat pedig Felső-Szlavoniát felmenti attól, hogy az önkéntes munka, és a regulamentum militare ügyében ama másik három megyével egyforma bánásban részesüljön. A horvát rendek tehát úgy találták, hogy a kapcsolt részek (partium annexarum) kongresszusa ama három vármegyével alkuba sem bocsátkozhatott, a nélkül, hogy Magyarország sok százados, mindig érvényben levő jogát e három megyére meg ne sértse. A horvát rendek kijelentik, hogy a hazai törvények szerint az adóügy egyedül csak az országgyülésre tartozik úgy Magyarország, mint a kapcsolt részekre nézve és pedig addig, míg a nevezett országgyülés máskép nem intézkedik. A részleges gyülés (concursus particularis) fel sincs jogosítva, hogy adómeghatározással foglalkozzék, azért a horvát rendek kérik a királynét, hogy ezt az ügyet a legközelebbi magyar országgyülésre utasítsa.

Meg kell vallani, hogy a horvát rendek kifejtett nézete e kérdésben alkotmányos szempontból korrekt volt és történetileg is kifogástalan. Mária Terézia akkor és sok fontos kérdésekben kényuralmi hajlamokat tanusított és most is országgyülésen kivül emelte a Dráván túli hat vármegye adóját évenkinti 150,000 frttal, a tartományi gyüléstől csak azt kivánván, hogy ezt az adóösszeget az illető megyékre rójva ki.

Örömünket a tartományi gyülés eljárása fölött csak az zavarja meg, hogy nem a tiszta alkotmányos öntudat szolgált an-

nak forrásául, hanem az önzés. Alsó-Szlavonia ugyanis (melynek elnevezése különben helytelen,) Magyarország többi részeivel egyaránt volt megadóztatva, holott Felső-Szlavonia (a mai Horvátország) a magyarországi adónak arányosan csak felét fizette, katonaszállást nem adott, a porták összeszámításában is kedvezményben részesült. Ha Horvátországra ugyanazt az adókulcsot alkalmazzák, mint Magyarországon és Alsó-Szlavoniában, akkor a horvátok nagyobb terhet vállaltak volna magukra és annyira nem megy — testvériségük a szlavoniták iránt. A kontribució felemeltetett, — ebben a horvátok nem akarnak résztvenni, azt ők nagylelkűen átengedik az alsó-szlavonitáknak; ők pedig megelégszenek a privilegiummal, mely tőlük az adó felének fizetését megeléglette és e privilegium köréből ők ki nem lépnek alkotmányos skrupulusok miatt.

Ezen repraesentatióra, melynek napi keltjét nem közli forrásunk, Mária Terézia 1773. június 25-kén kelt leiratával megintí a tartományi gyűlést, hogy a sok idővesztegetéssel hagyjon fel és teljesítse rendeletét, melytől elállani nem fog.

A tartományi gyűlés július (forrásunk hibásan irja június) 1-én és a következő napokon ujabb repraesentatiót állapított meg, melyben hosszasan és nyomós okokkal fejtegeti, hogy Alsó-Szlavonia Magyarországba van kebelezve és hogy azért eddigi álláspontját fel nem adhatja.

Július 7-én Mária Terézia uj intést küld a horvátoknak, kivánván, hogy rendeletének 8 nap alatt eleget tegyenek.

A tartományi gyűlés július 19-én megint hosszasan felel, — felhozván, hogy az emlitett három megye, már I. Mátyás és II. Ulászló törvényei (például 1496. év 16. cikk) szerint *Magyarország* alsó részeihez tartoznak, és hogy különben az országgyűlésen kivűli adóemelést törvénytelennek tartja.

A királyné július 29-én kelt leiratával a rendeket értesíti, hogy miután kivánságára nem hajtottak, *királyi biztost* küld hozzájuk, gróf Batthyány József kalocsai érsek, Bácsmegye fő- és Vasvármegye örökös főispánja személyében, a kivel a kontribució ügyében egyetértésre lépjenek. És miután két hónapon át tanácskozásaik semmiben előre nem haladtak, ajánlja azok siettetését, hogy a gyűlést haza lehessen küldeni.

A királyi biztos hivatása és kiküldetése értelmében már aug. 21-én meginti a varasdi gyűlést, mely maga részéről aug. 25-én válaszolt és állásának védelmére az eddigi törvényes argumentumokat ismétli. A *királyi biztos* kiküldetése ellen nem jut eszébe tiltakozni, sőt inkább Batthyány érsek személyes érdemeit kiemeli, kiküldetésében új zálogát látja a királyné kegyének. (Novum hoc benignitatis et clementiae regiae argumentum venerabundi suscipimus.)

Batthyány József válaszolt a rendeknek augusztus 28-án és szeptember 3-án, az utóbbi alkalommal sajnálatát fejezvén ki a fölött, hogy a tárgyalások 3 hónapon át kihuzódtak. Végre az utóbbi okra és a meddő költségekre hivatkozván, melyekbe a gyűlés került, a *királyi biztos* szeptember 4-én a tartományi gyűlést feloszlatta.

Az előadottak után még csak azt jegyezzük meg, hogy a horvátok akkor, midőn hinárban vannak, nagyon tudnak alkotmányosok lenni. Igy midőn a mult században Szeverin és Vinodol vármegyét alkották a magyar törvényhozás mellőzésével; midőn a Napoleon által meghódított horvát részeket a magyar alkotmányba visszaillesztení kellett, (1814) stb. sőt midőn ujabb időben Magyarország és a dinasztia közt kiegyezés készült, a mely kiegyezést ők maguktartása által mindenkép nehezítették, kegyesek voltak kivánni, hogy a mennyiben Magyarország a kiegyezés által ujabb alkotmányos jogokat nyerne, ezek eo ipso Horvátországra is érvényesíttessenek.

Ez a magyar alkotmány mindig üdvöt hozott a horvátoknak, mégis ők ezen alkotmánynak dinamistái. De elegen vagyunk, kik fölötte őrködnek, elegen, kik megvédelmezzük.

45.

Politikai csókok. — Deák Ferenc 1835. évben. — A habarékpárt. — Tisza Kálmán erélytelensége. — A korlátolt alattvalói ész. — Melyik programm foglalja magában a haza integritását?

Budapest, 1884. junius 29.

„Épen azért, mivel őseink mindekkorig elnézéssel valának, s ezen elnézés ellenünk most fegyverül fordíttatik, ideje már egyszer megkezdeni azt, mit a nemzeti méltóság tekintete parancsol.“

E szavakat mondá Deák Ferenc 1835. május 29-én, midőn a pozsonyi országgyűlés az V. Ferdinánd királyt illető címről tanácskozott.

Úgy látszik, e kitünő férfi sorsa az. hogy hamarább menjenek feledékenysége az ő jeles mondatai, mint azok, melyek az ő eltévesztett politikájához fűződnek.

De ki fog azon csodálkozni, midőn még évtizedek, évszázadok *története* is oly hamar megy feledékenységbe.

Erről meggyőződtem, midőn a habarékpárt német organumának jun. 24-ki számában roppant sajnálkozó vezércikket olvastam ugyan a horvátok meg-megujuló gyülölete fölött a magyarok ellen; de melynek bölcsessége abban kulminál, hogy mind ezen bajoknak oka Tisza Kálmán.

De vajjon a vezércikkező csak azon időtől fogva ismeri-e Magyarország történetét, mióta Tisza Kálmán áll a kormány élén? Ez esetben jobb volna neki politikával nem foglalkozni, és mindazoknak sem, kik azt hiszik, hogy az államok jó polgárai lesznek a horvátok, ha őket folytonosan dédelgetjük, és nekik magunk felett kiváltságos állást biztosítunk.

Bántja a habarékpárti organumot az, hogy a horvátok betyároknak nevezik a magyarokat, a vezércikkező mégis ömledezik irántuk testvéri szeretetben, és a már régen discreditált, és nevetségessé vált cimezgetést folyvást használja.

Képzelhetjük, mennyire fog ez imponálni Zágrábban!

Tisza Kálmán nem elég erélyt fejt ki a horvát zavargások ellenében, — a mi elég sajnos, — de a zavargásokat nem ő

okozta. Az alkotmány nem arra való, hogy minden garázda pimasz annak nyakára hághasson, hanem hogy védelmezze a nemzet szellemi és anyagi javait, a jogérzetet ébren tartsa, és a szabadelvű haladást könnyítse. Az alkotmányosság iránti bizalom Európa sok államaiban már ingadozni kezd, de ez nem az alkotmányos elvek és intézmények hibája, hanem azon gyenge embereké, a kik az alkotmányosság követelésének tartják azt, hogy azt *ne* védjék kellő erélylyel.

Arra akarják-e tanítani az ily emberek a világot, hogy csak az absolutismus képes a maga álláspontját fentartani, és respectusra kényszeríteni a népeket? Akkor oda fogunk jutni, hogy a régi tan a „korlátolt alattvalói észről" még napi rendre kerül, és hiveinek száma a jobb körökben is szaporodik.

Az idézett lap vezércikke, úgy látszik, még azt a kevés erélyt is sokalja, a mit Tisza egyes esetekben kifejt. A ki közpályára lép emberismeret nélkül, mindig kudarcot vall, annál is inkább az, a ki a népek jellemét nem ismeri. Higyje el a vezércikkező, hogy magát politikáját, és hazája ügyét kompromittálja, ha a horvátoknak testvéri csókokat osztogat. Más kell azoknak.

Az ellenzék feladata nem lehet kimerítve azzal, hogy a vele szemben álló kormányt megbuktassa, hanem, hogy a nemzet elé ideálokat állítson. Ily ideálunk nekünk a magyar állameszmének terjesztése, elismertetése, és az ország integritása. Van még más is, de ezek mai tárgyunkkal nem állnak összefüggésben. Miféle politikai ideálokat irt azt ellenzék — mind a kettő — zászlójára? Ott van-e programmjában a haza integritása? Nem, megelégszenek mindketten azon kijelentéssel, hogy a horvátoknak nem tesznek többé koncessziót. Azt a horvátok csak nevetik. Nekik szabad a vásár. A tartománygyűlés ha egyébre nem, de arra mindenesetre igen jó, hogy a népet lázítsák, a gyűlöletet folytonosan szítsák és az anarchiát permanenciában tartsák. A politikai jogok (jogok?) vagy helyesebben hatalom gyakorlatába ténylegesen behelyezkednek, őket nem illető tért bitorolnak és aztán arra, — ha az ilyen eljárás figyelmünket kikerüli, vagy azt a szent béke nevében eltűrjük, vagy gyáván elnézzük, — mint törvényes uzusra hivatkoznak.

Innen van, hogy a horvátok a király által kinevezett bánt,

amolyan embernek címezik; innen van, hogy a magyar kormány beavatkozási jogát, a királyi biztos kinevezhetését tagadják, a magyar állameszmét perhorrescálják, és általában minden iránt ellenséges indulattal viseltetnek, a mi őket féktelenségeikben gátolja.

Innen van, hogy a magyarokat gyűlölik. És azt az ellenzék, a magyar ellenzék mind elnézi, csupán csak azért, hogy a horvátokat a maga táborába édesgesse?

Az ellenzék kompromittálhatja magát a nemzet előtt, de az ő testvéri csókjai egyetlen horvátot sem fognak megtéríteni.

Más kell arra.

46.

A horvátok képviseltetése a magyar országgyülésen. — Szlavonia területének államjogi természete. — Címer. — Az úgynevezett Horvátország nem ország. — A tartományi gyülések eredete. — A collectiv képviseltetés oka. — A törökök befolyása az alkotmányos formákra. — A förendeknél való képviselet első esete és utóbb törvénycsítése. — Statutumok. — Varasd maga két követet akar küldeni. — Gáj és a vörös sapkások. — A képviselők számának szaporítása. — Közvetlen választás.

Munkács, 1884. julius 6-án.

Mióta egy terjedelmesebb munkámban bebizonyítottam, hogy a Dráva-Száva közének nemcsak keleti, hanem nyugoti részét is, melyet ma helytelenül Horvátországnak nevezünk, már Szent-István király birta, szaporodnak az adatok, melyek ugyanezen eredményre vezetnek.

Még a jelen nemzedék tapasztalásból tudja, hogy a mai Szlavoniának három megyéje egyenkint két-két követet küldött a pozsonyi országgyülésekre, mint a magyar vármegyék, a mely körülményből minden publiciszta méltán azt következtette, hogy ezek az úgynevezett szlavoniai megyék, voltakép magyar vármegyék. Ezt bizonyítja összes diplomatariumunk, egész törvénykönyvünk, sőt még az álladalmi címer, mert a két folyó közti nyest, a csillaggal, mely mint alkatrész abban előfordul, nem a mai Szlavoniának cimere, hanem a mai Horvátországé. Szerém,

Pozsega és Veröce soha történeti tartomány nem lévén, összesen nem is birhatott címert.

A horvátok három megyében, úgymint Zágráb-, Varasd- és Körösmegyében többségben lévén, azokat a XVIII. században Croatiának nevezték el, és egészen észrevétlenül és alattomban a Szlavonia nevet kiszorították, mely a nevezett három megyére a XIII. század második felében kezdődött alkalmazásra jutni. Köztudomásu dolog, hogy ez utóbbi három megye egyenkint nem küldött két követet országgyüléseinkre, hanem együttesen annyit, a miből a horvátok és nálunk is sokan azt hitték, hogy a képviseltetés ezen módja arra mutat, hogy Zágráb, Varasd és Körös nemcsak három megye fejében van jelen a pozsonyi országgyüléseken, hanem ország minőségében.

Azonban határozottan tagadom, hogy a mai Horvátország eredetileg ország lett volna, mert a három vármegye, mely a mai Horvátországot alkotja, csak oly *magyar* vármegye volt, mint a mai Szlavoniáé, — azok, és a magyar vármegyék közt a képviseltetés módjában semmi különbség nem volt, és eltérést a rendes szokástól csak a harcos idők kényszerüsége tett szükségessé, mely aztán szokássá vált.

Volt már alkalmam a napi sajtóban a magyar közjog ezen oldalát fejtegetni, és miután ebbeli fejtegetéseim szerencsések voltak némi figyelemben részesülni, és az eszmecsere alkalmával újabb meg újabb kérdések merültek fel, tán nem lesz fölösleges állitásomat még néhány ismeretlenebb adatokkal támogatni.

Az a szokás, hogy a tartományi gyülés, mely majd Zágráb, majd Varasd, majd más helyeken tartatott, saját kebeléből két vagy három követet küldött a magyar országgyülésekre, a XVI. század második felében vette kezdetét; de ezen követküldési mód nem maradt változatlan, mert közbe-közbe többször fordult elő eset, hogy ezek a megyék (Zágráb, Varasd, Körös) külön küldték követeiket az országgyülésre, és ily megyénkénti képviseltetés még 1681. évben is fordul elő.

A horvátok collectiv képviseltetése, a mint ezt 1848. évig ismertük, nem onnan származik, mintha e három megye külön tartományt vagy épen országot képezett volna, hanem kétségtelen onnan, mert a törökök hazánk határait hódítólag átlépvén, és az illető megyék nagy részben azok hatalma alá kerülvén,

tettlegesen gátolva voltak abban, hogy az országgyűlésre régi szokás szerint megyénként két-két követet küldjenek.

Hogy az ellenség a horvátok lakta területet mily nagyon csonkította meg, az legjobban tűnik ki a régi tartományi gyűlések jegyzőkönyveiből. Az ottani karok és rendek egy 1562. évi május 15-én kelt, a királyhoz intézett felterjesztésben magukat Horvátország és Szlavonia *maradványai* képviselőinek nevezik (Status et ordines reliquiarum Regnorum Croatiae et Slavoniae). A horvátok valamely királyi leiratra 1570. évben azt a választ adják, hogy *horvát rendek már nem léteznek*, területükből csak Ripach és Bihach maradt fennt a Kulpán túl.[1] (De ezért mégis így írják magukat: Universitas dominorum magnatum et nobilium — — — regnorum Croatiae et Slavoniae.) A területi csonkítást a vármegyék is emelték ki, és midőn a tartományi gyűlés 1567. évben diplomatikai formulaként a hatósága alá tartozó területi csekély *maradványról* (Status et ordines, *reliquiae* videlicet *exiguae* dictorum Regnorum), akkor nem feledkezik megemlíteni, hogy Kőrös vármegyének is csak egy része maradt fenn (partes Colapini Comitatus Zagrabiensis, ac *reliquiae Comitatus Crisiensis*). A következő esztendőben (1568) a zágrábi tartományi gyűlés feliratilag kéri a királyt, hogy a Kulpán túli *részek* és Kőrös vármegye *maradványainak* (reliquiae) adómentességét tartsa fenn.

Az 1584. évi tartományi gyűlés azt írja, hogy a Rendek ezen sokat szenvedő tartományban oly kevés számmal vannak, és hogy földjeiket a török annyira fogyasztotta, hogy az ország összes *maradványában* (per universas reliquias Regni) nincs több három ezer portánál, mely megadózható, holott régi szerencsés korban az egy Kőrös vármegyében mintegy 12 ezer porta könnyen volt adó alá vonható.

Ezek az okok, melyek szükségessé tették, hogy a horvátok

[1] Quantum ad labores statuum Croaticorum . . . . . attinet, certo constare potest, . . . nullas prorsus reliquias Statuum Croaticorum, exceptis solummodo Ripach et Bihach, ubi nulli extant coloni, jam a multis praeteritis annis et temporibus restare, sed reliquiae ipsae Transcolapinae satis miserrimae, per hostes fidei Christianae quotidianos et ingenti fame afflicta, quae supersunt, non ad Status Croaticos, sed hoc afflictum Regnum Slavoniae et Comitatum Zagrabiensem pertinent.

a tartományi gyűlésben választott 2—3 követtel megelégedjenek a magyar országgyűlésen, de azért nem szűnt meg a normális állapot törvényesnek lenni; a normális állapot pedig az volt, midőn Zágráb, Varasd és Körös vármegyék, mint a többi magyar vármegyék egyenkint küldték követeiket a magyar országgyűlésre.

Az „alkotmányos" képviseleti módot, melynek gyakorlatában az úgynevezett Horvátország még 1848-ban élt, a törököknek köszönhetjük — a horvátok ezért indíttatva érezhetik magukat hálájukat a törököknek kifejezni.

Hogy a törökök korán kezdték egyengetni a horvátok útját az általuk egykor oly nagy becsben tartott collectiv és a tartományi gyűlésből kifolyt követküldésre, mutatja II. Lajos királynak a tartományi gyűléshez 1519. évben azon levele, melylyel a horvátokat a diétára való jövetel alól felmenti, nevezetesen a zágrábi püspököt, és mindazon urakat, kik fegyveres népet tartanak, nehogy országuk az ellenség berohanásának legyen kitéve.[1]

Az első eset, hogy a tartományi gyűlés épen *két* követet küldött a magyar országgyűlésre, 1573. évben fordul elő; e körülménynek azonban nincs nagy fontossága, mert a fősúly abban fekszik, hogy a küldendő követek a vármegyéket képviselik e, és azok által választatnak-e, vagy a tartományi gyűlés mikor nullifikálta a vármegyéket, és mikor ragadta magához a követküldés jogát. Az utóbbira az első ismert eset 1567. évben fordúl elő; de a mint 1573. év előtt, úgy utóbb is a két követ nem volt szabály, mert azok száma gyakran 3—4 közt váltakozott.

Napi díjaikat ezen követek a szlavoniai füstpénzből kapták, melyet az albán kezelt.

Minthogy az 1568. december 21-én megválasztott követek megbizatása az 1569. január elején tartandó országgyűlésre szólott, a bánok ezen országgyűlés elhalasztása után a megbizást érvénytelennek tekintették, és szükségesnek látták, hogy az augusztus elsejére újra kihirdetett országgyűlésre uj választás történjék, annál inkább, mert Aranyani Dömjén itélőmester időközben ezen hivatalától fölmentetett.

[1] Kovachich: Supplementa ad Vestigia Comitiorum II. 442. lap.

Ezért 1569. julius 15-én Zágrábban gyűlést tartottak, a melyből Aranyani útódja, hethesi Pethe Imre, és vele a fél évvel azelőtt megválasztott két követ, miketinci Petrichevich János, és desniczai Kapitánfy István küldettek a pozsonyi országgyűlésre.

A tartományi gyűlés utasításokat is adott a követeknek.

Első eset, hogy a tartományi gyűlés nem csak a magyar alsóházba, hanem a főrendekhez is küldött követet, 1579. évben fordult elő, és Alapi Gáspár volt az, ki a főrendek közt foglalt helyet. De választottak 1619. évben is a főrendekhez követet, holott még csak 1625. évben hozta a soproni országgyűlés a LXI. törv.-cikket, mely megállapítja, hogy *ezentúl* a zágrábi prépost (mint vránai perjel) királyi meghívókkal hívassék fel az országgyűlésre, a hol a mágnások közt foglaljon helyet; továbbá, hogy a szlavoniai (horvát) követek egyike szintén birjon a főrendeknél ülést és szavazatot.[1]

Ez is horvát specialitás. Ők sok izben alkottak statutumokat a tartományi gyűlésen, és csak sok év mulva terjesztették fel azokat legfelsőbb jóváhagyásra. Nem várják be, mily név, mily rang illeti meg földjüket, ők időnként fait accompli-kat teremtenek. A törvényhozás gyakran csak utána sántít a tényeknek és azok a legritkább esetben felelnek meg Magyarország jogának és érdekének.

A horvátok collectiv követküldése maguk a horvátok közt ébresztett kételyt ezen mód helyessége és jogossága iránt. Gróf Erdődy Sándor a varasdmegyei közgyűlésen 1841. augusztus 16-án azt indítványozta, hogy a magyarországi törvényhatóságok szólíttassanak fel, oda hatni a közelebbi országgyűlésen, hogy *Varasd vármegye*, mint a többi magyar vármegyék, *szintén két követet küldhessen a magyar diétára.* Az elvben elfogadott indítvány tárgyalására november harmadikára uj közgyűlés tüzetett ki, melyen Gáj Lajos és illyr társai szerb köntösben, félhold és csillagokkal ékesített vörös sapkákkal jelentek meg. A vita hat órán át rendkívüli hevességgel folyt, az indítványt tevők és annak elfogadói csaknem lázadóknak jelentettek és végre is

[1] Fraknói Vilmos (Magyar Országgyűlési Emlékek. VI. köt. 422. lap) irja, hogy már az 1608. évi országgyűlés emelte törvény erejére azt az eljárást, mely szerint a tartományi gyűlés a főrendekhez is küldött követet. De az idézett törvény még nem tett külön intézkedést Szlavoniára nézve.

a szeparatizmus szelleme győzött, a — kérdés megbukott. Pár évvel utóbb (1845) Vukotinovich Farkas Lajos egy latin röpiratban[1] az illyr vörös sapkások álláspontjára helyezkedett és nem látta be, hogy Szlavonia jogai az által szilárdulnának, ha néhány képviselővel többet küldhetnek a magyar országgyűlésre. Szerinte Szlavonia (értsd Horvátország) képviseltetése nem megyebeli vagy törvényhatósági, hanem — regnikoláris. És ebben fekszik annak titka, hogy miért ragaszkodtak a horvátok újabb időben a két követ általi collectiv képviseltetéshez, megfelejtkezvén arról, hogy ez az állapot a XVI. század óta az ellenséges inváziók szüleménye és szabadsági garanciákkal semmi okozatos összefüggésbe nem hozható.

Változtak az idők és a kérdés ily alakban nem fog többé szőnyegre kerülni. Az 1868. évi kiegyezési törvény 32. §-a megállapítja, hogy Horvát- és Szlavonországok (ez elnevezésben már nem rejlenek a régi fogalmak) lakosaik mennyiségéhez aránylag 29 követ által képviseltessenek a magyar országgyűlésen. A következő paragrafus már előre igérte a horvát-szlavon képviselők számának szaporítását. a határvidék visszacsatolásának esetére. Ez az eset csakhamar bekövetkezvén, a magyar országgyűlés 1873-ban a XXXIV. törv.-cikket alkotta, melynek első szakasza a horvát-szlavon képviselők számát 29-ről 34-re emeli.

Ezen törvényes intézkedés ellen semmi kifogásunk, óhajtásunk csak az, hogy a képviselők választása ne a zágrábi tartományi gyűlés által, hanem közvetlenül a választókerületekből történjék. Képviselői rendszeren alapuló törvényhozó testületben nem járja, hogy a tanácskozók és határozók, kik közvetlenül a nép által választattak, azokkal együtt egyforma jogokat gyakoroljanak, kik valamely testület által közvetve ide küldettek.

[1] Regni Slavoniae erga Hungariam legalis correlatio.

47.

A horvátok képviseltetése a magyar országgyülésen. — A drávántúli részek megyénkint küldenek követeket. — A tartományi gyülés tisztújitó testület. — A megyék, és a tartományi gyülések küldöttjeinek névsora.

Hársfa-Szolyva, 1884. julius 8-án.

Ha a diplomatikai adatokból kiviláglik, hogy 1447. év óta egész 1681. évig igen gyakran maguk a szlavoniai (értsd mai horvát) vármegyék küldtek követeket az országgyülésre; ha bizonyos az is, hogy ezek a vármegyék 1468—1637. évig királyi levelekkel egyenesen meghivattak követek küldésére, a mely meghivásnak bizonyára nem késtek megfelelni, nem lehet kétség benne, hogy ez a képviseltetési rendszer olyan időben is volt érvényben, a melyből mi adatokat előmutatni nem vagyunk képesek. Hisz mindenki tudja, hogy mennyi levéltári anyag pusztult el.

Igaz, hogy azon követek lajstroma, kik a tartományi gyülésekből küldettek a magyar országgyülésekre, elég hosszú; *de az onnan küldött követek nem képviselték a tartományi gyülést,* nem Szlavoniát (értsd Horvátországot) *hanem a három vármegyét:* Zágrábot, Varasdot és Kőröst, a melynek politikai örökösévé lett a gyülés.

Erről idő folytán maguk a királyi leiratok is megfelejtkeztek, mint például midőn III. Ferdinánd 1647. junius 17-én fogadja, hogy Slavoniában és Horvátországban a katholika vallást kirekesztő uralmában fogja fentartani. A leirat mondja, hogy ezt a határozatot diankoci Szakmárdy János ítélőmester előterjesztésére hozta, kit egyuttal Slavonia és Croatia követének nevez a magyar országgyülésen.[1] Provincia soha sem volt képviselve a magyar törvényhozásban. V. László király 1454. évi második decretumának bevezetésében világosan nevezi az országgyülés elemeit, midőn szavait a főpapok, bárók, nemesek és más állapotú N. N. megyében lakó polgáraihoz intézi. Különben az utóbbi három vármegye részéről nemcsak Szakmárdy, hanem Orahoczy

[1] Kukuljevics: Jura Regni Croatiae I. 337. lap.

Gáspár és Malenich György is voltak jelen a pozsonyi országgyülésen. E kihagyás szintén a kir. leirat szabatos szövegezésének negatioja.

A tartományi gyülésen nemcsak követválasztások történtek, hanem választottak ott ítélőmestert, albánt, alispánokat, szolgabirókat, adószedőket, stb. A gyülés a vármegyék egész adminisztrációját ragadta magához, mikor a török veszély napirenden volt, és a vármegyéknek csak a végrehajtás terén volt némi teendőjök. Ez pedig, valamint eredetileg nem volt igy, hanem a magyar megyei intézménynek csak elhalaványulása a Drávántúl, úgy ez állapot üdvösnek sem találtatott, a miért is Mária Terézia 1758. és 1759. években a nevezett három vármegyét ujra rendezte és működésüket a magyar vármegyék mintájára helyreállitá. Sajnos, hogy a nagy királyné a tartományi gyülést meghagyta, vagy legalább a követküldési gyakorlatot kezéből ki nem vette.

Ismételve mondjuk, hogy a tartományi gyülésből küldött követek nem országot képviseltek, hanem három vármegyét, mert a slavoniai főurak, már mint magyar mágnások, a magyar felsőházban foglaltak helyet, és a törvényhozás intézkedett a vránai perjel és mások ottani megjelenhetéséről is. Senki sem fogja feltenni, hogy valamely tartomány kétfélekép és kettős súlylyal lehessen képviselve.

Még egyet: A slavoniai rendek és birtokosok, (universitas nobilium et possessionatorum hominum) 1457. évben négy megbizottat küldenek V. Lászlóhoz, hogy az adóbeli rendetlenségek és megterhelések orvosoltassanak. A megbizottak Dombói Miklós, Brestyanovszky Turbeltus, zelini Byczkele István és Szentléleki Miklós. A királyi leirat azokat nem nevezi követeknek, hanem a slavoniai nemesség által e tárgyban megbizott nemeseknek.[1] Követeknek az országgyülésre már azért sem tekinthetők, mert ilyenekül ez évben Szomszédvári Henning és Biszádi Péter vannak emlitve.

Előadásom és állításaim igazolására alább közlöm a jegyzéket azon meghivókról, melyek egyenesen a megyékhez intéz-

[1] Kukuljevics: Jura Regni Croatiae I. 204. lap.

tettek; továbbá a slavoniai (horvát) megyék részéről küldött követek, végre a tartományi gyűlésben választott követek névsorát.

Később napfényre kerülő adatok ezen névsorokat sokban kiegészíthetik, tökéletesbithetik, tán módosíthatják is. De azt nem fogják módosítani, a mit bizonyítani akartam, t. i. hogy a drávántúli részek nyugati felének követei nem tartományt, nem országot, hanem három vármegyét képviseltek, hogy tehát képviseltetésük eredetileg és a félreértések és szándékos ferdítések zavarából kirántva, a magyar megyékhez volt hasonló, a mi ujabb bizonyítvány ezen részek a magyar államjog alá tartozandóságáról.

A megyék részéről küldött követek.

1447. évben. Hat követ van jelen a magyar országgyűlésen Slavonia (azaz a mai Horvátország) részéről és pedig:

Simonfy György, és Ivánfy György } mint Zágráb

Vitus fia János, Füzesdi Péter } mint Varasd

Szénaharaszti Péter, és Maglóczy György } mint Körös vármegyék követei.

1457. Szomszédvári Henning, Biszádi Péter, György fia } *Zágráb* megye követei a budai országgyűlésen.

Ezek a bánok ellen panaszt emeltek adóbeli megterhelésért.

Az 1457. évi országgyűlés végzései nem maradtak reánk, és azok a Corpus Jurisban hiányzanak. Mégis bizonyos, hogy ez évben nem csak egy, de több országgyűlés is tartatott.

1505. A hires rákosi országgyűlésen slavoniai (horvát) követek nem voltak jelen, mert II. Ulászló azokat a megjelenéstől felmentette. De ott voltak Pozsega, Valkó, sőt Orbász vármegyék követei.

1622. Pető Gergely alispán, *Varasd* megye követe, Mikulich Tamás.

Spolyavich Péter, a soproni országgyűlésen.

Miután Pető világosan Varasd követének mondatik, a két utóbbi a másik két megyét képviselhette.

1630. Dubiczay *Körös*,
Tompa Miklós, *Varasd* (a tanácskozások idején meghalt), Somogyi János prépost *Zágráb* megye követe.
1634. Megyureczky István *Varasd*, Sztankó Mátyás *Zágráb*, Szakmárdy János *Körös* megye követe.
1637. Szakmárdy János *Körös*, Czernkóczy Gábor *Varasd*, Petrichevich György alispán és Szakmárdy István *Zágráb* megye követei.
1646. Szakmárdy János, Malenicza György *Varasd*, Orehoczy Gáspár, al-bán *Zágráb* megye követe. *Körös* vármegyének akkor nem volt követe.
1681. Fodoróczy *Varasd*, Kovácsóczy *Körös*, Putz János *Zágráb* megye követe.

Meghívók a megyékhez.

1468. Mátyás király felhívja *Körös* vármegyét, hogy két követet küldjön a pozsonyi országgyűlésre.
1473. Mátyás király felhívja *Körös* vármegyét, hogy a budai országgyűlésre 2 vagy 3 követet küldjön.
1603. 1604. 1634. 1637. a szlavoniai (értsd mai horvát) vármegyék külön felhívatnak követek küldésére a magyar országgyűlésre. (Lásd az 1634. évi követek névsorát.)

A tartományi gyűlés által a magyar országgyűlésre választott követek.

1567. A tartományi gyűlés *négy* követet választ a magyar országgyűlésre, kiket névszerint nem ismerünk, ötödikül ment velük Draskovich György zágrábi püspök, bán, mint a küldöttség felügyelője.
1568. A tartományi gyűlés december 21-én az 1569. évi pozsonyi országgyűlésre választ követeket:
Aranyani Dömjén[1] ítélőmester, Petrichevich János al-ítélőmester, Kapitánfy István de Dresnicza.
1569. A julius havában tartott tartományi gyűlés jegyzőkönyve

[1] Gregorianczy Pál 1558. évben őt említi, mint *országbirót*, és Szlavoniának ítélőmesterét. Olykor hibásan Aranyosi-nak irják.

szerint a pozsonyi országgyűlésre választatnak: hethesi Pethe Imre, Petrichevich János és Kapitánfy István.

1571. A pozsonyi országgyűlésre novemberben választatnak: Dombrói Tamás zágrábi kanonok, Pethe Imre ítélőmester, Draskóczy Gáspár.

1572. A koronázási ünnepélyre és országgyűlésre: László góricai főesperes, a prothonotarius, és al-prothonotarius.

1573. Heresinczy Péter zágrábi olvasókanonok, Petrichevich János ítélőmester.

1574. és 1577. Ugyanazok.

1579. Alapy Gáspár a felső táblára (ad consessum magnatum), Heresinczy Péter prépost, Petrichevich János al-ítélőmester, Draskóczy Gáspár varasdi alispán.[1]

1582. Draskóczy Gáspár varasdi alispán, Budóczy István főesperes, Szabóky János.

1583. Budóczy István zágrábi kanonok, Szabóki János (t. i. Heresinczi és Petrichevich.)

1587. Zelniczey Miklós zágrábi olvasókanonok, Monóczi Mihály al-ítélőmester, Vragovics Kristóf varasdi alispán.

1593. Zelniczey Miklós nagyprépost, Petrichevich al-ítélőmester.

1597. Ergelszky (Ergely és Ergeliusnak is irják), Ferenc beksini főesperes, Petrichevich Gáspár.

1597. Ergelszky Ferenc főesperes, Zelniczey Mihály.

1599. Ergelius Ferenc, Hersich János.

1601. Napuli Boldizsár, Beriszlavich.

1602. Beriszlavich al-ítélőmester, Ergelius Ferenc zágrábi prépost.

1603. Ergelius prépost, Orahoczy Ferenc jegyző.

1604. Ergelius prépost, Medussoczy Ferenc zágrábi alispán.

1605. Ergelszky prépost, gersei Pethő Gergely.

1606. Domitrovich al-bán, Mernyavchich Kristofor de Brezovica, Kitonich János de Posztanica. (A választás már 1605. évben ejtetett meg.)

1607. Draskóczy Péter, Orahoczy Ferenc. Az országgyűlés végzéseit nem ismerjük.

1608. Orahoczy Ferenc al-bán (de Kuserovcz), Pethő Gergely, Patachich István.

[1] A választás 1579. december 21-én történt, de az 1580. jan. 17-én Pozsonyban megnyitandó országgyűlésre szólt.

1609. Napuly olvasókanonok, Pethő Gergely, Patachich István.
1613. Ugyan ők.
1614. Napuly prépost, Pethő Gergely.
1617. Napuly prépost, Patachich István, Pethő Gergely.
1619. Fő követnek választatott a mágnások sorából a „jelen alkalomra“ a bán. (Lásd az 1579. évi adatot.) Az országgyűlési tárgyalásokra: Patachich István ítélőmester, Pethő Gergely. Ez évben a nádor és Bethlen Gábor meghívták a slavoniai rendeket a magyar országgyűlésre. A király azt izenvén a tartományi gyűlésnek, hogy a pozsonyi országgyűlésre ne küldjenek követeket, olyanokat nem is küldtek.
1620. Gál Péter, Mikulich Tamás.
1623. Vinkovich prépost, Patachich István ítélőmester, Pethő Gergely.
1630. Mikulich Kristofor zágrábi alispán. Ez az 1625. évi soproni országgyűlés határozata értelmében a mágnások közt foglalt helyet, Somogyi kanonok, Tompa Miklós varasdi alispán, Czernkóczy Gábor. (A tartományi gyűlés jegyzőkönyvéből.)
1634. Petrichevich György zágrábi alispán, Czernkóczy Gábor jegyző, Malenich György.
1634—35. Bogdán Márton főesperes, b. Konszky Gáspár ítélőmester, Zinka, Czernkóczy jegyző, (Palugyaynál ezen évekre a következőket találjuk: Snyske Péter ítélőmester, Czernkoczy Gábor.)
1637. Bogdan Márton prépost, Petrichevich György zágrábi alispán, Czernkoczy Gábor varasdi alispán.
1642. Orahoczy Gáspár al-bán, Czernkoczy Gábor al-ítélőmester, Szakmárdy János jegyző, Malenich György.
1646. Orahoczy Gáspár al-bán, Szakmárdy János ítélőmester, Malenich György. (Ez országgyűlés megnyittatott május 1-én, elhalasztatván, ujra megnyittatott augusztus 24-én és berekesztetett 1647. julius 17-én.
1649. B. Rattkay György olvasókanonok (a mágnások táblájára.) Szakmárdy János ítélőmester, Budor Gáspár.
1655. Malenich György, Budor Gáspár Patachich Miklós.

1659. Patachich Péter, a förendekhez. (Ezt Palugyai nem említi.) Szakmárdy János itélőmester, Patachich Miklós, a rendek táblájához.

1662. Gussich Miklós, szredicskói várkapitány, a főrendi házba, (Palugyai őt nem említi.) Szakmárdy János itélőmester. Patachich Miklós, a rendek táblájához.

1667. évben az országgyűlésen megjelent követek így említtetnek: Horvátország, Slavonia és Dalmáczia követei: Sclictari Joannovich Ferenc körösmegyei alispán és a nevezett országok némely más követei.

1672. Bochak prépost, Vagich Lajos.

1681. A soproni országgyűlésre: Kovacsóczy György, a főrendiházba, Antolchich itélőmester és zágrábi alispán. Pucz János, Rauh István pótkövet.

1687. A zágrábi tartományi gyűlés választ október 3-án: Joanovich Ferenc a főrendekhez, Illiasich Jakab, Patachich Boldizsár a követek táblájára.

Mellőzvén a XVIII. századi követek névsorát, az újabb korból még csak ezeket említjük:

1843. Busan Herman a főrendekhez, Klobucsarich Károly, Osegovics Metell.

1847—48. Busan Herman a főrendeknél, Osegovich Metell kir. helytartótanácsos, Busnyik József, Pozsega megyei főjegyző. | a rendek táblájánál Pozsonyban

48.

Fejlődik a testvériség. — Szalay László történetiró. — Horvát címjegyzék. — Starcsevics és a zárszámadások. — A girondisták antipodesei. — Schiller intése. — Egy új Mózes keresztik. — Deák Ferencz 1846. évben.

Marmaros-Sziget, 1884. július 12-én.

Wo rohe Kraefte sinnlos walten,
Da kann sich kein Gebild gestalten.
Schiller's Glocke.

Szalay László, a híres történetiró, azt mondta egyszer magáról, hogy ő bármely zene és a kocsikerekek csikorgása közt nem tud különbséget tenni. Ha ez így volt, akkor a kitűnő férfit

a természet minden esetre megfosztotta a legszeretetreméltóbb művészetek egyikének élvezetétől. De talán még nagyobb zavarba jött volna, ha tőle azt követelnők — tudniillik, ha még köztünk élne — tegyen különbséget egy csapszék, és a mostani tartományi gyűlés közt, mely Zágrábban a botrányokat gyártja. Megtörténhetik, hogy a csapszékbe tisztességes emberek is belekerülnek fatalitások által, a mint a tartományi gyűlésen is vannak, a kik szégyenlik azt, a mi ott történik; de a helyiségnek jellemét nem az állítólagos többség, hanem azok az emberek adják, kik a tisztességes embereket elnémítják, és tehetetlenségre kényszerítik.

Mily címzések röpülnek itt egyik oldalról a másikra; mily roppant aspiratiók és mily törpe szakismeret, mily kevés fogékonyság a jog és mily vad indulatosság azon nemzet iránt, melytől századokon át csak jótéteményeket nyertek!

Egyik politikai napilapunk azt, a mi a zágrábi tartománygyűlésen történik, minden körülírás nélkül (szinte resteljük a szót kiírni) disznóságnak nevezi. Kemény szó, de a milyen roszszúl esett azt olvasni, ép úgy menthetőnek találom olyan időben, midőn hírlapjaink vezetői törték fejeiket a föld kerekségén oly országot találni, melyben a zágrábi jelenetekhez hasonlókat föltehetnének.

IV. László király 1283. évben, Péter szlavoniai bánt Garics várának adományozásával jutalmazta meg, azon érdeménél fogva, hogy a horvát vadság megfékezésére és fenhéjázó makacsságuk büntetésére hadba szállt.[1]) Ez a vadság ma épen 600 év után, még mindig buján tenyészik, és a polgárosult társadalom, a modern állam igényeivel éles ellentétben áll.

És épen akkor, midőn a bámuló Európa ezen állapotokról mindennap meggyőződik, akkor eszébe jut némely lázítónak, ki magát népképviselőnek nevezi, oly attitudebe helyezkedni, mintha a mivelődés érdekeit szívén viselné:

> Der Affe gar possierlich ist,
> Zumahl wenn er vom Apfel friszt.

[1]) Ad coercendas seu compescendas *ferocitates croaticae gentis*, qui elata obstinatione contra nostrae maiestatis culmen .... insurrexerunt. (Wenzel, Árpádkori Uj Okmánytár XII. 386. lap).

Starcsevics Dávid legközelebb egyik ülésben a zárszámadásokat a tartományi gyűlés birálata alá akarta vonni, a mire ennek semmi joga. Ez alkalommal azt mondá, hogy Magyarország a horvátokat *csalja*. A nagy horvát politikus bizonyosan azt hiszi, hogy ilyen erős kifejezések legjobban bizonyítják követelésének igazságát, mi azonban a dolog érdemébe nem bocsátkozván, csak azokat, kik folytonosan a horvátokról mint testvérekről szólnak, akarjuk figyelmeztetni, hogy itt megint szép alkalom kinálkozik a horvátoknak testvéri csókokat osztogatni.

Magyarországon nincs oly zuglap, nem volt oly gyűlés, sőt alig van számba vehető ember a ki Horvátországról, már mint az egész országról, ily kifejezésekkel élt volna, bármennyire bevitette vérünket méltó indignatiónk érzete.

Az általunk fent idézett lap, tekintvén a kifogyhatatlan botrányokat és vad üzelmeket, azt jósolja a horvát nemzeti pártnak, hogy a girondisták sorsára fog jutni, a kiket t. i. a legvérengzőbb radikálisok a vesztőhelyre küldtek. Szegény girondisták, alig hiszem, hogy emlékűket valaha úgy becsmérelték volna, mint ezen összehasonlítás által. Az ő idealis rajongásuk, az ő tiszta hazafiságuk, az ő nemes szabadságérzetük, mely az egész világot akarta átkarolni, azt nem érdemelte meg. Még a vén ember ereiben is hevesebben lüktet a vér, midőn tetteiket olvassuk; még a hóval borított fej is rokonszenvvel tekint vissza azon nemes alakokra, kik a szabadság személyesítői valának és a guillotint vérükkel megaranyozták. Nem haltak meg hiában; emlékűket még az ellenség is tiszteli.

Ki volna képes a parallelát a mai nemzeti párttal fölfedezni? Bukni fog, az bizonyos, de bukása nem lesz tragikus (a mit mi neki nem is kivánunk) és tettei nem lesznek az utókor számára a rajongás tárgyai.

A magyar nemzet és kormánya előbb utóbb fogja tapasztalni, mennyire csalatkozott, midőn a horvát nemzeti párttól azt várta, hogy a törvényes rendet visszaállítja Drávántúl, és ott a magyar állameszmét érvényre juttatja. Ezen optimistáknak is idéztünk Schiller Glockejéből:

Weh denen, die dem Ewigblinden,
Des Lichtes Himmelsfackel leihn!
Sie strahlt ihm nicht, sie kann nur zünden
Und aeschert Staedt' und Laender ein.

Az ilyen tartományi gyűlés nem érdemes a létezésre. Helyet kell hogy adjon egy provizoriumnak, mely addig tartson, míg a horvátok politikailag megtisztulnak; akkor lehet megint alkotmány. Mózes 40 esztendeig hurcolta az izraelitákat a pusztákon át, míg érdemeseknek találta őket, hogy az igéret földjét láthassák.

Deák Ferenc az 1846. évi országgyűlésen azt mondá: Horvátországban évek óta visszavonás, gyűlölség és pártoskodás ütötte fel vészterjesztő táborát; párt párt ellen, ember ember ellen, polgár polgár ellen föl van fegyverkezve, elannyira, hogy igen keveset állítok, ha annyit mondok, hogy Horvátország a status kitűzött céljától alig *lehetett valaha távolabb*, mint épen most.

És mit mondana Deák Ferenc ma? alkalmasint azt, hogy jelenleg Horvátország még az 1846. évi superlativusnál is távolabb áll a status céljától.

De az ő politikája vitt bennünket ennyire.

49.

Létezik-e horvát kincstár? — A határvidék pénzügye. — Az államerdők. — A törvények intézkedései. — A vasútak alapja. — A vagyonközségek alakítása. — Az erdőtörvények. — A zárszámadási bizottság tévedései. — Beruházások határa. — Magyar államkincstár.

Budapest, 1884. július 26-án.

Az ujabb alkotmány életbeléptetéseig ismertünk katonai kincstárt, bányakincstárt és kamerális kincstárt, de nem ismertünk soha tartományok szerint különvált kincstárakat A régi abszolutisztikus rendszer Magyarországon csaknem minden lépten sértette az alkotmányt, sértette törvényeinket, de annyira még az sem ment, hogy a magyar államban a magyar kincstáron kivül még horvát kincstárt is felfedezett volna.

Ilyent feltalálni nem, de követelni igen a horvát ellenzéknek volt fenntartva, a mely a f. é. július 2-án tartott zágrábi gyűlésen ez eszmének hangos, sőt lármás kifejezést adott. Mint minden óhajt, úgy ezt is, nem jogának kimutatásával, nem a

tény felvilágosításával, hanem petulánciával, botránynyal, szitkolózásokkal próbálta a valósítás terére vinni, mások pedig egyenesen azt a fikciót hirdették: hogy a horvát kincstár már megvan.

Nem szokásom ugyan állításaim bizonyítására az 1868. évi kiegyezési törvényre hivatkozni, mert minden nap újabb tapasztalatokat hoz, hogy ezen szerencsétlen törvény mellett lehetetlen a Dráván túl a békét fentartani. De miután a horvát politikusoknak opportunus dolognak látszik, egyelőre e törvényt céljaik kiindulási pontjául elfogadni, hivatkozom ezen törvény 17, 21 és 30. §§-aira, a melyekben nem horvát, hanem *közös kincstárról* van szó. Oly értelemben használtatik e kifejezés, mint a mikép közös törvényhozásról és közös kormányról szól a törvény. Lehetetlen ugyan rajongani a közös ügyekért, de a közös kincstár kifejezés legalább annyit mégis bizonyít, hogy valamint azelőtt soha senki egy horvát kincstár hírét nem hallotta, úgy még 1868. évben is senki sem gondolt egy ilyennek alapítására.

Az 1881. év július 15-kén kiadott királyi leirat a horvát-szlavon határőrvidék közigazgatásának átadásáról intézkedik. A bán itt mindig csak mint királyi biztos szerepel. A leirat 9-ik §-ának végpontja így szól: „A fentebb említett egyezmény megújításáig a határőrvidékből származó összes állami bevételek a *magyar államkincstárt* illetik, s ezen vidék autonom közigazgatása számára megállapított kiadások a *magyar államkincstárból* fedezendők.

Ezen szavakkal el van ismerve, hogy a magyar korona alatt csak egy állam létezik — a magyar, és csak egy állami kincstár — a magyar.

Igy állván a dolog, az idézett királyi leirat nem is késett a határőrvidéki pénzügyet a magyar pénzügyminiszterium alá rendelni, és a 10-ik §-ban elrendelni, hogy a határőrvidéki közigazgatási hatóság pénzügyi osztálya, s a határőrvidéki térképtár, rendszeresített személyzetükkel, a zágrábi királyi pénzügyi igazgatóságba, a határőrvidéki pénztár főnöke pedig az államkincstári pénztári készletekkel, könyvekkel és iratokkal együtt, a zágrábi *magyar királyi állami* főpénztárba kebelezendők.

Ugyane napon kelt egy más cs. és kir. (így) leirat, mely szintén a határőrvidék bekeblezéséről intézkedik, és melynek minden sora bizonyítja, hogy az egykori „határőrvidéki kincstár“

(e kifejezést használja a leirat 24. §-a és az 1882. évi XL. tvcikk. 2. §-a) a magyar állam jogkörébe utasíttatott.[1] A leirat 15. §-a azt írja: „A rendelkezésre álló, azaz, valamely *közös* vagy autonom igazgatási ág céljaira nem szükséges határőrvidéki kincstári épületek eladása, s az épületeladási alap kezelése 1874. szept. 2-án kelt elhatározásom értelmében a magyar pénzügyminiszteriumot fogja illetni. A határőrvidéken levő azon kincstári fekvőségek, melyek nincsenek az autonom országos igazgatás valamely különleges céljára rendelve, magyar miniszteriumomra háramlanak."

Látjuk tehát, hogy az egykori határőrvidéki kincstár hasonló minőségű volt, mint a katonai kincstár, és hogy az őrvidék polgárosítása után e kincstár egyes alkatrészei különleges rendeltetést nyertek. De abból, mert egy vallás- és tanulmányi alap létezik Magyarországon, melynek határozott rendeltetése van, távol sem következik, hogy ez nem képezi a magyar kincstár alkatrészét; ennélfogva a határőrvidék kincstárából sem lett horvát kincstár.

A Drávántúli katonai végvidékből legelső sorban a két varasdi határőrezred, továbbá Zeng és Sziszek községek helyeztettek polgári kormányzat alá az 1871. évi kir. leirat alapján. Magyarország ezen területek után 1872. év január 1-jétől kezve a közösöknek elismert államügyek terheihez járulékot vállalt el és az 1872. évi IV. tvcikkben a *magyar államkincstár* által fizetendő hányadot állapítá meg.

Vajjon felteheti-e valaki a magyar országgyűléstől azt a hóbortot, hogy a magyar állam terhére fizetést vállal, ha a magyar kincstár mellett valami horvát kincstár is létezik, a melynek közelebbi hivatása volna az ily fizetések teljesítése?

Ha létezik valaha horvát kincstár, akkor nem jő létre az 1868. évi kiegyezés 13. és 16-ik §-a, melyek nyiltan bevallják, hogy ez az úgynevezett Horvátország nem képes saját szükségeit fedezni. A magyar korona országai közös jótállás alatt állanak a földtehermentesítési adósságra, a közösügyek költségeire és az államadósságok Magyarország által felvett hányadára nézve. Képtelenség volna tehát feltenni, hogy Magyarország a

[1] Lásd Budapesti Közlöny 1881. évi 162. száma.

politikailag immorális horvátok morális garanciájával elégedjék meg, és midőn a Drávántúli részeket kelleténél nagyobb kedvezményekben úgy is már részesítette, a jövedelmek forrásait kiadja kezéből, hogy azok — nem a horvátok törvényes tartozásaira, — hanem politikai ábrándjaik létesítésére fordíttassanak.

A Drávántúli állami vagyon, mint nevezetesen az állami erdők, a magyar kincstár részét képezik, s a törvény azt bizta meg bizonyos beruházások, és vállalatok létesítésére kedves címzetes testvéreink javára.

A zágrábi tartományi gyűlésen tomboló vadok amúgy mellékesen, egy pár hatalmas gorombaság segélyével akartak egy horvát kincstárra szert tenni, a midőn egyszerűen az állami erdőket a horvát kincstár tulajdonának jelentették ki.

Azonban e követelésnek nincs semmi alapja, mert az 1871. év június 8-án kiadott királyi leirat a határőrvidék polgárosítása alkalmával az ottani erdőségekről, mint állami erdőségekről szól és csak a polgárosítás keresztülvitelére ezen erdőségek felét engedte át a községeknek, azok másik felét továbbá is állami vagyonnak jelentvén ki.[1] E rendelet alapján készült az 1873-ik évi XXX. törvénycikk, a határőrvidéki lakosokat az ottani államerdőségekben illető erdei szolgalmak megváltásáról. E törvény végrehajtása által a régi határőrezredek területe szerint alakitott vagyonközségek kerekszámban 570,000[2] hold erdő birtokába jutottak. A megosztás után megmaradt államerdők a magyar földmivelési miniszterium kezelése alatt állanak, mely azt az erdőtörvény alapján saját közegei által gyakorolja. Igy az eladás és kikiáltási árak megállapitása, az értékesités, a helyi kezelés az állami erdőigazgatás feladatához tartozik, mely közvetlenül a magyar földmivelési miniszteriumnak van alávetve.

A „Horvát-Szlavonországban" fekvő magyar államerdők összes területe 571,300 katasztr. holdat tesz, ebből azonban mind a mellett is hogy a hasonló de tényleg értékesebb felerésze az erdőknek az úgynevezett vagyonközségeknek — értsd, azon községek összegének, melyek egykor egy ezred területét

[1] Landes-Verwaltungsblatt für die kroatisch-slavonische Militärgrenze, vom 18 Jäner 1872. II. Stück.

[2] Pontosan 572,413 kataszt. hold.

képezték, — kiadatott, még további 30,000 hold legértékesebb tölgyerdőnek fája horvát beruházási célokra engedtetett át, s további terhére maradt még több határőrvidéki város u. m. Zeng, Carlopágo, Ivanics, Brod, Zimony stb. faizási szolgalmának kielégítése, melyeket a szolgalmak kérdése tárgyalásának alkalmával aligha nem szándékosan felejtettek ki. A beruházásokra már kiadott 30 ezer hold erdő után kerekszámban várható 30 millió forint bevételnek pedig határozott törvényes rendeltetése van. Első sorban a vasútak építése, a milyenekről az 1877. évi XXVI. és 1880. évi XLIII. törvénycikk intézkedik. Az utóbbi cikknek 4-ik §-a azt írja: „Minthogy azonban ezen alapnak azon része, mely vasúti építkezésekre fordítható, jelenleg annyi pénzzel nem rendelkezik, hogy a sziszeki, sunjai és sunja-határszéli vonalrészek a 2-ik §-ban megszabott idő alatt épüljenek, felhatalmaztatik a kormány, hogy a hiányzó összeget az államkincstár egyéb pénzkészleteiből ezen alapnak előlegezhesse.“ Ha valahol, itt kellett volna említeni a horvát kincstárt, ha ilyen létezik; mert horvát vasútakról van szó. Az idézett törvénycikk 5-ik szakasza még világosabban bizonyítja, hogy államkincstár alatt csak a magyar államkincstár érthető. Szövege ez: „A sziszek-károlyvárosi vonal építési költségei a *magyar államkincstár* által lesznek fedezendők, egyszersmind felhatalmaztatik a miniszterium, hogy az ország határától a doberlin-banjalukai vasút doberlini allomásáig terjedő összekötő vonalszakaszt is a *magyar államkincstár* terhére létesíttesse, azon esetre, ha ezen szakasz tulajdonjoga a *magyar állam* részére kellő módon biztosíttatik.“

Horvát kincstárról, horvát államról sehol sincsen szó.

Nehogy azonban valamely furfangos ember találkozzék, ki azt mondhassa: igaz, hogy a magyar kincstár tartozik építeni a horvát vasútakat, de nem a határőrvidéki vagy horvát erdők jövedelméből, idézem az 1881. év július 15-én kelt cs. és kir. rendelet[1] hetedik pontját, mely igy szól: „Azon vasúti vonalak, melyek a határőrvidéken a *beruházási alap jövedelmének számlájára* lesznek kiépítendők, az előbb idézett törvények értelmében névszerint a következők: a már kiépített vinkovce-bródi vasúti szakasz, azután a sziszek-sunjai, továbbá a Sunjáról egy-

[1] Ennek több pontjai felvétettek az 1882. évi törvény XL. cikkébe.

részt Kosztajniczán át a boszniai országos határig, másrészt pedig Uj-Gradiskán át Bródig, továbbá Vinkovcéről Mitrovicig és végre Sziszektől a károlyváros-fiumei vasút valamely állomásáig vezetendő vonalak, — az utolsó azonban csak azon esetre fog a beruházási alapból építtetni, ha ennek vagyona azt megbírja és a mennyiben ezen szakasz a jelenlegi határőrvidéki területen vezettetik.“

A törvények és a kir. leiratok mindig azon szempontból indulnak ki, hogy a vasúti építések költségei fedezve legyenek. Az idézett kir. leirat 5-ik pontjában azt rendeli, hogy a bródi és pétervaradi határőrvidéki kerületekben rendkivüli kihasználásra kijelölt, és e célra már kihasított, koros fával biró 30,000 holdnyi erdőségből, a beruházási alapba már befolyt, vagy ezentúl még várandó bevételekből az 1877. november 26-án kelt kir. parancs értelmében a *kezelési kiadások* levonása után $56^2/_3$ százalék határőrvidéki vasúti építésekre, $43^1/_3$ százalék pedig másnemű beruházási célokra fordítandó. A következő (6-ik) pont pedig megállapítja, hogy a még kihasítandó állabokból várandó új bevételek szintén az 5-ik pontban megállapított százalékos feloszlás alá esnek mindaddig, míg az 1877. évi XXVI. és 1880. évi XLIII. magyar törvénycikkek értelmében kiépítendő vasútaknak *építési költségei fedezve nem lesznek.*

Megemlítem még, hogy az államerdők jövedelmeiből alakult beruházási alapnak a vasútakon kivül még más céljai is vannak; ilyenek a Száva és mellékfolyóinál eszközlendő javítási munkálatok és töltészés, az uthálózat kiegészítése, a Karszt vidéknek vízzel való ellátása, ugyanott a vízfolyások szabályozása, a Karszt erdősítési munkáknak azon időig való folytatása, míg a Karszt erdősítési tőkealap nem létesül.

Ime tehát, van annyi rendeltetése a Dráván túl fekvő beruházási erdők jövedelmeinek, hogy senki sem fogja hinni azt a badar beszédet, mintha mi azokból építettük volna a sugárutat Budapesten, vagy a fiúmei kikötőt, hol mi, a horvátok remek financ-politikája szerint milliomokat dobtunk a tengerbe. Nem fogja senki sem hinni, hogy anyagi jólétünket a horvátoknak köszönhetjük, kivált midőn tudjuk, hogy még tíz millióval vannak adóhátralékban, dacára azon kedvezményeknek, melyeket nekik az 1868. évi kiegyezés nyujtott.

Ez az adóhátralék szép háttérül szolgál az aspirációknak egy horvát kincstárra!

Azonban maradjunk az erdészeti kérdésnél, mely a „horvát kincstárra“ vonatkozó óhajt hozta felszínre.

Mint minden leszámolás alkalmával, úgy az 1880. évi állami leszámolás előterjesztésekor is a horvátok kifogásokkal éltek, hogy úgy is szűkre szabott pénzbeli járulékaik összegét leszállíthassák. Ez alkalommal kifogást tettek az államszéknek az 1879. évi XXXI. törv.-cikkben foglalt erdőtörvénynek végrehajtásából felmerülő költségek egy része ellen, melyekből Horvát-Szlavonországokra kerekszámban 36,000 frt esett.

A magyar képviselőház zárszámadási bizottsága helyesnek ismerte el a horvátok azon kifogását, hogy az erdőtörvény Horvátországra nem terjed ki, s ennélfogva azt állítá, hogy a végrehajtási költségekből Horvátországot nem terheli semmi.

Valóban nem interdum, hanem igen sokszor dormitat nálunk Homeros. A zárszámadási bizottság tagjai úgylátszik, még felületesen sem ismerték az állami erdők kezelésére vonatkozó törvényeket és rendeleteket, sőt magukat a tényeket sem, e kérdés határában.

Az 1868. évi kiegyezés, avagy XXX. trv.-cikk 8. szakasza azt tartalmazza, hogy a horvát-szlavon államföldbirtok mind törvényhozási, mind kormányzati tekintetben a magyar országgyűlés és pénzügyminiszterium köréhez tartozik. E törvényre hivatkozik az 1873. évi XXXIV. trvcikk, midőn magyarázólag a 2. §-ban hozzáteszi, hogy az „államföldbirtok“ kifejezésében az „államerdők“ is benfoglaltatnak.

Tudnia kellett volna a zárszámadási bizottságnak, hogy a magyar államnak a Dráván túl fekvő erdőségek jövedelmei közvetlenül az állam pénztárába folynak, és hogy azokat szintén közvetlenül a földmívelési miniszter kezeli saját közegei által. Sőt arról is birhatott volna tudomással, hogy még azon erdők is melyek a horvát-szlavon vagyonközségek tulajdonába adattak át az 1873. évi XXX. trv.-cikk 7. §-a értelmében az államerdők főigazgatásával megbízott közegek, tehát a magyar földmívelési miniszter ellenőrködése alá helyeztettek, noha az alárendelt felügyelő személyzetet az ezredközség nevezi ki és tartja.

Az 1879. évi XXXI. törvénycikkben foglalt erdőtörvény az állami erdőkre is kiterjed és a Magyar- és Horvátországban fekvő államerdők közt semmi különbséget nem tesz, a mint bizonyosan megteszi a törvényhozás, ha az lett volna a szándéka, hogy az idézett törvény a Dráván túl ne jusson alkalmazásra. Azért, midőn 1881. évben a horvát-szlavon határőrvidék utolsó maradványa is polgári kormányzat alá helyeztetett, a magyar korona országaiban fennálló intézmények azon területre is kiterjesztettek, és az 1882. évi XL. törvénycikk 7-ik §-a világosan rendeli, hogy a magyar korona országainak közös törvényei, *a mennyiben a jelen törvény* kivételt nem állapít meg, az 1881. évben bekebelezett határőrvidékre is kiterjesztetnek. Az idézett törvény azonban nemcsak hogy kivételt nem állapít meg, sőt inkább a 3. §-ban ismételve mondja, hogy a határőrvidékből származó összes állami bevételek a *magyar államkincstárba* szolgáltatandók be.

A magyar erdőtörvény tehát nemcsak szorosan Magyarországra szorítkozik, hanem érvényes a Drávántúli részeken is. Az ezen törvényekkel összefüggő végrehajtásokból származó költségek bizonyos hányada jogosan tehát az úgynevezett Horvát-Szlavonországot is terheli és a zárszámadási bizottság nagyon hibázott, midőn ezen kötelezettséget fel nem ismerte, vagy vétkes engedékenységből elnézte.[1]

Végül még azt kívánom megjegyezni, hogy nem azért vitatom, hogy a határőrvidéki erdőségek a magyar államkincstár részét képezik, mintha azokból Magyarországra valami nagy anyagi haszon nézne, hanem azért, mert a határőrvidéki erdőségek jövedelmei különös, a törvényekben kijelölt célokra fordítandók, melyekről fent már szóltam. Magyarországnak tehát biztosítékra van szüksége, hogy az anyaország iránt kötelességeit oly rosszul teljesítő Horvátországban teendő beruházások a határvidéki erdőségek jövedelmeiből és ne a magyar adózók filléreiből fedeztessenek; biztosítékra, hogy a magyar államkincstárból az ilyen beruházásokra előlegezett összegek megtérittessenek.

[1] Bedő Albert, elsőrangú szaktekintély szintén vitatá „Horvátország" kötelezettségét a végrehajtási költség aránylagos fizetésére. (Erdészeti Lapok 1883. év 111—114. lapjain.)

Kivánja ezt a közjogi alap megtartása is, mert nem lehet kételkedni abban, hogy a furcsa horvát politikusok a határőrvidéki erdők kiadását arra magyaráznák, hogy nekik ez államföldbirtokra különös előjoguk van. Ebből csakhamar ama következtetésre jutnának, hogy a harminc millió értékű tölgyfatömeg, melyet beruházási célokra kaptak, jó lesz egy horvát kincstár alakitására, a beruházásokat hadd teljesitse Magyarország, hisz attól lármával, fenyegetésekkel mindent el lehet érni.

Nem a horvátok oktatására irtam e sorokat, — azok Starcsevics politikáját tették magukévá, ki egyik tartományi ülésben felhivta társait: „Jertek, üzzük el rögtön a magyar erdőfelügyelőket.“ A jog és törvény fejtegetésével nem sokat vesződnek. De irom a magyarok felvilágositására, kik még eddig az anyagi erő alkalmazásától elég távol vannak, de irott jogukat sem ismerik, vagy legalább annak érvényesitésében lanyhák. De ki tudja.

Felhangzik majd nálunk is a szó: jertek, verjük szét a horvát lázadókat.

50.

Alszunk. — Körutazási tapasztalatok. — Fulda Lajos. — A lázadás előestéjén. — Mamelukok. — Mire vár még a kormány. — II. Frigyes hadifoglyai.

Budapest, 1884. julius 27-én.

Egy darab ideig nem volt módomban a kedves horvátokkal foglalkoznom. E hó elején az irók és művészek társaságában kirándulást tettem Máramaros, Bereg, Szatmár és Bihar megyébe, és ezen utazás alatt a politikai lapokat csak rendetlenül kaptam kezemhez.

Azt sem tudtam, hogy a zágrábi gyülés julius 15-én legfelsőbb kir. leirat által ismét elnapoltatott.

Azonban utazásom még sem ment egészen kárba, mert bármerre jártam, mindenütt meggyőződtem, hogy a politikailag számbavehető emberek a horvát viszonyokat nem azon értelemben itélik meg, mely a kiegyezés óta hagyományossá lett. Mondhatom, a közvélemény sokkal helyesebb úton jár a horvát kérdés felfogásában, mint akár a napisajtó, akár a kormány.

Nem tagadom, hogy a sajtó már sokkal helyesebben itél, mint akár még csak két évvel ezelőtt. Azonban megdöbbenést okoz, és ellenszenvet gerjeszt, midőn a horvátok szemtelenségeit korholván és lázadási törekvéseiket megróván, soha sem teszi azt máskép, mint azon contestatió kiséretében, hogy mi távol sem teszszük ezt Magyarország, hanem inkább a horvátok legbensőbb érdekében. Ez hypokrizis.

És a kormány? Ez körülveszi magát olympusi nyugalommal. Ráillenek Fulda Lajos satirái:

Und Muth und Kraft und Leidenschaft
Die thun uns niemals wehe,
Wir schnarchen dort, wir schnarchen hier,
Sind stets vergnügt und heiter,
Und sind wir alt, dann sterben wir
Und schnarchen ruhig weiter.

A lázadás előestéjén kormányunk még mindig azt hiszi, hogy a bajt apró háziszerekkel lehet orvosolni. Legfeljebb az 1868. évi kiegyezési törvényre hivatkozik és azt hiszi, hogy ez által mint Neptun a felcsapó hullámokat lesimítja, pedig előbb fogja feltalálni a kör négyszögesítését, minthogy neki sikerülne azon törvény alapján a békét helyreállítania a Dráván túl. Épen e törvény szitja az elszakadási vágyakat.

Míg mi vezércikkeztünk és a kiegyezési törvényekben szavak után bolházunk, melyekből kitűnjék, hogy Magyarországnak még van valami joga Horvátországban; míg mi mindennap ömledeztünk annak bizonyításában, hogy nincs szentebb feladatunk, mint a horvát testvéreket boldoggá tenni: addig Starcsevics előkészíti a lázadást és bejárja az országot, hogy a nép fogalmait megmételyezze és a dalmáciai horvátokat is közös működésre felszólítsa.

A horvát törvényszékek nem találják bűnösöknek az utcai zavargókat és lázadókat; a zágrábi egyetem rektora a tanuló-ifjuságot védelme alá veszi, midőn politikát csinál és politikai gyilkosságot hirdet, és maga a tartományi gyűlés elnöke csak a legszelidebb módon inti a turbulens ellenzéket, hogy parlamentáris kifejezésekkel éljen, midőn szemtelen nyelve már a trón zsámolyát is nyalja.

Ugy tesz ez az elnökség, mint a szerető anya, midőn gyermekének azt mondja: haragszom reád!

Nem a horvátoknak irok, hisz azoknak jogérzete a politikában egészen eltompult és azok csak olyan tanácsadóra hallgatnak, a ki nekik Dél-Szláviát mutatja. Nekik csak azt mondom, a mit a német szabadelvű párt Ausztriában magáról mond: Kell, hogy még rosszabbá váljék minden, míg teljes javúlás állhat be.

De irok a magyaroknak. Hadd ismerjék jogaikat, hatalmukat és az útakat, melyek a megoldásra vezetnek. Szólok legelső sorban az országgyűlési többségnek, kérvén, hogy a horvát ügyekből ne csináljon pártkérdést.

Nincs más megoldás, mint az 1868. évi XXX. törv.-cikknek eltörlése és a drávántúli részeknek Magyarországba való teljes visszacsatolása.

Mamelukoknak szokták csufolgatni a kormánypárti képviselőket, de már Schiller mondá:

„Muth zeigt auch der Mameluk“. És ezt a bátorságot várjuk a többségtől, midőn a haza integritása, a magyar állam tekintélye és jövője forog szóban.

A kormány laviroz és tétlenségben keresi a bölcsesség kövét, — tán igy véli kikerülni az 1848. évi események ismétlését. Azonban a tétlenség sem a *fiumei* kérdést nem oldotta meg, sem a horvát vadságot nem szelidítette, nem tett hódítást a magyar állameszme javára, a közjogi fogalmakat nem tisztította, az ország terhein nem könnyített, sem anyagi, sem erkölcsi állásunkat hazánk déli részein nem szilárdította, prestige-ünket odalent nem emelte. Mind ennek az ellenkezője történt.

Mire vár még a kormány?

Az 1848. évi események ismétlését kikerülni mi is szeretnők; de ez nem tőlünk függ. Ha a harcot azonban ránk erőszakolják, el fogjuk fogadni.

Nincs iszonyatosabb dolog a polgárháborunál; de ha azt kikerülni akarjuk, nem szabad a „laissez faire“ politikát követni, sőt inkább kötelessége a kormánynak, hogy a hatalom minden eszközeit kezébe ragadja és öntudatos, támadó politikát kövessen.

Kezdeményezze a kormány a visszacsatolás politikáját, irja

fel a zászlajára az egységes Magyarország elvét, — és győzni fog, több vagy kevesebb nehézséggel.

Ha győzelme után az első hadifoglyokat fogják neki bemutatni, alig ha úgy nem tesz, mint II. Frigyes porosz király, a ki, midőn az oroszokkal folytatott háború alatt fogolylyá tett első kozákokat elejébe hozták, indignálva felkiáltott:

Ilyen csőcselékkel kellett nekem verekednem.

51.

Magyarország hódított részei. — Leouzon le Duc francia munkája Horvátországról. — Mit kell érteni a partes subjectae vagy adnexae alatt? — Törvények és írók tanuságai.

Bogsánbánya, 1884. augusztus 12-én.

Nemcsak a víz, hanem a politika is vet fel hólyagokat, és az utóbbiak rendesen furcsábbak, mint a szivárvány minden színeiben játszó buborék.

Volt már alkalmam egy horvát szerzőnek francia nyelven írt munkájára hivatkoznom, mely az összes történelmet felforgatja, az egész alkotmányt a maga procrustesi ágyába szorítja, csakhogy azt faraghassa ki, hogy Horvátország Kálmán király után is önálló királyság volt mai napig. E munka 1859. évben Párisban jelent meg, és még arról is nevezetes, hogy ha van valami, a mit a magyarnál még inkább gyűlöl, az nem más mint Ausztria.[1]

E munkának szerzője azt mondja pseudo-története 95. lapján, hogy a mohácsi csata után a horvátok a magyar nemzettől teljesen el voltak különítve és sem politikai, sem társadalmi közösségük nem volt. Magyarországnak tetszett akkor saját országgyűléseit így címezni: Diaeta Regni Hungariae, et Partium eidem subjugatarum, vagy subjectarum. A XVI. század végén a horvátok mint jó szomszédok viselték magukat, elküldvén a magyar országgyűlésre követeket, hogy annak színe előtt tanácskozzanak a törökök ellen eszközlendő védelem módjáról. Szerző megjegyzi, hogy ez a kifejezés (hódított részek) még a

[1] Leouzon le Duc: La Croatie et la confédération italienne.

legbölcsebb magyar jogtudósok előtt is talány maradt, mert ezt sem törvényesen, sem észszerűleg, sem történelmileg nem lehet alkalmazni a „horvát államra", a melynek ugyanis, szerző merész állítása szerint, meg volt a maga önálló diétája, mely az utóbbinak kebléből egyenesen küldött követeket a királyhoz, és semmi politikai összeköttetésben nem állott a magyar nemzettel. Ez az utóbbi állítás nem egyéb, mint tudatlanság vagy hazugság, a többi állításra pedig már eleve megfeleltem egy megjelent cikksorozatban.[1] Majd alább fel fogom említeni, hogy a horvát diéta maga mikép értelmezte a partes subjectae kifejezést.

Egy korábbi horvát író, Farkas Vukotinovich Lajos, jobban áll meg a históriai alapon, azonban chronologiája nem pontos, és azon téves véleményben van, hogy a partes subjectae alatt nem is Horvátország, hanem Erdély értendő.[2]

Gregorianczy Pál, a tudós zágrábi püspök (1550—1557) a mult században megjelent munkájában azt írja, hogy a király nemcsak Magyarországban, hanem az ennek alávetett részekben, *úgymint* Szlavoniában, Croatiában és Erdélyben és bármely másokban törvényesen eljárhat.[3]

Az 1606. évi békekötés egyértelműnek veszi a partes subjectae, partes adnexae, vagy incorporatae kifejezést, de alatta nem Erdélyt, hanem Szlavoniát, Horvátországot és Dalmáciát érti. Dacára, hogy a törvény 9. és 10. §. maga magyarázza a partes értelmét, Vukotinovich abban meg nem nyugszik, és azt mondja, elég lett volna egyedül Magyarországot megemlíteni, mert a hódított területek úgy is elvesztették saját politikai lételüket.[4] És ebben neki igaza van, de a magyar diplomaciának eljárása legalább nem tanuskodik zsarnokságról.

Csak nem rég valamely horvát lap azon uj felfedezéssel állt elő (mely azonban történettudományának nem válik dicséretére), hogy a magyarok a partes subjectae kifejezést a horvátok boszantására találták fel.

[1] Lásd a „Horvátok képviseltetése a magyar országgyűlésen" cimű cikkeket.

[2] Regni Slavoniae erga Hungariam legalis Correlatio. 91. és 92. lap.

[3] Quadripartitum opus Juris Consvetudinarii Regni Hungariae. Zagrabiae 1798. in Nr. 372—373. lap.

[4] Lásd az idézett Correlatio 18. lapját.

Azt hiszem érdekes, sőt hasznos lesz e kérdéssel foglalkoznunk, mert általa Magyarország integritása uj oldalról világíttatik meg.

Ha már hódításról van szó, ennek előfordultát legelőször az árpádházi királyok korszakában kell feltennünk, mert első királyaink voltak a hódítók. De épen az ő idejükben a „hódított részek“ (partes subjectae) kifejezés nem volt közhasználatban. II. András 1217. évben a zágrábi püspökség kiváltságait megerősítő levelében irja, hogy Szt. László király a szlavoniai földet vagy bánátot a magyar koronának *alávetvén* (coronae regiae *subjugando*) azt az eretnekségből a keresztény szent hitre vezette.

A fogalom meg volt, de az egész XIII. században nem találom annak nyomát, hogy a „partes subjectae“ (hódított részek) kifejezés diplomatikai formulává emelkedett volna. Inkább az tűnik ki, hogy Magyarországnak nevezték mindazon földet, mely Magyarországhoz tartozott, és attól vette törvényeit. Igy IV. Béla király 1242. évben felhatalmazza Phar és Brazza szigetek lakóit, hogy maguknak a Magyarországhoz hű, és ahhoz tartozó lakosokból püspököt, továbbá a Givich nemzetséggel együtt Magyarországból maguknak grófot (sibi Comitem de Hungaria, et ad regem Hungariae pertinentem) válaszszanak.[1] Az oklevél záradékában az egy szlavoniai bánon kívül, a drávántúli urak közül senki, csak magyar püspökök és főurak neveztetnek.

Általában történeti kutforrásaink e korban inkább drávántúli részekről szólnak, mintsem hogy országnévvel élnének.

A midőn a szokástól eltérés történik, akkor az alávetés, a *subjugatio* említtetik. E szót használják Anonymus (totam Croatiam, sibi subjugaverunt), Tamás spalatói esperes, Farlati, Dandolo, Szent-János trawi püspök névtelen életirója, a zágrábi káptalan statutarius könyve, Nagy Lajos király 1358. évi levele, és más források.

László sziciliai király, mint magyar trónkövetelő 1390. évben megbizottat küld Magyarország és az ahhoz kapcsolt királyságok főuraihoz ügye érdekében; ugyan ő említi 1392. évben

[1] Fejér Cod. diplom. IV. 1. köt. 253. lap. Különben Phar és Brazza szigetekről lásd Kukuljevics Codex diplomaticusát is. II. k. 131. és 226. l.

János macsói bánt, mint Magyarországban és az ahhoz kapcsolt országokban levő főhelyettesét.[1]

Semmi sem mutat arra, hogy a sziciliai király a kapcsolt országok neve alatt a dráván túli részeket értette, sokkal valószínűbb, hogy Ráma, Szerbia, Lodomeria, Cumania és Bolgárországra gondolt, melyek akkor a magyar korona fensősége alatt álltak.

De már Zsigmond király alatt határozottabban kezd kibontakozni Magyarország részeinek formulázása, és ha nem is következetesen, de még is gyakran említtetnek az anyaország mellett, annak tartozandóságai is.

A király által 1433. évben készített honvédelmi tervezetének 27-dik cikkében azt mondja, hogy Magyarországot, az abba *bekeblezett* (incorporatis) királyságokkal és területekkel együtt oly tágasnak tartja, hogy magát az ellenségek ellen könnyen védelmezheti.[2] A következő évben a király a magyar korona (azaz Magyarország) és minden tartozandóságai (cum omnibus ad se pertinentibus) megőrzéséről gondoskodik.[3]

Az idézett 1433. évi honvédelmi tervezetben a király e törvényjavaslat területe kihatásáról következőleg nyilatkozik:

Minthogy Magyarország királya a magyar királyi címén kívül még következő országok, úgymint Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Galicia, Lodomeria, Cumánia és Bulgária címét használja, mely országok ugyanis már ősidőktől fogva vannak Magyarországba bekebelezve (quae scilicet Regna sunt ab antiquo Regno Hungariae *incorporata*), ennélfogva ezek is a honvédelembe befoglaltatnak.[4]

[1] Diplomáciai Emlékek az Anjou-korból. III. köt. 695. és 717. lap, hol ezen kifejezések fordulnak elő: Praelati etc. Regni nostri Hungariae, et aliorum Regnorum annexorum eidem. Továbbá: in Regno nostro Hungariae et aliis Regnis sibi annexis.

[2] Kovachich: Supplementum ad Vestigia Comitiorum. I. köt. 413. l.

[3] Kovachich ugyanott 460. lap.

[4] Kovachich: Supplem. ad. Vestigia Comitiorum, I. köt. 375. lap. Alább a 384. lapon olvassuk: Regnum Hungariae cum ceteris eidem adnexis. V. ö. ugyanott a 412. lapot, hol az mondatik, hogy a nevezett országok régi időtől fogva, nevezetesen Nagy Lajos király idejében is Magyarországhoz és a magyar koronához tartoztak.

Intjük a magyar közönséget, nehogy valaki az itt említett Horvátország alatt a *mai* Horvátországot értse.

A királynak ezen propoziciói még csak 1435. évben váltak törvénynyé.

Közeledik a Hunyadiak kora. Szilágyi Mihály Magyarország, Dalmácia, Croatia stb. kormányzójának irja magát, és mint ilyen 1458. évben Pesten országgyűlést tart a nevezett országok és azok *meghódított* részeinek békére, hasznára és javára (pro pace, etc. praetactorum Regnorum, et partium ei *subjectarum*).

Miután Szilágyi Mihály megkülönbözteti Magyar- és Horvátországot a hódított vagy alávetett részektől, azt kellene hinni, hogy a partes subjectae kifejezés nem vonatkozik Horvátországra. Azonban a horvátok maguk máskép vélekedtek és 1492. évben a horvát bán, a főrendek és nemesség egy külön oklevélben elismerik Maximilian főherceg örökösödési jogát a magyar trónra, mivel — ugymond az oklevél — Magyarország koronájához, és *magához Magyarországhoz tartozunk*, tudnivalóképen régtől fogva s ezen koronának és országnak *alá vagyunk vetve* (ejusdemque coronae *et regno subjecti* sumus).[1]

Látjuk, hogy a horvátok eredetileg nem oly nagyon irtóztak a partes subjectae kifejezéstől.

Azonban alább azon kellemes helyzetbe fogok jutni, hogy a horvátokat a horvátok ellen védelmem alá fogadjam.

A Kovachich által napfényre hozott, ennélfogva a törvénytárban elő nem forduló 1472. évi IX. cikkben megerősíti Mátyás király Magyarország, „és ennek szlavon részeinek," valamint Magyarország minden tartozandóságainak szabadalmait.[2]

Vajjon Mátyás király használta-e a hódított részek (partes subjectae) kifejezést, több mint kétséges. Gróf Teleki József monumentális munkájában a Hunyadiak koráról nincs annak semmi nyoma.

Aligha nem egyetlen példa erre az 1463. évi törvény, mely-

[1] Palugyai Imre: Kapcsolt részek, 42. és 43. lap.

[2] Totius Regni Hungariae, et ejus partes Sclavoniae, caeterarumque partium cunctarum ad ipsum Regnum nostrum Hungariae pertinentium. (Kovachich, Supplem. ad vestigia Comitiorum. II. köt. 225. lap.) A tudós szerző erre azt mondja, hogy e törvénycikk eddig szokatlan stilusban kapcsolt részekről szól.

ben Mátyás király a Magyarország és annak *alávetett* (partium eidem subjectarum) részek nagyjaival és nemességével tartott diétáról szól.

De közvetlen utódjai alatt már közhasználatúvá lesz. Nevezetesen II. Ulászló király 1490. évben a Farkashidán kiállított koronázási diplomában fogadja, hogy Magyarországot az annak *alávetett* (sibi subjectis) országokkal és tartományokkal kiváltságaikban fentartandja, Sziléziát, Moraviát, Luzáciát Magyarországtól el nem vonandja, szlavon-horvát-dalmát bánnak csak *magyar* embert nevez ki.[1]

Ezen diploma fontosabb tételei átmentek az 1492. évi nagy dekretumba, melyben a király ujra fogadja, hogy Magyarország és a többi országok, úgymint Dalmácia, Horvátország, Szlavonia (így) és az erdélyi részek és alávetett tartományainak (provinciis *sibi* subjectis) szabadságait épségben fentartandja.

Itt már megint tiltakozik a szöveg, hogy provinciae subjectae alatt Horvátországot értsük, miután ez külön meg van nevezve.

A király fogadja továbbá, hogy Morvaországot, Sziléziát, és mindkét Luzáciát a koronától és *Magyarországtól* el nem vonandja, hanem a kiváltás idejéig a magyar korona alatt megtartja. Igéri, hogy az olmütci szerződés értelmében hat várost, mely azon részekben fekszik, a magyar koronának és országának beirand. Fogadja, hogy valahányszor Magyarország vagy az annak alávetett részek (partium sibi subjectarum) ügyei fenforognak, a király mindig csak a magyarok tanácsával fog élni. Fogadja, hogy mindazon erősségeket, melyek Magyarország és hóditott tartományaiban (et aliorum Regnorum eidem *subjectarum*) fekszenek, és melyek fennállása az országra károsak, lerombolhatja. Megállapíttatik végre az esküformula, mely az ujon választandó nádor, országbiró, *bán* stb. főméltóságoknak szól.

1497. évben II. Ulászló király Ellerbach Jánosnak Körmend, Monyorókerék, Vép és Szőllős falvakban lakó jobbágyait minden

[1] Kukuljevics: Jura Regni Croatiae I. 222—226. lap. Az 1498. évi 24-ik törv.-cikk mondja, hogy II. Ulászló ezen tartományokat nem mint cseh, hanem mint magyar király vette hűbérbe.

vám alól Magyarországban és alávetett részeiben (in Regno Hungariae *et partibus sibi subjectis*) felmenti.[1]

Még 1498. évben is folyton él a király a partes subjectae kifejezéssel.

Meghívója az 1505. évi rákosi országgyűlésre rendeli, hogy Magyarország főpapjai és főurai, és nemesei azon megjelenjenek, és hogy oda a magyar koronának alávetett minden részekből (de quolibet membro, ac quibuslibet partibus *Sacrae Coronae subjectis*) követek küldessenek.[2]

A záradékban, melylyel II. Ulászló király 1514. évben Verbőczy Tripartitumját megerősíti és törvényerőre emeli, azt mondja, hogy e munka Magyarország és annak hódított és bekeblezett részeinek jogait és törvényes szokásait (Jura... Regni Hungariae, partiumque et Regnorum eidem *incorporatorum*, atque *subjectorum*) foglalja magában, azért a nevezett országban (antedicti Regni nostri Hungariae *partiumque sibi subjectarum*) törvénynek tekintessék.

E záradék nem enged kételyt, hogy az alávetett részek alatt nem lehet mást, mint Horvát-, Dalmát-, és Szlavonországot, legfeljebb még Erdélyt érteni, mert a hűbéri tartományokban Verbőczy szabályai nem szolgáltak a törvénykezés alapjául. Erdélyt azért, mert a Tripartitum III. része; titulus primus 1-sö §-ában Erdély is ide számittatik, a mi ellen azonban alább kifogásokat fogunk tenni.

Az 1518. évi 17-ik törvénycikk rendeli, hogy a király követeket külföldre vagy külbirtokaiba, valamint Magyarországba és annak részeibe (et partibus eiusdem) csak tanácsosai meghallgatásával küldhessen.[3] Ugyanez évben tartatott a tolnai országgyűlés, melynek 13-dik cikke elrendeli, hogy Magyarország és az *annak alávetett részek* (partium sibi *subjectarum*) vármegyéiből nyolc nemes ember választassék, kik mindennemű adó beszedésére ügyeljenek.

Ez országgyűlés cikkei csak hiányosan foglaltatnak a Corpus Jurisban; de teljesen közlé Kovachich.[4] Ugyan ez évben

[1] Hazai Okmánytár, II. 379. lap.
[2] Kovachich, Supplem. ad. Vestigia Comitiorum, II. 331. lap.
[3] Hazai Okmánytár, II. 412. lap.
[4] Vestigia Comitiorum 446. lap.

Bácsban is tartatott országgyűlés, melynek 12-ik cikke, (§. 1.) a hódított részekben (Ungariae et partium *sibi subjectarum*) hasonlókép elrendeli a nyolc férfi megválasztatását.[1]

II. Lajos király folytatta a hódított részek kifejezésének használatát.

Az 1524. évi 14-ik törvénycikk kívánja, hogy a király és királyné minden tőle függő hivatalt csak magyarnak és a magyar koronának alá vetett nemzet embereinek (Omnia eorum officia Hungaris, et sacrae Coronae Regni hujus *subjectae* nationis hominibus.... distribuat) adományozhassa.

Ezzel megfeleltem Vukotinovicsnak, ki azt állítá, hogy 1552. év előtt a „partium subjectarum" említés sehol sem fordul elő; kimutattam, hogy e kifejezés már a XV. században, és mindenesetre már a mohácsi csata előtt volt közhasználatban.

Nyomozni akarom, még meddig és mikor éltek e kifejezéssel.

Az ember sokszor nem hisz szemének, midőn látja, mily merészséggel bocsátanak horvát irók, rendszerükbe illő állításokat világgá, melyek alaptalanságáról mindenki meggyőződhetik.

Igy állítja Vukotinovics Lajos,[2] hogy a Partium subjectarum kifejezés 1552. évtől kezdve 1635. évig egyedül csak az országgyűlési cikkek bevezetésében és megerősítő záradékában fordul elő. Ő úgy találja, hogy erre első példa Rudolf királynak 1588. évi IV. decretuma.

Én ugyan nem értem, hogy mi haszna volna Vukotinovicsnak, vagy a horvátoknak, ha a dolog így állna is, azonban a horvátokkal szemben szükséges óvakodás és a történeti igazság érdekében ezen állítást lényegileg kell módosítanom.

A dolog úgy áll, hogy akár olvasunk egyszerűen Magyarország gyűléséről, akár Magyarország és alávetett vagy kapcsolt részeinek gyűléséről, Magyarország mindig a Dráván túlnak és a Kulpán túlnak is szabott törvényt. Csodálni lehet oly jeles tudós, mint Kovachich, tévedését, ki egyes korszakokat vél különböztethetni, a melyekben a régi Szlavónia nem volt képvi-

[1] Nem kevesebb, mint 5 országgyűlés tartatott 1518. évben.

[2] Regni Slavoniae erga Hungariam legalis Correlatio 92. lap.

selve a magyar országgyűlésen és önállóan intézkedett volna sorsáról.[1]

Hasonló módon mondhatta volna, hogy azon esetekben, a midőn az állam feje magát csak Magyarország királyának nevezte, — a mi bizony sokszor történt, — nem volt egyuttal Horvátország királya, és hogy az ilyen időben Horvátországnak külön királya volt, egész addig, mig a magyar király címeiben a horvát királyság megint előfordul.

De nem arról van szó.

I. Ferdinánd király már 1547. évben a Rendek törvényjavaslataira adott válasza bevezetésében (§. 3.) használja a Regnum Hungariae et *partes ei subjectae* kifejezést és ez divatban volt bevezetésekben és a törvények záradékában 1649. évig, de ennek dacára az utóbbi évben Pozsonyban tartott országgyülés cikkei a Corpus Jurisban igy soroltatnak elő: Articuli . . . Statuum et Ordinum Regni Ungariae, partiumquae ei *annexarum*.

Eltekintve a bevezetés és záradékban használt fenebbi formulától, még a törvények szövegében is találjuk a hódított részek (partes subjectae) kifejezését, az osztrák ház korszakában is.[2]

A horvátok maguk a XVI. században széltiben használják e kifejezést, miről csak néhány példát idézünk: 1571. április 11-én azt határozzák a szlavoniai rendek, hogy a pozsonyi országgyülés: Statuum et Ordinum Regni Hungariae, et partium illi subjectarum végzései végrehajtandók.[3] Ugyanők 1578. évben hivatkoznak a Pozsonyban a Magyarország és alávetett részeinek diétáján (cum universis statibus et Ordinibus totius Regni Hungariae, et partium eidem subjectarum) hozott azon végzésre, hogy Károly főherceg a bánnal egyetértve tegye meg hadi intézkedéseit.[4]

A szlavon tartományi gyülés 1583. július 23-án tárgyalja a király azon kívánságát, hogy neki a sziszeki vár és tartozandóságai cserébe adassanak át más hasonló jószágokért Szlavoniában vagy Magyarországban, minthogy Szlavonia *be van keblezve*

[1] Supplementum ad Vestigia Comitiorum II. köt. 223. lap.
[2] Lásd 1527. évi törv.-cikk I. §. 2. 1537. évi 29. törv.-cikk.
[3] Fraknói: Magyar Országgyülési Emlékek V. köt. 561. lap.
[4] Fraknói: M. Országgyülési Emlékek VI. k. 476. lap.

Magyarországba, (cum Slavonia sit *incorporata* Regno Hungariae.) A gyűlés 1584-ben azt felelte, hogy Szlavonia *maradványaiban* a királyi fiskusnak nincsenek jószágai, melyek cserealapul szolgálhatnának. [1]

Az utóbb nevezett évben (1584) a horvátok hivatkoznak a Magyarország és *alávetett* részeinek országgyűlésére, midőn szó van arról, hogy a törvényszékek tartásának határidejére nézve mennyiben kell az uj naptárt tekintetbe venni. Ez alkalommal a bán és a horvát rendek kijelentik, hogy ők Magyarország példáját akarják követni, minthogy *Horvátország és Szlavonia rendei Magyarország törvényeitől függnek*, (cum status et ordines Croatiae et Slavoniae a juribus Regni Hungariae dependeant.) [2]

Igy beszéltek a horvátok maguk, mielőtt a politikai hóbort befészkelte magát köztük.

Rudolf király is 1592. évben a következő évben Pozsonyban tartandó országgyűlésre meghivja a jogosultakat, a mely gyűlést ő nem haboz Magyarország és *alávetett részeinek* közkonventusának nevezni. [3]

Hasonlókép már 1581. évben a Kulpa és Korana összefolyásánál Croatiában fekvő Károlyvárost, „mint Magyarország és az *ennek alávetett* részeinek királya“ városi rangra emeli, és a diplomát azon pecséttel erősiti meg, melylyel mint magyar király élni szokott. [4] 1599. évben fogadja Rudolf király, hogy Magyarország és alávetett részeinek (partium ei subjectarum) határait nem engedi idegen kézre jutni. [5]

[1] Fraknói: Magyar Országgyűlési Emlékek. VII. köt. 438. és 452. lap.
[2] U. O. VII. köt. 397—471 lap.
[3] Hazai Okmánytár II. k. 461. lap.
[4] Kukuljevics: Jura Regni Croatiae. I. 284. lap.
[5] Kukuljevics, u. o. 288. lap.

52.

Magyarország hódított részei. — „A kapcsolt részek“ kifejzés első előfordulta. — Az alávetés mire vonatkozott? — Társországok neve. — Az adó. — Deák 1840-ben, és 1861-ben. — A XVIII. század zavarai. — Consilium mutare in pejus.

Bogsánybánya, 1884. augusztus 13-án.

A XVII. század elején az „alávetett részek“ kifejezést, nem minden ingadozás nélkül kapcsolt részekre kezdtek változtatni. Az 1606. évben létrejött bécsi békekötés 9. és 10. §-ában mondatik, hogy a király Magyarországot és az ahhoz *kapcsolt részeket*, t. i. Szlavoniát, Horvátországot és Dalmáciát, a magyarok és az alávetett és kapcsolt népek által birja (per Ungaros nativos, et nationes ei subjectas et annexas possidebit.)

Itt fordul elő legelőször a partes annexae kifejezés. De e törvény arról is nevezetes, hogy világosan írja, miszerint a kapcsolt részek alatt Szlavonia, Horvátország és Dalmácia értendő, mint ezt már fentebb előadám. Tehát itt Erdélyről nincs szó. Nem is lehetett, mert Erdély Magyarország és kápcsolt részeinek országgyűlésén a XVI. és XVII. században nem is volt képviselve.

De a diplomaciai stilus még olykor visszatért régi szokásához.

Igy mentegeti az 1609. évi 11-ik törvénycikk 4. §-a a külföldiek kirekesztését, mondván, hogy Magyarországból és Szlavoniából, valamint az annak *alávetett részekből* (ac partibus ei subjectis) nincsenek teljesen kizárva, lévén a városok lakói nagyobbára németek.

Az 1608. évi törvények, a felírásban Magyarország és *alávetett részei* törvényeinek címeztetnek a felírásban. Mégis ezen törvény 2. (1. §.) és 9. cikkei Magyarország és kapcsolt részeiről szólnak, a 10-ik cikk pedig megállapítja, hogy Magyarország és kapcsolt részeiben: Dalmácia-, Horvátország- és Szlavoniában minden akár nagy, akár kis hivatal, csak született magyaroknak vagy *alávetett és kapcsolt részekbeli* embereknek adományoztassék. E szavakkal a cikk bevezettetvén, mindjárt annak 1-ső §-ában mondják a Rendek: Ovakodjék ő felsége, nehogy

ezentúl külföldiek és idegen nemzetiségű emberek Magyarország kormányzásába beavatkozzanak.

A következő 11-ik cikk rendeli, hogy a végvidékek parancsnokságai és kapitányságai Magyarországban szintúgy mint a fentemlített tartományokban született magyarokra, és más *alávetett és kapcsolt* nemzetek embereire ruházza a király a magyar tanács alapján.

Ezen intézkedésekből kitűnik, hogy azok, a kik ezen törvényeket hozták, a Dráván és Kulpán túl lakó honpolgárokat távol sem akarták sérteni, hisz azoknak a magyarral egyenlő jogokat biztosítottak.

Hogy ez nem üres szó, mutatja a XVII. században Erdélyben dívó szokás, hol a három nemzet gyűléseit úgy nevezték: Erdély és az ennek *alávetett* (így 1615., 1619., 1622., 1623. években) vagy némelykor: ezzel *kapcsolatos* (így 1618., 1626., 1631., 1632., 1643., 1664. években) magyar részek országgyűlése. (Comitia generalia.) E részek pedig magyar részek voltak, a melyeket, mi módon szerezték az erdélyi fejedelmek, mindenki tudja, ki a hazai történetben járatos.

II. Ferdinánd király 1618. évben biztosítja Horvátországot és Szlavoniát szabadalmairól a pozsonyi országgyűlés értelmében, melyet Magyarország és *kapcsolt részeinek* diétájának nevez.[1]

Az 1630. évi 9. törvénycikk rendeli, hogy a magyar pénz az egész országban és kapcsolt részeiben (et partes eidem annexas) legyen érvényes.

A kapcsolt részek kifejezés már ezentúl állandóságot nyert a XVII. és XVIII. században a legújabb korig, mely hosszú időszakban csak egyetlen eset fordult elő, mely tanúsítja, hogy a horvátok ezen diplomatikai formulával nincsenek megelégedve, a midőn t. i. 1655. január 11-én a zágrábi tartományi gyűlés a magyar országgyűlésre küldött követeknek útasításúl adá: hassanak oda, hogy az új király diplomájában a partes annexae (kapcsolt részek) kifejezés helyett, Horvátország, Szlavonia és Dalmácia névszerint említtessenek, mint az II. Ulászló 1490. évi (így 1492. évi helyett) első törvénycikkben történik. Ez azonban elég szerencsétlen hivatkozás, miután mint fent láttuk, 1490. évi farkashidai alávetett részekről szól.

[1] Kukuljevics: Jura regni Croatiae I. 294. lap.

Különben érdekes ez útasítás annyiban, hogy szintén elismeri, miszerint az alávetett részek alatt Horvátország, Szlavonia és Dalmácia értendő.

Ezen utasítás dacára az utóbbi tartományokra nézve megmaradt a „kapcsolt részek" kifejezés, sőt azon főurak, kik Magyarország és kapcsolt (vagy mint az 1844. és 1847—8. évi törvények mondják: csatolt) részek országgyűlése által indigenatust nyertek, 1649. év óta legujabb időig az indigenátusi esküt letették, ezen esküben a részek subjekcióját említik.[1]

Nehogy azonban a horvátok azt higyjék, hogy ha már alávetésről van szó, ez alávetés csak a koronának, vagy a király személyének szól, figyelmeztetnem kell, hogy Szilágyi Mihály és Hunyadi János egyszerűen Magyarország kormányzóinak nevezték magukat, de hatáskörük a legszélesebb értelemben Magyarország egész határára kiterjedt. Az országtanács, mely I. Ulászló király halála után a közügyek élén állt (1446—1451.) ily címmel élt: Nos praelati, nobiles et proceres Regni Hungariae, és ez elég volt, hogy intézkedései a Dráván és Kulpán túli vidéken is foganatba vétessenek.

És ez nem is lehet máskép, mert az állam csak egy, és az 1790. évi hires 10-ik törvénycikk azért mondja, hogy Magyarország és kapcsolt részei szabad ország, — *Regnum*, nem regna. De láttuk 1462. év alatt, hogy a horvátok maguk vallják, miszerint a koronának és országnak (coronae et regno subjecti sumus) alá vannak vetve. Számtalan azon törvény, mely a törvényhozást status et ordines regni Hungariae et partium ei subjectarum nevezi. Az *ei vagy eidem* csak Magyarországra vonatkozhatik. II. Ulászló királynak farkashidai egyezménye 1490. évben Magyarországot említi, az *annak*, t. i. Magyarországnak alávetett tartományokkal, (cum ceteris Regnis et provinciis *sibi* subjectis); és ezen formula átment az 1492. évi törvényekbe is. Hivatkozom e tekintetben még azon záradékra, melylyel II. Ulászló király Verbőczy Tripartitumját törvény erejére emelte, és maguk a szlavoniai tartományi gyülések nyilatkozataira 1583. és 1584. évekből, melyeket már fent idéztem. Annyi adat elle-

[1] Lásd: Juris jurandi formulae variae, a Corpus Juris végén. 1779. évi kiadás. Vagy Forma processus judicii criminalis 204. lap.

nében csak az 1578. évi tartományi gyűlés nyilatkozatát lehet felhozni, mely szerint Szlavonia mindig szabad ország volt, egyedül csak a *magyar királyok* tekintélyének lévén alávetve.[1] De alkotmányos szempontból ezen kifejezésnek sem lehet más értelmet tulajdonítani mint a többieknek.

A politikai klimax egy harmadik stádiumot idézett elő, melyben a Drávántúli részek *társországoknak* kezdték magukat nevezni. A mint ez csaknem mindennap szokott történni, a ravasz horvátok kezdik a céljaiknak megfelelő elnevezésekkel, a magyar journalistika és törvényhozás pedig figyelmetlenül belebotlik, és jelentőségre emeli e szavakat. Igy történt az 1840. évi országgyűlés alatt, hogy a horvát követek azt a kifejezést „társországok" használták. Deák Ferenc az április 15-én tartott országos ülésben, a horvát porták kiigazítása tárgyalásainál a *Socia regna*, vagy társországok elnevezése ellen kötelesnek érzé magát azon megjegyzést tenni, hogy ezen kifejezés sem a dolog természetével, sem a törvények lelkével meg nem egyez; mert „társország" az, a mit foederatum szisztemában összeállított országok tesznek, a melyeknek ugyan közös céljuk van, de egymástól függetlenek. Ha Horvátország csak társország volna, együtt határozná ugyan el a védelmet Magyarországgal, de kiki külön törvényeket hozna, pedig a törvény alkotásában a horvátok szintén résztvesznek. Több kapcsolat van tehát Magyar- és Horvátország közt, mint a társországok közt, a közigazgatás a társországok közt egy dicasterium alá nem tartozik, Magyar- és Horvátországban pedig a helytartó kir. tanács egyiránt folytatja az igazgatást. Horvátország tehát nem társország, hanem *kapcsolt rész*.

Ebből a többi ideák különsége is folyik. Ha Horvátország kapcsolt rész, ha annak adója itt pertraktáltatik, kérdés: ki által? Egyedül maguk a Horvátországi követek kívánják pertraktálni? Ez furcsa kívánság volna, mert e szerint ők pertraktálnák a magukét is, és ők a miénk pertraktálásába is befolynának stb. Hogy ezen kifejezést *socia regna* el nem fogadták a karok, mutatja a napló; ebben Horvátország rendei is megállapodtak.

[1] Fraknói: Magyar Országgyűlési Emlékek VI. 479. lap.

A személynök, mint országgyűlési elnök a rendeknél, Deákkal egyetért, hogy Horvátország nem társország, hanem kapcsolt rész.

Az 1843—44. évi országgyűlés alatt megtörtént, hogy a főrendek üzenetébe becsúszott az a kifejezés, hogy „társországok.“ Az alsóház azonnal viszonüzenettel felelt és e kifejezés ellen tiltakozott. Akkor tehát még annyira-mennyire résen állt.

Midőn az illir mozgalom már magasra csapott 1846. évben és a turopolyai nemesség tettlegesen a tartományi gyűlésből kizáratott, Deák Ferenc oly felirást inditványozott, „hogy a magyar társországok nemességének jogai közös törvények oltalmával védetnek.“

Vajjon mi történt két év óta, hogy Deák Ferenc érveiről, a társországok elnevezése helytelenségéről megfeledkezett? Érvei, melyeket felhozott, ma is helyesek, de a legfontosabb érveket, melyeket az ország egysége és integritása szempontjából kellett volna felhoznia, nem is érintette.

Alig is tehette, mert még 1861. évben is így nyilatkozott: tudjuk mi azt, hogy horvát, dalmát és *tótország* a magyar koronához tartozott ugyan, *de nem voltak Magyarország.*[1] A nagy képviselő ezt a dolgot ugyan nem jól tudta, mert kétségkivüli dolog lévén, hogy Tótország alatt a mai Szlavoniát értette, maga a Corpus Juris is felvilágosíthatta volna, hogy a XVIII. század végeig ott említett Szlavonia, nem a mai Szlavonia; tehát elismernie kellett volna, hogy *legalább* a Szlavonia valóságos Magyarország.

De térjünk vissza kérdésünkre. Dacára Deák felszólalásainak és a pozsonyi országgyűlés tiltakozásainak 1865. év óta, a „Magyarország és társországai“ kifejezés felkapott, sőt minden *előleges megvitatás nélkül* a törvényekbe is becsúszott és 1865. év óta a király magát Magyarország és társországai trónjának és koronájának örökösének nyilatkoztatja.[2]

[1] Palugyai: Kapcsolt részek 134. lapon, hol többet is szól ily értelemben.

[2] Lásd az 1865. II. törv.-cikk bekezdése és 1. §-a és az 1868. évi kiegyezési törvény 33. és 40. §-át.

53.

Magyarország hódított részei. — Vukotinovics Lajos röpirata. — „Háromegy királyság.“ — Mit kell érteni a hódított részek alatt? — Kiváltságos állás. — Az 1848. évi pozsonyi országgyülés felhívása. — Az egységgel ellenkező intézmények eltörlendők.

Bogsánbánya, 1884. augusztus 14.

Ki hitte volna, hogy egy igénytelen horvát röpirat-iró, mint Vukotinovics Lajos 1845. évben jósló szavakat mondjon, midőn irja, hogy Szlavonia (érti a mai Horvátországot) szabad királyság, mely közigazgatásában teljesen független, és Magyarországgal mindenben hasonló és annak társa.[1] Vukotinovics nyilatkozatát csak annyiban kell módosítani, hogy ő Szlavoniának ezen függetlenségét már azon korban találja, a midőn ez Magyarországhoz került, pedig a való az, hogy Deák Ferenc tette csaknem függetlenné. Ime a paritást Magyarországgal erősen hangoztatják.

Itt még nincs megállapodás, — a horvát tulzók egy negyedik stadiumra törekszenek, mely a *háromegy királyság* kifejezésben találja meg eszméjét. Még a társországok formulája nem nőtte ki magát egészen, még igen bátortalanul kopogtatott az országgyülés ajtaján, és a horvát politika már terhes volt a háromegy királysággal.

Midőn Jellasich bán 1849. július 28-án az ő helyettesét Lentulaj Imrét felhívta, hogy az 1849. évi március 4-éről keltezett osztrák birodalmi alkotmányt kihirdesse, Lentulaj a báni tanácskozmányt augusztus 4-ére összehívta, mely az oktroirozott charta kihirdetése ellen repraesentált; a repraesentáció bekezdésében említi, hogy a mult évben a háromegy horvát, tót és dalmát királyságok fiai azért keltek fel a magyarok ellen, mert ezek *„a mi háromegy királyságunknak“* jogait el nem ismerték.[2] Mellékesen legyen megjegyezve, hogy e repraesentáció mégis a magyar 1790—91. évi törvényekre hivatkozik.

1861. október 9-én a horvátok hosszú felíratot nyujtottak

[1] Regni Slavoniae — legalis Correlatio 31. lap.

[2] Palugyai: Kapcsolt részek. 174. lap.

át küldöttségileg a királynak, melyből nagyravágyásuk százféle alakban kiri, és melyben a *háromegy királyság* kifejezés a mult századokra vonatkozólag is gyakran használtatik. A magyar országgyűlés ez évben feloszlattatott, a nélkül, hogy sikerült volna az alkotmányt rehabilitálni és a dinastiával kiegyezkedni; csak innen magyarázható, hogy a királyi leiratban, mely válaszul szolgált a küldöttség felterjesztésére, a háromegy királyság kifejezés ismétlődik.

E formula még eddig nem lépte át a törvényhozás küszöbét, de a magyar journalistika nem eléggé gondos ezen tendenciosus kifejezés kikerülésében. Tehát caveant. Mert e formula nem egyéb, mint Dél-Szláviának anticipációja, — bucsúmondás úgy Magyarországnak, mint Ausztriának.

Mielőtt ismertetésemet a hazánk déli részein történt metamorphosisokról befejezném, el kell még mondanom, hogy a horvátoknak legkisebb okuk sincsen zokon venni a partes subjectae (hódított részek) kifejezést, mert dacára annak, hogy ők maguk már a XVI. században e kifejezést (a mai) Horvátországra értették, ez mégis máskép van; mert az illető századokban Zágráb-, Varasd- és Kőrösmegyét nem nevezték Horvátországnak. Miután a nevezett három vármegye eredetileg magyar megye volt, mint Szerém vagy Szabolcs, képtelenség volna feltenni, hogy a magyar diplomatika hódított részeknek nevezte volna el e három megyét. — Ily joggal Baranyát, Temest, vagy Zalát is nevezhette volna el hódított vagy kapcsolt részeknek. Igaz, hogy törvényeink egy pár esetben a partes adnexae (kapcsolt részek) kifejezésbe belemagyarázzák azt, hogy alatta Dalmácia, Croatia és Szlavonia értendő, de ez a XVII. században történt, a midőn már általánosan megrögzött az a hiba, hogy Zágráb-, Varasd- és Kőrösmegyét Szlavoniának nevezzék el.

A meddig a magyar vármegyei rendszer terjedett, odáig terjedett a szigorúan vett Magyarország földe. Szerém-, Posega-, az egykori Valko- és Verőcemegye tehát szintúgy, mint Zágráb-, Varasd- és Kőrösvármegye Magyarország részei voltak, és csak a Kulpán túl szakad vége a vármegyei intézménynek, csak ott keresendők eredetileg a partes subjectae, a hódított részek, melyek megfelelnek az egykori horvát hercegek és királyok kormánya alatt álló tartományoknak; — *ezeknek* nevét viselték a

horvát fejedelmek címeiben, nem oly részekről, melyek a Dráva, Száva közén fekszenek.

Azok a horvátok tehát, kik itt laktak, nem voltak hódított részek, hanem magának Magyarországnak lakói.

De bár milyen legyen az appropriació, bár mi legyen oka annak, hogy őseink jó későn kezdték a közéletbe behozni a hódított részek féle kifejezést, annyi bizonyos, hogy az e kifejezés alatt foglalt részek a hódítást nem oly értelemben tanulták ismerni, mint például azon népek, a kiket a rómaiak fegyvere igázott le. A magyar közjog ellenkezőleg a hódított részeknek *kiváltságos állást* biztosított, és azokat kedvezményekkel halmozta el. A sok közül csak azt az egyet említem, hogy a hódított részek már 1472. év óta a magyarországi adónak aránylagosan csak felét fizették a legujabb időig. Autonomiájuk mindig tágasabb, ujabb időben már veszélyessé is lett. Vajjon lehetséges lett-e volna mindez, ha a hódítás fogalmát közönséges értelemben vesszük?

A pozsonyi országgyűlésnek 1848. április 10-én kelt nyilatkozata szép tanújele azon érzelemnek, melylyel a magyarok a Drávántúli részek iránt viseltettek. „A törvényhozás ünnepélyesen kijelenti, — mondja a nyilatkozat, — hogy azon kapcsot, mely által Horvátország és Magyarország egyesülve vannak, nem abban keresi, hogy a horvát honpolgárok nyelve a helyhatósági közigazgatás köréből száműzetvén, helyette a magyar állíttassék. Kijelenti, hogy valamint eddig célja soha sem volt: Horvátország lakosainak nemzetiségét és nyelvét elolvasztani, úgy ezen nemzetiséget és nyelvet, mint a horvát honfiak eltulajdoníthatlan sajátját, most is tiszteli, és épségben meghagyni óhajtja. A kapocs, mely Magyarországot a részekkel egyesítse: *közös szabadság, közös törvényhozás, közös kormány, közös király.* A törvényhozás azon szabadságért és jólétért, mely Horvátországra, Magyarországra közösen fog kiáradni, kívánja: hogy a kapocsnak nemzetisége magyar legyen, és elvárja, hogy ezt a horvát hazafiak önként is ismerjék el.“

Mintha az ember egy idyllt olvasna.

Minden nemzet, mely később országszerzeményekre tesz szert, az új szerzemény lakosait csak fokozatosan emeli magához, csak lassan részesíti az anyaország minden szabadságaiban.

A hódított részekkel szemben, Magyarország már kezdettől fogva másképp járt el. Azokat soha ki nem rekeszté a törvényes szabadság élvezetéből, sőt azokat oly kiváltságokkal tüntette ki, melyek a honszerző magyarokra valóban lealázók voltak. Ilyenek például, hogy Sebenigo városa nem kénytelen akarata ellenére tűrni, hogy magyar ember ott megtelepedjék, — másutt pedig magyar embernek esküje kevésbbé vétetett törvényszék előtt, mint szláv tanúé.[1]

Az 1868. évi kiegyezés még sokkal több kiváltsággal tetézte a „részeket," úgy, hogy maga az anyaország a csőd előestéjén áll. Őseink gondatlanok voltak, de a mai nemzedék már épen a hazát kockáztatta vétkes engedékenységével; — 1868. évben szerepeltek az országvesztők.

Bizonyos értelemben már azt mondhatnók, hogy a hódított részek utódai *bennünket* hódítottak meg, a mennyiben ők szabják elénk politikánk irányát. Deák Ferenc politikájának következménye.

Mondhatni: törököt fogtam, de visz.

Sok küzdelmünkbe fog kerülni szabad elhatározási képességünk visszanyerése; de azért meg kell küzdenünk bátran és kitartással.

Küzdelmünk célja *minden kiváltság eltörlése*, — területekre, nem személyekre értve.

A Dráván túli részek külön állása nem egyéb, mint *kiváltság*; ennek meg kell szűnnie.

Végződjék bár küzdelmünk a legteljesebb győzelemmel, nem fogunk egyebet kívánni, mint a horvátok kiváltságos állásának megszüntetését.

Olyan, a milyen a magyar alkotmány, ilyenben éljenek, megszorítás nélkül. De különbséget a magyar állam polgárai közt nem akarunk elismerni. Azért el a külön tartományi gyűléssel, el a báni hivatallal, el a zágrábi autonom közigazgatással, és minden intézménynyel, mely Magyarország egységét sérti.

A ki ezt a politikát inaugurálja, ez lesz igazán de patria bene meritus.

[1] E tárgyról értekeztem már a Századok 1868. évi folyamában. Okleveleink még sokkal több adattal bővelkednek ez irányban.

54.

Jellachich a költő. — Stunden der Erinnerung. — A dragonyos hadnagy. — Magyarország dicsőítése. — A horvátok a visszacsatolást kívánják. — A bán és a zágrábi egyetemi ifjúság.

Temesvár, 1884. augusztus 31-én.

Igy kellene kezdenem levelemet: tempora mutantur, etc., de félek, hogy ezen scholasticus szagu idézet elriasztja olvasómat. Abba hagyom tehát, mert a nélkül is érdekemben (sajátkép nem személyes érdekemben) fekszik, hogy a mondandók kárba ne menjenek.

Alig sértek meg valakit, ha azt mondom, hogy Jellachichot a bánt a jelen nemzedék minden fia ismeri (Leben, Thaten und Höllefahrten); de Jellachichot, a költőt vajmi kevesen; legfeljebb életrajzából értesülhettek, hogy a nagy bán valaha német költeményeket is irt. De ki olvasta azokat?

Budapest minden nyilvános könyvtárát bejártam, és nem tudtam báró Jellachich József költeményes dolgozataiból mást felfedezni, mint az: Eine Stunde der Erinnerung cimű munkát.[1] Még az 1851. évben Bécsben megjelent költeményei sincsenek meg.

Nem tudom, vajjon a horvátok megbocsátották-e a nagy bánnak, hogy valaha *német* költeményeket irt, részemről megvallom, nagy megelégedést merítettem belőlük, és cseppet sem bánom, hogy azokat forgattam. Nem aestetikai becsükért, melyről nem szólok; nem azért mert tartalmuk nagyobbára erotikus, hanem a mennyiben azokból az embert, a különbséget a költő és bán közt tanuljuk ismerni.

A fent idézett „Stunde der Erinnerung“ cimű munka megjelenésekor báró Jellachich dragonyos hadnagy volt a b. Kusevich ezredben, de már 14 éves korában próbálkozott a költészet terén. Akkor *Mátyás* király és *Zrinyi* voltak eszményképei. Ez alkalommal igy beszélteti Zrinyit saját magáról:

Wohl gehört' ich unter den Magyaren
Unbesiegbar muthiges Geschlecht

[1] Megjelent Zágrábban 1825. évben Rosty József nyomdájában.

Wohl zu jenem sieggewohnten Schaaren,
Die gekaempft für ihres Glaubens Recht.

A mai horvátok a nagy hőst *Zrinszky*-nek nevezik és Zágrábban a legszebb tért róla nevezték el; különben példáját épen nem követik.

Még határozottabban tünik ki Jellachich politikai gondolkozásmódja, midőn költeményével legelőször lép nyilvánosság elé.

Tudjuk, hogy a szerencsétlen háborúk, melyeket Ausztria 1809. évben a hatalma legmasabb polcán álló Napoleon ellen viselt, a bécsi békekötést vonták maguk után, melyben a császár többi közt Horvátországot kelet felé a Száva jobb partjáig és Boszniáig, valamint Istriát és Karnioliát Franciaországnak átengedte. E francia foglalásokat, beleértve *Fiumét* és a tengerpartot, sikerült ugyan 1814. év elején visszaszerezni, de a magyar koronához tartozó részek nem Magyarországhoz, hanem Istriához kapcsoltattak és Laibachból kormányoztattak.

Ezt a horvátok nagyon fájdalmasan vették és azért 1814. év szeptember 22-én Károlyvároson tartott közgyülésükből felterjesztést intéznek a királyhoz, melyben kijelentik, hogy ők nem akarnak német törvények alatt állani, hanem a magyar korona alkotmánya alatt élni és halni.

A fölterjesztésnek csak később volt némi eredménye, a mennyiben t. i. a király 1822. év július 5-én a bánhoz intézett leiratával azt a határozatot nyilvánítá, hogy a franciák invaziója előtt *Magyarországhoz* tartozó Száván túli részek, a magyar tengerparttal együtt ismét Magyarországhoz csatoltassanak.[1]

Ezt a legfelsőbb kir. elhatározást gróf Gyulay Ignác bán, még csak 1825. év második felében adta tudtára a zágrábi tartományi gyülésnek és határtalan örömet idézett elő. Küldöttség ment Bécsbe, mely a horvátok hálaját fejezze ki, az igért visszacsatolásért, magában Zágrábban egy ünnepély érte a másikat.

Ekkor irta Jellachich azt az ünnepi költeményt, mely akkori, a későbbivel oly ellentétes gondolkozás módját érdekesen megvilágositja. A költemény címe: „Croatiens Jubel" és kezdi a bán dicsőitésével.[2]

[1] Ut partes Trans-Savanae, et Litoralis Hungarici, ante Gallorum invasionem ad percarum suum Hungariae Regnum spectantes, restituantur, eidemque reincorporentur. (Kukuljevics, Jura II. 279. lap.)

[2] Akkor a bánt még nem nevezték magyar pandurnak.

Következik a prolog. A szinpad szép lapályt tüntet fel, melynek hátterében Zágráb hegyei láthatók, jobbra a felkelő nap, mely a Száva vizében tükrődzik stb. Megjelenik a Fama pálmalevelekkel körülfont tubát tartván kezében. Szavaiból ezt jegyezzük ki:

Der Freude süsse Botschaft hört
Nun komm' ich von des Thrones Stufen
Um jauchzend das Euch zuzurufen,
Was wonnig ich vernommen dort.
Nach dem ihr sehnend oft begehret,
Hat auch der Maechtige gewaehret,
Besiegelt mit dem Kaiserwort.

An *Stefans heiligen Gesetzen*
Die Acht Jahrhunderte schon schaetzen,
Soll — was Croat heisst — sich erfreu'n,
Als Graenze soll die Save nicht fliessen,
Ein Volk die beiden Ufer grüssen,
Und diess- und jenseits Brüder sein.
. . . . . .

Nach vielem Leiden und Beschwerden
Sollt ihr nun wieder glücklich werden,
Von grossen Königen regiert,
Und seid nun wieder die Croaten,
Die so wie einst, zu grossen Thaten
Ein hochverehrten Banus führt.

Midőn a függöny ismét föllebben, a szinpad szép nagy termet mutat, mely magyar fegyverzettel van díszítve és a legjelesebb *magyar királyok* szobrait mutatja. Ifjak épen azzal voltak elfoglalva, hogy a magyar-horvát címert felállítsák. Leányok Szent István szobrára virágokat hintenek.

Erre előáll az első ifju és azt szavalja:

So wie die Völker liebend sich umfangen,
So soll gepaart ihr Wappenschild auch prangen,
Ein schön Gestirm am Staatenhimmel stehn!

A második ifju:

Und was Jahrhunderte so fest verbunden
Soll sich nach langer Trennung trüben Stunden
Zu neuem Glück vereinigt wieder sehn!

Felszólal ismét az első ifju:

Nun haben so wie süss gebühret
Zum Feste dem Saal wir gezieret
Das *brüderlich Wappen* gepaart,
Mit Schwertern, mit dem die Vaeter
Ge'n Feinde und böse Verraether
Die heimischen Fluren bewahrt.

Megnyilik a teremajtó, és belépnek a népnek tisztes öregei, kik örömsugárzó arccal körülnéznek:

Az egyik így szól:

O Heil dem Vaterlande, Heil!
Noch denk' ich jener trüben Tage
Des Jammers und der Trauerklage
Als uns der Franken Übermacht
Die unsrer Heere Muth verlacht,
Dem Vaterlande schnöd entrissen!

Egy leány ezeket mondja:

Von Ungarns heldenmüthigen Töchtern
Hat die Geschichte den Geschlechtern
Des Grossen vieles schon erzaehlt,
Und kühn durch diesen Geist beseelt,
Sey's unser Stolz und schönstes Streben
Dem Vaterland uns hinzugeben! —

Mire egy ősz:

O Heil dir theures Vaterland
Dass jung und alt ein gleiches Band
Der Lieb zu dir so schön umwindet
Zu deiner Grösse sie verbindet!
O mög der Eintracht holder Stern
Die *Völker Ungarns* nah' und fern
Zu allen Zeiten so bescheinen
Und stark wie jetzt *sie stets vereinen.*

Mit mond erre a zágrábi egyetemi ifjuság? tanulmányozta-e Jellachich bán életét? Mit mond erre a zágrábi torzkép, a mit tartományi gyülésnek neveznek? Még nem is idéztem mindent, a miből kitünik, hogy Jellachich a hadnagy jobb hazafi volt, mint Jellachich a bán.

Hallom, hogy az itt ismertetett költeményt nem vették fel Jellachich költeményeinek 1851. évi kiadásába. Ez már az ostra-

cismus egy neme volna. De vajjon megelégszenek-e a *mai* horvát patrioták (Ki nevetett itt?) ezzel a büntetéssel; és ha már magában Jellachichban is találtak egy cseppet abból a vérből, mely Magyarország iránti rokonszenvre vallott egykor, nem jobb volna-e Jellachich szobrát levenni talapzatáról Zágrábban, s helyére — Starcsevicsét állítani?[1]

55.

Függetlenség és a nagy politika. — Starcsevics az elszakadást hirdeti. — A hadak útja. — Bécsnek kegyeltjei. — A császárok találkozása Skiernicwiceben — Taaffe „kibékítési" politikája. — Vilmos császár Magyarországért. — A második fehér lap.

Budapest, 1884. szeptember 18.

A Dráván túl folyó választási mozgalmak érdekes megfigyelő pontokat nyujtanak.

Zágráb harmadik választó-kerületében Starcsevics Antal tartott a napokban beszédet, a melyben kimondá, hogy Horvátország csak akkor lesz boldog, ha Magyarországtól elszakad és független lesz. Mi szeretjük az őszinteséget általában, és a szónok idézett passzusa ránk különösen jó hatást tett. Nem mintha mi a horvátok elszakadását helyeselnők, hanem mert reményeljük, hogy a ki e passzust figyelembe veszi, baleknek fogja magát tartani, ha tovább is vesződik azon kisérlettel, a horvátokat állami existenciánk feltételeinek feláldozásával, vagy folytonos engedékenységgel megnyerni.

Ne áltassák magukat a politikai csókokat osztogató magyar politikusok azzal, hogy e nyilatkozat csak egy tulzó rajongó szava; Starcsevics Antal nem merte volna kimondani e szót, ha nem tudja, hogy sokan ugy gondolkodnak, mint ő.

A horvátok általában tudják, hogy a politikai tejut az osztrák tartományoktól kezdve kivált a Balkán-félszigeten átvonul. Nagyon ködös út, melynek csillagai voltakép a távolban elenyé-

[1] Az ünnepély mint láttuk 1825. évben folyt le, a magyar országgyűlés mégis csak 1827. évben cikkelyezhette be a Száván túli részek visszacsatolását. (Lásd a 13-ik cikket.)

ső államocskák. Meg vannak, — csakhogy létezésüket alig sejti valaki, míg a legjobb távcső egyik vagy másikat észre nem veszi. A horvátok elég lármát csapnak, hogy a világ észrevegye őket; és ha valamely lucidum intervallum alkalmával kételkednek is, vajjon a legjobb távcső képes lesz-e az egész ködöt egyes csillagokká kibontani és a realitás körébe vinni, az a kétely mégis távol áll tőlük, hogy épen a *független Horvátország* lehessen az, melynek jövőjét a csillagászok nem tudják felfedezni.

Különös, hogy a székelyek a tejes utat (Milchstrasse) hadak útjának nevezik. Régen e képlet az Ázsiából való bevándorlással lehetett kapcsolatban,[1] de a képletnek ma is van jelentősége. Az ujabb kor is bizonyítja, hogy monarchiánk dél felé nyomul és ha a Dráván túl az elpártolási vágyak tovább nőnének, majd arra visz bennünket ujra *a hadak útja*.

A horvátok arról vannak meggyőződve, hogy ők a bécsi udvar titkos kegyeltjei. Azt hiszik, hogy a monarchia délen ujból szláv tartományokat fog elfoglalni; és a mit elfoglal, azt Horvátország számára foglalja el. Magyarok, németek, csehek, lengyelek, oláhok stb., a jövendőbeli Horvátországért fognak elvérzeni, azon ábrándért fognak elhullni legjobb fiaik, ezért fogják áldozni millióikat. Horvátországért érik egymást a találmányok a puskák és ágyuk szerkezetében és törik fejeiket a hadvezérek a hadi taktika kifejlesztésére és tökéletesítésére.

A három császár találkozása most megy végbe és Skierniewice nehéz kiejtésü helyneve egész Európa ajkain van. E helységben messzire kiható megállapodások fognak történni és szokás szerint, a népek megkérdezése nélkül. A horvátok nem kételkednek, hogy e megállapodások az ő malmukra fogják hajtani a vizet. Hogy is ne? Hisz ha a monarchia hódítási politikája csak ujabb szláv elemek befogadásából állhat és pedig a Balkán félszigeten, ez nem jelenthet egyebet, mint Horvátországnak felépítését.

Nem lehet tagadni, hogy Bécsben a monarchia által követendő politikára nézve már jó soká sötétben tapogatódznak és hogy Taafe

[1] Szirmay: Hungaria in parabolis című munkája második kiadásában azt mondja, hogy a magyarok Ázsiából bevándorolván, e csillagzatot követték. Grimm is hivatkozik e magyarázatra.

„kibékítési politikája“ a szlávságot magasra emelte. De nem késhetik soká az a belátás, hogy e politika a monarchiát veszélyezteti. Ez fogja az osztrák németeket Németországba szorítani, a magyarokat passzivitásra és szigorú önvédelemre kényszeríteni és még az oláhok gyanúját is felébreszteni, akik nem azért váltak el egyházilag a szerb patriarchaság alól, hogy politikailag a szlávok hatalma alá essenek.

Délnémetországi lapok által a mult hó közepén közlött hirek szerint Vilmos német császár magára vállalta a közvetítést az iránt, hogy Oroszországot lebeszélje arról, hogy Horvátországba agitacionalis célokra több pénzt ne küldjön.

A hireket nem cáfolta meg senki, sőt kiegészítve lettek azzal, hogy Ischlben a magyar kormányférfiak felvilágosították Vilmos császárt a Magyarország ellen irányuló orosz üzelmekről.

A kinek erre szüksége volt, kiveheti a közleményből, milyenek az orosz cár — a harmadik szövetséges — intenciói Magyarország iránt.

A kinek erre szüksége van, kiveheti Starcsevics Antal szavaiból, hogy nem egyes törvények magyarázatáról, nem az autonomia mértékéről, nem a financiális terhekről, nem a nemzeti nyelv jogköréről, nem az alkotmány formájáról stb. folyik köztünk a vita. Mindez csak a tonna, melyet a cethalnak odadobnak játékul. A valódi törekvés az *elszakadás* és erre nézve azzal kell felelni, hogy az amugy is magyar drávántúli kerületet visszakebelezzük Magyarországba és hazánk régi integritását helyreállítjuk.

Mindaz a sok bonyolódott kérdés, mely most az országot nyugtalanítja, elenyészik, ha az országgyűlés erre fölembereli magát.

Ez volna aztán a másik fehér lap, melyre azonban *mi* irnók fel az együttlét feltételeit és az egyesített Magyarország hamisítatlan államjogát.

56.

Meddig tart még? — Renan követeli az intrikus képességet. — Tisza. — Az 1868. évi kiegyezés történetéhez. — Deák Ferenc túlzásai. — Az autonomia mértéktelensége. — A bán utazása. — Politikai fatalizmus. — A magyarok Prágában. — Bécsnek nem kell a testvériség horvát kaptafán.

Budapest, 1884. szeptember 19-én.

Meddig tart még a Horvátország irányában eddig folytatott férfiatlan politika?

Renan azt mondá valahol, hogy az idealistának, ki valami maradandót akar alkotni, kell jó adag intrikus természettel birni.

Mi az intrikus szót nem annak mindennapi értelmében vesszük. Az idézett helyen az idealistával szemben inkább olyan embert jelent, ki a nemzet keblében élő óhajtásokat, a nagy férfiak által kimondott nagy eszméket gyakorlatias eszközökkel életbe lépteti, és ezen eszközök feltalálásában kifogyhatatlan.

Egyesítve van-e Tisza Kálmánban a Renan által említett két tulajdonság? — erre a politikai eredmények felelnek. De miután ezek ki nem elégítők, megvallom, megelégedném azzal, hogy Tisza Kálmán ideálista, vagy intrikus a fennebbi értelemben lenne. A nagy dolgok alkotására szükséges két tulajdonságot akár két egyénben is áldásnak vennők, ha együtt működik.

De ne keressük a hibát mindig csak másokban. A magyar nemzet mindent megtett, vagy helyesebben mindent engedett, hogy a horvátok fölénk kerekedjenek. Megengedtük, hogy a hazánk egy részéből idegen országot csináljanak, megengedjük, hogy azt minden alkalommal, mely nekik konveniál máskép nevezzék el s egy statutárius joggal felruházott gyülésből törvényhozó testületté fejlődött országlopók velünk paritásról beszélhessenek, mialatt mi kezeinket szerződésileg megkötjük, hogy botlásainkat soha jóvá ne tehessük.

Egy horvát kitünőség azt közlé velünk, hogy Deák Ferenc hajlandó volt a horvátoknak szabad kezet engedni, hogy a delegatiókban vagy a zágrábi gyülésből, vagy a magyar országgyülésen választandó delegatusaik által legyenek képviselve, —

csak az ellen nyilatkozott, hogy ők a delegatióban ne curiatim, hanem csak a magyarokkal együtt szavazhassanak.

E javaslat megbukott, vagy feledékenységbe jutott a kiegyezési tárgyalásoknál, — tehát nem Deák érdeme, ha törvénybe nem ment.

Közlőm, ki a horvát mozgalmakban első sorban szerepel, a kiegyezési tárgyalásokra vonatkozólag azt mondá ujabb időben: soha sem kell valamely népnek több autonomiát adni, mint a mennyit meg tud emészteni.

Ki nem irom az okos ember nevét, mert otthon kellemetlenségei lehetnének.

De nálunk a kiegyezés káros voltát csak lassan kezdik felismerni.

Igaz, hogy azok, kiknek kezük benne volt, midőn Deák Ferenc a famozus 1868. évi kiegyezést kifőzte, egy Somssich Pál, Csengery Imre, Horváth Boldizsár stb. — utóbb desavouálták e csinálmányt, és egy sem kelt annak védelmére.

De különben mi gyakorlati dolgot teszünk? Roppant elhatározással azt mondjuk: nem adunk több koncessziót, és erősen ragaszkodunk a kiegyezéshez.

Az alatt, hogy a bán Horvátország nyugati részeit beutazza, a horvátok izgatnak. Mi örülünk, hogy a bánt kitüntetéssel fogadják, azalatt pedig a választók a Starcsevics pártiakra adják szavazataikat.

A mostani politikai bölcseség csupán csak annyiból áll: hogy kibetűzzük a kiegyezési törvényből, mit szabad és mit nem szabad a horvátoknak tenniök. Nagy dolgot csinálunk belőle, midőn a horvát nemzeti párt olykor mint kormánypárti viselkedik, — és szemet hunyunk annak multjára, elcsititjuk politikai lelkiismeretünket, mely azt mondja hogy e párt meg nem bizható.

Valódi fatalizmussal nézzük, hogy a Magyarországot gyűlölők izgatnak a népben; befolyásuk mindinkább terjed s választó beszédeikben már is az elszakadást hirdetik Magyarországtól.

A mi politikusaink pedig azt hiszik, hogy a differencia köztünk csak a kiegyezési törvény némely paragrafusainak magyarázatára vonatkozik.

Az ily elfásult nemzet nem csak hogy nem hódít, hanem saját területét sem képes megvédeni.

Képzeljük, hogy a horvátok bensőleg mennyire sajnálnak bennünket, látván ügyefogyottságunkat. Mi nevetséges skrupulozitással kerüljük mindazt, a mi őket megharagítja, ők azonban nem tesznek egyebet, csak összebetyároznak bennünket, és az elszakadáson dolgoznak.

Az eddigi politika még Fiumét sem szerezte nekünk vissza, még annál kevésbbé Szlavoniát. Magánkörökben azt mindenki rosszalja, de még egyetlen párt sem tűzte ki zászlajára az ország egységét és integritását, — egy sem az úgynevezett Horvátország visszakeblezését, a tartományi gyűlés eltörlését, a báni méltóság megszűntetését.

Igy állván a dolog, annál kevésbbé csudálom, hogy Tisza Kálmán az ő nagyváradi beszédében ezeket nem vette fel programmjába. De csudálom, hogy e célra legalább azon eszközökkel nem törekedett, melyek használatában őt az 1868. évi kiegyezés nem gátolhat.

Pedig sziszifuszi munkát fognak végezni azok, a kik a kiegyezési törvény megtarthatását megkisérlik.

A külföld is csudálja e szörnyeteget, melynek párja nincs. Midőn igénytelen magánosokból álló budapesti társaság Prágába rándult a cseh nemzeti szinház megnyitására, a csehek kitüntetéssel fogadták a magyarokat. Történtek közeledési és fraternizálási kisérletek és per asszociacionem idearum a cseh lapok azt fejtegették, mily szerencse volna, ha Csehország oly autonomiát nyerne, milyen Horvátországé Magyarországban. De a bécsi lapok ez óhajtásra azt felelték: Sonst keine Schmerzen! A németek nem kérnek abból a testvériségből, melyet a magyarok tapasztalnak a Dráván túl.

A jövendő kor polgárai nekünk semmi hálával nem tartoznak. Mi engedtük a haza feldarabolását, a nemzet egy másajka részébe beleöntettük a vágyat a különválásra, a törvényhozást kettészakítottuk, a nemzet becsületét gúny tárgyává engedtük tétetni és álladalmi jövőnket kompromittáltuk.

Meddig folytassuk még a mai politikát a horvátokkal szemben?

57.

A horvátok sérelmei. — A tartományi gyülés káros. — A monarchia címe. — A bán kinevezése. — A miniszterelnök beavatkozása. — Királyi biztos. — Majcen és a címertáblák. — Az országos kiállítás. — Metercologiai észleletek. — Horvát kincstár. — Pénzügyi dolgok. — Tuskan az ajándékokról. — Pilepics és Tkalcsics az elnököt megróvják. — Marquis Posa.

Budapest, 1884. szeptember 23-án.

Valahányszor azt olvassuk, hogy a horvát tartományi gyülést összehívták, hogy a tartományi gyülést megnyitották, s elnapolták, feloszlatták, vagy berekesztették, mindig úgy érezzük magunkat, mintha mumiák közt járnánk. Egy anachronizmus, egy magát túlélt intézmény előtt állunk, melyre az államnak semmi szüksége nincs, sőt mely kiváltságos természeténél fogva, a modern államéletbe, mely minden kiváltságot eltörlött, nem illik; és az állam működését csak nehezíti, vagy épen megakasztja.

Mire is volna jó az ilyen tartományi gyülés, mint a minőnek a zágrábit ismerjük? A politikai józanságot elfojtja, minden auktoritásnak hadat izen, a társadalmi rendet felbontja, a törvényekkel merész gimnasztikát üz, a hazafiság eszméjét hamisítja, az önzésnek oltárt emel, a jogi fogalmakat összezavarja, és a nagyzás hóbortjával mételyezi meg azokat, kik képviselőiktől reális javakat várnak.

Mit is tanulhat a nép az ilyen „parlamentaris“ gyüléstől? Legfeljebb a szidás, káromkodás, becsmérlés és öklözés minden variációit. A távolabbi közönség már úgy is megszokta a zágrábi gyüléseket mint valamely spektakulumokat nézni, melyet két birkozó nyujt nézőinek a vásártéren.

Az ilyen képviseleti testület, mint a zágrábi, más európai parlamentáris testületek mellett úgy veszi ki magát, mint a bohóc a középkori udvaroknál, hol a komoly ember mondásait és gesztikulációt parodirozták.

Azon kezdte a tartományi gyülés Zágrábban, hogy folytonosan sérelmekről beszélt, melyeket a magyar nemzet és annak kormánya rajta ejtett. Folytonosan haragban volt a magyarok ellen.

„És horvátok haragja nagy!“ szeretnök mondani, Garay egy versének módosításával.

Mi is bántja őket? mik az ő sérelmei? A monarchia címe: Ausztria-Magyarország. Ez Markovics szerint nem helyes és így kellene lenni: osztrák-, magyar-, dalmát-, horvát-, szlavon-monarchia. Hogy e címből Cseh- és Lengyelország kimaradtak, ezt végezze Markovics az illető országokkal. Különben, ha következetes akar maradni, azt is kellene kívánnia, hogy minden bankó egy egész füzetből álljon, mely a bankó szokásos szövegét a két monarchia minden nyelvén foglalja magában.

Más sérelem: A bán kinevezése a tartományi gyűlés megkérdeztetése nélkül történt, ennélfogva gróf Khuen-Héderváry nem bán, hanem csak magyar tisztviselő, vagy mint Starcsevics mondja: magyar pandur. Abban van valami, hogy a bán magyar tisztviselő, hanem Starcsevics uram tán nem tudja, hogy ennek így kell lenni, mert az 1492. évi VIII. törv.-cikk rendeli, hogy a király a báni méltóságot Dalmát-, Horvát- és Szlavonországban csak magyar emberre ruházhassa, és ha a bánok névsorát ezen időtől fogva átnézi, igen kevés férfit fog találni benne, a ki nem magyar családból származott volna.

E sérelem folyománya az is, hogy a bán kinevezési oklevelét be nem mutatta a tartományi gyűlésnek.

E gyűlésnek nem rég letelt végnapjaiban az elnökség megintette Starcsevicsot, hogy a bánnak adja meg az illő címet, mire azonban a nagy öklelő így válaszolt: „a ti bánotok, de nem az enyim.“ Tehát a zágrábi gyűlésen lehet benne válogatni, vajjon ki ismeri el Héderváryt bánnak, ki nem? Starcsevics álláspontján ez haladásnak tekintendő, ki korábban Héderváritól általában megtagadta a báni méltóságot!

Ivics azt kívánja, hogy a miniszterelnök ne avatkozzék Horvátország dolgaiba, Miskatovics, hogy királyi biztost ne nevezhessen ki, az alkotmányt fel ne függeszthesse. Nagyon okos kívánat, mert sérelemnek mindent kell tekinteni, a mi a horvátok garázdaságait korlátolja.

Hol marad a horvát szabadság, ha nekik meg nem engedtetik mindent felforgatni, ha mint a pápák, nem köthetnek összse, és nem oldhatnak fel tetszésük szerint; ha nem foglalhatnak el területeket nagyszájúsággal, ha el nem válhatnak oly ország-

tól, melynek részét mintegy 800 év óta lakják; ha állítólagos jogkörük kiterjesztését nem folytathatják odáig, a hol ezredéves állam helyt adna a chaosnak és agyrémeknek!

Már ők anticipálják az általuk óhajtott jövőt és azért beszélnek oly sokat a paritásról, s mert paritásban képzelik magukat Magyarországgal, azért kellett vádolni a magyarokat, hogy „a két oldalu szerződést megsértették.“

De a sérelmeknek még nincs vége. A tavaly felbukkant címer-kérdés miatt — csodálatosan — nem annyira a magyarok panaszkodnak, kiknek nemzeti öntudatuk és jogérzelmük az úgynevezett megoldás által oly mélyen sértetett, hanem a horvátok. Majcen azt állítá a zágrábi gyűlésen, hogy a címertáblákon nem csak a magyar nyelv törvénytelen, hanem a felirás nélküli címer is az.

Midőn a horvátokat részvételre a budapesti országos kiállításra meghívták, előáll Csrnadak, és azt hirdeti, hogy az országos kiállításról szóló törvények Horvátországra nem alkalmazhatók.

No, de ez még semmi. Volt idő, midőn a magyar akadémia által arra felhivott horvátok megtagadták a meteorologiai obszervatoriumok felállítását; nem tudom, azért-e, mert nem akartak a magyar akadémiával érintkezésben lenni, vagy mert Horvátországban speciális horvát nemzeti időjárás divatozik, melyről az adatok más nemzetek meteorologiai észleléseiben úgy sem használhatók.

Sérelem, hogy horvát kincstárt nem ismerünk; sérelem, hogy az erdőügyeket magyarok kezelik. De ha Starcsevics a tartományi gyűlésben tett felhivása: gyertek, űzzük el a magyar erdőtisztviselőket, — követőkre talál, az nem lett volna sérelem.

A tartományi gyűlés 1884. június havában sérelemnek mondja, hogy a magyar országgyűlés a törvényeket magyarázza. Mintha a Dráván túl csupa Catok élnének, a magyarok pedig Hinterwäldnerek volnának.

Nem ismerik-e a horvátok azt az axiomát, bogy a törvények legjobb és legilletékesebb magyarázója az, a ki e törvényeket hozta? Még a közéletben is járja: quisquis verborum suorum optimus interpretor.

Ugyanezen időben történt, hogy sérelemnek vették a horvátok, midőn a magyar kormány a horvát tartomány zárszáma-

dásait megvizsgálta. De ők ugyanazt akarták tenni törvény ellenére a zágrábi gyülésen az országos zárszámadással.

A június 20-án lefolyt tartományi gyülésen Gyurkovics analizálja a budgetet és azt mondja, hogy Horvátország 46 százalékot fordíthat jövedelméből saját szükségletére és ily kedvező szituációban nincs egy része sem a monarchiának. Az ellenzék által kivánt pénzügyi önállás esetében, az autonom adminisztrációra csak 35 százalékot lehetne arra fordítani.

A horvát furcsa hazafiak e kimutatást is alkalmasint sérelemnek vették, mert Starcsevics azzal támadt a szónokra, hogy ilyent ő nem enged magának mondani, nekik (a horvátoknak) nem kell a magyarok segélye. Tuskan ebben az ő népének (a horvátok) lealázását látja. Adják nekünk vissza — mondja ő — a mi a miénk, nekünk nem kell tőlük semmit. És Starcsevics az eddigieket nem elégelvén meg, még tiltakozott is az ellen, hogy ők a magyaroktól segélyt elfogadnak.

Nem ártana, ha ezek a furcsa hazafiak kissé jobban ismernék a történetet, mert akkor tudnák, hogy Horvátország már 1472. év óta folytonosan adókedvezményben részesült a magyar országgyülés által. Fizette t. i. aránylagos felét annak, a mi Magyarországra volt kivetve. Akár tetszik, akár nem, — de ez ajándék volt, s a horvátok ez ellen nemcsak hogy nem tiltakoztak, sőt inkább az ujabb pozsonyi országgyüléseken ez ajándékra, mint jogra hivatkoztak.

Ha mi Tuskan uramat szavánál foghatnók, s neki azt mondhatnók: „adják nekünk vissza, a mi a miénk“ — alkalmasint nagyon bámulna, mert nem kevesebbet követelnénk, mint a mai Horvátországot, — lévén e föld, melyet ma így neveznek, a *miénk*.

A mi szerencsénk csak az, hogy a kedves horvátok sérelmeket nemcsak részünkről, a magyaroktól szenvednek, hanem saját vérü férfiaiktól is. A világ minden parlamentjében az elnök köztisztelet tárgya, s rajta a szenvedélyek árja megtörik, mert benne minden párt saját magát tiszteli. A zágrábi tartományi gyülés sokkal eredetibb a maga felfogásában és eljárásában. Július 9-én Pilepics és Tkalcsics az elnök egy tiltakozó szavába ekként kiáltanak közbe: „ezennel megrójuk az elnököt!!“

A klimax azonban tetőpontját f. évi augusztus 27-én érte

el, a melyben Tkalcsics az elnököt (Kresztics) szemtelen hazugnak nevezte, Folnegovics pedig azt mondá neki: „önt jobb volna az ablakon kidobni és nem az ajtón.“

Nekünk magyaroknak csak egy sérelmünk van, t. i. az: hogy ez a Horvátország létezik.

Mit gondolhatott gróf Khuen-Héderváry, midőn a báni méltóságot elfogadta? Ifju keble alkalmasint teli volt jó szándékkal és úgy érezhetett, mint marquis Posa

— und Vater *dieses* Volkes zu sein
Das, dacht' ich, das muss göttlich sein!

Mi a hangsulyt a *dieses* szóra fektetjük.

58.

A magyarok ellen. — Catullus. — Turgenjeff. — Petőfi. — Kálmán király ideje. — Történethamisítás. — Királyválasztási jog. — Szvinimir koronája. — Törvényhozóink tájékozatlansága. — Képviselői választások. — Közjog. — Beksics Gusztáv javaslata. — Starcsevics és a császár. — Meddő öntudat. — Ira Hungarorum. — A magyarok készültelenek. — Formez vos bataillons!

Budapest, 1884. szeptember 26.

Turgenjeff, az orosz élet remek ismertetője, azt mondja: „Szeretem és gyülölöm azt az én Oroszországomat, ezt a különös, kedves, utálatos, drága hazámat.“

A jeles orosz regényiró Catullust vette példányképül, aki római hazájáról szintén azt mondá: Odi et amo. Quare id faciam, fortasse requiris. Nescio, sed fieri sentio et excrucior.

Ily hangulat nyoma van a magyar költészetben is, erre elég legyen Petőfi következő verseit idézni:

„Magyar vagyok s arcom szégyenben ég,
Szégyenlenem kell, hogy magyar vagyok!
Itt mi nálunk nem is hajnallik még,
Holott máshol már a nap is ragyog.
De semmi kincsért s hirért e világon
El nem hagynám én szülőföldemet,
Mert szeretem, hőn szeretem, imádom
Gyalázatában is nemzetemet!“

Megvallom, annyira nem vihettem a dolgot, hogy hazámat valaha gyülölhettem volna a római és az orosz költő mintájára, hanem hogy hazámra, nemzetemre sokszor haragudtam, — az igaz.

Hogy is ne, midőn tapasztalom, hogy mennyire engedi ellenségeit nagyra nőni; hogy mily oktalansággal engedi kezéből kicsavarni hatalmának biztosítékait és mily tunyán viseli magát a növekedő bajokkal szemben; mennyire nem gondol azzal, hogy nevét, tekintélyét a világ színe előtt kompromittálja.

Főbaj, hogy nem ismerjük jogkörünket, és hogy nem ismerjük eszközeinket, melyekkel rendelkezünk jogaink védelmére, vagy ha ismerjük, azokat nem alkalmazzuk — félre értett liberalismusból s beteges nagylelkűségből, mely sokszor csak a tunyaságot takargatja.

Odáig jutottunk, hogy a horvátok nekünk — merész történeti hamisításokkal — azt bizonyítják, hogy az ő országuk Kálmán király ideje után is oly önálló volt, mint Magyarország, hogy a drávántúli tartományi gyűlés oly souverain törvényhozó testület volt mindig, a milyen a magyar országgyűlés; hogy a horvátok királyválasztási joggal birtak, mint a magyarok, és hogy e joggal éltek is több ízben, eltérőleg a magyarok választásaitól. Szerintök más a magyar király, és más a horvát; s Szent-István koronájának semmi fölségi joga nincsen Horvátországban, ahol csak a Szvinimir koronája képviseli a horvát népfenséget.

Roppant önmegtagadásba kerülne, az ilyen sületlenségekre felelni, és elég szomorú az, hogy ezek szerte taníttatnak és hirdettetnek a horvátok közt, sőt komolyságra igényt tartó horvát munkákba is felvétetnek.

De a horvátok tudják, mit tesznek, míg azt az anyaország férfiairól nem mondhatjuk. Befolyásos hirlapjaink, melyek jó irányáról és szándékáról semmi kétségünk, minden nap követnek el hibákat közjogunk és a magyar állameszme követelései ellen.

Nem csodáljuk, ha még a honatyák körében is sokszor oly nagy a tájékozatlanság és tudatlanság a nemzet legvitálisabb kérdéseinek terén. Történt már és félő, hogy még sokszor fog történni, hogy törvényhozói hivatásuknál fogva szavazatukkal hozzájárultak oly ügyek eldöntéséhez, melyeket nem ismertek, nem tanulmányoztak, és a melyekről kellő komolysággal nem is

gondolkodtak. Legtöbbször történt ez bizonyára a drávántúli vidékre vonatkozó viszonyokban, a miről az egész törvénytár tanuskodik. A régi kort annyira mennyire mentegeti még a közmíveltségnek kevesebb elterjedése és a háborás állapot gyakori felmerülése. De ma, a XIX. század vége felé, midőn oktatás és tanulmányozás tekintetében egyranguságra emelünk igényt a külfölddel; ma, midőn annyi alkalom kinálkozik látkörünk tágítására; midőn százezrek és milliók vannak hivatva a közügyekben résztvenni és ezáltal itéletüket megélesíteni, tapasztalataikat érvényesíteni, és a politikai hibák hatását nemcsak a közéletre, hanem a társadalmi rendre és anyagi létre is kimutatni, — ma csak bűnnek mondható, midőn a képviselők készületlenül és tárgyismeret nélkül ülnek a törvényhozó terembe.

Sokszor még oda sem ülnek, mert vannak, a kik 20—30 ezer forintot költenek megválasztatásukra, — és ha sikerült, nevüket sem hallja többé az ember; csak akkor, ha névszerinti szavazásra kerül a dolog és a jegyző felolvassa a távollevők neveit.

Az ilyen képviselőktől nem várhat a haza a magyar állameszme lendületet. Ők bizonyára nem hiszik azt, hogy a német Schulmeisterek verték meg a franciákat; ők rendszeres munka olvasására soha sem határozhatják el magukat és a mit nekik apró adagokban feltálalnak ismereteik gyarapítására, az elvész nyomtalanul az olyan főben, mely teli van sporttal, kalanddal, kártyával, tivornyával és azon gonddal, mikép lehet a gazdaságot leghamarább a zsidó kezére juttatni?

A folyó évi iskolai időszak beálltával a „Pesti Hirlap“ az egyetem uj tanrendét ismertette, megnevezvén a működő tanárokat és az általuk előadandó tudományos szakokat. Az ismertető keveselte az időt, mely a *közjog* tanítására fordíttatik és különösen hangsulyozta, hogy tekintettel a horvátokkal való viszonyunkra, a közjogra nagyobb sulyt kell fektetnünk.

Teljesen helyeseljük az ismertető javaslatát, mert egy ujabb nemzedék az ilyen tanulmánynak a közéletben hasznát fogja venni, de csak úgy, ha Starcsevics erre időt enged.

Beksics Gusztáv is gyönyörü érvekkel fejtegeti a „Pesti Hirlap“-ban annak szükségét, hogy a magyarok a Dráván túl nagy birtokokat szerezzenek és igy Horvátországot társadalmilag foglaljuk vissza, mert a földbirtok magyarok kezében még leg-

inkább képezi az összekötő kapcsot Magyarország és az úgynevezett Horvátország közt.

Aláirjuk. Csak hogy ezt már régebben kellett volna tennünk; pedig nem csak hogy nem tettük, sőt inkább néztük, a következés sejtelme nélkül, mikép fogynak a nagybirtokok a magyar vagy magyar érzelmű horvátok kezeiben. Ha Beksics nagyon figyelemre méltó javaslatát most kisérlenők meg gyakorlatilag érvényesiteni, kérdés: mikor látjuk majd annak eredményét? Azt hiszem, Starcsevics nem fog várakozni.

A horvátok tudják mit akarnak, mi pedig nem igen; vagy pedig legfeljebb a magánkör homályában sugdosunk róla. Innét a horvátok fölénye, a kik erősen tudnak akarni.

Starcsevics nem sokat veszödik a közjog hüvelyezésével. O azt kiáltja választóinak: „A ki nemzetünk mellett van, ide jön zászlóm alá. Én képviselem a *császárt*, a ki rá akar szavazni, szavazzon rám.“ Ez ugyan nem korrekt sem a régi törvények, sem az uj kiegyezés értelmében — azonban a hatás az volt, a melyet az izgató várt. A zenekar rázendité az osztrák néphymnuszt, a rend fentartására kiküldött katonaság pedig tisztelgést végzett Starcsevics és zászlója előtt.

Tessék azután most nekünk beérni azon öntudattal, hogy mi szüziesen megmaradtunk a szigoru jog körében.

De szép öntudattal nem lehet országokat megtartani, még kevésbbé elfoglalni; és a horvát lázadás elnyomására sokkal többet használna azon politika, mely őket azon litániára kényszeritené: „ab ira Hungarorum libera nos domine!“ melyet a X. században Németországban is ismertek.

Inkább vádoljanak ellenségeink, csak ne legyünk sajnálkozásuk tárgya.

Pedig sajnálnak, mert nem félnek tőlünk.

A magyar már kiküszöbölte a felonia, a hazaárulás fogalmát politikai lexikonjából, mert nem meri azokat sujtani, akik abban bünösek; és mert aki Magyarország ellen vétkezik, tulajdonkép nem is követett el bünt.

Csak a magyarok hazája olyan föld, melyre minden bitang semmiházi feltüzheti zászlaját, mint a világtenger valamely zugában fölfedezett sziget partjára, melyre a hányt vetett hajós lép-

vén, azt mondja: ez a föld az enyim, elfoglalom ezt ennek vagy annak a nevében.

Szivesen intéznők a magyarokhoz a hires felhivást: *„formez vos bataillons!“* De ki ellen, mi ellen? A horvátok nyilt és titkos programmja világos és érthető; a magyarok pedig, nem tudnák, miért szálljanak harcba. A horvát testvériség visszaszerzésére? A kiegyezési törvény egyik vagy másik paragrafusáért? A délszláv birodalom alapjának megrakására? Egy tranzakció létrehozására, melyben legfeljebb Fiumét kapjuk meg, feláldozván az ország harmadrészét?

Sok drága időt vesztegettünk, elforgácsoltuuk és most azt látjuk, hogy készületlenek vagyunk. Nem vagyunk készek sem a törvényhozás terén, sem a csatatéren a harcot felvenni; nem tudjuk, ki ellenségünk, ki barátunk?

Ezt tudják ellenségeink és azért törnek oly bizalommal előre.

Utunk, melyen horvát politikánkkal haladtunk, be van szegélyezve vereségeink mérföld-mutatóival. Csak folytassuk azt és bizonyára oda érünk. a hol dicsőségtelen fegyvereinket le kell raknunk és örökre le kell mondani hazánk integritásáról.

Oh mivé lett ez a magyarság!

59.

A „trónbeszéd“ Zágrábban. — „Szövetség“ az ország alárendelt részével. — „Országok.“ — Törvényhozó testület Nr. 2. — Állami egység. — Benn a teremben, és künn az utcán. — Megint félreértések.

Budapest, 1884. október 2-án.

A kiegyezési törvény életbeléptetése óta, a legfelsőbb királyi leiratot, melylyel Zágrábban a tartományi gyülést megnyitják, „trónbeszédnek“ szokták nevezni. Bizony nem helyesen. Már csak azért sem, mert maga a király nincs jelen legmagasabb személyében, hogy a beszédet megtarthassa; meg azért sem, mert számos közjogi okok szólanak ellene.

Maga a király, a banhoz intézett leiratában csak azt a meg-

hatalmazást adja neki, hogy „*megnyitó királyi leiratunk felolvasásával* a tartományi gyülést megnyitottnak nyilvánítsa.“

E királyi leirat, mely szept. 30-án olvastatott föl, visszatükrözi a kormány — t. i. a magyar kormány — felfogását a horvát viszonyokról. És ez bennünket sehogy sem elégit ki. A régi önáltatások, a régi közjogi tévelygések, a hazai történetnek meghazudtolása, a borzas fejüek simogatása.

Értjük és helyeseljük, hogy a korona az ő magaslatáról nem avatkozik a pártok harcába és mindnyájuk hazafiságára appellál. De ez alkalommal mégis ki kellene kerülni az állam egységébe és a közjogba ütköző kifejezéseket.

Azt mondja a királyi leirat, hogy a kiegyezési törvény (1868.), illetőleg a Magyarország és Horvátország és Slavonia királyságok közt annyi évszázadon át megpecsételt „*szövetség*“ tartama mind nagyobb előnyöket fog teremteni. Ámde midőn Corpus Jurisunk és diplomatikai forrásaink valamely országrészt századokon át meghódított és utóbb kapcsolt részeknek neveznek, e részek csak nem lehetnek Magyarország szövetségesei! És ez különösen a mai Slavoniára nézve áll, melynek metamorphozisa szemünk láttára történt. Ha a drávántúli részek országnak, vagy országoknak tekintetnek, és mint ilyenek *szövetséget* kötöttek velünk, akkor a szövetség természeténél fogva a szövetséget fel is bonthatják, akár mit határozzanak az 1868. évi és korábbi törvények a magyar korona országainak elválhatlanságáról.

Történetünk nem ismer „szövetséget“ a drávántúli „országokkal“ s nem ismer királyt, ki Veröce, Posega, Valkó és Szerém megyében uralkodott volna valaha, a magyaron kívül. Kivel kötött volna tehát szövetséget, főleg mikor az 1879. évi állampolgári törvény Horvátország lakosait egy és ugyanazon állam, a magyar állam alattvalói, polgárai gyanánt ismerte el.

A királyi leirat egy helyen a „törvényhozó testület tagjai“-nak nevezi a zágrábi gyülésbe választottakat. Igaz, hogy az 1868. évi kiegyezési törvény 48. szakasza a belügyet, a vallás- és közoktatási ügyeket, és az igazságügyet mind törvényhozási, mind kormányzati tekintetben a nevezett tartományokra bizza, a melyek tehát ezen körben autonomiával bírnak. De vajjon törvényhozó testület-e az, melynek hatásköre az állami élet nem minden

irányára terjed ki? Ezt itéljék meg azok, a kik közéletünk fejlődését aggodalommal nézik. A törvényes hermeneutika és a közönséges államjog elvei szerint minden államban csak egy státushatalom és csak *egy* törvényhozás létezhetik.

Különben minthogy a többször idézett kiegyezési törvény, valamint a királyi leirat a magyar korona tartományainak *egységét* is hangoztatja, illő lett volna, hogy azok, a kik a leirat szerkesztésébe befolytak, óvakodva kerülték volna mindazt, a mi a különben is izgalmas kedélyeket nagyobb aspirációkra buzdíthatja; milyenek például a „szövetség“ és „törvényhozó testület“ féle kifejezések. Állami egység és az említett kifejezések nem igen férnek meg egymással. De nem fér össze az állami egység és állami közösség sem, mely utóbbi kifejezés szintén előfordúl.

Tisztán, érthetően és határozottan kell szólni a horvátokkal. A hol bent a teremben a királyt éltetik, kint az utcán pedig Starcsevicset virágokkal halmozzák el s diadalmenetet rendeznek neki, ott ne forogjon fenn kétely a követendő politikára nézve.

A kormány — t. i. a magyar kormány, — most is felhasználta az alkalmat, hogy a horvátokban jó kedvet ébresszen, a midőn a királyi leiratban azon reménynek ad kifejezést, hogy a fenforgó futólagos félreértéseket az egyik, mint a másik részről tanusitandó barátságos előzékenység fogja eloszlatni.

Ám jól van, legyen úgy, de az előzékenység, a megbánás azon részről jöjjön, a hol az

„Udri, udri durch die Stadt . . .“

szép népdalt éneklik, a hol a magyart és magyarónt kötéllel fenyegetik s a magyart betyárnak és barbárnak szidják.

És ha eszük meg is térne a horvátoknak, ez talán jobbra hangolhatná a magyarok kedélyét (a magyar sok keserűséget tud felejteni), de több politikai koncesszióra már nem vezethet — soha.

Az ország javát az ellenkező irányban kell keresni s a mi az előzékenységet illeti, alighanem a horvátokon van a sor.

A „félreértésekről“ pedig 1848-ban is beszéltek Berlinben és Bécsben.

60.

A függetlenségi és 48-as párt horvát programmja. — Ki őrzi a nemzet ideálját? — Két kiegyezés. — Párttaktika. — Kossuth 1848-ban Horvátországról. — A legelőhaladottabb párt nem felel meg nevének. — Eötvös Károly jegyzete.

Budapest, 1884. október 10-én.

Két érdekes, sőt fontos enunciációt hallottunk, melyet nem illik közönyös hallgatással mellőzni. Az egyik gróf Héderváry-Khuen Károly bán a Narodni Listy lap szerkesztőjéhez intézett nyilatkozata a jelen horvát viszonyok ügyében. A másik: a függetlenségi és 48-as pártnak programmja. A bán nyilatkozatát a lapok megjegyzés nélkül közlötték. Vajjon e közlés minden pontjában hű és való-e? még nem tudjuk; de erre alkalmilag mégis visszatérni jónak látjuk. A mi a függetlenségi pártot illeti, ez a körében uralkodó dualizmust egy f. évi szeptember 28-án tartott értekezletén a pártnak uj elnevezésével kivánta elérni, határozatúl kimondván, hogy ezentúl a pártnak neve ez legyen: „Országos függetlenségi és 48-as párt.“

Nem bánjuk, legyen úgy. De aztán meg is feleljen ám a párt ezen címnek és ezen elnevezésnek.

A végcél, melyre a párt törekszik, t. i. hogy a hazának teljes önrendelkezési joga visszaadassék, szóval, hogy Magyarország egy önálló állam minden attributumait visszanyerje, oly magasztos, hogy evvel nemcsak a pártnak emberei, hanem minden magyar szív, melyet az egoizmus és hunyászkodás még meg nem rontott, szükségkép rokonszenvez. A hazafiakat csak az opportunitás tekintetbe vétele választja szét pártokká és a fokozatos haladásnak többé vagy kevésbbé elismert szüksége. A függetlenségi párt férfiai tudják, hogy ők a legelőhaladottabb pozición állnak, tudják, vagy legalább tudniok kellene, hogy ők őrzik a nemzet ideálját, mely után indulnak azok, tán kissé későn, kik a gyakorlati alkotás emberei. Igy volt ez minden nagy eszme életbeléptetésénél, és ez lesz jövőben is annak története.

Hogy a függetlenségi párt nagyobb körökben nem tett hódítást, mint eddig, ennek oka nem a párt céljában fekszik, hanem inkább az emberekben, illetőleg azok taktikájában.

A párt a delegációk intézményének eltörlését kívánja, és ennélfogva az 1867. XII. t.-c. 29. §-ának megváltoztatását, mely ez intézményt behozta. De ugyanekkor az 1868. XXX. t.-c. épségben tartását hirdeti, mely Magyarország földéből egy csaknem független Horvátországot alkot. Ebben éles ellenmondás foglaltatik, mert az ország függetlenségét és integritását hirdetni és az 1868. évi idézett törvényt megtartani, egy szuszban lehetetlen. A párt ismét szerencsétlen taktikához folyamodott és hogy a horvátok rokonszenvét megnyerje, ha lehet, a magyar állami életet mélyen sértett koncessiót tett. Azonban ha koncessióról van szó, azt kell mondanunk: Ausztriának rokonszenve is ér nekünk valamit, ennélfogva ne bántsuk a delegácionális intézményt, mert Ausztria azt fel nem áldozhatja.

A függetlenségi párt azt szereti magáról állítani, hogy ő Kossuth Lajos eszméinek letéteményese és hogy az ő szellemében apostolkodik. Megmondjuk, mikép gondolkodott Kossuth e kérdésről. Az általa szerkesztett Pesti Hirlap 1848. január 27-én megjelent 1025. számában azt irja: „Miután Magyarországban hat megye van, mely a zágrábi úgynevezett tartományi gyűlésből teljességgel törvényhozást és országgyűlést akar csinálni, s magát külön statussá alakítani, e tartományi gyűlést meg kell szüntetni; ki kell végtére mondani, hogy a magyar korona ugyanaz a magyar statussal, s hogy a magyar statusban Magyarországon kívül csak megyék, városok és kerületek nevét viselő hatóságok léteznek, hogy a magyar status csak Verőce, Szerém és Posega megyéket, és semmi Tótországot, s csak Zágráb, Kőrös és Varasd megyéket és semmi Horvátországot nem ismer.“ Ha a függetlenségi hazafiak keresni méltóztatnának, Kossuth országgyűlési beszédeiben még több hasonló értelmű nyilatkozatokat találnának.

A mely szabadságban ma a nemzet gyönyörködik, az mind Kossuthra vihető vissza; és a mivel ma bírunk, az mégis csak töredéke az ő vívmányainak. Az úgynevezett 48-as párt még tovább akarja csorbítani e vívmányokat; mert tán csak tudja, hogy a 48-ki törvények nem ismertek Szlavoniát és hogy azokban Verőce, Szerém és Posega magyar megyékül vannak felsorolva. Ma pedig a 48-as párt az 1868. XXX. törvénycikket

akarja fentartani, azaz a nevezett három megyét a horvátoknak dobja oda.

Úgy tesznek, mint a párisi commune, a mely az ellenség láttára saját városházát gyújtja fel. Maga rontja le a haza integritását. Vagy tán megelégszik a fikcióval a magyar szent korona birodalmának egységéről, midőn valósággal e birodalom harmadrésze kezünkből kisiklik?

Ismerünk sok hazafit e pártban, kik az 1868. évi kiegyezést a horvátokkal el akarják törülni, mert káros és történetelleni. De e programm ellen senki fel nem szóllal közülök.

Bizony, e kormány, melyet a függetlenségi párt oly hevesen megtámad, ma-holnap még többet tesz az ország integritásáért, mint az említett párt. A kormány legalább beismerte, hogy minden konventikulum hajlammal bír országgyülésdit játszani, és azért osztotta fel a szászok lakta Királyföldet vármegyékké, visszanyirbálta a szász egyetemet kulturális intézetté és a karlovici kongressusok hatáskörét is körülírta. A mi ott csak többékevésbbé sikerült törekvés volt, az Zágrábban teljes virágjában áll: két törvényhozás, két kormány egy statusban. Ez a dolog nukleusa, a többi mind cafrang, nagy gyermekek csititására.

Maga gróf Héderváry-Khuen bán mondá e napokban: „A horvát ellenzék emberei közt nincs különbség; minden ellenzéki párt Horvátország függetlenségére törekszik". A magyar függetlenségi párt ezt a törekvést támogatja a maga programmjával; tehát nincs joga követelni, hogy a budai királyi lakon egyedül a magyar zászló lengjen, mint a magyar állami egység jelképe.

*

Eötvös Károly az Egyetértésben megjelent fenebbi levelemhez a következő észrevételeket csatolta.

Pesty Frigyes fönnebbi cikke voltaképen *a horvát* kérdésről szól, de a mellett súlyosan bíráló, sőt kárhoztató észrevételeket tesz *a függetlenségi és 48-as párt* programmjának egy pontjára s általában kárhoztatja a pártnak a horvát kérdésben követett taktikáját s azt ellentétbe akarja helyezni *Kossuth* 48-diki politikájával. — Mindenek előtt megjegyezzük, hogy nagy hazánkfia, *Kossuth* 1848-ban arról a horvát nemzetről és ahhoz a horvát nemzethez beszélt, melynek kebelében 12 év óta folyt már az

illyr izgatás; mely Magyarországtól elszakadni s ellenünk pártot ütni készült s mely a bécsi kamarilla és nyers abszolutizmus szolgálatába szegődött ellenünk és a szabadság ellen. Ily horvát nemzettel másként nem beszélhetett *Kossuth* s nem beszélne hasonló körülmények közt *a függetlenségi és 48-as párt* sem. Ellenben *„Irataim az emigrációból“* bizonyítják, hogy *Kossuth* is egészen más hangon beszélt azzal a horvát nemzettel, mely Ausztriától elfordúlni s a magyar alkotmány terére visszalépni akart. A *függetlenségi és 48-as párt* se törvényt erőszakosan megszegni, se nemzetet vagy népet erőszakosan leigázni nem törekedhetik s azt az elvet, a nemzeti önrendelkezés elvét, melyen Ausztriával szemben áll, a horvát nemzettel szemben önmaga el nem tiporhatja. Programmja az 1868-iki egyezség, melyet a magyar és horvát nemzet önként kötött, de a mely a *függetlenségi és 48-as párt* nézete szerint a magyar részről való közjogi engedmények netovábbját képezi. S hogy a programmban a 68-iki egyezség van hangoztatva: az csak azt jelenti, hogy a párt nem engedheti, hogy ez a *Starcsevicsista* törekvések értelmében még tovább romboltassék. A mi a delegáció intézményét illeti: ezt, s az ez elleni oppozicót nem lehet egy gyékényre vonni, s egymás mellé állítani a horvát 68-iki kiegyezéssel. A delegáció: tagadása Magyarország államjogi függetlenségének s idegen állammal hoz bennünket organikus kapcsolatba; — itt hát két állam közti viszony szabályozása van kérdésben; — de Horvátország nem külön állam; egy korona, egy fejedelem, egy törvényhozás, egy állami terület, egy souverainitás: pusztán nemzeti alapon van külön rendezett önkormányzata az úgynevezett Horvátországnak. Ámde a horvátoknak se nemzetiségét, se nemzeti fejlődését, se történelmileg kifejlődött önkormányzati szabadságát eltörölni, megátolni vagy megbénítani nem lehet célja a magyar nemzetnek, de igen is törekszünk útját állani minden politikának, mely szent István birodalmát szétdarabolni s a Dráva és Száva körül magyarellenes és orosz ízű anarkhiát előidézni törekednék.

61.

Egyetnemértés az „Egyetértéssel.“ — Kossuth horvát politikájának védelme. — A 48-as és függetlenségi párt programmjának csorbái. — Ellenmondások. Külön vagy nem külön állam. Ismét fictiók.

Budapest, 1884. október 12-én.

A függetlenségi és 48-as párt programmjának kihirdetése alkalmul szolgált nekem nézeteimet annak egyik negativ pontjáról kifejezni, melyeket az „Egyetértés“ szerkesztője lapjában közzé tenni szives volt, de közlötte hosszú allonge kiséretében, melyben a 48-as párt állását velem szemben védelmezni, engem pedig cáfolni igyekszik.

A vita tárgya az, hogy én a 48-as pártnak szemére lobbantottam azt a mulasztást, hogy programmjába az ország integritását fel nem vette, és hogy a párt nevének megfelelőleg nem kívánja még Szlavonia visszakeblezését sem.

A cikkemet megtoldó észrevételekben most azt a felvilágosítást nyerem, hogy Kossuth 1848-ban arról a horvát nemzetről és ahhoz a horvát nemzethez beszélt, melynek kebelében 12 év óta folyt már az illyr izgatás és mely Magyarországtól elszakadni s ellenünk pártot ütni készült. De ugyancsak Kossuth egész más hangon beszélt Emlékirataiban a horvátokról.

A közlemény nem egészen helyes világításban mutatja az eseményeket. Midőn Kossuth 1848-ban azt mondá: a magyar státus csak Veröce, Szerém és Pozsega megyéket és semmi Tótországot, — csak Zágráb, Körös és Varasd megyéket és semmi Horvátországot nem ismer, nem feltételesen nyilatkozott, azaz nem úgy érhette, hogy e nézetet csak azon esetre vallja, ha az illyr mozgalom tovább tart, ellenben ha az megsztinik, akkor ő Szlavonia és Horvátország létezését mai alakjában elismeri.

Kossuthnak volt egy kis befolyása az 1848-ki törvények alkotására, s ezek a közjogi ismeretek akkori állása mellett legalább a fél igazságot mentették meg a magyar nemzet számára. Veröce, Pozsega és Szerémmegyét visszahelyezvén a magyar megyék sorába.

A 48-as párt semmiféle elokvenciával nem fogja szépithetni azt a mulasztási bünt, hogy legalább a háza e részének visszaszerzésére nem törekedett.

Tudom én is, mit ir Kossuth Emlékirataiban a horvátokról, de én azokra a fennforgó kérdésben soha se hivatkoztam, mert az ott mondottak a magyar közjoggal nem állnak kapcsolatban. A 48-as párt embereitől vártam volna, hogy ama nagybecsü történeti forrásra a mostani alkalommal ne hivatkozzanak, és hogy gondosan latba vegyék ama körülményeket, melyek nagy hazánkfiát az ötvenes évek végén jónak talált politika követésére indíták. Nem dicsekedhetem azzal, hogy nagy hazánkfiával sürün érintkezésben volnék, de hogy most is azt az állást foglalja el a horvát kérdésben, melyet az 1848. évi eseményekből fent jeleztem, ha másonnan nem, legalább a lapok ama közléséből tudom, hogy Kossuth az őt látogató Huszár Imrének azt a nyilatkozatot tette volna: bár követné a kormány Pesty Frigyes tanácsát a horvát ügyben.

Azt mondják az „Egy—és“ észrevételei: „A függetlenségi és 48-as párt se törvényt erőszakosan megszegni, se nemzetet erőszakosan leigázni nem törekedhetik.“ Mintha én a pártot ribillióra buzdítani akarnám!

Vajjon mi módon gondolja rendezni viszonyunkat Ausztriával a perszonal-unio értelmében? Reménylem, sőt meg vagyok győződve, nem lázadás útján, hanem a károsnak elismert törvénynek törvényhozási uton való megváltoztatásával. A párt a jelen év január 30-án közzé tett korábbi programmjában a horvát kérdésben még igy szólt:

„Kijelentjük továbbá, hogy a mennyiben a horvát-szlavon részek Magyarország annyi áldozata dacára tovább is kockáztatnák maguktartása által hazánk érdekeit és a testvéri kéznyújtásra tovább is gyülölet volna a válasz: követelni fogjuk a velök fennálló kiegyezésnek oly megváltoztatását, hogy a magyar állam érdekei biztosítva legyenek.“

A párt tehát akkor még tudta, hogy van törvényes orvoslás a baj ellen. Szeptemberben pedig azt hiszi, hogy nincs más alternativa: türni a kiegyezést vagy fellázadni. Vagy inkább az „E—s“ szerint „a párt programmja az 1868. évi egyezség, me-

lyet a magyar és horvát nemzet önként kötött.“ Tehát még türésről sem beszélhetünk, — ez a kiegyezés nekünk egészen jó?

Januárban a párt még a magyar nemzet érdekeit fölébe helyezte minden más érdeknek, — salus reipublicae suprema lex; szeptemberben már föltétlenül cipeli az 1868. kiegyezés terhét; nem mondja, hogy ha károsnak bizonyúl is, megváltoztatását vagy eltörlését fogja sürgetni.

Szépen mondják az észrevételek, hogy a párt nem törekszik más nemzeteket leigázni. De vajjon leigázás-e az az állapot, melyet jelenlegi alkotmányunk nyújt? és ha nem: vajjon adhatunk-e a horvátoknak többet, mint mindent, a mit a magyar alkotmány nyújthat?

De valóban többet adtunk az 1868-ki kiegyezésben. Adtunk annyit, hogy a horvátoknak *kell* teljes függetlenségre törekedniök és hogy a 48-as párt azt be nem látja, ebben van a veszély!

Nem úgy van, a mint az „E—s“ észrevételei védekeznek: „Horvátország nem külön állam, egy lévén a korona, egy a fejedelem, egy a törvényhozási, egy az állami terület“ — sőt Horvátország külön állam, mert az 1868. törvények a horvátokat politikai nemzetnek nevezik, — nem egy korona, mert a horvátok Szvinimir koronáját emlegetik, — nem egy fejedelem, mert szerintük a magyar felséges király csak mint horvát király uralkodik a Dráván túl, — nem egy törvényhozás, mert a közélet fontos tényezői kihúzzák magukat a magyar törvényhozás joghatósága alól, — nem egy terület, mert a horvát terület tőlünk tettleg el van különítve, nekünk csak a fikció marad meg a magyar szent korona országairól.

Az észrevételek önrendelkezési jogról beszélnek. Ha Horvátország nem külön állam, mint az „Egyetértés“-ben olvassuk, akkor hát önrendelkezési jogát csak a magyar parlamentben gyakorolhatja. Ha pedig azt az önrendelkezési jogát másutt is gyakorolhatja, — daczára, hogy külön államot nem képez, — akkor miért nem adunk ily önrendelkezési jogot a tótoknak, oláhoknak és szászoknak is?

62.

A horvát bán politikája. — A prágai Narodni Listy. — Ragaszkodás a végzetes kiegyezéshez. — A horvát pártok közt nincs különbség. — Elszakadás Magyarországtól. — A Starcsevicspárt kormányképes lesz.

Budapest, 1884. október 13-án.

Khuen-Héderváry Károly gróf, kit a király a mult év végén diszített föl a horvát báni méltósággal, fiatalsága és hivataloskodásának rövid ideje ellenére is kiérdemelte a magyar nemzet jóakaró figyelmét. Áthatja őt a tudat, hogy ő Zágrábban a magyar kormány, ennélfogva a magyar állameszme képviselője.

Helyzete kényes, állása fontos és ránk nézve minden körülmények közt legnagyobb érdekkel bír annak tudása, hogy a bán miképen fogja föl feladatát.

A prágai „*Národni Listy*“ szerkesztője nem régiben a bánnál látogatóban lévén, közzétette ennek a horvát kérdésre vonatkozó nyilatkozatait, melyekről mi is tudomást veszünk, hogy megtehessük rájuk észrevételeinket.

A nevezett lap közlése szerint a bán ezt mondta volna: *Magyarország még akkor is szigorúan fog ragaszkodni a törvényekhez, ha bebizonyúlna, hogy Horvátország tartományi gyüléssel nem kormányozható.*

De hisz ha tartományi gyülés nincs, akkor nincs bán, — és összeroskadnak az 1868-ki kiegyezési törvények is. Van-e annak értelme, hogy mi magyarok ez utóbbiakat fentartsuk a horvátok ellenére is? Bizonyára nem. Tehát miféle törvényeket fognánk mi szigorúan fentartani a bán által jelzett esetben? Nem gondolhatok egyebet, mint Magyarország köztörvényeit, melyek a legszélesebb értelemben vett magyar állam utolsó határáig volnának alkalmazandók.

Igy értette-e a bán is? Alig hiszem, mert ő az 1868-ki törvények alapján áll és nem céloz semmi eventualitásra, mely a kormányt azok elejtésére bírhatná. De akkor a bán engedje meg kijelentenünk, hogy a tartományi gyülés nélkül való kormányzás és egyúttal az 1868-iki törvényekhez való egyoldalú ragaszkodás gyakorlati kivihetőségét nem értjük.

Nevezetes a bán ama nyilatkozata, hogy *a horvát ellenzéki pártok közt nincs semmi különbség*, mert valamennyien Horvátország függetlenségére törekszenek. Bizvást így formulázhatta volna kijelentését: a horvát pártok közt különbség nincs, mert ime *Miskatovics* ma az úgynevezett kormánypárt padjain ül, pedig tőle származik ez a híres mondás: Horvátország függetlensége csak álom, *de azt minden horvát ember álmodja.*

A bán kétségkívül klasszikus tanu a horvátok közt ez irányban uralkodó hangulatra nézve, és az ő nyilatkozatát kellene figyelembe venni azoknak a politikusoknak, kik azt hiszik, hogy midőn a függetlenségi és 48-as párt megelégszik az 1868-ik évi kiegyezésnek programmjába való felvételével és minden további tényleges lépéstől való tartózkodással, meg fogja akadályozni a Starcsevicsék további romlását és szent István birodalmának szétdarabolását.

A bán nézete szerint még *Starcsevics* sem törekszik arra az eszeveszettségre, hogy *Horvátország elszakadjon Magyarországtól.* No, akkor sok eszeveszett ember gázolhatja a Dráva és Száva közének földét. Hiszen maga a bán mondá föntebb, hogy a függetlenségre nézve semmi különbség nincs a horvát ellenzéki pártok közt, vagy jobban mondva, ebben a kérdésben nem létezik párkülönbség. *Starcsevics az utolsó választások idején már ngiltan fölírta zászlójára az elszakadást Magyarországtól,* és ezért bizony senki sem fogja őt kidobni a tartományi gyülésből.

Ha akarják a magyarok, hogy e mozgalom még tovább érjen; úgy ezt elérhetik, de keserű lesz a tapasztalásnak íze. A bán úgy vélekedik, hogy Starcsevics nem akar egyebet, mint oly viszonyt kivívni Horvátország részére, a milyenben Magyarország áll Ausztriához. No ha ez így van, akkor Starcsevicsnak és mindazoknak, kik vele titkon vagy nyiltan egyetértenek, szerencsét kívánhatunk; mert hisz még a magyar függetlenségi és 48-as párt is az 1868-ik évi kiegyezés alapján áll, a mely közös ügyekről beszél Magyarország és Horvátország közt, közös kormányt, közös országgyülést, külön horvát kormányt emleget, a horvátokat külön territoriummal biró politikai nemzetnek nevezi, stb.

Ámde maga a bán mondja, hogy még *a magyar-osztrák viszonynak másolása is képtelenség Horvátországban,* mert szerinte a horvátok igen jól tudják, hogy ők oly statusban, melynek

keretében benn lennének Bosznia, a Hercegovina és Dalmácia, a szerbekkel szemben igen érezhető kisebbségbe jutnának. A bán itt nagy optimistának mutatja be magát, a ki, úgy látszik, nem veszi számításba, mire képes a chauvinizmus és a fajérzet. Optimista abban is, midőn nem adja fel a reményt, hogy a Starcsevics-párt mahohnap kormányképes lehet.

Ezt az utóbbi esetet ugy érthetem, hogy ez a párt a *bécsi* kormány kezében válik kormányképessé. Ezt a bán bizonyosan nem akarta mondani, és én nem is tartom lehetségesnek annak bekövetkezését.

Hanem az elmondottak után is úgy tetszik nekem, mintha a bán optimizmusa nem állana egészen szilárd lábon. Lehetetlennek tartja ugyan, hogy a horvátok lázadásra vetemedjenek, de ha ezt mégis megpróbálnák, úgy a kormány néhány óra alatt elnyomná a lázadást, mert gondoskodik róla, hogy a fegyvertárak jól föl legyenek szerelve.

Ha a bán csakugyan így jár el, akkor ő Magyarországon ritka ember, mert az előre látás, a jókori intézkedések érdemével itt nem minden ember dicsekedhetik.

A véres összekoccanást szeretnők mindaddig kerülni, a míg hazánk szent érdeke engedi. De ha a sors könyvében meg volna írva, hogy fegyveres kézzel terjeszszük a testvériség eszméjét a Drávan túl, miként korábbi századokban karddal tanították a népeket a keresztény szeretetre, akkor a kiontott vérért azok a politikusok lesznek felelősek, akik elmulasztották a törvényhozás utján orvosolni a bajokat, melyeket őseinktől átörököltünk és melyeket a jelen nemzedék tovább fejlesztett.

63.

Alattomos játék. — Gyenge nemzetek védelme. — Magyarország 1790-ben. — A kettős monarchia címere. — A közjogi és szócska. Közös miniszteriumok. — Országgyülés, tartománygyülés, gyülés, szábor, Landstube. — Gróf Apponyi György kancellár. — Történethamisitások. — A hódított részek nyakunkra nőnek. — Vigasztalás a fictiókban!

Budapest, 1884. október 15-én.

Gyenge nemzeteket szokta jellemezni amaz eljárás, hogy a mit nyilt sisakkal nem tudnak kivívni, ahoz való jogukat szavak burkába rejtik s e képzelt értékükre aztán rátülnek. Szomorodott lelkük az önámításban leli vigaszát, reményük pedig ott viraszt fölöttük, hogy az ilyen szavakból szerencsésb viszonyok közt jogforrás leend s rajtuk áll majd, hogy gyakorlatilag is érvényesitsék.

A magyar nemzet, mely az 1790: X. törv.-cikkben kijelenté, hogy Magyarország semmi más országnak nincs alávetve (regnum nulli alteri obnoxium), bíz még sokáig volt kénytelen várakozni, míg e büszke kijelentés magaslatát tettleg megközelítnie sikerült. Fájdalom, nagyon is ismeretes, hogy hazánk az idézett törvény után következett korszakokban ha jogilag nem is, de tényleg alá volt vetve Ausztriának, s függött csaknem az egész világtól. I. Ferenc csak ausztriai és német császárnak érezte magát, a forradalom után pedig felosztak az országot darabokra, mint Krisztus ruháit a poroszlók.

Az 1867. évi kiegyezés lerontotta a reakció bagolyvarait, tisztázta az alkotmányos fogalmakat s irtotta a közjogi gyomokat. De munka után uj burján termett, s ez veszedelmes csalfokká, melyek uj fikciókat rejtegetnek, nőtte ki magát.

Címe a kettős monarchiának a kiegyezés óta ez: Ausztria-Magyarország. Ez uj formulához a bécsi centralisták vajmi nehezen szoktak hozzá. Külföldi követségeink, melyeknek hivatalos szolgálati kötelessége lett volna a két állam törvényei által [illegible] pélyesen rendezett, s a nemzetközi jog oltalma alatt alig [illegible] jogi állapotokhoz alkalmazkodni, — éveken át csak [illegible] minőségüeknek tekinték magukat. A diplomaciai forma [illegible]

csak annyiban változott, hogy külső képviseletünk befelé az osztrák-magyar, kifelé az osztrák címet használja.

A három közös miniszterium, melyek szintén a kiegyezési éra alatt keletkeztek, ma is Reichs-miniszteriumnak nevezi magát. Volt eset, hogy a magyar honvédelmi miniszterium figyelmezteté a közös hadügyminisztert ez anomaliára. De Bécsből az a válasz érkezett, hogy e kifejezés: „Reichskriegsministerium" annyit tesz, mint a magyar „közös hadügyminiszterium". S a dolog annyiban maradt; csak a régi „cs. kir." közé iktattak egy közjogi *és* szócskát. Még a magyar Szlávy József se restelte közös pénzügyminiszter korában a Reichs-Finanzminister rendeleteit aláírni.

A hadsereg? Ez közös, tehát mi nem rendelkezhetünk vele.

Nagyra vagyunk azzal, hogy a szent korona birodalma hivatalosan a „magyar korona országai" nevet viseli. De senki se meri állítani, hogy e formula alatt Magyarország értendő. E kétértelműség pedig életbevágó bajok forrása. Egy erős magyar nemzet rajta volna, hogy e formula és Magyarország teljesen azon egy jelentőségű legyen. Ezt elmulasztotta s most frázist markol reális alkotás helyett.

Az 1868-ki törvény egy rangba helyezi a horvát törvényhozást a magyar országgyűléssel. Csak gyengeség szüleménye lehet az ily pipogya-törvény. Ez politikai hiba volt, s nem lesz jóvá téve az által, hogy a közvélemény és hirlapirodalom egy idő óta csak „tartománygyűlést" engedélyez.

Királyi leiratok és meghívók a „*szábor*" szót használják, ez pedig eredeti horvát nyelven nem jelent se többet, se kevesebbet, mind azt, hogy: „*Gyülés*". Mi törvény ellenére lefordítjuk a „szábor"-t *tartomány*-gyülésnek s lelkünk ez önkényes fordításban boldog megnyugvását leli.

Megtörtént, hogy a „P. Lloyd" azt a botrányfészket, melyet horvát tartomány-gyülésnek neveznek, az „Agramer Landstube" nézvel tisztelte meg. Volt erre Zágrábban nagy felháborodás, hol e kifejezésben a horvát terület országos állásának kisebbítését látták. Csakhamar megjött a „jogorvoslat": az idézett német lap e gyülést utóbb „Croatisches Parlament"-nek keresztelte. Hogy ily meggondolatlanságok hova vezetnek, azt szükségtelen fejtegetnünk. Van ebben némi tapasztalásunk.

Ugyancsak a kiegyezés óta az uralkodó címe ez: ő császári *és* apostoli királyi felsége. Mondják, Apponyi György gróf volt kancellár érdeme, hogy a címbe az *és* szócska belejött. Ez által akarták elválasztani Magyarországot a külön országcsoporttól, melyből a Lajthán-túli állam áll. De már a csoportosítás a címekben hibás vala, mert az uralkodó teljes címe igy hangzik: ausztriai császár, Magyar-, *Csch*-, Dalmát-, Horvát-, Tótország stb. királya. Csehország semmiképp sem tartozik a magyar csoporthoz, és az „apostoli királyi" jelző elé, — hanem tartozik Ausztria alá, s ott, a Lajthán túl képezi egy császárság egyik alkotó részét.

Az uralkodó címéhez képest a hadsereget is „császári *és* királyi" hadseregnek kellene nevezni. *Mi* ugyan így hívjuk, de a hadsereg csak „k. k."-nak írja magát. Pedig e jelző bíz a legszomorúbb emlékeket tartja folyvást ébren a magyar nemzetben.

Lám, így kell harcot vívnunk ma is alkotmányunknak úgy szólva minden betűjeért.

A horvátok részén hasonlót tapasztalunk. Racski, Kukuljevics, Klaics, Sulek, Kvaternik, Smiciklas stb. az *árpádházi* királyokat *horvát-magyar* királyoknak nevezik; horvát-magyar koronáról, törvényekről, kormányról beszélnek. Mit akarnak ezzel? Ily szavakkal a történetet visszafelé hamisítják, és el akarják hitetni a világgal, hogy Horvátország és Magyarország mindig *két állam* volt. Törvényeink egyszerűen magyar honpolgárságról szólnak, mely a legszélesebb értelmű magyar állam határai közt érvényes. De a horvát községi törvény *horvát-magyar honpolgárságot* emleget; mintha a magyar állam horvát-magyar állam volna. Ezek oly csinyek, melyek épen nem ártatlanok.

A legfontosabb alkotmányos fogalmak a hátulsó kapun csusztak be közéletünkbe. Vagy hol van annak nyoma, hogy a magyar törvényhozás *tárgyalta* volna annak szükségét, hogy a hódított részeket (partes subjectae) kapcsolt részeknek (partes adnexae) kell nevezni; hol van nyoma, hogy közjogi tárgyalás után határozta volna el a nemzet a kapcsolt részeknek társországokká emeltetését? hol ismerték el királyaink, hogy Kálmán király hódítmányának hasonló közjogi fenhatóságot tulajdonítottak volna, mint Magyarországnak? A Velebit és Kulpán inneni

részek csak az árpádházi királyok politikája által, mely az idősbik királyfinak ott kormánykerületet jelölt ki, nyertek bizonyos tömörülést. Visszaélés volt, hogy e részeket (Zágráb, Kőrös, Varasdmegyét) Szlavoniának nevezték. De hol fejezte ki a nemzet abbeli akaratát, hogy ama, századokon át *Szlavóniának* nevezett részek, a mult század végén rögtön *Horvátországnak* neveztessenek el?

Az az erő, mely ily történeti és közjogi hamisításokat vitt véghez, még folyvást működik és dulásaival még sokszor lesz alkalmunk foglalkozni. A magyar az ő hagyományos indolenciája mellett észre sem veszi, hogy a hamisított közjogi fogalmakból nőtt erdőből már ki nem talál. Ha csak egy képviselő hangoztatja Zágrábban, hogy ő a Magyarországgal való közösséget csak a magyar delegációban való képviseletre kivánja szorítani, — körülbelől így gondolkodik: a fák csak nem fognak az égbe nőni. De ha aztán az egyes képviselő ez óhaját egy egész párt visszahangoztatja; akkor megszökik a nehézségek előtt, és abban a fikcióban keres vigasztalást, hogy a haza ám vallja kárát, csak képviselői maradjanak — liberálisok?

64.

Starcsevics fölirata. — Makart és a magyar kormány. — Politikai handabandák. — A fiktiv magyar állam. — Boszniát a horvátoknak. — Virtualis foglalások. — Feltételes hüség a haza és király iránt. - Hányat ütött az óra?

Budapest, 1884. október 19-én.

Makartról, a nem rég elhalt hires bécsi festőművészről hallottam, hogy egyszer álló óráig maga elé nézett. s elmerengve tünődött, elszalasztott gondolatainak nem tudván nyomára jönni. Mikor kérdezték: mi fölött töpreng, fölocsudva így felelt: szeretném valamiképen kifundálni, vajjon most hány óra lehet? Pedig a derék művész az órát erősen kezébe szoritva tartá már jó idő óta.

Kormányunk is erősen tartja markában az órát, és még mindig kérdi: hányat ütött az óra Horvátországban? Sok szellem, sok buzgalom, sok hazafiság van központosítva azon testü-

letben, melyet kormánynak nevezünk, de e szellem némelykor távolléte által tündököl, — a mi genialis embereknél olykor megszokott történni. Elméláz, elmereng, — mintha semmi öntudatával nem birna annak, a mi körülötte történik.

Olvassa el, de nagy figyelemmel a Starcsevics-párt fölirati javaslatát, melyet ez f. évi október 17-én a zágrábi tartománygyülésnek benyújtott, a kormány ne vigasztalja magát azzal, hogy ez kisebbségi javaslat, és ennek folytán nem kerül a felség szine elé, hanem értse meg belőle a hangulatot, értse meg az elveket, melyek jelenleg a horvátok között uralkodnak.

Az évtizedek óta gyakorolt történethamisítás és a még régibb idő óta ápolt aspirációk nyertek itt élénk kifejezést.

A felirati javaslat azon feltevésből indul ki, hogy *Horvátországnak ezeréves alkotmánya* van; t. i. oly alkotmánya, mely nem a magyar alkotmánynak része, avagy azzal azonos, hanem valami különlegesség, mely még a magyar foglalást megelőző korban keletkezett, és a magyar alkotmány mellett önállóan fejlődött. Azt mondja, hogy a királyságokat (Dalmáciát, Kroáciát, Szlavoniát), melyek a közös (azaz magyar) király jogara alatt állottak, a király személyén kívül semmi más nem füzte Magyarországhoz. Kálmánt és utódait (szeretnők tudni miféle utódok) Zvoinimir koronájával avatták fel; a horvát királyságnak önálló országgyülése volt; a királyság élén a bán állott királyi teljhatalommal, függetlenül Magyarország nádorától. Azt állítja, hogy Horvátország a dinasztiával 12 évvel korábban kötötte meg a pragmatika szankciót mint Magyarország, (ami ugyan igaz, de törvénytelen volt, és később alkotmányos korrektura alá esett), a fölirati javaslat néhány rosszul értett törvényből kimagyarázza, hogy a horvát királyság önálló volt úgy a diplomacia, mint hadügy, pénzügy és kereskedelem terén. Ennek korollariuma természetesen nem lehet egyéb, mint hogy Horvátország sohasem tartozott a magyar korona országainak állami egységébe, a mint azt a felirat igazán bámulandó merészséggel állitja.

Az 1868-ki kiegyezés csak árnyékát hagyta fenn azon befolyásnak, melyet a magyar kormánynak szükségkép gyakorolnia kellene az állami egység fentartására. A felirati javaslat azonban ezt is sokalja és panaszolja, hogy a kiegyezés óta ő felsége a magyar miniszterelnök előterjesztésére nevezi ki a bánt, mert

ez az jelenti, hogy ezt a méltóságot csak oly férfiakra ruházzák, a kik a *fiktiv magyar állam* érdekeit szolgálják és ennél fogva hazánknak (Horvátországnak) szükségképen ellenségei.

Ily szellemü feliratból természetesen ki nem maradhatott a territorialis aspiraciók hangoztatása; Starcsevicsék nem is kimélik a szomszédországokat, azt mondván, hogy a magyarok nem adták vissza a horvátoknak azt a területet, melyet a törökök elfoglaltak. Tehát Boszniát kivánják a jövőbeli Nagy-Horvátország számára! Nem meglepő, hiszen ők a felett is szoktak panaszkodni, hogy Dalmácia, Stiria, Krajna, Karinthia és Isztria „horvát tartományok" még ma is el vannak szakítva Horvátországtól, sőt tényleg még a szorosan vett Horvátország területéből is adtak nekik egyes vidékeket. Cabar, Cilli, Mötling, Kasva és Istria kerületek tényleg kibővített határokkal szakitattak el, és ma is idegenek. Ily nagyra törő aspiraciók mellett ne csudáljuk, hogy Fiumét és a Muraközt is maguk számára reklamálják.

A felirati javaslat hemzseg a történeti valóság és közjog rovására elkövetett vétségektől és a lehetetlenségek közé tartozik a kisérlet, valamennyit egy cikkben megcáfolni. Mintegy másfél esztendeje foglalkozom azzal, hogy a magyar közönséget publicisztikai téren tájékozzam a magyar állam jogaira nézve, de félek, hogy még mindig az optimizmus vezeti lépteinket. Mit fognak tenni e felirati javaslattal? Mondják, hogy a horvát nemzeti párt nem tartja alkalmasnak a tartományi gyülésen való tárgyalásra, mert nyelve brutalis, és tele van felségsértésekkel. Az utóbbi nézet igazolására csak a következőket idézzük. „Abban a meggyőződésben, hogy a *király népétől függ*, és hogy *a hüséget és ragaszkodást csak akkor nyeri meg, ha a nemzet szent jogait megvédi*, eltelve a hazaszeretettől *ugyanoly mértékkel fogunk másoknak mérni, mint ők mérnek nekünk.*"

Az egész felirati javaslatban csak egyetlen tétel az, a melyhez hozzájárulhatunk, a feliratnak ugyanis nem kell az „úgynevezett" 1868-iki kiegyezés, mert sérti Horvátország önállóságát; — az a kiegyezés nekünk sem kell, mert sérti Magyarország integritását, két törvényhozást, két kormányt állapít meg és számtalan veszélyt rejt magában.

Ha meg is akadályozzák a felirati javaslat tárgyalását, azért mi még is tudomást veszünk róla, mint olyan bizonyítványról,

mely ujból kétségtelenné teszi, hogy egész horvát politikánk alapjában el van hibázva.

És még ezek után sem tudja a kormány, hányat ütött az óra.

Az elszakadás vágya a röpiratokból és napi sajtóból átszivárgott a választási körökbe, programmbeszédekben hangoztatták, a tartományi gyülésen nyert kifejezést, és most még a trónhoz is utat kíván törni magának.

Ne folytassuk a mostani őszinteség nélküli állapotok foltozgatását, hanem állítsuk helyre Magyarország teljes integritását. Ez a kívánság törvényes és ildomos. És e határozott lépéssel nem kockáztatunk *semmit*, — mert hisz a horvátok haragja már nagyobb úgy sem lehet.

65.

1848. vagy 1868? — A kiegyezés árnyéka. — A két haza. — Királyhágón és Dráván túl. — Tompa Mihály. — Vád a 48-as párt ellen. — A restitutio in integrum. — Gosztonyi.

Budapest, 1884. október 21-én.

Az országgyülés különféle pártjai, és a felsőház is, külön felirati javaslatokkal álltak elő, melyekben a követendő politikai irányra nézve nyilatkoznak. Valamennyi párt, s a felsőház is, egy formulát használnak az aláíráskor: „*Magyarország és társországainak egybegyült képviselői,*“ (illetőleg főrendei.) Egyedül a függetlenségi és 48-as párt élt ily aláírással: „*Magyarország törvényesen egybegyült képviselői.*“ És ez. csakis ez helyes.

A függetlenségi és 48-as párt jól tudja, hogy a magyar országgyülésen horvát képviselők is részt vesznek, midőn tehát az aláírásban csupán csak Magyarországról szól, nyilván Magyarország egységét akarta kifejezni és azt, hogy mindaz, a mi a magyar korona alá tartozik, nem egyéb, mint valóságos Magyarország.

Azt az örömünket azonban, hogy a függetlenségi és 48-as pártot e téren találjuk, sok mindenféle megzavarja.

Megzavarja a pártnak szeptember végén kiadott programmja, melyben kijelenti, hogy a horvátokkal szemben elfogadja az

1868-iki kiegyezést. Furcsa következetesség! Mintha lehetséges volna ráállani az 1868-iki kiegyezés alapjára és követelni az 1867. XII. törvénycikk eltörlését; pedig a nevezett párt ezt teszi.

Az 1868-iki kiegyezés a dualizmust megalapító 1867. XII. törvénycikken nyugszik és arra számtalan helyen hivatkozik. Nevezetesen az 1868. kiegyezés 5., 8., 31., 34., 35., 37., 39., 40., 45., 47., 59., 63. §§-ai nagyon problematikussá teszik az ország egységét, mert közös országgyűlésről beszélnek, különösen a 40. §. a magyar korona országainak közös országgyűléséről. Még sértőbb a kiegyezés 70. §-a, mely „az egyezkedő országok *külön törvényhozásáról*“ szól.

Az ellenpárt mégis velem szemben azt vitatá, hogy e törvény dacára Horvátország nem külön állam, mert egy a korona, egy a fejedelem, egy a törvényhozás, egy az állami terület.

Azt a hibás felfogást már hetekkel azelőtt igyekeztem helyreigazítani, oly őszinte meggyőződésben, hogy ellenfeleim jó hazafiak, kik alapos okokra szívesen hajlanak. De véleményem kifejtésére még mindig nem akadt tér, a mi kissé meglep, midőn azt tapasztalom, mennyire fölzúdulnak azok az urak, ha Tisza fenyegetőzik, hogy a sajtót kissé korlátok közé szorítja.

Az 1868. évi kiegyezés nekünk nemcsak az úgynevezett kiegyezést hozta, hanem hozta a nemzetiségi törvényt is és ez nemcsak közös országgyűlésről beszél, hanem törvényhozásunkat először *magyar-horvát* országgyűlésnek nevezi. (XLIV. §. 29.) Világos, hogy a törvényhozó testületnek, -- hogy is mondjam -- nem volt elég bátorsága lehuzni a konzequenciákat, nem merte e törvényt a Dráván túli vidékre is alkalmazni, és inkább elismerte, hogy innen és túlnan két ország létezik. Azért az idézett szakaszt így kezdi: „Ezen törvény rendeletei *a külön területtel* biró, s *politikai tekintetben is külön nemzetet* képező Horvát-, Szlavon- és Dalmátországokra ki nem terjednek.“

Hol itt az ország, az állami terület egysége?

A horvát kiegyezést el lehet törleni, a nélkül, hogy a kapcsot Ausztriával, úgy mint ezt az 1867. XII. törvénycikk megállapítja, megszüntetnők. De nem lehet megfordítva az úgynevezett horvát kiegyezést fentartani, midőn az 1867. XII. törv.-cikk eltörlésére törekszünk.

Egyébiránt a horvát, úgynevezett kiegyezést belső okokból

sem lehet fentartani és minél később ismeri be azt Magyarország, annál rosszabb, végzetesebb lesz az reá nézve.

Midőn Erdélynek külön törvényhozása volt, akkor *két magyar hazáról* beszéltünk. Ez a két haza 1848-ban egyesíttetett és az 1868. évi törvényhozás meghatározta ezen egyesítés részleteit (XLIII. törvénycikk). Különös, hogy a törvényhozás épen ez évben fogadta el a horvát kiegyezést is, mely által ismét *két* törvényhozást, két, de nem magyar — hazát szentesített. Dacára a sok jó akaratnak, dacára a lelkes hazafiság sok nemes példáinak, a törvényhozás nem állott akkor feladata magaslatán és a haza integritását maga szegte meg.

Deák Ferenc még 1861. évben a hirhedt zágrábmegyei körlevélre adott válaszában azt mondja, hogy Horvát- és Magyarország együtt oltalmazták *a két közös hazát*. Tehát dél felé szintúgy két haza, mint kelet felé.

Próbálja meg a magyar ember, körülnézni a Drávántúl, és ott magát magyarnak érezni, — bizony keserű tapasztalásokkal térend vissza. Az a vidék sem nem hazája, sem nem magyar — valamint a római szent birodalom sem római nem volt, sem nem szent.

Az ilyen arithmetika mellett bizonyos, hogy Magyarország veszt. Előbb betapasztja a veszteséget fictiókkal, aztán megromolván politikai jelleme, hibáit még bölcseségnek meri hirdetni.

Csak Tompa Mihály gólyájának van két hazája, — nekünk csak egy kell, az egységes haza.

A franciák keble sajog, midőn Elszász és Lotharingia elvesztésére gondolnak; pedig elvesztették egy nagyobb hatalommal folytatott elkeseredett, szerencsétlen háborúban. Hát mi magyarokul egykedvüen tűrjük hazánk megcsonkítását? Hol van a hatalom, mely arra kényszerített? hol, a melynek hadserege tönkreverte saját véderőnket?

Az ellenség saját határaink közt van. Mi magunk hibáztunk, vétkeztünk s követtünk el hazánk elleni bűnt, midőn az 1868-ki kiegyezéshez hozzájárultunk. Orvoslása is tőlünk függ, senki mástól.

Az egységes Magyarországot kell megállapítani, egységes törvényhozással és kormánynyal. Nem akarja-e ezt a 48-as párt? Ugy látszik nem, noha a felirati viták alkalmával Gosztonyi Sán-

dor, a párt egyik tagja azt kívánta, hogy az 1848-iki törvények in integrum visszaállíttassanak. E törvények nem engedik, hogy Szerém, Verőce és Poşega Szlavoniának neveztessenek, hogy fér meg tehát e kívánat a párt programmjával?

Nem hallottuk, hogy a párt Gosztonyit a diszciplina megszegésével vádolta volna. Miért nem tűzi ki tehát zászlójára az ország egységét és integritását? Higyjék el, hogy nem szabadelvűen, nem nemesen, nem ildomosan, nem a magyar történet szellemében, nem a haza jövőjének érdekében cselekszenek, midőn azt a politikai bűnt veszik védelmük alá, melyet az 1868-iki horvát kiegyezésnek neveznek.

66.

A horvát „független nemzeti párt" felirata. — Az illoyalitás foltozgatása. — A magyar államiság tagadása. — Hol van a horvát államjog? — Locke a magyar-horvát koronáról. — A horvátok virtualis hódításai. — A 68 soha sem fog a nemzet vérébe átmenni.

Budapest, 1884. október 23.

A horvátok megijedtek saját maguktól. A Starcsevics-párt felirati javaslata oly nagyon szincerizált, hogy a tartományi gyűlés elnöke e hó 20-án ünnepélyes *tiltakozással* igyekezett elsimítani a rosz hatást, melyet a felirati javaslat mindenütt keltett. Az ülés elején felkelvén székéből, kijelenté a tartományi gyűlés és a nép nevében, hogy még a gondolat is távol van tőlük, mintha a királyságok képviselői képesek volnának ily feliratot a felség elé terjeszteni, mely tartalmát és irányát tekintve, monarchikus államokban eddig szokatlan és hallatlan volt.

Helyesen tette az elnök, hogy e brutális feliratot így elítélte, — bár megemlíthető, hogy ily modoru fellépése egy legiszlativ testület elnökének — szintén szokatlan és hallatlan eset. Legalább eddig nem ismertünk az alkotmányos életben hasonlót, hogy valamely javaslat más, mint rendes tárgyalás után, a többség szavazata által a ház asztaláról letétetett volna.

A mi az elnök tiltakozása után történt, azt mi nem vesszük

fel tollunkra, hanem rábizzuk oly emberre, kinek kedve van az ily politikai chronique scandaleuse-öket megróni.

Előttünk fekszik azonban a horvát független nemzeti párt felirati javaslata is, mely modorában illedelmesebb ugyan, mint a Starcsevics-párté, de lényegében és minden sorában nem egyéb, mint *a magyar államiság tagadása*. Soha erősebb bizonyitványt mint ezt a „független nemzeti párt" feliratát nem kivánhattam arra, hogy az 1868-iki kiegyezésen alapuló állapotok tarthatatlanok és hogy a kibontakozásra csak ily alternativa mutatkozik: vagy megadni azt, a mit e felirat kiván, vagy eltörleni az 1868-iki kiegyezést.

A „függetlenek" felirata maga mondja, hogy a (horvát) nemzet nagy része már kezdettől fogva nem értett egyet a kiegyezési törvénynyel, mert abban „a horvát államjog"-nak igazolatlan korlátozását és a Magyarországgal való folytonos bonyodalmak forrását látta.

Szégyenemre megvallom, hogy én horvát államjogot nem ismerek, és azért jogtudósainkhoz és egyetemi tanáraimkhoz fordulok azzal a kéréssel, hogy engem felvilágositani szivesked-jenek.

A felirat azt mondja, hogy Horvátország és Szlavonia a kiegyezési törvény szószerinti értelmében a magyar királysággal nem képez állami egységet, hanem csak állami közösséget, és azért a horvátok nem is akarják, hogy a magyarok ezt az állami közösséget magyar egységes állammá alakitsák át, és igy az ősi (?) királyságot magyar tartománynyá változtassák. A magyar állameszme tőlük idegen, és ezt terjeszteni nem akarják.

Megvallom, hogy ez tiszta. A horvátok tudják, mit akarnak, és mit nem. Mi pedig azt hisszük, hogy Szent István koronája oly eszme, mely egymaga képes az állami egységet, és a területek elválhatlanságát biztositani.

A felirat utóbb megfelejtkezik, hogy az állami közösség védelmére kelt, és már csak állami *önállóságot* emleget. Azt mondja, hogy a horvát nép *megujította* a szövetséget Magyarországgal, mintha bizony 1868. év előtt a „partes subjectae" szövetségi viszonyról csak álmodtak volna is.

A felirat több helyen majd szószerint, majd értelem szerint azt a kivánságát fejezi ki, hogy Horvátország a közös *magyar-*

horvát korona országainak keretében önálló közjogi állást kapjon. Ugy emlékszem, hogy a horvátok már legfelsőbb helyről kaptak intést, hogy Szent-István koronáját nem nevezhetik magyar-horvát koronának. De ha ez nem történt volna is, az illedelem, a felség iránti tartozó őszinteség kötelessége is parancsolhatta volna a felirat készitőinek, hogy történeti valótlansággal ne lépjenek a trón zsámolyához. Kálmán király után királyaink egyike sem koronáztatott horvát koronával, hanem mindnyájan Szent István koronájával, a mely régibb, mint Sz. László és Kálmán hódítása az Adria felé. Ez az egy koronával való felavatás tette királyainkat fejedelmekké a Kárpátoktól az Adriáig. Bizony ősi királyaink megfordulnának sirjaikban, ha látnák, hogy az általuk meghódított részek ma osztozkodni akarnak koronájuk jogaiban!

Különben a területi kérdésben a függetlenek felirata még eléggé mérsékelt; nem kiván egyebet, mint hogy Dalmacia, Fiume, Zsumberák és Marindol Horvátországhoz visszacsatoltassék. Nagyobb lendület van a Starcsevics-pártiakban, kik Karinthiát, Krajnát, Görzöt, Istriát, Stajerországot, és ráadásul egy pár magyar vármegyét követeltek. Mindenütt, a hol egy szál horvát ember hemzseg, Nagy-Horvátország megjelenik és megcsinálja hókusz-pókuszát a még eddig fel nem fedezett Zvojnimir (vagy ha úgy tetszik Szvinimir) koronájával.

A felirat azt állítja, hogy a kiegyezési törvényben Horvátország bizonyos közös ügyek vitelét a közös kormányra ruházta azzal a fenntartással, hogy később ismét önkormányzata alá visszavehesse. Sohasem kételkedtem, hogy e kiegyezési törvény a horvátoknak csak barlangul szolgál, hová viharos időjárás esetén menekedni akarnak. Azt is kívánják, hogy Horvátország közügyeibe a magyar kormány hivatalnoka ne avatkozhassék. Elhiszem nekik. Azonban habár a bán tűri, hogy őt magyar fickó-nak nevezzék, Magyarország nem fogja tűrhetni, hogy befolyása a Dráván túl fokról-fokra még lejebb szálljon.

Ez csak az 1868-iki kiegyezés további fennmaradása mellett volna lehetséges.

A felirat, hogy egyéb alkotmányos baklövéseit mellőzzem, végül isten áldását kérvén a felségre, őt legkegyelmesebb *császárnak* nevezi a záradékban.

A bán oly magyarázatot ad az egységnek, melyet határozottan vissza kell utasitanunk. Igazolva találja ugyanis „az egység kifejezését annyiban (kérem: „annyiban" mondja a bán), a mennyiben ez egységes ügyekre vonatkozik, melyek a kiegyezés értelmében közösek, és közösen, egységesen elintéztetnek. Állami egység azért létezik, mert az egész (mi az?) Szent István koronája által koronáztatik." Már bocsánatot kérünk, de álladalmi létet ily ruganyos alapra fektetni nem lehet.

Ennél sokkal világosabb a kir. leirat, mely előtérbe állítja azt a tételt, hogy a magyar korona tartományainak *állami egysége* bizonyos garanciákat kiván és hogy a mennyiben ezek nem sértetnek, nem mellőztetnek, hanem fentartatnak, a zágrábi gyülésen képviselt tartományok nemzetisége, alkotmánya és önkormányzata biztositva van.

A kir. leirat illető pontjának értelme ez — a bán, ha Mazurának kedvezni akart — visszafelé magyarázhatja a kir. leirat szövegét, de ezt aztán csak saját személyes művének tekintheti.

Ha az ország egyes részei elválaszthatlanok egymástól, ha az állam megoszthatlan, mint az 1868. évi kiegyezés mondja, vajjon miért nem nevezzük azt egységes államnak? vagy ha elvétve így nevezzük, miért sietnek főméltóságaink egy pár lépést bátran visszafelé tenni?

A bán azt állitá, hogy ő a kir. leirat minden kifejezéséért a felelősséget elvállalja, noha benne a korona nézetei vannak letéve. Annál inkább kellett volna a bánnak az állami egységet melyről a kir. leirat szól, természetes értelmében elfogadni, és védelmezni.

Távol sem gyönyörködünk az egységi eszme folytonos hangoztatásában. Midőn Ausztria leggyengébb volt, akkor legsürübben emlegette nagyhatalmi állását, Franciaország pedig soha sem szól állami egységéről, mert arra szükség nincs. Gondoskodjanak inkább hatalmasaink, hogy a magyar állam egysége valósággá legyen.

Van-e különbség a közös állam, és az állami közösség közt? Lássuk. Közös fejedelem az, a kit több ország vagy tartomány uralkodójának elismer. A fejedelem tehát egy, a birtokos több. Közös korona az, melynek souverainitása több tartományra kiterjeszkedik, — a tárgy egy, a hódoló tartomány több.

Közös állam az, melyet különféle népség hazájának nevez. Magyarország tehát közös hazája az abban lakó magyarnak, tótnak, oláhnak, németnek, horvátnak stb. A tárgy egy, a tulajdonos több. Volt idő hazánkban, midőn különféle vallásfelekezetek ugyan azt a templomot használták. Egyik is, másik is végezte benne isteni tiszteletét. De azért a közös templom csak egy volt és ezt darabokra szétbontani egyik felekezet sem akarta.

A közös állam tehát az államegységet nem zárja ki.

De nem úgy áll a dolog az állami közösség mellett. E kifejezés értelme az, hogy két vagy több állam bizonyos célra egyesül, akár közös háztartásra, akár közös védelemre, vagy támadásra. Ebben az ideiglenesség fogalma is rejlik és az a feltevés, hogy a kitűzött cél elérése után, vagy tetszés szerint megállapított idő multán a közösségbe lépett államok megint szétválhatnak.

Ezt még az 1868. évi kiegyezési törvény sem akarja. Különben nem jelentette volna ki, hogy a magyar korona országai elválaszthatlanok. Ennélfogva az idézett törvényben használt „állami közösség“ és elválaszthatlanság eszméje egymás mellett meg nem fér.

A törvényhozók sokszor már rövid időközökben nem értik egymás szavait. Ime 1868. évben állami közösség alatt az ország bizonyos complexusát értették, melyről azért azt mondák, hogy ez megoszthatatlan. Már öt évvel utóbb ez értelem elveszett, mert az 1873. évi XXXIV. törv.-cikk 5. §-a azon eshetőségről szól, a midőn a bán és a magyar kormány közt az állami közösség, vagy érdekek közössége szempontjából kételyek merülnek fel. Tehát itt nem országálladékról van szó, hanem érdekekről, melyek lehetnek közösek vagy nem közösek, de nem lehetnek elválaszthatlanság vagy megoszthatlanság tárgyai a törvényhozásban.

A Deák-párt kormányzása alatt alkotott törvények igen sokszor gyöngélkednek azon hibában, hogy nem szabatosan fejezik ki azt az eszmét, mely kifejezendő; vagy hogy ugyanazon eszme különféle szavakkal törekszik kifejezésre; és igy szabad tért enged a rabulisztáknak. Tán a bátortalanság is keresett homályosabb formulákat, hogy azokat kedvezőbb körülmények közt

fel- vagy lefelé való licitálásra lehessen értékesíteni. Az ily politika megbosszulja magát.

Ha a bán úgy találja, hogy az állami egység megvan, a midőn a horvátokkal közös ügyeket a kiegyezés értelmében egységesen tárgyalunk és elintézünk, — akkor az következik szavaiból, hogy a midőn ily eljárási mód nem forog fenn, akkor a Dráva két államot választ el egymástól. Szent István koronájának birodalma volna tehát majd egységes állam, majd többes számú. Erre a találmányra nem kérünk dicséretet és hálát a világtörténelem részéről.

De ha a bán metafizikáját Ausztriához való viszonyunkra alkalmazzuk, akkor az lenne az eredmény, hogy a mennyiben ezzel közös kormányunk van, bizonyos ügyek a delegációk egységes határozatától függnek. Magyarország és Ausztria egységes birodalmat képeznek, — más esetekben pedig szabadságot nyerünk, hogy magunkat egységes államnak képzelhessük.

Mikor fog már valahára nagyobb őszinteség érvényre jutni politikánkban?

68.

A horvát beruházások. — Zsivkovics báró kívánsága. Frank képviselő a quotáról. — A zágrábi úgynevezett kormány párt. — Vasuti politika. — Az „autonom" Horvátországért semmit!

Budapest, 1884. november 5-én.

A zágrábi tartományi gyűlés a jelen ülésszakra kitűzött munkálatokat elvégezvén, — re quasi optime gesta, — f. évi október 30-án elnapoltatott.

Ezen utolsó ülés után a nemzeti párt klubjában e párt képviselői búcsut vettek a bántól s a tartományi gyűlés elnökétől. Ez alkalommal Zsivkovits báró arra kérte a bánt, az elnököt és különösen a Budapestre távozó képviselőket: hassanak oda, hogy Magyarország *más gazdasági politikát* kövessen Horvátországgal szemben és anyagi beruházásokról gondoskodjék.

A politikai viszonyoktól függ, vajjon ezen utóbbi kérelmet méltányosnak találhatjuk-e, vagy nem?

A kiegyezési törvény szerint Horvát-Szlavonországok összes jövedelmei csak kétféle célra fordíttatnak, nevezetesen 45% a nevezett tartományok beligazgatására, 55% pedig a közös ügyek költségeire (13—17 szakaszok.) Az idézett törvény 13. szakasza kimondja, hogy miután a nevezett tartományok jövedelmei azon összeget, mely a megállapított adóképességi kulcs szerint a közös ügyek költségeiből rájok esnék, ez idő szerint csak úgy fedezhetnék, ha a beligazgatásukra szükséges összegek nagyobb részét is általadnák, Magyarország beleegyezik, hogy a nevezett tartományok jövedelmeiből mindenekelőtt a beligazgatásra szükséges összeg levonassék és csak a megmaradó összeg fordíttassék a közös ügyek költségeire.

Mondja továbbá a 25. szakasz, hogy ha egyes években az összes jövedelmek 45 százaléka nem találná fedezni Horvát-Szlavonországok megállapított beligazgatási szükségletét, a hiányt Magyarország előlegezi. Azonban ha e tartományok adóképességének növekvése folytán a közös ügyek fedezésére szükséges aránylagos összeg többletet mutatna ki, e tartományok azon összegeket, melyekre nézve a megelőző években a közös költségek tekintetében hátra maradtak, utólag fedezni nem kötelesek.

Mindezen kedvezmények dacára „Horvátország" a reá eső adóilletményt nem rótta le és 30 millióval van hátralékban.

Azt kérdezzük most, *mily alapból* gondolják a horvát urak hogy investiciókat kellene tennünk a drávántúli részekben?

Frank képviselő a zágrábi gyülésen azt adta ugyan elő, hogy a quota kiszámitás hibás és hogy a kiegyezési törvény azon feltevése, mintha Horvátország nem volna képes a reá eső költségeket fedezni és igy bizonyos szubvenciót kénytelen Magyarországtól elfogadni, a valóságnak meg nem felel. Ha most 16 évi ellenkező tapasztalás után kitünnék, hogy Franknak igazsága van, és hogy a tartományi gyülés az ő szavainak nem ok nélkül örült, akkor az invesztíciók kérdését komolyan fontolóra lehetne venni. Azonban Franknak számításait alig pár nap közzétételök után maga az „Agramer Zeitung" forgatta ki és igy nyugton átengedhetjük magunkat azon kétes örömnek, hogy számos év óta mi magyarok fizettük milliókban Horvátország jövedelmeinek hiányait.

Magyarország e tekintetben *nem mehet tovább*. Nem akaszt-

hatja meg haladását közlekedési eszközeinek szaporításában, nem hanyagolhatja el közmívelődési érdekeit.

Ha tenni hajlandók volnánk is, ha áldozatra készek lehetnénk is, ezt tőlünk józanul senki sem kívánhatja, a míg a drávántúli részekkel a mai viszonyban élünk. Annak van értelme, hogy hazánk legszegényebb vidékeért mindent megtegyünk, a mi e vidék közjavát előmozdítja, és tőlünk, habár áldozatok árán is, de telik. Mert elvégre a mostohább fekvésű vidék is e haza részének érzi magát és lakosai e nemzet fiai akarnak lenni.

Más jelenségek mutatkoznak a Dráván túl. Egész pártok a Magyarország, a magyar nemzet *ellenségeinek* vallják magukat és gyülöletükben a tisztesség legelemibb szabályai ellen vétenek.

Van ugyan ott egy nemzeti avagy kormánypárt, mely a bánt támogatja, és így bizonyos határig a kormányképességre tarthat igényt. Azonban e párt az 1868. évi kiegyezés alapján áll, — ez idő szerint, — és így részünkről, a kik e kiegyezést Magyarországra nézve károsnak, sőt veszélyesnek tartjuk, köszönetet nem érdemel. Azonkívül a barátság köztünk még nagyon uj. Ezen pártnak igen sok tagja még alig egy éve a zágrábi utcai csőcselékkel nemcsak kacérkodott, hanem attól politikai irányt is elfogadott. Nem tehetünk róla, de a multat ismervén, beteljesedhetik, hogy „naturam si furca expellas, tamen usque redibit.“

Az állam azon részeért, melynek legédesebb álma az *elszakadás*, melynek politikusai a legalsóbb rétegekbe leszállnak és a gyülöletet a magyarok ellen tanítják, szitják és terjesztik. Magyarország nem hozhat semmi különös áldozatot. Ott invesztíciókat tenni, annyi, mint saját ellenségét erősíteni. Általunk nyert erejét maholnap ellenünk fogja fordítani és nagyobb hibát követnénk el, mint akkor, midőn a boszniai emigransokat milliók költségével hazánk földjén tartogattuk, kik aztán a boszniai okkupáció idején szegény bakáinkat és huszárainkat a bokor mögül lepuskázták, vagy álmukban kegyetlenül lekaszabolták.

Mindezen aggodalmaink megszünnek akkor, de csakis akkor, ha a Dráva és Száva torkolatától a Velebitig és Fiuméig minden ember az egységes Magyarország polgárának fogja magát érezni, a mit — nemzetisége fentartása mellett. — azt hiszem, jogosan követelhetünk is.

A zágrábi nemzeti klub azon kívánsága, hogy Magyarország más gazdasági politikát kövessen, úgy látszik *a vasuti politikára* vonatkozik. Midőn Magyarország még nem volt oly mértékben sorsának intézője, mint most, a bécsi kormány a legellenségesebb közlekedési politikát követte irányunkban. A semering-trieszti vasutvonal azon ellenszenvnek köszöni létét, mert az „átkos Magyarországon keresztül" nem akartak vasutat vezetni. Még a magyar kormány életbeléptetése elején is elég excentrikus vasut épült, mely Magyarország érdekeinek nem felelt meg. Csak az ujabb időben indult meg egy jobb és öntudatosabb politika határozott irányban, mely már is elismerésre méltó eredményeket hozott létre.

A Dráván túl, hogy ha *közjogi állapotaink javulnak*, szivesen épitünk vasutat, szivesen szabályozunk folyókat; de mindezen működésük egy főszempont által fog szabályoztatni, t. i. az egységes haza érdeke által. Az egység fejlődéséhez kell alkalmazkodnia az okos politikának is.

Egyelőre az egészséges önösség legyen Magyarország jelszava, miután feláldozó, valóban vétkes nagylelkűségével csak kudarcot vallott. Az inveszticiókkal majd várunk addig, míg nekünk Zágrábból jelentik:

L'ordre régne a Varsovie.

69.

A zágrábi püspökség jószágai. — A püspökség alapítása. — Első adományok. — A topuszkói apátság. — A birtokügyet a magyar országgyülés rendezi. — Esterházy Miklós nádor. — A császmai káptalan. — A jószágok pusztulnak, török invasió, a határvidék alakitása. — A varasdi generalatus. — A püspökség kármentesitést nyer Torontál és Temes megyében. — A mai birtokálladék. — Magyar püspökségek a Dráván túl. — A protestáns egyházkerületek.

Budapest, 1884. november 9-én.

Már azon időben, midőn szent László király a zágrábi püspökséget alapitotta (1092.), az utóbbinak a Császmához északra, azelőtt Kőrös, most Belovár megyében fekvő Dombrót, a mai Dubrovát adományozta.

Ez tehát a püspökség legrégibb jószágkerülete, melyről alább még szólunk Különben mint Imre király 1199. évi levelé-ből tudjuk, szent László a fontos császmai földet is adományozta a püspöknek.

III. Béla Körös vidékén a Koruska folyó mentén és a glogoncai templáriusok szomszédságában adományozott a püspökség-nek jószágokat.

A XIII. században királyi adományból szaporodtak a püs-pökség jószágai a garicsi és gerzencei várispánság területével (1277.), mely utóbbitól a zágrábi püspökök magukat berzencei (így, gerzencei helyett) grófoknak is nevezték. — E században, bár a királyi adományt nem ismerjük, nyerte a püspökség Iva-nicsot; de már Imre király adományából bírta a sziszeki kerü-letet, melyet a püspök 1215. évben a zágrábi káptalannak ado-mányozott. Birta a püspökség a XIII. század eleje óta Ugra (ma Vugrovecz) és Zelina területeit, melyeket ez szintén a zágrábi káptalannak adományozott. Imre király 1201. évben már Vaskát és Gorát (apud Sanctum Clementem) és Zdeliát is felsorolja a zágrábi püspökség jószágai közt.

A püspökség ősi jószágaihoz számítják Gomnecz várát is, mely ma Boszilyevo néven Lupoglav mellett fekszik. E szerez-ményt szent László királyig viszik fel.

István zágrábi püspök jószágainak egy részét, úgymint Sziszek, Odra, Pribisseu és Drencsina 1215. évben a zágrábi káptalannak adományozza. Ez időben Biskupec Varasd mellett és Hrastovica Petrinia mellett a püspökség javadalmait képezték. Hrastovica valami önkény által elveszvén, Babonics László püs-pök azt 1326. évben Róbert Károly alatt visszaszerezte.

A már említett vaskai jószágra nézve a püspök utóbb pörbe keveredett a szomszéd templáriusokkal, melynek véget vetett 1230. évben a felek közt létrejött egyezség.

A vaskai apátság előbb a zágrábi püspök egyházi jogható-sága alá tartozott, később a pécsi püspöké alá került. A követ-kező pusztákat bírta: Matyasóc, Beniscence és Oressje. Az apát azonban azt vitatta, hogy Velika, Losgie, Ottok, Dravica, Der-gniak, Radikoce és Farkasewci is az apátság birtokához tartoztak.

IV. Béla 1269. évben a püspökségnek Somogymegyében fekvő Vertus, Elias, Budun és Tikud nevű falvainak kiváltságo-

kat ad kármentésül, a bárók és főispánok által igénybe vett szállásadási teherért. Vertus falut már Imre király említi 1201-ben, mint püspöki jószágot.

Szintén IV. Béla adományozta a Dráva és Mura közt fekvő Bistrica és Siget praediumokat és megerősíti 1269-ben Timoté püspököt a Vaska mellett 30 márkáért vett terület birtokában.

1382. évben Vinodol, Clemingora és Pech, mint a zágrábi püspökség, Toplica és Bachuz, mint a toplicai Boldogságos-szűzről címzett apátság birtokai említtetnek.

János (de Alben) zágrábi püspök Pécsett 1433. március 14-én kelt végrendeletében minden házát és palotáját, melyeket Budán bírt, utódainak a zágrábi püspökségben hagyományozza.

Halála után mintegy 10 évig a püspöki szék be nem töltetett, jószágait világi urak kormányozták, egyházi dolgait pedig külpüspökök intézték.

A zágrábi püspök sem birtokainak, sem tizedjövedelmeinek háborítlan élvezetében nem maradhatott mindig, és a világiak hatalmaskodása sokszor volt panaszok oka. Egy ily eset fordúlt elő Mátyás király korában, ki, midőn a slavoniai nemesek Osvát zágrábi püspöktől a tizedet megtagadták és ezen megtagadásukat szentléleki Ade Miksa, Grebeni László, Mikchez Pál, Hergfi László, Konzkay Péter, Kuster Máté, Bikszádi Péter, Biczkele István és Vitézfy László, mint képviselőik által kijelentették, a király augusztus elején 1466. évben Kőrösön (Slavoniában) az ország báróival törvényszéket tartott és e pörben úgy ítélt, hogy a slavoniai nemesek a tizedet tartoznak fizetni. A törvénykezésben részt vettek: István kalocsai érsek, János pécsi püspök, Tamás nyitrai püspök, János zagoriai gróf, laki Thuz János kir. ajtónálló és slavoniai bán, Rozgonyi János kir. tárnokmester, Páloczy Imre kir. pohárnokmester, Garay Jób és mások.

II. Ulászló király 1495. évben Oszvald zágrábi püspöknek a glogoncai prépostságot adományozta, melyet Bertalan vránai perjel sokáig elfoglalva tartott. VI. Sándor pápa ez adományt, tekintvén Oszvald érdemeit, helybenhagyta.

A tizedszedési jog a Dráván inneni megyékre is kiterjedt; így kérdi Simon zágrábi püspök 1536. évben Pemflinger Istvántól, a pozsonyi kamara elnökétől, hogy miután neki a király

Zalában 3000 forintnyi jövedelmet utalványozott, miért történt, hogy a kamara ezek fizetését megszüntette?

A püspökség területe, hatalma leginkább akkor gyarapodott, midőn II. Ferdinánd király 1558. évben Bruman Mátyás zágrábi püspöknek a toplicai, utóbb topuszkói-nak nevezett cistercita apátságot adományozta és azt örökre a püspökséggel egyesitette. A zágrábi püspökök azóta a topuszkói apátság címét viselik. Az apátságot II. András király 1205. évben alapitotta kormányzása első évében és annak az egész gorrai grófságot adományozta. A királynak 1211. évi megerősítő levele szerint a topuszkói apátság következő birtokokat nyerte a gorrai comitatussal: Toplica, Golina, Bodicha és a Kulpán túl Podegas; továbbá Hoythna, Strysov, Dossice, Maladece, Brestet, Crastevize a Száva mellett; Moschenice, Strepiz, Bachus, Peche, Stanko, Berkis és Bodilo a Glina mellett; továbbá Obeth, Mogos, Chultich, Melinoga, Stresiche, Viszocha, Rados, Graduner, Jalsenica, Murta. Hasonlókép Breboviza, Ozelsco, Gradissa, Provigna, Chauche, Vernichia, Chernycha, Sclavoigna, Copachia. A Bogdan szigetet, Holdice, Zelobeth és Delim földdel. Ruiske, Cudina, Crete, Slaven, Raten, — az utóbbiak a Gliniza folyónál. Továbbá Veichenich, Gaigna, Myzeloigna, Vulkan, Wustimaye, Gracheniza. Végre Brochina, Slatignich, Tersa, Stresigna, Lohovicha, Waletha, Bucha és Csernecz.[1] Többeket ezek közül fel fogunk ismerni a határvidékbe bekeblezett helységek sorában. Az apátság már a XIII. században oly tekintélyben állott, hogy midőn IV. Kelemen pápa hírét vette, hogy a Jadra melletti Szent-Kozma és Demjén című bencés kolostor hanyatlóban van, 1268-ban azt rendelte, hogy a jadrai érsek az utóbbi kolostort a toplicai apátságnak rendelje alá. (Különben a jadrai püspök már 1129. évben átengedi a kozmadamiani templomot a tengerfehérvári barátoknak.) Bruman Mátyás halála évében, 1563-ban Draskovics György neveztetett ki I. Ferdinánd király által utódjául, azaz zágrábi püspöknek és topuszkói apátnak, ezen, később mindig megtartott formula mellett: auctoritate juris patronatus nostri regii, quod in conferendis omnibus ecclesiasticis praedicti Regni nostri *Hungariae* beneficiis, instar aliorum Regum Hungariae habere dinoscimur. II. Miksa király (1564—1576) ide-

[1] Tkalcsics: Monumenta historica episcopat. Zagrabiensis. I. 25—27 l.

jén a topuszkói és a szentgothardi apátság a stájerországi reini (Runa) apátság fiókjai voltak, — az utóbbi, Rupp szerint, 1550. év körül kebeleztetett be a reini apátságba;[1] a topuszkóiról pedig azt írja Márton reini apát a királynak, hogy rég időtől fogva (ab antiquo tempore) tartozik a reini apátság alá, de egy pár év óta, kedvezvén erre a török háború zavargásai, ezen alárendeltségből magát kihúzni iparkodott és tényleg az engedelmet fel is mondta. Topuszkóban — mondja a jelentés — most Keglevich Ferenc, Péter fia székel, ki már gyermekkorában oda betülvén, az apátságot mint a lovagrend mestere nyerte a királytól. De minthogy a topuszkói monostorban sem istentisztelet nem tartatik, sem szerzetesi élet nem folyik, Márton apát kéri a királyt, hogy a topuszkói apátságot ismét az iránta való engedelmességre szorítsa.

Sztankovaczky Gáspár zágrábi püspök halála után az ő ingó és ingatlan jószágai idegen kézre kerültek. Mivel a káptalan is ez ügyben helytelenül járt el, a király Mátyás főherceget és Draskovics János bánt nevezte ki biztosokul ez ügy rendezésére. De ezek a dologba bele sem kezdtek, azért Miksa főherceg 1598. január 31-én királyi meghagyás folytán oda utasította Mikacz Miklós tinini püspököt, hogy Istvánffy Miklós magyar alnádorral és nevezett Draskovicscsal, az ügyet és pedig még *a magyar országgyülés megnyitása előtt* rendezzék, a jószágokat az idegenek kezéből vegyék ki, a jövedelmeket pedig a pozsonyi kamarához szállítsák.

Tehát még mindig a panasz, hogy a püspöki jószágokat idegenek tartják elfoglalva, holott már száz évvel azelőtt hozatott a törvény, hogy az ekkép bűnösök vízbe dobassanak. (Orsz. Végz. 1495. Art. 31.)

Végre Domitrovics Péter 1624. évben a sághi prépostságot oly feltétel alatt nyerte a püspökség számára, hogy annak három évi jövedelmét tartozzék a székesegyház javítására fordítani, mely villámcsapás által nagyon megrongáltatott.

A magyar udvari kamara 1628. évben Veztenica Jánost

[1] A reini apátság kiváltságait megerősítette 1259. évben István herceg (a későbbi V. István magyar király) még stiriai hercegsége korában és Zsigmond király 1418. évben.

küldte ki biztosúl, hogy Ergheli Ferenc zágrábi püspököt az őt illető jószágokba beigtassa, — a mi hosszú alkudozás után, melyet a biztos a káptalan és püspökség embereivel folytatott, sikerült. Ergheli püspök beigtattatott a zágrábi és gradeci várba, a dombrói és ivanichi kastélyokba; továbbá a topuszkói apátság és tartozékainak birtokába. A biztos átadta a püspöki jövedelmeket is, melyek Domitrovich Péter püspök halála óta befolytak; de a zágrábi vár kulcsait csak harmad napra adta át az új püspöknek.

Az itt említett Ivanics már a XVI. században lett határvidéki kapitányság, de még eddig a püspöki jószágok közé számíttatott.

Az említett 1628. évben Esterházy Miklós nádor törvényszékével (judicium fori octavalis) a slavoniai birtokok hovátartozandóságára nézve ítéletet hozott. A nádor előtt megjelentek a megbízóleveleikkel ellátott slavoniai küldöttek, köztük Vinkovich Benedek zágrábi nagyprépost, ki később a zágrábi püspöki székre lépett.

A slavoniták arra kérték a nádort, hogy megvizsgálván igazoló okleveleiket, gondoskodjék és rajta legyen, hogy az illető földbirtokok jogos tulajdonosaiknak visszaadassanak, egyúttal Slavoniához visszacsatoltassanak és *a magyar szent korona törvényhatóságának alávettessenek* (super eorundem territoriorum restitutione, ipsique Regno Slavoniae redintegratione Jurisdictionique Sacrae hujus Regni Hungariae Coronae subjectione . . . . providere vellemus.) A nádornak erre hozott ítélő levele szerint a zágrábi püspökség jószágainak következők ismertettek el: A dombrói avagy dubrovai kerület számos falvakkal, mint: Bahonin, máskép Baholin (Behonin vagy Beholin-nak is írják, de így is ismeretlen) Verhovljan, máskép Marinkovo-Zelo (ma Marinkocz, előbb Kőrös, ma Belovár megyében). Zekoucz (Zvekovecz, előbb Kőrös, ma Belovár megyében), Parussóc, (ma Parussevec), Markóc (ma Markovec Béla vármegyében), Koritno (Markovec mellett, Kőrös megyében), Fuka (Béla megyében, Zaberdje mellett), Zaberdje (Belovár megyében), Giurgievec, most Gyurgyek, máskép Zlovency (ma Gyurgyics vagy Gyurgyic, Kőröshöz délre, a volt Kőrösi határőrezred kerületében), Thoycenek (ma Tuchenik), Veszelkóc, utóbb Veszekóc, máskép Dragichevozelo (ma Dragicse-

vec, Csázma közelében), Hegen (ma Hageny, vagy Hageni, Belovár megyében), Bolch, Kebel, Vuksinc (ma Vuksinec, Bela megyében), Lubena (ma Lyubena), Lemes-Szt-György, máskép Szveti-Gyurg; továbbá Czubinec, Lemes, Kápolna, máskép Kapela, valamint egy más Kápolna (ma Kapela vlaszka), és Fabionoc vagy helyesebben Habjanoc a mai Habjanovec, Kapela mellett.

A zágrábi püspökséghez tartozott továbbá a csázmai kerület, Csázma várával és hasonnevű mezővárossal, a garicsi kastély, és Gymnec máskép Boszilyevo. (Ez utóbbi néven ma is Csázmához délre található) A gomneci várban tartotta Nagy Lajos király 1365. évben Stracimir bolgár cárt és feleségét négy évig tisztességes fogságban. E várba zárták 1387. évben a horvát lázadók Erzsébet és Mária királynékat. Szerdahely máskép Szredice és Narth (ma Narta a Belovár patak mellett). Tishan (igy, ma Szischani vagy Sziszcsoni Belovár megyében), Zloboda, Gradcina (ma Grachina, Czubinec mellett), Deres (ma Dereza, Csázmával nyugotra határos), Glogh, (ilyen van kettő Belovár megyében), Remetinc (ma Remetinec, Belovár megyében) és Polyana (Grachiva mellett). Végre az ivanichi kerület (insula Ivanich), melynek falvai részint akkor is a zágrábi püspök birtokában voltak, részint az oláhok (értsd görög hitű szerbek) által elfoglalva voltak. Nevezetesen Szent-Kereszt oppidum (in Obed) tizennyolc faluval együtt, mely mind a sziget határában fekszik; és más három falu, ugymint Bregh, Szent-László és Komornica.

Esterházy Miklós nádor ez alkalommal és ugyanazon ítélettel meghatározta azon birtokokat is, melyek a pannonhalmi apátságot, a csázmai káptalant, a Dersfy, Bánfy, Gréczy, Ruskóczi, Gregorianczy, Saffarik, Konzki, Golec, Ciganic, herzovai Tompa, Budróczy és Brasóczy családot Szlavoniában, azaz a mai Horvátországban illetik.

Ez az oklevél érdekes tanúságot tesz a nádor ingerentiájáról a horvát birtokviszonyokba, valamint azon hatalmaskodásról is, mely a horvát határőrvidék alakításakor gyakorlatban volt.

II. Ferdinánd király, Vinkovics Benedek zágrábi nagyprépost és püspöki helyettes, in spiritualibus előadásából értesülvén, hogy a mult időben a zágrábi püspökség és a vele egyesített topuszkói apátság birtokai hűbérbe adás, elzálogítás és pénzbeli eladás által igen nagyon fogytak és hogy a birtokok oly kezek-

ben vannak, honnan az egyház semmiféle hasznot nem reménylhet, a püspökség teljes jogossággal jószágainak alig tizedrészét tartván meg, 1629. szeptember 8-án Bécsben kelt leiratával, mint magyar király megparancsolja, hogy miután az ilyen eljárás a hazai és kanoni jogba ütközik, ezt országgyűlési végzések és a Hármaskönyv is tiltják, a püspökség ily törvénytelenül elvesztegetett jószágai visszaszereztessenek és a magyar korona joghatósága alá visszahelyeztessenek. Ezt a rendeletet megerősítette III. Ferdinánd király Pozsonyban, 1638. március 15-én kelt leiratával.

Azonban az élet elerőtleníté a királyi rendeleteket, mert midőn a varasdi generalatus alkottatott, e katonai szervezetnek Dombró, Csázma és Ivanics, valamint a glogoncai prépostság estek áldozatúl. E szerint a zágrábi püspökség elvesztette minden területét, mely Kőrös sz. kir. várostól kezdve a Glogovnica patakon túl és annak betorkolásától a Lónya folyóba, úgyszintén a Csázma folyón túl Dombró alatt fekszik. A püspökség e tekintetből csak a Kőrös város mellett fekvő Miholec, továbbá Gradec, Dubrova helységeket, a Precsec, Lupoglav, Polyana, Bregi és Zaklepica majorságokkal tarthatá meg.

Elvesztette továbbá a Kulpán túl fekvő, azelőtt a topuszkói apátsághoz tartozó birtokokat, melyekből csak Mala Gorica, Berkisevina, Sisinec, Pokupszko és Augustanovec helységeket mentette meg.

Ergheli Ferenc zágrábi püspök 1635. november 10-én azt írja Esterházy Miklós nádornak, hogy miután a püspöki jószágok nagy része részint a török zsarnokság miatt elpusztultak, más rész az oláhok és praedaucusok birtokában van, a harmadik rész pedig, mely a zágrábi püspökök kezén volt, azok által nemcsak férfi, hanem női rokonaiknak is örök jogon adományoztatott, oda jutott, hogy elődei után a püspökség jószágaiból még a tizedik rész sem származott reá, minélfogva jövedelmei annyira meg vannak nyesve és oly vékonyak, hogy sem magának, sem csekély családja fentartására nem elégségesek. Miután azonban ilyen, világiak javára tett jószágadományozás a hazai és kanoni jog, sőt még az illető püspökök saját esküje ellen történt, Ergheli püspöki törvényszéket tartott, melyet akkor sokadalomnak neveztek, és ezen adományozások törvénytelenségét kimutatta. Maga Ver-

bőczy Tripartitumjának I. rész 10. címe bizonyítja, hogy az egyházi birtokok az illető főpap halála után a király adományozási jogára visszaesnek és a püspök azoknak haszonélvezetében marad élte fogytáig, de azokról a király különös beleegyezése nélkül nem rendelkezhetik. A püspökök említett esküje többi közt így szól: az asztalomhoz tartozó jószágokat el nem fogom adni, sem el nem adományozom, zálogba nem vetem, újra hűbérbe nem adom, általában az egyháztól semmikép el nem idegenítem. A püspök ennélfogva a királyi tábla itéletét veszi igénybe és megjegyzi, hogy ha elődeinek szabad volt ekként gazdálkodni, akkor neki sem lehet megtiltva saját rokonainak püspöki jószágokat örök időre ajándékozni.

A püspökök saját szerzeményei más szempont alá estek. Prodan zágrábi püspök (1170—1185) Glogonca, Zelina és Új-Udvar területeket vette meg és az elsőt a templáriusoknak, kiket állítólag ő vezetett be a püspöki megyébe; a másik kettőt a zágrábi káptalannak adományozta. Ezen utóbbi adományt megerősítette III. Béla király 1175. évben, valamint a pápa is. Glogonca, vagy Golgonissa (ma Glogovnica Kőrös megyében) mindig a templáriusok egyik főbirtoka maradt, a míg e lovagrend fennállott. Ennek elbukásával a jószág a zágrábi püspök rendelkezésére visszaesett. A piazenzai eredetű Jakab zágrábi püspök 1346. évben azt mondja, hogy Glogoncha az ő Ibangh (ma Ivanics) nevű comitátusában fekszik és miután Bánk fia Guordak, ki Glogoncát bírta, örökös nélkül meghalt, e jószág a püspök rendelkezésére visszaszármazott, ki ez okból a nevezett jószágot Gerard mesternek és örököseinek adományozta. A fentemlített Zelinát a mai Biskupecet, a káptalan a püspökségnek engedte át, mely azt ma is bírja.

Minden időben forogtak fenn panaszok, pörök és harcok a püspöki jószágok birtoklásáért. Borkovics Márton zágrábi püspök 1676. évben Kolonics Lipót neustadti püspöknek, mint a magyar udvari kamara elnökének írja, hogy Medvedvára azelőtt a zágrábi püspökséghez tartozott, de utóbb gonosz hatalmaskodók magukhoz ragadták; ezért kéri Kolonicsot, hasson oda, nehogy Medvedvára és tartozékai ismét világiak kezére kerüljenek.

Valóban, a Zágrábbal szomszédos Medvedvárt Fülöp zágrábi püspök építette és IV. Béla királynak, a kir. kincsek őrizetére

engedte át; de már IV. László 1273. évben visszadta azt a püspöknek és káptalannak.

Lipót király 1685. évben nagyon megdicsérte Borkovics Márton pöspököt hűségeért, melyet Magyarország szent koronája és az ahhoz kapcsolt részek iránt tanusított, a miért is neki és utódainak Comitatum de Veroce és Berzence, Verőce és Lippua falvakkal ujra adományozza, avagy őt azok birtokában meghagyja, — a mi, úgy látszik, a határvidék alakítására mindinkább szükséges területi beolvasztásra vonatkozik.

1697. évben a zágrábi püspök a bécsi udvari bizottság előtt igazolta birtokjogát a Verőce megyében fekvő Szlatina, Vaska és Szopje, valamint Rachinovec (Krachinovce 1482. évben várral, — írja Kerchelich. Ily nevű helység van Zalában. De itt tán inkább a Kőrös megyei Krachevec értendő), Ivánc, Radonfalva (1485. évben várral említtetik Kőrös megyében) Szlobochina, Szigeth, Simonfalva, Lovnik, Sopicha, Stephanovec és más falvakra.

Pusztultak a püspöki jószágok a török invasiók által is; így Berzence, Vertus, Bistrica és Siget, valamint a vaskai apátságnak a Dráva mindkét partján fekvő jószágai; de bár menynyire iparkodott Branyug György püspök a karlovici béke alkalmával azokra való jogait kimutatni, és noha tán hitelt is talált, de e jószágokat soha többé vissza nem kapta. Ezekért kármentesítésül adták a püspökségnek Koncsina és Kucsan falut, és a pálosok néhai birtokát Remethét és Doljét.

III. Károly király 1728. évben adománylevélben elismerte a zágrábi püspök birtokjogát Vaska, Szopie és Szlatinára (Szalatnok) és Branyug György püspököt beigtatta. Ez utóbbi azonban 1734. évben azzal fordult a szlavoniai kamarához, hogy ez fenebbi jószágaiért évenkint 716 rajnai forintot és 17 krt fizessen haszonbérül, a király rendelete szerint.

A mint gróf Esterházy Gáspárnak 1710. évben a kamarai consistoriumnak irt leveléből megtudjuk, a zágrábi püspökség, valamint az ahhoz kapcsolt topuszkoi apátság jószágainak fele elfoglaltatott a varasdi generalatus, és a horvát határőrvidék alakítására, fenmaradván a püspök kötelessége egy egész banderium fentartására. Ugyanez évben az a kérdés merült fel és heves vitákat idézett elő, vajjon a kir. fiscus valóban succedál-e

a zágrábi püspök jószágaiban, halála esetére, mint Magyarország többi részeiben? A pozsonyi udvari kamara e tárgyban úgy határozott, hogy a zágrábi püspök, nehogy azt panaszolhassa, miszerint az őt illető tizedeket nem mindenütt veheti fel, felhatalmaztatik, és erre neki engedély adatik, hogy a mostani év tartama alatt, és pedig míg az országgyűlési Karok és Rendekhez ez ügyben királyi leirat érkezik, a tizedet szedhesse, más jövedelme úgy sem lévén, melyből a banderiumot fentarthassa.

Addig, míg a katonai uralom magát egészen befészkelte, furcsa ideiglenes állapotok léteztek, a milyenek például, hogy 1736. évben Sziszeken és Dubicán egy-egy zágrábi kanonok volt a vár parancsnoka. A sziszeki várról az 1681. évi LXVIII. törv.-cikk rendeli, hogy régi állapotjában a káptalannak visszaadassék.

Báró Klobusicky Ferenc zágrábi püspök levele szerint, melyet ő 1749. évben az udvari bizottsághoz intézett, Szlavonia visszacsatolása és a határőrvidék felállítása alkalmával, az utóbbinak területébe beolvasztott Tiszovac, Globucház, Ostri Verh és Saurinya falu, Szkrabutink területéből pedig négy telek. Ezek mind a zágrábi püspökséghez tartoztak, melyet a király kármentesíteni igért. Még csak legujabban történt, hogy a Zágráb megyében fekvő cerniki uradalomból Malla falu a gradiskai ezredhez kapcsoltatott. Klobusicky püspök a szulkovci (ma Szulkovac) uradalomhoz tartozó Pleternica (ma mezőváros Pozsega megyében) helységet is vette igénybe, de semmi látható eredménynyel, sőt Szlatina, Szopia és Vaska fontos uradalmak, melyek visszaadását már III. Károly igérte 1728-ban, még nem kerültek viszsza a püspök kezébe, ki elismerte, hogy a kamara kész lett volna őt visszahelyezni azok birtokába, ha herceg Kordona azt nem ellenezte volna.

A varasdi generalatus területének kikerekítésére 1771. évben ismét megtámadtatott a zágrábi püspökség birtokálladéka. A kikerekítés céljára a generalatus ugyan Barusevci (ma ismeretlen), Koritro (tán Koritnó Kőrösmegyében), Gornyi Markovci (ma Gornyi Markovec, a volt kőrösi határezredben), Novaki, Potochec, Ivanec, Kunovec, Pustakovac — mind Kőrösmegyében fekvő falvakat átengedte ugyan a zágrábi püspöknek, de ezek helyett a püspökségtől elvette a Zaberdje, Grabrics, Lukavec,

Lyubena, Tuchenik, Busadovac, Lyubinec és Gyurgics nevű falvakat, melyeknek területe összesen 3377 holdat tett. Ezenkívül a generalatus területe még Csemernica, Opatovac, Csapovec és Csubinec falvak határával gyarapodott.

Nincs szándékom e levélben kimeríteni a zágrábi püspökség koronként nagy változásoknak alá vetett birtokálladékát. A kit a dolog érdekel, kiegészítheti a jószágok névsorát Kerchelich Boldizsár munkájából (Historia episcopatus Zagrabiensis I. 45. és 65. lap), ki azonban alkalmasint máskép ír e tárgyról, ha rendelkezésére állanak a magyar országos levéltár adatai.

Nekem elég volt kimutatnom a püspöki jószágok eredetét, az azok megrövidítésére vezető katonai intézkedéseket, és azon csere és más kármentesítési ügyletre, melyre ezen intézkedések vezettek, és melyek, noha ujkoriak, szélesebb körben aligha lesznek ismeretesek.

A püspöki megye határai is idővel nagyon összeszorultak. Róbert Károly idejében a püspökség 13 esperességből állott. A dubicai főesperességhez az egész zanai kerület 22 plébániával, és az orbászi 13 plébániával tartozott, melyek mind a Száván túl, a mai Boszniában feküdtek és török járom alá kerültek. Oda került az egész guerchei kerület, az egy rechicai plébánia kivételével; a nevezett főesperesség metliki kerületéből a német vitéz rend öt plébániát ragadott magához. A zalamegyei muraközi kerület a bexini főesperességből kivétetvén, Mária Terézia által 1777. évben a szombathelyi püspökséghez csatoltatott, a drávántúli vaskai főesperesség a veszprémi püspökséghez. Végre VI. Pius pápa 1781. évben tiz plébániát szakított el és azokat a diakovári püspökséghez kapcsolta.

Az átmenet az ujkori birtokállapotra I. Ferenc király intézkedéseivel történt. Zágrábmegyének a Kulpán túl fekvő részében a zágrábi püspöknek és az ő hűbéreseinek sok birtokai voltak, ezek 1784. évben a polgári kormányzás és törvény alól kivétetvén, a katonai határvidéki területbe kebeleztettek, de ezen jószágok I. Ferenc rendeletére utóbb megint visszaadattak a püspöknek. Azonban 1800. év július 29-én Bécsben csere-egyezmény jött létre, melynek értelmében a püspökség Kulpán-túli jószágai megint a katonai végvidékhez kapcsoltattak, a püspök azért másutt hason értékű jószágokat fogván cserétül nyerni.

A Kulpán túl fekvő és a határvidékbe olvasztott jószágok ezek: Topuszko és a hozzá tartozó Horvacko-Zelo, Gregyani és Ponikvari falvak. Továbbá: Pokupszko és a hozzá tartozó Felső- és Alsó-Szelkovec, Nagy-Szolina, Glinszkapolyana, Szlana, Gajec, Podgajec, Sziszek, Sasnica vagy Sztrazische, Berkissevina, Grachenica, Sessinec, Zaloy, Szlatina, Golina, Novoszelya, Buchica, Illovachek, Augustanovec, Vidusevec, Dvorische, Sztankovec, Satornya, Turchenica, Vratecho, Hutina, Degoy, Stefanki, Suminova, Polyana, Kis-Szolina, Jame, Taborische, Bisanovo, Terszténica, Boturi és Hagyir (Hadjer) falvak. Végre Hraztovica és a hozzá tartozó Taborische, Jarmenszkopolye, Kris, Cipelics, Cene és Senskipotokkal, Hresztovica Vuschinyakkal, Budichina, Moschenica, Pecki, Bellovac, Strasnik, Szvibich, Felső- és Alsó-Mokrica falvak.

A királynak március 12-én kelt levele szerint mind e jószágok a Kulpán túl fekszenek. Azonban ehez némi észrevétel fér. Ugyanis Augusztinovec (felső és alsó), Pokupszko és Berkissevina, a Kulpán inneni részen, Zágrábmegyében fekszenek. Ugyanott van Degoy és Sissinec, hanem nem azok képezik az egyezmény tárgyát, hanem a Kulpa jobb partján található Degoy, melynek mai neve Krainszkozelo, és Sissince. A Zágrábmegyében fekvő Vratechko falunak megfelel a folyó másik partján levő hasonnevű puszta.

A fentnevezett Senszkipotok, Suminova és Jarmenszkopolye ma ily alakban fel nem találhatók.

Különben a zágrábi püspökségnek a Kulpán túl fekvő említett jószágai mind az első báni határőrezred területébe kebeleztettek. Ezek 782,266 forintba számíttattak, a mely értéknek megfelelőleg I. Ferenc király a zágrábi püspöknek cserekép adományozta a Torontál- és Temesmegyében fekvő következő jószágokat, úgymint: Billiet, Gyertyános, Kis-Jécsa, Varjas, Perjámos, Neuzina, Bóka, Kanak, Klary és Kétsa falvakat. O- és Új-Léc, Pirincsa, Malamegya, Krivabara, Grindu alui Avram, Idvornok, Pakac és Hetény praediumokat, mely uradalmak összesen $6001^1/_4$ holdat képeztek.

A királyi adománylevél így akarta, hogy a felsorolt álladékból Neuzina, Bóka, Kanak, Klary és Kétsa, valamint Ó- és Új-Léc, Pirincsa, Malamegya, Krivabara, Grindu alui Avram,

Idvornok és Hetény praediumok 363,492 forintnyi értékben a püspöki praediálistákra szálljon, a többi pedig a püspökre, ki e jószágokban a pallósjogot és kegyuri jogot is gyakorolhassa.

A felsorolt jószágokból az egy Varjas fekszik Temesmegyében. Egészen soron kívül említi az adománylevél, hogy a püspökségből kikeblezett Vidussevec praedium helyébe a király a torontálmegyei Velika Greda pusztát adományozta a zágrábi praediálistáknak.

Megjegyzendő, hogy a magyar kir. kincstár ez egyezmény szerint a torontálmegyei Peszak falut és Szaján praediumot viszsza nem adta a zágrábi püspöknek, ki a már korábban említett, de utóbb visszavont csere-adomány által ezek birtokába is jött. E jószágálladék ugyanis időközben a király által másoknak adományoztatott.

A mint Verhovacz Miksa püspök az előadott csere-ügyet hozta létre, ily módon és uton szerzett pár évvel utóbb Mandich Antal zágrábi nagyprépost és vránai perjel, a zágrábi káptalannak kárpótlást a Kulpán túl elvesztett birtokaiért. Ezek nevezetesen Sziszek oppidum és vára, és a hozzá tartozó Komarovec és Blinja. Ezek már 1784. évben kikebeleztettek és a második báni határezred területéhez csatoltattak. A következő évben a király parancsából a magyar kir. kincstár a káptalannak kárpótlásúl Torontálmegyében a módosi uradalmat, Suplaj és Oregy praediummal bocsátotta tulajdonába; de különféle nehézségek miatt a káptalan a jószág tényleges birtokába nem léphetett, különösen mert a káptalan még 9000 frtra menő aequivalensre emelt igényt, a melylyel együtt a káptalan 46,723 forinttal lett volna kielégítendő. A 9000 frt fejében tehát a káptalan Tógyér falut és a gyéri erdőt nyerte Torontálban. Még a zágrábi nagyprépostságot és a vele egyesült vránai perjelséget kellett kielégíteni; ez a káptalannal 1802. szeptember 27-én egyezségre lépvén, I. Ferenc király 1803. évben kiadhatta az uj adománylevelet, mely a zágrábi káptalant Modos és a hozzá tartozó két praedium, a nagy prépostságot pedig Tógyér és a szomszéd erdők birtokába helyezi.

Midőn 1853. évben a zágrábi püspökség érsekséggé emeltetett, a püspökség jogai és birtokai az utóbbira szálltak és nincs kétség, hogy a torontáli birtokok képezik az érsekségi bir-

tokok legfontosabb részét, mert a horvát földek és erdők legnagyobb része haszonvehetetlen és értéktelen.

A történet bonyodalmas utain megismertetvén így a zágrábi püspökség jószágainak sorsát, a végeredményt is adjuk elő. A püspökség (ma érsekség) jószágainak álladéka ma a következő:

Zágráb város területeién, a hozzá tartozó Remete és Dolje faluval	2400	hold
Konschina Varasdmegyében mintegy	1300	„
Biskupec és Kucsan Varasdmegyében mintegy . .	840	„
Gradec, a hozzá kapcsolt Ivaneccel és Dubrava Kőrösmegyében	2600	„
Precsec és Lupoglav Kőrös- és Zágrábmegyében .	5700	„
Pokupszko, Mala-Goricával és Duzsica Zágrábmegyében	3700	„
Ugra (ma Vugrovec) Zágrábmegyében mintegy . .	1400	„
A billéti uradalom Torontálmegyében mintegy . .	7000	„
Van tehát „Horvátországban“ szétszórva összesen mintegy	17940	hold
Hozzá a billéti uradalom	7000	„
az összes álladék tehát	24940	hold

Az érsekség különben patronatusi terheket visel, és pedig:

a) „Horvátországban	17	parochiában
b) A billéti uradalomban, kincstári congruával	8	„
összesen	25	parochiában

Már most az a kérdés merülhetne fel, hogy miután az egész katonai határvidék feloszlatott, és ennélfogva azok a falvak és praediumok is, melyek azelőtt a zágrábi püspök birtokai és tulajdona lévén, a katonai végvidéki terület kikerekítésére elfoglaltattak, megint a polgári kormánynak visszaadattak, — vajjon nem kellene-e a status quo ante-t visszahelyezni és a Kulpán-túli részeknek az érsekségbe, illetőleg püspökségbe visszakeblezése mellett a torontáli jószágokat a magyar kir. kincstárnak visszaadni?

Mi okból kellene azt tenni? Azon elvnél fogva, mely a jelen évi zágrábi tartományi gyűlésen hangoztatott, és így szól: adják vissza a magyarok nekünk azt, a mi a miénk; nekünk nem kell az ő ajándékuk, — ajándék tőlük csak sértés.

Azonban a mi felfogásunk egészen más. Ha léteznék oly külön Horvátország, a milyent némelyek képzelnek, a fennebbi elvben volna bizonyos méltányosság, mert valóban ferde dolog volna, hogy az egyik ország püspökeit egy másik ország tartsa fenn, fizesse, jogokkal stb. lássa el.

De a horvátok egész multja arra mutat, hogy midőn jószág-adományozásról volt szó, akkor a Dráva nem volt két országnak a határa, és akár hány esetet sorolhatnánk fel, a midőn megkárosított apátság, vagy más egyház felsegéllésére a királytól Magyarországon fekvő birtok adományozását kérték, nyertek is.

Ha a Dráva két ország határát képezné, az ilyen követelés valóban qualificálhatlan volna, és ha a horvátoknak az a nézete, hogy az egy *más* ország, mely a Dráva balpartján kezdődik, akkor az ő történetük csak nyomasztó hatást gyakorolhat rájuk.

De mi e nézetet nemcsak nem valljuk, hanem inkább megtámadjuk, tévesnek és veszélyesnek nyilatkoztatjuk. Nekünk Zágráb, Varasd, Kőrös, Veröce, Pozsega, Szerém magyar földön szervezett magyar vármegyék, a zágrábi és diákovári püspökök (tetszik vagy nem) magyar püspökök, kiknek mindketteje (valamint a diákovárival később egyesített boszniai is) a kalocsai érseknek volt suffraganeusa, és igy sem közgazdasági, sem politikai, sem egyházi szempontból nincs kifogásunk az ellen, hogy a drávántúli egyházaknak a folyón innen is legyenek birtokaik és javadalmaik.

Azért mi határozottan rosszaljuk azt, a protestáns egyházi gyülekezetben felmerült indítványt is, hogy a drávántuli vidékre kiterjedő protestáns egyházmegyei területek, mint az ágostai egyház úgynevezett bányakerületének bács-szerémi esperessége, valamint a helvét hitvallásu egyháznak úgynevezett tiszántúli, debreceni egyházkerületének egyik esperessége, külön horvát protestáns egyházi kerület alakítására kihasittassanak és átengedtessenek.

Tudjuk, hogy a horvát kormány, hivatkozással a kiegyezési törvényre, fenyeget (!) és a törvényes assistentiát a drávántúli részekben már is megtagadta.

Azonban — nem lesz ez mindig igy.

A kellemetlenségek, melyeket a mostani állapot magával hoz, nem érik fel azt a csorbát, melyet ily lépés újra ejtene az ország integritásán és a magyar állameszme szilárdításán.

70.

A liberalismus zászlaja. — Jelenet a római forumon. — A magyar minister. — Strossmayer bevonulása Zágrábban. — A lázadóknak jó dolguk van. — Az új testamentum bemutatása. — A békák nemzeti dala. — Csokonai.

Budapest, 1884. november 20.

Róma legrégibb története a gallusok első betöréséről oly részletet közöl, melyet napjaink politikája mindig eszembe juttat. A hős barbarok Rómának utcáit elhagyatva találták; a lakosok szétfutottak mindenfelé. Csak a forumon ült mozdulatlanul mintegy 80 tisztes aggastyán, néhai konzul, szenátor és főpap, hosszú, fehér togában, jobbjában botot tartván. Az e látványon meghökkenő gallusok nem tudták, vajjon istenek-e vagy emberek, élők-e vagy halottak-e méltóságos alakok? A gallusok tisztelettel némileg hátráltak, de egyik közülök bátran előlépett, és hogy meggyőződjék, mi e jelenség valósága, az egyik ősz rómainak megráncigálta a szakállát. Feleletül botütést kapott a fejére, mely őt leterítette, a miből a gallusok is megtudták, kikkel van dolguk.

A horvátok akárhányszor tépdesték már miniszterеink szakállát, de a lesuhintó botütés még mindig késik; pedig rég megérdemelték volna.

Midőn Zágrábban a magyar cimer elleni lázadás kitört, midőn a horvát tartományi gyülésen a magyar nemzetet gyalázták, midőn a bánt magyar „pandur"-nak nevezték és elismerni nem akarták, midőn az 1868-ik évi kiegyezési törvényt köpönyegül használták államellenes törekvéseikre, midőn Starcsevics választógyüléseken nyiltan a Magyarországtól való elszakadást hirdette, midőn a magyar közjogot tagadták s felségsértő feliratokat készültek tárgyalni stb. stb.; mindig azt kérdeztük: vajjon mire vár még a kormány, hogy valahára éreztesse a magyar állam hatalmát azokkal, a kik azt maguk ellen kihivják?

Alig egy pár napja, hogy Zágrábban lezajlott Strossmayer

püspök diadalünnepe. Előtte kitért, hogy ne mondjam megszökött — kiki más irányban — az érsekbibornok, szintugy mint a bán. Ezt pedig nagyon sajnáljuk, mert e tény azt vallja, hogy az alkotmányos rendet, a törvényt, az egységes magyar államot, a történetileg alakult közjogot nem képesek megvédeni a lázadás ellen.

Hogy Strossmayer a kultura és tudomány érdekének kivánt volna szolgálni, ez állítást csak hülyékkel lehetne elhitetni. Kihirdette a püspök hogy minden évben vissza fog jönni. Elment Jellasich sirját látogatni. Buzgólkodott az ellenzéki és destruktiv politikai pártok egyesítése és erősítése érdekében s a Balkán félszigeten és az osztrák örökös tartományokban foglalásokat tett Nagy Horvátország javára.

Hjah, most minden horvát ember csak hódítani akar; nekik szük Macedonia. De ha Fülöp király az ő kicsiny hazáját vitézsége és hősi tulajdonai által Görögország urává tudta tenni, akkor a horvátok megelégszenek Nagy Sándor apjának *csak* ravaszságát utánozni. És ez veszedelmes dolog, mert ebben *mi* ő velük nem versenyezhetünk.

Olyan korban élünk, melyben jó dolguk van a lázadóknak, — legalább Ausztriában és Magyarországban. A krivoscsiaiak küldöttségileg kérnek segélyt Ausztria ellen, és a montenegrói fejedelem a küldöttséget Thömmel ezredes az osztrák követ jelenlétében fogadja. Oláhaink Bukarestbe és Jassyba mennek konspirálni, Hóra s Kloska ünnepélyeken tüntetni. A csehek Pétervárra zarándokoltak.

Lealázó tünemény ránk nézve, hogy minden kalandor országunk felosztásával akarja rögeszméit valósitani. Sokszor egymással versenyre kelnek az új államokat alkotó fantaszták. A temesi „Bánságra“ Miletics szintúgy aspirál, mint a dakóromának. Boszniát magukénak nézik a szerbek és a horvátok s midőn a boszniai lázadók fegyveres erőnk által taníttattak arra, hogy most vége a szabad rablás Eldorádójának, — mirabile dictu, — akkor a magyar országgyülésen találtattak képviselők, a kik a kormányt felelősségre vonták, miért bánnak a bosnyákokkal oly erélyesen és miért zavarjuk őket abban, hogy a Maglaj melletti orvmegtámadások ismétlődjenek.

Ezen észrevétel által nem a boszniai okkupáció mellett aka-

runk nyilatkozni, hanem csak azon állításunkat illusztrálni, mily jó dolguk van manapság a lázadóknak. A kis Oláhország, alig születvén, sovár szemet vet hazánk keleti részeire, melyeket azelőtt Erdélynek neveztünk. Hódítási tervei vannak a mi rovásunkra, a helyett, hogy inkább maga félne, hogy politikai opportunitásból *mi* hódítjuk meg Oláhországot. Akkor legalább valahára *együtt* volnának az oláhok. De még a németek közt is vannak, a kik Németország felé kacsintgatnak, és a kik a fekete-vörös-arany zászlótól várják boldogságukat. E tant elég leplezetlenül már hirdetik is. A haza elleni hütlenséget pedig az új törvényhozás, úgy látszik, nem ismeri.

A liberalizmus nevében történik-e ez? Ha igen, akkor e rendszer és eljárás ellen tiltakozunk.

Büszkék vagyunk ugyan arra, hogy itt Keleten Magyarország a szabadelvüség és alkotmányosság első rangu hazája; de mi azt akarjuk, hogy ez az ország soha gyönge ne legyen a félreértett liberalizmus által, mert akkor a szomszédaink és belső ellenségeink csúfjává leszünk.

Nem mondjuk mi: Oderint, dum metuant. Gyülölni minket nem a félelem, hanem a hazaszeretet tanít. Haragunk tárgyai csak azok, kik hazánk ellen fondorkodnak, e haza ellen, mely mint az égboltozat legragyogóbb csillaga egyaránt világít és melegít igazságosnak és gaznak, az emberiség jóltevőjének és a természet szörnyeinek.

Az új testamentom azon sötét alakja, mely a magas hegyről a világot ily szavakkal mutatja a végtelen jóság elvét képviselő megváltói lénynek: „Ime, mindezt neked adom, ha letérdepelsz, és engem imádsz!“ ez az alak az ujabb korban is feleelevenül. Ma is vannak férfiak, a kik a látókörébe eső tartományokat ujjal mutatják a népnek, ezt mondván: „Mind ezt neked adom, ha zászlóm ala fogsz esküdni.“ Lucifer szép neve dacára a sötétség fejedelme volt, és megbukott. Hát a mai lázadók?

Meg fognak bukni ők is, de csak akkor, ha komolyan harcolunk velük, és törekvéseiket megsemmisítjük.

A magyar miniszterek egykedvüsége, annyi szakálráncigálás dacára, lehet nagyon bölcs, lehet nagy erkölcsi bátorság; a baj csak az, hogy a világ azt nem hiszi.

Jupiter a békák közé, a kik tőle királyt kértek, egy nagy

gerendát dobott le. Ijedtükben szétugrottak, de midőn a békák látták, hogy a félelmes nagyságu gerenda nem tesz semmit, elveszték hitüket a gerenda hatalmába, felugrottak reá és vigan kuruttyolták rajta a „brekeke koaksz“ szép nemzeti dalukat.

Óh ha Csokonai még élne!

71.

A főrendiház reformja a horvát kérdés szempontjából. — Kit és mit helyettesít a 3 horvát képviselő? — Országgilag akarnak jelen lenni. — Veszély környezi az egységet.

Budapest, 1884. november 27.

A sajtó hetek óta élénken foglalkozik az átalakítandó főrendiházzal. Vannak, kik a választási rendszert itt is akarják alkalmazni és oly felsőházat alakítani, melyben ugyanazon politikai szenvedélyek és pártoskodások szerepelnének, mint a képviselők házában; mások a születési jog feltétlen hivei és gondosan betömnek minden ablakrést, nehogy azon a demokrácia szellője beszivároghasson. A főispánok bevételére nézve pro és contra emelkednek a hangok; az egyházi főméltóságoknak mindenki nyújt széket, azonban maguk a protestánsok haboznak, vajjon a nyerendő jogot igénybe vegyék-e vagy nem. A históriai jog fentartását, a nagy földbirtokkal járó tradicionális konzervativizmust és nemzeti öntudat folytonosságát még a radikális irányú politikusok is felveszik számításaikba, szóval: oly eszmecserének vagyunk tanui, mely a kérdés iránti általános érdekeltséget bizonyítja.

Minden felmerült eszmének van bizonyos jogosultsága és azért minden eszme érthető is, ha nem is nyujtanánk segédkezet valamennyinek valósítására. De van még is egy javaslat, melyet nem vagyunk képesek megérteni. A kormány által a képviselőháznak benyujtott és a felsőház szervezésére vonatkozó törvényjavaslat I. részének d) pontja ugyanis azt tartalmazza: „a Horvát-Szlavonországok gyülése által az 1881-dik évi XV. t.-c. értelmében eszközölt választás következtében birnak a felsőházban ülési és szavazati joggal.“

Tudjuk, hogy az 1868. évi kiegyezési törvény 36. §-a Horvát-, Szlavon- és Dalmátországoknak megengedi, hogy a „közös országgyülés“ förendiházába két képviselőt küldjenek saját országgyülésükből, helyesebben tartományi gyülésükből. Ezt a megállapítást az 1881. évi XV. trvcikk 3. §-a oda módosítja, hogy Horvát-Szlavonországok a közös országgyülés förendiházába három képviselőt küldhetnek saját országgyülésükből.

Azt lehetne erre mondani, hogy az idézett 1868. évi törvény három országnak két követ küldését engedte meg a magyar felsőházba; az 1881. évi törvény pedig két országnak három követ küldését; mert az utóbbi törvényben Dalmáciáról nincs szó. Azt az ellenvetést, hogy törvényhozóink Dalmáciát soha sem értik komolyan, midőn törvényeink róla szólnak, el nem fogadhatom; mert a törvényhozás komoly és szent feladat. Azon horvátok tehát, kik az 1868. évi kiegyezési törvény után a zágrábi gyülésből a magyar felsőházba küldettek, törvénytelen felsőházi képviselők voltak, mert ők legfeljebb a ma úgynevezett Horvát-Szlavonországot, de nem Dalmáciát, mely választásukra be nem folyt, képviselhették.

Ez azonban csak mellékes megjegyzés. A főhiba az, hogy a mostani törvényjavaslat ismét megengedi, hogy a Dráván túli rész országilag legyen képviselve a magyar országgyülésen. Nem e törvényjavaslat követi el az első bünt országunk egysége és integritása ellen, hiszen az 1625. évi XLI-ik törvcikk és az azt megerősítő 1723. évi VII-dik törvcikk már megengedi, hogy Szlavoniának (azaz csak a mai Horvátország = Regnum Slavoniae) egy követe a felsőházban foglaljon helyet, hanem büne az, hogy ujabb erőt nyujt a szeparatizmusnak, és hogy a tévedéseket és hibákat, melyek az 1868. kiegyezési törvényben rejlenek, öregbíti. Hibákat status-férfiak, kormányok, parlamentek és egész népek követhetnek el, de a midőn meggyőződtek hibáikról, úgy a miként minden magyar meggyőződött az idézett 1868. törvény káros voltáról, akkor bizony nem mulasztják el consilium mutare in melius és kerülik a régi, posványos ösvényeket.

Kit és mit képvisel az a három követ a felsőházban, kiket zágrábi gyülés küld oda? Ott lesz minden főur, ott lesznek a püspökök, a vránai perjel és az ország főméltóságai hivatalukná fogva. Ha a törvényhozás jónak fogja találni a főispánoknak

helyet adni, ott lehetnek a Dráván-túli főispánok is mind a felsőházban. Mi a Dráván túli részeket mindenben egyenlőkké akarjuk tenni a többi magyar mágnásokkal, püspökökkel és főméltóságokkal — de miért adjunk mi a horvátoknak a mindenben való egyenlőségen felül még három képviselőt a felsőházban?

Ennek csak egy értelme van, t. i. az, hogy „Horvátország" azaz azok a megyék, melyek ilyen nevet bitorolnak, a magyar országgyülésen országilag akarnak képviselve lenni. És épen ez az, a mit mi perhorreskálunk.

El kell jönni azon időnek, midőn az 1868. kiegyezési törvény erős szivacstörlés alatt el fog enyészni, vagy a midőn annyi lesz az értéke a közéletben, mint a corpus jurisban olvasható azon határozatok, hogy Lutherani comburantur, vagy hogy a püspöki jószágok bitorlói a folyó vízbe dobassanak. De a míg ez történik, óvakodjunk egy téves politika szülöttjeit még most is ápolgatni. Arra bennünket senki sem kényszeríthet.

A törvényjavaslat 8-ik §-a azt mondja: „Azon horvát-szlavonországbeli tagok, kik a jogot az általuk képviselt méltóság, vagy hivatal következtében gyakorolják, valamint a jogot örökösödés útján gyakorló azon tagok is (2-ik §. b.) kik Horvát-Szlavonországokon kívül is birnak a magyar szent korona területén földbirtokot, a felsőháznak minden ülésében birnak tanácskozási és szavazati joggal, a többiek azonban csak azon ügyekben, a melyek a magyar szent korona összes országait és tartományait közösen illetik."

Nagyon bonyolódott eljárás. E szerint bekövetkezhetnék, hogy épen azon három képviselő, kiket a zágrábi gyülés küldene a felsőházba, speciális magyar ügyekben némaságra volnának elítélve. De megtörténhetik a felség által élethossziglan kinevezett felsőházi tagoknál is. Milyen tarkabarka joggyakorlat és milyen kiszámíthatatlan esélyek a felsőházi szavazatok általi eldöntésekben! Legrosszabb az, hogy az ilyen törvényekkel az állami szövetség felé evezünk és az egységes állam mindinkább a láthatáron eltünik.

Óhajtanók, hogy ugyanazon egy háznak tagjai egyforma jogokat gyakoroljanak, de ne engedjük meg, hogy Magyarország egy része, mely eddig helytelen kiváltságokkal élt, országilag vegyen részt törvényhozásunkban. Talán a horvátok maguk fog-

ják belátni, hogy rájuk nézve a csere nem rosz, ha azonban be nem látják, akkor tegyük bátran azt, a mit Magyarország érdeke kíván.

72.

Horvát világ. — Strossmayer püspök és Laibach város. — A horvát képviselők tisztelgése a minisztereknél. — Vukotinovics. — Főrendiház. — Szontagh Gusztáv. — II. József ideje.

Budapest, 1884. november 27-én.

A pánszláv törekvéseiről ismeretes német nevű magyar püspök „Horvátországban" *Strossmayer* György Laibach városának köszönetét fejezte ki, mert a város őt diszpolgárává választotta. Igen illedelmes dolog a háladatosság és ha Strossmayer egyebet nem tesz, minthogy kifejezést ád ez irányban a nemes szivek természeti ösztönének, mi volnánk az utolsók, kik ellene felszólalnánk.

De ha Strossmayer egy idegen város részéről tapasztalt kitüntetésért oly áradozó szavakban tudta háláját kifejezni, azt várná mindenki, hogy hálás szivének legerősebb vonzalmai azt a Magyarországot fogják átölelni, a melynek ő püspöke, a melynek királya őt oly dús javak élvezetébe helyezte, a mely javakat azonban ő épen rendeltetésük elleni célokra, t. i. épen Magyarország érdekei ellen fordítja.

Kiváló szerepe jutott neki a mai kor drámájában, még nem értük el végét, azért szabad kiváncsiaknak lennünk, vajjon érvényre jut-e a darab végén a költői igazságszolgáltatás.

Érdekes jelenség, hogy a zágrábi tartománygyülésből a magyar országgyülésre küldött „horvát" képviselők sorra ellátogattak a magyar miniszterekhez tisztelegni. A tényt magát megelégedéssel fogadjuk és habár el nem tüzhetjük a gondolatot: debuisset pridem, mégis sajátságos viszonyaink közt a horvát képviselők elhatározását méltányoljuk. Azonban a magyar politikusoknak mégis oda mondjuk: szárazon tartsátok a puskaport. Magyarországnak nem szabad áldozatul esni az ömlengéseknek, a melyekre oly könnyen hajlik a magyar. Vukotinovics Lajos pártelnök a miniszterelnökhöz intézett megszólításában kiemelé,

hogy a horvát nemzeti párt tántorithatlanúl ragaszkodik a horvát-magyar unióhoz. Ezt mondván kétségtelenül azt hitte, hogy már egyéb nem kell Magyarország boldogságához. A miniszterelnök azt felelte, hogy készséggel fogja előmozdítani Horvát-Szlavonországok mind ama kívánságát, mely a magyar korona egész birodalma javával megegyezik. A többi miniszterek közül *Trefort* igen érthetően hangoztatta, hogy szeme előtt *Magyarország* érdeke lebeg, midőn a nála megjelenő horvát képviselőket legjobb hajlamairól biztosítá, persze mindig ama feltétel alatt, hogy a Magyarországgal való unió érinthetetlennek tekintessék. Tehát az unió, és mindig az unió, azaz, az 1868. évi kiegyezési törvény!

Megengedem, hogy a miniszterek korrekt nyilatkozatokat tettek a horvát küldöttséggel szemben, mert hiszen a fennálló törvényeket ők nem ignorálhatják, — a míg nem módosíttatnak. Azonban, ha mi őszintén akarjuk az egyetértést a magyarok és horvátok közt, akkor az 1868. évi kiegyezést ne sokat feszegessük. Ez a törvény sokkal mélyebben sérti Magyarország integritását, törvényhozói egységét és a magyar állameszme életrevalóságát, mintsem hogy fennállása mellett a surlódások permanenciában ne legyenek és az ellenséges vetélkedések valaha elszunnyadozzanak. Ez a törvény mindig égető fájdamára lesz a nemzetnek, mert Magyarország iránt igazságtalan. A mily *örömmel* járulnánk hozzá, a Dráván túli vidék anyagi és szellemi fejlődésének előmozdítására, ha az ottani lakosok az *egységes Magyarország polgáraiként* éreznék magukat, ha különváló törekvéseik nem volnának, — épen oly kevéssé tudunk lelkesedni azon, ha ők az 1868. évi törvényhez való ragaszkodást oly *koncessziónak* tekintik, mely részünkről köszönetet érdemel.

Ha Vukotinovics egykor azt mondta: hogy a horvát képviselőknek Budapesten horvát politikát kell csinálniok, hogy Zágrábban unió-politikát csinálhassanak, — akkor mi azt mondjuk: Magyarország e célra nem tartja oda a hátát; ez nagyon méltatlan szerep és nem is okos.

Épen e napokban kezdte meg a képviselőház által a főrendiház szervezéséről szóló törvényjavaslat tárgyalására kiküldött bizottság értekezleti üléseit. A november 25-ki ülésen Tisza Kálmán azt fejtegette, hogy a magyar korona területén csak magyar

mágnás van s a horvát örökösödési joggal biró főur is magyar mágnás. A miniszterelnököt csak örömmel üdvözölhetjük e téren, mert előadott nézetei a magyar államjogból és történetből folynak. De ha a főrendiházban nem ismerünk kétféle mágnást, akkor a képviselőházban se ismerjünk kétféle képviselőt: t. i. magyart és horvátot. Ezzel szemben a törvényjavaslat a zágrábi tartományi gyűlésből a főrendiházba választandó három tagot is emleget.

Az emlitett értekezleten Szontagh Pál, a derék veterán képviselő szives volt reám is hivatkozni, kijelentvén, hogy ő is az én merev álláspontomat foglalja el. Hozzá teszi, hogy Horvátország nem létezett soha, csupán egy szerencsés (inkább szerencsétlen) véletlen hozta létre. Vajjon merev-e az én álláspontom a horvát kérdésben, nem tudom; csak annyi bizonyos, hogy okát nem személyemben kell keresni, hanem a törvényekben, a történetben és diplomatikai forrásokban. Ezek nem engedik, hogy az ily Horvátországot, a milyent 1868 óta ismerünk, történetileg jogosultnak tartsam.

Midőn II. József halála után a magyar országgyűlés azon valóban óriási feladat előtt állt, hogy az abszolutizmus dulásainak nyomát eltörölje, — akkor a drávántúli vármegyék, a dalmát városok és a jogaikból kivetkőztetett municipiumok a Budán székelő magyar országgyűléshez fordultak, attól kérvén orvoslást, attól alkotmányuk visszaállitását. Kivétel nélkül a magyar korona híveinek vallották magukat, kivétel nélkül jobb jövendőt csak attól remélvén, hogy megint a magyar alkotmány jótéteményeiben részesüljenek.

Akkor nem álmodoztak horvát koronáról, horvát közjogról, Nagy-Horvátországról, horvát-magyar királyokról, közös kormányról és közös törvényhozásról.

Akkor és most! Mekkorát hátrált a magyar saját történelmi jogszférájában!

73.

Mi-e vagy ök? — Pulszky Ferenc híre Zagoriából. — Isteni gorombaságok. — A magyar hiszékenység. — Kormányzási viszonyok.

Budapest, 1884. november 29.

Pulszky Ferenc nem rég Zagoriából tért vissza, a hová régészeti érdekből utazott. Azt a hirt hozta magával, hogy a horvátok nagyon zokon veszik a magyaroktól, hogy ezek őket mindig szidják.

Meglepő ujdonság! A horvátok tehát olyanok, mint 1848-ban a szerb lázadók ellen kivonult verseci németek, a kik igen mulatságosnak találták azt, hogy a szerb bugyogósokra lődözhettek, de nagyon zokon vették, midőn ezek a kukorica földek rejtekeiből visszalövöldöztek.

A horvátok sem az utcákon, sem a korcsmákban, de még a sajtóban sem eléglették meg a magyarok szidását, hanem bevitték az „isteni gorombaságot" a törvényhozás termébe is és összebetyározták a magyar nemzetet kedvükre.

Előfordult-e ilyesmi Magyarországon? A címerek elleni támadás idején Zágrábban egy nyelvész igen érdekes aesthetikai lexiconra gyüjthetett volna anyagot, melynek azonban Gyulai Pál nem itélte volna oda a pályadíjat, — mert tiszteséges társaságban senki sem vette volna hasznát. Nálunk nem találnak, nem is fognak találni az: „Udri udri durch die Stadt"-féle gúnydalt, melyben a horvátok jó érzelme és óhajtása kötelet szán a nyakunkra.

És mégis a horvátok érzékenykednek?

Bismarck a szedáni napok után Jules Favre-nak, a ki őt arra kérte, hogy a franciák érzékenységét a béke alkalmával kimélje, azt a kérdést dobta oda: vajjon a franciák érzékenysége valami finomabb természetű-e, mint a németeké?

A magyarok a keserű tapasztalásokon némileg, de csak is némileg okultak. Arról, hogy ez az okulás tartós-e, még mindig nem mernénk kezességet vállalni.

Göthe a halászról szóló gyönyörű balladáját így rekeszti be:

Sie sprach zu ihm, Sie sang zu ihm;
Da war's um ihn geschehen:
Halb zog Sie ihn, halb sank er hin,
Und ward nicht mehr gesehen.

Ennek a doctrinája az, hogy én féltem Magyarország érdekét a magyarok kezében. Ha a horvát képviselők kissé erősebben pengetik azt a hurt, melyet mi magyar alkotmányosságnak nevezünk; ha kegyeskednek a magyar minisztereket elismerni; ha kilátásba helyezik, hogy a Dráván túl a nemzeti párt többségben fog maradni; ha hajlandóknak mutatkoznak kezünkből vasutat elfogadni; általában ha szinleg kissé tractabilisoknak mutatkoznak: akkor a magyarok elvesztik a szükséges óvatosságot. Ha pedig a horvátok még épen annyi önmegtagadással birnak, hogy négy szem közt egy pár bókot is mondanak a magyarnak, akkor biztosan elnyeli őket a horvát testvériség és Magyarország képe szemük előtt elhomályosul.

Pulchre canit fistula volucrem dum decipit auceps.

A hol ilyen a lelki hangulat, ott a szídás nem vergődik fel mindennapos mesterséggé és ki is kivánná, hogy oda jussanak a dolgok?

A meddig az eddigi közjogi viszonyok fennállanak, a melyeknek alapját az 1868. évi törvények képezik, nem valószinű, hogy a magyarok és horvátok közti érintkezés az őszinteség, a bizalom, a kölcsönös megbecsülés formáit fogja felvenni. A magyar kormány a horvátokkal közvetlenül nem érintkezik. A horvát nép csak akkor hall valamit a magyar kormányról, ha az adóexekutor felkeresi. Jó barátaink oda át soha sem szalasztják el a jó alkalmatosságot, hogy a népet tanítsák a magyarokat szidni. Ha pedig a magyar kormánynak módjában volna a nép érdekében cselekedni, méltányos kivánságait teljesíteni: akkor ugyanezek a jó barátok a nép és a magyar kormány közé állanak és minden érdemet maguknak tulajdonítanak, a magyar kormányról pedig vagy hallgatnak, vagy intencióit ferde világításba helyezik.

Már csak ezek a szempontok is elegendők a mostani kettős kormányzás és kettős törvényhozás megszüntetésére. Semmi kifogásunk, hogy „Horvátországban a hivatalok horvátok kezében legyenek", sőt, hogy úgy legyen, azt mi normális állapotnak tartjuk. De azt akarjuk, hogy a drávántúli közegek a magyar kormány közvetlen közegei legyenek, és a magyar kormány nevében működjenek.

Legyenek a magyar állameszme őszinte szolgái, mely ki

nem rekeszti azt, hogy a horvát nép speciális szükségletei méltánylására találjanak; sőt ez sokkal jobban fogna történni, mint a mostani állapot fentartása mellett, mely sem egységes, sem szövetséges, sem hal, sem hús; mely nagyra növeli a politikai hypokrizist és azt okozta, hogy hol titokban, hol nyiltan, de folytonosan háboruskodjanak egymás ellen, együttműködésre pedig soha ne juthassunk.

A mostani „Horvátország" a magyarok tévedésein csirázott; nem-gondolomsága ápolta azt; a bécsi reakció dédelgette; a történethamisítás lett hirnöke; a jogfolytonosságot feladó politika nagyra nevelte és a fehér lap adott legális útlevelet a világ útjaira.

De azért ez a *Horvátország* még sem állhat fenn.

74.

Alku az ország jóléteért. — Thaly Kálmán, Ugron Gábor és gróf Apponyi a magyar zászlót védik. — Thaly Szlavoniát kivánja vissza. — Bosznia nem lehet csere tárgya. — Az 1868. évi kiegyezés az elszakadást takargatja.

Budapest, 1884. december 11-én.

A folyó évi december 9-én tartott országgyülési ülésben a horvát kérdés rögtön viharos jelenetet idézett elő. Thaly Kálmán ugyanis azt a kérdést intézte a pénzügyminiszterhez, vajjon igaz-e, hogy az eszéki pénzügyi igazgatóságot megrótta, mert az a király születése napja alkalmával Gradiskában egy kincstári épületen a magyar háromszinü zászlót kitüzette.

Szapáry Gyula gróf a maga eljárását azzal védelmezte, hogy haszontalan provokációkat akart vele elkerülni. Mire Ugron Gábor a szélsőbal és gróf Apponyi Albert a mérsékelt ellenzék nevében ezt az eljárást botránvosnak bélyegezték.

Igy indultak meg a kifakadások a horvát viszonyok ellen, és a felhevült kedélyek bizonyítékul szolgálhattak, hogy a magyar nemzet türelme szakadni kezd.

A felszínre került eszmék nem mindnyájára akarok ezuttal észrevételeket tenni, hanem csak Thaly Kálmán amaz indítványára, hogy Szlavonia átengedéseért adjuk át a horvátoknak Boszniát.

Komolyan volt-e értve ez az indítvány? nem merném állítani; oly nagy kihatású javaslatokat legalább nem szoktak így mellékesen a ház elejébe hozni. De tegyük fel, hogy a mint nincs kétség, hogy Thaly őszintén a horvát posványból ki akar vezetni bennünket, ép úgy az általa javaslott mód megvitatásra alkalmasnak találtatott volna a ház által.

Ez esetben a képviselőház nem jöhetett volna eredményre.

Magyarország és Horvátország nem úgy állnak egymással szemben, mint Franciaország és Szardinia III. Napoleon idejében. Piemont átengedhette Savoyát Franciaországnak, mert az övé volt; és ez átengedés fejében III. Napoleontól szabadságot nyert, hogy Olaszországban terjeszkedhessék. De Szlavonia (az 1868-ki törvények dacára) nem a horvátoké; és Bosznia nem a miénk.

A kérdés úgy áll: van-e jogunk a mai Szlavoniára vagy nincs. Ha van, a mint kétségtelenül van, akkor orvoslást ama tényezőknél kell keresni, a melyeknek összeműködése nélkül a mai közjogi állapot nem jöhetett volna létre. Tudjuk, hogy épen a magyar országgyülés kebléből történt az a javaslat, hogy a Szlavoniának nevezett három magyar vármegye a Dráva és Száva közt a horvátoknak engedtessék át, és a király hozzájárulása e javaslathoz azt törvény erejére emelte. A törvény károsnak és veszélyesnek mutatkozott, azért ennek megváltoztatását vagy eltörlését csak ama tényezőktől várjuk, a melyek törvények alkotására hivatvák, — de aztán kárpótlást ne is adjunk annak és ne jutalmazzuk azt, ki egy ideig állami jogunkat megnyirbálta; csereviszonynak köztünk és a horvátok közt nincs helye.

A mi Boszniát illeti, ez államjogilag a *magyar korona* tartománya volt mindig, nem a nem létező horvát koronáé, nem Horvátországé, mióta Magyarország áll. Bosznia tehát, ha a dualisztikus monarchiába véglegesen felvétetnék, csak Magyarországé lehet, vagy senkié. De politikai okokból se lehet átengedni Boszniát, mert ez által a horvátok nagyzási hóbortját erősen nevelnők és a dolgok fejleménye a dualizmust nem sokára trializmusra változtatná át.

Különben a mai Szlavonia visszaszerzésével a horvát kérdés még nem volna megoldva. Thaly csak féligazságra törekszik, mert a milyen bizonyos, hogy a mai Szlavonia nem Szlavonia,

úgy a mai Horvátország se Horvátország. Az a jogérzet tehát és hazafiság, mely neki szavakat adott, midőn Szlavoniát visszakövetelte, úgy hiszem, nem helyesen engedte magát a transakció szelleme által félrevezettetni, mert elmulasztotta, hogy az úgynevezett horvát megyéket is visszakövetelje.

Megérdemel az inkompatibilitás is néhány megjegyzést. A Magyarország integritását tettlegesen sértő külön közigazgatás alatt lévő területek vagy eredetileg magyarországi részek, mint a mai Horvát-Szlavonország, vagy kapcsolt részek, melyek a Kulpán túl kezdődnek. Igen visszás dolog volna, ha Magyarország saját területének egyes részeire nézve ugyan e részekkel internacionális alkura lépne, de ha az 1868. évi törvények alapjára is helyezkedünk, még akkor se transigálhatunk a Dráván túl keletkezett tartománynyal, mert ugyan ezek a törvények a belső autonomiára szorítják a tartománygyűlés feladatát, és azt nem engedik meg annak, hogy országcserére léphessen, vagy ilyent követeljen.

Azt azonban nem gátolják a törvények, hogy a zágrábi tartományi gyűlésen ez idő szerint képviselt részek azt a határozatot hozzák, hogy a visszacsatlakozást Magyarországhoz kívánják. Követelheti azt Szlavonia külön, ha képviselői többséget tudnak szerezni ebbeli indítványuknak; követelheti azt az egész Dráva-Száva köze. Ezzel csak az ősi jogállapot állna helyre.

Nem mondom, hogy a drávántúli részeknek ilyen kezdeményezése okvetetlenül szükséges és nélkülözhetetlen; de bizonyos az, hogy a békés megoldásnak ez volna a legszerencsésebb módja; mert a másik mód: az állami exigenciák erőszakos keresztülvitele nincsen ugyan kizárva a jövő politikájából, de mindenesetre sajnálandó.

A kormányt nem lehet eléggé megróni, hogy olyan politikát követ, mely szükségkép az utolsó alternativához vezet. Pedig az események oda fognak vezetni bennünket, a meddig a kormány — de nem csak ő, hanem sok ellenzéki képviselő is — abban az illusióban ringatja magát, hogy az 1868. évi törvények pontos megtartása fogja megszüntetni a bajokat. Keserű lesz a kiábrándulás!

Ezek a törvények csak arra jók, hogy szárnyaik alatt a horvátok munkálkodjanak a horvát állam épületén; másrészről

arra, *hogy bennünket készületleneknek találjanak az események*, és mi ujra is vakságunk áldozataivá legyünk.

Elitéljük tehát a rekompenzáció eszméjét és azzal szemben Magyarország egységének feltétlen érvényesítését hangoztatjuk. Ha a magyar státusférfiak az 1868-iki törvényekben keresik a salus reipublicae-t, akkor maguk a horvátok fognak bennünket tanítani, hogy ez agyrém. Ez értelemben tehát ők lesznek, habár akaratlanul, a mi szövetségeseink.

75.

Honvédelmi dolgok. — A nyelv kérdése. — Előléptetési szabályok. — A magyar államcímer a zászlón. — Dalmácia. — A honvédség egységes intézmény. — A magyar hadsereg. — Az érzékenység.

Budapest, 1884. december 14-én.

A horvátok elérkezettnek hiszik az időt, a midőn magukviseletét meg kell változtatniok és itt előttünk a „kedves gyermekeket" játszaniok. Érzik, hogy azt a hitet kell bennünk ébreszteniök, mintha belőlük még jól nevelt állampolgárok válhatnának, a kikben öröme lesz az anyának.

Hanem, a mi a szerepet illeti, azt nagyon roszul játszák. Ellátogatnak a miniszterekhez és azt mondják, hogy ők a ház becsületéért kezességet vállalnak, és jó viszonyban akarnak velünk maradni. De ugyanebben a percben régi szokásukba esnek vissza: kritizálnak, sérelmeket emlegetnek és követelnek sok mindent. Igy báró Fejérváry Géza honvédminiszternél kijelentik, hogy a honvédelmi miniszterium az, mely ellen legkevesebb rekrimináció merült fel; mindamellett a horvát tisztelgők szónoka egy esetet említ fel, t. i. hogy a horvát tartománygyűlésen egy tartalékos tiszt a kormányt a honvédség magyarosításáról vádolta. A tisztelgők szónoka, — mint mondá, — nem ad ugyan hitelt e vádnak, mindazonáltal fölkéri a minisztert, hogy a honvédség nemzeti jellege megóvassék.

Tehát nem hiszi és mégis felhozza a miniszter előtt!

A miniszter állásához képest korrekt módon válaszolt; hogy

magyarosítási törekvés nem létezik, sem szándék a honvédség jellegének megváltoztatására.

Igazsága van a honvédelmi miniszternek, ez a szándék nem létezik; a törvényekben és rendeletekben sem található ilyen törekvés.

Annál feltünőbb azonban, hogy a horvát képviselők mégis panaszra jogosultaknak érezték magukat.

Mi úgy tudjuk, hogy a horvát honvédség nyelve és parancsszava a horvát. De az előléptetési szabály megkivánja, hogy csak az olyan törzstiszt számíthat „soronkivül" előléptetésre, ki a magyar nyelvet tökéletesen birja. Sérti ez a horvátok érzékenységét? Akkor azt kérdjük, miért aludt oly mélyen az ő érzékenységük akkor, midőn az egész katonai határőrvidék német lábra volt berendezve, és a parancsszó német volt? De nem csak ez, hanem az egész intézmény hivatalos nyelve német volt.

Ugyan ezek az előléptetési szabályok, a magyar honvédség törzstisztjeitől viszont azt kivánják, hogy a ki soron kivüli előléptetésre szert tenni óhajt, a horvát nyelv birtokában legyen. Erre a horvátok alkalmasint azt mondják: ez már helyes.

Mi is helyesnek mondjuk, de csak annyiban, a mennyiben a hazai nyelvek tudása mindig hasznos. Azonban politikai szempontból kevésbbé lehet megelégedni az olyan intézkedéssel, mely az anyaországot reciprocitásra kényszeriti saját területének egy részével szemközt, mert a politikai tekintély megcsorbítása egyszersmind politikai hiba szokott lenni. A honvédség az egész országban egységes alapon van szervezve, és a horvátokat csak köszönetre kötelezheti, mert a nyereség megint csak az ő oldalukon van, habár megszokták, hogy álmukban is panaszolkodjanak. A honvédség nehézségei közé tartozott mindig a szabadságolt állományban lévő tisztek megszerzése. E célra a Ludovica-Akadémiában saját tanfolyam van rendszeresitve, és pedig két magyar parallel osztály, és külön egy horvát osztály, melyekbe jobb mód nem létében, már besorolt honvédek ex officio berendeltetnek. A zászlóalji parancsnok feladata ilyen frequentánsok beválasztása, ennélfogva a hetedik kerület (a horvátok) kezébe is van adva az a lehetőség, hogy honvédtiszti szükségletéről gondoskodjék. Azonban a tapasztalás érdekes, habár nem örvendetes eredményekre vezetett; mert míg a magyar kerületek éven-

kint 80, tehát egyenkint 10—15 ilyen honvédet beválasztanak, addig a 7-ik kerület sokkal kevesebb egyént küld a Ludovikába a tisztképző tanfolyamra. Jelenleg hárman járják a tanfolyamot, és ezen három frequentans számára négy tiszt van a hetedik kerületből alkalmazva tanári minőségben. . . Ez már a paritásnál is több! A kákán csomót kereső horvát képviselők azt felejtik, hogy a Ludovikában a *horvát* nyelvet is tanítják, és pedig az első évfolyamban 4, a másodikban 2, a harmadikban 1 és fél órát fordítanak reá hetenkint, — tanárai a hetedik kerületből vett honvédtisztek.

A *magyar* királyi honvédség egységes szervezete más tekintetben is válik hasznára a horvátoknak. A Ludovikánál ugyanis az egyenkint 60 tanulóból álló négy évfolyam számára 120 alapítványi hely (40 egész fizetéses, 40 félfizetéses, és 40 kincstári szabadhely) létezik. Az alapítványi helyek, az alapítványi tőkének álladéka szerint előre láthatólag szaporodni, a fizetéses helyek pedig kevesbedni fognak. Az ugyan baj, hogy a 120 alapítványi hely közül csak három veszi „Horvát-Szlavonországban“ eredetét, de azért nem vizsgáljuk az okokat, midőn a tényt felemlítjük. Bizonyára senki sem vonja kétségbe az alapítók és jogutódainak jogát a szabad helyek betöltésére nézve, (bemutatási jog) — és mégis a hivatalos körrendelet valamennyi politikai törvényhatósághoz, — a hetedik kerülethez is intéztetik, — melyből kitűnik, hogy a csőd a Ludovika-féle szabad helyekre nyitva áll minden *magyar állampolgár* számára; és az 1883. évi XXXIV. törv.-cikk 2-ik §-a hasonlóképen biztositékot nyujt, hogy horvát-szlavon illetőségű ifjak is vétetnek fel aránylagos számmal a Ludovikába, hogy az állam költségén tisztekké kiképeztessenek. De még egy más kérdés is fölmerül. Tudjuk, hogy egy magyar honvédtörzstiszt a soron kivüli előléptetésben azért nem részesülhetett, mert horvátul nem tudott és hogy e hiányt ki nem egyenlithette az a körülmény sem, hogy a jelölt különben az angol, francia, olasz és német nyelvben teljes jártassággal birt. De vajjon az előléptetési szabály megfelelő részét ott túlnan a Dráván is oly szigorral alkalmazzák-e? Ez iránt már kevésbbé vagyunk megnyugtatva. Még azon esetben is, ha a nyelvkérdésben teljes viszonosság lenne is gyakorlatban, az előléptetési szabály még akkor is a horvát nyelv elterjedésének

szolgálna előnyére, azon egyszerű okból, mert a magyar honvédség létszáma hasonlíthatlanul nagyobb lévén, mint annak a Drávántúl elszállásolt része, természetes, hogy — egyenlő jó akaratot téve föl mindkét oldalon — sokkal több honvédtiszt tanulja el a horvát nyelvet, mint a mennyien a horvátok közül eltanulják a magyart.

És annyiban joggal mondhatnók, hogy e törvénynyel a magyar nemzetiség rosz üzletet csinált, mert ha van 2000 magyar, és 200 horvát honvédtiszt, — akkor 2000 tiszt tanul horvátul, és csak 200 horvát tanul magyarul. A törvény tehát a szlávosítást terjeszti.

Ezzel az idegenkedéssel a magyar nyelv iránt bizony furcsán vagyunk. Jobban mondva, a magyar intézkedés és szokás ellen irányul. Kohač a Rad valamely számában azt fejtegeti, hogy a cimbalom horvát hangszer; de miután azt a magyar cigányok előszeretettel pengetik és a horvátok általuk e zenével megismerkedtek, a cimbalom már nem kell a horvátoknak — azt, Kohač szerint, legfeljebb még két faluban játsszák Horvátországban. — Túl a Dráván a honvédségi lovasság dsidásokból állt. Ezeket ujabb rendelet által huszárokká alakitották át, — a miért egy horvát lap felsóhajt; ennyire megy nálunk a centralisatio!

Elismerem, hogy a honvédségi intézmény célja nem a nyelvterjesztés. Elismerem, valamint az egész ország elismeri, hogy a honvédség taktikai kiképeztetése kitünő, a miben a mostani honvédelmi miniszternek is kiváló érdeme van. De a miben szigoru egységet kivánhatunk, ez a honvédség szelleme. A horvát honvédség feladata nem lehet az, hogy egyedül Horvátországot védelmezze és ellenséges szemmel nézze Magyarországot. Ellenkezőleg: kell, hogy egy magyar intézmény része gyanánt érezze magát és tudja, hogy hazája az egész magyar állam.

E figyelmeztetésre indit annak emlékezete is, hogy egy horvát eredetü honvédtiszt magyarellenes magaviselete egy kellemetlen interpellációra szolgált alkalmul a magyar országgyülésen, mely nem kis izgalomba hozta a kedélyeket.

Az 1868. évi 41. törvénycikk a honvédséget, mint egységes intézményt gondolta, mint azt a törvény 3., 6., és 7. szakaszai mutatják. A törvény a magyar koronához tartozó területet

hat honvédelmi kerületre osztotta fel, a Dráván túli rész ezek közt a hatodik kerületet képezvén. Az 1871. évi III. törv.-cikk e beosztást megváltoztatta, és a hetedik honvédelmi kerületet zágráb-horvát-szlavon honvéd kerületnek nevezte el, mert a folyó számok helyett célszerűbbnek tartották a területek földrajzi neveit használni. A honvédség tiszti személyzete is csak egyetlen álladékot (statust) képez az egész országban, és épen azért törvényes gyakorlat volt az, hogy horvát-szlavon ifjak magyar zászlóaljakhoz tétettek át, és viszont, a mint azt a katonai szolgálat és administratio érdeke kívánta. Magyar zászlóaljak tulajdonkép a Dráván túliak is, és a megkülönböztetést feltételesen csak a dolog könnyebb megértésére teszem. Az egység az által is ki van fejezve a törvényben, hogy Horvát-Szlavon- és Dalmátországban a honvédség zászlója a *magyar állam címerét* viseli. Azaz, így rendeli el az idézett törvény 18. szakasza. Vajjon Dalmáciában a honvédség zászlóján a magyar címer diszlik-e? abban kételkedünk. De akkor minek is vesznek fel a törvénybe oly rendeleteket, a melyek hiábavalóságáról már szerkesztésénél mindenki meg volt győződve! Azonfelül az idézett törvény egyes szakaszai nem teljesen összehangzók. A 7. szakasz például előszámlálja a honvédségi kerületeket és Horvát-Szlavonországot hatodik kerületnek nevezi. Dalmáciáról hallgat.

A már idézett 18. szakasz ismét említi Dalmáciát, rendelvén, hogy a honvédség zászlaja Horvát-Szlavon- és Dalmátországban a nevezett országok egyesült szineit mutassa, a vezénynyelv pedig a horvát legyen.

Nem akarom e helyen ismételni azt, a mit már más alkalommal a tartományi címerek hibás voltáról mondtam, már csak azon okból sem, mert a hatodik kerület honvédségének zászlaján csakugyan nem ezeket alkalmazták, hanem ott a magyar államcímer diszlik. Illő dolog lett volna a magyar szineket is alkalmazni. A 18. szakasz ezt nemcsak elmulasztotta, hanem a horvát vezényszót is behozza. Ez egy mérték feletti engedmény törvényhozásunk részéről, melynek becséről különbözők lehetnek a vélemények.

De a mi iránt még ezen szakasz sem hagy fen kétséget, az a honvédség egysége. A miből az a kötelessége következik,

hogy a magyar állam szolgálatában legyen és hogy a kötelességről minden honvédtisztnek világos öntudatja is legyen.

Ha tehát a horvát tisztelgő képviselők azon kivánattal, hogy a honvédség nemzeti jellege megóvassék, szeparatisztikus, horvát jelleget értettek: akkor bátran megelégedhetnek a horvát vezényszóval, a mi valóban nagy engedmény, de kombinációik körébe nem vonhatják azt a lehetőséget, hogy a hatodik kerület honvédsége támaszul szolgálhasson a szélső politikai pártok céljaira.

Mi ugyan nem hisszük, hogy a horvát képviselők ezt óhajtanák; de politikában szükséges minden eshetőségre figyelemmel lenni.

Jellemző, hogy a horvátok még akkor is, midőn kedvezményeket követelnek, — mert ők mindig követelnek, nem kérnek, — a magyar nemzetiséget sértik. Azt mondják, hogy a honvédségtől idegenkednek, mert ez magyarosító intézmény. No de hát most magam kelek a horvátok védelmére, és azt állítom: képviselőik őket jobban befeketítették, mint sem kellene.

Midőn az 1883. évi XXXV. törvénycikk a honvédség szabadságolt állománybeli tisztikara létszámában mutatkozó hiányon segíteni akart, tette azt azon intézkedéssel, hogy a hadsereghez az 1873-ik, 1874-ik, 1875-ik és 1876-ik években besorozott és magyar honosságu egyévi önkéntesek közül kinevezett azon tartalékos tisztek, a kik a gyalogezredek és vadászcsapatok állományába tartoznak, a hadsereg tartalékából, a tartalékbeli szolgálati kötelezettség idejének eltelte előtt is, kivételesen és azonnal áthelyeztessenek a honvédséghez.

Az említett négy évfolyamban magyar illetőségű tartaléktiszt találtatott 2023, horvát-szlavon illetőségű 113. Ezek közül pótvizsgák által a magyar kerületek 519, a drávántúli hetedik kerület 14 tisztet nyert a szabadságolt állomány számára. Ezen eredményben a magyar nyelv egészen ártatlan, hisz az illető egyének a rendes hadsereg szolgálatából kerültek ki. Ez az eredmény egyebet nem bizonyít, mint hogy a kiképzésre alkalmas elemek vékonyabban és gyengébben folydogálnak be Horvát-Szlavon országból, mint a Dráván inneni Magyarországból.

Tehát lassabban kissé avval a paritással.

A magyar nemzet jogos aspirációinak egyike a *magyar hadsereg*, mely még az 1867. évi kiegyezési törvény 11., 12. és 14. szakaszaiban is biztosítva van. Csak idő kérdése lehet, hogy Magyarország önállóságának ezen kellékét is megszerezze törvényhozása által. Ha ez idő bekövetkezik, a horvátok által kiállítandó csapatok, a magyar hadsereg kiegészítő részei lesznek és magyar vezényszó után fognak indulni, valamint most német parancsszó alatt állanak. Mert azt még a legtúlzóbb horvát piemontistáról sem teszem fel, hogy horvát vezényszó alatt álló rendes hadseregről álmodjék E realisztikus világnézletre különben már az a tapasztalás is ráviheti őket, hogy a dualisztikus monarchiában még a magyar hadseregnek létesítése is nagyszerű akadályokba ütközik. Hármas nyelvű hadsereg eszméjét a józan fő egyáltalán be nem fogadja.

Mindezen reflexiók elég alkalmasok annak bizonyítására, hogy a midőn az 1868. évi törvény a honvédség egy részénél a horvát vezényszót behozta és ezzel a „horvátok érzékenységét“ — mint mondani szokták, — tekintetbe vette, politikai hibát rendszeresített. De gondolkodóba fogják talán ejteni a horvát tisztelgőket is, nehogy, midőn a honvédelmi minisztertől „a honvédség nemzeti jellegének megóvását“ kérik, egyszersmind azt higyjék, hogy jogos vagy bármikor kilátással biró aspirációk tolmácsai voltak.

76.

A magyar korona mint erkölcsi személy. — Révay Péter. — A magyar szent korona országai-nak fogalma. — A „szent“ korona elnevezésének első előfordulta. — A korona iránti hűség. — Az ország fenhatósága. — A korona országot és királyt jelent.

Budapest, 1884. december 22-én.

Jelentékeny irodalmat képeznek azon munkák, melyek a magyar koronával foglalkoznak. Iróik többnyire annak történetét beszélik el, régiségi becsét kiemelik, néha egy-két szót műbecsének is szentelnek, sőt tudjuk, hogy mind e három irány a leghivatottabb szakember: Ipolyi Arnold, monumentális mun-

kájában a legmagasabb igényeknek megfelelöleg lesz képviselve, mely az akadémia kiadásában legközelebb fog megjelenni.

A magyar korona azonban jogi fogalmak forrása is, és valódi erkölcsi személy és ezen minőségekben oly erős nyomokat hagyott nemzeti életünkben és jövőre is oly nagy kihatásu a korona, hogy a kérdés ezen oldalával különösen foglalkozni nem tartom felesleges dolognak. Kivált midőn a tapasztalás mutatja, hogy a régi századok és a mai kor felfogása közt roppant az eltérés.

Kimondom mindjárt, hogy mit akarok a jelen fejtegetéssel bizonyítani: azt t. i. hogy az a kifejezés, a „magyar szent korona országai" csak az ujabb kor frazeologiájából van véve, és hogy ennél még ujabb csempészet, midőn ezen kifejezésnek azt az értelmet tulajdonitják, mintha Magyarország a szükebb Magyarországot, a „magyar szent korona országai" kifejezés pedig a tágabb Magyarországot jelentené.

Révay Péter turóci főispán és koronaőr 1659. évben remek munkát adott ki a magyar koronáról ily cím alatt: De monarchia et Sacra Corona Regni Hungariae. A korona rajza fölébe e szavakat irja: Sacra angelica et apostolica Regni Hungariae Corona, azaz Magyarország szent, angyali és apostoli koronája. E kifejezéseket Schmeizel egyenkint magyarázza a koronáról irt német és latin munkájában.

Azonban mind e kifejezéseket nem ismerte a régi kor és az illető irók saját századuk nyelvjárását utólagosan átvitték a magyar királyság első századaira. Fejtegetésem folyamában ki fog tünni, hogy árpádházi királyaink a koronát gyakran emlegették ugyan, de még *szent* koronának sem nevezték, mert e kifejezéssel csak Nagy Lajos király él először a trónról. Ezt az állitást fenntartom, dacára, hogy IV. Béla 1256. december 16-án kelt diplomája,[1] melylyel az esztergomi érsekség jogait megerősiti, az emlitett kifejezést (infideles nostros et sacrae coronae, — nobis et sacrae coronae) kétszer használja. Ez oly kivételes eset, melynek kulcsát hiába keresnők. Diplomatikai szokásról itt szó sem lehet, mert e formulát sem IV. Béla maga nem tartá meg

[1] Közli Fejér IV. 2. köt. 384. lap és Knauz: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis I. 436. lap, de nem eredetiből, hanem egy 1332. évi átiratból.

sem utódai az Árpádházból nem hozták használatba. Pedig erre nagyon kinálkozott az alkalom, midőn a király azon követeit jutalmazza, kik a római Curiánál jártak, hogy a király és a korona (nem „szent“ korona) jogait védelmezzék. (Lásd Knauz: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis I. 654. és 671. szám.) A *szent* koronának legrégibb említése kétségtelenül Radó nádor 1057. évi, II. András által megerősített levelében fordul elő, melylyel a Száva melletti mitrovici apátságot alapítja, és melyben kimondja, hogy a Szerémséget Magyarországnak *visszafoglalta*: quod multis bellicis laboribus cum tota provincia illa *Sanctae Coronae* rectificavi, et iterum acquisivi. (Fejér I. 395. l.) Azonban ezt az alapítólevelet a kritika már régen hamisításnak nyilatkoztatta, és e felfogást a sancta corona kitétel még inkább támogatja, származván ez egy jóval későbbi korból.

A XII. század végén (1184. év) egy külföldi kodex feljegyzése azt mondja, hogy III. Béla magyar király országában (Regno) következő földek (terrae) vannak: Magyarország, mint a *királyság feje* (caput regni), Horvátország, Dalmácia és Ráma. (Fejér II. 217. lap.) Az itt használt tartományok nevei III. Béla címeiben is elő fordulnak; de a címekben eltérések vannak, mert III. Béla többször csak Magyarország, vagy a magyarok királyának nevezi magát, mellőzvén minden más címet; máskor elszámlálja a jogara alatti tartományokat, de éppen Croáciáról hallgat, mint ez 1189. évben történt, vagy a többi címekhez Galiciáét is hozzá veszi. Mondani sem kell, hogy az itt említett Croácia nem a mai Zágráb, Kőrös és Varasd területe.

Révay fentidézett munkájának prefaciójában Magyarországot *archiregnum*-nak nevezi, a mi a III. Béla-féle caput regnival egyértékű kifejezés. De mi abból nem akarunk következtetést vonni, legfeljebb azt, hogy hol caput regni van, ott a társország eszméje meg nem állhat és szövetségkötésről nem lehet szó.

Az ily adatoknál hasonlíthatlanul nagyobb értékűek a királyi diplomák és az ország törvényei. Ezekből kitűnik, hogy királyaink eredetileg a korona alatt országukat, t. i. Magyarországot minden tartozékaival értették, és azért midőn híveiket jutalmazták, joggal mondhatták, hogy a királyi személyük és a korona iránt tanúsított hűséget jutalmazzák.

Igen régi szokás volt, hogy királyaink a koronázás alkalmával az ország jogainak fentartását esküvel fogadták. IV. László király 1279. évben bevallja, hogy esküt tett, miszerint országában (in regno nostro) és az annak alávetett tartományokban (et terris nobis subjectis) a katholika vallást és az egyház szabadságát fentartandja, és hogy mindarra esküdött, a mire elődei a királyi esküt letenni szokták. (Fejér V. 2. k. 508. 509. l.) Horvátországról, horvát koronázásról nincs szó. A mai horvátok tehát ezen alternativa előtt állanak: vagy beleérteni magukat Magyarország nevében, vagy ha ez nem tetszik, az alávetett részek kifejezést magukra nézve elfogadni.

Róbert Károly 1309. évben junius 15-én Budán a pápa által küldött és követe Gentilis bibornok által hozott koronával ez uttal már harmadszor, Magyarország — és semmi más ország — királyává avattatott. Jelen voltak a spalatói érsek, a zágrábi és szerémi püspök, a császmai főesperes és más szlavoniai urak. Az ország nagyjai ekkor Róbert Károlyt Magyarország törvényes királyául és természetes urául elismerték, és „a magyar király" iránti jobbágyi hódolatukat mutatták be. Magyarország főpapjai beleértve a Dráván és Kulpán túliakat is, Udvardon zsinatot tartottak, melyen a pápa interdiktumát hirdették ki mindazok ellen, kik R. Károlyt Magyarország királyául el nem ismerendik. Mivel pedig ez időben Szent István koronája Apor László erdélyi vajda kezében volt, az egyházi és világi urak, kik Gentilis bibornok alatt Budán tanácskoztak, határozták, hogy a Gentilis által hozott korona legyen érvényes, a László vajda által visszatartott régi korona pedig addig legyen jogvesztes (interdicta, profana et reprobata), mig azt a legközelebbi zsinaton vissza nem adja. Ez alkalommal a zsinat a régi koronát mindig szent koronának nevezi. (Péterfy: Sacra Concilia I. 157. 158. lap.)

Ez a korona messzire terjeszté fényét, messzire éreztette hatalmát. II. András 1223. évben előrebocsátván, hogy a királynak illik azokat jutalmazni, kik az ország koronájának hasznát előmozdították, a hűtlen Domald de Chroacia a Kerka folyó és a tenger közelében fekvő birtokát „a királyi korona" elleni hűtlenségeért elveszi, és azt Gergely és István comesnek adományozza. Hasonlókép jutalmazza IV. Béla 1244. Bogomér comest, a királynak és a koronának (nobis et coronae) tett szolgálatokért:

így nyilatkozik, midőn ugyanez évben a német rend lovagjait jutalmazza. (Wenzel okmánytár VII. 174. és II. 152. lap.)

A tárgy fontosságánál fogva még folytatnom kell a bizonyítékok elősorolását.

IV. Béla király 1252. évben Oszlár birtokát adományozza a Gurka nemzetségbeli Oltumannak, mert a király és a koronának hive volt. Lőrinc kir. főtálnokmesterről azt mondja 1263-ban hogy köteles hűséggel viseltetett iránta és a királyi felség koronája iránt. A szolgagyőri várjobbágyokról azt irja IV. László 1277-ben, hogy neki, az országnak és koronának híven szolgáltak. III. Endre is, 1297. és 1298. emlegeti a köteles hűséget, melyet iránta és a királyi korona iránt tanúsítottak.

Ilyen diplomatikai formula volt közhasználatban akkor is, midőn az Anjouk alatt *szent* koronának kezdték nevezni a királyi felség jelvényét. Nagy Lajos király 1350. évben magasztalja a Frangepán család érdemeit és azt a hűséget, melyben iránta és a királyi szent korona iránt jeleskedtek. Ugyanő elismeri 1377. évben, hogy a brassói szászok iránta és a szent korona iránt hűséggel viseltettek. A külföld is ismerte e diplomatikai szavak jelentőségét, azért a velencei köztársaság 1393. évben meginté a jadraiakat, hogy hivei maradjanak a királynak és Magyarország koronájának.

Dicsérik Zsigmond király 1417., 1421., 1435., Albert 1439., V. László 1453. évben, Mátyás király 1481., II. Ulászló 1490., II. Lajos 1525., Zápolyai János 1539. és a habsburgházi királyok azt a hűséget, melyet tehetségüket feláldozó férfiak a király és a szent korona iránt tanusitottak, és I. Miksa király 1517. évben különösen Perényi Imre nádort magasztalja, hogy ő II. Ulászlónak és II. Lajosnak és Magyarország szent koronájának mindig hive volt. (Analecta Scepusii III. 212. 213. l.)

Az ujabb korban legpregnansabb módon fejezi ki az 1723. évi 9-ik cikknek 2. §-a a király és az ország egyéniségének külön definicióját, midőn a hűtlenségi bűnt így említi: se erigentes et opponentes contra statum publicum *Sacrae Coronae* regiae majestatis, et *Regni*. Mátyás király 1462. évi végzeményének 2-dik cikke, §. 1. büntetést állapít meg mindenkire, — qui se erigit, contra statum publicum Regis, et Coronae.

Pedig ezt Verbőczy mellőzni bizonyosan nem akarta, hiszen

I. Ferdinánd király 1556. évben Bebek Ferencről azt irja, hogy ő sese contra nos, nostramque regiam dignitatem et authoritatem, ac statum nostrum publicum, et Regni nostri, ac sacrae ejus Coronae palam ausu temerario erigere — merészel; azaz „fellázadt ellenünk és királyi méltóságunk és tekintélyünk, a közintézmények és országunk és ennek szent koronája ellen.“ A miért is hűtlensége a király személye és a korona ellen megbélyegeztetett. (Analecta Scepusii III. 212. 213. lap.) Az ország iránti hűség tehát épp úgy kötelesség volt, mint a király iránti.

Nevezetes, hogy V. László is háromféle megkülönböztetést tesz, a midőn 1456. évben — két izben — azt a hűséget, melyet az illetők Magyarország és az ő szent koronája és a királyi felség iránt tanusítottak, jutalmazza. (Hazai Okm. IV. 383. V. 255. l.)

De ezt a háromféle hűségi kötelességet nemcsak egyénről, hanem országról is említik, különösen Zsigmond király, ki a tatai szerződés alkalmával ismételve mondja, hogy egész Rácország minden tartozandóságaival és jogaival régi időktől fogva neki és az ő szent koronájának és Magyarországnak alá volt vetve. (Regnum Rasciae . . . nobis ac sacro nostro diademati, ac dicto Regno nostro Hungariae semper et ab antiquo subjectum fuisse et esse.)

Az országnak, avagy világosabban szólva, Magyarországnak fenségi joga, a magyar korona tartományaira annyira nem volt csak diplomatikai szólásforma, hanem realitás, hogy az országgyűlés főurai, mint az országnak képviselői (Praelati, Barones et primores Regni Hungariae, ipsum totum Regnum repraesentantes) a király előleges hozzájárulása nélkül ily koronaországról felségi joggal rendelkeztek. Ez történt 1490. évben, midőn a magyarországi főurak Corvin János herceggel oly egyezségre léptek, hogy a mennyiben az országgyűlés által nem fogna magyar királynak megválasztatni, Bosznia királyává fogják választatni, oly feltétel alatt azonban, hogy Magyarországnak és annak jövendő királyának mindig híve és alattvalója maradjon, és hogy az országtól és annak szent koronájától soha el nem fog pártolni. Kijelentik az országgyűlés tagjai, hogy ha más mint Corvin János fogna Magyarország királyául választatni, ők az uj királyt be nem eresztik az ország határain át, ha csak előbb a Corvin Jánossal kötött egyezséget meg nem erősíti. II. Ulászló

választatván királylyá, ő ugyan ez évben az egyezményt Farkashidán megerősítette.

A pragmatika szankció prefaciója kijelenti, hogy az ausztriai ház női ágon is örökösnek elismertetik Magyarországon (in Regno) és ennek szent koronájában, — mely utóbbi kitétel az uralkodási hatalmat jelenti.

Az adatokat végtelen számmal lehetne elősorolni, de elegendőnek tartom a tömegből csak annyit meríteni, a mennyi a kérdés egy uj oldalának megvilágositására szükséges.

Ha az eddigi példákban a királyok maguk mellett a korona iránti hűséget külön említették, van nem kevés példa arra is, melyben egyedül csak a korona iránti hűségről van szó. Ezen esetekben a királyok alkalmasint azonosíták magukat a koronával. Igy dicséri IV. László 1281. évben Péter bánt a „királyi korona" iránti hűségeért és kiemeli kivált azon szolgálatait, melyeket a királyi hatalom alól magukat kivonni akaró horvátok és drávántúli lakók megfékezésében kitüntetett. (Wenzel: Arpádkori uj okmánytár IX. 294. l.)

Példák, hogy egyedül a korona iránti hűség emlittetik, előfordulnak 1271., 1274., 1278., 1280., 1287., 1291., 1440. stb. Hunyadi János kormányzó 1447. évben azt mondja Hernádnémethy Péter mesterről, hogy hűséget tanusitott Magyarország szent koronája iránt.

Vannak azonban esetek, midőn a korona alatt nem az országot, hanem magát a fejedelmet kell érteni. IV. Béla Kozma és Achilles comeseknek, a tatárok elleni harcokban tanusított vitézségükért, Bazint, az akkori pozsonyi várföldet, adományozza, elismervén hűségüket a korona és az ország iránt. Igy mondja IV. Béla 1267. évben, hogy midőn közte és fia István közt háborus állapot létezett, az esztergomi érsek a koronának fénye, és az ország integritása érdekében, közbejáró volt apa és fiu közt, az érsek ez által is a korona iránti hűséget tanusitván. (Wenzel u. o. VIII. 163. l.) IV. László 1274. évben azt mondja, hogy ő a királyi koronára és az ország trónjára örökségi joggal tett szert, és beszél a királyi korona és az ország védelméről. (Wenzel IX. 58.) Igy emlegeti Erzsébet királyné 1284-ban az ország és a korona iránti hűséget. Nagy Lajos király 1347. évben Bazarád oláh vajdát az ország és a szent korona elleni hűtlenségről vádolja.

77.

A magyar korona fenhatósága. — Szlavonia bennfoglaltatik Magyarország nevében. — Zengg városa. — A turini béke. — Diplomatikai formulák fejtegetése. — Kvaternik révedezése a horvát koronáról. — A horvátok telepei a Dunán túli vidékeken. — A királyok pecsétcikkel hitelesítik diplomáikat, és mindig mint magyar királyok.

Budapest, 1884. deeember 23-án.

A magyar korona fenhatósága kiterjedett minden területre, mely a magyar királytól fogadta a törvényeket és parancsokat. Midőn IV. Béla 1245. évben Traw városának kiváltságait megerősíti, teszi ezt azért, mert a város mindig hűséggel viseltetett *a királyi korona* iránt. (Wenzel VII. 189.) Természetesen a magyar, és nem a nem létező Zvoinimir-korona iránt. Zsigmond király 1406. évben elbeszélvén, mikép győzte le lassankint Palisnai és Horváthy lázadását, megjegyzi, hogy ez által *a korona uralkodását* (regimen diadematis) és azon országok rendét visszaállítá. (Hazai okmánytár VII. 444. l.) Kétségtelenül csak a magyar koronát értette és érthette.

Törvénykönyvünk azt bizonyítja, (1453. évi első dekretum első cikke) hogy V. László esküvel fogadta, miszerint Magyarországot és annak minden lakosait minden eddigi jogaikban, szabadalmaikban, törvényeikben és helyeselt szokásaikban megoltalmazandja. Szlavoniáról nincs szó, nem is esküdött ennek külön, mert ez be volt foglalva Magyarország nevébe. Ez állítás nem egyoldalú magyar felfogás. Az 1537. évben Dombrón gyülekezett szlavoniai rendek határozzák, hogy az I. Ferdinánd koronáztatása óta, *itt Magyarországban* (in hoc regno Hungariae) lábra kapott hatalmaskodások, melyek Magyarország törvénycikkeiben elősorolvák, Kőrösön, vagy ha nagyobb biztosság kedvéért szükséges volna, Zágrábban vagy másutt elitéltessenek. (Magyar országgyűlési emlékek II. 275., 276.) A szlavoniai rendek tehát maguk elismerik, hogy ők Magyarországban, magyar földön tanácskoznak, midőn Dombrón (a mai Dubrava, Csázma közelében) gyülekeznek.

Ez a meggyőződés még a legújabb időben sem veszett el,

bizonyítja azt Segnia (Zeng) városának 1790. évben a budai országgyűléshez intézett azon folyamodványa, melyben kéri, ne hagyja *Magyarország czen legrégibb városát* (vetustissimam hanc Regni Hungariae Civitatem) annyi szabadalmai, országgyűlési végzések és királyi dekretumok ellenére a katonai hatóságok által elnyomni.

Az említett évben június 6-án nyittatott meg az országgyűlés. Zágráb vármegye már április 15-én tartott közgyűlést, a melyen Skerletz Miklós főispán hathatós beszédet intézett a rendekhez, intvén őket a magyar alkotmány visszaszerzése céljából való erő kifejtésere. Megjegyzé, hogy akadt egy elfajzott magyar — Izdenczy József minisztert érti — ki a végrehajtó hatalmat arra vitte, hogy az alsó-szlavoniai megyéket Magyarországtól adó tekintetében is elválaszsza és azokat a felső-szlavoniai megyékhez csatolván, ezen hat megyéből Magyarországtól elkülönített tartományt (distinctum ab Hungaria corpus) alakítani akart. Ezt a szándékot Skerletz határozottan károsnak és veszélyesnek nyilatkoztatta ki.

Azonban vissza kell térnünk egy diplomátikai formulára, mely a XV. század közepén, még mielőtt a Hunyadiak kora kezdett Magyarországra pirkadni, általános szokássá vált, t. i. midőn legelső sorban a korona iránti hűség, a korona joga — és *ebből folyólag* a királyé — hangoztatik.

I. Ulászló király, 1440. Szalóki Péternek azon mindenek előtt Magyarország szent koronája, következőleg (consequenter) fenségünk iránti érdemeit kiemeli, hogy az ő megválasztatását és koronáztatását Magyarország királyává elősegítette. Hunyadi János kormányzó is 1448. és 1452. azon hűséges szolgálatokat jutalmazza, melyeket Magyarország szent koronája és utóbb (expost) maga iránt tapasztalt. Mátyás király hasonló esetben a hűséget emlegeti, melyet Magyarország szent koronája és aztán (deinde, vagy némelykor: et tandem nobis) a királyi felség iránt valaki tanusított, így 1468., 1471., 1472., 1483.; továbbá II. Ulászló 1497., 1500. és 1506. II. Lajos 1519., 1523., 1526. Zápolyai János 1529. I. Ferdinánd 1527., 1551. és 1556. években. (Hazai Okmánytár II. 378., 380., 399., 411., 423. IV. 449. V. 425., 451. és 456. lap). I. Lipót király 1703. évben *Pest* városának kiváltságait megerősíti, mert lakosai hűségüket főleg Magyarország

szent koronája, valamint a királyi felség iránt is tanusitották. Hasonlókép adnak királyaink elsőséget a koronának, midőn magszakadás következtében nemesi jószágok megürülnek és ezért a koronára visszaszállnak, mert a koronából merítik a jogot e jószágok továbbadományozására. (Hazai Okmánytár II. 351. és 367.) Erre elég példát találunk Mátyás király alatt, — apja, Hunyadi János szintén adományozott oly jószágokat, melyek magszakadás folytán a magyar szent koronára visszaszálltak, és ez eljárást Magyarország régi törvényes szokásának nevezi. (U. o. III. 383.) (V. Ö. Verbőczy: Tripartitum I. rész, 10. cím).

A következő eset az általam figyelembe vett három jelenséget együtt foglalja magában, a mennyiben első sorban a korona, azután a király iránti hűségről, továbbá megürült birtokok a koronára való visszaszállásáról, végre a királynak és koronának az ilyenekben való jogáról szól.

Hunyadi János kormányzó ugyanis 1446. évben Kabold várát Sopronmegyében, felében Váti László fiának, Mihálynak, másik felében laki Ugron Miklós fiainak és Linkóháti Benedeknek adományozza, „tekintvén azon szolgálatokat, melyek által azok Magyarország szent koronája és azután magunk irányában érdemesültek". Ennélfogva „az ország és ennek szent koronája" iránti hűségüket tanusították. A korona mint birtokos, ily formán említtetik, hogy t i. Kabold vára Magyarország szent koronájára visszaszállott, eladományoztatik, pedig újra azon királyi joggal, melyet e várban tart a királyi felség és a szent korona. (Hazai Okmánytár I. 345., 346.)

Századokon át használt diplomatikai formulák nem lehetnek mély jelentőség nélkül és ha később azok értelme elhomályosúl, történik ez többnyire, mert az eredeti kifejezéstől hanyagságból vagy be nem vallott érdekből eltérések történtek. Ha háladatos az a foglalkozás, midőn egyes diplomák vagy törvények értelmét fejtegetjük, nem kevésbbé háladatosnak kell lenni azon törekvésnek is, mely a módosuló diplomatikai formulák eredeti értelmét visszaállítani kivánja.

Eddigi fejtegetésemből Magyarország egysége eléggé kitűnik; mert a hol *egy* a korona és *egy* a király, valamint *egy* a közjog, ott meg van az egységes állam; és a mely területek mégis külön elnevezéssel bírnak, azok nem más, mint kormányzási kerü-

letek lehetnek. Igy volt ez — a kiegyezés előtt, mely a közjogot felforgatta.

Nagy Lajos király azt mondja 1351. évben, (11-ik törv.-cikk), hogy országának határai közt, beleértve a Dráván túli részt is, (etiam in tenutis ducalibus) minden nemes ember egyforma szabadságot élvez. A nemesek ezen jogegyenlőségét Verbőczy a Tripartitum I. részének 2. címében (1. §.) fejezte ki.

E nagy királyunk az ország egységét is leghatalmasabb eszközökkel ismertette el. A turini békekötésben 1381. évben a velencei köztársaság kötelezte magát, hogy Nagy Lajos királynak és az ő örököseinek az országban és koronában, mely magát az országot jelképezi (domino Regi et ejus successoribus in Regno et Corona, et ipsi Coronae repraesentanti dictum Regnum) évenkint 7000 aranyat fizet. Kötelezi magát továbbá arra, hogy egész Dalmáciát átengedi, a Quarnero közepétől egész Durazzoig, mint a mely ország már régi idők óta Magyarországhoz és a magyar koronához tartozik, — ab antiquo de jure Regno et Coronae Hungariae spectanti et pertinenti. (Magyar Történelmi-Tár XI. kötet 15., 16., 19. lap és Anjoukori dipl. Emlékek III. 437., 457. és 440. lap).

Oly nagy volt akkor a magyar korona tekintélye Olaszországban, hogy azt sérteni nagyon óvakodtak. A velencei köztársaság, mely oly gyakran bitorolta a dalmát partokat, 1387. évben nagyon buzgón intette lakóit arra, hogy hűséggel viseltessenek a magyar korona iránt. Megintette különösen Spalato, Traw és Sebenico városokat. E levelezésben az akkor divatozó kifejezések fordulnak elő: hűség az ország és a magyar szent korona iránt (Regno ac sacro diademati Ungariae, sacra Corona Hungariae stb.) A dalmát városok azt felelik, hogy köszönik Velence tanácsát, nekik könnyű annak megfelelni, mert az szívük érzelmeinek megfelel. Többen azt az óhajtásukat fejezik ki, bár volna annyi hatalmuk, hogy a magyar korona dicsőségét még inkább emelhessék. (Anjoukori diplom. Eml. III. 630., 631. lap).

Ha valaha, tehát itt lett volna alkalom a horvát koronáról szólni, ha ilyen másutt, mint a horvát izgatók rögeszméiben létezik. Egy Kvaternik mégis azt meri állítani, hogy a magyar koronának nem volt semmi joga Horvátországban és Zvoinimir koronája fölött. (Das historisch-diplomatische Verhältniss des Kö-

nigreichs Kroatien zur ungarischen St. Stephans-Krone). De ha a magyar korona valami idegen volt a horvátokra nézve, vajjon miért járultak hozzá — az 1647., 1649., 1655., 1662. és 1681. évi törvények tanúsága szerint — a szent korona őrségének fentartásához? Tették épúgy, mint a magyarok, csakhogy járulékuk mérsékeltebb arányban történt. Ovakodik a diplomatikai forrásoktól tanácsot kérni, hanem csak a történeti eseményekből magyarázgat. A történet azonban ügyes kézben minden alakot felvesz, legalább laikusok tévútra vezetésére. Kvaternik szerint Mohácsnál nem a horvátok, hanem a magyarok verettek meg. E katasztrófa után Magyarország két harmada veszendőbe ment, Horvátország azonban megtartotta mindvégig függetlenségét és el volt ismerve mint Antemurale Europae. Ily körülmények közt Magyarország képes sem lett volna „a partes subjectae" fölött uralkodni.

E tárgyra nézve bele sem akarok bocsátkozni különben is messzire vihető történeti fejtegetésekbe, hanem csak a Dunán túli vidékre, nevezetesen Vas, Zala, Somogy, Sopron, Győr sőt Pozsony megyében található horvát községekre utalok, a hol azon horvátok utódai laknak, kik a törökök elől Magyarországba menekedvén, szívesen lemondtak azon dicsőségről, hogy a Dráván túl Európa védbástyái lehessenek.

A flórenci köztársaság Zsigmond királynak 1388. évben ismételve azt írja, hogy a flórenciek mindig legmélyebb kegyelettel viseltettek a magyar korona iránt (inconcussa devotio erga Regnorum Hungariae sacratissimum Diadema, — más alkalommal: devotio erga sacri diadematis vestri thronum) — 1394. évben pedig a köztársaság reményét fejezi ki, hogy Zsigmond király is iránta azon jóakarattal fog lenni, melyet Magyarország legszentebb koronája, és a boldog emlékezetű Lajos király tanusitott.

A külföld tehát a magyar korona alatt nem egy szükebb Magyarországot értett, mint ma mondani szokta a téves nyelvjárás, hanem azt a Magyarországot értette, melyhez a Dráva-Száva közti kormánykerület és akkor az adriai tengerpart Durazzoig tartozott.

Közjogi íróink és történetbúváraink figyelmét kikerülte eddigelé azon modor, a melylyel királyaink a diplomákat *pecséteikkel hitelesíteni* szokták. Teszik ezt t. i. rendesen, midőn magyar-

országi ügyekről van szó, ilyen kifejezéssel: megerősítjük és hitelesítjük ezen diploma tartalmát, titkos — vagy kettős, vagy nagyobb — pecséttünkkel, melylyel mint magyar király (quo ut rex Hungariae utimur) élni szoktunk. E kérdés megvizsgálásánál kitűnik, hogy a hitelesítés ezen formulájával mindazon királyaink éltek, kik nemcsak Magyarország, hanem a magyar koronához tartozó más országok uralkodói is voltak.

Nagy Lajos, ki Lengyelországot és Olaszország részeit bírta, első fejedelem, a kit e kategoriába kell sorolnunk, de még ő nem kezdte a pecsét általi hitelesítés ezen módját, — ismeretlen okból. De már utódja, Zsigmond király életbe léptette ezen szokást, mely legújabb időig érvényben maradt. Első példát találunk erre 1412. évben, és követték ezt Albert király, V. László, Mátyás király, II. Ulászló, II. Lajos, szóval mind azok, kik Magyarországon kivül is voltak uralkodó fejedelmek. Nincs kétség, hogy a magyar király, midőn a hitelesítés ezen módjához folyamodott, Horvátországra is adott ki rendeletet, — mikép például Mátyás király, midőn az 1462. évi országgyűlés végzeményeit megerősíti és 1463. évben, midőn Zágrábmegyében a Blagayak birtokára vonatkozó intézkedéseket tett. (Teleki, Hunyadiak kora XI. 78. l.) Ő tehát Magyarország királya volt a Dráván túl is, valamint mindazon fejedelmek, kik a pecsét általi hitelesítést így használták. És így Mária Terézia is, ki, midőn 1779. évben Bucari kereskedelmi várost célszerű kiváltságokkal felruházza, azokat titkos nagyobb pecsétjével megerősíti, melyet „mint Magyarország apostoli királynéja“ használni szokott. De nem csak azok. Ez a hitelesítés nem ismert különbséget Magyarország és valami „Horvátország“ közt, hanem csak Magyarország és a külföld közt. Azon királyaink, kik a magyar koronán kivül mást nem hordtak, a külföldre való tekintet elesik, többire nézve *magyar* királyok voltak országuk minden részeiben, mely e koronának hűséggel tartozott.

78.

A diplomák keltezési módja. — A kormányzás éveinek számítása nem ismer Horvátországot. — Horvátország csak cím, és nem bírt választási joggal. — Az angyali korona. — Az apostoli király címe. — Megtörténhetik-e a koronázás a „kapcsolt részek" számára. — A horvát korona ködfátyolképe. — A kegyuri jog. — A jogfolytonosság parodiája. — Deák Ferenc a királynál. — Hunyadi János a kegyuri jog gyakorlatában.

Budapest, 1884. december 24.

A pecsétekből vett tannal hasonlót meríthetünk királyaink *diplomáinak keltezéséből* is. Itt is sajátságos változás állt be, midőn királyaink nem magyar országok uralkodóivá lettek. Nagy Lajos király általában nem szokta kormányzásának éveit a diploma dátumja mellé kitenni, akkor sem mindjárt, midőn már Lengyelország királya is volt. Az első ily eset 1373. évben fordul elő, a midőn diplomájának záradékában azt mondja: kormányzásom 32-dik évében. Ez nem vonatkozik Lengyelországra, melyben ő akkor csak mintegy 3 év óta uralkodott; de nem is Sziciliára. Nápolyra, Piemontra és más, általa bírt olasz tartományokra, hanem egyedül Magyarországra. Nagy Lajos tehát egyedül itteni uralkodását vette tekintetbe a keltezésnél, és a mint kezdte úgy folytatta is a számítás ezen módját. Zsigmond király külön számította uralkodásának éveit országainak különfélesége szerint, és 1421. évben például így keltezte leveleit: Magyarországi uralkodásunk 35-dik, római 11., cseh első évében. Ez a szokás állandó maradt a legujabb korig, csak a sorozat változott, úgy, hogy míg Zsigmond király mindenekelőtt Magyarországot említette, II. Ferdinánd előbb uralkodását a római, aztán a magyar, végre a cseh királyságban fejezte ki évszámokban.

Sehol és soha nem fordul elő, hogy valamely király Horvátországban való uralkodását külön említette volna, a mint kellene lenni, ha nem csak Magyarországnak, hanem külön még Horvátországnak is királyválasztási joga lett volna, a mint Kvaternik és hozzá méltó horvát irók bátran, de nem okosan és a történet vakmerő hamisításával állítják. Magyarország nevében mindenkoron be voltak foglalva annak részei, és ha azok említ-

tetnek olykor, nem úgy említtetnek, mintha önálló politikai életük lett volna. És hogy ez már régi korban is így volt, erre bizonyságul szolgál V. Kelemen pápa 1307. évi, bajor Ottó trónversenyző ellen írt levele, melylyel az ország minden rendű urait meginti, hogy Róbert Károlyt királyukul ismerjék el Magyarországon és a hozzá tartozó *vidékeken*; ha azok királyságok *címét* viselnék is, — azaz királya legyen iam dicti Regni Hungariae, omniumque jurium et pertinentiarum ejus et aliarum regionum annexarum sibi, etiam si regnorum haberent titulum. (Fejér VIII., 1. köt. 211. lap.)

És valóban államjogilag Horvátországot ma sem lehet egyébnek tekinteni címnél, a melynek önálló politikai életet oly kevéssé illik megengedni, mint nem Sziléziának, Luzátiának, Teschennek, Kyburgnak, Görznek stb. azért, mert az uralkodó fejedelem címeiben előfordulnak.

A magyar királyok csak a koronázás által léptek a felségi jogok teljes gyakorlatába. Ennek tudata befolyást gyakorolt a diplomák keltezésére is, és habár ennek ott, hol joggal várnók jelét látni, semmi nyoma, mert Róbert Károly, ki kétszer volt már koronázva, mielőtt 1310. évben szent István koronájával felavattatott, uralkodásának éveit 1301. évtől kezdve számította; de Mátyás király külön számítja uralkodásának kezdetét és külön a koronáztatás idejét. Azért 1464. évben például így keltezi leveleit: „Uralkodásunk hetedik, koronáztatásunk első évében."

Hunyadi Mátyás király az ugyan ez év előtt hozott törvényeket nem nevezi koronázása előtti törvényeknek, de II. Mátyás király 1608. évi törvényei csakugyan koronázás előttieknek neveztetnek.

Szerémy György, ki emlékiratait nyomban Zápolyai János halála után kezdte írni, az utóbbinak Sz.-Fehérvárott történt koronáztatását elbeszélvén, a koronát többször *„angyali"* koronának nevezi. Bizonyosan az ő nyomán járt Jászay Pál, midőn (A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után, 168. lap) szintén e koronázást leírván, ő is „angyali"-nak nevezi a magyar koronát, „miként őseink nevezték" — teszi hozzá Jászay. De Szerémynek más kortársai nem használják az említett jelzést, és így Jászay elegendő ok nélkül ősi szokásról beszélt, mely nem volt az.

Csak a magyar szent koronával felavatott király volt *apos-*

toli király, és mint ilyen kegyuri jogokat gyakorolt egyházi dolgokban. Nem emlékszünk példára, hogy régi királyaink egyike, noha valamennyien a kegyuri jogot gyakorolták, magát apostoli királynak nevezte volna. Verbőczy említi (Hármas könyv I. rész, 11, cím, 3. §.), hogy a magyar király kegyuri jogánál fogva méltán király és *apostolnak* nevezhető. XIII. Kelemen pápa megerősíti Mária Terézia királynét azon jogban, hogy ő és utódai magukat apostoli királynak címezhessék, és azóta felséges királyaink e címmel élnek mai napig. Nem mulaszthatjuk el azonban az 1741. évi első törvénycikkre utalni, a melyben az „apostoli“ melléknév nem a koronára, nem is a felségre, hanem az *országra* alkalmaztatik, — azt mondván, hogy Mária Terézia „sacro apostolici Hungariae Regni Diademate“ koronáztatott meg. Ugyanezen kifejezéssel élnek mindazon törvényeink, melyek az V. Ferdinándig történt koronáztatásokat említik.

Az ausztriai házból származó királyaink többször mondják, hogy ők Magyarország és kapcsolt részeinek királyai. A történet nem ismer esetet, hogy Kálmán király után valamely magyar király magát Horvátország és Dalmácia királyává koronáztatta volna — elég volt az egyszer mindenkorra Tenger-Fehérváron, hogy a szerzett uralkodási jog ünnepélyesen kihirdettessék. — II. András király agyában csak egyszer fordult meg a gondolat, hogy magát dalmáciai királylyá koronáztatandja, midőn 1207. évben Spalato kiváltságait megerősíti, azt mondván, hogy a midőn hozzájuk jövend koronázására, a város érdekeit figyelembe fogja venni. De mint tudjuk, sem ő, sem utódai ily koronázást nem fogadtak el.

A magyar országgyüléseken az ország azon vidékei, melyeket később kapcsolt részeknek neveztünk, mindig képviselve voltak, az ott hozott törvények azon részeket is kötelezték. Még is csak I. Ferdinánd utolsó éveiben és pedig 1552-ben kezdik a törvényhozó testületet Magyarország és alávetett részeinek országgyülésének nevezni. Az 1557. évi országgyülés úgy bevezetése, mint záradéka a kapcsolt részekről hallgat, — hallgat, mert benfoglalva lévén Magyarország Rendei fogalmában, külön megemlítésük felesleges volt. Bizonyítja ezt az 1559. évi országgyülés dekretuma, melynek bevezetésében Magyarország és kapcsolt részeinek Rendei megemlíttetnek, míg a megerősítő záradékban

egyedül Magyarország Rendeinek felterjesztésére hivatkozik a király.

Egészen felesleges, sőt hibás szólásforma kezdett tehát felkapni 1625. évben, midőn a magyar országgyülés 3. törvénycikk (§. 3.) kijelenti, hogy III. Ferdinándot Magyarország és kapcsolt részeinek királyává választotta.

Hibás, mert részeknek királya bizony sehol nincs a világ hátán, hibás, mert a Kálmán király ideje óta állandóvá lett szokással ellenkezik, veszélyes, mert egy uj szeperatizmus magját hordja magában. Mégis utánozásra talált ez uj formula, mert hiba hibákat szül.

Az örökösödési rendet az ausztriai házban megállapító 1723. évi törvények, azt, a kit trón illet Magyarország és a hozzá tartozó országok, tartományok és részek kétségtelen (infallibilis) királyának nevezik és I. Lipót 1715., valamint Mária Terézia 1741. évben felségi esküjében Magyarország és kapcsolt részeinek királynéjának nevezi magát. Ily értelmü II. Lipót, I. Ferenc és V. Ferdinánd esküje is. Mindamellett a törvények szövegében sehol nem találjuk azt, hogy nevezett királyaink Magyarország és a kapcsolt részek királyaivá *koronáztattak* volna; ez csak a törvénycikkek cimeiben fordul elő néhol, mint például az 1715. évi 1-ső, 1741. évi 1-ső, az 1790/91. évi első, az 1792. évi első és 1830. évi első törvénycikk fölött.

Szintén a törvények cimében, nem azok szövegében kijelentik az 1865/68. évi törvények is, hogy I. Ferenc József, Magyarország és társországai királyává avattatott, holott a szöveg csak annyit mond, hogy *Magyarország apostoli koronájával* koronáztatott.

Mondhatjuk, hogy a pápa *megerősítette* az apostoli cimet, mert már I. Lipót 1701. évben nevezi magát Regia nostra Maiestas apostolica, ki az egyházak örökös és legfőbb kegyura és azok jószágainak őrzője (conservator) és a magyar szent koronáé, mint a melyhez és a királyi adományozási joghoz tartoznak minden egyházi és világi jószágok és birtokjogok, üresedés vagy magszakadás esetén. Egyuttal felhatalmazza I. Lipót *apostoli király* minőségében (authoritate et regii apostolatus nostri munere) a primást hogy az egyházi tizedet rendezze, és az abból folyó viszályokat, mint első foku bíróság, intézze el. (Fejér: Codex Ecclesiasticus 296. 297. lap.)

Ezt a kegyuri jogot gyakorolták királyaink, mint magyar királyok, a Dráván túl is, kegyuri joguknál fogva. Erre hivatkoztak ők, és nem az apostoli király címére, még akkor sem, midőn ez már állandó használatban volt. A kit érdekel, megtalálja a Liber Regiusban, mikép neveztettek ki ily módon a diákovári és zágrábi püspökök, kiket ennélfogva a magyar püspökök sorába kell igtatni. A formula mindig az, hogy a király (például 1643. Bogdan Mártont, vagy 1637. Vinkovics Benedeket) kinevezi zágrábi püspökké azon kegyuri jognál fogva, melylyel a Magyarországban, és ennek szent koronájának alávetett országokban létező egyházi javadalmak eladományozásában királyi elődjeink módjára birunk.

Tehát itt sem találjuk nyomát Zvoinimir koronájának; és ha Vanicsek, a katonai végvidék történetirója, azt mondja, hogy Lipót császár 1697. évben abban fáradozott, hogy az Unna és Verbász közti vidéket a „horvát korona" számára visszahóditsa, akkor nem a história szelleme, hanem Kvaternik és a majmolási ösztön beszél belőle.

Két évtizeddel azelőtt a horvátok Deák Ferencet utánozván, horvát jogfolytonosságot pengettek, — azt hitték, hogy ők is oly sikert fognak aratni, mint Deák Ferenc a magyar jogfolytonosság tanával, és 1861. évi feliratával. A „Sloboda" sajtópörében pedig Hinkovics ügyvéd a zágrábi esküdteknek a „horvát állameszmét" magyarázta, alig néhány nappal ezelőtt.

Kiváló érdekességü Eötvös Károlynak az Egyetértés f. évi 329. számában (november 29.) megjelent közleménye, az 1867. év elején primássá kinevezett Simor János emlékiratáról, melyben a róm. kath. egyház sérelmeit a 48-ki törvényekben instituált kultuszminiszteri állás ellen formulázta.

Ez emlékiratban a primás az uralkodó előtt azt fejtegeti: A magyar király a magyarországi róm. kath. egyháznak legfőbb kegyura, s mint ilyen, mint *supremus patronus* gyakorolja az egyház fölött a fölségjogokat: a püspöki kinevezéseket, az egyházi javadalmak adományozását, az alapok, alapítványok és iskolák feletti legfőbb felügyeletet, a legfőbb fegyelmi jogot stb. Ámde a legfőbb patronátusi jogot az egyház ruházta a magyar királyra, de nem mint puszta államfőre, hanem mint *„apostoli király"*-ra. A minden más felekezet fölötti felségjogok egyedül

az államfőt illetik; de a római kath. egyház fölötti legfőbb patronatus csak a *rex apostolicust* illető.

. A következtetések, melyeket a primás e fejtegetésekből levont, nem tartoznak tárgyamhoz, azért ezekkel nem foglalkozom. Ferenc József király, az előterjesztésre nézve Deák Ferenc véleményét kívánta meghallgatni, és ez Bécsben megjelenvén a király előtt, oda nyilatkozott: „Hogy a magyar király" *apostoli* címe szorosan mit jelent, ezt törvényeink nem határozzák meg s egész biztosan ő sem tudja. Valószínűleg címnél nem sokkal több s királyaink a mult századokban nem is használták — ha jól tudja Mária Teréziáig. Azt azonban biztosan tudja, hogy a legfőbb patronátusi jog nem a „*rex apostolicus*"-t illeti, hanem a mindenkori államfőt. Ezt illeti most, midőn örökös királyságunk van, ezt illette a választott királyok alatt, sőt a mikor a fölségjogokat nem a király gyakorolta, hanem a gubernator, t. i. Hunyadi János, a legfőbb kegyuri, püspök kinevezési, egyházi adományozási stb. jogok ő általa is törvényesen, sőt egyenesen a római szentszék egyetértésével gyakoroltattak. Előfordult ugyanis, hogy az Álmos herceg által alapított, és fia Vak Béla király által gazdagon dotált dömösi prépostság megürülvén, erre Hunyadi János az esztergomi szent Tamás prépostját, István mestert akarta kinevezni s a javadalmat ennek adományozni, de V. Miklós pápa ebben megegyezni nem akart, hanem saját poenitenciáriusát, a pálosok szerzetes rendjéhez tartozó Valentinust akarta kinevezni. A pápa nem hajolván, végre Hunyadi János a pesti országgyűlésből 1450. évi június 12-ről a pápának egy erélyes levelet írt, melyben szórul szóra ezt mondá a többi közt: ita induxisse in animum, ita denique omnium generalem voluntatem esse, ut in dicta Ecclesia hosti prius, quam tali hospiti licebit portas patefacere, quia libertate in regno finis, idem regno fiet. Proinde Beatitudo Vestra, si devotam sibi fide et officio, salvam cupit esse Hungariam, patiatur et liberam fore. (Magyarul: Ugy vagyok elhatározva s mindeneknek határozata az, hogy amaz eklézsiába, t. i. a dömösi prépostságba, inkább ellenség jusson, mint ilyen vendég, mert ha vége lesz ez ország szabadságának, legyen vége magának az országnak. Ha tehát szentséged Magyarországot hűnek és engedelmesnek óhajtja: tűrnie kell, hogy szabad legyen.) Véleményét Deák Ferenc ekként

végezé: V. Miklós római pápa e levélre elismerte Hunyadi nézetének jogosságát. Ha tehát ő, a ki király se volt, s annál kevésbbé lehetett *apostoli* király, mint választott kormányzó teljes joggal gyakorolhatá az összes legfőbb patronátusi és fejedelmi jogokat, s ha ebben maga a római szentszék is teljesen megnyugodott: akkor ő felsége is nyugodt lélekismerettel kinevezheti a kultuszminisztert és gyakorolhatja ennek közvetítésevel az egyházra vonatkozó felségjogokat. E véleményadás után a király a primás emlékiratát félre tette.

79.

Deák Ferenc az apostoli királyi címről és kegyuri jogról. — Mátyás király a magyar egyházat védi. — Azokról, kik nem apostoli királyok. — Mit értsünk a magyar korona országai alatt? — A közjogi írók Magyarország területét felosztják. — Kelemen, Rosenmann, Récsi. — Szükebb és tágabb Magyarország. — A koronaországok nem voltak képviselve a magyar országgyülésen. — Galicia meghívása. — Igények Morvaország, Szilézia és Luzatiára. — Eötvös Károly a kegyuri jogról és Deák Ferenc közleményeiről.

Budapest, 1884. december 27.

Deák Ferenc fejtegetései — feltéve, hogy Eötvös Károly azokat híven közölte — azon pontban igényelnek helyreigazítást, mely az „apostoli király" címnek használása idejéről szól. Továbbá meg kell jegyezni, hogy a pápához nem Hunyadi János intézte az 1450. június 12-én kelt szavakat, hanem az országgyűlés ugyan e tárgyban. Hunyadi János egy nappal korábban írt a pápának, sokkal szelidebben és kimélőbben, de a királyi kegyuri jogot — jus patronatus regium — mely hivatalánál fogva reá háramlott, ismételve hangoztatja.[1]

[1] Eötvös Károly, saját vallomása szerint, elbámult amaz emlékező és itélő tehetségen, melylyel Deák Ferenc képes volt ő Felségének rögtönözve e kérdésben a legmeggyőzőbb érvet előhozni, és miután ő — Eötvös Károly — Hunyadi János e leveléről addig sohase hallott semmit, kérdé tőle, hol lehet azt a levelet olvasni. Deák akkor nem kimerítőleg válaszolt. Azért utasítjuk az olvasót Schwandtner (Scriptores) ívrétü kiadásának II. kötetére, melynek 75. és 79. lapjain az idézett két levelet találhatja; és Kollár Ádám munkájára a kegyuri jogról. Röviden emlékezik azokról Knauz Nándor is: Az országos tanács és országgyülések története 96. lapján.

Rövid időre reá, úgymint június 16-án meginti Hunyadi János a pálosrendi Bálint pápai pönitenciárust, úgy viselje magát a dömösi prépostság ügyében, nehogy a *királyi kegyuri jogot* megsérteni látszassék, mert különben rosszul járhat. Deák Ferenc érvelését azonban a történet igazolja, és a mely jogot Hunyadi János védelmezett, azt fia, Mátyás király, még erélyesebben vette védelme alá. Midőn a pápa a modrusi püspöki székre mást akart kinevezni, mint a kit Mátyás király a püspökségre kiszemelt, azt írta az arragoniai bibornoknak: „Lehetetlen, hogy a pápának engedjünk és azt eltürjük. Azt hiszszük, a pápa nem követte volna el azt, ha tudja, mily nagyfontosságú ügy ez nálunk magyaroknál. Hogy nyiltan szóljunk, a pápa tudja meg, hogy a magyar nemzet készebb azt a kettős keresztet, mely országunk címerét képezi, hármas keresztté átváltoztatni, mint beleegyezni abba, hogy a magyar korona jogához tartozó javadalmak és püspökségek az apostoli szék által eladományoztassanak.“

E szellemben cselekedett Mátyás király 1459. évben is, midőn a szent Ágoston-rend főnökének és a konventnek megparancsolá, hogy a pápói prépost ellen a római kurián folyamatban levő perüket a rendes országos egyházi hatóság birósága előtt folytassák, mivel Magyarország azt a kiváltságot élvezi, hogy semmiféle folyó, vagy megindítandó pört ez ország lakosai nem kötelesek a római curia elé hozni, ka csak előbb itthon a rendes törvényszék végre nem hajtotta. (Hazai okm. II. 346. l.)

II. Ulászló király nem apostolinak nevezte magát, mégis 1504. évben az egyházi ügyekben mint azok legfőbb intézője — veluti supremi moderatores Ecclesiarum hujus Regni — rendelkezik (u. o. 386. l.), megyhagyván a pannonhalmi apátnak, hogy a bakonybéli apát ellen vizsgálatot tartson.

Azon időben, midőn Magyarországnak két koronázott királya volt: I. Ferdinánd és Zápolyai János, mindkettő gyakorolta a legfőbb kegyuri jogot, — természetesen az ország csak azon részeiben, a melyekre az ő hatalma kiterjedett. (Analecta Scepusii I. 162. és 376. l.) Mindkét király, ha nem is hivatkozott a koronára, abból merítette jogát, és azt elődjei módjára gyakorolta.

Ugyanakkor Péter havasalföldi vajda mindkét királynak hódolt.

Senki sem fogja ugyanis törvénykönyvünkből igazolni, hogy a magyar koronához tartozó tartományok a magyar országgyűlésen részt vettek és oda követeket küldtek volna. Ezek a koronatartományok vazallusi és hűbéri viszonyban álltak Magyarországhoz, annak tributumot fizettek és hadisegélyt nyujtottak, a magyar király pedig a tartományokat vagy iránta hűségi esküvel leköteleztett belföldi fejedelmek által kormanyoztatta, mint Havasföldön, vagy a magyar állampolgárok közül választott saját vajdáik vagy bánjaik által, mint Galiciában (hol 1381. évben Czudar Péter volt banus regni Russiae, 1382. és 1386. Kapolyai János vajvoda Russiae) és Bulgáriában (hol Nagy Lajos alatt Koroghy Fülpös László és Himfy Benedek voltak magyar bánok). Sem Stiria, sem Ráma, Szerbia stb. nem voltak képviselve a magyar országgyülésen, szokás szerint a nemesek által. Nem változtat a dolgon, hogy az 1449. évi országgyűlésen Brankovics György szerb despota és a boszniai király megjelentek, — mert mindketten csak egymás elleni panaszukat adták elő. Vagy hogy az 1464. évi országgyűlésen Zápolyai Imre boszniai kormányzó vett részt, mert ő egyszersmind Dalmácia, Horvátország és Szlavonia bánja volt, és mint olyan jelen lehetett az országgyűlésen.

Csak a XVIII. században jelennek meg az országgyűlésen a belgrádi, szemendriai és szerb kath. püspökök is, és neveik többi közt az 1741. évi országgyűlés záradékában fordulnak elő.

* * *

Fenebbi levelemre, mindjárt a megjelenése utáni napon Eötvös Károly a következő észrevételeket tette:

Pesty Frigyes némileg kétségbe vonja, vajjon én híven közöltem-e ama fejtegetéseket, melyekkel *Deák* Ferenc 1867-ik évi február 8-án ő felsége a király előtt Bécsben a magyar király *legfőbb kegyúri jogának* törvényes és alkotmányos értelmezését megvilágositotta.

Annyi bizonyos, hogy én az ő felsége és *Deák* Ferenc közti beszélgetésen jelen nem voltam; azt is hiszem, hogy ott a két beszélgető egyénen kivül más nem volt, se gyorsíró, se jegyzőkönyvvezető, s hogy ennélfogva a beszélgetést szóról szóra visszaadni senki nem képes.

Én úgy irtam le, a mint *Deáktól* hallottam először 1869. évi májusban a *Deák*-párti klubban futólag s másodszor 1872. évi

karácsony első ünnepének délutánján *Deák* Angol királynő-beli lakásán — de már ekkor részletesen beszélte el. Közleményemből kihagytam először *Deák* beszédének azokat a részeit, melyek nem a legfőbb kegyúri jogra s nem *Simor* primás 1867. januári előterjesztésére vonatkoztak s másodszor kihagytam ő felségének *Deák*-hoz intézett némely szavait, melyek közzétételére — úgy hiszem — nem vagyok feljogosítva.

S *Deák* Ferenc nekem nem véletlenül s nem mellékesen beszélte el e fontos értekezést. Én egyenesen véleményét kértem akkor a fölött, vajjon helyes-e az én felfogásom bizonyos egyházpolitikai kérdésekben?

A 72-iki választásoknál ugyanis a *veszprémi* káptalan némely tekintélyes tagjai egyenesen interpelláltak engem, hogy az akkori *Apponyi*-féle egyházpolitikai programm pontjai felől mint vélekedem? Én nyiltan megfeleltem erre a *Deák-párt* pártgyülésén, de bizalmasan is kifejtém nézetem *Markl* nagyprépost és *Pribék* István püspök előtt. Amaz elhunyt már, utóbbi most is él s neki választási programmom ide vonatkozó pontját irásban is átadtam.

Erre nézve kérdeztem én meg *Deák* Ferenc véleményét, ki atyai kegyességgel és bizalommal mondá el előttem nézeteit, s e közben az 1867. február 8-diki bécsi kihallgatást is.

Szavait, mint más alkalommal is szoktam, feljegyeztem magamnak, noha jegyzeteim nagy részét s köztük ezt is — fájdalom — 1875-diki hordozkodáskor elvesztettem. De szavai oly élénken maradtak emlékezetemben, hogy azok valószínűleg nagyon kevéssé térhetnek el, in merito semmi esetre az általa mondottaktól.

Irott bizonyítványok természetesen nem állanak rendelkezésemre. Hiszem azonban, hogy gróf *Andrássy* Gyulának s báró *Eötvös* Józsefnek a kihallgatás után nem sok időre szintén elmondta *Deák* s nem lehetetlen, hogy *Csengery* Antal nagybecsű jegyzeteiben, melyek közül azonban én csak egy kormányválságra vonatkozót ismerek, szintén meg lesz örökítve e fontos tanácskozás. Biztosan tudom azonban, hogy *Kerkapoly* Károlynak is elmondta *Deák* Ferenc s ő is emlékezik arra, ha talán nem oly részletesen is.

Pesty Frigyes két körülményre alapítja látszólagos kételyét. Az egyik az, mintha tán *Deák* nem mondta volna, hogy kirá-

lyaink az *apostoli király* címet csak Mária Teréziától kezdve használnák — s *Pesty* Frigyes csakugyan kimutatni igyekszik, hogy már korábban is használták.

Deák Ferenc 1873-ik évi június hó 28-án a képviselőházban így nyilatkozott:

„Említik, hogy Magyarország királyát, mint apostoli fejedelmet illeti meg e jog, (t. i. a jus placeti) de hivatkozom nálamnál a historiában jártasabb férfiakra, én úgy tudom, *hogy az* „apostolicus rex" *címét legelőször Mária Terézia kezdte használni. különösen egy pápai breve folytán; azelőtt e címet a magyar királyok sohasem használták.* Tehát e brevének volna az az eredménye, az apostoli címből folyna az a jog, hogy a magyar király más jogokat is gyakorolhat, mint minőket más státusok fejedelmei gyakorolnak?"

Ime e szavak világosan mutatják, hogy *Deák* Ferenc csakugyan úgy tudta, a hogy én közöltem, hogy t. i. Mária Terézia volt az első rex apostolicus.

Igaz, hogy *Pesty* Frigyes nagyobb historikus, mint *Deák* volt. És *Pesty* hivatkozik is I. Lipót királynak az esztergomi érsekhez intézett egyik leiratára, melyben ő magát apostoli király minőségében állítja elő s ebből következteti *Pesty*, hogy már Mária Terézia előtt is használták az apostoli királyi címet.

Azonban *Deákot* a közjognak, sőt a közjog történetének terén is — értvén a hazai közjogot — *Pesty* Frigyesnél jártasabbnak s mindenesetre illetékes interpretatornak tartom, és sok minden okból azt hiszem, hogy e kérdésben *Deáknak* van igaza.

Mindenek előtt hivatkozom XIII. Kelemen pápának 1758. évi augusztus 19-én kelt s Mária Teréziához intézett „Carissima in Christo Filia" kezdetű brevejére, melyet Pesty Frigyes is jól ismer s melyben a pápa az országnak és a magyar nemzetnek a kereszténység védelmében szerzett nagy érdemeiért Mária Teréziát, de csak úgy, mint Magyarország királynéját és csakis „ezen országban való örököseit" motu proprio et certa scientia ac matura deliberatione deque Pontificae auctoritatis plenitudine az apostoli király címével, nevével és nevezetével feldiszíti, megtiszteli, felékesíti és kitünteti. Vajjon tehát használhatták-e ezelőtt királyaink az *apostoli* címet?

Egyébiránt tényleg maga I. Lipót sem használta.[1] Ő csak is a primáshoz intézett leiratában a „regius apostolatus“ címet használja. Ez pedig közjogilag véve egészen más dolog legalább a nomenclatura mezején, mert ez a magyar királyoknak Szylveszter pápa bullájára alapított jogából folyik.

S végűl *Deák* közjogilag létezőnek csak azt ismerte el, a mi az ország törvényein alapult, alkotmányának megfelelt s az ország hozzájárulásával gyakorlat által szentesíttetett. S azért mind I. Lipótnak, mind II. Józsefnek, mind I. Ferenc Józsefnek lehetnek s kétségtelenűl vannak is nagy számban oly intézkedéseik s elnevezéseik, melyeket közjogilag érvényesnek, tehát létezőnek se *Deák* el nem ismert, se mi soha el nem ismernénk. Például a „Szerb vajdaság és Temesi bánság ura“ — címezés s több efféle.

Másik aggálya *Pesty* Frigyesnek, hogy azt a levelet, melyet *Deák* ő felségének idézett, nem *Hunyadi* János írta, hanem a pesti 1450-ik évi országgyűlés.

Ez igaz.

De megjegyzem, hogy *Deák* Ferenc maga se tudta, mi mindenféle tárgyban kérdi őt ő felsége s különösen nem készült előre a patronátus kérdésében való érvelésre s azért nem is vitte magával se *Schwandtner* Scriptores stb. II. kötetét, se *Kollár* Ferenc Ádám Historia dipl. Juris Patronatus stb. könyvét, a hol e levél egészben közölve van. Hanem hamarosan eszébe jutott — mint nekem is későbbi kérdésemre mondá — *Kelemen* Historia Juris stb. művének első kötete, melyben a 196-ik lapon a levél csakugyan oly formán van a jegyzetekbe bevezetve, mintha azt Hunyadi János kormányzó küldte volna a pápához. Egyébiránt az 1450. évi országgyűlés decretumai a hivatalos Corpus jurisba nincsenenek fölvéve s azért *Deák* bizony nem nagyon tévedett, hogy a levelet Hunyadinak tulajdonítá. Meglehet, ő *Schwandtnert* és *Kollárt* nem is látta, vagy csak fiatal korában igen régen, de *Kelemenre* igen jól emlékezett.

Pesty Frigyes egyéb fejtegetéseivel különben egyetértek.

De habár a dolog természeténél fogva én szóról szóra nem

[1] De használta: Quia vero *Regiae nostrae majestatis apostolicae,* qua perpetui ac supremi ecclesiarum Patroni .... plurimum interest, etc. mondja diplomájában. P. F.

írhattam is le az *ő Felsége* és *Deák* Ferenc közti beszélgetést: a kérdés meritumában s az ezt feltüntető fontosabb szavakban nem tévedtem s kétség nem bántott. Ha biztos nem lettem volna erről: ily alig megmérhető fontosságu nagy kérdésben bizonyára nem közöltem volna azt a cikket, mely közjogi küzdelmeink történetének egy kis fejezetét van hivatva megörökíteni.

Bár közéletünk kiválóbb s maholnap sirba szálló férfiai, kik *Deákhoz* közelebb állottak, mint én, megőriznék emlékezetét ama szavaknak, melyekben *Deák* az ország történetének elrejtett részleteit bizalmas körben oly gyakran felvilágosítá, oly gyakran fölfedezé.

80.

Az országgyülések. — Különbség a koronatartományok és a kapcsolt részek közt. — Az alávetés hova vonatkozása. — A zágrábi püspökök. — A pragmatica sanctio tanúsága. — Erdély. — A nagyfejedelemség címe. — Galicia, Dalmatia, Bosznia. — Magyarország alkatrészei. — A Kulpán túli vidék. — A magyar intézmények uralma.

Budapest, 1884. december 29.

Századokon át országgyüléseink a XVI. század közepétől kezdve igy neveztetnek törvénytárunkban: Magyarország és alávetett (később kapcsolt) részeinek Statusai és Rendei, — a záradékokban pedig, ha ilyenek előfordulnak, az ezen „országokban“ szereplő egyházi és világi méltóságok nevei olvashatók.

Ebből azt kell következtetni, hogy a kik a magyar országgyülésen nem voltak képviselve, nem magyar, hanem saját törvényeik és szokásaik, saját intézményeik elvei szerint kormányoztattak, habár az illető tartományok különben a magyar korona hatósága alá tartoztak.

És ez valóban igy is volt. Királyaink adományokat tettek Szerbiában és Boszniában, Báthory Zsigmond fejedelem Oláhországban. Törvényeink olykor intézkednek, hogy a rác despota hány banderialistát tartozik kiállítani, de az illető tartományok alkotmányos szolidaritásáról Magyarországgal szó sincs.

Ezen koronatartományokat tehát határozottan meg kell kü-

lönböztetnünk a törvényeinkben annyiszor említett hódított vagy kapcsolt részektől.

A XVIII. században, valamint a földrajzi elnevezésekben, úgy a diplomatikai terminologiában nagyon összezavarodtak a fogalmak. Kornis J. királyi itélőmester 1790. évben II. Lipóthoz intézett feliratában Galiciát és Lodomeriát egészen egyformán mint Erdélyt, a magyar szent korona elválaszthatlan tagjainak (vera et inseparabilia membra S. Regni Hungariae Coronae) nevezi, pedig Galicia és Lodomeria nem magyar törvény alatt állt, mint Erdély.

Azt kell kérdezni, miért követelték akkor a magyarok Galiciát-Lodomeriát? Azért, mert a mondott időben az ausztriai dinasztia uralkodása alatt állott? De Szerbiát is kellett volna visszakövetelni akkor, midőn a XVIII. század elején a dinasztia jogara alá került.

Vannak más szabálytalanságok is. Az 1609. évi XI-dik törv.-cikk megnyugtatást akar nyujtani arra nézve, hogy a külföldiek, nevezetesen a németek, nincsenek kizárva Magyarország polgári életéből, különösen a 4-dik §. kifejezi, hogy nincs ok arra azt vélekedni, hogy a külföldiek Magyarországból és Szlavoniából, és az annak alávetett részekből (ac partibus ei subjectis) teljesen ki vannak zárva. Ugy tudjuk, hogy Magyarországnak vagy a magyar koronának alávetett tartományok léteznek, de nem ismerünk olyanokat, melyek Szlavoniának lettek volna alávetve. Szlavoniának említése e törvényben tehát érthetetlen és felesleges.

Hasonló példák fordulnak elő más alkalommal is. Midőn 1578. évben Monoszlói János zágrábi püspökké kineveztetik, a püspöki jószágokra is történik utalás, melyek bárhol Magyarországban, Horvátországban és Szlavoniában, vagy az *azoknak* alávetett részek vármegyéiben (eisque subjectarum partium Comitatibus) léteznek.

Nyelvtanilag különbség van, midőn valamely részek Magyarországnak (ei), vagy Magyarország, Croaciának és Szlavoniának is (*eisque*) alá vannak vetve. Ha pedig arra kellene felelni, hogy miféle *vármegyék* (mert ilyenekről szól a kinevezés) léteztek Magyarország, Croacia és Szlavonia határain kivül, akkor bizony minden politikus zavarba jönne.

Midőn Heresinch Péter 1585-ben zágrábi püspökké kineveztetik, azon beneficiumok említtetnek, melyek őt Magyarországban és az annak alávetett részekben illetik. Itt tehát Szlavoniának említése nagyon helyesen mellőztetik. Domitrovich Péter püspök 1611. évi kinevezésében visszakerül a régi hiba, a menynyiben a Magyarországban, Szlavoniában és az *annak* (ejusque) alávetett részekben lévő jószágokra történik hivatkozás. A király 1643. évben Bogdan Mártont zágrábi püspökké, Petretich Pétert nagyprépositá kinevezi, az egyiket kegyúri jogánál fogva, mely őt Magyarország és más a magyar szent koronának alávetett országok egyházainak eladományozásában illeti; a másikat pedig azon kegyúri jognál fogva, mely minden egyházra Magyarországon és az ennek alávetett részekben vonatkozik. Petretich 1648-ban zágrábi püspök lesz, és akkor a kegyúri jog területi hatásköre oly módon formuláztatik, mint Bogdán kinevezésekor. Szabatosságot hiába keresünk.

A pragmatica sanctio legalább kerüli az oly szövegezést, mely a rabulistikának azt a magyarázatot megengedné, mintha a „kapcsolt részektől" még más területek vagy tartományok függenének. Az idézett alaptörvény praefatiója kimondja, hogy az osztrák dinastia női ágon is örökösnek ismertetik el Magyarországon és annak koronájában. Az I. törvénycikk 1-sö §-a említi a magyar koronát és az ahhoz tartozó részeket, országokat és tartományokat. Ugyanígy hangzik a 3. §. szövege. A 4. §. rendeli, hogy a megválasztandó király Magyarország és az ahhoz kapcsolt és egymástól elválaszthatlan részek, országok és tartományok királyául tekintessék és koronáztassék. A II. törvénycikk 5. §-a az örökösödési jogot említi Magyarországban és annak koronájában és az utóbbihoz tartozó részekben, tartományokban és országokban.

Semmi más, csak a magyar korona fenségi jogáról van szó és nyilt kérdés csak az, vajjon van-e szándékosság és öntudat abban, hogy a törvény nemcsak kapcsolt részekről, hanem más tartományokról és országokról is szól, melyek alá vannak vetve a magyar koronának. A feleletet megadják a jelen fejtegetés későbbi sorai.

A mi Erdélyt illeti, azt királyaink a legrégibb időtől fogva — erdélyi részeknek nevezték (partes nostrae transilvanae), és

meltán, mert Magyarország e keleti része nem annyira a magyar koronához tartozó tartomány, mint inkább Magyarország kiegészítő kerülete volt. A székely nemzeti constitutió (1506.) azt mondja a székelyekről, hogy ők Magyarország tagjainak neveztetnek. Ez alatt nem értettek mást, mint hogy ők Magyarország nemes polgárai, dacára, hogy területüket „Székelyországnak" nevezik. A magyar király iránti kötelességeiket sorolják elő, és azt az engedelmességet említik, melylyel a király tisztviselőjének: az erdélyi vajdának és székely ispánnak tartoznak.

Az erdélyi róm. kath. püspök, mint magyar főpap jelent meg a magyar országgyűlésen, neve rendesen előfordul a végzemények záradékában, úgy, mint az erdélyi vajdáé; az erdélyi országos főhivatalok nem nagyfejedelmiek, hanem királyiak voltak, az erdélyi nemesek a magyar korona tagjainak neveztettek. És midőn az erdélyi fejedelmek jószágokat adományoztak, azt a benne rejlő királyi joggal (cum jure regio) ruházták hiveikre. A szászok telepei pedig Királyföldnek neveztetnek. Van jelentősége azon körülménynek, hogy Magyarországon három Szolnok vármegye van, belső (a volt erdélyi részekben), közép és külső. Ha ezek különféle országokban feküdtek volna, a földrajzi melléknevek nem tüntethetnék föl az egymásra való vonatkozást. Mátyás király 1463. évben az erdélyiekhez intézett levelében meginti őket, hogy a magyar országgyűlésen hozott végzéseknek megfeleljenek. „minthogy ti ez ország tagjai vagytok (cum membrum hujus Regni sitis), és ennek törvényei szerint éltek."

Az 1552. évi országgyűlés (I. törvénycikk) a fölötti örömét fejezte ki, hogy I. Ferdinánd Isabella özvegy királynéval kötött szerződése folytán Erdélyt az ország többi részével hatalmába vette, és így az egész királyságot (omne regnum) megint egyesítette.

Itt még elég tisztán nyilatkozik az ország egységének tudata, de a történeti fejlemények egy csaknem önálló erdélyi fejedelemséget hoztak létre, a mely dicső és szomorú napokat látván, mindenesetre oly hosszas korszakot töltött be, hogy a különben is szabatosságáról nem hires XVIII. század könnyen Erdély eredeti közjogi állásáról megfelejtkezhetett. A magyar országgyűlés 1741. évben (XVIII-ik törvénycikk 1. §-a) valami nagy dolgot vélt akkor mivelni, midőn a királytól azt követelte, hogy

ő és utódai Erdélyt, „minthogy a magyar szent koronához tartozik," csak mint magyar király birhassa, és hogy, midőn az 1792. évi XI-ik törvénycikk Erdély egyesítését az anyaországgal előkészíteni akarja, ezen 1741. évi törvényre hivatkozik. Pedig Erdély sohasem volt Magyarországnak tartománya, mint Bosznia vagy Bulgária, hanem volt valóságos Magyarország, habár sokszor külön útjain járt. II. Apafi Mihály lemondása után Erdély megint a magyar király uralmához visszakerül, és azóta királyaink veszik fel az „erdélyi fejedelem" címét, — I. Lipold kezdi azt 1712. évben, és Mária Terézia is használja, míg 1765. évben Erdélyt nagyfejedelemségre emeli. Azóta a magyar királyok címeiben az „erdélyi nagyfejedelem" cím is fordul elő és használtatik ma is, midőn Erdély különállása már törvényesen megszűnt.

A ki tehát Erdélyről, mint egykori tartományról, mely a magyar koronához tartozik, szól, az államjogilag Erdélyt Galicia, Szerbia, Oláhország stb. nivójára helyezi. Éppen úgy lehetne mondani, hogy az egykori „temesi bánság" a magyar koronához tartozó ország, mert egy ideig Magyarországtól különvált közigazgatása volt.

A mai tényleges politikai állásra helyezkedve, úgy találjuk, hogy a fennebbi közjogi kérdések nagyon egyszerűsítve vannak. A magyar király elismerte a romániai és a szerb királyságot, valamint a bolgár fejedelemséget; közjogi íróink tehát nem állíthatják többé, hogy a magyar korona nem adta fel jogait ezen országokra. Galicia és Dalmácia nem állnak ugyan idegen fejedelem uralkodása alatt, de a magyar alkotmány és közigazgatás határain belül sem. Bosznia sorsa nemzetközileg még nincs eldöntve, noha az osztrák-magyar hadsereg megszállva tartja és közös hatóságok adminisztrálják.

Ha tetszik, Galiciát és Boszniát a magyar korona országainak tarthatjuk, de ennél több nincs is. A mi megmarad, az Magyarország és annak kapcsolt részei nevezete alá foglalandó.

A tulajdonképpeni Magyarország alkatrészei tehát a Kárpátoktól kezdve a Száva vidékéig, és ádriai tengerpartig a következők:

A volt Erdély.

A szörényi bánság.

A macsói bánság.

Az ozorai tartomány.

Orbász és Zana vármegye a Száván túl.

Az egész Dráva és Száva köze, nyugat felé a Kulpa és Velebitig.

Fiume városa.

A kapcsolt részek pedig:

Dalmácia, Horvátország és Szlavonia. De az utóbbi alatt nem azokat kell érteni, melyek ma e néven léteznek a Dráva és Száva közt, hanem a régi Croaciát és Szlavoniát, mely Dalmáciával együtt a hajdani horvát fejedelmek uralma alatt állott, és a *Kulpán túl kezdődött.*

Magyarország fenebbi alkatrészeiből Erdély megint beolvadt az anyaországba; és a szörényi bánságnak a Vaskapun inneni része, míg a többi Oláhországhoz került. A macsói bánságot Szerbia foglalta el. Boszniának területe idővel a Száva felé kitágult, és Ozorát, Orbászt és Zanát vette fel határaiba. Fiume ez idő szerint tettlegesen magyar kormányzat alatt áll, közjogi állása még függőben van. A Dráva-Száva közének magyar volta még csak a tudomány rendíthetlen meggyőződése, mely ujabb időben a közéletben is elismerésre talált. De vajjon meddig kell még harcolnunk, míg ez az események hatalmánál fogva reális alakot felvesz, egyelőre még a jövőnek rejtélye.

Az anyaország bármiféle részei, valamint a kapcsolt részek a magyar köztörvények uralma alatt álltak, és így közjogi tekintetben nagyon különbözők voltak „magyar korona tartományaitól," melyek lazább viszonyban álltak Magyarországhoz. Bizonyos, hogy mind magyar föld volt az, hol a vármegyei intézmény előfordul. Orbász és Zana vármegyét főispánok igazgatták, követei a magyar országgyűlésen jelentek meg. Egyházilag a pécsi, illetőleg a zágrábi püspökséghez tartoztak.

A Dráva-Száva közén szintén a vármegyei intézmény állt és áll fenn, ez megszűnik a Kulpán túl, azért Magyarország odáig terjed, Horvátországot pedig odáig vissza kell szorítani.

Ezek előrebocsátása után jobban fogjuk érteni az ujabb törvényeinkben oly gyakran előforduló kifejezést: „a magyar korona tartományai;" — jobban fogjuk megitélni veszélyes voltát a magyar államra nézve.

81.

Magyarország állami területe. — Regnum Marianum. — Sok ország Magyarország határában. — Helytelen dualismus. — A törvények pongyola szövegezése. — Kautz orvoslást kér. — A kapcsolt részek és a korona országai közti különbség. — Guliver utazásai. — Gorove István javaslata. — Barbarossa és a pápa. — Horvát hűség.

Budapest, 1884. december 30.

Midőn Magyarországot *Regnum Marianum*-nak kezdték elnevezni, ez által csak a buzgó katholicismus adott szavakat érzelmeinek. A jesuiták hozták forgalomba e kifejezést a XVI. században. Ma e kifejezést szóvirágnak sem használják többé, és ha valaha eszme lappangott benne, annak valósítását örök reménytelenség dermeszti meg. Csak némely pénzeinken fordul elő a boldogságos szűz képe, és pedig már Mátyás király idején, mint Patrona Hungariae. Az 1550. évi 48-ik törvénycikk, mely a magyar pénznek ily jelvénynyel való veretését elrendeli, ezt már régi magyar szokásnak nevezi. A mire még megjegyzendőnek tartom, hogy már Nagy Lajos király egy 1347. évi levelében Máriáról mint Magyarország kegyúrnőjéről szól.[1]

E helyett egész raja az országoknak keletkezett: Székelyország, Szászország, Erdélyország, Horvátország, Szlavonia, temesi Bánság, — voltak, kik a katonai végvidéket sem akarták az anyaország elszakított részének elismerni. Emlegettek kapcsolt részeket, a magyar koronához tartozó országokat, separatum corpust (Fiumét), kiváltságos kerületeket, erdélyi részeket. Kornis 1790. évi felirata II. Lipót királyhoz a Jászkun kerületet a magyar szent korona telepének (vetustissima et jam ab olim privilegiata, fideque et militari virtute sed, et amplitudine territorii conspicua S. Regni Coronae *Colonia*) nevezi. (Lásd 1655. 44., 1715. 34. és 1751. 25. törvénycikk.) A separatismusra való

[1] Regni nostri specialis domina et Patrona — mondja az oklevél. (Fejér IX. 1. köt. 478. lap.) A Márjás a XVIII. században is ismeretes pénznem volt. Egy vonásforint egyenlő értékü volt 3 márjással, avagy 51 krajcárral.

hajlam Csikországot is emlegetett, noha nem minden ironia nélkül.

Annyi volt az ország a magyar állam határában, hogy magát Magyarországot már alig láthattuk, úgy, mint egykor Beust azt mondá: nem látom sehol Európát.

És a kik Magyarország területének csorbításán még folyvást működnek, azok, megengedem, jóhiszemü hazafiak, de járatlanságuk a magyar közjogban és belevakulásuk a politikai frázisokba annyi kárt tett a hazának, mint bármely ádáz ellensége.

Az 1792. évi országgyülés a magyar nyelvet vette gondoskodása alá és a 7. törvénycikkben rendeli, hogy „az ország határai közt“ ez rendes tantárgy legyen, a kapcsolt részekben azonban maradjon rendkivüli tantárgy.

E szöveg szerint tehát a „kapcsolt részek“ már nem azonos fogalom az országgal, avagy Magyarországgal, a mi felette sértő a magyar nemzetre nézve, mert akkor, mint most, a kapcsolt részek alatt az egész Dráva, Száva közét értették. Az 1840. évi VI. t.-c. 2. §-a szintén rendeli, hogy az „ország határai“ közt létező hatóságok legfelsőbb helyre is irjanak magyarul. Az 1844. évi II. t.-c. 9. §-a kivánja, hogy „az ország határain belül“ az oktatási nyelv a magyar legyen, a kapcsolt részekben máskép intézkedik.

Midőn az 1550. évi 49. t.-c. azt rendeli, hogy a magyar pénz Magyarország határai közt (intra Regni Ungariae limites) és Ausztriában is elfogadtassék, a törvényhozás a kapcsolt részeket az ország határaiban beleértette. Ugyan ez áll az 1552. évi 11. és 16. t.-cikkről és számos más törvényről, melyben ország, vagy Magyarország fogalmában a kapcsolt részek is benn értetődnek. Csak az ujabb kor kötött szükebb fogalmat e kifejezéshez.

El lehet ismerni annak szükségét, hogy politikai okokból bizonyos törvények egyes vidékeken módosulva alkalmaztassanak, de ily esetben a vármegyéket, melyek kivétel alá esnek, egyenkint elő kell sorolni, nem pedig ország és nem ország közt különbséget tenni. Volt is az említett időben több vármegye, mely a Dráván túlról érkezett horvát hivatalos leveleket vissza-

küldte, azon megjegyzéssel, hogy az illető horvátul iró vármegyék szintén „az ország határain belül“ vannak.

Csaknem ugyanazon időben szokásossá lett Magyarországon a *korona* jogán egy helytelen politikai dualismusnak kifejezést adni. A kifejezés azonban a szabatosság oly nagy hiányával van, hogy már ez az egy körülmény fájdalmasan bizonyítja, hogy törvényeink szövege mily felületességgel készül.

Az 1867. évi VI. t.-cikk az *ország szent koronája* őreinek megválasztásáról szól.

Az 1868. évi úgynevezett kiegyezési törvény 3. 5. 11. 23. 28. 31. 40. 43. és 9. §-a a *magyar korona* **összes** *országaira* vonatkozik, de az utóbbi §. *„Szent István koronája országai“* kifejezést is használ. Ez utóbbi előfordul még a 2. 4. 5. §§-ban.

Ugyan e törvénycikk 6. §-a szól *szent István koronája* **összes** *országairól.*

Valamint az idézett törvénycikk bekezdése, úgy ennek 3. 11. 12. 15. 21. 31. 40. 62. 63. 64. 69. §§-ai egyszerűen; *„magyar korona országai“* formulát használnak, míg a 8. §. és 65. §. magyar *szent* koronáról szól.

Az 1873. évi XXXIV. törv.-cikk 2. §-a *a magyar szent korona összes országait*, a 3. §. *a magyar korona országait* említi.

Ebből láthatni, hogy még ugyanazon §-ban sem ragaszkodnak következetesen a kifejezéshez, pedig az ilyen ingadozásnak az árát Magyarország már busásan fizette meg.

Hogy itt valahára segíteni kell, azt már többen érezték.

Az országgyülési szabadelvüpárt egyik klub-értekezletén Kautz Gyula képviselő egyszer felszólalt, indítványozván, hogy a törvények szövegében a kapcsolt részek elnevezésére állandóan az a kifejezés használtassék: a magyar szent korona országai, — ezt az indítványt azonban Tisza Kálmán helytelennek találta, nem tudom miért, mert hisz azóta is az indítványozott formula rendesen szokott használtatni. Ettől éppen Tisza Kálmán tért el, egy uj közjogi formula hangoztatásával, mert midőn 1884. november végén a magyar országgyülésre küldött horvát képviselők tisztelgését fogadta, oda nyilatkozott, hogy Szlavon-

Horvátország azon kívánságait, melyek a *magyar korona egész birodalma* javával megegyeznek, készséggel fogja előmozditani.[1]

Azonban nem ez a sok váriáns vonja magára figyelmünket, hanem az a körülmény, hogy törvényeink, kivált azok, melyek a kiegyezési aera óta létre jöttek „a magyar korona országairól“ szólnak, holott ilyenek ez idő szerint nem léteznek, és ilyenekre a magyar kormány befolyást nem gyakorol. Ujabb törvényeink semmi kétséget nem hagynak fenn az iránt, hogy azok Szlavoniát, Horvátországot és Dalmáciát értik, valahányszor a magyar korona országairól szólnak. De az előadott bizonyítékok szerint azonban Szlavonia, Horvátország és Dalmácia Magyarország „kapcsolt részei,“ nem pedig a magyar korona országai, — a miben a kapcsolt részek javára igen nagy a különbség.

Ismételve és minden alkalommal meg kell jegyeznem, hogy miután történetileg és közjogilag Magyarország határa a Kulpánál van, a kapcsolt részek elnevezése a Kulpán túl kezdődő régi Croáciára és Dalmáciára vonatkozik, nem pedig a Dráva-Száva közti uj Horvátországra.

A törvényhozási és publicistikai szólásmód mai napság kétféle Magyarországot ismer: a szükebb Magyarországot és a magyar korona országaival bővített Magyarországot; pedig ez az utóbbi elnevezés nemcsak helytelen az appropriatióra nézve, azaz nemcsak azért, mert tisztán magyarországi területre alkalmaztatik, hanem azért is, mert a tágasb értelmű Magyarországhoz semmiféle korona-országok nem járulnak, hanem csak kapcsolt részek.

Az 1868. évben inaugurált állapotokért nagy részben azon hibás különböztetéseket kell vádolni, melyek évszázadok óta, de kivált a XVIII. században Magyarország egyes részére nézve divatba jöttek.

[1] Azon famozus határozati javaslatban, melyet Tisza Kálmán a képviselőháznak benyujtott, és mely ott 1885. március 19-én oly hévvel tárgyaltatott, célul említtetik, hogy a kinevezendő magyar országos küldöttség a Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok országos küldöttsége által előterjesztendő ügyeket, a nevezett *társországok* küldöttségével megbeszélve, jelentést tegyen az országgyűlésnek. Tehát megint társországok, még pedig Magyarország fogalmából kirekesztve. Lásd e gyűjteményben az 52-ik, az országos küldöttségről a 82-ik és 84-ik levelet.

Ugy jártunk e procedurával, mint Gulliver az ő utazásai alkalmával, kit Swift leirása szerint a liliputiak *alva* találván, és óriási alakjától félvén, számos fonallal a földhöz kötötték, úgy hogy mire felébredt, a liliputiak álnok munkássága miatt mozdulni nem tudott.

Vajjon tud-e Magyarország mozogni? A míg aludt, nagy kihatásu dolgok történtek; és ébredvén azt találja, hogy az ő földjén „társországok" keletkeztek és hogy ezek paritásról, kétoldalu szerződésekről stb. beszélnek, és hogy ezek az ál-örökösök Magyarországot gátolják, joga, hivatása, jövője és érdeke szerint cselekedni.

Dualismusban élünk nemcsak Ausztriával, hanem még külön egy parvenu tartománynyal, melynek rendőrellenes neve Horvátország.

A kormány részéről ritkán történtek kisérletek a fictiók pókhálózatát leseperni, annál inkább feljegyezzük azokat a ritkább kisérleteket.

Gorove István, a volt kereskedelmi miniszter, 1867. december havában emlékiratot nyujtott be a Felség által viselendő címekre nézve. Az emlékirat végén azt mondja: A címnek oly használata a nemzetközi szerződésekben: Ausztria császára, Magyar-, Cseh-, Horvát-, Dalmátország, Illyria stb. királya, nem felel meg az ország állása eszméjének, mert a monarchia tulsó részének egyes országai, királyságai és tartományai politikai önállással és törvényhozással nem birnak s mint ilyenek megnevezésük e szerződések érvényére semmi jogi befolyást nem gyakorol, valamint nem gyakorol Magyarország társországainak megnevezése; hanem valamint az egyik fél területének állását kimeríti e szó: *Magyarország*, úgy kimeríti a másik fél állami állását e szó: Ausztria, Österreich (Gorove István Emlékezete 306. lap).

A mint látjuk, az emlékiratnak nem volt sikere, a királyi cím nem felel meg a dualismusnak, de nem felel meg Magyarország területi épsége fogalmának sem.

De hát a horvátok?

Láttuk fent, hogy királyaink a személyeik és a korona iránti hűséget követelték és jutalmazták (fidelitatem nobis et coronae, vagy nobis et regno servandam.) És ők most azt tartják

leghelyesebb politikának, hogy ők egyedül a királyi Felség iránti hűségüket pengetik, másban nem.

A történelmi hagyomány I. Barbarossa Frigyes császárról beszéli, hogy midőn III. Sándor pápa papucsát csókolta, önérzetének megnyugtatására ez alkalommal ezt mondá a pápának: non tibi, sed Petro (nem neked, hanem szent Péternek); mire a pápa rögtön viszonozta: et mihi, et Petro (azaz: nekem is, Péternek is).

Mi is a horvátoknak azt mondjuk: hűséggel tartoztok a királynak is, Magyarországnak is.

82.

Országos küldöttségek. — Oláhország. — Tanácskozások folytatása országról országra. — A lejtőségen. — A ki saját kárán sem tanul.

Budapest, 1884. december 30.

Nem oly felette régen folyt le az az idő, midőn mindennapi panaszunk volt, hogy a magyar nemzet nem ura saját sorsának. Vasutaink idegen országok anyagi érdekeinek szolgáltak, iskoláink idegen eszméket neveltek gyermekeinkben, törvényszékeink idegen törvények szerint ítéltek, tanszékeinkről idegen szó hangzott, a hazafiság fogalma meg volt hamisítva és kétes becsű ideálok felé iparkodtak terelni a nemzedéket.

Az a fordulat, mely 1867. évben beállt, visszaadta a nemzetnek önrendelkezési jogának egy részét és a nevezett év XII. törv.-cikkének alkotóiról azt állítják tisztelői, hogy e törvényben elég „engedményt" találtak arra, hogy ildomosan ennek révén Magyarország függetlenségét kiépíthessék.

Azonban a közösügyek folytonosan szaporodnak, a magyar hadsereg eszméje helyt adott a magyar ezredeknek; az önálló vámterületet csak szégyenlősen említjük, úgy, hogy bárki felismeri, miszerint tökéletesen beérjük, ha arra mint eshetőségre hivatkoznunk szabad; nemzeti jelvényeink nem mindenütt tiszteltetnek, a szomszéd országok állami létünket el nem ismerik, úgy, hogy még csak néhány héttel azelőtt az erdélyi-oláh határvonal szabályozására kinevezett magyar küldöttek az oláhok

részéről, mint ilyenek, el nem ismertettek, míg Bécsből őket igazoló közlemény nem érkezett.

Milyen furcsa helyzet. Oláhország, Magyarország egykori vazallusa és úgy szólván még tegnap török vilajet, el nem ismeri Magyarországot!

Nem szólnánk, ha a világ politikai levegője elfojtaná még csirájában is Magyarország államiságának eszméjét; nem szólnánk, ha bármi kis törekvést látnánk, az 1867. évben nyert anyagból önálló államunk kiépítésére. Csaknem az ellenkező történt. Visszanyert önrendelkezésünk korszakában történt, hogy a feloszlatott katonai határvidéket minden biztosíték nélkül kiadtuk a magyar államiság tagadóinak, e korszakban engedtük államcímerünk meggyaláztatását és látjuk a bátortalanságot, midőn nemzeti jelvényeinknek tiszteletet kell szerezni; e korszakban engedtünk fejlődni Zágrábban egy uj központot és virágzásnak indult a kufárkodás az ország jogai fölött.

Kormányférfiaink mindig bátrak voltak az engedményekben és félénkek az állami egység és önállóság követelményeiben.

Ha ez önrendelkezésünk korában történik, valamint hasonló az idegen gazdálkodás korában történt, vajjon, hogy ne vesznе el ez az ország? hogy ne lenne szomszédjainak gunytárgyává?

Közjogi kérdésekben kormányunk mindig morfondiroz; mindig a Hamletet játsza, kivált a horvátokkal szemben. Nem a kormány vezet, nem az ád irányt a haza egysége és önállása céljára, hanem elfogadja a csatatért ott, a hol azt a horvátok kitűzik.

Tetszett a zágrábi tartományi gyülésnek országos küldöttség kineveztetését elhatározni, mely a horvátok sérelmeit itt Budapesten adja elő és orvoslást keressen. S a Zágrábban ma (december 29-én) felolvasott királyi leiratban Tisza Kálmán siet teljesíteni a tartománygyülés kivánságát. De kérdem: mire valók a drávántúli oldalról az országgyülésre küldött horvát képviselők? vajjon mi gátolja őket, hogy ők közvetlenül adják elő az országgyülésen a horvátok sérelmeit? kevesebb a tekintélyük, kevesebb a hatalmuk, kevesebb a joguk az ily panaszok előadására, mint a horvát küldöttségé? Azt hiszem, hogy nem; és mert ez igy van, a horvát küldöttség megválasztatását feleslegesnek, a megfelelő magyar küldöttség megbizását veszélyesnek

és präjudiciózusnak tartom. A horvátok velünk országról-országra akarnak érintkezni, oda akarják vinni a dolgokat, hogy a parlamentáris és alkotmányos élet súlypontját elveszítse, — oda, hogy az országgyűlés csak fait accompli-kal találja magát körülvéve. Mi pedig azt nem akarjuk és azért az említett küldöttségek kinevezése ellen határozottan felszólalunk.

Tisza az országos küldöttségeket a horvátok sérelmei kérdésében elfogadva, a horvát szeparatismusnak uj támpontot nyujtott. A horvátok bizonyosan nem belügyekben fordulnak hozzánk, hanem oly tárgyakban, melyeket az ujabb törvényhozás közös ügyeknek nevez. De épen az ilyen közös ügyek érdekében vannak országgyűlésünkön jelen a horvát képviselők; és ha rajtuk kívül más horvát megbizottak is foglalkoznak a közös ügyekkel, akkor az egyik csoport a másiknak jogkörébe vág. A két horvát csoport vagy ugyanazt akarja, akkor a küldöttség felesleges, vagy eltérnek nézeteikben, akkor csak a horvát képviselők nézete és szavazata jöhet tekintetbe, mert csak azokat ismeri kiegyezési törvényünk és a horvát küldöttség megint felesleges.

Ezt az 1868. évi kiegyezést úgy is mint Brennus kardját dobta a sors állami életünkbe; minden paragrafusa úgy hangzik fülünkbe, mint ama régi: vae victis! Kormányunk vajjon még lejebb akarja-e nyomni a mérleget kárunkra, midőn saját hibás politikáját bele veti a serpenyőbe?

Ne vélje senki, hogy a fenforgó kérdés nem fontos, nem nagy kihatásu, — mert épen az ilyen jelentéktelen szinezetü kérdések lyukasztották át egész közjogunkat.

Ilyen figyelmetlenség és konnivenciából származott az egész mai Horvátország, ebből származott egy időnkinti, alkalmi tárgyakhoz kötött municipális értekezletből állandó tartományi gyülés; a statutárius joggal felruházott gyülésből egy törvényhozó testület. A bánok kormánykerületéből lettek országok, és a „hármas egykirályság“ phantasmogoriája paritásra aspirál Magyarországgal és azt gebundene Marsch-route-ra kényszeríti.

Féltem Magyarországot a magyaroktól.

A horvátok állítólagos célja a küldöttség kinevezésével az, hogy a kiegyezési törvény egyoldalu magyarázatát megakadályozzák. No, köszönöm zsidó, hogy e szóra megtanitottál. Ugy is tudtuk, hogy céljuk nem más, mint törvényhozásunk jogaiba

beavatkozni. De még annyira nem vagyunk, hogy alkotmányunk azon sarkalatos elvét, mely az 1791. XII. törv.-cikkben kifejezést nyert, és mely szerint a törvények magyarázata a király és az országgyűlés együttes joga, feláldozni kedvünk volna.

A horvát ellenzék nem akarja magát az országos küldöttségben képviseltetni, azonban nem tartózkodik attól, hogy minél több anyagot gyüjtsön és azt a szinleg akaratjuk ellenére kinevezendő küldöttség rendelkezésére bocsássa.

Tizenhat esztendő óta ezt a szerencsétlen kiegyezési törvényt eléggé magyarázták jobbról-balról; a horvátok pedig még mindig bele nem fáradtak ujabb meg ujabb magyarázatokba; persze soha sem volt, nem is lesz olyan magyarázat, mely a magyar állam egységének értelmében hangzanék.

Pedig csak annyit lehet magyar embernek kimagyarázni belöle, hogy: el kell törölni.

84.

Hivatkozás Oroszországra. — A thüringeni krónika. — Tisza. — Nemzetiségek. — Laissez faire. — Országok érintkezése. — Verstärkte Reichsrath. — Starcsevics és a királyi tekintély. — Szabadságot mint Oroszországban. — A katholika vallás. — Grünwald Béla.

Budapest, 1885. január 8.

A thüringeni krónika azt irja Vas Lajosról, a második tartományi grófról (1140—1172), hogy kormányzásának kezdetén oly annyira jó és szelid volt, hogy a hatalmasok önkénye nagyon rá nehezedett a népre. Egyszer vadászaton a thüringeni erdőben eltévedvén, egy Ruhla nevü kovácsnál talált éjjeli szállást, a ki őt nem ismerte. A kovács éjjel is dolgozott és valahányszor kalapácsával a tüzes vasra ütött, a tartományi gróf lanyhaságát és engedékenységét szidván és átkozván, mindig azt mondá: „no, Landgraf, most légy valahára kemény!“

E jelenet mély benyomást tett a tartományi grófra és felismervén hibáját, a kormányzásban ez órától kezdve jobb irányt követett.

És Tisza Kálmán? Ő a horvát kérdést még mindig a legjobb vánkosnak tekinti, melyen Magyarország integritásáról és sértetlen nemzeti becsületességéről édesen lehet álmodni.

Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus; mondja Virgil. És kérdés, vajjon mire Tisza az édes álmot szeméből kitörli, nem lesz-e minden késő?

Ma még a „Pester Lloyd", Tisza hű paladinja, is felszólal ellene, hogy Fiumét a horvát agitátiók martalékául oda engedi és hogy azon adminisztrácionális rendszabályokat életbe nem léptette, melyeket a magyar országos küldöttség javasolt s még a kiegyezési törvény fennállása mellett is kivihetőnek tartott Fiuménak hozzánk fűzése érdekében.

A mint tudjuk, a fiumei kérdésben kinevezett magyar országos küldöttség erre vonatkozó javaslatait bőven okadatolva, már 1884. május 13-án kelt jelentésében rakta le.

Tisza, a ki szóval annyiszor összemorzsolta a nemzetiségeket, a horvátokkal szemben nem kalapács, hanem üllő. Alatta a magyar állameszme a Dráván túl nem tett foglalást, egyedüli vívmánya, hogy a bán körül egy úgynevezett kormánypárt csoportosul, mely multjában a magyar államcímert inzultáló zágrábi csőcselékkel összenőtt és melynek küldöttjei a magyar országgyűlésen következetesen — hallgatnak.

Akár hányszor kérdezték már Tiszát, mire vár még? A zágrábi tartományi gyűlés nem egyéb, mint a lázadás szellemét és a magyarok elleni gyülöletet gerjesztő testület. Minden nap, mely tétlenül eltelik, megnehezíti poziciónkat, fogyasztja barátjaink számát. Vajjon a „laissez faire" elv Fiuméban oly szép eredményeket hozott-e létre, hogy e módszer alkalmazása a Dráván túl is jónak mutatkozik?

De tán ismerni akarja a miniszterelnök a horvátok óhajait és azért tervezi azt, hogy a magyar országgyűlés nevezzen ki küldöttséget, mely a zágrábi tartományi gyűlés küldöttségével a sérelmek orvoslása fölött tanácskozzék.

Szemfényvesztő vállalkozás! A horvátok célja kimutatni, hogy ők Magyarországgal mint egyik ország a másikkal érintkeznek és tanácskoznak. Mellékesen még számítanak arra is, hogy majd sikerül nekik a kiegyezési törvény magyarázása cimén uj vívmányokat kihizelegni, kierőszakolni, kirabulisztizálni,

eltranzigálni és testvériesen észrevétlenül zsebredugni — Nagy-Horvátország készülő épületéhez.

A horvátok törekvéseiben fokozatokat lehet felismerni. Vannak, a kik az 1868. évi kiegyezést elégségesnek tartják Horvátország autonom létére. Vannak, a kik előtt a boldogult „Verstärkte Reichsrath“ lebeg, melynek nevét, midőn e rém köztünk járt, egy nagy politikai napi lap egész komolyan „megkeményített rajxrát“-nak fordította. Starcsevics pedig a f. é. január 3-iki gyűlésen így kiáltott fel:

„Van nekünk egy rokon nemzetünk, a szent Oroszország, mely Szerbiát, Bulgáriát és Montenegrot teremtette, és mely Horvátországot is meg fogja teremteni.“

Ezt mondta, a baloldal viharos tapsai közt.

Tisza válogathat köztük. Mi e politikusok egyikével sem kívánunk megbarátkozni, mert mindnyájan a magyar állam ellenségei.

Tudjuk, hogy III. Napoleon idejében a köztársasági elvek külön hirlapokban hirdettettek s hogy parlamenti tagok nyiltan republikánusoknak vallották magukat. De sem egyén, sem párt nem akadt, a mely egy külállamra hivatkozott volna, mint a melytől segélyt vár hazája ellen. És az a Starcsevics, a ki oly perspektivát nyit a horvátoknak, mégis elég bátor kívánni, hogy pártjának felirata a királynak felterjesztessék, és hozzá teszi: „akár mondja aztán a király rólunk: ezek gyalázatos üzelmek, akár azt: így jól van, ez *nekünk azután mindegy.*“

Ilyenek hallatára azt kell kérdezni, van-e oly vakhitü magyar politikus, a ki azt hiszi, hogy a horvátok nem egyébre törekszenek, mint hogy a kiegyezési törvény szerintük kétes értelmü kifejezései kellőleg megmagyaráztassanak?

A hatvanas évek elején az a szó hangzott szerte Németországban: „Szabadságot olyant, mint Magyarországban“, — ma a zágrábi gyülésen a horvátok óhaja: „Szabadságot olyant, mint Oroszországban!“

Szivesen engedünk az illetőknek, és azt mondjuk nekik: legyen a te akaratod szerint és elmehetsz Oroszországba; de természetesen az ország ország marad, és abból a magyar földből nem viszel egy talpalatnyit sem magaddal!

Ez az Oroszországra való hivatkozás nem első jelenség

amott, az úgynevezett Horvátországban. Az 1882. évi „Pozor“ egy cikksorozatot közöl ellenem névtelenül, de Racski kanonok, a délszláv akadémia elnökének tollából, mely pamphletre „Die Entstehung Croatien“ című munkám szolgált alkalmul. A pamphletista a feletti csodálkozását fejezi ki, hogy épen akkor merem Magyarország jogát a Dráván túlra fejtegetni, midőn tudnom kell, hogy *Oroszország* a balkáni délszlávokat veszi pártfogás alá és hogy Európa ezen vidékén változások készülnek, melyek a magyar történeti jognak nem kedveznek.

Mintha csak Starcsevicset hallanám, midőn az említett zágrábi gyűlésen azt kiáltá: „Horvátország ismét önálló lesz, mint tagja azon nagy népcsaládnak, mely Triesztől Nowaja-Semljaig terjed és egyesülni fog. Hol lesz aztán a magyar korona?“

Ez óhajtás által a horvátok nem csak a történeti joggal, a magyar koronával, a törvénynyel és magyar királylyal, hanem a katholika vallással is szakítottak, — mert a mit az egész világ tud, lehetetlen, hogy azt a horvátok ne tudják; értem, hogy az a szent Oroszország mennyire üldözi a katholika vallást Lengyelországban. Horvátországban sem fogná kimélni a nyugoti civilizáció csiráit. Azonban ők a horvátok ráállanak, hadd irtsa Oroszország a katholicizmust a Dráva-Száva közén, és az Adria mellékén, csak találjon kielégítést nagyravágyásuk, csak képzelhessék azt, hogy ők legalább is oly függetlenek lesznek — mint Bulgária!

És ilyen tan propagandáját csendes kontemplációban tűri Tisza. Ilyen áramlatot apró flastromokkal vél orvosolhatni; országos küldöttségeket tervezget; deliberál és pihen, pihen és deliberal — ez alatt pedig Saguntum elvész.

Nincs veszteni való időnk.

A magyar parlamentben mult évi december 10-én Grünwald Béla ezeket mondá: „Én szem előtt tartom a nemzet függetlenségének és önállóságának ideálját; azt akarom, hogy *ez a nemzet ne szorítkozzék arra*, hogy csak a jogát követelje, hanem használja fel a közbeeső időt, míg az a nagy momentum be fog következni; *erősödjék és szervezkedjék*, hogy ez a nemzet erősen álljon itt és akkor a függetlenség és önállóság nem csak jog legyen, melyeket valaki töle elvehet, mert gyenge és szervezet-

len, hanem legyen a nemzet erejéből kifolyó állapot, a melyhez büntetlenül nem nyulhat senki, a melyet tőle el nem vehet senki."

Nem akarok baljóslatot kihuzni azon körülményből, hogy Grünwald e szavaira *csak* a baloldal tapsolt. A byzanci birodalom utolsó napjait élnők, ha azt kellene mondanunk: a párt szempontja az, mely minden kérdés fölött uralkodik; a pártok miatt nem látjuk a hazát.

84.

Elvesztegetett idő. — Ausztria elszlávosodása. — Szlávy és az unio-párt. — Palmerston és Pacifico. — Strossmayer. — Hol fáj? — Starcsevics, Barcsics, Radosevics és az oroszok. — Németország és Posen. — Parallelák. — Politikai stratagemák. — Titus, Tisza.

Budapest, 1885. január 16-án.

Ismét kérdezzük: mire vár még Tisza Kálmán? A zágrábi gyűlésen nyiltan kifejezik azt az óhajtást, hogy egész Ausztria elszlávosodjék, és a magyar kormányról úgy beszélnek, mintha avval érintkezni horvát emberre nézve politikai bűn volna. Kikap a magyar nemzet is minden alkalommal; Fiumében verik a magyar honvédeket; Kamenar azt mondja, hogy a magyarok ugatnak; a bánt csak magyar fickónak nevezik. Mind ezért, igaz, nem dől össze Buda vára, — de arról meglehet győződve a kormány elnöke, hogy a mely nemzet elveszti érzékenységét becsülete iránt, annak hulláján keresztül halad a világtörténelem.

Mióta Szlávy feláldozta az unió-pártot, a magyar nemzet tekintélye ott a Dráván túl rohamos sülyedésben van. Az unió-párt helyébe kaptuk a mai horvát kormánypártot, és abban senki sem láthat jó cserét. A magyar állameszme egyedüli képviselője ott a mostani bán, kit folyvást sértegetnek, a nélkül, hogy a magyar kormány legkisebbet tenne tekintélye fentartására. Bizony Palmerston többet tett Pacifico zsidó érdekeinek megóvására a keleti tengereken, mint Tisza hazánk Dráva-Száva közti részeinek biztosítására.

Strossmayertől kezdve, le az utolsó zágrábi csőcselék tiszteleti tagjáig senki sem hajol meg a törvények előtt; a törvény-

székek sem. A törvényekre csak akkor történik hivatkozás, mikor azokat a magyarok ellen vélik fordíthatni, vagy tőlünk valamit kicsikarni akarnak. Tisza még is felsül nekik, és mindig azt kérdezi: hol fáj, hol segíthetünk? mintha a horvátokat olyas valamivel kielégíteni lehetne, a mi magyar állam integritásával megfér. Deák Ferenc, ki a horvátok iránti engedékenységben a politikai bün határáig ment, az 1868. évi regnicoláris tárgyalások alkalmával elbámult azon eszeveszett követeléseken, melyekkel a horvátok előálltak. E miatt türelmét vesztve, egyszer a küldöttségek ülését ott hagyta, mondván: bár mi és bár mennyi legyen az, mit a horvátoknak engedélyezünk, ők bennünket mindig gyülölni fognak. Az öreg ur nem akart többé részt venni a tárgyalásokban, és utóbb csak Csengery Antal rábeszéléseinek engedett, ki különben maga is elszörnyüködött azon csorbákon, melyeket mi magunk ejtettünk közjogunkban a horvátok kedveért Sajnos, hogy Deák Ferenc, berzenkedése dacára, mégis bement — a lugasba.

No, itt van megint egy szép alkalom, a horvátok óhajának eleget tenni. A Starcsevics-párt Horvátország függetlenségét kivánja saját királya alatt. Sram a január 9-én tartott ülésben azt mondá: felteszi, hogy az illetők az uralkodó házból való horvát királyt értenek; mire Starcsevics közbeszólt: „magától értetődik.“ De vajjon valóban magától értetődik-e ez, itéljék meg azok, kik hallották, mily epedve várta ugyan ez a Starcsevics Horvátország felszabadítását Oroszország által.

A január 3-án tartott ülésben Starcsevics Dávid azt mondá: Van egy rokon nemzet, a szent Oroszország, mely Szerbiát, Bulgáriát és Montenegrót teremté és mely Horvátországot is fogja teremteni. Radosevits Jakab is nyiltan kimondotta, hogy ő Oroszországtól várja a segélyt és diplomatikai interventiót, mert Horvátország helyzete ma roszabb, mint volt a kereszténységé a török uralom alatt. Dr. Barcsics pedig január 15-én azt jóslá, hogy a népszenvedélyek tulságosan fütött kazánja szétrobban és az osztrák-magyar birodalom romjain a szabad nagy szláv birodalom fog felépülni, a melyben Horvátország is szabad lesz. A legszelidebb árulók azok, kik Oroszország diplomatikai intervencióját kivánták, — de árulók ők is.

Egy felszabadító (?) Oroszország összefér-e egy Ausztria-

Magyarországgal, melyről a szlávok azt mondják, hogy utjában áll egyesülésüknek? Egy oly pártnál, melynek szónokai azt állitják, hogy büszkék a király megrovó szavaira, midőn róluk azt mondá, hogy üzelmük gyalázatos; büszkék, még ha ennél nagyobbat mondott volna is, az ilyen pártnál, mondom, lehet-e a loyalitás több mint csak provisorium?

De a mi legfeltünőbb: volt-e a zágrábi gyülésen párt? volt-e csak egyetlen ember, a ki a hazaáruló apelláció ellen Oroszországra felszólalt volna? Mindnyájan megfelejtkeztek róla; oly galambszelidűek voltak a honatyák e szavak hallatára, hogy senkiben sem forrt fel a méreg.

Oroszország! Mintha a jelen század elején divatozó mysticismus könyveit lapozgatnám, melyek von dem Hineinragen einer fremden Geisterwelt e reális világba beszéltek.

De csakugyan benn volna-e már a trójai ló belső falainkban?

A magyar nem csak sajnos, hanem valóban nevetséges szerepet játszik, midőn a horvátokat a törvények paragrafusainak magyarázásával akarja megfékezni. A horvátok egészen másról beszélnek, egészen másra törekszenek, mint állitólagos félreértések kimagyarázásáról és a történeti jog helyreállitására. A ki azt be nem látja, az elvesztegette idejét; arról méltán lehet mondani, hogy il a travaillé pour le roi de Prusse; azaz: haszontalan munkát végzett.

Az a „szent“ Oroszország, a melyre Starcsevics és Radosevics mint megmentőjükre hivatkoznak, mindkettőt Szibériába küldte volna, hogy ott a kancsuka mellett a magasabb politikát tanulmányozzák.

Háborus időben igen egyszerű ceremoniával főbelövik vagy felakasztják.

De mert békés időben élünk, és — mert liberális nemzet vagyunk, türjük az ily tanokat; és a századok alkotmányos küzdelmeiben gyakorlott magyar ezt a lázadást az immunitás cimével takargatja. Pedig nagyon roszul cselekszik. Ezen árulási szavak viszhangra találtak Zágráb városa képviseletében, a horvát tanuló ifjuságban, a diakovári püspök hatáskörébe eső káptalanban és szemináriumban; ezeket nagy örömmel terjeszti a sajtó a szélrózsa minden iránya felé és a magyart — kinek a horvátok szabad államot köszönhetnek, — gyülöletessé teszik az Unna

és Kulpa, a Száva és Dráva partján; és a törvényszékek csarnokaiban megingatják a jogérzetet, az igazság istennőjét rímává alacsonyitják.

Semmi kétségünk Tisza hazafiságában, de az ő hazafisága meddő, a meddig a mostani horvát politikát folytatja. Be kell látnia, hogy egy állam exisztenciája, kivált a melynek oly nagy multja van, mint Magyarországnak, nem lehet kisérlet tárgya turbulens elemek számára, és a magyar állam le nem mondhat jelenéről és jövőjéről, mert izgatók, kik Gáj iskolájába jártak, a világot a maguk észjárása szerint akarják átidomítani. A történet nem ismer oly országot, mely az ultima ratio-ról lemondott volna; és nem fog létezni soha oly vajas ország, mely mától holnapra a szavazatok aránya szerint feltételezné jogálladékát. Németország nem fog soha sem lemondani Schleswig-Holsteinről, sem Posenről; Nagybritania nem Irlandról, Oroszország nem Lengyelországról, — bár mit határozzanak a népgyűlések vagy tartományi képviseletek.

Magyarország sem fog kivételt tenni az államok történetében, hanem ha szükséges, ujra fogja meghódítani Dráván túli részeit, — de nem ám papirossal,

„mert neked élned kell, oh hon!“

Ezen eventualitásra azonban készülni kell, nem pedig azon álomban ringatózni, hogy az 1868. évi kiegyezésben meg van a panacäa minden baj ellen.

Jó strategák tudják, hogy vezérletük alatti seregek nem mindig bátorságuknak vagy jó fegyvereiknek, hanem gyors lábaiknak is köszönik sokszor a sikert. Nem a gyors futást értjük, hanem a gyors mozdulatokat, melyekkel az ellenség szándékát meghiusítják és őt megadásra kényszerítik. Tisza Kálmán úgy látszik tulságos öntudatával bir annak, hogy mi keleti nép vagyunk, és azért a helyett, hogy cselekedne, mint az indiai boncok, legjobb politikának tartja, ha mozdulatlanul a hasa közepét nézi.

A kik Tisza roppant, sőt bámulandó szorgalmát és munkásságát ismerik, e vádban ellenmondást fognak találni, — és megvallom, a tétlenség és munkásság dualizmusát az ő közéletében csak is a horvátok által felidézett zavarokkal szemben látom, mély aggodalommal és sajnálkozással.

Meglehet, hogy ennek is meg van a maga oka; de azt ez uttal nem vizsgálom.

Titus császár, midőn a terített asztalnál eszébe jutott, hogy még semmi hasznost nem tett e napon, felkiáltott: egy napot elvesztettem (diem perdidi).

Vajjon ha Tisza a horvátokra gondol, nem sóhajt e föl: napokat, sőt esztendőket vesztegettem?

Ha most még nem, — megjö annak is az ideje, csak késö ne legyen.

85.

Concordatum és a horvát államjog. — Horvát frazeologia. — Kumisics képviselő. — Strossmayer az államjogot felfedezi. — Honosítás. — Hol vannak a girondisták?

Budapest, 1885. január 20.

Ha valahol megesik, hogy két férfi érdekeinek vagy erkölcsi nézeteinek össze nem egyeztethetősége miatt összetüz és differenciájukat csak párbajjal vélik kiegyenlithetőnek, a párbaj terén még egyszer meghajtják fegyverüket egymás előtt, és ezen lovagias üdvözlettel magukat és ellenfelüket megbecsülik.

Nem úgy a horvát tartományi gyülésen. Ott a „magas ház“ egyik tagját óralopásról vádolják, és ezen érdekes tárgy fölött órákig foly a vita; a vita költségét pedig fizeti a nép. És a milyen magasztos a vita tárgya, melynek tanúiképen Európa müvelt országai körülveszik a világ legujabb központját: Zágrábot; ép oly eredeti az ős erejü nyelv is, mely e teremben gyakorlatban van. Az egyik oldalról szitkok, mint pl.: te lump, te hitvány, gazember, szamár, tolvaj, stb. A másik oldalról pofozkodási ajánlatok. Egyik a másikat ki akarja dobni. Ma a horvát bánt magyar fickónak, holnap a fiumei kormányzót csikósnak, az egész magyar nemzetet pedig betyároknak nevezik.

No de hát gázoljunk keresztül minél hamarabb ezen piszkon, vagy inkább kerüljük, mint a hermelin.

A kidobálásról volt szó. Már nem elégszenek meg saját becses személyök kölcsönös kidobálásával sem. A január 17-iki ülésen egy pár „óriás“ már az egész magyar nemzetet dobta ki

Horvátországból, t. i. Magyarország azon részéből, melyet Horvátországnak neveznek.

Az isztriai születésű Kumicsics képviselői minőségének igazolásáról volt szó, mely élénk megtámadásnak volt kitéve, nem lévén Kumicsics horvát, helyesebben magyar állampolgár. De Kumicsics azzal válaszolt, hogy ő Isztriából származik, mely *horvát államjog* szerint Horvátországhoz tartozik. Crnkovics képviselő más nézeten volt, és azt fejtegette, hogy midőn a zágrábi városi tanács Kumicsicsnak honosítási igazolványt adott, ezzel csak saját eljárását akarta igazolni, melylyel Kumicsicsot a választók jegyzékébe fölvette. De ezen honosítási bizonyítvány nem lehet visszaható erejű és megnyerhetésére mindenesetre a honpolgárság kivántatik. Ennélfogva minden magyar embernek itt több joga van, mint Kumicsicsnak.

Erre a baloldalról viharos ellenzés támadt. Tuskán azt állítja, hogy ő ma a hazafiságot védelmezi, midőn kívánja, hogy a zágrábi tartományi gyülésen minden horvát tartomány legyen képviselve. Kumicsics — mondja ő, — mint isztriai, szintúgy fel van jogosítva, hogy itt üljön, mint valamennyi horvát testvéreink Boszniából, Dalmáciából, — és mint Starcsevics közbekiáltott, — Szerbiából.

Ezek a viharos ellenmondások, közbeszólások és úgynevezett érvelések a horvát államjog nevében történtek. De milyen portéka ez a horvát államjog? Talán Schulek tanítja? Talán Strossmayer szentesítette?

Az a horvát államjog ott az éji homályban született, a hol valamennyi horvát praetenzió kicsirázott. Mint a három egységes királyság, mint a horvát kincstár eszméje, mint a horvát korona, mint a paritás stb. egyszerre készen áll előttünk és megköveteli, hogy a világ ebből a tényből a következtetéseket vonja le.

Strossmayer a concordátum fennállását vitatja, mert szerinte a „horvát államjog“ a concordatumot nem törülte el. Annyi indiskréciót a diákovári magyar püspök föl sem tesz hallgatóiról vagy olvasóiról, hogy kérdezzék: vajjon hát ki volt az, a ki a hatalmas Horvátország nevében a concordátumot kötötte a pápával? Magyarországon a concordatum soha sem volt törvényes és azért az alkotmány helyreállításával nem is kellett azt eltörölni.

Az alkotmányos horvátok úgy veszik a jogokat, mint az a

bizonyos statusférfi, a ki a pénzt ott veszi, a hol találja. Ma kiprédálják az ötvenes évek absolutismusát, holnap a magyar törvények gyengeségeit, ezután egy horvát államjog fikcióját és ha mindez nem nyujt elegendő zsákmányt, akkor hivatkoznak az orosz intervencióra, vagy pusztán souverain akaratjukra.

Ilyen hatalmas néppel persze nem boldogulhat a szegény magyar nemzet, a mely, mint minden gyenge ember, mindig csak jogára hivatkozik.

De a meddig így áll a dolog, legyen szabad egész szerénységgel azt kérdeznünk: vajjon micsoda törvény hatalmazza fel a horvátokat arra, hogy idegen tartományok annektálásáról tanácskozzanak? Ugy tudjuk, hogy 1868. előtt a horvát tartományi gyülés csak statutárius joggal birt, mint akármelyik magyar vármegye; az 1868. évi kiegyezés pedig a horvát autonomiát a belügyre, igazságügyre és közoktatási ügyre szorítja. Még ez a szerencsétlen kiegyezés is az állampolgárságot és honosítást illető törvényhozást a közös törvényhozásnak tartja fenn és csak a végrehajtást bízza a horvát közegekre. A zágrábi gyülés egy pártja mégis horvát állampolgárságot ajánl Boszniának, Hercegovinának, Szerbiának (miért nem Montenegrónak is?) a magyarokat pedig ki akarja zárni! Kizárni a magyart saját hazájából, vagy annak azon részéből, melyet ők mellékutakon szereztek, bitorolnak, és most Horvátországnak neveznek.

Miért tehát a nagy erkölcsi indignáció egy óralopás miatt! Talán ők is Schiller különös mondatát vallják: Eine Million zu stehlen, das ist grossartig!

Mindent megfejt e mondat: „a horvátok forradalmi állapotban vannak.“ Látjuk már a sok piszkot, melyet a forrongás felszinre hoz, de még nem látjuk a horvát girondistákat, a kik nemes eszmékért magukat a guillotinra hurcoltatják.

És Tisza még mindig hallgat, nem úgy hallgat, mint Moltke; hanem az ő saját modora szerint, t. i. nem tudja mit csináljon. Ugy ám, mert az ilyen kérdések megoldására a legjobb debateri képesség sem elegendő.

Nem kételkedünk benne, a horvát kérdés meg fog oldatni. De nem úgy, mint Tisza álmodja, és nem úgy, a miként Magyarország érdeke megkívánja!

Ezek a kiegyezés következményei, melyet minap egy hor-

vát képviselő „infamisnak“ nevezett, de melyet mi csak szerencsétlennek nevezünk, noha mi vagyunk azok, a kiktől a táblabiró politika ezen monstruma mindent elvett.

86.

A horvátok joga helyhatósági szabályzatok alkotására. — A souverain erdélyi szászok. — A pozsonyi országgyülés vitái a horvátokkal. — Gregorianczy püspök. — Az Árpádok dinasticus politikája. — Slavonia képviseltetése. — A statutárius jog keletkezése és értelme.

Budapest, 1885. január 25.

Magyarország az az állam, melyben a legfurcsább közjogi kérdések merülnek fel; nem azért, mintha megoldásuk a legkisebb nehézséget okozná, hanem — mert egyszerűségük meglep, a miért is csodálkozás fog el, hogy mikép válhattak is nálunk közjogi kérdésekké!

Midőn annak szüksége mutatkozott, hogy a közigazgatási kerületek célszerűbben kikerekíttessenek és ennélfogva a vármegyei területek a közigazgatás érdeke szerint hol egyesíttettek, hol megnyirbáltattak, — az erdélyi szászok azt a vakmerő tant hirdették, hogy az országgyűlésnek nincs joga *az ő területüket* felosztani. Tiszának az az érdeme, hogy akkor az ilyen beszédre nem hederített és nem félt attól, hogy a becsületes szászok fellázítják Németországot Magyarország ellen. Ma szépen megvannak a vármegyék az egykori erdélyi Királyföldön is, és a világ azért egyet sem zökkent tengelyében.

Talán még furcsább az, hogy több pozsonyi országgyülésen komoly vita folyt a horvát képviselők ellen az iránt, hogy a statutarius jog csak a törvények keretében mozoghat és hogy a törvényekbe ütköző helyhatósági szabályzatok nem alkothatók és nem lehetnek érvényesek. Ilyen viták még az 1848-dik évi országgyülésen is folytak Pozsonyban.

Pedig már több, mint 300 évvel azelőtt gyüjtötte Verbőczy István a közéletben ismeretes szokásos törvényeket, és ugyanannyi idő óta el volt ismerve az az elv, hogy Dalmácia, Horvátország, Szlavonia és Erdély helyhatósági státutumokat alkot-

hat ugyan, de azok Magyarország országgyűlési végzéseivel és a királyi kuriánál rendes birák által hozott határozatokkal nem jöhetnek ellenkezésbe. (Tripartitum. III. rész, 2. cím, 2. §.)

Gregoriánczy Pál zágrábi püspök és társai, kik a Quadripartitumot I. Ferdinánd királynak felajánlották, a dedicatióban azt mondják: Tudni való dolog, hogy noha egyetlen nép sem, és semmi község, mely saját törvényhatósággal nem bir, hanem más uralmának alá van vetve, helyhatósági szabályzatokat magának nem alkothat felsőbbsége beleegyezése nélkül, és pedig csak oly esetekben, melyek az isteni joggal nem ellenkeznek, és mások jogait nem sértik; a törvények és régtől helybenhagyott szokások Dalmátiában, Horvátországban, Slavoniában és Erdélyben mégis, kivált pörök határidejére és artikulusokra nézve, nevezetesen a homagiumok és birságok fizetésében, valamint más pörös esetekben és határnapok tárgyában többnyire eltünek Magyarország törvényeitől és szokásaitól, és még most is ezen országok lakói maguk számára királyi helybenhagyás mellett külön megállapodásokat hozhatnak, *azonban Magyarország közvégzeményei és törvényei* ellen, valamint a törvényszékek, és birói végzések ellen, melyek jószágok és birtokjog tárgyában a kir. Curiában rendes birák által hozattak, *semmit nem határozhatnak és erre hatalmuk ki nem terjed.*

Az ilyen ügyekben a felebbvitel a kir. Curiához állt nyitva, és ennek itélete jogérvényes volt, bár mit végzett a báni tábla, vagy vajdai tanácskozmány.

Az 1655. évi országgyűlés a 77-ik cikkben valóban meg is semmisité Varasd városának a szökevény parasztok kiadására vonatkozó azon statutumát, mely az ország törvényével nem volt összhangzásban. És az országgyűlés ezen eljárása még súlyt nyert az által, hogy a slavoniai rendek kérésének következménye volt, kik tehát az eljárás jogszerűségét elismerték.

Hogy a drávántúli vidék már legrégibb időben némileg saját háztartással birt, azt már ismételve kimagyaráztam azon körülményből, hogy az Árpádházi királyok politikája jónak találta a király egyik fiát azon vidék kormányzására kiküldeni, mely kormánykerületet a kir. herceg az ország harmadrésze címén a magyar király nevében igazgatta. Királyi herceg nem lévén, a tartomány igazgatása a bánra szállt. E politikából fejlődtek aztán

mindazon inkonvenienciák, a melyekben Magyarország még manap is szenved.

A török berohanások idején a rögtöni intézkedés szüksége és a helyi viszonyokhoz való alkalmazás célszerűsége hozta magával a statutárius jog mindinkább fejlődését. A XVI. és XVII. században tartott tartományi gyűlések valóban főleg két tárgygyal foglalkoztak: a török hatalom ellen kirendelendő hadierő és a megyei fontosabb tiszti állomások betöltése.

Igy történt, hogy míg a régi Szlavonia követei a magyar országgyűlésen a politikai ügyeket tárgyalták és a törvények alkotására befolytak, Szlavonia más küldöttei a trón elé jártak, vagy mint kérvényezők, vagy a statutumok szentesítését elnyerendők, melyek a tartományi gyűlésen hozattak.

Hibának lehet azt is mondani, hogy a magyar országgyűlés jobban nem biztosította befolyását ezen statutumok szentesítésére, és hogy oly hosszu időn át tűrte, miszerint a törvényhozás kikerülésével, a tartományi gyűlés küldöttei egyenesen Bécsnek vették utjokat.

De akkor még senki sem látott veszélyt e praxisban, mert elődeink még az államjogtan zsenge korában is öntudattal birtak a törvényhozó hatalom elidegeníthetlen jogairól.

I. József király 1687. évben kiadott koronázási hitlevelében fogadja, hogy az ország törvényeit, szabadalmait, jogait és régi szokásait sértetlenül meg fogja tartani, oly módon, „a mint azok értelmére és gyakorlatára nézve megegyezés fog létre jönni a király és az országos rendek közt.“ Nagy jelentőségű dolog, hogy midőn az országgyűlés ugyanez évben a 22-ik törvénycikket alkotá, mely a báni méltóság eddigi jogkörét megerősíti és a kapcsolt részek kiváltságait fenntartja, a koronázási hitlevél idézett szavaira történik hivatkozás, a mi azt jelenti, hogy valamint a bán, úgy az általa igazgatott kapcsolt részek jogkörét a magyar országgyűlés a királylyal egyetértve megszabja és magyarázza. Ezt a záradékot ismétli III. Károly király koronázási hitlevelének 5. és 7-ik §-a és Mária Teréziának 1715. évi hitlevelének 3. §-a, megerősíti végre az 1715. év 3. törvénycikke, mert midőn az említett záradék alkalmazása alól a Verbőczy Tripartitumjának I. rész 9-ik címét, — mely a nemesség kiváltságairól szól — és az azon alapuló 1723. év 6-ik törvény-

cikkét kiveszi, annál inkább erősítette meg a koronázási hitlevél záradékának többi részeit.

Mily értelemben fogta fel a magyar országgyűlés a horvát statutumok helybenhagyására vagy elutasítására való jogát, kitetszik a már idézett 1687. évi törvények 23-ik cikkéből, mely rendeli, hogy Dalmáciában, Horvátországban és Szlavoniában, ezen tartományok statutumaik értelmében (secundum municipales eorundem leges) csak katholikus vallásuak legyenek birtokképesek. Ezen törvényt megerősítette az 1715. 1723. és 1741. évi országgyűlés, a melyek a megerősítést meg is vonhatták volna. Századunk ötvenes éveiben, midőn Dráván innen és Dráván túl a municipális élet megszűnt, császári pátens rombolta le a korlátokat, melyek eddig a protestansok megtelepedését Horvátországban gátolták. Az alkotmányos horvátok, kik évszázadon át a pozsonyi országgyűlés legkisebb kisérlete ellen tiltakoztak, mely a protestánsoknak Horvátország kapuit megnyitni célozta, — most az abszolutizmus előtt némán meghajoltak.

A statutárius jog történetében fontos szerepet játszik az 1715. évi törvény 120-dik cikke. Erre a horvátok folytonosan hivatkoztak, erre kimondhatatlan súlyt fektettek azért, mert belőle azt olvasták ki, hogy a horvát statutumok érvényességükre nézve országgyűlési tárgyalás alá nem jöhetnek. Ha valaki a kérdést így állítja fel: vajjon lehet-e országgyűlésileg hozott és az alkotmányos formák megtartása mellett létrejött törvényeket törvényhozási uton megváltoztatni, egyetlen józan horvát sem habozott volna erre rögtön igennel felelni. De évtizedeken át hirdették a napisajtóban és röpiratokban állították makacsul ugyanezek a horvátok azt az uj alkotmányos képtelenségi tant: hogy a horvát statutumok a magyar országgyűlésen vita alá nem jöhetnek.

87.

Ismét a statutárius jog. — Tamás spalatói főesperes és az állami szerződés. — Szlavonia a szabályalkotási jog megszorítását kéri. — Busán Hermán és Deák Ferenc. — A horvát jog forrása.

Budapest, 1885. január 27.

Elfelejtették vagy úgy tettek, mintha nem tudnák, hogy a horvátokra nézve minden jognak forrása Magyarország, mindig Magyarország volt az, mely adott, mindig Horvátország volt az elfogadó. A horvátok minden joga és szabadsága a magyar alkotmányban találja forrását és ha azt bolygatják, csak a maguk vesztén dolgoznak.

Némelykor valami sejtelem szállta meg őket, hogy követeléseik még az észjogba is ütköznek. Szemet húnytak arra, hogy az idézett 1715. évi törvénynél más ujabb törvények, mint az 1723. 1741. stb. éviek a statutumokat megerősítették és magyarázták, és hogy ezek tehát valóban vitatás alá vonattak. Körülnéztek tehát támaszért, melylyel politikai szédelgésüket fenntarthassák, és arra a gondolatra jöttek, hogy a horvátok statutárius joga szerződésen alapszik, és hogy szerződési viszonyok csak mindkét szerződő fél hozzájárulásával lévén megmásíthatók, a statutárius jog megvitatása nem lehet a magyar országgyülés feladata. De vajjon milyen szerződést értettek a horvátok? Azt, mely az 1268. évben meghalt Tamás spalatói főesperes munkájához van biggyesztve, mely toldalék nem is Tamás tollából ered, hanem melyről Horvát István dönthetetlen érvekkel bebizonyította, hogy az egy tudatlan hamisító fércműve. mely Tamás eredeti munkájánál nem is található. Ha ezen ellenvetéseket elhallgatnók is, ez az úgynevezett szerződés már csak azért sem szolgálhatna irányadásul, mert abban egy betü sem foglaltatik, melyet a municipális szabályrendeletek érvényére vonatkozó vitákra alkalmazni, egy betü sem, melyből oly jogi tárgyakat és fogalmakat lehetne magyarázni és eldönteni, melyek az említett időben még nem is léteztek.

A mult század történetéből tudjuk, hogy a régi Szlavoniának nemessége és mágnásai a statutárius jog ellen nagy ellenszenvvel viseltettek, mert ezzel sok visszaélés történt, melynek

következményei reájuk nehezedtek; azért ők 1708. évben a pozsonyi országgyűlésen annak megszüntetését sürgették. Ez otthon surlódásokra adott okot a kisebb nemességgel, melyek 1709-ben a tartományi gyűlésen ideiglenesen kiegyenlíttettek, ideiglenesen, mondom, mert miután a vetélkedések és a sérelmek száma mindinkább nőtt, a horvát rendek maguk tűzték ki célul azt, hogy a legközelebb tartandó magyar országgyűlésen törvényt sürgessenek, mely meghatározza, mely statutumok tartassanak ezentul érvényeseknek?

És ez az idézett 1715. évi 120-ik törvénycikknek történeti eredete.

Midőn Botka Tivadar egy országgyűlési beszédében 1848. január 27-én azt állítá, hogy a hivatkozott törvénycikk 2-ik pontjában ki volna mondva, hogy „a mi Magyarország köztörvényei ellen fog a tartományi gyűlésen végeztetni, ipso facto érvénytelen, és semmi erővel nem bir," bizony nem érthette azt, hogy e szavak szóról-szóra foglaltatnak a törvény szövegében, mert ezeket hiába keresnők ott, hanem csak az idézett, és azzal kapcsolatban álló törvények értelmére helyezhette a fősúlyt.

Az idézett 1715. évi 120. törvénycikk pedig, noha annak Czindery György, akkori horvát követ tollából folyt szerkesztése nem valami remekmű, kétségtelenül mégis azt fejezi ki, hogy csak azon statutumok érvényesek, melyeket vagy a fejedelem, vagy az országgyűlés megerősített. Méltán mondá tehát Szemere Bertalan már az 1843—44-iki országgyűlésen: „elbámul az ember az azt állítók bátorságán: hogy a kapcsolt részek jogai s municipális statutumjai országgyűlési vitatások körén túlesnek, ha megolvassa magát a szórul-szóra átirt törvényt és emez értelmet benne fel nem leli." Nem ám, sőt inkább ellenkezőjét találja fel benne.

Az 1836. évi országgyűlés a drávántúli portalis összeirást akarta szabályozni, és a közterheket helyesebb arányban felosztani. E szándékot a magyar főrendek ellenezték, úgy vélekedvén, hogy az a horvát municipalis jogok ellen vét. Bizony roszul ismerték az akkori főrendek Verbőczyjüket, mely Horvátországban is törvényes erővel birt, roszul hazájuk történetét!

A pozsonyi országgyűlésen 1839. nov. 19-én Busán Hermann horvát követ, tiltakozván a protestánsok bebocsátása ellen

Horvátországba, azt állítá, hogy a magyar törvényhozás Horvátország municipális jogainak változtatására befolyást nem gyakorolhat, minthogy a társországok nem subjectae, hanem adnexae partes. Megfelelt e rögeszmére Deák Ferenc: Azt mondja a horvátországi követ, hogy míg az általa felhozott törvények fennállanak (1715: 120, és 1790: 58), a magyar törvényhozásnak nincs jussa Horvátország municipális jogaiba avatkozni. Azonban Magyarországnak jussa vagyon azon törvényeket is megváltoztatni, melyeket a horvátországi követ felhozott, s általában, ha állítása állana, akkor visszásan volna országunk helyzete. Ha Horvátországnak volna jussa törvényhozásunkhoz szólani, nekünk pedig nem volna jussunk az övékbe befolyni, akkor Magyarország volna alávetve Horvátországnak s bennünket a világ minden diplomatái kinevetnének. *Nincs Horvátországnak oly jussa, mely nem volna tárgya törvényhozásunknak.*

Tapasztalásból tudja szóló, mik azok a jussok, melyeket a horvátországi követ szeretne a magyar törvényhozástól elvonni. Ezek közül csak egyet említ, hogy Horvátország a státusnak minden hasznaiban velünk részestül, azon jussokat gyakorolja, miket más megyék, de a terheket velünk viselni nem akarja, úgy hogy egy középszerű megyének több terhe van, mint egész Horvátországnak. Horvátország 136 portát visel, pedig hány megye van Magyarországban 150—160—180 portával terhelve, s e mellett katonát sem tart Horvátország. Midőn így a terheket egyformán velünk vinni nem akarja, akkor törvényt kíván szabni Magyarországra s attól hasonlót el nem fogad. Nem akarja szóló előadni, mily viszonyban van Horvátország azon megyékkel, melyek alsó-szlavóniai névvel neveztetnek. De ezekkel is testvéri szeretettel nem bánik Horvátország, midőn jussait velük megosztani nem akarja, sőt számtalan panaszokra ad okot bánásmódjával azoknak, kiket testvéreinek nevez. Elkülönzését annyira viszi, hogy a közös hazának polgárait kebeléből mint nem testvéreit kirekeszti. Azért sem ezeket törvényben alapultaknak lenni nem hiszi, sem azt *meg nem engedi, hogy Horvátországnak oly jussai legyenek, melyek felett a magyar törvényhozás nem rendelkezhetik.*

88.

Helyhatósági jogok. — Osegovich Metell és Busán Herman. — A király és magyar országgyülés helybenhagyásának feltétele. — A soproni országgyülés.

Budapest, 1885. január 28.

Bár ragaszkodott volna Deák Ferenc maga ezen bölcs mondathoz, mikor 1868. évben oly nagy hatalom volt a kezében.

A horvátok nem szűntek meg minden képtelen követelést municipális jogaikra való hivatkozással támogatni. De valahányszor a pozsonyi országgyülésen felszólíttattak: hadd lássuk már azokat a sokszor idézett statutumokat, hadd győződjünk meg, mi áll bennök, a kívánság teljesítésétől mindig kitértek.

E mellett az elvi kérdés sem szunnyadt soha. Osegovich Metell 1848. jan. 7-én a statutárius jogot illetőleg azt mondá az országgyülésen, hogy ezen jogot ő is csak az alkotmány korlátai közt akarja fentartani, minek alapján az ő Felsége megegyezésével létrejött municipális határozatok az 1715. 120. törvénycikk szerint is oly érvényességgel birnak, miszerint azok a kapcsolt részek beleegyezése nélkül meg nem változtathatók.

Épen oly makacson és minden jogtudományi és történelmi cáfolat fitymálásával pengette Busan Hermann a régi nótát, midőn 1848. február 5-én a magyar főrendeknél, mint horvát követ azt az inditványt adta elő utasítása következtében: A társországok municipális jogaik iránt tartományi gyülésekben maguk intézkednek, s ha azokat ő Felsége megerősíti, a magyar törvényhozásban kérdés alá nem vonathatnak.

A horvátok észjárása szerint valóban oda jutnánk, hogy Magyarország törvényeit szabad változtatni, azokat lehet és kell a viszonyokhoz és tapasztalás szerint átidomitani; a municipális jogok azonban örökké érintetlenül hagyandók!

A horvát követek kettőről felejtkeztek meg: először a több századon át dívott gyakorlatról, másodszor a törvények világos tartalmáról.

Nagyra vannak vele, hogy a Corpus jurisban Szlavoniának egy pár statutuma is fordul elő a törvények sorában, királyi záradékkal ellátva, mint ezek. Ilyenek például 1492. évből az ar-

ticuli nobilium Regni Slavoniae. Tartalmuk szerint ezen szabályrendeletek csakugyan túl nem lépnek a statutumok körén, sőt folytonos hivatkozással a magyar törvényekre tesznek intézkedéseket. Alakilag pedig nyoma sincs annak, hogy a szlavon rendek maguk körében hozták volna e szabályokat. A királyi záradék ugyanis Budán kelt és adatott meg a magyar országgyűlésen (in conventione generali et Diaeta) a magyar főpapok és főrendek jelenlétében és megnevezése mellett, mint ez minden magyar országgyűlési végzemények záradékában történni szokott.

A záradék 4-ik §-a világosan mondja, hogy a magyar rendek hozták a király által megerősített, megelőző végzéseket, kik miután ezeken kivül még más végzéseket is akartak királyi szentesítés alá bocsátani, erre nézve a legközelebbi országgyűlésre utasíttatnak.

I. Ferdinánd idejéből benne van a Corpus jurisban a szlavoniai rendek 1538-ik évben Kőrösön alkotott statutuma, mely a katona-élelmezést és némely közbiztossági ügyeket tárgyal. Királyi záradékkal nincs ellátva. Ezen statutumnak szövege semmiben nem tér ugyan el a magyar törvényektől, de a felelősséget, hogy a Corpus jurisba felvette, mégis Mossóczyra, ezen törvénykönyv kompilátorára kell hárítani, mert, hogy azt a felvételt a magyar országgyűlés valaha kivánta volna, annak semmi nyoma.

Azonban mi azt akarjuk bizonyítani, hogy a szlavon (horvát) statutumok semmi érvénynyel nem birtak, ha csak azokat a király vagy magyar országgyűlés meg nem erősítette.

A horvát urak erre elég adatot találhatnának Zágrábban a tartományi levéltárban, de miután bennünket az ilyen kutatásban ott Zágrábban aligha szivesen támogatnának, idézem a magyar nemzeti múzeumban talált jegyzőkönyv egyik helyét, mely a zágrábi tartományi gyűlésnek 1635. év április 26-án tartott üléséről szól: Minthogy a legujabb diétális végzés szerint a *magyar országgyűlésen kivül hozott tartományi vagy vármegyei statutumok vagy megerősítés alá bocsátandók vagy semmit érőknek tekintendők,* küldöttség neveztetik ki, mely a szükségesebb és hasznosabb ilyen statutumokat kikeresvén, azok megerősíthetés végett felterjesztethessenek.[1]

[1] Eredeti szöveg: Cum juxta novissimam diaetam regnorum vel Comitatum statuta *extra publicas Hungariae Diaetas* facta confirmari vel pro

A horvátok tehát igen jól tudták, hogy a magyar országgyűlésnek joga van az általuk hozott statutumokat megerősíteni, vagy elvetni.

A magyar országgyűlés, melyre fent a zágrábi gyűlés hivatkozott, 1635. évben Sopronban február 15-én záratott be, és így a horvátok április végén már tanácskozhattak arról, mikép teljesítsék az ottani határozatokat. Az országgyűlési határozat, melyre a horvátok a statutumok ügyében hivatkoztak, a 18-ik törvénycikkben van formulázva; ennek hozatalára a horvát követek is befolytak, és így csak a józan politikának szolgáltak. Ha pedig valaki azt mondaná, hogy az idézett törvénycikkben a királyi megerősítés, és nem az országgyűlésé van említve, annak megnyugtatólag azt válaszoljuk, hogy ugyanezen országgyűlés a 12-dik törvénycikket is hozta, mely még a királyi rendeletekről is azt mondja, hogy csak akkor érvényesek, ha törvényesek.

89.

A statutárius jog történetének befejezése. — Kossuth a jogbitorlás ellen. — Pauler Tivadar közjogi fejtegetései. — A húnok harca. — Az ujkor eredményei. — A gyász magyarkák.

Budapest, 1885. január 29-én.

A horvátok szerettek úgy maguk közt politizálni, és az adhatott okot arra, hogy suttyomban hozandó statutumoktól az elismerés megtagadtassék. Mennyire hanyag, és talán öntudatosan hanyag volt a horvátok eljárása a statutumok szentesítésének megszerzésében, mutatja az a körülmény, hogy a horvát követek 1682. április 9-én a zágrábi tartományi gyűlésen megjelenvén, azon statutumokat mutatták be, melyek 1635. évtől 1681. évig, tehát csaknem 50 év alatt hozattak és most királyi szentesítést nyertek.

Ugy történt 1635-ben a zágrábi gyűlésen is, a hol Somogy

nullis haberi debeant, ordinata est deputatio, quae talia magis necessaria et utilia ex hactenus conditis exquirat, ut pro confirmatione *submitti* possint.

nevű kanonok egyszerre 29 statutumot több évtizedből terjesztett elő, melyekre utólagosan a királyi szentesítést megnyerte utasítása alapján.

Azonban a privát politizálás mindig a horvátok gyönyörei közé tartozott és így 1791. évben azt határozták, hogy municipális jogaik a magyar országgyűlés többségének szavazatától függővé ne tétessenek.[1]

Ez a határozat egyenesen a törvényekbe ütközik; de ki tudott róla? Mégis a titok leple alatt hozott határozatokból, ha a moh kissé ellepte, a horvátok később jogigényeket formáltak. Ilyen extravagancia ellen Botka Tivadar kénytelen volt az 1848. évi pozsonyi országgyűlésen felszólalni, ki a horvát követ azt a véleményét cáfolta, mintha a kapcsolt részek házi dolgai csupán csak ott tárgyaltathatnának, s a mi ott történt, *ha törvényellenes* is, mégis törvényes erővel bir. Ugyanezen ülésben (jan. 27.) Kossuth Lajos tagadá, hogy a magyar szent korona birtokában csak egy ember lehessen, ki jogait másunnan meríthesse, mint a törvényből. A nagy szónok a zágrábi tartományi gyűlésen történt honosításokra vonatkozólag mondja: ha történtek, bitorlás, a miért fenyítést érdemelnek. De azt tartja, hogy nem történtek, *mert hogy Zágrábban mondatik valami, azért az meg nem történik*, míg az 1715. évi 120. törvénycikk értelmében ő Felsége megegyezésével hozzá nem járul.

Valamint az országgyűlésen, úgy a napisajtóban is a statutumok érvényességének határairól élénken folyt a vita. Az a férfi, ki jelenleg az igazságügyek élén áll, az 1848. évi Pesti Hirlap márciusi folyamában névaláírás nélküli három cikkben szintén e kérdéssel foglalkozott. Helyesen figyelmeztet a sokszor idézett 1715. 120. t.-cikk azon szavaira, hogy a statutumok, ha megerősítést nyertek, „in nullam amplius de sui validitate veniant quaestionem," azaz *érvényességükre* nézve semmi kérdés alá ne vonassanak. De e szavak nem azt jelentik, hogy ezen, habár érvényes statutumok országgyűlésileg meg nem változtathatók, mert csak az változtatható, a mi érvényes, az érvénytelent mint

[1] Farkas Vukotinovics Lajos: Regni Slavoniae erga Hungariam legalis correlatio 31. lapján: quod jura municipalia horum Regnorum attinet, haec nequaquam pluralitati votorum Regni Hungariae subjiciantur.

már magában erőnélkűlit országgyűlésen változtatni fölösleges volna; sőt ha az érintett szavakat a törvény egész szövegével, nevezetesen a 2. §. szavaival (itidem pro validis et firmis habeantur) összevetjük, ha meggondoljuk, miként sehol sem állíttatik: azok *érvényessége* soha többé *országgyülési* vitatás alá ne kerüljön (in nullam de *validitate* veniant quaestionem *diaetalem*), s a diaetalis szót hiában keressük a törvény említett szakaszában, meg kell győződnünk, hogy az 1715-iki 120. t.-cikk célja csak a horvátok közt a helyhatósági szabályok körül létező viszályok eldöntése volt, mit a törvény genezise igazol, — viszályok, melyek mint Kossuth a január 8-án tartott országgyűlésen mondá, magukat a horvátokat arra indíták, hogy a magyar országgyűlésnél panaszt emeljenek.

A statutárius jog fölötti harcok megszűntek, és midőn gondolataimban szemlét tartok fölöttük, azt a vádat idézem tán föl magam ellen, hogy nagyon avas dolgokat hoztam szóba, vagy hogy nyitott ajtót kivánok betörni, mert vajjon ki kételkedhetik benne, hogy statutumok a törvények rendelkezése alá esnek? hogy azok érvényességére egy felsőbb forum szentesítése szükséges? hogy azokat a törvényhozás megváltoztathatja, vagy eltörölheti? ki kételkedik benne, hogy az állam érdeke szabályozza a részekét? és ki tagadná, hogy az állam egysége a nemzetet erőssé teszi, a separatismus pedig dissolutióra vezet?

És mégis a „hunok harca“ még folyvást tart, — más jelszavak alatt, de annál szenvedélyesebben. A Dráván túl már nem kormányoznak királyi hercegek; már a török veszély nem teszi szükségessé a rögtöni intézkedéseket a tartományi gyűléseken helybeli statutumok által, a törekvések megmaradtak, sőt nagyobb mérveket öltöttek, uj jelszavak alatt.

A mely separatismust az Árpádházi királyok politikája ápolta, ugyanezt a politikai separatismust még magasabbra emelte Deák Ferenc. Az 1868. évi törvények autonomiát adnak a horvátoknak a belügy, közoktatás, és igazságszolgáltatás terén, ők azzal meg nem elégszenek, és mint régen törvény ellenére, azt is kivánják, a mire joguk nincs. Törvényhozási egyenlóranguságot, állami paritást, horvát királyt stb. A horvát tartományi gyűlésben mind hangosabban variálják azt a thémát: sed paulo majora canamus. Orosz interventió, szomszéd tartományok an-

nektálása, hegemonia a balkáni szlávok fölött és tán szláv orthodox egyház is.

Milyen hosszú út az, az alattomos kisérletektől a helyhatósági statutumok kitágítására, és ezen hosszú úton a magyar nemzetnek még soha sem jutott eszébe a separatismus ellenszerének komoly alkalmazása.

Az egyedüli ellenszer Horvátország, vagy a mit annak neveznek, teljes beolvasztása a magyar államba. Minél tovább késünk, annál biztosabb a legyőzetésünk; és e csatavesztésünk, melyet hibáink előkészítenek, oly gyalázatos lesz, hogy a mai nemzedék megvetés tárgyát fogja képezni a jövő Magyarország számára, mint azon gyász magyarkák, kik az augsburgi csatából menekültek.

90.

Horvátok a felsőházban. — A separatismus uj alapjai. — A Pozor. — Jogok élvezete feltételhez kötve. — Az 1868. évi kiegyezés uj fatalitásai. — Horvát invasio a közjogba. — Miskatovich.

Budapest, 1885. február 15.

A képviselőházban több nap óta foly az általános vita, a főrendiház rendezéséről. Irányi Dániel határozati javaslatot nyujtott be, melynek egyik pontja azt kivánja, hogy a felsőház tagjai legyenek: a Horvát-Szlavonországok gyűlése által az 1881. évi XV. t.-cikk értelmében, továbbá a magyarországi megyék és törvényhatósági joggal biró városoknak bizonyos számban szabadon és titkos szavazás útján választandó küldöttjei.

Aláirták többi közt Helfy Ignác és Ugron Gábor, a mit nem lehet eléggé sajnálni. Meglehet, hogy az aláirók a fősúlyt a megyék és városok felsőházi képviseletére fektették, de nem ezen utóbbi kérdésről kivánunk vitatkozni, hanem ismételve kijelenteni azt, hogy a kik hozzájárulnak ahoz, hogy a horvátok a felsőházban *országilag* képviselve legyenek, azok a separatismus várát erősitik.

Igaz, hogy a fentidézett törvény 3. szakasza nem az első, mely a nevezett tartományoknak megengedi, hogy a felsőházba

három képviselőt küldjenek saját országgyűlésükből, — vagy jobban mondva tartományi gyűlésükből. Az elv létezett már a XVII. században, csakhogy az 1627. 61. törv.-cikk és az azt megerősítő 1723. 7. törv.-cikk „Szlavoniának“ egy képviselőt, az 1868. évi kiegyezési törvény két, az 1881. évi törvény pedig három képviselőt enged meg a felsőházban.

A dráván túli mágnások magyar mágnások, a dráván túli püspökök magyar püspökök. A közjog nem ismer különbséget. Mi sem akarunk különbséget tenni s akárhányan legyenek a folyó másik oldalán, a kik ezen kategoriához tartoznak, és a törvényes kvalifikációt birják, szivesen látjuk őket a felsőházban, még ha a folyó innensö partján, a nagyobbik Magyarországon, nem birnának is jószágokkal.

De veszedelmesnek tartjuk azt a haza egységére nézve, hogy midőn már minden törvényesen jogosult egyén a felsőházban helyét elfoglalta, a horvátok még külön „országilag“ is legyenek ott delegátusok által képviselve.

A kiegyezési törvény 37. szakasza szerint Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok főrendei s azon világi és egyházi méltóságai, kik 1848. előtt a magyar országgyülés főrendi házában ülési és szavazati joggal birtak, ezentúl is hasonló joggal lesznek tagjai a közös országgyülés felsőházának, mindaddig, míg a ház más alapokon nem rendeztetik.

A *Pozor* ebből azt következteti, hogy a magyar országgyülés csak a magyar felsőház reformjáról tanácskozhatik, nem pedig a közös felsőház reformjáról. Gyönyörü politikai metaphisica! A Pozor azt mondja, hogy a felsőház reformja esetén az idézett 37. szakaszban fentartott jogok a horvátokra nézve elenyésznének, de hogy ezen jogokat ismét érvénybe lehetne helyezni, azonban nem a magyar országgyülés egyszerü határozata, hanem a kiegyezési törvény kiegészítése által.

Ha a Pozor elismeri, hogy a magyar országgyülés a kiegyezési törvény 37. szakaszát hatályon kivül helyezheti: el kell ismernie, hogy ugyanazt teheti a 36-ik szakaszszal, sőt az idézett 1881. évi XV. törvénycikkel is.

Ha elismeri, hogy az 1848. év előtt gyakorlatban volt jogokat, a mennyiben a mostani felsőházi reform által megszüntetnének, vissza lehet helyezni, el kell ismernie, hogy a magyar

országgyűlésnek jogában áll azokat, ha tetszik, vissza *nem* helyezni.

A horvát ellenzék a dolgot úgy tünteti fel, mintha a horvát-szlavon részeken lakó magyar főurak, az egyházi és világi méltóságok csak a kiegyezési törvény alapján ülnének a felsőházban, pedig mindenki tudja, hogy ezen joguk sokkal régibb törvényeken alapul, és e joguk épségben maradt volna meg, ha a kiegyezési törvényben erről szó se lett volna. De hát miért történik mégis említés a horvát eredetü főrendekről a kiegyezésben? Azért, mert annak 36. §-a azt rendeli, hogy a horvát-szlavon tartományi gyülés két (utóbb három) tagot választhat a főrendiházba; nehogy tehát abból valaki azt következtesse, hogy azzal Horvátország-Slavonia képviselete a felsőházban *ki van meritve*, azt állapitotta meg a 37. §., hogy azok a horvát-szlavon-tartománybeli főurak, kik régibb törvények alapján már 1848. év előtt a felsőházban üléssel és szavazattal birnak, e jogot *további intézkedésig* tovább is gyakorolhatják.

Egyik részről sem vonatott kétségbe, hogy a magyar országgyülés a felsőházat egészen uj alapon szervezni van feljogositva. Azonban a horvát ellenzék megjegyzi, hogy a horvátok csak azon időpontig egyeztek be, miszerint főrendeik a felsőházba eljárjanak, míg ezen 37. §. változatlanul megmarad; és hogy ezek ülési és szavazati jogukat a felsőházban elveszitsék, ha csak uj egyezségre nem lép Magyarország „Horvátországgal.“

Igy törekednek a Dráván túliak folytonosan arra, hogy Magyarországgal csak országilag érintkezzenek, és hogy szaporitsák az internationalis (bocsánat e szóért) szerződések szükségeit.

Azonban Magyarország a kiegyezési törvényben nem kötelezte magát, hogy a törvényhozó testület esetleges uj szervezetét a horvátok beleegyezésétől tegye függővé, — és mert az országgyülést közös országgyülésnek tetszik nevezni az ujabb időben, a horvátok nem nyernek jogcimet ez abszurd követelésre; szintúgy mondhatnák, hogy mert a magyar kormányt közös kormánynak nevezik, a miniszteriumot csak az ő országilag kifejezendő kivánságuk szerint szabad alakitani.

A magyar főrendiház uj szervezésére csak azon tényezők

fognak befolyni, a melyek azon régibb törvényeket alkották, melyeken az eddigi főrendiház alapszik; t. i. a magyar országgyűlés és a magyar király, — ez úton fognak megállapíttatni az uj főrendiház jogai, és e jogokkal élhet aztán mindaz, a kit a törvény azokkal felruház, de a ki nem él vele, az nem fogja megzsibbasztani a felsőház működését.

Épen azt kell mondani a Pozor azon tanácsára, a melyet a magyar országgyűlésen levő horvát képviselőknek osztogat, mely szerint tőlük azt kivánja, hogy a felsőház reformja fölötti viákban ne vegyenek részt, vagyis az idézett horvát lap álláspontját védelmezzék: „mert minden más eljárás a kiegyezési törvény ujabb megsértése lenne és azon alapelvnek tagadása, mely szerint Horvátország egészen *egyjogu* királyság Magyarországgal.“

Az ujabb törvényhozás nyelvén szólva az országgyűlés rendezése *közös* ügy — nem Ausztriával, hanem a drávántúli részekkel és azért a jelen országgyűlési tárgyalások alatt nemcsak a magyar, hanem a horvát zászló is a ház tetején lobog. A jog tehát meg van adva a horvát képviselőknek; ha nem élnek vele, nem fogják megakasztani a világ menetét.

Egy távirati tudósítás arról értesít, hogy Miskatovich képviselő a Narodne Novine-ban a Pozor fejtegetéseit megcáfolni iparkodott; de saját magára nézve azt a nézetet vallja, hogy azon főrendűek, a kiknek csak Horvátországban vannak birtokaik, a felsőházban a *nem közös* törvények fölötti tanácskozásokban részt nem vehetnek.

Ez sem a mi álláspontunk, mert mágnások és püspökök — mint már jeleztük — a Dráván túl is magyar főrendűek és a dolgon nem változtat, ha esetlegesen birtokaik nem a Dráván innen, hanem a Dráván túlnan fekszenek.

Különben a kiegyezési törvény 35. szakasza megállapítja ugyan, hogy miként gyakorolhatják a horvát képviselők törvényhozási jogukat a képviselők házában, ha közös ügyek vannak napirenden; de olyan törvény még eddig nem létezik, mely a felsőházban a jogok gyakorlatában különbséget tenne egyes tagok között.

Azonban a főrendiház szabályozásáról szóló törvényjavaslat ilyen bonyodalmat helyez kilátásba.

Képviselőink azon balhitben tévelygenek, hogy ők lelket

önteni tartoznak ama szerencsétlen 1868-iki kiegyezésbe; sőt hogy azt még ujabb törvényekkel szilárditani is az ő hivatásuk. Pedig tőlük mi egészen mást várunk.

Vegyék inkább figyelembe azon abszurditásokat, melyek ezen kiegyezésből sorra kinőnek és a melyek éles ellentétben állanak *Magyarország egységével.*

Nincs az a tekintet, a melynek ezt feláldozni szabad volna.

91.

Horvát politika a főrendi házban. — Br. Zsivkovics János. — A zágrábi kormánypárt. — A magyar és a horvát főváros. — Kereskedelmi városaink. — Kereskedelmi politika. — Beruházások.

Budapest, 1885. február 18.

„Horvátország" folytonosan sérelmeket emleget és Magyarországot vádolja képzelt vagy valóságos bajairól; és midőn igazság szerint a bünbánó szürke mezében kellene megjelennie, mint követelő lép fel s oly hangon kér számot a kormánytól és képviselőháztól, mintha soha eszükbe nem jutott volna a horvátoknak elszakadni Magyarországtól, soha nem apelláltak volna orosz interventióra, soha a csőcselékkel nem cimboráskodtak volna és loyalitásuk a haza és dynasztiája iránt minden kifogáson felül állana.

Azt a speciális hangot, melyet Zágrábban megszoktunk, élvezhette a magyar felsőház is f. é. február 14-én, midőn báró Zsivkovics János, a zágrábi tartományi gyülés küldöttje ez arisztokratikus termekben felszólalt, melyek különben a konzervativ eszmék ápoldája szoktak lenni.

Zsivkovics az országos költségvetés alkalmával szólalt fel, de nem erről szólt, hanem polemizált az alsóházban mondott beszédek ellen és folytonosan vádaskodott, hogy a kormány, már t. i. a magyar kormány Horvátországért nem tesz semmit, és hogy Magyarországban a hangulat a horvátok irányában roszszabbra változott. Zsivkovics oly módon beszélt, hogy a felsőház elnöke, báró Sennyey, négyszer szakította félbe a szónokot, és figyelmeztette a parlamentáris szabályokra, az ötödik rendreuta-

sítás Tisza Kálmán kormányelnök részéről jött, ki a szónoknak azt felelte, hogy ha a horvátok fenyegetések által akarnak valamit Magyarországtól nyerni, és ha Zsivkovics oly alternativát állít fel: vagy teszitek a mit kivánunk, vagy ez meg, amaz fog történni, — akkor bizony a magyart azon hangulatban fogják találni, melyben semmit sem tesz abból, a mit különben tenni hajlandó lett volna.

Zsivkovics pedig sok éven át a horvát autonom közigazgatás tagja volt, és mint ilyen fegyelmezett észjáráshoz kellett szokva lenni. Nagy befolyása volt oda át, és most is a horvát kormánypárt egyik kitünő tagja.

Itéljék meg közügyeink tényezői, vajjon érdemes-e ilyen pártért áldozatokat hozni, és vajjon ilyen párt lehet-e támasza a magyar államesmének? Et crimine ab uno disce omnes.

Zsivkovics horvátul kezdte beszédét, csak hogy markirozza jogát, hogy ezen nyelven is felszólalhat, aztán egész beszédét jó magyarsággal folytatta. Mindenek előtt az 1868. XXX. t.-cikk 70-dik szakaszára hivatkozott, hogy a regnikoláris küldöttség kinevezését igazolja, mely, mint tudjuk, a zágrábi tartományi gyülés által már kineveztetett, a magyar országgyülés részéről azonban még nem. Ezen kettős küldöttség feladatáról eddig szétágaztak a vélemények, végre azon nézetben történt megállapodás, hogy a sérelmek orvoslására lesz hivatva, természetesen nem azon sérelmekre, melyeket Horvátország a magyar állam alkotmányán és történeti jogán ejtett, hanem azon vélt sérelmekre, melyekről Magyarország a drávántúliak részéről vádoltatik. Ámde a hivatkozott 70-dik szakasz nem beszél sérelmekről, hanem megállapítja, hogy az 1868. évi kiegyezés az egyezkedő országok külön törvényhozásainak tárgya nem lehet, s hogy változás rajta csak oly módon történhetik, a melyen maga a kiegyezés jött létre.

Nem rajongunk e szöveg bölcseségeért, de annyi mégis bizonyos, hogy belőle országos küldöttségeket sérelmek orvoslására nem lehet kiolvasni.

Vagy igazán *változtatni* akarnák-e a horvátok a kiegyezés egyes tételeit? akkor miért nem mondják azt a horvátok nyiltan? Olyan változtatásra, hogy az 1868. évi XXX. törv.-cikkből egy betü se maradjon fenn az utókorra, nálunk teljes készséget

fognak találni, — olyan részletes változtatás azonban, mely az összeköttetést Magyarország drávántúli részeivel a horvát autonomia nevében még lazábbá tenné, bátran a hiu spekulációk lomtárába vethető, mert erre nem kapnak nálunk embert. A nemzet indignátiója elfujná azokat, kik ilyen kisérletet tennének.

A szónok konstatálta, hogy Horvátországban az ellenszenv, az ellenséges indulat Magyarország és a fennálló közviszonyok ellen mindig több tápanyagot nyer és a vágy: a közjogi viszonyt és szövetséget Magyarországgal mentül jobban kitágitani, mindig nagyobb köröket foglal. Zsivkovics helyesen festette a helyzetet, hanem a tényt nem a valódi okokból fejtegette. A jelzett törekvés ugyanis nem onnan származik, mert a zágrábi gyűlést tartományi gyülésnek nevezzük és Horvát-Szlavonországot többé nem társországnak nevezzük. Zsivkovics nagyon naiv embereknek tarthat bennünket, midőn logikája oda mutat, hogy Horvátország ragaszkodása Magyarországhoz annál erősebb lesz, minél jobban feloldunk minden köteléket, mely a drávántúli részeket Szent-István birodalmához füzi.

A magyar főváros emelkedése is Zsivkovics elmélkedésének tárgya. Tartózkodik ugyan mások által hangoztatott oly állításoktól, mintha Budapest horvát pénzen nyerte volna mai fényét, de mégis *tiltakozik* azon felfogás ellen, mintha Zágráb minden más közönséges magyar várossal egyenlő és egyenlő fokon álló volna, vagy épen azok színvonala alá volna helyezendő. Szerinte Zágráb az állam által nyerendő segélyre nézve közvetlenül Budapest tán volna tekintetbe veendő, és csak azután — harmadik sorban jöhetnének az ország többi városai.

De már bocsánat kérünk, még ha Zsivkovics nem is számit bennünket azon „méltányos emberek“ közé, kiket az ő okoskodása meggyőz, mégis kimondjuk, hogy nekünk Szeged, Debrecen, Pozsony, Temesvár, Kolozsvár, Arad, Kassa és még sok más város jóval közelebb áll szivünkhez, mint Zágráb, — forgalmi tekintetben ezek sokkal fontosabb tényezők, mint Zágráb. Mit tegyen Magyarország Zágrábért? és mi érdeménél fogva tegye? Állitson középületeket a „horvát kormánynak?“ segélyezze a horvát operát? rakjon palotákat horvát akadémiáknak, és muzeumokat, hogy a magyarokat még jobban barbaroknak szidhassák? De mindez bajos, mert mind e dolgok a horvát

autonomia körébe tartoznak és Starcsevics a tartományi gyülésen nyiltan kimondta, hogy nekik a magyaroktól nem kell semmi ajándék. No hát legyen igy.

Gáncsolja aztán Zsivkovics a magyar kereskedelmi politikát, melyről azt mondja, hogy nem veszi tekintetbe Zágráb és általában Horvátország érdekét. A magyar kereskedelem felvirágoztatására évek óta történtek némi célszerű intézkedések — az intézőket nem az a szándék vezérelte, hogy Horvátországnak ártsanak, hanem hogy lendületet adjanak a magyar kereskedésnek, mely a magyar államért oly nagy terheket visel. Ha ez intézkedések mellett a horvát kereskedés is jól érzi magát, annak mi örülni fogunk, de azt ne várja tőlünk egyetlen „méltányos" ember se, hogy mi oly intézkedéseket léptessünk életbe, melyek talán a horvát kereskedelemnek hasznosak, de nekünk kárunkra volnának.

E tárgynál szükségkép érinteni kellett a vasutakat is, és Zsivkovics azon nézetben van, hogy a magyar kormány e tekintetben köteles lett volna többet tenni. Vajjon miért? a kiegyezés szerint (16. és 17. §.) Horvát-Szlavonországok összes bevételeinek 55 százaléka a közös költségek fedezésére fordíttatik; a többi 45 százalékot a horvát beligazgatás veszi igénybe. Vasutak építésére csak a volt határvidéki erdőségek bizonyos része szolgáltatja a tőkét. És törvény szerint a horvátok csak az utóbbi forrást vehetik igénybe vasutak építésére. Többet nem, legalább addig nem, míg az ő eddigi autonomiájuk fennáll. Magyarország bármely vidékeért, akár szellemi — akár anyagi fejlesztés érdekében — megteszünk mindent, a mi erőnkből kitelik. Horvátországért, a *mostaniért,* nem teszünk és nem tehetünk semmit. Ez az egészséges politika.

Oly tábornok, ki az ellenséges hadsereget élelemmel látja el és a ki az ellenség táborába hajtja az ökröket és juhokat, oda lőport és fegyvert szállít, az áruló. Oly politikus, ki az ellenség positióját erősíti s ellenkezési erejét fokozza, az hitvány. A ki pedig lázadóknak kiváltságokat nyujt és köpenyeget, mely alatt szándékaikat takargathassák, az oly címet érdemel, mely a mi szótárunkban nem fordul elő.

Mi nem fenyegetőzünk, mint Zsivkovics; — az ő fenyege-

tései hidegvérünket nem alterálják, — mi csak egyszerűen konstatáljuk, hogy a horvát kérdés megoldásának kulcsa nem ott fekszik, a hová ő mutatott, hanem ellenkező irányban.

92.

Fiume. — Kereskedelmi érdeke. — A terület elégtelensége. — A közlekedések. — A gyárak. — A kikötő. — A terjeszkedés korlátai. — A kapcsolat Magyarországgal.

Budapest, 1885. március 3-án.

Voltak az engedékenységnek olyan pillanatai, a midőn a históriai jog és a politikai exigencia teréről lelépvén, azon eszmével foglalkoztunk, vajjon — midőn bizonyos, hogy Magyarország határa a Száva — lehet-e oly földrajzi alakulást elősegíteni és támogatni, hogy Fiume közvetlen területi kontinuitásba hozassék Magyarországgal.

Tudva van ugyanis mindenki előtt, mily veszély fenyegeti Fiumét, kivált a mostani a provisorium alatt, a horvát elemtől; és még élénk emlékezetben vannak a zágráb-károlyvárosi-fiumei vasut ellen a horvátok által intézett támadások, — kifakadások és ellenséges tüntetések, melyek onnan származnak, mert e vasut Magyarország egy darab földjét képezi és magyar jellemével szemet szurt az elvadult vidéken.

Menthető tehát oly kombináció, mely arra törekszik, hogy a fiumei vasut csak magyar területen vonuljon keresztül és így a horvát közigazgatás beavatkozását teljesen feleslegessé tegye. A kereskedelmi forgalom igen kényes természetű és a népszenvedélyek beszámíthatatlanságait kerülni szereti. A zágrábi tartományi gyűlésen Starcsevics egyszer felkiáltott: „jertek, üzzük el a magyar erdőcsőszöket.“ Megtörténhetnék, hogy a fiumei vasut mentén is egyszer felhangzik a szó: „jertek, üzzük el a magyar vasuti tisztviselőket.“ Az ilyen törekvések érlelését nem kell bevárni.

Több alkalommal bebizonyítottam, hogy Magyarország déli határa a Száva egész Belgrádig (Zimonyig). Sziszektől kezdve nyugot felé a Kulpa egész Károlyvárosig választja el a mai állami csoportosulást a régi Horvátországtól. Ez a két folyó tör-

téneti jog címén ma is kiváló figyelmet követel az ország területének felosztásánál.

Tegyük fel, hogy a kapcsolt részeket külön közigazgatás alatt akarnók meghagyni, akkor mindenek előtt tisztában kellene lennünk az iránt, hogy a Kulpán és Száván inneni részek eredetileg nem képezték a kapcsolt részek területét. Károlyvárostól Fiuméig egy politikai határt kellene elfogadni, és pedig azon vonalt, mely Károlyvárostól az 1812. évben elkészült Ludovika-utat Ravnagoráig követi, innen a Karolina-uton Merkopálra kitér, hogy ismét a Ludovika-utba betorkolván, ezen Fiuménál végpontját elérje. A Karszt itt alig enged meg más megoldást.

Ezen kombináció következtében a lika-ottocsáci, az ogulinszluini és petriniai volt határvidéki kerületek a közvetlen magyar közigazgatás alól az autonom közigazgatásba mennének át. A horvátok, ha ily módon visszaadnánk, a mit a történet nekik oda nem ítélhet, aligha meg volnának elégedve, mert a magyar állam megalapítása előtt sok mindenféle terület tartozott még archaeologiai országukhoz, de nem mi magyarok tehettünk róla, midőn ezen területekről *nem* mi intézkedünk és azok idegen uralom alatt állnak.

De a magyarok sem örülhetnének feltétlenül e terv valósításának. Először nem lehet kellőleg indokolni azt, hogy mi okból találjon bárhol és bármily kis területen a separatismus még menekvő helyet; miért maradjon fenn szakadás a törvényhozás és kormányzat egységében; miért habozzék tovább is a magyar állam világtörténelmi hivatása felismerésében? Továbbá a fiumei vasut Károlyvárosnál az ogulini határezred területére lép át és azon Moravice, Delnice, Lokve, Fusina, Lics, Buccarit érintvén, jó soká idegen területen halad. Tehát célunk még így sem volna elérve.

És vajjon Fiume megint csak enkláve maradjon? avagy környékéből egy nagyobb terjedelmű vármegyét alakítsunk? Ezen utóbbinak székhelye csak Fiume, vagy az innen öt órányi vasuti távolságban fekvő Károlyváros lehetne, és ez a vidék összes szláv elemével Fiuméra nyomást gyakorolna, melynek külvárosai úgy is csak horvát lakosokkal birnak. Az olasz, és még inkább a többi nemzetiségek tehát nagy veszélybe jutnának még akkor is, ha a drávántúli közigazgatás közvetlenül Budapestről venné irányelveit.

Mindezen tekintetek arra utalnak, hogy a horvátokkal szemben követendő politikában félrendszabályokkal ne elégedjünk meg, hanem törekedjünk egész erélylyel, a jog és politikai raison nevében a haza teljes egységére. Még a földrajzi viszonyok is bizonyítják, hogy a haza egységéből le nem lehet alkudni semmit, ha a magyar állam jogát érvényesíteni és tiszteletre emelni akarjuk.

A mi különösen Fiumét illeti, ennek anyagi és politikai sulya leginkább az által van biztosítva, ha e tengeri városnak saját területét meghagyjuk, sőt még ezt kibővítjük, a mint azt jövője megkivánja. Területe ugyanis csak 1333 hold lévén, terjeszkedésének nem elég alapot nyujt. Fiuméhoz még tartoznak Plasse, Cosale és Drenovo apró helységek, és ezek képezik a várossal a fiumei kerületet.

Fiume város terjeszkedése a pályaudvar és a kikötő elhelyezése folytán, valamint azon körülménynél fogva, hogy a Fiumara-csatorna által terjeszkedési útja el van vágva, csak két irányban történhetik, úgymint: felfelé a hegyre és nyugati irányban a határ felé; mert azon kis területet, melyet a Fiumara-kikötőt a nagy kikötővel egybekapcsoló csatorna partján nyerünk, a mindinkább élénkülő forgalom követeli magának.

Arról, hogy Fiume nagy forgalmi magánraktárakkal birjon közvetlenül a part mellett, szó sem lehet, mert a part melletti városrész értékes házakkal van beépítve, és e célra oly kevés tér áll rendelkezésre, hogy alig számba vehető.

Raktárakról tehát a kikötőben és pályaudvaron kell gondoskodni. A helyi viszonyok azt a reményt igazolják, hogy a kikötő teljes kiépítése elég tért fog nyujtani arra, hogy Fiume forgalmi igényei kielégítést nyerjenek, annyival inkább, mert az eddigi tapasztalat szerint a fiumei kereskedelmi cégek csak kevéssel járultak hozzá a forgalom emelkedéséhez és inkább a helyi forgalomra fektették szorgalmukat, mintsem a nagyobb forgalmat tették volna feladatukká.

Raktárakon kivül azonban kell gondoskodni lakházakról és gyártelepekről is.

Egészségi és éghajlati viszonyok ajánlják, hogy a lakházak inkább a hegy oldalán épüljenek, mintsem hogy alant elterjedjenek. Fent a hegyen egészségesebb levegő és légáramlat van,

mely a tropikus meleget hűsíti; egyedüli baj itt a víz hiánya, de azon segíteni lehet kutak ásásával vagy vízvezeték berendezésével. Kutakat 1500—2000 frtnyi költséggel lehet létrehozni, de ezt a költséget nem mindenki birja el, a ki fent lakni kényszerül.

A gyárak elhelyezésére a meglevő gyárak jelölik ki az irányt. A szentpéteri vasut és a voloscai országut közötti terület az, melyen már is a rizshántoló, kőolajfinomító, torpedo- és vegygyárak felállitvák, és a melyen nemsokára a vaggongyárak is fognak felállíttatni. E területen még más ipartelepet is lehet alapítani az isztriai határig; ott lesz az uj feltöltés is a torpedógyártól a nevezett határig, ott van azon hegy is, mely a vasutig lehordható, és melynek anyaga a kikötő építésénél értékesíthető. Ha mindez még nem volna elegendő egy gyári terület számára, figyelemmel lehetnének a fiumeiak a dohánygyár mögött kezdődő szép Scurinye völgyre, melynek területét a vaspálya-udvar vágányaival nagy nehézség nélkül lehetne összekapcsolni.

Azt mondhatni tehát, hogy ha rendkivüli lendületet nem veszünk számba, Fiume egyelőre elég területet nyujt kikötői raktárak számára és gyári épitkezésekre. Aggályt csak az a körülmény támaszthat, hogy a telkek ára már a budapesti telkek árát meghaladja, hogy olcsóbbá legyenek, arra nincs kilátás.

Ezen bajon első sorban az által kell segíteni, hogy uj utcák nyitásával és építési telkek kihasításával számosabb telkek bocsáttassanak a város rendelkezésére; és hogy uj utak építésével a Scurinye-völgy hozzáférhetővé és a hegy lehordásával a kőolajfinomító gyáron kivüli terület egyenletessé tétessék.

Nagy baj Fiumében a farakodó helyek hiánya. Ezen az uj kikötő terve segíteni akar ugyan, de ez nem elegendő, mert itt a magán-vállalkozásnak is sok a teendője. A fiumeiak a háttért képező hegyet sík területté változtathatnák, de eddigelé még arra semmi kedvet nem mutatnak, dacára azon példának, melyet a kőolajfinomító-gyár mögötti terület planirozása oly előnyösen mutatott, a hol egy év leforgása alatt az emlitett óriási gyár felállítása vált lehetségessé. Olcsó farakodó helyeket csak a Fiumara (Recina) folyón túl, horvát területen lehet találni, mely alkalmas kikötőnek, és hol hajógyárnak és száraz docks építése is van tervezve. De itt már a nemzetiség vad bórája fuj.

A Fiumara kikötő által nyerendő terület Fiuméhoz csatolandó és Magyarország közvetlen fenhatósága alá helyezendő, mert inkább ne épüljön kikötő, mintsem hogy ez horvát területen létesüljön. Ha a fiumei terület magyar jellegét nem lehetne fentartani, akkor a város terjeszkedése kelet felé végkép meg volna akasztva.

Ime, a mai közjogi viszonyok minden haladásunkat gátolják és mindennap ujabb meg ujabb nehézségeket támasztanak.

A kérdés nem úgy áll: megtenni vagy abbanhagyni, mert nagyobb forgalmi kikötőt hajógyár nélkül képzelni sem lehet.

Hajnal Antal kikötő-építészeti főfelügyelőtől a nagy kikötőre nézve a következő adatokat veszszük:

Vízfelület 24 hektár	az új terv szerint lesz	43	hektár
Előkikötő	„ „ „ „ „	48	„
Rakpart és molo 1966 m.	„ „ „ „ „	3.696	m.
Raktárra való hely 38300 m²	„ „ „ „ „	127.890	m²
Rakterület 63010 m²	„ „ „ „ „	154.920	m²
Gyárépítési terület	„ „ „ „ „	88.700	m²
Lakházépítési terület	„ „ „ „ „	19.600	m²
A Fiumara kikötőben:			
Előkikötő	„ „ „ „ „	17	hektár
Vízfelület 1 hektár	„ „ „ „ „	12	„
Rakpart és molo 340 m.	„ „ „ „ „	508	m.
Gyártelep	„ „ „ „ „	88.000	m²

E számok bizonyítják, hogy a kikötőnek mily óriási fejlesztése terveztetik, ide sem számítván a kőolaj-kikötő nagyobbítását.

Az 1883. évi forgalom 570.000 tonnára ment, az uj kikötő megbir 1,600.000 tonnára menő forgalmat, sőt ha fokozódnék is, elégséges lesz.

Sajnos, hogy a fiumei tőke a nagyobb szabásu vállalatoktól irtózik és megelégszik a századok óta járt utakon a kis üzletet fejleszteni és a vagyonosodásban haladni.

Fiume hivatva van, hogy Magyarország kivitelét és behozatalát közvetítse, feladatunk tehát területét az előre látható szükség szerint kikerekíteni, közvetlen tartozandóságát Magyarországhoz kimondani és kereskedelmi és tengerészeti érdekeit fejleszteni. Az utóbbi tekintetben Fiumétól magától várunk erőteljes versenyt és vállalkozást; ha ezt elmulasztja, idegen tőke fogja elfoglalni a tért és a régi cégek másoknak fogják átadni a szép jövőt, melyre az elsőséget igénybe venni elmulasztották.

93.

A magyar nemzetiség földrajzi nyoma Horvátországban. — Nagy Lajos király. — A családok. — Szent Száva hercegsége. — A határjárások. — A kir. kancellárok.

Budapest, 1885. március 15-én.

Annyiszor mondják naponkint, hogy a magyar erőszakos módon terjeszti nemzetiségét, — másrészt annyira hitegetjük magunkat a magyar nemzetiség haladásával, és meg vagyunk győződve nyelvünk szaporodó hódításairól, hogy mi ezen tételeket vizsgálat nélkül elfogadjuk. Pedig a ki hosszabb korszakokat összehasonlit, látja, hogy a dolog nem így van, mert nemzetiségünk Horvátországból egészen kiszoríttatott, Erdélyben pedig napról-napra szükebb körre zsugorodik össze.

E tény nem tartóztatja ellenfeleinket a Dráván túl és a Királyhágón túl, hogy folytonosan a vészharangot huzzák, mintha nekik kellene félteniök nemzetiségüket és ez eljárással legrosszabb esetben azt érik el, hogy a magyart vagy elaltatják, vagy tétlenségre viszik. Közéletünk férfiai és társadalmunk azt hiszi, hogy tulzásba esnek, ha fajunk és nemzetünk érdekét ápolják — és miután a kormány köréből is az a szó hangzott: az erősnek illik engedékenynek lenni, a pulyaság alkalmas takarót talál s közönyösségét és keble ürességét öntudatos erő színe alatt még erénynek tünteti fel.

Azt, vajjon mennyiben volt használatban a magyar nyelv Horvátországban a régibb századokban, adatok hiányában ma már bajosan lehetne kimutatni, azonban annyit még a földrajzi elnevezésekből is állíthatni, hogy e tekintetben régentén a viszonyok jobbak voltak a maiaknál.

A becsületes Kerchelich, horvát történetíró a mult században, azt írá, hogy Nagy Lajos király minden szlavoniai várat magyar hangzású nevekkel nevezett el, így lett például Medvedből Medvevár, Raszinából Keresztur stb. A király ez eljárással azt akarta elérni, hogy a horvátokat közelebb hozza a magyarokhoz és egységessé tegye a nemzetet.

A horvát családok magyar kihangzásu neveket vettek fel, ilyen a Kasztelánfy de Szentlélek, a Kapitánfy de Dresnica, a Vojkfy de Voikocz.

De legerősebb nyomát hagyta a magyar nemzetiség a topographiai és földrajzi elnevezésekben. Maga Zágráb városának 1242. évi kiváltságlevelében ily határhelyek fordulnak elő: Eöttevény nevű út, Köbölkut forrás, az iharfa és a Szávának réve, mely „Királyrévi"-nek neveztetett.

A chulmi grófságot 1370. évben *Halmi* tartománynak nevezik. Midőn 1440. évben Kosarics István IV. Frigyes császár által német birodalmi herceg címével tiszteltetett meg, a tartomány a ma is divatos Hercegovina nevet vette fel és az előbbi neveket, milyen a Ducatus S. Sabae, azaz: Szent-Száva hercegsége kiszorítani kezdte. Mátyás király idején azonban még használatban volt a Dux Sancti Sabae elnevezés, és midőn a törökök itt szandsákságot alapítottak, tartományukat „Hersek vijaleti"-nek nevezték. Egy 1536. évi latin nyelven írt oklevélben világosan mondatik, hogy e szandsákság magyarul „*Hercegfeuldy*" neveztetik, azaz hercegföldjének. A Száván túl, a mai Boszniában a XIII. században gyakran szerepelt a sói bánság, sőt *Alföld* nevű zsupánságot is emlegetnek. Ha már kisebb-nagyobb tartományok magyar névvel birtak, kevésbbé fog meglepni, ha magyar nevű városokat és falvakat találunk oly vidéken, hol nemzetünk emléke már elhomályosult.

Már a XII. században kapják a templáriusok Ujudvart adományul. Az Unna mellett Ujvár állt.

Boszniában 1492. és 1504. évben Sólyomfészek nevű vár említtetik. Körös vármegyében találunk a XIV. és XV. században Szentgyörgyvára. Szombathely, Szentmária, Pökör-Szerdahely, Kőkapronca, Szt-Erzsébet, Kóvár stb. nevű várakat és városokat. Császárvár, melyet Bakócz Tamás bibornok birt 1525. évben és unokájának Bakócz Péternek hagyományozott, romjaiban ma is látható Varasdmegyében. A mai Krestellovác, mely már 1539. évben e néven fordul elő, a XIII. században Kristályföldjének neveztetett.

Keglevich Péter 1535. évben egy latin nyelvű levélben valamely hegyről tesz említést, mely Bihacshoz egy mérföldnyire fekszik és magyarul „herdegh kerth"-nek, azaz ördögkertnek neveztetik. Még az Unnon túli partra is vezet bennünket Mátyás király 1489. évi levele, melyben Vitanovics Simonnak *Felső-Falu* Chokalath és Sztripar helységeket adományozta. A mai Szredice az oklevelekben Szerdahelynek neveztetett. A varasdi Nagy Tábor

várát a horvát nép ma is így nevezi, — csak hivatalos iratokban átkeresztelik Veliki Táborra. — Szomszédvár most Zágráb megyében romjaiban fekszik. Magyar nevét a XIII. század eleje óta viselte, — most Szuszed-nak nevezik a falut. E várról vette előnevét a Malikóczy-család, mely örökös ura volt a XVI. században. Malikóczy Jánosnak 1592. évről kelt magyar nyelven írt eredeti végrendeletét magam olvastam. De még Rácországban is létezett Szomszédvár, melyről Zsigmond király 1426. évben azt irja, hogy Hervoya épitette.

A régi határjáró levelek kifogyhatlan forrását képezik a bizonyitékoknak, hogy a magyar nyelv azelőtt nagyobb elterjedéssel birt nem csak a mai Szlavoniában — a mi nem szorul sok okadatolásra — hanem a mai Horvátországban is csaknem minden határjárásban a határjelül szolgáló fák majd szlávul, majd magyarul neveztetnek. Hemzseg a sok tulfa (tölgyfa), kőrös, szilfa, iharfa, gyertyánfa, jegenye, reketyés, bükfa, haraszt, nyárfa, eger, gyümölcsény, cser, hárs, jávorfa, almafa, monyorófa, nyir, füz, bereknye, cseresnyés, körtvélyes, — továbbá a köves, bérc stb. jelzés. A folyók nevei: Kulpató, Lónyató, Tempnefő, Jelamechpatak, — helyrajzi más nevek: Pokorrév, Udvarhely, Farkasvölgy, Mihályvölgye stb. A Grassanica közelében fekvő Prekoversia 1296. évben máskép Lászlóföldének neveztetett, ugyanott feküdt a Radeykvölgye. Kőrösmegyében említtetik 1381. évben egy „Somogypálfialaka" nevű helység. Ilyen alkotásu embrionalis helynevek Magyarország más vidékein is fordultak elő a régi korban, és róluk kétségtelen, hogy magyar gyarmatosok adták e neveket, melyek még genealogiai elemet is foglalnak magukban.

Ellenfeleink az ilyen adatokat azon körülményből kivánják magyarázni, hogy e topographiai neveket a magyar kancellárok vagy kir. jegyzők csusztatták be a határjáró jelentésekbe, minél fogva ezek nem bizonyithatják a magyar nemzetiségnek a Dráván túl való otthonosságát. Azonban ez az ellenvetés élét a tagadók ellen fordítja, mert ezzel azt vallják, hogy a kir. kancellárok és jegyzők mindig magyarok voltak, a mi bizonyosan nem áll.

De különben a XIII. századtól kezdve a Dráván túl működő hatóságok és testületek épen oly magyar nyelvű határhelyeket soroltak elő, mint a király környékén hivataloskodó jegyzők. Hivatkozunk a zágrábi és császmai káptalan, a templá-

rius mesterek, a riucsei várispán és maguk a szlavoniai bánok leveleire, melyek mind állításomat erősítik. Vajjon ellenfeleink mind e helyeken magyar nemzetiségű szereplőket tételeznek-e fel századokon át?

94.

A magyar nemzetiség Horvátországban. — Ismét a topographia. — Szent István szava. — Interregnum. — A kicsiny nemzet joga.

Budapest, 1885. március 16-án.

Figyelmet érdemel azon körülmény hogy a magyar topographiai nyomok nemcsak a Dráva szomszédságába eső vidéken tűnnek fel, hanem az ország legtávolabbi vidékein is előfordulnak: Jasztrebarszka és Kapronca a Pokor és a Lónya, a Kulpa és Unna partja, Garics és Császma, a Stájerországgal határos Varasd, és a Kalnik hegység, Glogonza és Zágráb ismerik azokat és azért bajosan lehet tagadni, hogy Magyarország e részeiben egykor magyar népség is lakott és épen ennek számából váltak ki a somogyi várjobbágyok, a kiknek terjedelmes földjeik voltak a Dráván túl.

A zágrábi püspökség törvényszékét minden horvát még a XVII. században *sokadalom*-nak nevezte, mely szónak magyarsága kétségbe nem vonható. Zágrábnak főtere azelőtt Harmiczer-Platznak neveztetett, mert itt azelőtt a harmincad hivatal állt, — a mi az itteni kereskedés magyar eredetére vall. Most e téren Jellachich szobra áll, és azért Jellachich-térnek nevezik.

E történeti visszapillantás elégséges arra, hogy kellő értékére szállítsa le azt a vádat, mintha a magyar nemzet erőszakos eszközökkel terjesztette volna nemzetiségét. Az ellenkező az igaz: mert engedékenysége okozta, hogy kérdés tárgyává lett: vajjon van-e jogosultsága a magyar nyelvnek a Dráván túl, hogy ott fölényünk csaknem minden nyoma elveszett és hogy az ország címerére alkalmazott három magyar szó a horvát csőcseléket felbőszíté; a magyarul beszélők pedig Zágráb utcáin insultáltattak.

Ha Szent István azon mondata, mely szerint „az egynyelvű ország törékeny“ igaz volna, akkor Magyarország a világ egyik legerősebb országa lenne, de mi fájdalommal érezzük annak következményét, hogy őseink elmulasztották nemzetiségünk biztosí-

tékairól gondoskodni; — úgy cselekedtek, mintha az utolsó paraszt is meg volna győződve az egynyelvű ország törékenységéről.

Ma a jobb irány követése már sokkal több nehézséggel jár, de azért még sem szükség nemzetünk kicsinységét folytonosan emlegetni, és ezen cím alatt tétlenségbe süllyedni. A görögök és rómaiak kezdete is kicsiny volt és a zagyva első kalandorok sejtelemmel sem birtak, mily nagy nemzetet fognak utódaik alkotni. A kezdeten már régen túl vagyunk és most legfőbb ideje volna tapasztalatainkból a következtetést levonni, és azon öntudatra ébredni, hogy nagy feladatok várnak reánk.

A horvátok autonomiáját számtalanszor mint a magyar állam egysége elleni vétséget tüntettem fel — ezt a meggyőződést mindig vallani fogom és azért az autonomia megszüntetését sürgetem. De ha majd bekövetkezik is az az idő, melynek mielőbbi valósitását óhajtom, a nemzeti kérdésben nem fog előttünk tabula rasa lenni a Dráván túl és azért ez egy irányban addig, a meddig szükség — interregnumot volnék hajlandó engedélyezni, oly módon, hogy abból a hazánk más vidékein lakó idegen ajkuak következtetést ne vonhassanak. Ideiglenes állapot nem az intézmények, nem az egységes törvényhozás és kormányzás, hanem a helyi közigazgatás nyelvére nézve.

Azt az egyet azonban minden körülmények közt követelnők, hogy a horvát hatóságok (= a magyar hatóságok a Dráván túl) a magyar hatóságokkal és kormánynyal magyarul levelezzenek, hogy képviselőik magyarul tudjanak, hogy a magyar államiság eszméje minden hivatalos jelvényen, cimeren, nyilvános cselekményben ki legyen tüntetve.

A horvátok, kiknek területe nagy részben német katonai szervezet alatt állt, kiknek vitézei német parancsszó után indultak, századokon át némettül leveleztek; kiknek követei a magyar országgyülésen latinul szónokoltak, latinul hozták az igazságszolgáltatást, statutumjaikat latinul fogalmazták, — nem mondhatják, hogy a magyar nyelvet nem lehet úgy megtanulni, mint a német és latin nyelvet. Ha mi azt kivánjuk, nem mondhatják, hogy kivetkőztetjük őket nemzetiségükből; megváltoztatjuk ugyan a mostani absurd viszonyokat, de helyükbe oly állapotot teremtünk, mely a magyar állam jogának inkább megfelel, és a közbékét jobban biztositja.

A Dráván túl az én törekvésemet még sokáig nem fogja érvényre juttatni a nagyzás hóbortja, — de egyelőre nem is azoknak szólok, kik az orosz interventió viszfényét látják a tó víztükrében, hanem a magyaroknak. Értsék meg mily kötelességei vannak a *kis nemzetnek* is, ha nem akar lemondani, vagy épen elpusztulni.

95.

Pénz- és adóügy Horvátországban. — Városok, testületek és családok pénzverési joga. — A bánálisok. — Smiciklas tanár. — Slavoniai pénzek. — II. András király rendelete. — Az önállóság egyik forrása.

Budapest, 1885. március 17.

A pénzverési jog ma kirekesztőleg a koronás uralkodó felségi jogai köréhez tartozik, régenten is így volt ez, csak hogy akkor a király még gyakran e jogot átruházta egyes főurakra, városokra, szerzetes rendre stb. Pénzt veretett Pozsony,[1] Kassa és Buda városa, a német lovagrend a Barcaságban a pénzverési jogot bitorolta, a mi ellen a király erélyesen fellépett. Hammer Purgstall azt vitatja, hogy a templáriusok is verettek pénzt Stajerországban, Ausztriában és Magyarországban, de legalább az utóbbira nézve nem lehet okleveles bizonyítékot találni. A Szent-Györgyi grófok a királytól pénzverési jogot nyertek, de nem tudjuk, vajjon éltek-e ezen joggal. A magyarországi hercegi családok, úgymint a Batthyányi-Strattmann, Esterházy és Pálffy tulajdonkép német birodalmi hercegek s mint ilyenek a XVII. században pénzt verettek, a nélkül, hogy souverainek lettek volna. Igy ruházta fel Hunyadi János is a soproni ferenciek szerzetes rendjét pénzverési joggal, melyről szintén nem tudjuk, vajjon gyakorolta-e azt, de bizonyítékunk erejére e körülmény nincs befolyással. Mátyás király 1461-ben egy Toklár János nevű kassai polgárra, ki csak később lett biró, ruházta a pénzverési jo-

[1] Zsigmond király adott 1430. évben szabadságot Pozsony városának hogy L. P. (Liga Posoniensis) betűjegygyel pénzt verethessen. Ezen szabadalmat megerősítette Albert király 1439. évben. Albert király levelét pedig megerősítette V. László 1453. évben. (Fejér X—7. kötet 199. lap. Teleki: Hunyadiak kora VI. 184. lap.)

got és ebben őt 1467. évben megerősítette.[1] Zsigmond király 1402. évben a budai aranypénzverési jogot 8000 aranyért zálogba adta Volfurt Ulrik német nemesnek, Garay Miklós nádor és Trentul Miklós tárnokmester kezessége mellett.[2] Ezt az állapotot csak az 1523. évi törvény 39-ik cikke szüntette meg, mely azt rendelé, hogy a királyon kívül senki más pénzt ne verethessen, hűtlenség büntetése mellett.

Meg fogjuk ezek után kellő mértékére leszállíthatni azt a tényt, hogy Slavóniában a bán is veretett pénzt, mely azért bánálisnak is neveztetett és mely különösen a Dráván túl volt forgalomban, de mint a pápai tizedlajstromból kitűnik, Erdélyben is használtatott fizetés gyanánt. Valamint viszont Slavoniában frisaticussal és más pénznemmel is fizettek már a legrégibb korban.[3]

Ezenkívül a magyar királyok is verettek pénzt Slavonia számára ily felirással: moneta regis pro Slavonia.

Az ilyen pénzek a felirás oldalán a futó nyestet mutatják két csillag közt, és így II. Ulászló, midőn 1496. évben Slavonia címerét megváltoztatta, joggal mondhatta, hogy Slavonia egész eddiglen a nyestet használta címerül. A pénz másik oldalán a kettős kereszt látható, melynek alsó, hosszabb karja alatt két koronás fő van egymással szembe állítva. Smiciklasz zágrábi egyetemi tanár, horvátországi történetében azt írja, hogy e két fej a királyt és a bánt jelképezi. Miután ő azon fenn nem akad, hogy mind a kettő koronás fő, bizony csodálhatni, hogy Horvátország önállósága érdekében e két fejet nem inkább a bánnak, és bániszának tulajdonítja, — így legalább könnyű szerrel megszabadult volna a magyar királytól.

A slavoniai pénzek első előfordultára nézve érmészeinknek[4]

[1] Tutkó József: Kassa városának történelmi évkönyve 38. és 64. lap.

[2] Fejér X. 4. k. 152. Ettől némileg eltér Róbert Károlynak 1342. évi intézkedése, melylyel Ipolit mesternek, árvai várnagynak a körmöci kamarát, és ez által a pénzverési jogot is bérbeadja évenkinti 800 ezüst márkáért. Ipolit egyuttal kamaragrófi hivatalba lépett, és a király általa a pénzügyet szabályozni akarta.

[3] A frisatici a karintiai Friesach várostól vették nevüket. Már III. Béla veretett frisaticusokat, értéke egy ezüst márka negyedrészét tette. Imre király fél frisaticusokat veretett; négy pondus egyenlő értékű volt 30 frisaticussal; egy pondus avagy garas tehát = 5 frisaticussal.

[4] Mint Érdy, Ivánfy stb.

az a véleménye, hogy Imre király alatt verettek legelőször. Itt azonban tévedésnek kell rejleni, mert II. András 1217. évben a zágrábi püspökség kiváltságait megerősítő levelében azt mondja, hogy noha a bánsági tartományban vagy hercegségben[1] soha valamely király által pénz nem veretett, mégis ha az ő utódjai ezt talán tennék, az ilyen pénzt a zágrábi egyház emberei elfogadni ne tartozzanak. András tehát tagadja, hogy előtte valamely király Slavonia számára külön pénzt veretett. A magyar Nemzeti Múzeumban csak IV. Béla idejéből láttam az első slavoniai pénzeket.

II. András idézett oklevelének meg van az a furcsasága, hogy oly intézkedésnek a hatályát előre megsemmisíti, melyről maga mondja, hogy még ő előtte nem történt; azt t. i. hogy Slavoniában pénz verettek. Az oklevél eredetije meg van a zágrábi püspöki levéltárban, szövegét pedig közlötték Kerchelich, Farlati, Fejér és Kukuljevics, — hitelességét senki sem vonta kétségbe. De míg Kukuljevics ez oklevelet Horvátország kiváltságai közt felsorolja (Jura Regni Croatiae I. 48. lap), addig Smiciklas (Horvatska poviest első füzet), ebből azt magyarázza ki, hogy az árpádházi királyok Slavonia számára pénzeket veretni akartak, de hogy a horvátok ezt a szándékot ellenezték. Mintha azt mondaná a tanár, hogy II. András *nem mert* Slavoniában pénzeket veretni, lévén e pénzverési jog Slavoniában jus majestaticum, azaz a *slavoniai* király felségi joga! Mindenesetre különös felfogás, midőn II. András ugyan e levéllel, még utódait is attól eltiltja, hogy Slavoniában pénzt veressenek, vagy ha teszik, a püspökség emberei azt elfogadni ne tartozzanak.

Ha horvát írók az előadott körülményeket nem ismervén, azon körülményből, hogy a bánok pénzt verettek, azt következtetik, hogy Slavonia önálló ország volt, mert hisz pénzverési joggal élt, akkor még pro superabundanti azt kérdezzük: vajjon tudják-e, hogy a bánálisok veretése a XIV. század folyamában megszűnt és felvergődhetnek-e azon következetességre, hogy akkor és ez okból Slavonia önállósága is megszűnt?

Ezt az önállóságot, melyről a régiek nem is álmadoztak, még az adófizetési módból is akarják kiokoskodni Szvinimir, vagy inkább Gáj utódjai.

[1] In regno banatus sive ducatus, mondja az eredeti.

Erről azonban később. Most még csak azt akarom megjegyezni, hogy „Horvátország“ a magyar pénznek forgalomba hozatala által, mindig jól érezte magát. Kitünik ez a slavoniai rendeknek Cetinből 1527. május 1-én I. Ferdinand királyhoz intézett kérvényéből, melyben panaszolják, hogy azon pénznél, melyet nekik I. Ferdinánd küld a török által szorongatott népnek, nagy a vesztesége minden vásárlásnál. Kérik tehát a királyt, küldjön oda *magyar* pénzt, úgymint forintokat, régi magyar denárokat, garasokat, melyek ripparü neveztetnek, és krajcárokat, — mind ezeknek ott igen nagy a kelendősége, és szivesebben fogadtatnak fizetés gyanánt, mint másféle pénz.[1]

96.

Pénz- és adóügy Horvátországban. — Az arany bulla. — A kamara nyereség. — Az adókedvezmény kezdete. — A kedvezményből követelés lesz. — Deák Ferenc 1836. és 1840. években. — A német rendszer. — A kiváltságok magaslatán.

Budapest, 1885. március 21-én.

A horvátok, még mielőtt országuk a magyar koronához kapcsoltatott, nyestbőrökkel fizették adójukat, és ez adónem fenmaradt a magyar királyok alatt is. Az aranybulla XXVII-dik cikke ezt törvényesiti, midőn így szól: a nyestbőrök a Kálmán királytól szabott mód szerint fizettessenek.[2]

Ez a nyest Szlavonia, azaz a mai Horvátország gazdasági történetében nagy szerepet játszik. Mellékadónak tekintetett a mardurina, mely a nemességet nem terhelte, sőt II. András 1231. évi törvénye még a mardurinák egyharmadát a földes urnak engedte át, csak kétharmadát tartván fenn a királynak.

Nagy Lajos király 1351. évi XII. cikkében még világosabban mondja, hogy a Dráva és Száva közt, valamint a Pozsega és Valkó megyében lakó nemesség a mardurina (bán zsolosmája) fizetése alól fel van mentve, hanem köteles a kamaranyereséget (lucrum camerae) fizetni, mint az országnak más neme-

[1] Az oklevél Palugyainál: Kapcsolt részek 96. 97. lap.

[2] Marturinae juxta consvetudinem a Colomanno Rege constitutam, solvantur.

sei.[1] Csak mellékesen figyelmeztetek, hogy a király csak egynek ismeri országát. Regnum, nem regna. Mária királyné 1384. évben mind II. András, mind Nagy Lajos ebbeli törvényeit megerősíti. Albert király 1439-ben a VII. törv.-cikkben kimondja, hogy Magyarországon a kamaranyereség, Erdélyben az ötvened, Szlavoniában a mardurinák fizetendők adóul. Ezzel egészen összehangzik II. Ulászló királynak 1492. évben keletkezett nagyobb dekretumának XXVI. cikke.

De azért ne vélje senki, hogy a kamaranyereség című adó Szlavoniában ismeretlen volt, hiszen már V. István király említi 1272. évben az esztergomi érseknek azt a régi jogát, hogy a kamaranyereség (lucrum camerae) után a Dráván túl tizedet szedhessen.

V. László azt tapasztalván, hogy a nyestadó beszedésénél sok visszaélés történik, 1357. február 24-én rendeli, hogy az oly módon beszedessék és kezeltessék, mint a kamaranyereség-adója Magyarországon.[2] Mátyás király a mardurinákat már nem említi, hanem 1471. évben a XI. törv.-cikkben fogadja, hogy a kamaranyereségen kivül, az országgyülés beleegyezése nélkül, semmi féle adót nem fog beszedni. Tehát Szlavoniában is kamaranyereséget mint másutt. Itt egy válságos ponton állunk, mert az 1472. évi XII. törv.-cikk megállapítja, hogy Szlavonia régi szokása szerint mindennemű adóból csak felét fizesse annak, a mit Magyarország fizet.[3] Az itt említett szokásnak a törvényekben semmi nyomát nem találjuk, azért itt alkalmasint valami alkudozásokra történik célzás, melyeket a horvátok Mátyás király valamely elődjével folytattak.

Nincs kétség, hogy az 1472. évi törvény először említi Szlavoniára nézve azt a kedvezményt, hogy az adónak csak felét fizesse. A szlavoniai rendek 1492. évben szintén kimondják, a II. törv.-cikkben, hogy Szlavonia portánkint a Magyarországra kivetett adónak felét tartozik fizetni. Már az 1522. évi XXVII. törv.-cikk e szokástól eltér és rendeli, hogy Szlavonia ne, mint

[1] Az egész idézett törvénycikk szövege benfoglaltatik Nagy Lajos 1351. évi levelében, melylyel az aranybullát megerősíti. (Fejér IX. 2. köt. 43. lap.)

[2] Kukuljevics: Jura regni Croatiae I. 232—293. l.

[3] Kovachich: Supplem ad aestigia Comitiorum. II. köt. 226. lap.

eddig, a magyarországi adónak felét, hanem azt teljes mértékben fizesse. Ennek oka az volt, mert Szoliman császár egész hatalmával közeledett Magyarország felé. Az említett évben a szokástól való eltérést még azon hozzátétellel enyhítette a törvény, hogy a teljes és egyaránti adót csak a mostani esetre kívánja. Azonban 1523. évben a Szolimantól való félelem csillapult, a teljes adó megint bekövetteltetett Szlavoniában is, — de az enyhítő hozzátétel, mely ez intézkedést igeiglenesnek nyilatkoztatta volna, elmaradt.[1]

Idővel Szlavonia teljes adómentességre törekedett; 1565. évben már egész Kőrös vármegye valóban adómentes. A szlavoniai rendek 1567. évben azt kérik, hogy a Kulpán túli rész is adómentesíttessék; de e kérelmet Miksa király megtagadta. A rendek e kérelmet Kőrösmegye maradványára és a Kulpán túli részekre nézve 1570. évben ismétlik, de úgy látszik sikertelenül, a törökök általi megnyomorítás dacára, melyre a rendek hivatkoztak.

Igy nem boldogulván, a szlavoniai rendek, Rudolf magyar királylyá koronáztatására meghivatván, a magyar koronázási országgyűlésre küldendő követeiknek azt adták utasításul, hogy szabadságaikat, különösen Kőrösmegye és a Kulpán túli terület adómentességét biztosítsák; minden egyéb ügyekben belátásuk szerint járjanak el. (Magyar Országgyűlési Emlékek V. köt. 494. 500. 565. 492. lap.)

II. Rudolf alatt a szlavoniai adónak egy uj fázisa mutatkozik, az 1596. évi II. decretumnak IX. cikke azt rendelvén, hogy a szlavoniai subsidium régi szokás szerint a magyarországi adónak csak felét tegye és csak Szlavonia szükségére fordíttassék.[2] Ezen törvényre hivatkozik az 1618. évi XXXVI. törv.-cikk, rendelvén, hogy a szlavoniai adó a magyar kamarába befizettessék. Ugyan ez utóbbi törv.-cikk a török hódoltság alatti vidékeket is megadóztatja a magyarországi adónak felével és igy Szlavoniának adóképessége nem becsültetett magasabbra, mint a hódoltságé, mely a töröknek is adózott.

A koronaőrök fentartására kivetett járuléknál is Szlavonia

[1] Kovachich: Supplem ad vestigia Comitiorum. II. 534. l.

[2] Ezt az intézkedést ismétli II. Mátyás királynak koronázása utáni 1608. évi dekretumának 14. cikke, §. 5.

csak fele részben volt igénybe véve. (1638. évi 8. t.-cikk 2. §.; 1647. évi 34. — 1681. év 36. cikk.)

Saját országuk védelmére is a horvátok csak a kedvezmény mértéke szerint járultak hozzá adójukkal, mint azt az 1659. évi 86-ik t.-cikk bizonyítja. Ez, igaz, aránylagosan még jó állapot azon tényhez képest, melyet a gráci rendek 1608. évben konstatáltak és mely szerint a horvátok semmit sem fizettek a határvidék fenntartására, hanem fizettek a stájerek.[1]

Az ujdon koronázott királynak a nemzet által régi szokás szerint felajánlott koronázási ajándékhoz a horvátok járuléka csak felét tette ki a kivetés aránya szerint.

Az 1790—91. országgyűlés 59-ik cikke arra nézve nyujt biztosítékot, hogy „Horvátországnak és a felső-szlavoniai, azaz Zágráb, Körös és Varasd vármegyék adója" csak a magyar országgyűlésen fog tárgyaltatni, és adóemelés a magyar országgyűlésen kivül nincs meg engedve.

Az uj kor mindinkább szaporítá a jelenségeket, hogy azon méltányossági szempontok, melyek a magyar nemzetet arra vezették, hogy a Dráván túliak terheit könnyítse, magát a nemzeti jogot tették kétségessé. Századokon át a régi Szlavoniában mérsekeltebb kulcs szerint volt az adó kivetve, mint Magyarország többi részeiben, és a dolog oda jutott, hogy Szlavonia ezt az enyhébb gyakorlatot jogra magyarázta, mely annak Magyarországhoz való csatlakozásának föltételében gyökerezik.

Midőn az 1836. évi országgyűlés a terheket egyenlően akarta felosztani, ezt a főrendek nem engedték meg, állítván, hogy ez Horvátország municipális jogaival ellenkezik. A főrendek tehát azon képtelenségnek hódoltak, hogy valamely helyhatósági jog akadályul szolgálhat a nemzet törvényhozásának a haladás terén. Deák Ferenc erre vonatkozólag 1836. évi követjelentésében ezt írja: Nincs nyoma törvénykönyvükben semmi olyan kiváltsági törvénynek, mely Horvátországra nézve Magyarországhoz lett kapcsoltatásának világosan kikötött *föltétele* lett volna, a mit pedig ezen összekapcsoltatás után időnkint a törvényhozás határozott, azt, ha igazságtalan s a közállomány céljaival ellenkezik, ismét azon törvényhozás megváltoztathatja, sőt megváltoz-

[1] Wanicsek: Die Militärgränze I. 114. lap.

tatni szoros kötelessége, s azt ugyan igazságnak senki sem fogja állítani, hogy Horvátországnak mind a három megyéje együtt véve 34 portával kevesebbet viseljen és 24,000 ezüst frttal kevesebb közadót fizessen, mint Zalamegye egyedül maga, holott azok katonatartást sem adván, az ebből eredő súlyos terheket sem ismerik.

Az idézett 1791. évi 59-dik törv.-cikkben az alsó szlavoniai és horvátországi adóról az a rendelet van közbeszúrva, hogy ez külön tárgyaltassék a magyarországi adótul (separatim tamen a contributione regni Hungariae pertractetur.) Ezen szavak értelme fölött nagy vita folyt az 1840. országgyülésen. Deák Ferenc az április 6-iki ülésen ezeket mondá: A mi már a horvát követnek előadását illeti, miszerint ő csak horvátországi adót ajánlván meg, azt külön kívánta tétetni, hivatkozván az 1791. 59. t.-cikkelyre, erre nézve komolyan kérdi a horvátországi követet, akar-e ő az előbbi gyakorlatnál megmaradni, vagy pedig az 1791. 59. t.-c. betű szerinti magyarázatához akar ragaszkodni? Ha az előbbi gyakorlathoz áll, akkor a horvátországi adónak a magyarországi adóval együtt kell ajánltatni, mint ez máskor is történt, ha pedig az 1791. 59. t.-c. rendeletéhez ragaszkodik, azon esetben hiszi, hogy ezen törvénynek a horvátországi követ azon nevetséges magyarázatot adni nem kívánja, hogy a horvátországi adóhoz csak önmaga szólhasson; mert hiszen a felhivott 59. t.-c. azt mondja, hogy a horvátországi adó a magyarországi gyülésen külön tárgyaltassék; már pedig a magyarországi gyülésnek ő és más megyék követei is tagjai, következésképen a horvátországi adóhoz hozzászólhatnak. Ha tehát a horvátországi követ csak azt kívánja, hogy külön tárgyaltassék a horvátországi adó, abban ő nálánál örömestebb senki sem egyez meg; mert ez által vége lesz egy súlyos kérdésnek, hogy t. i. Horvátországnak nincs annyi portája, mennyinek lenni kellene. Ő részéről az előbbi módnál akar maradni, hogy t. i. a horvátországi adó a magyar adóval együtt ajánltassék, noha Horvátország kivánságára, mint kijelenté, abban is megegyez, hogy külön vétessék fel.

Deák Ferenc fentebbi beszédjében feltünik az, hogy ő egyszerüen Horvátországnak nevezi azt, a mit az idézett törvény Horvátországnak és Felső-Slavoniának, azaz Zágráb-, Körös- és

Varasdmegyének nevez. És noha ő azt nem pártolta, felmerül benne az eszme, hogy az országgyülési követek bizonyos tárgyakhoz hozzá szólhassanak, másokhoz pedig nem. Oly eszme, mely az 1868. évi kiegyezés által életet nyert.

Busán Herman Deák Ferenc ellenében azt jegyzé meg, hogy ő az 1836. március 9-én tartott országos ülésben épen azon szavakkal ajánlott adót Horvátország részéről, mint ajánlott ma. Erre Deák ismét felelt:

Minthogy a horvátországi követ a mult országgyülési saját kijelentését gyakorlatnak tekinti, nehogy a mostani előadásokból jövendőre gyakorlatot követelhessen, megjegyzi, hogy ő gyakorlatnak csak azt tekinti, miszerint a horvátországi adó itt a magyarországi adóval közösen, és az egész törvényhozó test által ajánltatott. Mit tett a szólott horvátországi követ a mult országgyülésen, azt ő részéről gyakorlatnak el nem ismeri, s nehogy jövendőre a horvátországi követnek a mai napon tett kijelentéséből valaki azon balmagyarázatot huzhassa, hogy a horvátországi adót csak maga a horvátországi követ ajánlja és a magyarországi vármegyéknek ahoz szólása se legyen, ezen magyarázat ellen ünnepélyes óvást tesz s kijelenti, hogy ha Horvátország az 1791. 59. t.-cikk betü szerinti magyarázatához ragaszkodik, ő részéről kész arra, hogy azon törvény értelmében a horvátországi adó külön szavaztassék, és azon esetben megyéje részéről a horvátországi adót 300,000 forintban kivánja megállapítani.

Bizonyosan nem úgy értette Busán a dolgot; ő azt akarta, hogy a horvát adó a magyar követek hozzájárulása nélkül állapíttassék meg.

Mint Deák Ferenc az ő 1840. évi követjelentésében mondja, a karok és rendek azt is kijelentették egyuttal, hogy Horvátországnak eddig fennállott igazságtalan könnyítése megszünjék, s a porták összes számából arra is annyi vettessék, mennyi az országos összeirásban foglalt adatok szerint erejének arányához képest reá esendő volna. A főrendek azonban Horvátország portáit tárgyazó kivánatainkat el nem fogadták, s valamint a mult országgyülésen, úgy most is folyvást ellenezték azt, hogy Horvátország portáira nézve változás történjék.

Midőn a forradalom elnyomása után az osztrák-német rend-

szer tabula rasat csinált a történeti jogokkal, senki sem szólt többé arról, hogy Horvátországnak az adófizetésben kedvezmények nyujtassanak. A magyar koronához tartozó területek lakosai még csak akkor ismerkedtek meg az adófizetés magasabb mathematikájával, és különösen a horvátok kaptak mindennap leckéket a Gleichberechtigung áldásairól.

De alig hogy a magyar alkotmányos kormány ujra működését kezdte, a kiváltságok kora is ujra feléledt, nem osztályok, nem a haza egyes polgáraira, hanem egyedül Horvátországra nézve. A kedvezmények, melyek a mult századok szokásában gyökereztek, uj alakban törvényesíttettek. Az 1868. évi kiegyezés 16. §-a Horvát-Szlavonországok egyenes és közvetett adóinak és egyéb közjövedelmeinek 45 száztólját engedi át azon részek beladministrátiója számára, és ha e jövedelem nem fedezi a költséget (§. 25.) Magyarország előlegezi a hiányt. Ugyanez alkalommal (§. 18.) átengedte Magyarország a Dráván túl a bor- és húsfogyasztási adókat, abból a közösügyek számára semmit sem vesz igénybe, úgy hogy Horvátország e jövedelme a községi kiadásokat busásan fedezheti. Átengedte végre a határvám jövedelmeit is.

És mindennek dacára a zárszámadások alkalmával a horvátok mint valóságos enfants terribles álltak szemben a magyarokkal.

97.

A horvát főváros. — A régi horvát hercegek. — Nona, két Bihacs, Salona, Spalato, két Cettin, Knin, Belgrad, Zágráb. — IV. Béla. — Grad, Gradec és Gréc. — Listi László verse. — Zágráb és Páris. — Zágráb és Florenz. — Zágráb és Milano. — A Balkán félsziget. — Zágráb és Königsberg. — Trefort.

Budapest, 1885. március 25-én.

Azt a helyet, a hol a régi horvát hercegek gyüléseiket tartották, a honnan leveleiket keltezték, a hová temetkeztek, — méltán fővárosnak lehet nevezni, habár az állami szervezet oly központosítására, mint azt a mai kor ismeri, gondolni sem lehet. A horvát történetek legrégibb századában Nona lehetett az első

főváros, utóbb Bihacs, noha Mikóczy József ezt tagadja. Luccari Jakab azt irja Zvoinimir királyról, hogy Bihics-ben (in insula Metubari) Szent Antal templomában temettetett el, melyben a királyok sirjai álltak, — a korábbi Tamás spalatói főesperes szerint pedig Crescimir és más királyok és királynék a Salona romjai közt épült Szent István basilicájának előcsarnokában nyugszanak. Tamás véleményét Lucius is teszi magáévá.

Azonban tagadni nem lehet, hogy Tirpimir és Muncimir horvát hercegek (837. és 892) ismert levelei Bihacsban keltek, és hogy ez által némileg a székhely jellegét adták a városnak.

Itt a helységek összetévesztésétől kell óvakodnunk, mert valamint a régi Horvátországban két Cettin (nem is tekintve a montenegrói Csettinjét), úgy két Bihacs is létezett. Az egyik az Unna partján, a másik Spalato mellett; és csak ez az utóbbi jön tekintetbe, mint a régi Horvátország fővárosa; és Istvánfy azon nem ritka tévedésbe esett, hogy az Unna melletti Bihacsot tartotta a horvát hercegek temetkezési helyéül és így a horvátok régi fővárosául, holott ez még IV. Béla király idejében sem létezett, vagy legfeljebb oly jelentéktelen hely volt, mely a horvát őstörténettel nem függ össze, és semmi igényt nem tarthatott a főváros nevére.

Az Unna melletti Bihacs azonban a XIII. század második felében mégis kezd a homályból kibontakozni. A zanai főispán 1264. évben itteni alispánját említi, — 1266. évben Peset, Polhana és Bihics közös zsupán alatt álltak, 1271. évben pedig Bihicsen szervezett községi hatóságot találunk, a mely a topuszkói apátsággal szerződésre lép. A város történetéből még azt emeljük ki, hogy ez 1496. évben Corvin János bán székhelye volt. Továbbá, hogy Batthyány Ferenc bán 1527. évben Pozsonyban ujra hűséget fogadott I. Ferdinánd királynak, különösen azt, hogy a bihacsi várat (castrum Byhegh) az ő, *mint Magyarország királya* nevében, és részére fentartandja. (Palugyai: Kapcsolt részek 93. lap.) Ezt a kifejezést ajánljuk azoknak figyelmébe, kik Magyarország megalapitása után még horvát királyokról álmadoznak, és azokat a történetbe becsempészik. Ugyancsak Ferdinánd király 1534. évben a topuszkói apátságot Keglevich Ferencnek adományozza, kinek apja Péter, horvát bán igéré, hogy

a Horvátországban fekvő Bihacs (castrum Bewhegy) és Ripacs várakat az apátság jövedelmeiből fentartani fogja.

A Spalato melletti Bihacs idővel királyi praedium minőségére szállt le.

Horváth István, a horvát történetek éles birálója, azt állitja, (Über Croatien 30. lap), hogy Tyn, avagy a mai Knin volt a horvátok fővárosa, és ennek bizonyságául hivatkozik Muncimir herceg 892. évi levelére. A jeles tudós azonban elhibázta a dolgot, mert Muncimir levele nem Tyn, azaz Tininban keit, hanem Bihacsban, az ő hibája Palugyai Imreét vonta maga után, ki ugyanezt állítja. (Kapcsolt részek 11. lap.) Azonban Tinin fővárosi rangja még sem alap nélküli állítás, mert a XIII. században élt Kezai Simon szerint Péter horvát király széke és trónja Tinin városban vala. Péter nem volt király, hanem csak zsupán, ki ellen Álmos királyi herceg csak gyengén tudta védeni a magyar korona jogait. Kálmán király azért 1096. évben a Száván átkelt, és a gozdi hegyek közé szorított Pétert megverte és megölte. Hogy Tinin vagy Knin Horvátországban előkelő hely volt, mutatja, hogy még későbbi korban is a knini püspök máskép általában horvát püspöknek neveztetett. A horvát főbánok székhelye többnyire Knin volt.

Fontossággal birt az Adria közelében fekvő Belgrad (Tenger-Fehérvár), azaz, a mai Zara Vecchia, a hol a győzelmesen előnyomuló Kálmán király 1102. évben a horvát-dalmát nemességgel és városokkal országgyűlést tartott, és magát horvát-dalmát királynak koronáztatta; oly ünnepélyes szertartás, melyet a későbbi magyar királyok soha többé igénybe nem vettek.

Mind e városok, melyek a régi horvát történettel kapcsolatban állnak, nem a Dráva-Száva közén feküdtek, hanem vagy az Unna, vagy az Adria közelében; és ez igen természetes, mert a régi horvátoknak a Dráva-Száva közén, mely nem volt az övék, nem lehetett fővárosuk.

Még a magyar állam megalakulása után is Zágráb sokáig kevéssé ismeretes hely. Béla király névtelen jegyzője (43. fejezet) a honfoglalást leirván, s a magyarok kalandozásait a Balkán félszigeten előadván, azt mondja: „Bulcs, Lél és Botond innen megindulván, az úgynevezett Petrovagora erdején átkelve a Kulpa folyó mellett tábort ütének. És azon folyón átkelvén a

Száva folyóhoz jutának és a Száván átkelvén, Zágráb várát bevevék.“ De a névtelen jegyzőt méltán arról lehet vádolni, hogy saját korának ismereteit a honfoglalás korába vitte át, — ebben ugyanis Zágráb nem volt oly város, mely a honfoglalás történetében megemlítést érdemelt volna. Némely iró szerint Zágráb még Szent László király idejében sem létezett még, — de ez túlzás, mert különben hogy nevezhette volna zágrábinak az általa alapított Dráván túli magyar püspökséget? János guercsei főesperes Zágráb határait leírja, és olyanokul a Kerek nevű területet, a Cirkvenica, és Deze patakot említi, — ebből Kerchelich kétségtelennek ítéli, hogy Zágráb Szent László korában már létezett. Sokkal részletesebben leírja Imre király 1201. évben Zágráb város területét. (Wenzel: Okmánytár I. 232.)

Ezen előzményekből világosan kitűnik, hogy IV. Béla 1242. évben Zágrábot nem alapította, hanem hogy annak városi kiváltságokat adott, és hogy a Gréc nevű hegyen erősséget épített a határszélek védelmére, (cum nostrae placuisset voluntati, in Zagrabia, in monte Grech, civitatem liberam construere). Ez időtől fogva két várost lehetett megkülönböztetni, a keletre két domb közt fekvő káptalani várost, melyben a püspöki székhely, és főegyház állt, — és az ettől nyugotra eső Grad hegy, melyre IV Béla a várat építette, — a mons Grecensis. Azért említtetnek 1252—53. években a gréci vendégek, és Zágráb új helység kiváltságai (libertates hospitum de Grec, et de nova villa Zagrabiae); azért szól egy 1266. évi és több más diploma a Zágráb mellett a gréci hegyen emelt várról (castrum in monte Grec juxta Zagrabiam) holott ugyanakkor szokásban volt mondani, hogy Túrmező, és a várjobbágyok a zágrábi várhoz tartoznak. A zágrábi várjobbágyok már 1209. évben említtetnek, kellett tehát zágrábi várnak is létezni, — vajjon a gréci hegyen fekvőt kell-e érteni? vagy mást, mely a káptalanhoz közelebb feküdt? ma már nehezen dönthető el. Bizonyos, hogy a zágrábi várispánság IV. Béla idézett 1242. kiváltság levele előtt igen gyakran említtetik.

A IV. Béla által épített várra nézve az a véleményem, hogy annak helyén már azelőtt valami csekély erődítések, vagy őrtornyok az erdők sűrűségeiben állhattak, a mit a hegynek Grad, Gradec vagy Gréc nevéből lehet következtetni. Bedekovich

József a pálos szerzetes nagyot tévedett, midőn azt írá, hogy Zágrábot a görögök alapították, és ennek igazolásául arra hivatkozik, hogy a felső várost ma is mons Graecus-nak nevezik (Natale solum sancti Hieronymi 28. lap.) Stájerország fővárosa Grác vagy Gréc bizonyára nem a görögöktől (graeci), hanem a vend Grad, és Gradec (váracs) szótól kapta nevét; így Windisgraetz, és mások.

Érdekes figyelemmel kisérni, a város változó elnevezését. A XIII. század végén (1295.) Civitas Graecensisnek nevezték Zágrábot, a polgárságot: a gréci hegy polgársága. Losonczy László, a három tartomány főkapitánya és szörényi bán egy 1387. évi levele március elsejéről kelt „a gréci hegyen Zágráb mellett.“ A Kőrösben tartott tartományi gyűlés végzéseinek 6-ik cikke így szól: Civitas Zagrabiensis, avagy Montis Graecensis. Ez időben tehát Zágráb és Gréc már egészen összeolvadt, úgymint Buda és Pest, mint Kárán és Sebes. 1557. évben a szlavoniai rendek kérik a királyt, hogy Zágrábot erődíttesse, ezen szavakkal: kegyeskedjék a gréci hegyen levő királyi városát, mely felséged ezen országainak metropolisa, erődítésekkel körülvenni.[1]

Listi Lászlónak 1653. évben Bécsben nyomatott ily cimü munkája: „Magyar Mars, avagy Mohács mezején történt veszedelemnek emlékezete“ közjogi szempontból is figyelmet érdemel, mert a XVII. század nézetét az országok területeiről tükrözi vissza. Előre bocsátván, „hogy kilenc ország hallgatott régen Magyarországhoz,“ így folytatja:

Ezután Horvátok, Dalmáták és Rácok
Élék lakó földeket,
A *Thótok Zágrábban*, Horvát Bithyhomban
Teszik ülő székeket,
Rácok Fejérvárban Nándor Belgradumban
Veszik eredeteket.

Az itt említett horvát Bithyhom város alatt Bihacsot kell érteni.[2]

[1] Civitatem suam regalem, quae est metropolis istorum regnorum suae Majestatis, — — — fortificatione clementer providere. (M. Országgyülési Emlékek IV. 629. lap.)

[2] Régi magyar Nyelvemlékek III. kötet. Az idézett versszak található Listi munkáiban. Ujabb Nemzeti Könyvtár. Második folyam 52. lap.

Különben Zágráb már akkor fejlődhetett a Dráván túli részek fővárosává, midőn a bánok mindinkább állandóan e helyen székeltek.

Nincs okunk a régi Zágrábbal e helyen tovább foglalkoznunk; az ujkori Zágráb tán még inkább vonzza magára figyelmünket, mert a város keblét azon öntudat dagasztja, hogy három tartomány nevében beszél és cselekszik. Azt hiszi, hogy a mit Zágráb tesz, azt okvetetlenül a tartomány is például veszi, úgy a mint Páris példáját egész Franciaország követi. Alig van jelentősebb város Európában, a melylyel Zágráb már magát össze nem hasonlította volna. A zágrábi tartományi gyülésen 1884. junius 27-én azt mondá Kamenar képviselő: Magyarországon minden történik a főváros emelésére, — Horvátországban a főváros lealázásan dolgoznak. A horvát opera fentartására szavaz, ámbár a zágrábiak azt nem érdemlik. Nagyon indolensek vagyunk, — mondja szónok, — és még nem appelláltunk a monarcha szivére és zsebére, — ő bizonyosan legalább 20,000 forintot ajándékozna szinházunk számára.

Az elégedetlenség e szavai Budapest roppant emelkedésében találják forrásukat, különösen abban, hogy a királyi felség itt saját költségén fényes operaházat épittetett. A magyar király ugyanis az első, ki több százados törvény azon óhajának megfelel, hogy az év bizonyos részeiben székhelyét fővárosunkban tartsa, — és reményljük, hogy ezentúl még gyakrabban és hosszabb időn át fogja fővárosunkat jelenlétével szerencséltetni. — Ugyancsak mult évben Strossmayer Zágrábot balkáni Florenznek keresztelé el. A diakovári magyar püspök sok törvényen, az állami ildom, és kötelesség szabályain túl teszi magát — büntetlenül, most a földrajzot is összegyúrja, és a Balkán félszigetet a Dráva partjáig terjeszti ki. Egy pár héttel később a zágrábi egyetemi ifjúság bál rendezéséről értekezett, és elhatározta, hogy a bánt és feleségét arra meg nem hívja, mert Zágráb a szláv Majland, és úgy akarja magát viselni, mint az olaszok az osztrák főhadi parancsnok ellen.

Hozzájárulunk mi is egy hasonlattal. Freystadt M. azt a várost, a melyben Kant született, és híres filozofiai munkáját: Kritik der reinen Vernunft irta, így címezte:

„Königsberg, die Stadt der reinen Vernunft.“

E cím szárnyas szóvá lett, de a németek által rendesen ironiával hangoztatott.

Zágrábnak ujabb története arra érdemesíti, hogy azt a kificamított ész városának nevezzük. A kiegyezés óta a város szép fejlődésnek indult, és a provinciális város sok előnyével és kellemeivel bir. De a 24,000-et alig felérő lakosság távol sem bir azon fontossággal, melyet az izgatók neki tulajdonítani szeretnének. Erről a város csakhamar fogna meggyőződni, ha a magyar kormánynak eszébe jutna Trefortnak ez év elején az országgyülésen mondott szavait gyakorlatilag alkalmazni. A kormány mindig kerülni fogja a conflictusokat — mondá a miniszter más tárgyra vonatkozólag, — hanem arról az állam soha le nem mondhat a béke kedvéért, hogy saját jogait ne érvényesítse.

Ha majd egyszer a magyar kiábrándul mostani politikájából, akkor vége a zágrábi boszorkánytáncnak is. De nem fogjuk ám gr. Andrássy Gyulát például venni, ki zeneszóval és egy század katonasággal vélt kiindulhatni Bosnia elfoglalására.

98.

Muraköz. — B. Bedekovich Kálmán a miniszter. — Bedekovich József az iró. — Zala vármegye. — Zrinyi György. — Somogy vármegye. — Kvaternik kavarja a történet anyagát. — Klaics bolyongásai. — A zágrábi magyar püspökség.

Budapest, 1885. április 3-án.

Báró Bedekovich Kálmán, a horvát ügyek minisztere a magyar kormánynál, bizonyára a legrokonszenvesebb férfiak egyike, a kikkel a Dráván túlról származó polgártársaink közül a jó sors összehozott. De ezzel még igen keveset mondtunk, mert azt neki nem lehet eléggé érdemül felróni, hogy ő soha sem szaporította a nehézségeket, melyeket a horvátok összehordani siettek állami életünk megakasztására.

Nagy Iván állítása szerint az ő családjából származik az a Bedekovich József, ki mint pálos szerzetes 1752. évben egy történeti munkát adott ki, melyre egy futólagos pillantást akarunk vetni.[1]

[1] Címe: Natale solum magni Ecclesiae doctoris Sancti Hieronymi, in ruderibus Stridonis occultatum. Nagy Iván nem tudja Bedekovich Józsefet a családfán elhelyezni.

Bedekovich József ugyanis azt hiszi, hogy a Muraköz mindenkor Horvátországhoz, nevezetesen Varasd vármegyéhez tartozott és csak különös körülményeknél fogva került Zala vármegyéhez. Elbeszéli a történetíró, hogy midőn Zrinyi György 1593. évben Zala vármegye főispáni helyettesévé kineveztetett, nagyon buzgón járt utánna, hogy e megye valóságos főispánjává kineveztessék. Varasd megyében, a hol neki birtokai voltak, ily méltóságra kilátása nem lehetett, mert a varasdmegyei örökös főispánságot az Erdődy családra ruházta a király, Zalamegyében pedig Zrinyinek nem voltak birtokai, — és így eleget nem tehetett a törvényes szokásnak, hogy csak az lehessen főispán, a kinek az illető megyében birtokai vannak. Végre kieszközölte, hogy az *egész Muraköz Zala vármegyéhez csatoltassék* és így — Muraközben birtokos lévén, — elérte célját s zalamegyei főispánná kineveztetett.

Bedekovich József nem feltétlenül hisz ez előadásnak, melyet sok kétely mellett tesz közzé, de valószínűségét sem tagadja, mert Zala vármegyének nagyobbik fele a törökök által akkor el lévén pusztítva, sem Egerszegen, sem Szalaváron nem tarthatta gyűléseit, hanem csak Alsó-Lendván, melynek Zrinyi György volt a parancsnoka.

De hát a XVI. és XVII. század előtti dolgokról, semmit sem tudott Bedekovich? Hiszen már *Gizella királyné* adományozta a Dráva és Mura közti *Vizmeth* nevű földet a veszprémi püspökségnek.

A ki a XII. és XIII. századtól kezdve bizonyítékokat keres arra, hogy a Muraköz mindig Magyarország része volt, az olvassa Palugyai és Botka Tivadar munkáit.[1] Ez alkalommal csak nehány ismeretlenebb adatokat akartam felhozni e tárgy felvilágosítására.

A Mura és Dráva összefolyásánál fekvő Légrádról azt irja Mária királyné 1384-ben, hogy ez Somogymegyében a Mura mellett, de már a Dráván túl fekszik. Még 1488. évben is mint somogymegyei falut ismerjük Légrádot. E városról azt írja Fényes, hogy ez még nem oly nagyon régen a Muraközben feküdt,

[1] Palugyai: Kapcsolt részek 277—291. l. és a Csengery által szerkesztett Budapesti Szemlét XIII. köt. vagy 1861. évi folyam 54—65. lapjait.

de a Dráva más ágyat csinálván magának, most Horvátország felé fekszik.[1] Ugy látszik tehát, hogy a Dráva ismételve játszotta az országfoglaló és országvesztő szerepét. (Oh, ez az áruló Dráva!) De azért soha és semmi körülmények között nem szünt meg a Muraköz Magyarország közvetlen része lenni, csak a forradalom utáni időnek volt fentartva a történeti jogokkal tabula rasat csinálni és akkor került a Muraköz először Horvátországhoz, mely azt 12 esztendeig birta, addig t. i., míg ugyanaz a fejedelem, a ki Muraközről abszolut hatalommal rendelkezett, az 1860. évi okt. 20-dikán kelt diplomával Magyarország integritását elvileg elismervén, Muraközt ujra visszacsatolta Zala vármegyéhez.

Azonban ez a 12 esztendő az alkotmányos érzelmet fitogtató horvátoknál többet nyom, mint sok századnak története, ha ez nekik nincs inyükre. Ők Kvaternik hü tanitványai, kinek arcképét a királyé mellé tüzték ki a horvátok. A hol törvények és diplomák nekik kedvezni látszanak, nagy garral azokra hivatkoznak. Ha azok értelmét nem csavarhatják tetszésükre, akkor a természeti jogra, sőt geologiára és orographiára utalnak. Mindenből csak a mazsola-szőlőt szedik ki.

Arról a horvátok nem szeretnek hallani, hogy Baranya, Somogy és Zala megyének lényeges alkatrészei túl a Dráván feküdtek, mert azon hamis tanhoz, mint dogmához ragaszkodnak, hogy a Dráva Magyarország határát képezi, — pedig semmi sem tévesebb, mint ez a nézet. Tudniok kellene, hogy a Száván túl is voltak magyar vármegyék, tudniok, hogy II. Béla király a *magyar* országgyűlés hozzájárulásával adta 1137. évben Boszniát, mint hercegséget, fiának: Lászlónak. Nem gondolható tehát, hogy a Muraköz, vagy akár a Dráva, Száva köze eredetileg oly cölöpöt képezett volna, melyet a „horvát államjog" vert volna Magyarország testébe.

Az említettem tényt, hogy t. i. Baranya, Somogy és Zala vármegye jelentékeny részei a *Dráván túl* feküdtek, Klaics horvát történetiró[2] abból magyarázza, hogy sok magyar főur nagy

[1] Magyarország statisztikai és geographiai tekintetben I. 493. l. Még Korabinszky és Vályi irják, hogy Légrád a Dráva balpartján, a Muraközben fekszik.

[2] Slavonien vom X. bis zum XIII. Jahrhundert 46. lap.

és terjedelmes jószágokat birt a Drávához délre eső vidéken, a kiknek nagyon érdekükben feküdt, hogy ezen jószágaik magyar vármegyék törvényhatósága alá kerüljenek. De ez csak mondva van, és nincs bizonyítva. Magyarország más vidékein is fordulnak elő példák, midőn valamely vármegye főispánja a királynál kieszközli, hogy valamely szomszéd vármegyében fekvő jószága azon megyéhez csatoltassék, a melynek ő főispánja. De ilyen esetek a XV. század előtt nem fordulnak elő és az átkeblezések mindig az ideiglenesség jellemével birtak; sőt II Ulászló alatt a visszakeblezés törvényesen el is rendeltetett.

Mind ez másképen volt a Dráván túl. Itt nemcsak egyes jószágok és helységek voltak a szomszéd magyar vármegyékhez csatolva, hanem nagy területi tömegek is, nem ideiglenesen, hanem századokon át; nem mint magán tulajdonok, hanem mint a megyék politikai részei. III. Honorius pápa már 1221. évben tudja, hogy Somogy vármegyének egy jelentékeny része a Dráván túl feküdt. Klaics csak Somogymegyére szorítja ezt a területi foglalást a Drávántúl, de Baranya- és Zalamegyét is kellett volna említenie.

Ha Klaics ismeri a várispánsági intézményt, nem mulasztja el állítani, hogy Somogy vármegye csak várföldeket, ámbár nagy terjedelműeket, birt a Dráván túl; ezzel pedig a horvát tartomány politikai álladékára nézve nem volna bizonyítva semmi, mert valamely királyi várnak távol vidéken is lehettek, sőt voltak is földei. Azonban Somogynak a Drávántúl levő részei nemcsak várföldekből állottak, és a nevezett három megyének még akkor is voltak kiegészítő részei a Dráván túl, midőn a várispánsági intézmény már rég megszünt, helyt adván a banderialis rendszernek.

A Muraköz ma politikailag ugyan Zala vármegyéhez tartozik, de egyházilag a zágrábi érsekség alatt áll. Legyen úgy; mi ez ellen nem tesztink kifogást, mert nekünk a Dráva nem határ. És miután a zágrábi püspökség oly magyar püspöki megye mint akár Pécs vagy Veszprém, természetes, hogy egyházkerülete ide a Muraközre is elterjedhet.[1] De azt követeljük, hogy a kik a

[1] Gregoriánczy Pál győri püspök saját koráról azt írja 1558. évben, hogy Zágráb a második püspökség *Magyarországban*. (Scriptores rerum

zágrábi püspöki széken ülnek, magyar egyházi méltóságuk öntudatában a Muraközön, de másutt is, a magyar szellemet ébren tartsák és hogy papságukat ne engedjék prédává azon hazaáruló áramlatnak, mely Diakovárból indul ki.

Az érseknek saját udvarában is vannak szakadárok, kiket Strossmayer pártütő lelke megszállt. Ne várja be, míg őt érdeme szerint valami kolostorba zárják, hanem hirdesse egész érsekségének a mit Schiller Moor Károly által kifejez:

Ich will naechstens unter Euch treten, und fürchterliche Musterung halten.

99.

Közjogi böngészet. — Regnum. — A régi és új Szlavonia. — Zachulmia, Trebinje, Russia, Havasalföld, Erdély, Karinthia, Stajerország. — Hercegség és bánság. — A kormánykerület változó határa. — A macsói bánok. — Dalmatia. — A nádori hatalom. — Derencsin. — A pragmatica sanctio.

Budapest, 1885. április 4-én.

A világot uraló Rómának nyelve egy pár évtized óta veszíteni kezdi nálunk azon általános elterjedést, mely különösen Magyarországra nézve jellemzetes, hol azt gyakran társalgási nyelvül is használták a mívelt emberek. Nálunk tehát még a hanyatlás korában is köztudomású dolog, hogy a regnum szó nemcsak királyságot, hanem általában országot jelent, tekintet nélkül annak politikai és nemzetközi állására.

Mégis politikai ellenfeleink ott a Dráván túl nemcsak egyszer a Regnum szót keresték elő fegyvertáruk és lomtárukból, hogy ezzel is bizonyítsák, hogy Horvátország Kálmán király után is maradt királyság és hogy a király azt csak szerződés által szerezhette meg.

hungaricarum minores I. 100. lap.) Ugyan ő azt írja, hogy Csanád és Szerém alsó Magyarországban fekvő püspökségek. Az egész XIII. században a királyi diplomák mindig a magyar püspökök sorában említik a zágrábi püspököt, a horvát püspököt soha. Csak IV. László alatt, 1273. évben kezdik a spalatói érseket emlegetni a diplomák záradékai, — őt egyedül horvát társai közül. Ritka esetben emlegetik a boszniai püspököt is.

Nézzünk szeme közé kissé ezen állításnak.

Sem az uj Slavonia (Szerém, Verőcze, Posega), sem a régiebb, de nem legrégibb Slavonia (a mai Horvátország, = Zágráb, Kőrös, Varasd, Belovár) nem voltak királyságok, tehát ezekre a regnum szót szigorúbb értelemben alkalmazni nem lehet. Tágasabb értelemben igen, de aztán ebből historiai és közjogi tant levonni nem lehet.

IV. Adorján pápa 1158. évben, és III. Sándor pápa 1167. évben a ragusai egyházat az apostoli szék pártfogása alá veszi, és kijelenti, hogy többi közt regnum Zachulmiae, és Regnum Tribuniae (Trebinje) a nevezett ragusai egyház alá tartoznak.

Nagy Lajos király egy 1381. évi levelében Czudar Pétert Russia bánjának (bano *regni* nostri Russiae) nevezi. Russia itt = Galicia és Lodomeria.

Hunyadi János 1455. évben azt írja Brassó városának, hogy egy Hahócz Radul nevű ember oláhokkal és törökökkel Havasalföldéről, — de *Regno* Transalpinarum, — betört.

Ujlaki Miklós erdélyi vajda, 1458—1463. években egyuttal Regni Slavoniae, és Macsoviensis banus volt; tehát Szlavonia és Macsó egy színvonalon álltak.

Verbőczy István országbirót a király 1516. évben egyúttal ítélőmesterének az erdélyi részekben, — partium *Regni* nostri Transilvanarum prothonotarius, — nevezi.

Maga a slavoniai nemesség azt írja Cetinéből I. Ferdinánd királynak 1527. évben, küldjön nekik magyar pénzt, mert arra szükségük van ott, valamint Karinthiában — in terra seu *regno* Carinthiae, — is; 1577. évben a slavoniai rendek panaszt emelnek Székely Mihály ellen, ki ormosdi (Ormosd a mai Friedau), tisztviselői által a jobbágyokat Stajerországba — in *Regnum* Styriae — hurcoltatja.

Ki fogja tehát a Regnum szó használatáért Chulmot, Trebinjét, Galiciát és Lodoméria, Havasalföldet, Erdélyt, Karinthiát, Stajerországot az akkori időben királyságoknak tekinteni?

Ugy lesz az, mint a slavoniai rendek maguk nyilatkoztak egy 1539. évi határozatukban, melyben Slavoniát Magyarország részének mondják.[1] És e nyilatkozat nem áll magánosan, mert

[1] Magyar Országgyűlési Emlékek II. 275. lap.

már II. Ulászló király írja 1493. évben, hogy Corvin János herceg jószágai: Munkács, Solymos, Lippa, *Medve*, *Rokonok*, és *Lukavec* Magyarországban (intra ambitum Regni Hungariae) fekszenek. [1]

Nemcsak Regnumnak nevezték a mai Horvátországot, hanem hercegségnek is, bánságnak is, — a mint a kormánykerület élén vagy herceg, vagy bán állt. Igy írja II. András 1217. évben, hogy királyi pénz in regno banatus sive ducatus soha sem veretett. IV. Béla király 1245. évben a slavoniai hercegségben (in ducatu Slavoniae) fekvő Rokonok nevű földet eladományozza. V. István 1272. évben a zágrábi egyház javára kiadott levelében Szent László érdemeire visszatekint, ki a slavoniai hercegségben (in ducatu Slavoniae) a pogányságot kiirtá. Midőn a nevezett király 1271. évben Ottokár cseh királylyal békét kötött, azt mondja, hogy maga részéről a békekötésbe következő országai legyenek befoglalva: Magyarország, Dalmatia, Croatia, Rama, Szervia, Galicia, Lodomeria, Cumania, Bulgária, és az egész slavoniai hercegség, — totumque *ducatum Slavoniae*. Tehát itt a mai Horvátország határozottan kivétetik a regnumok sorából, és csak hercegségnek neveztetik. Ugyanez időben emlékezik arról, hogy azelőtt az erdélyi hercegséget kormányozta; — miért nem említi azt is a békekötésben? III. Miklós pápa, midőn ez időben Fülöp fermói püspököt Magyarországba küldi apostoli követül, működése terétül Lengyelországot és Magyarországot fenebbi tartományaival jelöli ki, — csak Szlavoniáról hallgat, mintha ennek különös megnevezésére szükség nem volna.[2] A knini káptalan is 1466. évben jelentést tesz Mátyás királynak egy törvénykezési eljárásról, mely a horvát bánságban (infra ambitium hujus banatus Croatiae) végbe ment.

A régi Horvátország a Kulpán inneni részekre soha sem terjeszkedett, mégis csak a régi Horvátországról lehet méltán mint egykori királyságról szólni, a melynek címét Kálmán király megtartá midőn azt már végkép a magyar államhoz kapcsolta.

De a mint az Adria partján elterülő régi Slavonia (értsd Dalmatia és Croatia) földrajzi nevét mindinkább kelet felé csusz-

[1] Hazai Okmánytár VII. 484. lap.

[2] Wenzel: Árpádkori Uj Okm.-tár III. 248. 257., IV. 128. 130. 133. 135—137. stb.

tatá, és idegen országrészekre ruházta, úgy egykori nemzetközi állását kifejező nevét is, a *regnum* szót becsempészte oda, a hol annak semmi jogosultsága nincs. Nincs pedig jogosultsága sem a Kulpán inneni mai Horvátországban, sem a mai Slavoniára vonatkozólag.

Az Árpádok idejében a Dráva Száva köze nem volt egyéb kormánykerületnél, mely dinasticus érdekből az egyik királyfi kormányzására bízatott, és az uralkodás mintegy előiskolájául szolgált.

Ezen kormánykerületnek nem is voltak ám változhatlan határai, hanem az változott a viszonyok, és a királyi kegy mértéke szerint.

A macsói bánokról tudjuk, hogy a XIII. század végén és a XIV. század elején elvétve valkói főispánok is voltak; azonban 1320. évtől kezdve, mintegy félszázadnál tovább a macsói bánságon kivül Szerém, Valkó, Bodrog, Baranya és Bács megye főispánságát is tartották, — vagy azokból néhányát együtt; ez időben tehát a slavoniai (értsd horvát) bán hatósága Szerém és Valkó vármegyére ki nem terjedhetett. Azonban Kálmán slavoniai herceg 1239. évben Posega, Valkó és Baranya megyében intézkedik.[1] Ebből világos, hogy vagy mind a három vármegye tartozott Slavoniához, vagy egyik sem; — mi az utóbbi értelmet találjuk az oklevélben, és a slavoniai bán Valkó és Baranya megyét csak úgy számíthatta ideiglenesen kormánykerületéhez, mint később ugyan e megyéket a macsói bán számíthatta közigazgatása köréhez.

A Dráva Száva közének Magyarországgal való összefüggésének meglazulását leginkább az árpádházi királyok politikája okozta, mely ott egy külön kormánykerületet fejlesztett a királyi hercegek érdekében. De a hiba még a XV. században is nyert táplálékot az által, hogy az országnak e része Corvin Jánosnak mint méltóságához tartozó birtok (Appanage-Land) engedtetett át. Cilley Borbála is itt túlhatalmas volt, míg Albert király őt innét ki nem mozdította.

De az összetartozandóság érzete soha sem szendergett el, és azért mondhatta Tahy János a vránai perjel 1526. évben,

[1] Kukuljevics: Jura I. 59. 60. lap.

hogy ha ő és a bán elmegyen, azonnal Szlavonia (Regnum Slavoniae), sőt Posega, Valpó, Somogy és Zala vármegye Zápolyai Jánoshoz elpártolnak. Posega és Valpó (Valkó) tehát nem Szlavonia, hanem magyar vármegyék mint Somogy és Zala.

Nézzünk kissé Dalmátia felé. Sebenico és Traw városok 1263. évben szövetségre léptek egymással, mely alkalommal többi közt azt mondják: hogy ha valaki *Szlavoniából azaz Magyarországból* (de Slavonia, *scilicet* de Regno Hungariae) mint ellenség támadna a városok ellen, azt ők közös ellenségüknek fogják tekinteni. A szövetkező városok a királyt így nevezik: a mi urunk, Magyarország királya. Miért nem hivatkoznak itt a dalmát, vagy horvát királyra, midőn oly szép alkalom kínálkozik?

IV. Miklós pápa 1290. évben Benvenutot, az eugubiai püspököt küldi apostoli követül Magyarországba és Dalmatiába, „mely a magyar királyoknak szokott alávetve lenni.“[1]

És miután a horvátok különös élénkséggel a nádor ingerenciáját elodázni akarják, hivatkozom az 1485. évi 12-ik törvénycikkre, mely világosan mondja, hogy egész Dalmatia a nádori biráskodásnak van alárendelve, és a nádornak bizonyos szigeteket utalványoz jövedelmei forrásául.

És maga az 1609. évi 27-ik törvénycikk, mely akkor alkottatott, midőn a Dráva Száva közének közjogi viszonya már jóformán elhomályosodott, és mely az idegenek befolyását a határvidéki véderőre megszüntetni, a báni méltóság tekintélyét visszaállítani akarta, a nádorra bízta az arra való gondoskodást, hogy a törvény intentiója teljesüljön.

De e tárgyat még számtalan adattal világosíthatnám fel, — ha a horvátok épen csak meggyőződést akarnának szerezni az igazságról és jogról.

A zágrábi tartományi gyűlésen 1884. junius 13-án Derencsin képviselő azt a kérdést vetette fel: Igaz-e, hogy Horvátország a pragmatica sanctio keretében saját jogú állam, önálló politikai individualitással, és hogy ez az állam souverain jogának némely attributumait csak *ideiglenesen*, a szerződés idejének tartamára szövetséges társára ruházta, avagy Horvátország alá

[1] Wenzel VIII. 83. 84. és IV. 355. 360. 362—375. lap.

van-e rendelve Magyarországnak? Derencsin a bánhoz fordulva saját maga adja a választ fenebbi kérdésére, mondván: *Mi nem vagyunk királyság autonomiával, hanem állam épen olyan, milyen Magyarország,* a mely a másik egyenjogú állammal szövetséget kötött. Ha mi csak autonomiában élő királyság volnánk, akkor a mi kormányunk nem állami kormány, e gyűlés nem parlament, és a kormány e gyűlésnek nem volna felelős.

A pragmatica sanctióra történik itt hivatkozás, nem is az 1868. évi kiegyezésre.

Azt kellene tudnunk, melyik pragmatica sanctiót értett Derencsin; azt-e, melylyel a horvát-slavon rendek 1712. évi március 9-én a habsburgi dinastia leányágának örökösödését elismerték? akkor az a válaszunk, hogy e határozattal a tartományi gyűlés túllépett jogkörén: a határozat tehát törvénytelen, a minőnek a király is tényleg olyannak tekintette. Ha pedig Derencsin az 1723-ik évben létrejött igazi pragmatica sanctióra hivatkozott, akkor figyelmeztetjük, hogy az idézett törvény 1. és 2. §-a a trónörökösödési rendet ugyan megállapítja, de Horvátország államiságáról, szövetkezési jogáról Magyarországgal, az utóbbival való paritásról, a szövetség felbonthatóságáról és hasonló agyrémekről egy szót sem szól; sőt inkább a magyar szent korona alá tartozó országok elválaszthatlanságát félreérthetlenül hangsúlyozza.

100.

A z uj nemzedék. — A kormány. — Költők és pamphletisták. — Narvaez. — A politikai láthatár. — A görög aries. — Hunfalvy, Grünwald, Vámbéry. — Horvát és szerb lapok. — Verbőczy István ujabb korban. — Irányi Dániel. — Általános és speciális bajok. — Hatterasz kapitány. — A közönbösség járványa. — Kossuth Lajos. — A kibékülés egyetlen feltételc. — Repülj fecském!

Budapest, 1885. április 5-én.

Századik levelem megírásánál azt a kérdést vetem fel, hogy 1882. év vége óta, mióta t. i. e leveleket irom, és koronkint közre teszem, tapasztaltam-e némi hatását azon közönségre, melyre

számítottam? Közönségem az összes hazafias nemzedék, mely hivatva van tevékenységével jobb jövőnket biztosítani és hazaszeretete által irányt szabatni életének. Egy helybeli könyomatu lap azt irá rólam, hogy mint egy egész hadsereg küzdöm a magyar nemzetiség mellett. Küzdöm, az igaz, és mint Briareus száz karral szeretném összetörni hazám integritásának ellenségeit, akár személyek, akár botor intézmények, akár politikai babonaságok alakjában mutatkozzanak azok. De van-e ezen küzdésnek némi eredménye? Azt hiszem, hogy igen, habár épen a kormány köreiben az eredmény alig-alig nyomozható; a mi csak abból érthető, mert némileg saját hibáit kellett volna desavouálnia, és mert egy magát liberálisnak nevező kormány is szükségét látván, a konservativismussal kacérkodni, e barátság fejében conserválja azon törvényeket is, melyek az ujkor világításában államiságunk veszélyes ellenségekép leálarcaztattak.

Akadtak költők, a kik működésemet tollukra méltatták, akadtak pamphletisták, kik külsőleg a tudósok köztársaságához számíttatnak. Hálálkodás és buzdítás voltak a hozzám intézett levelek tartalma, — másrészt becsmérlés és szidás, természetesen a Dráván túlról és névtelentül.

Narvaez, a spanyol tábornok és miniszter, utolsó perceiben gyóntatójának, midőn tőle kérdezte, vajjon megbocsátott-e ellenségeinek, azt válaszolta: „Nincsenek ellenségeim, mert valamennyit megölettem.“

Az én, vagy tán jobban mondva, ügyem ellenségei még ott élnek, dulakodnak, sürögnek és a népet ámítják, — a Dráván túl; nem is kivánom, hogy Kvaternik módjára pusztuljanak, hanem hogy megtérjenek és a magyar haza jó polgáraivá legyenek.

De félek attól, hogy ez óhajtásom nem egyhamar fog teljesülni, és hogy e száz levél nem lesz elegendő, a magyart mindazon ármányra és veszélyre figyelmeztetni, melyek féltett államiságát környezik.

A politikai láthatáron a nemzetiségi kérdés, a közösügyi viszony és a horvát kérdés az, melynek befolyása alatt mindennek fölött áll hazánk. Már erős falat képeznek a paragrafusok, a politikai hibák, a csempészet, vétkes conniventia és hasonló anyagból készült intézmények állami egységünk ellen, és nincs kétség — mi magunk hordtuk össze a kisebb és nagyobb köve-

ket e fal építésére. A görögök az ariest használták az ostromlott város falának betörésére, — az aries mindig ugyan egy helyen döngette a falat, míg ez bedőlt. Jónak láttam politikai kérdéseink közül egyelőre csupán csak a horvát ügygyel foglalkozni, a horvát aspirációk ellen fordulni és a horvát kiváltságos állást megtámadni. Megtette-e az aries kötelességét? a fal volt-e erősebb, vagy az aries feje? Ugy hiszem, még nincs eldöntve, — mert legyünk igazságosak: a görögök sem mentek csak *egy* ariessel a falnak.

Ha Hunfalvy Pál az oláhok származását és helyüket a magyar államjogban kiválólag fejtegeti; Grünwald Béla a magyar közigazgatás reformját sürgeti; Vámbéry Ármin az oroszok terjeszkedése ellen az örtornyon a riadót fujja — tulajdonkép azon módon szolgálnak a nemzetnek és az emberiségnek, a mely általam a viszonyoknak megfelelőnek találtatott. Nevezett hazámfiai közül még egyik sem nyert teljes sikert, de azért egyik sem kételkedik módszerének helyességében, egyik sem tartja kitartó fáradságát veszendőnek és eredménytelennek.

Ellenfeleim a Dráva másik oldalán engem ujkori Verbőczynek neveznek; ezt irja a „Pozor“, ezt másolja az ujvidéki „Zasztava“. Ezzel magától érthetőleg roppant szemrehányást akarnak tenni és válogatott sértést rajtam elkövetni. A sajnálatra méltók! Legnagyobb bóknak venném azt, ha méltó volnék arra, hogy engem törvénytudományunk ősapjával összehasonlítsanak, kiknek mi is, ők is oly sokat köszönhettünk.

Sokkal roszabbul járt Irányi Dániel, kit, — mert Histoire politique de la Revolution de Hongrie cimü munkájában a horvát tartományi gyülésről csak mint diétine, és nem mint diétéről szólt, — Kvaternik francia-magyar scriblernek címez, és munkáját pasquinade-nak nevez. Tartózkodom visszaadni azon epithetonokat, melyeket Irányira szórt csupán csak azért, mert a tartományi gyülésről diminutivumról szólt, melyet a finom izlésü Kvaternik puerilis-nek tartott.

De azért Irányi még mindig reményli, hogy az ő nemes pathosza fogja lefegyverezni a horvát „testvéreket.“

Vajjon fogják-e látni szemeim azt a boldog időt, midőn a magyar nemzet saját sorsának ura lesz oly mértékben, a milyenben a világesemények közepébe helyezett más önálló nemzet

magáról mondhatja? fogják-e látni a hazát egységesnek? — Nem elég, hogy hazánk sinylik a többi államokkal is közös bajokban, milyen: a gazdasági krizis, a deficit, a hadsereg fentartásának terhe, a socialismus, a corruptio? kell-e még különleges baj: nemzetiségi viszály, trialismus, foederalismus, indifferentismus, és — — erectio contra statum publicum?

A haza megkivánja minden fiának éberségét, és hű, buzgó szolgálatát.

Azon nemzetre nézve a zárszámadás be van fejezve, a mely kevésbbé tevékeny, kevésbbé szemes, mint ellensége.

A horvátok még távol sem hagytak fel Nagy-Horvátország alakítására való törekvésükkel. Előre törekszenek szakadatlanul, mint Hatterasz kapitány Jules Verne-nek hasonló című regényében. Az éjszaki sarkpontot akarta elérni és még szívós volt, midőn már esze kizökkent és meggyőződött, hogy az éjszaki sarkot egy vulkán foglalja el.

A politikában nem járja a francia katona mondása: sok ellenség, sok dicsőség! Az állam, melynek sok az ellensége, nem tud megszilárdulni, pedig minél több új alakulások támadnak körülöttünk, annál jobban kell ragaszkodnunk a magyar historiai államhoz; *az új alakulások egyike sem fog jobban kedvezni a magyar nemzet érdekének, mint ez.*

Jusson az esztükbe azoknak, kik a Dráván túlról jövő hireket csak oly közönbösen olvassák, mint ha a lapok azt közlik, hogy Budapest valamely utcájában a zsebkendőjét húzták ki valakinek; vagy hogy a szél a tenger színét Pola mellett fodrosítja.

Egy nemzet már meg lehet verve, még mielőtt csatába indul. Akkor t. i., ha eltompult érzéke a nemzet nagy feladatai iránt, ha Nagy Frigyes intéséről: toujours en vedette, megfelejtkezik.

Nem szabad több hibát elkövetnünk, és nem nélkülözhetünk egyetlen embert sem; azért sorakozzanak mind azok, kik a magyar állam egységét diadalra juttatni akarják.

De ha már minden hazafinak közreműködésére szükségünk van, annál fájdalmasabban nélkülözzük Kossuth Lajos, az új Magyarország alkotójának nyilatkozatát a horvát viszonyokra nézve. Nem mintha bárki kételkednék benne, hogy ő is csak az egységes Magyarország eszméjét tekintheti azon tűzoszlopnak, mely

nemzetünknek még a sötétség korában is kell világítania; nem mintha a negyvenes évek óta nem elégszer világosan nyilatkozott volna a horvát kérdésről, hanem mert midőn a Pesti Napló mintegy két évvel azelőtt Emlékiratainak IV. kötetének megjelenését előlegesen hirdette, e jelzésből kivettük, hogy Kossuth a horvát kérdés fejtegetésének egy különös fejezetet szánt. E negyedik kötetet még eddig hiába várja a nemzet, — és így az ő súlyos szava még nem járult hozzá harcrendünk erősítésére; oly értelemben, hogy a kérdés ujabb fejleményeit is számba vette volna.

És a harc meddig fog tartani? Addig, míg a horvátok *tettel* nem fogják kifejezni azt az óhajtást, a mely Schillernek, An die Freude című költeményében nyer kifejezést:

Unser Schuldbuch sei vernichtet,
Ausgesöhnt die ganze Welt!

Kibékülés? Igen, azt sem bánjuk; de annak ára az, hogy a horvátok mindent vissza adjanak, a mi a magyar egységet elvben és tényleg sérti. Mint magyar polgároknak megadunk nekik mindent, de kiváltságot nem; ha abból csak a legkisebb gyökér megmarad, a mérges növény ujra kihajt, ujra megmételyezi körülöttünk a levegőt.

Valamint tehát a női erényt és hűséget nem lehet felezni; valamint a férfi jellem csak ép vagy csorbás, fényes vagy szeplős lehet; valamint a fél valóság nem valóság, és a tisztakezűségben nincs fokozat, ép úgy Magyarország állami integritása fölött nem bocsátkozhatunk alkudozásba.

Váltig azt fogjuk mondani: Non dimittitur peccatum, donec restituitur ablatum.

És most ti, e levelekbe foglalt hangok, repüljétek be a házát és keressétek fel a nyilt szíveket, melyek befogadnak és megértenek.

I.

Költőinkhez.

Mindazt, a mit a magyar nemzet jogáért és a haza egységéért írtam, nem egyedül a törvény és ész követelménye, hanem a szív, a nemzeti becsület dolga is. Van kormányunk, de nem mozog; van országgyűlésünk, de a hazát pártról párthoz küldözgetik; van hadseregünk, de — közös; van honvédségünk, de nem jár saját lábán. De hát hol vagytok ti költők? hol vagytok ti dalnokok, ti a nemzeti szellem felkentjei? Egy Dante nyelvet adott népének, és lett belőle nagy nemzet. Rouget de Lisle a Marseillaiset szerzé, és ez fölért egy bátor hadsereggel. Becker Miklós már 1840. évben zengé a franciáknak a Rajnára irányzott aspirációi ellenében a dalt: Sie sollen ihn nicht haben, den freien, deutschen Rhein, és a mélabús németek addig zengedezték, míg a francia gloire messzire nem távozott a Rajna regényes partjaitól. Ez az egy dal tette Beckert halhatatlanná! Ti szárnyaslovu hadsereg: hagyjátok a szerelmet, hagyjátok a csergedező patakot és a holdvilágos ábrándokat, és lelkesítsétek a nemzetet, hogy a hazát csorbítani ne engedje. Miénk ez a haza a Száváig és Adriáig és semmi aszkóros politika ezt a meggyőződésünkről le nem alkudja.

Boldog az a nemzet, melynek költői vannak, boldog az a kor, mely reájuk hallgat. Ha húrjaitok a hazaszeretetet zengik, ha lelkesedéstek a nagy célt, a nagy eszméket, a nemes feladatot szemem elé varázsolják, vén ereimben felbugyog a vér, és hevesebben lüktet üterem. Hát már nem telnének névtelen hősök e nemzetből és nevető örökösöket lásson házában, midőn még él, midőn még ép.

Hagyjátok a bort, ne bűvöljön el a női báj, ne nyíljék szivetek a tavasz hizelgő szellőjének és édes sejtelmeinek, hanem buzduljatok a haza egységéért. Repüljön bölcs igétek kunyhóról kunyhóra, szivből szivbe, oktassátok e népet, hogy a bitorlást ne tűrje, hogy a haza csonkítását ne szenvedje.

Oh, ha Petőfi még élne! Hogy rázná fel az önzést, mely csak aranyborjút imád, hogy ostorozná a fásultakat, kik hitványságukat az opportunitás köpenyével takargatják, oh mily tükröt

mutatna ő a kalmárlelkeknek, kik a haza joga és jövője fölött alkudoznak; mennyire törpítené le a képzelt nagyságokat, kik a statusbölcseség nevében, a hamis loyalitás lidércnyomása alatt, a nemzet jövőjét áruba bocsátják.

Zengjétek lángnyelvvel a dalt. Ne birják ők a Szávát, — a bitor nem testvérünk — a Dráva nem határunk; az egység a mi várunk.

A marengoi csatát én nyertem — mondá egy francia katona, — kétszázezer vitéz bajtársammal. Költőink mindegyike is fogja mondhatni: visszaszereztem, száz babéros társammal hazámnak Kálmán király örökségét.

Hagyjátok az élvet, az élcet és tréfát; — édes anyánk, a hazának arca elkomorodik. Hiu a multak dicsősége, hiu reménynünk a jövőbe, ha pulyaságunk nem védi országunk minden tenyérnyi földét.

Riasszátok fel a nemzetet a biztosság álmából; adjátok a szót ajkára, melyből ellenségei megértsék, mit akar. És egy nemzet akarata erős.

Még nem veszett el semmi, még szennytelen a hirünk, ha akarni tudunk mint férfiak. Nagy céljaival nő az ember, — és ti a muzsák kegyeltjei, csak ti nem találnátok a szót, a hangot, mely e nemzetet nagy célokra vezeti?

Nem, — mi hiszünk hivatástokban, mi fogékony szivvel hallgatunk rátok, adunk is, veszünk is lelkesedést; — előre tehát a lanttal, ti hazafiságunk papjai, és az ezredév, mely hazánkra néz, szilárdan fogja találni egységünk épületét.

II.

Tudósainkhoz.

Ki van mondva a jelentőséges szó: Elvész az a nemzet, mely tudomány nélkül való. A ti hivatástok az igazat, a valót felismerni és kihirdetni. Az igazság meg van és meg volt mindig, még ha a tudós fel nem fedezi is, rá nézve csak egy dicsőség létezhetik, a valónak felismerése és kihirdetése. És az utóbbiban fekszik az öntudatos cél is.

Ne legyetek az az Archimedes, ki, midőn a római katonák

Szirakuzba benyomultak, cirkulusai közt az ellenség által levágatta magát, hanem azon Archimedes, kiről évezredek fentarták a hirt, hogy az ellenség hajóit felgyujtá. Azok nem a valódi tudósok, kik az életet nem ismerik és kik az élet elől elzárkóznak, mint a történetiró Varillas, ki azzal még dicsekedett is, hogy 30 esztendő óta nem étkezett házán kivül.

Nem tudunk lelkesedni az oly tudós pedánsokon, mint a német Budäus, ki midőn neki azt jelentették, hogy tűz támadt a házban, szemét fel sem vevé a könyvről, azt felelte cselédjének: csak mondjátok ezt feleségemnek.

A tudósok első sorban saját nemzetöknek irnak; azt felvilágosítani, azt nemesíteni szent feladatuk. A világpolgárság még csak ezután következik; és ha nincs szeme, nincs érzéke a tudósnak saját nemzetének joga és szabadsága iránt, csak nyomorék tagja lehet az emberiségnek is.

Ha ég a ház, ha az ellenség döngeti a kaput, avagy alattomosan aláássa létünk biztos várát, ti nem mondhatjátok: üzenjétek azt feleségemnek, mert a nemzet a ti éberségtekre, a ti hozzájárulástokra is számit.

Az nem lehet, hogy ti ne lássátok a nemzetet fenyegető bajt, a nagy királyaink öröksége ellen intézett támadásokat. A geologiai képletek tanulmányozása, az erőműtan törvényei, a vegytan korokat átalakító hatalma, a törvényekben beszélő mult nemzedékek igazságszolgáltatása, a régi dicsőséget és régi gyászt feljegyző Klio társasága, a nemzetgazdaság problémái, a nyelvek szabályainak kutatása nem egészen veheti igénybe szivetek. Kell, hogy ott első helye legyen a hazafiság oltárának.

Zágrábban nagy számmal vannak a Demosthenesek. Hallgassatok oda, hogy tapsolnak nekik. Midőn a régi jó Demosthenes egy beszédjét az athénei nép élénken megtapsolta, a nagy szónok meghökkenve kérdezte környezetétől: „tán valami nagy ostobaságot mondtam?“ A zágrábi Demosthenesek jobban becsülik meg hallgatóikat, és tapsaikból azt következtetik, hogy ők óriási — bölcseséget mondtak.

Ki mondaná még, hogy minden, a mi van, — észszerű?

Ha a dolog nem volna oly igen komoly, azt mondanók: Give the fool his title, and let him go! (azaz: add meg a bolondnak az őt illető cimet, és hadd menjen!)

Eötvös József és más rokon szellemi nagyjaink arra tanítottak bennünket, hogy csak míveltségi fölényünk biztosítja a magyar nemzet hatalmát ez országban. Vajjon igaz-e e szép mondat? Látván, mennyire tért veszít a magyar nemzetiség kevésbbé mívelt népfajok irányában; látván, hogy ez utóbbiak mily kevéssé rajongnak azon öntudatért, hogy keleten a kulturát fentartó állam tagjai lehetnek; látván, hogy minden képzelt jogukat csak a szám arányából merítik — bizony voltak oly gyenge pillanataim, midőn az idézett tétel valóságában helyezett meggyőződésem ingadozni kezdett.

Szent Lajos francia király 1248. évben Aigues-Mortes híres tengeri révben szállt hajóra, mely rév most egy órányira fekszik a tengerparttól. Velence mindig lejebb száll a tengerbe, és azért kövezetét mindig feltöltik. Zára mellett a legszebb mozaiktáblák a víz vonala alatt fekszenek, és Bragnitza sziget déli csúcsánál csendes tenger idején a kősarkofágok egész sorát lehet látni a vízszín alatt. A tenger elhódította a szárazföldet. Kis-Ázsia egész partja Tirustól kezdve Alexandriáig a rómaiak ideje óta lassankint a tengerbe süllyed.

Ez legyen sorsa a magyar nemzetnek az idegen elemek tengerében? Nem hiszszük és nem akarjuk hinni. Vannak a szárazföld emelkedésének is példái, és ezen esetekben a tenger hullámai veszítették eddigi birodalmukat.

Meg fogjuk védeni hazánkat az idegen áramlat ellen, miként a hollandusok védik hazájukat a tenger ellen, munkával. De sikerre csak akkor számolhatunk, ha mindenki férfiasan megteszi kötelességét.

Nyissátok tehát szellemi tárházaitokat, tudósok! hadd vigye el a nép kincseiteket, ti azért nem lesztek szegényebbek. Olyanok vagytok, mint az égő láng: ezerek, milliomok gyujthatják meg lámpáikat lángotoknál — a ti lángotok azért nem fogy, kevésbbé nem melegit, kevésbbé nem világit, sőt inkább végtelenig sokszorozza üdvös tulajdonságait.

Ti adtok szellemi fegyvert a nemzet kezébe, ti teszitek azt munkaképessé, tinektek kell azt magasra emelni vetélytársaink fölébe.

De hogy feladástok meg ne hiúsuljon, érintkeznetek kell az élettel, fogékonyságot kell tanúsítani a nemzet nagyléteért és jövőjeért.

Közjogunk útai Horvátország felé elgyepesedtek, kormányférfiaink hibájából. Ti azonban ne veszítsétek el a nyomot, a melyen kell a nemzetet boldogságára vezetni.

A szellem gyujt még a távolban is, miként Archimedes tükrei a római hajókat gyujtották fel. Az legyen munkásságtok kriterionja: vajjon hasznos-e az a nemzetre nézve? Neveli-e szellemi erőnket?

A ki erre kielégitő választ nem nyer, az úgy is idő előtt meghalt a halhatatlanságon.

III.

A diplomatáinkhoz.

A társadalom felsőbb rétegeiben oly emberfaj sürög-mozog, töprenkedik vagy önmagában tetszeleg, melyet diplomatáknak szoktunk nevezni, és kiknek rendeltetése az, hogy okossággal vezéreljék a népeket a békés fejlődés útján; bölcs előrelátással kerüljék a véres összekoccanásokat; tapasztalás által élesített észszel értsék meg a nemzet érdekét és biztositsák jogait.

Azonban a történet arra tanit, hogy a mit a céhes diplomaták kifőztek, igen gyakran a népek szerencsétlenségét idézte elő. Már a westpháli béke (1648), az egyes országok területeit kegyetlenül kuszálta össze, és alapját vetette a gyülölködésnek egymásra utalt népek közt. Németországban különösen az egységes államot tönkre tette, és a szellemileg oly magasan álló nemzetet kényszerítette, hogy egész erejét száz udvartartás és számos apró hadsereg költségeinek előteremtésére fordítsa; tekintélye a világ előtt földig csökkent, — és tehetetlen lévén a nemzetek életében, tűrni volt kénytelen, hogy hazája csatatérül szolgáljon, midőn más európai nemzetek fegyverrel kapacitálták egymást.

Rámutatunk a politikai erkölcstelenség és erőszak legsötétebb példájára, Lengyelország háromszori feldarabolására, (1772. 1793. 1795. években) melyre a világtörténet egyhangulag kimondta ítéletét.

A bécsi kongresszus (1815) az országok árúba bocsátását szintén nagyban gyakorolta. Poroszország területi hatalmát nö-

velte, Ausztriának felső Olaszországot engedte át, és neki minden tartomány kapuját nyitotta meg a sziciliai tengerszorosig. Ez évben I. Sándor cár Lengyelországot örökre Oroszországba keblezettnek hirdeté! El volt vetve az ujkor véres háboruinak magva.

Nem szólok a veronai és laibachi kongresszusokról, melyek szintén elhirhedtek arról, hogy a népek lelkületén, érdekén, óhajtásain megvetőleg keresztül tomboltak.

A bünlajstromot igen hosszúra lehetne nyujtani, azért forduljunk tartózkodás nélkül a Balkán-félsziget felé és a legújabb korhoz.

A diplomaták oly magasan álló lényeknek tartják magukat, hogy a legkopottabb ürügyekkel állnak elő, midőn rosz törekvéseiket palástolni akarják. Elég jó a tömegnek! Rendet akartak csinálni Lengyelországban és később a francia forradalom eszméit kiirtani ott, azért foganatositották a nagy országrablást. Rendet csinálni ment Oroszország Törökországba, hol az orosz emisszáriusok bolygatták a rendet, izgatták és vesztegették a népeket. Mellékesen még a keresztény vallás megvédése és a civilizáció terjesztése volt a jelszó.

Hitte-e ezt valaki diplomatáink közül? Bármily kis véleménynyel legyek róluk — nem tehetem fel; tehát csak vétkes konnivenciából magyarázható az, a mi történt, és a következmények fel nem ismeréséből.

A *mi seregeink* is bementek Boszniába azon ürügy alatt, hogy ott a civilizációt akarják megalapitani; technikusaink, iparosaink, gazdáink oda mentek, hogy a természet kincseit értékesithessék; tisztviselőink, biráink, stb. azért, hogy a bosnyákokat részesitsük a rendes adminisztráció áldásaiban.

És mert mi oly áldozatkész nemzet vagyunk és van miből a milliókat költeni, másokat nálunk tultengődő intelligenciával mivelni, nálunk tulságosan elszaporodott lakosokkal gyarmatokat telepiteni, és mert a magyar nemzetnek beolvasztó ereje az ország utolsó határáig oly fényes eredményekben nyilatkozik, — azért megzavarjuk a nemzetiségek arányát és kockára tesszük a dualizmust, mely még alig kezdődött a nemzet öntudatába átmenni.

Hihetetlen könyelműséggel ereszkedtek diplomatáink a ke-

leti ügy kalandjába. Zsigmond király a nikápolyi csatát elvesztette, mert a seregében levő francia lovagok mulatságnak vették a törökkel való viaskodást. A mohácsi csatát előre lehetett sejteni, oligarkháink visszavonásából, selejtességéből, hazafiatlanságából. Az orosz politika győzelmét és előnyomulását Konstantinápolyba egy egész nemzet, a magyar, előre látta, csak Bécsben faragta „a providenciális férfi“ az élceket, midőn komoly elhatározásokra lett volna szükség és midőn egy ezredéves állam jövőjét kellett volna biztosítani.

Wesselényi Miklós 1843-ban a magyar és szláv nemzetiség ügyében irt szózatában meglepő képét adta az orosz birodalom terjeszkédésének és előre jósolta, hogy ily progressió mellett az oroszok előbb utóbb az angolokkal össze fognak ütközni Kelet-Indiáért. A világ nevette a jóslatot. De a világ lakolni fog e megvetésért és azért a gondatlanságért, melylyel Oroszországot nőni engedte, a helyett, hogy jókor szűkebb határok közé szorította volna.

Egész nemzedékeken át az angol diplomácia barátságot tartott az ozmán birodalommal, Gladstone azt szabad prédává bocsátotta. Egyúttal valóságos holdkóros öntudatlansággal az orosz terjeszkedést nézte; nézte, de nem látta, — és ha a közvélemény felzúdult, nagy bölcsen hivatkozott az oroszok igéretére, hogy nem fog előnyomulni. Bízott az orosz barátságba, midőn Khiva, Bokkhara és Turkmánia után már Merw is került hatalmukba. És most Herát kapui előtt állnak; minden nap hozhatja az óriási háború kitörésének hírét, a mely úgy is elmaradhatlan.

Ez a diplomatikai bagoly, a ki világos nappal nem lát, de éjjel sem; a ki nekünk azt kiáltotta: „hands' off,“ — de maga igen is elmegy Egyiptomba és Szudánba, hogy országokat raboljon; ez az oroszbarát, ki még kénytelen lesz a török segélyért kunyorálni, hogy a mohamedán világ ellene ne támadjon, szomorú emléket fog hagyni az angolok fényes történetében, mert róla fog számíttatni a brit imperium hanyatlása.

Minél tovább késik a nemzet indignációja, mely őt elfújja, annál roszabb a nemzetre nézve.

Granville elég későn vette észre, hogy Vámbéry Árminnak van igaza az orosz-angol viszonyok megítélésében. Huszonhárom

esztendővel azelőtt utazta be Azsiát Vámbéry mint koldus, mint magára hagyott ember, ki nem országokat akart foglalni; és mégis a nagy szerepre hivatott országokat jobban ismerte, mint az angolok, kiknek számos ágens, egy nagy míveltségű adminisztráció és sok arany áll rendelkezésére.

Az angol kormány most nem tartja, ne is tartsa megalázásnak, hogy az igénytelen tudóshoz fordul és Vámbéryt meghívja, jöjjön Angolországba, hogy az Ázsiai viszonyokról felolvasásokat tartson, vagy hogy legalább emlékiratot nyujtson be e tárgyban. Az emlékirat már Sir August Paget, a Bécsben székelő angol nagykövet kezében van.

Korszakot alkotó események, a világot átalakító törekvések fölött tartottam rövid szemlét, úgy hogy ezek keretében az általam figyelemmel kisért horvát kérdés egészen összetörpül. De kapcsolatba kell hozni mind a kettőt, mert a diplomacia ügyefogyottsága mind a kettőben nyilatkozik.

Beust, mint osztrák birodalmi kancellár, azt mondá egyszer Andrássy Gyula grófnak, midőn ez a diplomácia felfogásától eltérőleg nyilatkozott: „ön még igen keveset szolgált;“ mire Andrássy azt felelte: ön pedig már igen sokat szolgált. Az utóbbi szavak jól hangzanak és az ember hajlandó hinni, hogy Andrássy diplomáciája a nemzet géniuszához közelebb áll. De e nézetből csakhamar kiábrándultunk.

Kinek hibája, hogy Andrássy nem lett az, a mi Sully IV. Henrik, vagy Oxenstierna, Gusztáv Adolf számára? — Rójuk fel azt a sorsnak — ez az egész világ bűnbakja.

Diplomatáinkat jellemzi ama törekvés, hogy minden nehézség elől kitérjenek. Inkább megoldatlanok maradjanak a nemzet életkérdései, mintsem hogy a „folyó ügyek“ álmot gerjesztő működéséből kibontakozzanak. Ezért aztán nem haladunk a magyar állam szilárdításában, azért nem vívtuk ki az ország integritását, azért nem egységes a törvényhozás és kormányzás, azért nincs magyar hadseregünk. Könnyebb a horvátokkal országos küldöttségekben paktálni, mint a magyar állam egységét helyreállítani; könnyebb mától holnapra a külső békét fentartani, mint az államellenes törekvéseket megfékezni. A diplomaták e mellett még megtarthatják a bölcseség arcát, — habár egész viseletükről mondhatni: notis est derisui.

Diplomatáink mint köteles bókot elfogadják minden nekik tulajdonitott bölcseséget; de e dicséretben valóban nincs érdemük. Utánozzák Talleyrandot, kinek azt a mondását tulajdonítják, hogy a természet azért adta az embernek a nyelvet, hogy gondolatjait eltakarhassa, — de Talleyrand is ártatlan e mondat feltalálásában, mert ezt már Voltairenél, sőt Dionysius Catonál és Plutarchnál lehet megtalálni.

A hol gondolatok nincsenek, ott nincs mit takargatni és leplezgetni.

Azonban tisztelet a kivételeknek.

A többieknek jó lesz olykor ama öntudatra jönni, hogy parva sapientia regitur mundus. Ezt Oxenstierna, ki maga is diplomata volt, mondá fiának vigasztalásul, midőn nem bízott erejében, hogy a diplomácia pályáján hasznos lehessen. A „többiek“ értsék meg, hogy a ki nem tud arabsul, az ne beszéljen arabsul.

Kevés észszel kormányozható a világ. De ha rosszul kormányozzák, nem a diplomaták fizetik az árát, nem ezek isszák meg a levét, hanem a szegény népek, a melynek jólétét a kontárok feldúlják.

Diplomatáink kondolenciájukat kifejezik a hazának, hogy van egy horvát kérdés; de bölcseségük megáll az 1868. évi kiegyezés khinai falánál.

Valóban nem érdemelnek jobb költöket, mint olyant, ki az ismeretes zagyvalékos verset faragta:

> Des Lebens Unverstandt mit Wehmuth zu geniessen,
> Ist Tugend und Begriff.

Lelketlen diplomaták voltak, kik az üszköt rakosgatták a Drávántúl, — utódjaik most bámulják a pusztítást, mely az állam egységén ejtetett. Segíteni nem tudnak, vagy nem akarnak, pedig segíteni kell, mert a harc mindinkább terjed és magától nem szűnik meg, mert nem mondhatjuk Corneille-lel:

Et le combat cessa, faute de combattants.

IV.

A hadsereghez.

Eszményképünk egy hadseregről nem az, mely pronunciamentokat kibocsát. Ereje a fegyelemben fekszik, ma is, midőn a világot mozgató eszmék minden rétegbe behatolnak, mint régentén.

Nem a hadseregnek, hanem a hazának van szava, midőn sorsáról, jövőjéről és jólétéről intézkedik. Azt pedig, hogy mily törvényes úton nyilatkozhatik a haza, erről minden mivelt embernek van tudomása, tehát a hadseregnek is.

Vitézeink azon lelkesítő öntudatban mehetnek a csatába, hogy midőn Magyarországért harcolnak, akkor a felséges hadúr és dinastiája érdekében is harcolnak.

Vezérelje ez öntudat őket győzelmekre!

Tárgy- és tartalom-mutató.*)

Absolutismus és a horvátok. 47. 344. 348.
Absolutismus a társadalomban. 28.
Adó, kedvezmények a horvátok számára. 138. 220. 350. 351. 379—384.
Adókivetés Mária Terézia alatt. 156—159.
Adóügy. 255.
Alabama-kérdés. 129.
Alkotmány felfüggesztése. 115.
Alkotmány magyar-e, vagy horvát. 242.
Alkotmány és hadsereg. 100—102.
Alföld, zsupánság. 371.
Apostoli király cím. 305. 307—312. 318—319.
Apponyi Albert gróf. 75. 119—122. 284.
Apponyi György gróf. 240.
Archimedes. 405. 406—408.
Areopag. 129.
Austria-Magyarország címe. 150. 218. 238. 240. 330.
Austria elszlávosodása. 338.
Austria és Franciaország. 252.
Avarok. 56. 95.
Állameszme, a magyar. 23. 29. 41. 76. 114. 118. 123. 137. 187. 248. 335. 338.
Államjog, horvát 248. 343. 344. 392.
Államkincstár, magyar 178—184.
Állami egység 104. 227. 230. 242. 245. 246. 248. 251—254. 278. 302. 303. 374.

Baranya régi határai 67. 70. 96. 392—393.
Barcsics képviselő 339.
Batthyányi József gróf 158. 159.
Báni méltóság 82—84. 101. 102. 103. 142. 218. 242.
Bán felelőssége 84.
Bán nyilatkozatai 235. 236. 250—254.
Becker Miklós költő 404.
Bedekovich Kálmán báró, minister 38. 390.
Bedekovich József, szerzetes 387. 388. 390. 391.
Beksics Gusztáv 223. 224.
Beruházási alap 181. 182.
Beruházások 254—257.
Beszarabia 314.
Bihács 125. 371. 385. 386. 388.
Bismarck és Jules Favre 77. 282.
Bismark 150.
Bosnia 11. 24. 48. 112. 114. 115. 128. 284. 285. 314. 316. 320. 324. 343. 344.
Bosnia mint csere tárgya 11. 284. 285.
Botka Tivadar 350. 355.
Brazza sziget 5. 190.
Brazlaw tartománya 60. 96.
Buccari 133. 305.
Bulgária 191. 314. 336. 337. 339.
Bunyevácz alispán Fiumében 1.
Busán Herman 351. 352. 383.

Catullus 221.
Császma vár, káptalan 263. 264.
Császma folyó 68.
Csehország, csehek 31. 216. 315.
Csengery Antal 316. 339.
Cettin 385.
Cetina folyó 20. 56.
Cimbalom 290.
Címer kérdés 22. 27. 32. 33 34. 37. 39. 73. 76. 78—80. 111. 291.
Címer, a fiumei 132—136.
Címer, Szlavonia részére 146—148. 162. 163.
Címer, a régi horvát 148.
Concordatum 343. 344.
Constantin császár 3. 5. 58. 61. 62. 95.
Conventiculumok 105.
Czrnadak 25. 219.
Crnkovics 343.
Cumania, lásd Oláhország.
Curiai végzések a statutárius jog fölött 346.

Dalmatia 21. 42. 43. 54. 55. 62—63. 92—94. 148. 277. 291. 303. 316. 324. 325. 343. 398.

*) **Jegyzés.** A számok a lapokat jelölik.

Dalmatia határa a Dunánál 61. 62.
Dráva, nem határ 58. 77. 254. 392. 393.
Deák Ferenc 11. 41. 47. 51. 65. 72. 114. 121. 152. 153. 160. 177. 201. 246. 339. 356.
Deák Ferenc a horvát adóról 381—383.
Deák Ferenc 1861-ben és azelőtt 85—89.
Deák Ferenc a király kegyuri jogáról 311—313. 316—319.
Deák Ferenc a statutárius jogról 351.
Delmo vagy Dalma város 54. 55. 60. 61.
Derencsin képviselő 398. 399.
Diakovári magyar püspökség 272. 343.
Diplomák keltezési módja 306. 307.
Diplomatáinkhoz 408—412.

Ellenségek 19. 22. 23. 24. 33. 79. 119. 120. 150. 256. 364. 365. 368. 400.
Elszakadási törekvések 80. 88. 111. 122. 211. 213. 230. 236. 243. 244. 256. 273. 339.
Elszász-Lotharingia 139. 246.
Eötvös József báró 407.
Eötvös Károly 71. 72. 230. 310. 312. 316—320.
Erdély 246. 314. 315. 321—324. 370. 395. 396.
Erdődy János gróf 1.
Erdődy Sándor gróf varasdi főispán 166.
Erdők, és erdőtörvények 180—185.
Esterházy Pál nádor, rendelete, a Drávántúli vidékre 13. 14.
Esterházy Miklós nádor intézkedései Szlavoniában 262. 263.
Érzékenység 76. 77. 288. 293.

Francochorion 96.
Frangepán család 7. 8. 9.
Frank képviselő a subvencióról 255.
Frankok uralma 3. 60. 95. 96.
Frazisok uralma 11. 117. 121.
Fehér elefánt 52. 53.
Fehér lap 26. 45. 64.
Fehér lapot adnak a horvátok 155.
Fejérváry Géza báró, honvédminister 287.
Ferenc József I. 42. 64. 311. 319.
Fictiók 15. 17. 23. 34. 45. 107. 120. 121. 128. 130. 178. 230. 234.
Fiume közjogi helyzete 1—12. 37. 41. 86. 117. 132—135. 335.
Fiume területe 71.
Fiume címere 132—135.
Fiumei állapotok 338. 365—369.
Fiume kerülete 367.
Folnegovics 36. 221.
Foederalismus 119. 131. 201.
Főrendiház 276—278. 357—360.
Főrendi horvát képviselet első esete 166.
Főrendek a Drávántúl 358.
Függetlenség 117—119. 229.

Gaj Lajos és az illirek 31. 166. 167.
Galicia 191. 314. 315. 316. 321. 324. 395. 396.
Gambetta 43.
Girondisták 176. 344.
Gizella királyné 69. 96. 391.
Gorove István emlékirata 330.
Gosztonyi Sándor 246—247.
Gladstone 128. 410.
Gradisteanu senator 51.
Grác, Gradec 387. 388.
Gregoriáncy Pál püspök 346.
Grünwald Béla 337. 338. 401.
Guizot 129.
Gyárak Fiuméban 368.

Habeas Corpus 116.
Hadsereg 100. 101. 102. 293. 374.
Hadseregünkhez 413.
Hadak útja (Milchstrasse) 212.
Halmi tartomány 371.
Határőrvidék 20. 178—184. 263. 264—267. 268. 269.
Három egy királyság 20 31. 74. 88. 139. 149. 202. 203—204. 343.
Héderváry-Khuen gróf, bán 137. 152. 218. 221. 228. 230. 235—237.
Helfy Ignác 75. 357.
Helyhatósági szabályzatok. Lásd Statutárius jog.
Helynevek, magyar 371. 372.
Hercegfölde 371.
Herwegh 84. 85.
Hódítás, hódított részek 87. 188—197. 198—202.
Hódító Vilmos 87.
Hódoltság 380.
Homer és a svihákok 153.
Honosítás 64. 66. 343. 344. 355.
Honpolgárság 240. 343.

Honvédelmi dolgok 66. 287—293.
Horváth Mihály Zágrábban 43.
Horvátország 11. 25. 32. 49. 53. 59. 81. 82. 118. 119. 120. 121. 241.
Horvátország földrajzi fekvése 54. 92—95.
Horvátország nem ország 163. 245. 307. 396—399.
Horvátország függetlensége 339. 340.
Horvátország Nagy, 22. 23. 37. 44. 53. 91. 108. 109. 112. 153. 243. 249. 281. 402.
Hunok harca 356.
Hunfalvy Pál 401.
Hunyadi János kormányzó 311—313. 319.
Hűség a korona iránt 227. 230. 243. 295—299—302. 303. 305. 331.

Integritás 16. 35. 39. 114. 121. 161. 286. 366—367. 403.
Ipolyi Arnold püspök 293.
Irányi Dániel 75. 357. 401.
Ivics képviselő 110. 218.
Jászkún kerület 326.
Jellasich 1. 23. 26. 126. 151. 203. 207—211.
Jozipovics Imre 119. 122. 123.

Kalifornia 139.
Kamara nyereség 378—379.
Kamenar képviselő 338. 389.
Kapcsolt részek 129. 189—197. 198—200. 321. 322. 327.
Kapcsolt részek a koronázás szempontjából 308. 309.
Karantán ország 61. 62. 63. 88. 249. 395.
Katholika vallás 337. 348. 357.
Kautz Gyula indítványa 328.
Kálmán király 4. 5. 9. 58. 59. 87. 188. 249. 308. 396.
Kegyuri jog 308. 310—313. 316—319. 322.
Kereskedelmi érdekek 363—368. stb.
Képviselet története. (Lásd Szlavonia országgyülési képviselete.)
Képviselet a felső házban 166. 277. 278. 357.
Képiselet, collectiv. Annak oka és eredete 163—167.
Képviselet három megye (Zágráb, Varasd, Kőrös) részéről 168—171.
Képviselet, országilagos 357.
Két haza 246.
Kiegyezési törvény 1868-ból. 26. 38. 40. 41. 47. 49. 65. 67. 80. 81. 104. 105. 114. 178. 187. 246. 250. 359.
Kiegyezés törvénye egyik félnek sem kell 26. 243. 345.
Kincstár, horvát 177—185.
Királyi biztos 24. 101. 111. 151. 218.
Királyi biztos a mult században 156—159.
Klaics Vjekoszláv 60—63. 68. 70. 240. 392. 393.
Knezláci béke 42. 89.
Knin 143. 386.
Knini püspök, horvát 61. 386.
Korona magyar 27. 41. nem horvát-magyar 249.
Korona, magyar, országai 41. 262. 328. 329.
Koronázások 249. 308.
Koronázási oklevél 88. 307. 347. 348.
Korona tanácsosai 126. 127.
Korona (a magyar) története, joga, fenhatósága, elnevezése 293—324.
Koronázási eskü 296.
Korona-tartományok 314—316.
Korona-tartományok és kapcsolt részek közti küllönbség 320. stb.
Kossuth Lajos 94. 103. 104. 118. 229—231. 232. 233. 355. 356. 402. 403.
Költőinkhez 404. 405.
Követküldési jog 145.
Követek névsora 170—174.
Közös ügyek 65. 66. 112. 178. 277.
Közös korona 31.
Közösség, állami 251—254.
Krajna 6—9. 44. 63. 88. 134. 249.
Kulpa folyó 11. 20. 56. 92. 142. 268. 269. 365. 396.
Kumicsics képviselő 343.
Kvaternik 30. 31. 240. 303. 304. 306. 401.

Lafontaine 34.
Lamartine 46.
Leouzon le Duc 188.
Légrád 68. 391.
Liburnia 3. 4. 135.
Lykurg 40.
Ludovika-akadémia 288. 289.
Ludovika-út 366.
Luzácia (Lausitz) 193. 307. 315.

Macsói bánság 325. 395. 397.
Magyarország állami területe 190—193. 295—320. 324—329.
Magyarország 1790. évben, 238.

Magyarok ellen 221.
Magyarok Párisban 46.
Majcen képviselő 150. 219.
Makart festész 241.
Marianum Regnum 326.
Márjás pénz 326.
Martinuzzi bibornok 109. 110.
Maximum és minimum 26, 80. 81.
Mazurra Dr. 81. 250.
Mária Terézia 10. 132—134. 156—158. 169. 268. 308. 318. 324.
Mária, a boldogságos szűz, Magyarország kegyurnője 326.
Metereologia 19.
Midhat pasa 113.
Mihalovits bibornok-érsek 24. 73. 274.
Mikóczy József 70. 385.
Miletics 51. 274.
Miskatovics 26. 28. 34. 36. 81. 218. 360.
Mollináry tábornok 30.
Montenegro culturai invasiója 123.
Montenegro mint szomszéd 274.
Montenegro mint állami minta 336. 339.
Morvaország 193. 315.
Muraköz 36. 55. 69. 259. 391—394.

Napoleon hódításai a horvát részeken 159. 208.
Narvaez 400.
Nádori méltóság 13. 14. 84. 242. 398.
Nemzetiség 8. 9. 47. 109. 124. 366. 368.
Nemzetiség, magyar 370—374. 407.
Németek Ausztriában 33. 46. 47.
Németország 35. 341.
Nona 384.
Nyelvkérdés a Drávántúl 26. 39. 43. 44. 47. 49. 65. 66. 108. 109. 154. 219. 288—291. 327. 328. 362.
Nyest adó 378—379.

Olaszország és a horvát kérdés 106—110.
Olaszország és III. Napoleon. 285.
Olaszország viszonya hazánkhoz 303. 409.
Oláhország 51. 191. 274. 275. 314. 320. 324. (lásd Románia) 325. 331. 332. 395. 396.
Opportunitás 16, 18.
Optimismus, magyar 148. 283.
Optimismus a bán szavaiban 236. 237.
Orbász vármegye 325.
Oroszország 33. 42. 45. 128. 150. 213. 336—337. 339. 340. 409.
Országos kiállítás 124.
Országos küldöttségek 331—334.
Osegovich Metell követ 352.
Oxenstierna 411. 412.
Ozora tartomány 325.
Oeneum 4. 5.
Önállóság, állami 64.

Pactum conventum 139.
Palmerston 338.
Pannonia 54. 62. 95. 96
Paritás 27. 65. 110. 130. 151—155. 292. 399.
Pártok, magyar ellenzék 116—119. 160.
Párt, magyar függetlenségi programmja 228—231.
Párt, horvát függetlenségi, 136.
Párt, horvát ellenzék 35. 177.
Pártok, egyenlő értékűek 230.
Pecsétek általi hitelesítés, mint az egység bizonyítéka 304. 305.
Pejacsevich László gróf, bán 20. 38. 72. 73.
Pejacsevich L. felmentetik 30.
Petőfi 221.
Pénzügy Horvátországban 375—378.
Pénzverési jog 375—377.
Pič Józs. László cseh író 20. 56. 57.
Piemont 20. 285.
Pilstain a Szutla mellett 13. 63.
Philippovics Ferenc báró, táborszernagy 100. 103.
Politikai nemzet 65. 87. 245.
Pozor lázítása 26. 37. 81. 358. 360.
Pragmatica Sanctio 242. 299. 322. 398. 399.
Protestáns vallás 13. 37. 38. 47. 348. 350. 351.
Protestáns egyházkerületek 272.
Pulszky Ferenc 76. 282.
Püspökségek Dalmátiában 54. 55.
Püspökségek, magyar 36. 55. 56. 358. 393. 394.

Quarnero 4—6. 303.
Quadok 78.

Rački Ferenc kanonok 2. 60. 92. 240. 337.
Radich Ákos Fiuméről 2. 3. 11.
Radó nádor 93. 97. 295.
Radosevits Jakab képviselő 339. 340.

Ramberg tábornok, kir. biztos 42. 100. 101.
Ráma 191. 314.
Regnum 99. 200. 313. 379. 394—399.
Reini (runai) apátság 261.
Renan 214.
Récsi Emil Magyarország állami területéről 314.
Románia 33. (lásd Oláhország)

Salona 54.
Sérelmek 217—221.
Shylockok horvát kiadásban 152. 153.
Simor János Primás emlékirata 310. 311. 317.
Smiciklas 44. 240. 377.
Somsich Pál 41. 215.
Somogy régi határai 67. 68. 96. 391—393.
Sram képviselő a kiegyezésről 80. 339.
Statutárius jog 344—357.
Statutumok történetéből 352—356.
Strossmayer püspök 73. 273. 274. 279. 338. 343. 389. 394.
Stájerország 27. 88. 249. 316. 381. 395.
Szabadelvűség 28. 51. 53. 90. 91. 127. 241. 273. 275.
Szalay László történetíró 6. 174. 175.
Szapáry Gyula gróf pénzügyminister 284.
Száva folyó 11. 12. 13. 95. 125.
Szerbia 191. 314. 316. 320. 336. 339. 343. 344.
Szemere Bertalan 350.
Szent István koronája 37. 87. 96. 222.
Szent István 97. 373.
Szent István elleni kihágás 38.
Szent István mint Horvátország védszentje 60.
Szent korona elnevezése 294—299. 301. 302.
Szent László 57—59. 98. 190. 257.
Szent Száva hercegsége 371.
Separatum corpus 10 132. 133.
Separatismus 33. 34. 74. 104. 105. 356. 357.
Szerém 13. 14. 21. 55. 56. 95. 97—99. 295. 397.
Székelyek és Székelyország 323. 326.
Szilágyi Dezső 76.
Szilézia 193. 307. 315.
Syrmium város 62.
Sziszek frank, nem horvát uralom alatt állt 60.
Skierniewice, három császár találkozása 212.
Szlavonia 15. 16. 18. 19—21. 31. 98. 99. 197. 321. 395.
Szlavonia Magyarország hatodik kerülete 14.
Szlavonia címere 146—148.
Szlavonia földrajzi fekvése 92—95.
Szlavonia országgyülési képviselete 138. 140. 141—146. 162—174.
Szlavonia csere tárgya 284—287.
Szlávy József miniszter 239. 338.
Szontagh Pál 281.
Szövetség az alárendelt részszel 226—227. 248. 251. 286.
Spalato 42. 385. 386.
Starcsevics 25. 26. 36. 114. 115. 123. 136. 176. 185. 186. 211. 213. 223. 224. 236. 237. 336. 339. 340.
Starcsevics párt felirata 242—244. 247—249.
Szvinimir koronája 31. 37. 222. 234. 300. 310.
Szvinimir király 27. 57. 62. 63. 87. 106. 385.

Taafe 32. 34. 75. 128. 131. 212.
Taksony vezér birodalma 3.
Thaly Kálmán 284. 285.
Tamás, spalatoi főesperes 57. 58. 59. 61. 190. 349.
Tartományi gyülések 105. 112. 138. 141—146. 156—159. 217. 332. 342.
Társország 87. 117. 129. 131. 201—202. 244. 329. 330. 351. 352.
Temesi bánság 21. 51. 319. 324.
Tersatica 4. 5. 6.
Testvériség 11. 19. 23. 49. 74. 83. 117. 174. 175. 282—284.
Thiers 46.
Tisza Kálmán 38. 48. 71. 74. 75. 78. 101. 102. 127. 128. 160—161. 280. 328. 329. 332. 335. 341. 342. 344. 345.
Tisza a fekete-sárga zászlóról 79.
Tkalcsics képviselő 220. 221.
Topuszkói apátság 260. 261. 264. 266. 269. 385.
Torma Károly 4.
Torontálban, a zágrábi püspök jószágai 269—271.
Történethamisítások 59. 125. 222. 240. 241. 248. 249. 306.
Törvényhozás többes számban 226—227. 245.
Törvények szövegezése 102. 328. 329.

Trefort 280. 390.
Trónbeszéd Zágrábban 225.
Tudósainkhoz 405—408.
Turgenjev 43. 221.
Tuskan képviselő 220. 343.
Türr tábornok 52. 53.
Thüringeni krónika 334.

Ugron Gábor a báni méltóságról 82. — az országházban 284. 357.

Valentinian császár és Tisza 78.
Varasd 69. 346.
Varasd két követet akar küldeni 166.
Varasdi generalatus 264. 266. 267.
Vaskai apátság 258.
Vasutak 181. 182.
Vasuti politika 257. 364.
Vasut, fiumei 365. 367.
Választás, egyenes 115. 140. 167.
Vámbéry 401. 410. 411.
Velence 4. 5. 6. 7. 9. 10. 303.
Verbanchich Sándor 69.
Verhovacz püspök 270.
Verbőczy 194. 200. 345. 347. 401.
Wesselényi Miklós 410.
Vilmos császár 213.
Vojkfy család 96. 97.
Vojnovics inditványa 151.
Vukotinovich Farkas Lajos 167. 189. 195. 203. 279. 280.

Zagoria 27. 31. 36.
Zala régi határai 67. 69. 70. 96.
Zala vármegye 391—393.
Zana vármegye 325. 385.
Zara vecchia 4. 5. 59. 93. 386.
Zaránd vármegye 45.
Zágrábi püspökség 36. 55.
Zágrábi püspökség jószágai 257—273.
Zágráb főváros 3. 111. 112. 125. 257. 332. 342. 363. 373. 384—390.
Zárszámadások 176. 219. 220.
Zárszámadási bizottság 183.
Zászló, magyar 284. 291.
Zászló, fekete-sárga. 79. 102.
Zászló, horvát 360.
Zengg 7. 8. 301.
Zrinyi Miklós 26. 126. 207.
Zrinyi György 391.
Zsivkovics János báró 72. 129. 254. 361—365.

